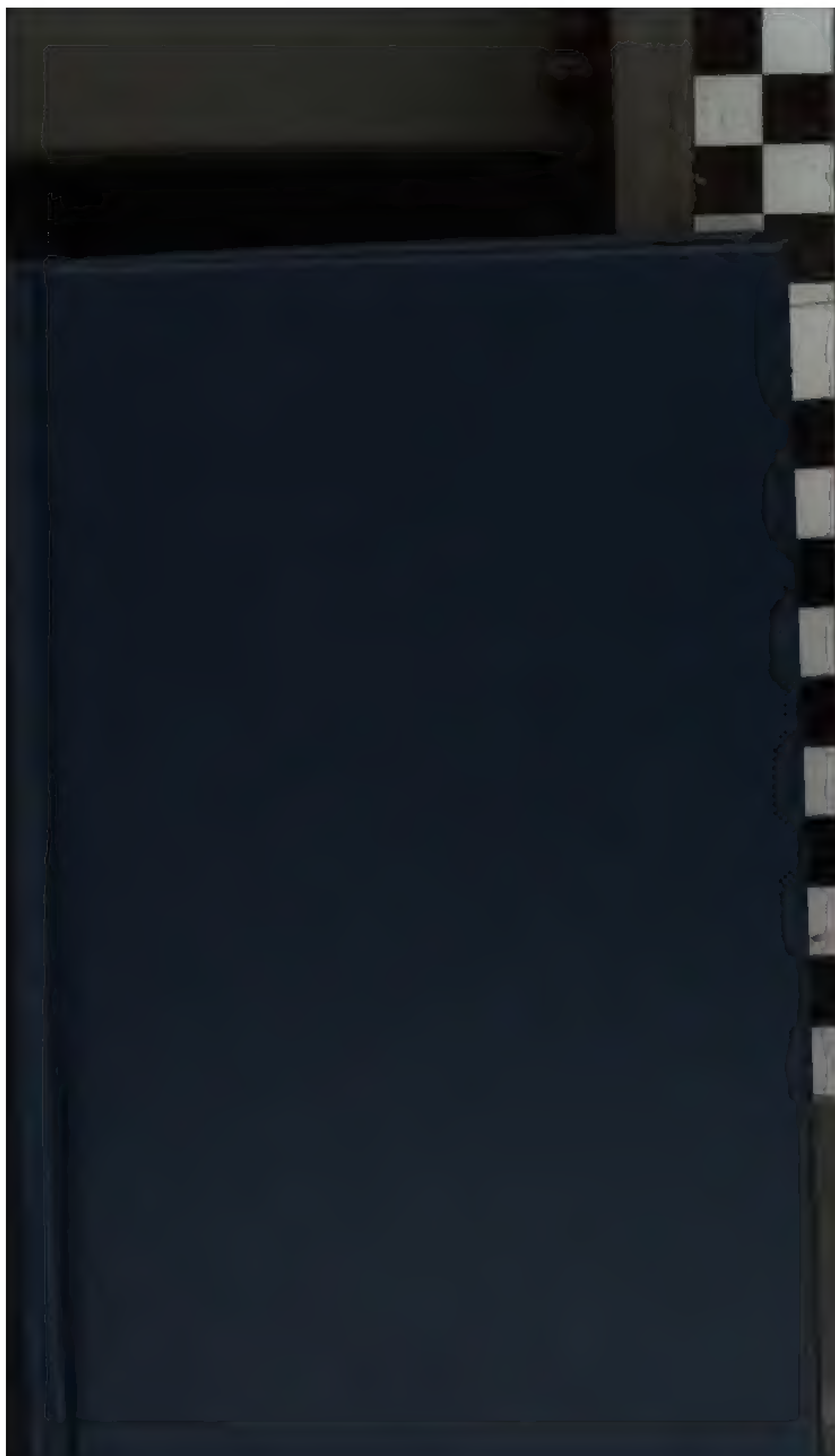
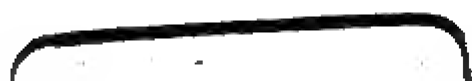

TAYLOR INSTITUTION
DOMI NUS ILLU MINA TIO MEA

Livs Erindringer og Resultater.

TAYLOR INSTITUTION
DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA

Livs Erindringer og Resultater.

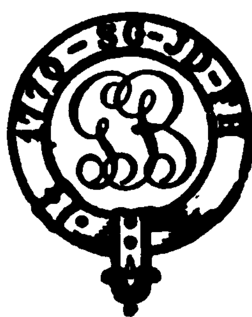
Adolf Schmidt

[redacted]

Livs Erindringer og Resultater

af

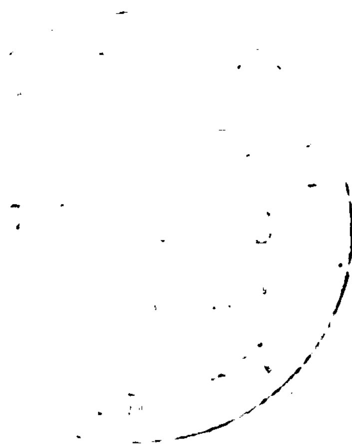
M. Goldschmidt.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

1877.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

I.

En Anledning til denne Skildring blev givet for en halv Snes Aar siden, da der kom en Mand fra et illustreret Blad og forlangte mit «Liv» for at anbringe det ved Siden af mit Portræt. Det viste sig snart for mig, at jeg hverken kunde lægge mit Livs faa og smaa Begivenheder psykologisk tilrette for en Anden eller selv give dem en passende Form for den Piedestal, som et illustreret Blad ved saadanne Lejligheder holder rede, og jeg bad derfor om Fritagelse, hvad man ogsaa velvillig tilstod mig. Imidlertid var det blevet mig indlysende, at jeg ligesom vore utallige andre berømmelige Mænd engang maatte frem og afbildes, hvad enten i forhøjet eller formindsket eller naturlig Størrelse, og idet jeg selv vilde være med

derved, rettede Tanken sig først paa, hvad der laa temmelig nær, og hvad der mest syntes at kunne «interessere et Publikum», nemlig Corsartiden, P. L. Møller og S. Kierkegaard. Optegnelser derom gjorde jeg omtrentlig færdige, saa at der i Vinteren 1868—69, da Tidskriftet «For Idé og Virkelighed» forberedtes, kunde blive Tale om at trykke dem der. Men ved Gjennemlæsning saa jeg, at Brudstykket dels i sig selv var ufuldstændigt og mangelfuldt, dels ikke kunde forstaaes uden noget Foregaaende, og jeg begyndte da at se længere tilbage, at bringe Liv og rigtig Tidsfølge i de fjerne Ting.

Men det at se længere tilbage bliver en Seen videre ud eller dybere ind, naar Livets egen indre Magt virker — og jeg vil i saa Henseende, uden at behøve at hentyde til Begivenheder, blot nævne den særegne Nuancering i Synsmaade, som opkommer i En ved det 50de Aar. Arbejdet skifter Natur; istedenfor at ville gjøre et Publikum bekjendt med visse Episoder, vil man gjøre sig bekjendt med sig selv, se sig med al sin Særlighed anbragt i Bevidsthed om Livets

Opgave og Maal — og, som det i Regelen vil gaa en Forfatter, Publikum stiller sig ham dog for Øje, medens han optegner for sit eget Selv.

Saadan er altsaa denne Skildring blevet til, kommet langsomt og frivillig.

Jeg har, endog da det Væsenlige forelaa færdigt, ikke skyndt mig med Udgivelsen, tildels fordi en Selvbiografi vistnok altid vil føles af dens Forfatter som Noget, om hvis Offenliggjørelse i hans Levetid der kan menes for og imod indtil selve Døden, men især fordi den hele Skildring nødvendigvis maatte staa i Forbindelse med et for mig betydeligere Arbejde, hvortil den skulde svare i Grundanskuelse. Saasnart jeg kom til Fornemmelse af, at dette Større var saa vidt færdigt, at et foreløbig afsluttet Hele kunde og burde udgives, var Usikkerheden forbi, og idet det Skrevne nu gaaer til Trykkeriet, har jeg kun den Bemærkning at vedføje til Læseren, at Spørgsmaalet om en saadan Selvbeskrivelses Sandhed og Ærlighed maa afgjøres af Andre efter Sandsynligheden, men tillige efter den Goetheske Regel, at den Slags Sandhed skal siges

»mit Euphemismus« eller, i en anden Form, at naar man gaaer i Selskab, klæder man sig ordenlig paa, uden at det derfor behøver at være falsk Pynt.

Skrevet i Februar 1876.

I.

Jeg er af Levi Stamme. Hos ikke Faa vil det rimeligvis strax vække Forundring, at man med Bestemthed kan sige Sligt, og jeg henviser derfor til nogle Oplysninger desangaaende i Note 1. Hentydningen til Slægtregistret kan iøvrigt gjøres, uden at Selvfølelsen spiller en Rolle derved. Der er i det moderne Samfund ingen Rang eller Betydning forenet med et saadant Stamtræ, og selv iblandt Jøder medfører det ingen anden Udmærkelse end, at hvor i Verden jeg i en Synagoge vil ønske at være med, naar paa visse Dage det foreskrevne Antal af Menigheden kaldes op for at læse i Loven og velsigne den, skal jeg, hvis Ingen af Ypperstepræsten Arons Slægt — forresten ogsaa af Levi Stamme — er nærværende, være den Første. Om og en Mand af Kongeslægten var tilstede, maatte han følge efter os. Men Glansen er jo gaaet af Fyrsteslægten som af hele Riget[2],

og selve Ceremonien — hvori jeg kun har deltaget én Gang, nemlig i mit 13de Aar, da jeg efter jødisk Skik blev barmitzvo, myndig — har kun Betydning som Symbol for Noget, der har gjentaget sig i mit Liv: Ved alle Lejligheder, hvor jeg skulde kæmpe, er jeg gaaet til Kampen med instinktmæssig Fordring paa at blive Nr. 1, og Skildringen af, hvordan dette opstod, hvorvidt og hvorfor det mislykkedes, og hvad der kom i dets Sted, kan rigtignok i sin uundgaaelige Ufuldstændighed ikke vise, men vil være et Bidrag til Paavisning af den hellige Egenskab ved Tilværelsen, som jeg, med Forbehold af at godtgjøre det Rigtige i Benævnelsen, kalder Nemesis.

Ved Siden af den Nemesisbestemmelse, at jeg søger og finder min Slægt i Orienten, er der strax den, at Noget i mit Indre søger efter en Fortid ogsaa her i Norden. Det er naturligvis i det Fysiske urimeligt; mine Forfædre maa jo være indvandrede, og det i en Tid, der ikke kan være ældre end 200 Aar. Paa min fædrene Slægts Side kan Tiden angives med stor Sikkerhed; thi min Bedstefaders Bedstefader, der hed ligesom jeg, Meïr Goldschmidt — Meïr er, oversat paa Dansk: Lys; Meyer er uden Mening — kom fra Hamborg og fik i Aaret 1684 kongeligt Lejdebrev paa, at

han turde nedsætte sig i Kjøbenhavn. Dette staaer i Forbindelse med eller peger hen paa historiske Begivenheder, Granadas Fald og det Stød til en Slags Folkevandring, som derved blev givet[3]; men naturligvis er det knyttet til endnu tidligere store Rystelser. Hvilke Billeder vilde oprulles, hvis jeg kunde følge min Familie fra Kanaans Land hertil! Men man vandrede ikke under Forhold, der tillod at samle Arkiver eller blive Historieskriver! Vi træde ud som af en Taage, og det Tidligste, jeg i min Barndom hørte berørt, var, at vi skulde være i Familie med den bekjendte londonske Bankier Abraham Goldschmidt eller Goldsmid[4], som skjød sig 1808, og hin Familie kom til England fra Holland som Følge af Spinozas Lærer Rabbi Manasses Underhandlinger med Cromwell, 1653—57.

Angaaende min Familie paa mødrene Side har jeg med Hensyn til den fjerne Fortid endnu færre Oplysninger. Man kom ikke til Kjøbenhavn, men over Fredericia — hvor der først her i Landet var Religionsfrihed — og over Nakskov til Roskilde. Et Træk af Familiehistorien, der blev erindret med en vis Glæde, er, at engang — det maa nu være snart 100 Aar siden — fik min Bedstemoder som nygift Kone Besøg af en kvinde-

lig Slægtning, der boede i Østpreussen eller Polen. Det peger altsaa hen paa, hvor den Gren af Slægten havde et Hjem. Hvis jeg som voxent Menneske, med den Hensigt at samle Familiehistorien, havde siddet og talt med de Gamle, vilde jeg maaske have hørt en Tradition, der kunde interessere ogsaa Andre end mig, og mulig havde Traaden ført fra hin besøgende Slægtning tilbage til den polske Kong Kasimir den Store og hans Elskede, den skjønne Esther. Men jeg er dog ikke sikker paa, at Erindringen vilde havt den Slags Liv. Det historiske Blik var overvejende fæstet paa det Religiøse og blev i Grunden uhistorisk, fordi man glemte Perspektivet og oplevede Fortiden i Øjeblikkets Stemninger, og naar man ellers i Hviletider beskjæftigede sig med Minder, var det i Spring, anekdotemæssig, om jødiske Familiers Ulykker, Lidelser eller mærkelige Frelse.

En ubetydelig og dog ret kuriøs Omstændighed er engang i Forbigaaende bleven fortalt mig af en gammel Onkel, min Moders Broder, at nemlig hans Moder havde husket en Slægtning, der i hendes Ungdom var rejst bort fra Roskilde til Frankfurt am Main. Baronesse Lionel Rothschild i London fortalte mig senere, at der i hendes Mands Slægt var et Minde eller et Sagn om, at

man var kommen fra Byen «Rothschild» i Danmark. Andre paastaa, at Familiens Navn ganske simpelt hidrører fra et Hus i Frankfurts Ghetto, der kaldtes «Zum rothen Schild». Jeg har ikke følt mig tilskyndet til at forske videre i den Sag og lægger mere Vægt paa, at de ældste, jeg kan huske af min Familie paa mødrene Side, talte mærkelig rent Dansk.

Det var min mødrene Slægt, som jeg — fordi jeg blev født paa Landet eller «i Provinsen», og fordi den ogsaa boede i Provinsen — kom først i Berørelse med, og jeg begynder derfor med den.

Min Moders Fader var den gamle Israel i Roskilde. Jeg har aldrig hørt ham blive kaldt Andet end Bedstefader eller Gamle Israel, hvilket var en Slags Kjælenavn, fordi han var meget afholdt. Hans Efternavn — som han antog ifølge Forordningen af 29de Marts 1814 — var Roskilde. Men man maa ikke formedelst det Navn Gamle Israel, som han trods hin Forordning stadig beholdt, forestille sig ham som en gammel, skjægget Mand med trekantet Hat og i Knæbenklæder, saaledes som jeg endnu i min Barndom har seet gamle Jøder. Jeg husker ham fra mit 5te Aar som en velraget, net, jovial Mand, med Præg af

gammeldags Høflighed, og, hvad der senere blev mig paafaldende, han var, skjøndt meget nøjagtig med Hensyn til de jødiske Ceremonier, tillige meget liberal. Min Moder har tidt omtalt, hvor blidt han dømte om Andre, der overtraadte Ceremonierne, og hvorledes han hentydede til en Fremtid, da «Meget skulde blive anderledes» — vistnok, som jeg nu kan skjønne, Bølgeslag fra Moses Mendelssohn i Berlin. Dette syntes hans Hustru, min Bedstemoder, ikke om. Hun var strengt orthodox ogsaa i Dommen, afsluttet og myndig i sit Væsen, med en orientalsk Fornemhed, som hun forstod at gjøre gjældende overfor Byens rigere Borger- og Embedsmændskoner, med hvilke hun kom i Berøring, fordi en Afdeling af hendes Ægtefælles Butik, Kniplingshandelen, var under hendes Bestyrelse. Damerne og hun mødtes med en Selvfølelse af saa forskjellig Art, at den ene ikke kunde forstaa den anden og ikke ret gaa den anden i Veien. Hine indfandt sig med Bevidsthed om deres Stilling og Formuenhed, med uvilkaarlig Følelse af at høre til i Landet og have Betydning, og de mødte Noget, der fremtraadte med særegen Afmaalthed i Høfligheden, Noget, der hidrørte fra, at Jøderne dengang ikke forlangte, men heller ikke vilde tilstaa Ligeberettigelse.

De havde et Sted, hvor en Følelse eller Anelse om særlig, aparte Storhed blev tilfredsstillet: Bedehuset og deres eget Hus paa Højtidsdagene.

For mig staaer dette Ægtepar, den nærmeste Enhed, jeg kan finde for min Slægts Udspring fra den ene Side, paa besynderlig Maade sammenblandet med Forestillingerne om Patriarken, de tolv Stammers Fader. Som han hed Bedstefader Israel, og som han havde tolv Sønner, havde Ægteparret tolv Børn, men rigtignok sex Sønner og sex Døtre. Sønnerne bleve tidlig uafhængige, bosatte sig i forskjellige Byer, havde Butik, men droge ogsaa, efter Tidens Skik, til Marked, hvor det da i Reglen gik fornøjet til, og hvor Faderens theoretiske Tolerance blev overført i Praxis. Det kunde minde om Bevægelsen i Israel efter Josvas Død. Jeg troer ogsaa, at det ved Undersøgelse vilde vise sig, at i samme Forhold, som de holdt fast ved eller faldt fra Hjemmets Skikke, gik det dem godt eller daarlig — en Tanke, hvori der ikke ligger nogen Mystik; thi der følger altid Mere med, naar man «farer ud fra Sædvanens Fasthed» og ikke kan bygge noget Nyt. Ham, der var blandt de Første til at falde fra, men som tog sig af sin gamle Moder og omgav hende med alle Betingelser for en sorgløs Alderdom efter hendes

Sans og ikke smaa Sædvaner, har, trods alle Storme og Omskiftelser, det, vi kalde Lykke, aldrig rigtig villet slippe. Det ligger vel i, at Hjertensgodhed ikke gaaer tilspilde og ikke bliver miskjendt af Omverdenen, som bidrager til «Lykken».

Med yderste Regelmæssighed lader den paaviste Tanke sig naturligvis ikke forfølge og godtgjøre, fordi Livet har saa mange andre Tilskyndelser. Navnlig danner den ældste af disse mine Onkler — han har nu ligget snart 60 Aar i sin Grav — en ganske særlig Undtagelse. Ham har Familien nødig villet kjendes ved eller mindes om, fordi han forfaldt; men netop han staaer for mig som Gjenstand for særegen Sympathi, saa at jeg gjør Fordring paa ham og sætter ham paa Stamtræet. Han blev i sin tidlige Ungdom sat i en god Skole i Kjøbenhavn, og endnu meget ung forelskede han sig i Datteren af den (jødiske) Familie, hvor han var i Huset. Men hans Moder fandt ikke dette Parti godt nok for hende med hendes særegne Familiestolthed og for hendes høje, smukke, efter Datidens Forhold usædvanlig vellærte Søn, og satte sig imod. Han stod med gammeldags Ærefrygt og Kjærlighed under sin myndige Moder og gav efter, rejste fra Landet, blev Sproglærer i Sverig i nogle Aar; men istedenfor at han skulde

have glemt Hende, tog Erindringen, Sorgen og Uroen til, saa at han søgte Glemsel af sig selv. Han slog sig til Drik og giftede sig med sin (kristne) Tjenestepige. Det maatte Moderen se paa; det foregik i selve Roskilde. Hvorledes hun opgjorde Regnskabet, véd Ingen; thi hun blev i sin Myndighed, lukkede sig inde med den og tav, ogsaa da han engang faldt om paa Gaden og var død. Hun følte sig i sin Ret som en Souverain, troer jeg. Men hvilken Blanding af Strenghed og Sorg der senere laa i hendes Ansigt!

Hvad der i den Tid, da jeg kunde begynde at dømme, ofte overraskede mig hos dem — jeg mener det første Ægtepars Børn — var deres Idésans. De havde en paafaldende Evne til ikke at blive overvældede af Virkelighedens Enkeltheder, men at kunne finde almindelige Synspunkter eller hurtig gribe dem, saasnart der gaves Anledning. De kunde blive særegent glade ved et Glimt af Videnskab og følge med en Stund, som om deres Indre havde mærket Slægtskab. Naar Saadant viser sig hos Mennesker uden synderlig Dannelse, er man, maaske med Overdrivelse, tilbøjelig til at tro, at de ved mere Kultur vilde have vist sig som Genier. Men hin Sans, hvorfra kommer

den? At følge Anlæget dertil i Blodet fra Fortiden er jo umuligt for dødelige Øjne.

En Ytring, som jeg i mit 15de eller 16de Aar, kort før min Bedstemoders Død, hørte af hende, bidrog til en Stund at vedligeholde den sælsomme Følelse af, at min Slægt gjennem Bedsteforældrene direkte berørte de ældste Tider, selve Ægypten. Hun udtalte nemlig Tro paa Sjælevandring. Det blev sagt kort, med stille Myndighed, som Noget, hun vidste fra sine Egne. Hvorledes denne Sjælevandringstanke er gaaet i Arv, eller hvilke Tilknytningspunkter den har i en mindre fjern Fortid, er iøvrigt ikke vanskeligt at paavise. Den findes hos Maimonides (12te Aarh.), hos Josef Albo (15de Aarh.) og andre jødiske Lærde. Albo siger i Bogen Ikkarim, Kap. 30, at Sjælen stiger op i Sfærer, hvor den kommer til nyt, aktivt Liv, men under gunstigere Betingelser end her, hvorpaa den, efterat Livet igjen er afsluttet med Død, stiger videre for stadig at udvikle et fuldkomnere Liv. Det har Lighed med den Sjælevandringstanke, hvormed Lessing slutter sit Skrift «Die Erziehung des Menschengeschlechts»; men dette fører maaske ogsaa hen til Moses Mendelsohn.

Hvor underligt det end kan lyde, maa jeg sige om min Moder, at hun staaer for mig fra

min Barndom som den smukkeste Kone, jeg har seet. Jeg husker, at hun en Aften skulde paa Bal; Værelset var blevet besynderlig mørkt, fordi de to Lys vare hensatte paa Konsolen foran Spejlet; der stod Moder i Lys og Herlighed, og saa blev Værelset igjen mørkt, som om det var hende, der tog Lyset med sig, da hun gik fra Spejlet og mine Øjne fulgte hende, medens hun fjernede sig med Fader. Det er min tidligste Erindring; i dette Billede seer jeg for første Gang mig selv. Jeg har spurgt Andre om, hvor langt de kunne huske tilbage, og Ingen, synes det, kan følge sin Bevidsthed hinsides det tredje Aar. Fra en lidt senere Tid, altsaa vel mit 4de Aar, husker jeg, at Fader og Moder engang skulde ud at kjøre i Kane. Hun bar efter den Tids Mode en graa, opkrampet Filthat med graa Fjer i. De Fjer og hendes mageløse Øjne staa endnu for mig. Jeg optøede med min Aande Isen paa Ruden for at se efter Kanen. Moder saa op, Bjælderne klang, Fader slog et mægtigt Knald med Pisken. Da jeg saa var ene i Stuen, paakom mig en Følelse som af noget Helligt, jeg mindedes et Ord, som var blevet sagt mig, eller som jeg havde læst i en af mine Børnebøger: I Ensomhed er man ene med Gud og sin Samvittighed. Jeg fandt det saa

mærkeligt, at jeg nu oplevede at være i saadant Selskab. Med Et opdagede jeg, at Moder havde ladet Nøglen sidde i et Skab, hvor hun gjemte Æbler. Jeg kunde lugte Æblerne, og min første Tanke var at bemægtige mig dem. Men saa huskede jeg igjen: I Ensomhed er man ene med Gud og sin Samvittighed, og saa lod jeg være at stjæle Æbler. Jeg har senere bestaaet slet i mere end én Fristelse; men hin Sejr, Moders Øjne og de graa Fjer, Sneen, Æbleduft, Bjældeklang, Alt dette tilsammen danner et Paradis, hvor jeg har været. Dog er det ikke denne Tanke, som ene eller fortrinsvis knytter sig til hint Øjeblik, men fuldt saa meget den: hvor tidlig vi ere ansvarlige i ideal Forstand og vide det.

Selvfølgelig har jeg aldrig brugt min Moder i mine Fortællinger; men alligevel er hun tilstede i dem, og navnlig har Moderen i «En Jøde» nogen Lighed med hende.

Min Faders Familie — som han ikke lignede ganske ind i — var meget forskjellig fra min Moders, og Forskjellen maatte da ogsaa vise sig allerede derved, at Faders Familie var kjøbenhavnsk, medens Moders udelukkende hørte Provinserne til. Ligesaa meget som min mødrene Slægt var vant til Bevægelse, fri Luft, Færden mellem Folk og

især med Almuen, vare min Faders Slægtninge stillesiddende Kjøbmandsfolk. Hine kunde i Skoven kaste sig i Græsset og synge en Sang til et Glas Vin, hvorimod min Familie paa fædrene Side vilde søge sig en pæn Bænk i Skoven og aldrig kunde synge ved Vinen af pur Livsglæde (skjøndt Fader selv kunde, han var glad i sin Ungdom). Hine havde en Fornemmelse af den vide Verden, disse bevægede sig med alle Forestillinger, ogsaa med deres Hjertelighed, indenfor en snever Kreds.

Om min Bedstefader, der var død mange Aar før min Fødsel, véd jeg Intet uden det, at han engang skal have været meget rig. Min Bedstemoder kjendte jeg i Vordingborg kun af, at hun paa Vuggen havde sendt mig en «Ajin horah», en stor Guld-Skuemønt med en Øsken, saa at den kunde bæres, og med indgraverede hebraiske Bogstaver, der indeholdt en Velsignelse, navnlig en Formular mod onde Øjne. Af denne skjønne Amulet, der undertiden blev vist mig, og af Faders Tale om hans Moders Hus, fik jeg den Forestilling, at Kjøbenhavn var et meget højt Sted ligesom Valdemars Taarn, og at Bedstemoder bevægede sig deroppe langsomt og seende ud til alle Sider som et gyldent Fløj. Denne Forestilling blev, om mulig, forøget, da vi engang kjørte til

Kallehave for at se noget Mærkværdigt, nemlig et Dampskib; Faders ældste Broder skulde være ombord, paa Rejse til Hamborg. Skibet kunde paa den stille Sommer-Eftermiddag høres langt borte, og Røgen samlede sig paa Himlen; det kom som en forspændt Tordensky, og Faders kjøbenhavnske Broder steg et Øjeblik ud og gik tilbage igjen med ufattelig Ro.

I Virkeligheden var Bedstemoder en sejg, determinert lille Kone, der forstod at holde sine gifte Sønner og Døtre, Svigersønner og Svigerdøtre i mærkelig Afhængighed. De stode ligesom paa en Trappestige i hendes Gunst, og med Undtagelse af den ældste Søn, hvis Plads var urokkelig, intrigerede man for at vinde et Trin. Naar jeg siger: den ældste Søn, er det i visse Maader en Fejl; det var den næstældste; men han havde, fordi han var saa smuk og harmonisk og tidlig begunstiget af Lykken, umærkelig, med Alles Samstemning. faaet Værdigheden som ældste Søn og som Familiens Chef efter Faderens Død. Den virkelig ældste betragtede sig som hans yngre. Han var altsaa olympisk hævet over alle Skyer, Byger og Tordenvejr, som fyldte de Andres Atmosfære. Paa besynderlig, næsten dronningagtig Maade, vidste Moderen sjelden eller aldrig noget

Officielt om alle Stridigheder, men blev dog hemmelig paavirket og gav med et Blik, en Hilsen, et kort Ord sin Naade eller Unaade tilkjende. Men Fader paastod undertiden, at hans Moder ikke var fri: hun blev tyranniseret af den Stemning, hun selv havde skabt om sig, og maatte snige sig til at vise Godhed, naar Ingen var tilstede, som kunde blive skinsyg. Fader var den yngste af dem Alle og, som det synes mig, vant til fra Barndommen af at blive trængt lidt tilside. Han blev i sin Familie, saavidt jeg kan skjønne ved at mindes enkelte Bemærkninger, anseet for begavet, men upraktisk. Hvis man havde havt Ord derfor, vilde man rimeligvis have sagt, at der var Noget af en Poets Natur i ham; men det faldt fra den tidligste Tid Ingen ind at iagttage eller opmuntre en saadan Særegenhed eller tillægge den Værd, og Fader opfattede aldrig sig selv paa denne Maade. Man satte Pris paa hans Bemærkninger som Noget, der kunde være sandt og træffende, som Dom over noget Indtruffet; men rette sig efter hans — den Yngstes — Mening om Noget, der skulde besluttes, var en anden Sag. Indtil sin Død blev han af hele Familien kaldt Oronche (lille Aron), fordi de Alle havde seet ham voxe op, medens det aldrig faldt Nogen ind at omtale den

Ældste (Næstældste), hvis Navn var Bendit, som Benditche. Da jeg engang hos en af hans Søstre kom til at sige, at min Fader hed Oronche, gjorde man mig opmærksom paa, at det turde jeg ikke sige, det var en Synd, og det virkede saadan paa mig, at jeg endog nu nødig skriver Navnet. Saa bange kan man være for de Synder, af hvilke man ikke har Tilfredsstillelse.

Han havde en Tilbøjelighed, der blev afgjørende for hans Liv: Kjærlighed til Dyr og især til Heste og en dermed forenet Lyst til at ride og kjøre. Derfor vilde han helst ud paa Landet, og naar han blev Kjøbmand, var det, fordi en Jødes Skjæbne nu engang førte dette med sig, medens dog hans Kjøbmandsgaard tillige tilfredsstillede ham, fordi der hørte Jordbrug, Kreaturhold, Bryggeri, Brænderi til. Han kunde være meget glad, men ogsaa hurtig blive melankolsk; han kunde med Lethed erhverve sig Venner; men en sælsom Trang til at være ene — som jeg godt kjender — gjorde ham udygtig til den Kammeratlighed, hvori «Venskabet» saa ofte bestaaer. I sin tidlige Ungdom rejste han endel som Kommis, førte betydelige Varetog fra Tyskland hertil. Paa et af Togene hændte ham Følgende. I en af Byerne syd for Hamborg, jeg troer i Hannover, nærmede sig

ham en Aften en Ubekjendt og bad ham medtage en Æske eller lille Kasse til Senator Jänisch i Hamborg, men levere den i Jänischs egne Hænder; J. vilde vise sig meget taknemlig derfor. Ved Ankomsten til Hamborg gik Fader med Æsken til den rige Handelsherre. Der var Selskab, og J. kom, fortrydelig, som det syntes, over at blive forstyrret. Da han havde aabnet Æsken, smækkede han den hastig i og spurgte Fader, om Nogen vidste, at han havde bragt den hid. — Nej. — Det er godt, sagde J.; for, hvis Nogen véd det eller faaer det at vide, lader Kejseren (Napoleon) Dem skyde.

Paa disse Rejser var Fader, saavidt jeg har kunnet forstaa, i Uniform og bevæbnet. Vaaben sysselsatte ham meget, og han var en lidenskabelig Beundrer af Napoleon og henvendte sig engang til Baron Alquier for at komme i fransk Krigstjeneste; men, som han selv tilstod: han vilde strax være Sous-Officier i Rytteriet, og dette var ikke let eller hurtigt at opnaa. Imidlertid indtraf Katastrofen i Rusland, og den kjølede hans som saa mange Andres Iver og Tro. Paa hans Rejser gik vel den strenge Orthodoxi, hvori han var opdraget, noget af; men da han (Januar 1819) giftede sig og bosatte sig i Vordingborg, var det fra

de unge Ægtefolks Side med oprigtigt Ønske om at overholde Barndommens Lov, hvilket dog snart viste sig umuligt.

Fader kunde ikke om Løverdagen standse sit Jordbrug, sin Ind- eller Udskibning, sit Brænderi eller holde sin Butik lukket, og Husholdningen kunde, hvorvel man i nogen Tid skaffede sig Kjød fra den jødiske Slagter i Nestved, heller ikke føres efter jødisk Lov om Rent og Urent. Alligevel gjorde man, hvad man kunde; Huset blev indviet med hellige Tegn efter jødisk Skik (5te Mose Bog, 6te Kap.), og den første Paaske beredte Fader sig med glad Højtidelighed til at «give Seider». Usyrede Brød vare forskrevne fra Kjøbenhavn, paa Bordet stod endvidere Fadet med søde og bitre Urter, Knokkelen af et Lam, Rosinvin o. s. v., og iført den fine Ligskjorte, som Moder havde givet ham paa Bryllupsdagen, havde han taget Plads ved hendes Side og var midt i Udgangen af Ægypten, da Byens Doktor — hvem Faders Svoger, der ikke holdt af Ceremonierne, under et Paaskud havde sendt over — uforvarende kom tilsyne. «Men hvad Pokker er det, Goldschmidt? Hvorfor sidder De tilbords i bar Skjorte?» raabte Doktoren. Fader valgte efter nogen Forvirring at forklare ham, hvad det var, og Doktoren følte et

Øjebliks Ærefrygt; men det Komiske eller Tragikomiske ved under saadanne Forhold at ville vedligeholde en enkelt Ceremoni, at færdes sympathetisk med de kristne Medborgere paa alle andre Punkter og en Gang om Aaret ville være Jøde, var blevet tilstrækkelig indlysende, og Forsøget blev ikke gjentaget.

Den Scene forefaldt i Foraaret; i Sommeren udbrød Jødefejden, eller rettere: den kom til os over Hamborg og Kjøbenhavn. Som om jeg havde oplevet den og været personlig gjennembævet af den, har jeg i «En Jøde» skildret den, rigtignok ikke efter dens Virkelighed, men efter dens Sandhed, som den drog over Vordingborg. Alt, hvad der i «En Jøde» fortælles om Gamle Marthe, Simon Nasche, Wulf Mendel og hans Dødsfjende Kjøbmand Jensen, er opdigtet; men Fjendskabet, Lidenskaben, er Virkelighed. Det er sandt, at Omegnens Bønder mødte med Sække, som de ved Plyndring vilde fylde, naar det blev mørkt; men saa længe det var Dag, kjøbte de rigelig og betalte uden at prutte. Da det begyndte at mørkne, lukkede Fader Huset og gik med Moder og mig Ufødte over til min vældige Onkel (der blev Model til Isak Bamberger i «En Jøde»). Fader, Onkel og hans ældste Søn væbnede sig

hver med en Øxe og stillede sig ved Døren til det inderste Værelse og ventede. Der blev ikke vexlet andre Ord end, at Onkel, da der lød et Brøl, sagde til sin Kone, min Moders Søster: «De skal ikke røre Sømmen paa Din Kjole, saa længe der er en Blodsdraabe i mig!» — «Det véd jeg, Isak», svarede hun. — Nu hørtes Bulderet af de Kommende; men strax efter kunde ogsaa høres, at der foregik noget Uventet: det var Byfogden, der ved at komme i rød Kjole i Spidsen for sine to Politibetjente og under Raabet: «I Kongens Navn!» slaa om sig med sin Spanskrørsstok splittede hele Skaren. Og saa var Alt forbi. Med paafaldende Hast udslettedes hvert Spor af Fejden; Borgerfolkene kom de næste Dage med ligesaa venlige Ansigter som forhen. Fader troede uden Videre alle Forsikringer, hvorimod Moder ofte sagde senere, at hun aldrig kunde glemme, hvad hun havde seet i Ansigterne. Men Nødvendigheden, Forholdenes Natur, førte det med sig, at Alt kom i det gamle Gled, og navnlig bleve mine Forældre ikke isolerede fra Byens Selskabelighed og førte tilbage igjen i Jødedommen og dens Skikke. Men i Faders Sind var der bestandig Noget, der protesterede mod, at han ikke blev Barndommen tro, og han vedblev at iagttage,

hvad han rent personlig kunde iagttage, uagtet det uafladelig førte til Inkonsekvenser. Saaledes kunde han aldrig begynde et Maaltid uden efter jødisk Skik at bryde Brødet og sige Velsignelsen, skjøndt selve Maaltidet var ujødisk. Han lærte mig det hebraiske Alfabet, men kunde ikke gaa et Skridt videre, fordi Alt, hvad der omgav os, og hvad vi levede i, var i Strid med, hvad han skulde lært mig. Jeg har været med ham ude paa Marken, og naar Solens Stilling viste, at det var Tid til Eftermiddagsbønnen, har jeg seet ham to Hænderne i det vaade Græs og derpaa i længere Tid bevæge Læberne i Bøn, uden at han kunde sige mig, hvad det var, saa at jeg først lang Tid efter har forstaaet, hvad Instinktet dengang sagde mig — men dette Instinkt blev da ogsaa styrket ved, at han aldrig undlod om Fredag Aften, naar han havde bedet i Stilhed, at lægge Haanden paa mit Hoved og dæmpet, næsten uhørlig, give mig Velsignelsen (paa Hebraisk). Hans hele Tilværelse fik en besynderlig Modsigelse mellem Vilje og Virkelighed; saagodtsom Alt, hvad han stræbte efter i Verden, slog fejl, fordi der dybt i hans Sind var en Inderligheds-Verden, han hellere vilde, men ikke kunde hengive sig til. Han holdt saa meget af os. Han kom til at lide

meget. I Sorgen og Mismodet kunde det komme paa ham at klage over, at han ikke, som han i sin Barndom havde ønsket, var bleven sat til at studere jødisk Theologi og blevet Rabbiner; dog kunde han ogsaa med frembrydende Lune eller Selvironi tilføje: Men hvordan skulde jeg saa faaet Heste og Vogn? — Et idealiseret Udtryk af den Virkning, hans Sorger i en vis Tid gjorde paa mig, er Jægermesteren i «Arvingen». Krøyer i «Hjemløs» ligner ham ogsaa noget, men Faderen, Philip Bendixen, i «En Jøde» saagodtsom slet ikke, fordi Fader selv levede, da jeg skrev Bogen. Han hjalp mig med de hebraiske Ord i Fortællingen, og Brevet fra Philip Bendixen til hans Søn, 2den Bog, 10de Kap., er næsten ordret forfattet af ham, da jeg havde bedet ham hjælpe mig med et saadant Brev fra en orthodox jødisk Fader til en Søn, der vilde gifte sig med en Kristenpige. Fader skrev særdeles godt for sig, ja jeg erindrer, at han engang kom hjem efter at have havt en ærgerlig-komisk Scene med Nogle af sin Familie og sagde, at han vilde skrive en Komedie derom. Han satte sig leende til at skrive; men der blev dog aldrig Noget af Arbejdet. Naar han var i rigtig godt Humør eller traf Nogen, der sympathiserede med ham i det Kapitel, talte han om

Holberg. Han kunde med mageløs sjællandsk Bondedialekt give «Jeppe paa Bjerget», hvilket han engang viste paa en Maskerade i Vordingborg, og han kunde lange Stykker af «Peder Paars» udenad, men kom derved til at give mig Afsmag derfor; thi jeg kunde ikke forstaa, hvad saaledes blev beundret og skulde beundres, og desuden var der en Mand i Byen ved Navn Holberg, Byfogdens gamle Fuldmægtig, en fortræffelig Mand, efter hvad man senere har sagt mig, men han snøvlede, og den Holberg og den anden Holberg kunde jeg ikke faa skilte ad. Det blev mig ligefrem en Befrielse, da jeg mange Aar efter saa den rigtige Holbergs Portræt.

Faders Gaard i Vordingborg laa ligesom paa et Torv, hvis ene Side manglede; thi Gaden var i sig selv bred, og ligeoverfor os skjød en meget bred Vej stejlt ned imod Plambæk og Stranden. Denne Situation har maaske havt Indflydelse paa mit Sind. Naarsombelst jeg pludselig tænker paa min Barndom, er den første Forestilling knyttet til en vid, lys Udsigt og noget Dulgt, der skjuler sig under en Banke. Men fuldt saa megen Indflydelse har vor Have havt. Indgangen dertil var over en saakaldet Baggaard, egenlig en Sidegaard, en stor, ubrolagt Plads, der løb langs Staldbyg-

ningerne, og hvor vore Tyre undertiden bleve ladte løs for Motions Skyld og efterlode dybe Huller, som de gravede eller stangede med deres Horn. Der var noget Øde og Vildt ved denne Plads; men saa stod paa hver Side af den lille Havelaage en dejlig Guldregn eller Guldranke — som jeg stadig foretrækker at kalde dette Træ — og indenfor var den ensomme Frugthave, der udvidede sig til en hemmelighedsfuld Lund, hemmelighedsfuld for mig endnu i dette Øjeblik; thi jeg kom aldrig helt igjennem den, jeg var kun sex Aar gammel, da jeg blev sendt hjemmefra.

I Haven og Lunden er Noget hændt, som jeg svagt og usammenhængende har gjort Brug af i en Fortælling. Der stod et ungt Æbletræ paa en lille, grøn Plads. Det bar første Gang, og Fader havde forbudt mig at spise deraf, hvilket jeg ogsaa efterkom. En Dag var det blevet fortalt mig om Edens Have og Syndefaldet, og strax efter kom min Onkels Datter Esther, der var lidt ældre end jeg, over til os. Hun og jeg gik ned i Haven, og da hun saa det unge Træ med de smukke Æbler, vilde hun tage et. «Du maa ikke, Esther!» raabte jeg, fuldstændig i Fornemmelsen af, at vi vare i Edens Have og ved Kundskabens Træ, «Fader har forbudt det!» — «Vist vil jeg have et, Din tossede

Dreng!» sagde hun, tog et Æble, bed et Stykke deraf og gav mig Æblet, og jeg spiste med en Fornemmelse, som jeg nu kan udtrykke ved, at jeg skjæbnesvangert udførte en ulykkelig, symbolsk Handling. Øjeblikket efter saa vi Fader komme langt borte. Han var klædt i gul Nankins Frakke og hvide Benklæder, og skjøndt jeg vidste eller antog, at det var ham, fik jeg dog en Fornemmelse af, at det var Gud selv, der vandrede lysende gjennem Haven, og forfærdet fór jeg afsted, Esther efter mig. Gjennem et Hul i Plankeværket krøb vi ud af Lunden og kom til en Plads bagved Kostaldene. Der stod en Dreng fra Møllen og saa op ad Huset. Vi spurgte, hvad han saa efter, og han svarede, idet han gik, at der var en Ugle under Taget. Vi vilde se Uglen eller jage den bort og fik fat i et Par Stænger, hvormed vi løftede Tagskjægget. Derved kom vi til at ødelægge en Svalerede. Pludselig fór den sorte Fugl ud i synlig Angst, og i næste Øjeblik styrtede den halve Del af Reden tilligemed to ganske smaa, nøgne Unger ned i den dyndede Grøft, der løb langs Huset. Vi stode lammede af Skræk. Det var lært os, at Svalen var et helligt Dyr; at gjøre den Fortræd eller blot røre ved den var Synd, og nu laa to af dens Unger hjælpeløse i Dyndet!

Esther skreg og løb sin Vej. Jeg fulgte; men greben af noget Uimodstaaeligt vendte jeg om og stødte som i Vildelse de stakkels Unger ned under Dyndet, for at de ikke skulde ligge og pines. — Som Barn glemte jeg snart dette. Senere er Erindringen derom atter og atter dukket op. Det er Ingenting, naar man gaaer lige paa og tager haandgribelig fat paa det. Hvor meget Liv ødelægge vi ikke, hvor grusomme ere Børn ikke med Fluer og Oldenborrer, hvor ødsel synes selve Naturen med Liv, og hvor liden Vægt ligger der paa et Par Fugleunger! Men hvilken umaadelig Vægt ligger der paa Sindet, som føler sig saa særeget uskyldig-skyldigt overfor disse Fugleunger og seer en Symbolik i sit Forhold til dem!

En kort Tid boede i Sidehuset hos os en Familie ved Navn Gjøe. Et Par af deres Børn vare omtrent i min Alder; Drengen hed Valdemar, Pigen Birgitte. De legede med mig i Haven; men det staaer meget utydeligt for mig, og det Eneste, der er blevet tilbage i mit Sind, er Mindet om en en stærk, varm Følelse for Valdemar. Af dette utydelige Barnevenskab har jeg formet Valdemar i «Arvingen».

Paa den anden Side af den brede Gade, skraasoverfor os, boede min Onkel — gift med

min Moders Søster —, en høj, kæmpestærk Mand, der i sin Ungdom var indkommen fra Tyskland. Han talte meget rent Dansk, med Undtagelse af, at naar han blev vred, sagde han: «Den Unde turdne mig!» Men hans Vrede var aldrig højrøstet; der var en afmaalt Ro over ham og tillige en mærkelig, smilende Elskværdighed. Det bliver saa varmt i mig, naar jeg tænker paa ham i hans Manddomskraft, i de gode Dage, da hans Hustru levede, og da Huset med de femten livlige Børn, smukke Piger og kraftige Drenge, var saa storartet og anseligt for mig og vistnok ogsaa for Folk i Almindelighed. Hos os var ingen Jødedom i Huset, men en stadig, hemmelig Sukken efter, at den kunde være; derovre var Jødedommen ej alene ikke tilstede, men betragtedes som latterlig, undtagen i et sildigt Øjeblik, da det gjaldt Noget, da Døden kom, da raabte den, man mindst havde troet det om: Schema Jisroel! (det store, monotheistiske Raab: Hør, Israel, Herren, Din Gud, er En!).

Det, som i Længden undergravede Lykken i det store Hus paa den anden Side af Gaden, ligesom det tyngede paa hele Byens Lykke, var vistnok Smugleriet. Forsvares kan dette jo aldrig; nogenlunde undskyldeligt bliver det ved, at den

almindelige moralske Følelse ikke var rede, at det hverken betragtedes som syndigt eller usædeligt. Det var ulovligt; men Loven var noget Vilkaarligt, der haandhævedes af vilkaarlige eller svage Folk. Selv i den nuværende Tid, da Loven er blevet fornuftigere, og da der er en større Følelse af Forpligtelse til det Fælles, Almene og til Ens eget Jeg, er det ikke fuldkommen klart, endog for dannede Herrer og Damer, at man ikke saa smaat tør smugle, hvor meget mindre da for over halvhundrede Aar siden! At Jøder fortrinsvis smuglede, kan paastaaes, og jeg vilde for ikke at have Strid paa disse Enemærker beredvillig sige Ja og forklare det af, at de dengang følte sig fremmede og derfor mindre forpligtede til Samfundet og dets Lov. Men Indrømmelsen kan ikke gjøres, fordi Sandheden staaer imod. Man behøver blot at læse Fredrik Rostgaards Levnet (af Chr. Bruun) for at se, hvorledes Smugleriet for halvandethundrede Aar siden herskede over hele Riget, altsaa paa en Tid, da Jødernes Antal her i Landet var yderst ringe. Man turde, i Aaret 1722, ikke ret forfølge en Toldsvig i Viborg, af Frygt for at faa saagodtsom alle Landets Kjøbmænd inddragne derunder, og om Jøder er der ved den Lejlighed slet ikke Tale. Manglede overfor Smugleriet alle-

rede dengang, i Tordenskjolds Tid, i den Periode, da Slesvig blev gjenerhvervet og «Tidernes Uret» sonet, den rette Følelse og Erkjendelse af Pligt, hvor slap maatte saa ikke Sansen være i Begyndelsen af dette Aarhundrede, dels fordi Toldlovene stadig vare urimelige og chikanøse, dels fordi den engelske Handel under Krigen med Napoleon var bleven ført med storartede Toldbrud, dels endelig ved, at Fædrelandsfølelsen var mattet efter 1807 og 1814. Selve Toldembedsmændene vare uden stærk Pligtfølelse, som overhoved hele Samfundet levede hen uden synderlig Fornemmelse af det kategoriske Imperativ. Jeg troer, at jeg allerede etsteds har gjenfortalt, hvad en Fætter af mig, der som Barn levede i Hillerød, har meddelt mig. Naar hans Fader havde indsmuglet Varer, blev han sendt op til Toldinspektøren eller Toldkontrolløren — der var almindelig afholdt og anseet — for at hilse og bede om, at hans Fader maatte laane Stemplerne. Faderen stemplede da selv sit indsmuglede Gods med Kongens Stempel og lod Barnet bringe det tilbage med Hilsen og Tak for Laan. Ved Nytaarstid sendte man Foræringer uden at sige hvorfor.

Da Fader saagodtsom ingen Manufakturvarer førte, men overvejende beskjæftigede sig med den

saakaldte «grove Handel» ɔ: Jern, Tømmer, Tjære, Salt o. s. v., samt med Bryggeri og Brænderi, var han ikke fristet til Smugleri; men Sammenstød med Toldbetjente, Douceurer (et ægte Ord: Formildelse) til dem, Fjendskab med dem, naar de ikke fik Douceurer nok, opkom dog i Anledning af Formaling og Brænderi. Mæskekarrene vare maalte, og for at Brænderiet ikke skulde bruge mere Sæd til en Brænding, end Karret ifølge Maalingen tillod, var det forbudt at sætte Rande paa Karrene, selv om Mæsken under Gjæringen steg saa stærkt, at den løb over og gik tabt. Især om Sommeren indtraadte denne stærke Gjæring temmelig hyppig, og ingen Brændevinskarl kunde «nænne» at se den gode Mæskning gaa tilspilde; Ejeren vist heller ikke. Man satte altsaa allerede af denne Grund Rande paa Karret — selv om Alt forresten var gaaet aldeles lovligt til. Toldbetjente kunde da komme om Natten, og jeg erindrer Saadant: Banken paa Skodderne, Raabet: Kongens Folk! Luk op! — Der blev lukket op gjennem Butiken. Man var en overmaade lang Tid om at tilbagelægge Vejen fra Stuehuset, over Gaarden, til Brænderiet — de høje Stemmer bleve douce, døde hen — Alt døde hen.

Endskjøndt Toldvæsenet ikke gjorde sin Pligt mod «Kongen», var der dog dyb Forbitrelse imod det, fordi det heller ikke forsømte sin Pligt, men brugte den som et personligt Vaaben, og Smugleriet blev derved en Snildheds- og Dristighedskamp mod Personer. Deraf udviklede sig en Slags Enthusiasme for Kampen og dens Farer.

Der kom undertiden hos os en Skipper fra Ærø, et Pragtexemplar af en Sømand, alvorlig, lunefuld, dristig, tro som Guld undtagen imod det abstrakte Væsen «Kongens Kasse». Hans egenlige Besøg gjaldt Onkels, hos os var det kun en Visit, og jeg kan godt huske, at jeg fandt os tilsidesatte, fordi Jakob Krøll syntes at høre mere til Onkels Hus end til vort. Man blev saa fornøjet, naar han kom; der var noget Glædesmittende i Atmosfæren, han bragte Søluft med; jeg husker, med hvilken Fornøjethed jeg løb den firskaarne Mand med det store, gule, tvedelte Skjæg imøde; jeg kaldte ham i mine Tanker Svend Tveskjæg. Jeg vidste ikke, hvad der nu skulde foregaa etsteds, i Byen eller i Omegnen; men af Luften havde jeg en Anelse om, at der med ham fulgte noget Dristigt og Farefuldt. Jeg har hørt fortælle, at han engang havde bragt en Ladning til Kysten. Den tilhørte en vis, kæmpestærk

Mand, der efter at have faaet den læsset paa store Vogne gik langsomt foran i den mørke Nat. Pludselig sprang en Toldbetjent op fra Grøften og raabte: «Nu har jeg Dig, Jøde!» Det var en personlig Fjende; han var blevet vred, fordi han troede sig tilsidesat ved Uddeling af «Douceurer», og hans Pligtfølelse var nu erstattet eller skjærpet af Hævnfølelse, han spejdede Dag og Nat for at «faa Fingre» i sin Uven. Den stærke Mand svarede: «Du har mig, den Unde turdne mig, ikke endnu!» og gav ham et Ørefigen, der sendte ham ned i Grøften, hvor han blev liggende til næste Morgen. «Der var ingen Vidner».

Skjøndt Fader, som alt sagt, og saavidt jeg véd, ikke selv smuglede og ikke havde Anledning dertil, dulgte han ikke sin Interesse derfor og fortalte gjerne Smuglerhistorier, som jeg maaske ikke skulde hørt; men hvad hører et Barn ikke? Altid maatte jeg da til min Sorg erfare, at den kjække Mand dog ikke var blevet lykkelig; thi «tilsidst fik de ham fat». En anden Slags Historier, som Fader gjerne fortalte, vare om den hemmelige Ret, som traadte frem, naar alt Andet var Uret, og blandt disse var den om Riddersmanden, som jeg har benyttet i «Arvingen». Historien er dobbelt: Først viser den Tilværelsen af

den hemmelige Ret, saa viser den Ridderen, der er uretfærdig anklaget og i Uvilje aftager det ene Stykke af sin Rustning efter det andet, for at hans Fjender skulle faa Mod til Angreb. Fader fortalte den, da han engang gik med mig «bag Bays Haver». Vejen hedder nu Caroline Amalies Gang. Den var dengang kun en smal Sti og strakte sig, som Navnet viser, bag endel af Byens Haver; paa den anden Side af Stien var en vidtstrakt Mark, hvor man en Dags Tid i Forvejen havde brændt Rapshalm — Landmænd huske maaske, at det var Maaden, hvorpaa man en Tid skilte sig ved nævnte Halm. Hist og her var der Drenge, som opsøgte den skjulte Gløde og igjen bragte den i Lue. Mod en Baggrund af Røg og sortbrændt Halm kunde man se smaa Ildtunger opstige af Jorden. Hvorledes Fader kom til at fortælle Historien, om den fortaltes ene til mig, eller om nogen Anden vaa tilstede, har jeg glemt: jeg hørte den, som om jeg var ganske ene, og var betagen, omfavnet, trykket af den, og den er paa flere Maader brudt ud af mig igjen som de smaa Luer af Rapshalmen. Mange Aar efter, da jeg udgav «Nord og Syd», skrev jeg om eller hentydede til den hemmelige Jury i Samfundet, og «Dagbladet» gjorde meget Nar deraf. Det skal af

ganske Hjerte være tilgivet. Jury'en er til, hører Nemesisverdenen til, og jeg har den underlige Tilfredsstillelse at kunne følge Spiren til min Viden eller min Anelse om den saa langt tilbage som til «Bag Bays Haver» og den brændende Mark.

Der er noget Sælsomt ved at iagttage gjennem Erindringen, hvorledes slige Indtryk optages, dukke ned og synes forsvundne og dog ere tilstede i Sindet, rede til at vaagne. Naturligvis varede det ogsaa længe, meget længe, inden jeg i mit Sind, der omfattede alle Historierne med omtrent lige Interesse, kunde skjelne mellem de aldeles forskjellige Principer, der laa til Grund for Smuglerne og for Riddersmanden. Ej heller er mit Sind blevet uden Paavirkning af den Atmosfære, som Smugleriet udbredte om mig, vel mest ovre i Onkels Hus. Jeg antager, at det havde nogen Indflydelse paa, at jeg senere kunde blive «Corsarens» Udgiver; thi det blev liggende i Blodet eller i Sindet som Forberedelse til, at jeg som en ganske let og naturlig Ting kunde gjøre mig det hele officielle Liv til Fjende og mange Ikke-Officielle oven i Kjøbet. Et Barn, der var blevet oplært i Respekt «für die hohen Obrigkeiten und den Herren Bürgermeister», for «Selskabet» og alle dets formale Rettigheder, for al dets Magt

til at bestemme Ens «Lykke», var næppe senere sprunget saa hovedkulds ind i den Situation. Men jeg vil dog strax tilføje, at jeg kun tilskriver hine Forhold nogen Magt; ganske andre Momenter vare, som det senere vil sees, medvirkende ved «Corsarens» Tilblivelse.

Hvad Virkning de end havde, fyldte disse Ting faa Timer af mit Barndomsliv. Mere udfyldtes det af Noget, vi Alle maa igjennem, nemlig Skolen. Jeg blev i mit fjerde Aar sat i Skole hos en mageløst blid, aldrende Mand, Hr. Brygger eller Brücker, og blev der til mit sjette Aar. At jeg saa tidlig kom i Skole, hidrørte fra noget ganske Særeget. Man havde store Forventninger om mig, saa at sige før jeg blev født. Fader havde havt en Amme, en bornholmsk Pige, der blev i Huset indtil hans ellevte eller tolvte Aar og altid holdt overmaade meget af ham. Engang, da hans Brødre havde været slemme imod ham, sagde hun i stor Vrede: «Ja, ham vil I vel faa Bugt med; men hans Førstefødte skal blive den Største og Lykkeligste i Familien.» Fader havde, besynderlig nok, aldrig glemt denne Spaadom, men modtaget den af ganske Hjerte, tiltrods for, at den skyllede ham selv bort. Moder tvivlede vel heller ikke mere end andre Mødre om, at hun

havde født et mærkværdigt Barn. Der blev altsaa víst mig den største Omhu, og da Hr. Brygger eller Brücker i mit sjette Aar kom med den løjerlige Erklæring, at nu kunde han ikke lære mig Mere, var Vordingborg lærde Skole ikke god nok: jeg skulde til Kjøbenhavn for at studere.

Jeg kan fortælle dette uden nogensomhelst Forfængelighed. Enhver véd nu, hvad jeg er blevet til, idetmindste hvad Storhed angaaer, og jeg kan ikke lægge en Alen til min Væxt ved at skyde en Spaadom eller desl. under mine Fødder og træde op derpaa. Det Hele faaer staa hen, vel som noget ret Sælsomt, men tillige som Noget, der er mere karakteristisk for Andre end for mig.

Forresten gik jo den bornholmske Spaadom paa en vis Maade i Opfyldelse. Fader havde villet skrive en Komedie, men opgivet det, rimeligvis fordi den i sin første Undfangelse ikke hidrørte fra egenlig poetisk Drift. Jeg fik ved Arv de Anlæg, der hos ham vare ubestemte, forenede med Arv fra mødrene Side og udviklede i en lærd Skole, og jeg kom til at skrive baade Komedier og Romaner. Ogsaa i en anden Henseende har Skjæbnen paa underlig Maade villet, at jeg skulde faa, hvad der blev nægtet Fader. Han udrustede

engang en Expedition til England; men Skibet, der var assureret i England, led Skibbrud. En Assurandør eller en Agent for Assurancen, Mr. Goodwin i Newcastle, løb sin Vej med Konossementerne, og der kom en højst fortrædelig Proces, som aldrig fik Ende. Flere Aar efter Faders Død har jeg været hos (nu afdøde) Højesteretsadvokat Liebenberg, hos hvem endel af Papirerne beroede, for at spørge paa vor Families Vegne, om der Intet kunde reddes. Fader blev saagodtsom ruineret ved Tabet; men hele Beløbet har jeg efterhaanden faaet fra England, i Honorar for literære Arbejder. Der var en saadan Kjærlighed hos Fader, at den ligesom har havt Magt til at testamentere mig, hvad der blev nægtet ham selv. Endog mit blotte Besøg hos Liebenberg blev frugtbringende; thi ved uvilkaarlig Paavirkning deraf skrev jeg senere de Stykker af «Ravnen», der beskjæftige sig med Proces og Papirer.

Imidlertid var det, der i denne Periode, i mit 5te—6te Aar, dybest og inderligst beskjæftigede mit Sind, Noget, man ganske sikkert vil le ad: jeg var forelsket. Ja, vi le Alle ad hverandres Barneforelskelser; men Ingen leer gjerne selv derad og skal heller ikke; thi, om de ikke ere Andet eller Mere, indeholde de dog en Forud-

griben efter det Ideal, eller efter vort andet Selv, som vi enten skulle møde i Virkeligheden eller længes efter vort hele Liv. I og for sig er der ogsaa noget saare Skjønt i mangen Barneforelskelse; den er saa uskyldig og dog saa anelsesfuld, saa blid, at man aldrig faaer sin Søvn eller sin Appetit hindret af den, og alligevel saa lidenskabelig og undertiden smertefuld. Hvilken Rigdom af Følelser, naar Kredsen sang «Munken gaaer i Enge» og hun valgte mig eller jeg hende, eller naar hun ikke valgte mig! Jeg kan ikke finde nogen poetisk eller romantisk Strømning i mit Sind, der ikke viser hen til hine Dage i min Faders Have som sin Oprindelse, hvad Tone og Farve angaaer — jo, endnu Et: de Aftener i Skumringen, naar min Moder gik op og ned ad Gulvet med mig ved Haanden og sang. Hendes Stemme var smuk og blid, men simpel, uden Bravour. Hun sang Tidens danske Sange, Arier fra Theatret o. desl., af hvilke nogle saa besynderlig tiltale Fantasien, f. Ex.:

Ærværdige Fader, luk op, luk op!
Alt Solen forgylder Sanct Gotthardts Top!

eller den inderlige:

Der var en Konning i Leire —

undertiden ogsaa tyske Sange, af hvilke en blev i mit Sind:

Schön ist es unter freiem Himmel
Stürzen in der Schlacht Getümmel,
Wo die Kriegstrompet erschallet,
Wo die Trommelwirbeln schlagen,
Wo die Rosse wiehernd jagen,
Wo das Blut im Helden wallet . . . . .

De sidste Ord og især «wallet» gjentoges, svang sig op og gjentoge sig igjen med nye og stærke Vingeslag i saa mange Modulationer, at, inden jeg forstod selve Ordene, lød for mig Sejrens Jubel paa henrykkende Maade deri, og Moders Toner syntes mig efterhaanden at blive til lysende Kvindeskikkelser, der hilste et lykkeligt Menneske. — Selv havde jeg aldeles ikke «Stemme»; fra det Tidligste, jeg kan erindre, har Sang ikke virket paa mig med Opfordring til at synge med, men har forvandlet sig til Billeder.

Af Alt dette kan man se — maaske til Overflod — at Dansk paa naturlig Maade er mit Modersmaal, og at jeg ikke, hvad Grundtvig engang skrev (1850), har lært det som en Fremmed, hvis egenlige Maal nok var Hebraisk. Om min «Stil», som man har talt endel om, kan ogsaa indskydes en Bemærkning, nemlig: at eftersom den som al Stil er det imellem Linierne liggende Udtryk af

Personlighed, saa har den i Tidens Løb maattet forme og forandre sig; men dens Grundlag kan skjønnes at være i Vordingborg, i vor Have og i min Moders Sange.

Jeg kunde, troer jeg, vedblive i det Uendelige at fortælle om mit Barndomsliv. Hver Dag, der efterhaanden stiger frem for Erindringen, kunde gjøres til et Billede, en Skildring; men det gjælder vel om de Fleste, og Enhver vilde blot trætte sin Nabo dermed. Lad mig derfor endnu kun hidføre følgende Smaatræk.

Den første Følelse af Had fik jeg — saavidt Saadant kan efterspores — i Skolen, fra selve Hr. Brygger. Han var ellers en blid Mand; men engang, da han talte om England, kaldte han Engelskmanden «den forbandede Tyv», og det var ikke blot Ordet, men det pludselige Udtryk i hans Ansigt, der meddelte mig ligesom en Hadets Aabenbaring, en Forpligtelse til at hade.

Følelse af Overmod fik jeg ogsaa i Skolen og af Hr. Brygger. Han tog mig en Dag med til Besøg hos en Almue- eller Fattigskolelærer. Der var kun faa Drenge i Stuen, og jeg kan ikke gjøre Rede for, hvad de bestilte. Vinduerne stode aabne, Solen skinnede ind, og Læreren sad, da vi kom, ganske stille, synes det mig, ligesom en

rugende Høne. Men strax efter blev han en Hane og kaldte Drengene til. Da de nærmede sig, saa jeg, at de vare blege og fattige, og jeg maa vel have havt en Følelse af Medlidenhed, siden jeg endnu med en Slags Smerte husker de blege Ansigter. De skulde svare paa Noget, som jeg vidste; men de stode dumme, og hvis jeg tør haabe, at jeg hverken digter eller overdriver, havde jeg i det Øjeblik den Tanke, at de burde have et Rundtenomstykke Smørrebrød med Kjød paa. Maaske var jeg selv sulten. Men saa sagde Fattigskolelæreren, at jeg skulde skrive mit Navn. Der laa en egen Slags Tavler med Sand, og man skrev derpaa med lange Trægrifler; deri havde jeg ingen Øvelse, og det viste sig, at de fattige Drenge skrev bedre. Men saa gjorde Hr. Brygger Drengene et Spørgsmaal af den lille Tabel, og saasnart de betænkte sig, vendte han sig til mig, der svarede som et Lyn; thi nu var al Barmhjertighed borte, nu forstod jeg, at jeg skulde overvinde, sejre, kaste tilside; Jagthundenaturen, Dyrnaturen var vakt gjennem Intelligensen.

Jeg mødte intet Jødefjendskab i Vordingborg, uagtet jeg blev født faa Maaneder efter Jødefejden (26de Oktober 1819). I Skolen kaldte de andre Børn mig aldrig Jøde; men jeg lærte jo rigtignok

ogsaa «Religion», navnlig Balles Lærebog og Luthers lille Katekismus, ligesaa fuldt som de. Et underligt Sammenstød, en næsten komisk Duel, som jeg havde med en Dreng, Ludvig Drange, Søn af Byens Dyrlæge, fik nok Udseende af at høre til Nationalstrid, men med Urette. Der havde været Fugleskydning, og han og jeg mødtes ved Fuglestangen i Ensomhed. Vi bleve enige om at forsøge, hvem af os der med en Sten kunde i nogle Skridts Afstand, naar vi stode ganske stille, træffe den Anden lige midt paa Næsen. Jeg blev ramt aldeles nøjagtig med en skarp Sten og baaren blødende hjem. Jødefejden laa endnu saa nær; man blev bestyrtet; men den hele Duel var foregaaet aldeles venskabelig som imellem to unge Kristne, uden Spor af Religionshad.

Et eneste, hurtig henglidende, men maaske som et Lynglimt oplysende Exempel paa Jødehad, som jeg dog oplevede, har jeg benyttet i en af mine Fortællinger; men det bør vel gjentages her, hvor det hører til. Det maa have været strax efter, at jeg var sat i Skole. To af mine Fættere, noget ældre end jeg, bomstærke Drenge, vare en Eftermiddag sendte op for at hente mig fra Skolen, der laa i den anden Ende af den lange, smalle By. Det skylregnede. De toge mig hver i sin

Haand og lode mig løbe oppe paa den Højryg af svære Sten, som fra Arilds Tid strakte sig midt henad Gaden. Vi vare komne ned til Hjørnet af Færgegaardsvejen, i Sigte af Valdemars Taarn. En stor Haandværksdreng kom løbende imod os og raabte, idet han fór os forbi: Æh, Jøder, kan I æde Flæsk og Fløde! — Den ene af mine Fættere slap mig, var i tre Spring ved Drengen, slog ham ned i en Vandpyt, saa at Vandet sprøjtede højt, kom tilbage og tog mig i Haanden, og saa løb vi alle Tre lige til Tantes Spiskammer, spiste et Stykke koldt, stegt Flæsk og drak Fløde til og saa paa hinanden, uden at der blev mælt et Ord.

Det staaer ikke for mig, at denne Erfaring paa nogen Maade gjorde Forstyrrelse i mit Forhold til de andre Vordingborg Børn.

En anden Begivenhed, hvor jeg spillede en Rolle som Lidende, betegner en Bonde mere end mig. Fader havde foræret mig et Føl, som jeg skulde have til Ridehest. Det traf sig engang, at Føllet og jeg vare ene i Baggaarden; jeg vilde op at ride, men det vilde ikke staa stille, og saa slog jeg det. Føllet slog igjen, men saa haardt, at jeg besvimede, og gav sig da til at skubbe eller rulle mig med et af Frembenene. En Bonde, Jeppe Jensen fra Bakkebølle, kom forbi, saa lidt til og

gik ind i Butiken til Fader. «Er det Kjøbmandens Søn, som er ude i Baggaarden?» spurgte han. — «Ja, det er det vel; hvorfor Jeppe?» — »Jo, for saa skulde Kjøbmanden gaa derud; Føllet træder paa ham.» — Fader sprang ud, fandt mig og fik mig i Seng og fór saa i Bonden: «Men, i Guds Navn, Jeppe, hvorfor tog I ikke mit Barn fra Føllet?» — «Næ.» — Fader vedblev at trænge vredt paa med sit Hvorfor, og endelig svarede Jeppe: «Næ, jeg vilde itte ha' Utak for at bringe dødt Barn i Stuen. Der var ingen Vidner.»

Men nu vil jeg slutte med den største Lidelse, jeg havde i Vordingborg.

En Mand fra Nestved besøgte os og forærede mig en Flitsbue. Den staaer saa glimrende for mig, som om den var af Mahogni og Staal; men saa fin var den vel ikke. Jeg fik en saadan Kjærlighed til den, at jeg sov med den i Sengen. En Dag stod jeg i vor Butikdør og skjød tversover den brede Gade og løb saa over mod Gjenboens Hus for at hente «Kuglen», men lod Flitsbuen blive liggende paa Trappen. Da jeg kom tilbage, var Flitsbuen borte. Jeg spurgte ikke efter den — Noget, jeg endnu den Dag idag ikke kan forstaa uden ved at antage, at der i mit Sind var en hemmelig Følelse af, at den var for god for

denne Verden og maatte berøves mig. Jeg drømte om den i mange Tider, og mere end tyve Aar efter, i fremmed Seng og i fremmed Land, drømte jeg, at jeg var hjemme paa Trappen og fandt min Flitsbue. Jeg vaagnede af Glæde, og saa saa jeg min Flitsbue — malet paa den øverste Del af et Klædeskab, der stod overfor min Seng.

Fra denne min Barndomstid, der ligger for mig som en stille Soldag i en Have, blev jeg taget bort uden Smerte. Det var bestemt, at jeg skulde til Kjøbenhavn for at gaa i Skole. I sidste Øjeblik, medens der blev forspændt, gik jeg ude i Baggaarden og legede. Fader, der selv vilde følge mig ind, kom og hentede mig, for at jeg skulde sige Farvel til Moder og mine Sødskende. Jeg sagde Farvel uden Viden om, hvad Adskillelse var, uden Anelse om, at jeg aldrig igjen skulde møde Huset og Haven, uden i Erindringen.

II.

Da man vragede Vordingborg lærde Skole og besluttede at sende mig til Kjøbenhavn, havde Fader, antager jeg, en Bihensigt eller næsten en Hovedhensigt uden at gjøre sig den aldeles klar. Han vilde have mig hos Nogen af sin Familie, i et orthodox jødisk Hus, for at jeg ikke skulde gaa tabt for Slægten og dens Tradition. Spørgsmaalet, om Studiet og Ceremonialvæsnet kunde forenes, havde ikke paatrængt sig ham i sin Vanskelighed, og jeg troer i alt Fald, at i det Øjeblik, vi rejste hjemmefra, var Tanken om Studiet, senere den anden Tanke en Tidlang overvejende, og derfor gik det, som det gik.

Undervejs kom vi forbi et Rettersted udenfor Landsbyen Ugledie, hvor en nys henrettet Forbryders Hoved sad paa Stage. Jeg sagde til Fader: «Hvis Kristus ikke var død for os, kunde den Mand ikke blive salig.» Fader, der maaske

ikke havde ventet, at den kristne Skoleundervisning havde virket saa meget paa mig, nøjedes med at svare: «Saadant Noget taler man ikke om i Kjøbenhavn.» Og jeg talte heller aldrig derom. Tanken var udenadlært, ikke gaaet over i Blodet, ikke blevet til «Barnetro», men dog til en Stemning, der vel kunde forsvinde, men ogsaa komme frem igjen, indtil der maatte gjøres ordenlig Afregning.

Da vi kom til Kjøbenhavn, til min Onkel og Tante (Faders Søster), sagde Fader snarest mulig til Tante, at han maatte søge om en god Skole til mig. Hun sagde: «Han kan jo gaa, hvor vore egne yngste Drenge gaa. Det er en meget god Skole, og det er en for alle Gange afgjort, at de ikke behøve at komme om Løverdagen. Han skal da ikke om Løverdagen i Skole?»

«Nej», svarede Fader noget langt; «men lære de Latin i den Skole?»

«Hvorfor skulde de ikke lære Latin? Naar Du siger til Skolelæreren, at han skal lære Latin, saa lærer han Latin!»

Det blev da afgjort med Hr. Lausen, at jeg skulde lære Latin. Hr. Lausen var en temmelig ung, blond Mand, der selv underviste sin Skoles eneste Klasse i Alt. Vi sad indelukkede i Skolens

eneste Stue fra Kl. 9 til 1 og fra 3 til 5 eller 6. Kl. 11 sagde Hr. Lausen regelmæssig: «Nu kan I fodre», og saa blev Smørrebrødet hentet frem af Papir eller Blikkasse, og efter fem Minuters Forløb begyndte Undervisningen paany. Jeg husker, at vi lærte Naturhistorie, men uden at se Planter eller Billeder; derimod havde Hr. Lausen et ganske lille Barneskelet, hvorpaa han viste os den menneskelige Benbygning. Jeg troer, at han efter de Tiders Fordringer til en lille Drengeskole var en flink Mand, og i alt Fald var han en utrættelig Mand. Vi kom ogsaa til at lære Latin. De af os, hvis Forældre ønskede det, fik en særskilt Time to Gange om Ugen og en særskilt Lærer, Hr. Stefani, der dikterede os Noget. Til min højeste Forbavselse opdagede jeg i en senere Tid, at det, han havde dikteret os og ladet os nedskrive, var Badens latinske Grammatik eller rettere Begyndelsen deraf; thi det Hele holdt snart op, Latinen gik overstyr.

Om jeg lærte Noget i Skolen eller ej, véd jeg ikke; jeg kan ikke opdage nogen Tanke i mig, der er knyttet til den. Derimod indsugede jeg samtidig med stor Heftighed eller Inderlighed en ganske anden Undervisning, der ikke blev givet mig som Lektie, ja kom til mig næsten uden Ord,

i alt Fald uden megen Forklaring. Den laa i mit nye Hjems Luft; det var Jødedommen eller rigtigere: en Jødedom, der ved at gaa igjennem trange Tider havde tabt de store Skolers Præg og var bleven forvandlet til noget besynderligt Nationalt-Religiøst-Stemningsfuldt, lidet opbyggende for Forstanden, men tiltalende og vækkende for Fantasien, i højeste Grad egnet til at gribe et Barn. Det var den Slags Jødedom, som visse «dannede Jøder» nødig ville have omtalt, skjøndt med Urette. Den har sine store Mangler; der er lavt til dens Loft; men den fører sit eget Liv, lefler ikke med det Fremmede, har Varme, ja Glød, bærer i sig det Væsenlige, der har bevaret Folket fra Fortabelse.

Der var i Huset Lidet eller Intet af, hvad sædvanlig kaldes Intelligens, allermindst nogen boglig Lærdom, end ikke om selve Jødedommen. Der syntes ikke at være Anelse om, at det store Udbrud Schema Jisroel o. s. v. (Hør, Israel, Herren, vor Gud er En!) var Monotheismens Feltraab, indeholder Jødefolkets Mission, har været dets Sejrsskrig og Dødsskrig paa Valpladse. Man sagde Ordene med et Udtryk, som om der stod: «Bønhør Israel, o Gud!» eller ogsaa brugte man dem ganske simpelt i Skræk og vakte hos mig en Fore-

stilling, som om Zions Gud slog Noget istykker. Hvis jeg ikke hjemme havde dels af Moder, dels af Hr. Brygger eller Brücker lært Noget af den bibelske Historie, og hvis jeg ikke senere i kristen Skole havde faaet selve Biblen ihænde, kunde jeg, forsaavidt det afhang af dette Hus, endnu idag være uvidende om Skabelseslæren, om Abraham og hans «Pagt med Gud», om David, Profeterne o. s. v. Udgangen af Ægypten blev ved særlig Lejlighed fortalt mig i store, fantasifulde Træk; men Lovgivningen paa Sinaï og de ti Bud bleve aldrig berørte. Men dersom Nogen var kommen til min Onkel og havde sagt, at han var ligegyldig overfor de ti Bud eller ikke kjendte dem og ikke lærte mig dem, vilde han i højeste Forbavselse og Uvilje have svaret omtrent dette: «Hvad for Noget? Er ikke de ti Bud overalt? Lad Nogen komme til mig og nægte de ti Bud! Lære ham dem? De følger af sig selv! Derfor er han et Jødebarn, hvor forsømt end hans Opdragelse hidtil har været!» Alligevel vilde min Onkel, hvis en saadan Bebrejdelse var bleven henvendt til ham — og hvis han ikke med naiv Klogskab havde ment, at det daglige Liv i Familien bedre end Lære passede for et Barn — have taget mig for sig og sagt mig, at de fulgte lige efter Schema

Jisroel, at de stode paa Dørstolperne i hans Hus, at de laa i Kapslerne ved de Læderremme (Tefilin), som man lærte mig, at jeg efter mit 13de Aar skulde binde om Armen og om Hovedet ved Morgenbønnen, at jeg selv daglig udtalte dem i visse hebraiske Bønner — men rigtignok uden at vide det.

Men hvad var da Jødedommen, som jeg lærte? Ja, hvad var den? Den var Huset, Menneskene og deres Skikke, en forunderlig Atmosfære, der ikke naaede fra os ned til Gaden, men bort til fjerne, af Fantasien farvede Tider. Onkel ernærede sig med Anstrengelse; Huset var tarveligt, næsten fattigt. Der var mange Børn; de ældste Sønner vare voxne, de yngste Børn omtrent mine Jevnaldrende. Alle, der vare arbejdsdygtige, Sønner og Døtre, hjalp til, med en Flid, en Kjærlighed, et indbyrdes Sammenhold, en Bravhed, undertiden en Selvfornægtelse, som nu, da jeg kan overse og forstaa Alt, bevæger og rører mig. Der var Kjærlighed i Huset, uden at den forhindrede lidenskabelige Uvejr — sande Orkaner, som jeg først studsede ved, senere tog som Tingenes og min egen Natur —; men Et stod altid fast, Faderens umodsagte, umodsigelige, absolute Overhøjhed, og der var endvidere i Familien det Særegne, at

Børnene i opadstigende Linie ligesom pegede hen paa en lykkeligere Tid i Menneskeslægtens Tilværelse; thi jo ældre de vare, desto mindre havde de af Egenkjærlighed. Men jeg troer næsten også, at jo ældre, desto mindre kjønne vare de; som Regel gjaldt, at Huset ikke havde synderlig anden Skjønhed end den skjulte, som Fantasien maatte hente frem.

Hvad man i Barndommen seer, synes ganske simpelt; nu undres jeg ved at mindes Onkel om Fredag Eftermiddag. Det kunde tidt hænde, at han kom hjem med et træt og mismodigt Udtryk, aabnede Chatollet, regnede efter, drog et Suk eller svarede vredt paa hvilketsomhelst Spørgsmaal, og det kunde vare indtil det yderste Øjeblik, nemlig indtil man skulde i Synagogen og indvie Sabbaten. Naar han saa kom hjem, var han et helt andet Menneske, ikke længer en bekymret, træellende Mand, men en stille-fornøjet Herre, en mild Konge med Blikket aabent og varmt, og under hans Kongedømme var selve Huset forvandlet: det var, som om Sabbaten, usynlig, laa andagtaandende overalt, i hver Krog og hvert Møbel, i Dugens Hvidhed, i de ubevægelige Sabbatlys. Denne tindrende Fred og denne stille Glæde, der efter Maaltiderne ytrede sig i dæmpet, hellig Sang,

varede uforstyrret indtil Løverdag Aften, Sabbatens Aflysning. Et Par Minuter senere kunde Onkel vise sig i sin Hverdagsdragt; han havde Hast; med Freden og Værdigheden havde ogsaa Personlighedens Fylde tabt sig, og det bekymrede eller mismodige Udtryk fra den foregaaende Eftermiddag var nøjagtig kommet igjen, og han gik ud ligesom fra Paradiset til Jorden, der «skal bære Dig Torn og Tidsel».

Onkel regerede ikke i Kraft af Forstanden; thi, uagtet han hverken var enfoldig eller uerfaren, var dog Raisonnement ikke hans Styrke. Han herskede ifølge Patriarkatets Ret, af Guds Naade, og fordi han havde Hjerte. Den undersætsige, buttede, venlige Mand vandt mig øjeblikkelig; jeg droges magnetisk til ham; jeg var strax hans yngste Søn og fik min Plads ved hans højre Side ved Bordet. Verdens klogeste Mand kunde ikke have udtænkt de Midler, de Ubetydeligheder, hvormed han vandt mit Blods Instinkter og gjorde mig lille Hedning-Kristen til Jøde. Vel sandt, der var tillige en Modsætning tilstede. I Vordingborg havde vort store Hus været aabent for Alle, og jeg havde seet paa Alle som Venner eller Bekjendte. Men her vare vi lukkede inde, højt oppe paa 4de Sal, og skjøndt jeg ikke kan huske

nogen første Gang, maa det dog snart være indtraadt, at jeg idetmindste paa Afstand har hørt Drenge paa Gaden raabe Jødesmaus. Der var altsaa en ydre Fjendtlighed, imod hvilken jeg instinktmæssig tyede til Husets Fred og Inderlighed. I selve Familien blev ikke polemiseret mod anderledes Troende; det faldt Ingen ind at nævne Kristendommen eller de Kristne; man brugte Udtrykket Kemech; det var de Andre, de, hvis Børn skreg efter mig; vi vare, uden at det behøvede at siges, de Rette, Guds egne og dog saa underlig prisgivne Børn. En eneste Gang husker jeg, da en af mine Fættere, der var lidt ældre end jeg, brugte et særeget Ord, som jeg strax forstod uden Oversættelse eller uden at spørge oversatte paa egen Haand. Det var i Skolen; han opdagede, idet han skulde gaa, at han havde faaet en Katekismus mellem sine Bøger. Han lagde den fra sig og sagde med en besynderlig overlegen Mine: Aa, det er deres Bog om Tólu. Jeg kjendte Bogen og vidste, at den var om Kristus, men erfarede nu, at han skulde hedde Tólu, hvilket ikke lød godt. Jeg oversatte det omtrent: de slemme Drenges Indstifter; men den rette Oversættelse, som jeg lærte lang Tid senere, er: den Ophængte ɔ: den Korsfæstede. Samme Fætter havde den-

gang et dejligt Smil og Blik, og jeg forelskede mig lidenskabelig i ham, hvilket ogsaa bidrager til at forklare Husets hurtige og fuldstændige Magt over mig. Men Hovedpersonen er og bliver dog Onkel selv, synes mig. Den første Løverdag Aften, jeg var der i Huset, da Sabbaten skulde aflyses, vilde hans yngste Søn Martin efter Sædvane holde Sølvbøssen med Kryderier og række ham Voxlyset, der slukkes ved at blive overgydt med Vin eller Øl. «Gaa tilside, det skal Meïr gjøre», sagde Onkel. Martin stod hos med tunge Taarer nedad Kinderne; mig gjorde det vel ondt, at han skulde tilsidesættes; men jeg var dog tillige glad og stolt derover, og da det Uventede skete, da Vinen blev gydt over Lyset, medens Onkel sagde de for mig dunkle, højtidelige Ord: Hamavdil bein kaudesch lechol! (Den, som gjør Adskillelse mellem Hellig og Søgn), foregik Noget i mig, hvorved maaske alle mine Jødefortællinger have faaet deres Grundlag; thi Digtning, Fortælling, Roman kommer dog til Syvende og Sidst mindre af Iagttagelse og Erfaring end af en Grundstemning. Paa ganske kort Tid lærte Onkel mig at læse Hebraisk — men ikke at forstaa det —, og Ønsket om at behage ham i Forening med Ærefrygten for det uforstaaelige, hellige Sprog gjorde,

at jeg lærte store Stykker af den lange hebraiske Bordbøn udenad. Da jeg første Gang ved Bordet fremsagde for Onkel den meget lange Bøns første Afdeling, kneb han mig til Belønning i Kinden og sagde: Troer Du, nogen anden Vordingborg Dreng kan det? — Først i øverste Klasse af det v. Westenske Institut lærte jeg saa meget Hebraisk, at jeg formaaede at gjætte Meningen af den Bøn, jeg kunde udenad.

Da jeg kom til Huset, var jeg saa skrækkelig forsømt, at jeg ikke engang havde et Arbakampfaus. Det er et firkantet, merinoagtigt Stykke lyst Tøj med ejendommelig snoede Kvaster, Zizis, en i hvert Hjørne (arba, fire, Kampfaus, Hjørner). I Midten er et Hul, stort nok til at faa Hovedet igjennem; det bæres under Vesten og bedækker Skuldrene, Ryggen og Brystet. Det betragtes som Tegn paa Pagten med Renhedens Gud; men for dem, som kjende den orientalske Klædedragt, vil det være tydeligt, at det maaske tillige eller egenlig og oprindelig er den gamle Nationaldragt i Miniatur. En orthodox Jøde gaaer altsaa stadig i skjult Nationaldragt, og det Nationale er jo i Jødedommen paa det Inderligste knyttet til det Religiøse, til Pagten med Jehova. Saadan blev det imidlertid ikke forklaret mig. En Aften, da

min kraftige, storskaarne Tante selv klædte mig af, opdagede hun, at jeg intet Arbakampfaus havde paa. Hun kaldte paa sin Mand og sagde med et Udtryk af den dybeste Uvilje, der vistnok gjaldt mine Forældre, og med en Medlidenhed, der gjaldt mig: Røine mohl Sege, kan Arbakampfaus, Nebbisch! (Se engang ham her, intet Arbakampfaus! den Stakkel!) Onkel løftede min Skjorte op for at se, om jeg ikke ved en Fejltagelse bar Arbakampfaus paa det bare Legeme, rystede paa Hovedet og gik tavs ind. Den lille Scene fyldte mig med Forestilling om, at jeg manglede noget overordenlig Vigtigt, at der ved Forsømmelse var begaaet Synd imod mig, og jeg gik de næste Dage og saa længselsfuldt mine Kusiner arbejde paa mit Arbakampfaus. Endelig fik jeg det paa og løb henrykt ind til min Onkel og viste ham det. Han sagde: Pas nu paa, at det ikke bliver posul. Det hemmelighedsfulde Ord virkede paa mig, som om jeg skulde vogte mit Arbakampfaus mod besynderlige, skjulte Ting eller Væsner. I visse Maader gjættede jeg rigtig; thi posul betyder uren, besmittet. Hvilken skjøn Symbolik i dette Arbakampfaus, hvis der bliver tilføjet, at det Farlige, Urene, især skal agtes paa indvendig![5]

Man kan gjøre den Bemærkning, at jeg dog vistnok kunde have faaet Noget forklaret, hvis jeg havde spurgt. Det er muligt; men det var ikke min Natur at spørge. Jeg beholdt Billederne eller Forestillingerne, som vaktes af det Besynderlige, enten med stillestaaende Undren, eller jeg gjættede mig frem.

Jeg finder ikke i min Erindring det svageste Spor til, at mit Sind nogensinde, paa nogetsomhelst Punkt, gjorde Modstand mod Huset og dets Aand. Uagtet jeg et Aarstid senere, da mine Forældre vare flyttede til Valby og jeg gik i Skole paa Frederiksberg, grebes af den dybeste, mest fortvivlede Hjemve, naar jeg ikke blev hentet hjem paa bestemt Klokkeslet, følte jeg ikke et Øjebliks Hjemve hos min Onkel. Uagtet jeg senere, ligeledes medens vi boede i Valby, mindedes den lille Pige i Vordingborg med en saadan Kjærlighed og Længsel, at jeg en Aften paa Vesterbro, hvor jeg pludselig troede at høre hendes Stemme kalde paa mig, vedblev at gaa op og ned i flere Timer, saa at jeg kom gjennemblødt hjem og fandt Huset forstyrret af Ængstelse over min Udebliven, har jeg i Onkels Hus aldrig husket hende. Uagtet jeg var vant til fri Luft, Have og Mark, følte jeg aldrig Savnet deraf paa 4de Sal hos min Onkel.

Jeg har senere tidt nok fundet Tegn paa noget Irrationelt, Stridigt, Dæmonisk i min Natur; men Alt, hvad der hører til Opholdet i hint Hus, staaer i min Erindring med fuldstændig Blidhed, undtagen det kan være et Exempel paa det Modsatte, at da man havde fortalt mig om Jødefjenden Haman, der vilde lade alle Jøder dræbe, og derpaa ved Festen (Purim) forærede mig ligesom de andre Drenge en lille Mekanik, hvorved en Hammer faldt ned og slog paa Bogstavet H., saa vilde jeg ikke slaa dette Bogstav, «kloppe Haman», men forlangte den rigtige Haman, for at vi kunde slaa paa ham. Sagen er let forklarlig. For et Barn, der havde seet Haandværksdrengen blive slaaet ned i Pytten, fordi han raabte «Jøde!», og som vidste, hvorledes en Onkel havde sagt «den Unde turdne mig!», da en Mand raabte: «Nu har jeg Dig, Jøde!», maatte det nødvendigvis være paafaldende og utilfredsstillende, at en Mængde Jøder stode samlede i Synagogen og, naar de raabte Erke-Jødefjendens, Amalekitens Navn, ikke gjorde Andet end lade deres Børn banke et Bogstav af Navnet. — Man tyssede paa mig fra alle Sider, og af Fysiognomierne blev jeg rimeligvis klog paa, at vi vare de Faa og de Svage.

Selve Synagogen antog, forekommer det mig, Skikkelse og Karakter af et Fristed. Hvorfor der skulde være et saadant Fristed, begreb jeg rigtignok ikke; det var til, som det Eventyrlige er til. Særlige, om og ubetydelige Omstændigheder maatte medvirke til denne Forestilling. Det var i Tiden, før den store Synagoge i Krystalgade blev bygget. Der var dengang mindre Forsamlingssale flere Steder i Byen; vor laa paa Hjørnet af Gammelmynt og Regnegade, men i Baghuset. Man maatte over Kobbersmedens Gaard, og da jødiske Festdage saa sjelden falde sammen med de kristne, var der i Reglen, og navnlig om Løverdagen, et vældigt Kobbersmedearbejde i Gaarden. Som oftest laa der ogsaa lange, sorte Sprøjteslanger strakte i Rækker over Gaardspladsen eller viklede i sære Bundter. Saasnart man var inde i Synagogen, især naar man kom tidlig, befandt man sig pludselig, som ved Trylleri, i den fuldstændigste Stilhed, ene med den hellige Lampe, hvis Flamme lyste uden at røre sig. Lydløst kom den Ene efter den Anden, hilste det Hellige, kyssede Forhænget og gik baglængs til sin Plads. Naar saa Bønnen begyndte med sært dæmpede, ejendommelig rhytmiske Ord fra Forsangeren, og Alle pludselig, lydelig stemmede i, var det, som om en Hemme-

lighed var brudt løs, ud fra det, som Tæppet skjulte. Det er sandt, at Gudstjenesten sædvanligvis paa Grund af sin store Længde blev trættende, især da jeg ikke forstod et Ord af Bønnerne; Sindets eneste Beskjæftigelse synes at have været en Undren og en uvilkaarlig Indsugen af Ærefrygt og Kjærlighed, der naturlig forenede sig med det religiøse Væsen i min Onkels Hus.

Til det Livligste af den nys omtalte Purim-Fest, Aftengilder og en Slags Maskerade, blev jeg ikke taget med, og det beklager jeg, fordi jeg vistnok derved vilde have opfanget adskillige ret mærkelige Kulturbilleder. Det er rigtignok sandt, at det mest Karakteristiske allerede i min Barndom var i Aftagen, og hvad der senere tilfældig og løselig er blevet meddelt mig, naaer tilbage foran min Tid. Saaledes stod hos min Bedstemoder Purim-Aften et stort, dækket Bord, med Hovedretterne: Kalkuner og Butterkuchen, hvor enhver af de Maskerede, som indfandt sig, kunde tage Plads. Paa Gaden saaes en lang Række af Vogne, hvori de Maskerede kom, og Folk stode i Masser og saa til som nu eller for nogle Aar siden ved Kasinomaskeraderne. Man antog som givet, at de, der indfandt sig, vare Jøder, Bekjendte, Venner; men man kunde ikke være sikker derpaa, skjøndt

man i Gadedøren eller i Porten kunde spørge paa Hebraisk; thi naar Flere, ja Mange kom paa engang, kunde der ikke holdes igjen. Ofte gik det godt, undertiden ikke. Et Aar forsvandt alt Sølvtøjet, et andet Aar toge de Maskerede med Et alle Retterne af Bordet og forsvandt dermed. Næste Aar var der Politi i Stuen for at give Agt. Men Politiets Nærværelse kunde ikke forhindre følgende højst besynderlige Ting. Man fandt pludselig et af Familiens Børn siddende i en Krog med to skarpladte Pistoler. Barnet kunde ikke forklare Andet end, at det havde faaet dem af en maskeret Mand, som havde kjærtegnet det og sagt, at nu skulde det have en rigtig god Purim-Gave. Barnet var min Fader.

Ved Purim-Tid kom jeg altsaa ikke til Bedstemoder; maaske gik ikke engang min Onkel og Tante derhen. Ved andre Lejligheder, men kun sjelden, blev jeg ført til hende og kunde da stirre paa, hvad Fader hjemme havde længtes efter, men været ligesom bange for: hans ved mange Giftermaal spredte og her formalt samlede Familie, en snever Verden af selvstændige Magter, der uden egenligt Maal rivaliserede med Ærgjerrighed ved et fælles Hof, den Ældste, som alt fortalt, undtaget. Den gamle Moder var Centrum og be-

herskede det Hele eller blev, som Fader omtrentlig paastod, behersket af den Mekanisme, hun var kommen til at sætte i Gang. Naar man kunde have taget dem tilside enkeltvis, vilde man have fundet Gemyt og Kløgt, og i Hjemmet hos hver af dem var, saavidt man kunde slutte sig til dem, godt at være; men samlede vare de som under en Trolddom. En enkelt, men rigtignok meget lille Scene staaer for min personlige Erindring. Det var en Fredag Aften. Jeg var bleven ført derhen af Tante med stille, tung Alvor. Saagodtsom hele Familien eller den overvejende kvindelige Del var samlet i bedste Stads, grupperet, jeg vilde næsten sige: salonmæssig. Fjernest sad Bedstemoder i Lænestol, ved Siden af hende den Ældste. Der blev næsten ikke talt; det var en stille «Cour»; talte Nogen et Par Ord, var det den Ældste, og man lyttede. En af Døtrene, der var gift med en Vexeler, havde Myndighed til at indblande et bifaldende Ord og var stolt deraf. Jeg dømmer vel egenlig efter modnere Erfaring; men det synes mig, at jeg blot husker. At der ingen Samtale fandt Sted, laa vel deri, at man ingen Fællesinteresser havde; Literatur og Kunst vare ikke tilstede med deres befriende Magt, de særlige Interesser kunde let komme i Kollision, fælles

Kjærlighedsgjenstande laa ikke for eller vare udelukkede af Stivheden; thi naar der tales med Kjærlighed om noget Fælles, kan der let komme en Højrøstethed, en Enthusiasme, sand eller opskruet, Alle blive Lige, ja den Mindste kan blive den Største. En særegen Forfriskning blev budt om: graa Ærter, ikke beredte som Suppe, men efter et kort Kog i salt Vand afkjølede; de laa nette, store og hele paa et fladt Fad, Fadet gik rundt, og man tog med en Gaffel en ad Gangen af det salte Vand. Jeg blev rasende tørstig; det samme Menneskelige hændte den Ældste, og han sagde beskedent: Jeg vilde gjerne have lidt at drikke. Strax blev der hentet en Flaske Øl og et Glas. O, hvor jeg husker det skummende Glas, som han satte til sine Læber! Der blev ikke budt Andre noget, næppe af Karrighed, men fordi man var saa stiv. Da Tante kom hjem, gik hun ud i Kjøkkenet til den store Vandtønde og drak i lange Drag; jeg med. Der kom en Tid, da jeg skulde behøve en saadan Lædskning; thi under hin Stivhed og Tvang ulmede en Lidenskabelighed, der senere mødte mig som en Ildslue.

Det kan jo ved andre Lejligheder være gaaet anderledes til; men selvfølgelig kan jeg kun huske, hvad jeg selv saa, og min Erindring bevarer uud-

slettelig Indtrykket af det Trylleagtig-Stive. Men jeg gjentager det — jeg skylder de Døde at gjentage det —, hos hver Enkelt kunde der være godt og hyggeligt, men hyggeligst maaske dog i det tarvelige Hus, hvor jeg var sat.

Hvad der i min Onkels Hus virkede højest og fuldstændigst paa mig, var Paaskefesten; men den er ogsaa efter min Formening Jødedommens Ypperste, og Intet af, hvad jeg har seet og deltaget i hos Andre, synes mig at kunne sammenlignes dermed. Ind i den falder ogsaa med Nødvendighed, ganske anderledes end i de andre Fester og Ceremonier, et stort, klart Lysskjær — og dog ikke mere, end hvad et Barn baade kan taale og fatte — og blandes underlig med det mest Farverige og Fantasifulde. Det er en Familiefest med religiøse Minder som den kristne Jul, men tillige aldeles ejendommelig national, hvad den kristne Jul jo ikke kan være, eftersom den eneste Nation, der kunde fejre den som sin, den jødiske, netop ikke vil. Selve den jødiske Paaskefest kan nuomstunder være vanskelig at træffe i sin rette Fylde og Glans, fordi man er bleven for dannet, for vidende, har tabt saa meget af Naiviteten. Men der var Intet tabt og intet Uvedkommende bragt ind i min Onkels Hus, og

der fandtes, hvad særlig er nødvendigt til Festens Udtryksfuldhed, en talrig Skare Børn. Der oplevede jeg da i Fuldstændighed, hvad der var mislykket for mine Forældre før min Fødsel. Der sad Husfaderen ved Bordet i sin Ligskjorte paa et orientalsk Leje opredt af hvide Puder. Der var Matzaus, de usyrede, flade, sælsomme Brød, og det første, der blev brudt, henlagdes foreløbig i Husfaderens Leje som Afikaumon, der har Talisman-Magt. Der duftede de søde og bitre Urter. Der blev Hagoden, Bogen om Frelsen af Ægypten, oplæst paa Hebraisk; men i dette Tilfælde forbød selve Loven, at det blev ved Hebraisk; thi Husfaderen skal tydelig fortælle sin Husstand, hvad det er, Gud har gjort. — Og ganske vist kunde intet Foredrag passe bedre til Emnet end Onkels, der var aldeles irrationelt. Han forklarede Intet, gav ingen Indledning; Alt brød frem af den yderst hemmelighedsfulde Baggrund, som det Uomtalte i visse Tilfælde er, og dog gjorde han det formedelst hans eget indre Syn paa Tingen aldeles indlysende og tilforladeligt. Gud kom og talte med Moses — det var en Sag saa ligefrem og naturlig som nogen Hverdagsbegivenhed og dog saa aandedrætstandsende højtidsfuld; thi Gud var jo Jehova, og den, han talte til, var min Slægtning. Du er

en Levit, sagde Onkel pludselig til mig, Du er af samme Stamme som Moses. — Er han en Levit? spurgte en af mine smaa Fættere beundrende. — Herregud, hvor jeg var stolt! Hvilket Adelsbarn har følt sig tilmode som jeg, saa fornem i Blodet fra Top til Taa, medens jeg uden Tvivl samtidig vidste, at Hæderen ikke engang gjaldt paa Trappegangen. Men Fortællingen gik øjeblikkelig videre og fik, for at bruge et moderne Ord, noget Dramatisk og Pikant ved, at den forfærdelige, men mod os saa kjærligsindede Jehova stod i Skjul og hemmelig opmuntrede Farao til at fremtvinge og forlænge Kampen, og denne Spænding forøgedes jo endvidere ved, at ogsaa de ægyptiske Vise kunde gjøre Vidundere, hvilket Onkel forklarede af, at Ægypterne heller ikke vare Dumrianer. Noget Forunderligt, Anelsesfuldt, Trylleagtigt kom til Sindet, idet hver af Bordselskabet, medens Plagerne langsomt og med sær Betoning nævntes, dyppede Spidsen af den lille Finger i sin Vin og for hver Plage stænkede en Draabe paa Gulvet. Og da saa Dramaet sluttedes, da Sindet kunde hvile i Triumfen, men dog ikke var enten mæt eller træt, kom det Allerstørste, Underet rykkede ganske nær, et Haarsbred fra Personligheden; thi paa et Vink af Onkel rejste hans ældste Søn sig

og aabnede et Vindve, hvorpaa Alle pludselig med et højt Raab kaldte paa Profeten Elias og derefter istemmede den mageløse, længselsfulde, kjærlighedsfuldt-jublende Paaskesang:

Herre byg, Herre byg!
Byg Dit Tempel i vore Dage!

Profeten Elias kom ikke; men han kunde komme i Løbet af Natten, og derfor blev et Glas Vin, dækket med et Stykke usyret Brød, indviet og sat tilside for ham.

Jeg har beskrevet Højtiden i «En Jøde» og omtalt den ved flere andre Lejligheder; men det er Altsammen, ligesom Nærværende, klang- og farveløst i Sammenligning med Virkeligheden; jeg har aldrig kunnet bringe Stemningen helt ud i Ord, aldrig kunnet komme nærmere, end om jeg vilde beskrive en Melodi.

Ja, det var som den dejligste Musik, religiøs Musik, og dog ikke religiøst paa den Maade, at det var forenet med egenlig eller sværmersk Tro. Naar jeg efter det fotografiske Billede, der staaer i mit Sind, husker det Hele og navnlig de Voxnes Fysiognomi og Blik, saa var der ikke en Overbevisning eller et ekstatisk Ønske om Elias's Komme. Hovedsagen var selve Paakaldelsen, det «Mysterie», man opførte, uden at tænke, at det var en Op-

førelse. Ønskede man Templet paa Moria virkelig bygget «i vore Dage», vilde man bort dertil? Det kan jeg jo ikke vide; men jeg troer det ikke. Der blev aldrig sagt til mig, at jeg skulde holde mig rede, fordi jeg havde andensteds hjemme. Og dog var der Længsel og Hjemve; der var en Realitetsfølelse, men en usikker, som ikkun formaaede at udelukke Symbolik. Man vilde med Uvilje have tilbagevist en Symbolik som denne (en kristelig Udlæggelse forbigaaer jeg naturligvis): at der er et Tempel, som nok skal blive forstyrret i os selv og ved os selv, og hvis Gjenopbyggelse «i vore Dage» vi længes efter eller haabe paa ligesom paa Fundet af de Guldbrikker, hvormed vi legede i Tidens Morgen.

Naar mine voxne Fættere og Kusiner ved saadanne Lejligheder øjensynlig forbeholdt sig en stille Tvivl overfor Miraklet, saa fulgte ikke heraf, at de hævede sig ud over Jødedommen eller havde Anledning til at føle sig sønderrevne, «zerrissen». Den officielle Jødedom giver ikke af sig selv Anledning til en saadan Sjælekamp. Den betoner ikke stærkt Dogmer og gjør ikke Fordringer til Troes-Ekstase. Dens hele Historie staaer vel paa en Baggrund af Vidunder; men den forkjætrer Ingen, naar han blot i Almindelighed vil indrømme, at

Livet praktisk maa gjennemføres i Henhold til den Anskuelse, at der er en Gud, at Mennesket er ansvarligt, og at der er et Liv hinsides.

Jeg har i London truffet en Mand, der i hele sit Væsen bar Præg af en overordenlig blid og ren Natur, og som af Menigheden blev højlig anseet som «from», d. v. s. god Jøde. Med ham kom jeg engang i Samtale om Aabenbaringen paa Sinai, og til min Overraskelse erklærede han, at han ikke troede paa den saaledes, som den sædvanlig opfattes. Folket havde ikke hørt, men ment at høre Guds Stemme o. s. v. Da jeg saa spurgte ham, hvad hellig Autoritet der da var i de ti Bud, svarede han: Kan De tænke Dem andre og bedre Bud? Ere de ikke en Nødvendighed for det menneskelige Samfund? Hvilket andet Folk har frembragt noget Lignende til Menneskehedens Tarv? Er da Guds Stemme gjennem et udvalgt Folk deri eller ej?

Naturligvis prædikes Sligt ikke i Synagogen og billiges ikke af Rabbineren, men skal dog staa i Forbindelse med en vis forskende og uafhængig Retning i Talmud.

Trods al sin religiøse Stemningsfuldhed og uden i nogen Maade at have Viden eller blot Anelse om Rationalisme hørte Onkels Hus til denne Ret-

ning eller førte derhen, og deraf forklarer jeg, at da jeg senere — som det vil sees — kom under Paavirkning af Mirakel- og Dæmon-Troen, var jeg umodtagelig derfor.

Men jeg maa tilbage igjen til Paaskefesten i Onkels Hus eller en lille Rest deraf. Jeg nævnte Afikaumon som Noget, «der har Talisman-Magt». Det siger man heller ikke for fuld Alvor eller med egenlig Tro; men naar Husfaderen bryder disse Brød til Familien, for at Stykkerne skulle gjemmes til næste Paaske, gjemmes de dog med nogen Tro paa, at de sikre mod Fare. Det er ikke længere siden end ifjor, at en jødisk Familie rejste i Belgien, og at den ene af Døtrene ved Udstigningen paa en Station tabte sin Pengepung. Lidt efter kom en Jernbanebetjent ind i Restaurationen, saa sig om, gik lige hen til Familien og spurgte, om Nogen af dem havde tabt en Pengepung. — Jo, jeg, sagde den unge Pige. — Hvad var deri? — Nogle Penge . . . og et lille Stykke haardt Hvedebrød. — Det er rigtigt, og ved Hjælp af det «lille Stykke Hvedebrød» kunde jeg kjende, at Pungen tilhørte Jøder, for ogsaa jeg har i min Barndom kjendt Afikaumon. — Man seer altsaa, at i selve Jernbane-Oplysningens Tid er Afikaumon med paa Rejse, og ej heller nægte nu Nogen,

at Afikaumon kan sikre mod at miste en Pengepung!

En anden Højtid, Løvsalsfesten, har bevaret sig i min Erindring ved en besynderlig Expedition, som ikke hørte til, men som den foranledigede, og som tiltrods for det Natlige og Mysteriøse maa have været ganske ufarlig, siden man lod mig gaa med. Kongens Haves Port — paa Hjørnet af Gothersgade og Kronprinsessegade — som ellers altid var og er lukket, stod paa Klem den Nat, og vi gik ind i Haven og fik af Nogen et Par Paradisæbler og nogle Palmeblade (Esrug og Luluf), der skulde bruges ved Festen. Alt gik hviskende og hemmelighedsfuldt, og for mig var det i Mørket, som om vi skulde blive nødte til at sige: Den Unde turdne mig! Men vi kom lykkelig og vel ud, og efter faa Skridt henad Gaden var Hemmeligheden som opslugt bagved os af Natten.

Endnu en lille Historie er knyttet til den Fest. Der var en anden Onkel, som var, om mulig, endnu «frommere», d. v. s. nøjagtigere i Ceremonierne, end den Onkel, jeg var hos, og som byggede sig en Zucko, Løvhytte, udenfor sit Vindve; thi at bo i en Løvhytte ligesom Forfædrene i hin Tid, Festen minder om, er at fejre Festen paa det Inderligste, med ganske Sjæl og Legeme.

Han vilde imidlertid af lutter Fromhed ikke blot sidde, spise og drikke, men ogsaa sove i sin Løvhytte, og Følgen deraf var i det kolde Vejr en haard Sygdom. Nu skulde man jo troet, at den Onkel, jeg var hos, vilde have sagt om den anden Onkel, at hvis han døde for den Sags Skyld, gik han lige ind i Himlen. Nej, han blev Rationalist og sagde, at den anden Onkel var en Nar.

Ved en af de store Højtider oplevede jeg i Synagogen den Ceremoni, som kaldes Durhno. Den bestaaer i, at de tilstedeværende Kohanim, Efterkommere af Ypperstepræsten, helt indhyllede i deres hvide Thallis, stille sig i Række foran det Allerhelligste og efter en Bøn vende sig om og udsige en Velsignelse over Folket. De ere som sagt helt tilhyllede, de se ikke dem, de velsigne. Dette hører vistnok til Verdens ældste Liturgi, til de Tider, da Patriarken samlede Familien og Tyendet om sig og efter Paakaldelse af den ubekjendte Guddom eller efter Bøn til den Gud, hvem hans indre Øje saa nær, vendte sig om og endnu halvt bortrykket i sin Skuen, kjærlighedsfuldt bekymret for Alle dem, han havde at sørge for, værgede dem med hellige Ord mod de mange truende Farer. Saaledes kunde jeg selvfølgelig som Barn ikke opfatte det; men det staaer tydelig

for mig, at det mindre gjorde Virkning paa mig som noget glædefuldt Velsignende end som noget forunderligt Besværgende, der ikke udgik fra Levende, men fra Døde. Nu, saa mange Aar efter, véd jeg, hvilke Ord de udsige. Det er af 4de Mose Bog, 6te Kap., V. 23—27: «Saaledes skulle I velsigne Israels Børn og sige til dem: Herren velsigne Dig og bevare Dig! Herren lade sit Ansigt lyse over Dig og være Dig naadig! Herren opløfte sit Ansigt til Dig og give Dig Fred! Og de skulle lægge mit Navn paa Israels Børn, og jeg, jeg vil velsigne dem.» Der er altsaa Mange, som høre det durhne uden at vide det.

De Velsignende ere som sagt tilhyllede og se ikke Menigheden. Der blev sagt og bliver maaske sagt endnu, at man ej heller tør se op paa dem; thi saa bliver man blind: Schekhina er tilstede over dem. Jeg spurgte ikke, og heller Ingen forklarede mig, hvad Schekhina var. Endnu engang hørte jeg Ordet. Det var en Dag, da den ældste Søn kom hjem og muntert fortalte, at han havde faaet en god Idé, og den var falden overmaade heldig ud. Hvor kommer en saadan Dumrian som jeg til det? raabte han fornøjet. Søstrene lo højt og fornøjet. Moderen sagde: Sog', die Schekhina hot's Dir gerothen! ɔ: Sig, at

Schekhina har givet Dig Raadet. — Ej heller da spurgte jeg. Men da jeg henved 30 Aar senere læste Gfrörers «Geschichte des Urchristenthums» og stødte paa Schekhina, var Ordet mig saa bekjendt, som om jeg var født med det, og jeg studsede kun et Øjeblik over, at en Fremmed skulde give mig nærmere Oplysning. Og endelig har Tingenes og Sindets Gang ført det med sig, at jeg som hin Gamle i Anastasius Grün's Digt har søgt «in staubigen Papyrusrollen» efter «Lenzen, die längst gegrünt» og har fundet, at Schekhina, vel lutret for Tilsætninger, kan føres hen til nært Slægtskab med Nemesis.

Hvergang en af disse Fester var tilende, gjorde det mig ondt, og jeg trøstede mig kun med, at den vilde komme igjen næste Aar; men jeg oplevede aldrig nogen Gjentagelse; efter et Aars Forløb, da jeg netop havde gjennemgaaet, om jeg tør bruge det Udtryk, et helt Kursus i Jødedom, var jeg igjen hjemme hos mine Forældre, der havde kjøbt en Gaard i Valby. Paa et eneste Punkt nær var Aarets Cirkel sluttet. Jeg kom til Huset lidt inde i Oktober, strax efter det jødiske Nytaar, og jeg forlod det i September. Derved skete det, at jeg ikke hørte Shofar, Blæsning i Hornet; men jeg hørte det meget omtalt

— stadig paa Husets dunkle, poetiske Maade —, og derved blev Grunden lagt til, at Lyden af hint Horn i en senere Tid fik en saa sær Betydning for mig, hvilket vil være at omtale paa sit Sted.

Før jeg nu forlader Onkels Hus, er der end Et at mindes derfra. Paa min Fødselsdag, kort efter min Ankomst til Huset, vilde en af mine voxne Fættere gjøre mig en Glæde og tog mig med i Theatret. Man gav «Tryllefløjten». Fra Vordingborg og navnlig fra de Scener af «Jeppe paa Bjerget», som Fader undertiden gav tilbedste, havde jeg vel medbragt en dunkel Forestilling om Komedie; men hvad enten jeg medbragte en Slags Fordring eller ej, saa blev jeg skuffet i Forventning om stor Fødseldagsglæde og kjedede mig rædsomt over «Tryllefløjten», naar undtages det Øjeblik, da de to gule Hunde (Løverne) kom ind. Men i Logen var dens Besidder, en jødisk Billetsjover ved Navn Abraham eller Avrohmche med Tilnavnet Schnorr, og endvidere sad der en smuk Pige i nedringet Kjole og med et grønt eller blaat Silketørklæde om Halsen. «Vil Du have et Stykke Æble, min Dreng?» sagde hun med paafaldende smuk Stemme og delte et Æble med mig. Over 40 Aar efter, i 1869, kjørte jeg paa Jernbanen mellem Hannover og Kassel. Jeg var ene i Cou-

péen, det blev mørkt, jeg kunde ikke læse, og da jeg begyndte at kjede mig, søgte jeg efter Noget at fortælle mig selv; men intet Sammenhængende frembød sig. Paa en Station steg en ung Pige ind i en Coupé nær ved mig. Jeg kunde ikke se hende, men hørte hendes klare Stemme sige Farvel til dem, der havde fulgt hende. I samme Nu, ved Lyden af denne Stemme, sprang Logen, den unge Pige, Billetsjoveren frem i mit Sind og formede sig under deres hastige Fremtræden til Billeder, jeg aldrig havde seet: den unge Pige blev til Emilie, Billetsjoveren blev Avrohmche Nattergal, der fik en Fader, en Fortid, Venner og en Skjæbne, og den hele Historie fik jeg fortalt og lært udenad, inden jeg kom til Kassel (rigtignok med Undtagelse af Slutningen, de syv sidste Sider, der give Fortællingen Mening og Symbolik; de toge et Aar). En bekjendt Læge her i Kjøbenhavn har oftere været ilav med mig for at faa Oplysning om, hvorledes Noveller blive til i en Forfatters Hjerne; her er nu i al Ubetydelighed et Exempel; men jeg troer rigtignok ikke, at det oplyser, eller overhoved at det, der bliver søgt, kan oplyses; thi endskjøndt Stof og Anledning er atomistisk tilstede i Sindet, bliver det Egenlige, den Magt, der samlende griber ind, skaber, giver Liv og Farve, lige skjult.

Ste. Beuve mente, at naar man kunde skaffe sig Oplysning om Alt i en Forfatters Liv, saa kunde man ogsaa paa Forhaand bestemme, hvad han vilde skrive. Naar man vidste Alt! Det vilde omfatte en Forberedelse og Fortid idetmindste op til Huleboernes Tid eller rigtigere: ud over alle Tidsbestemmelser. Og naar man vidste det, hvad saa? Jeg troer, at Tilfredsstillelsen over det Tydeliggjorte og Forklarede til en vis Grad er afhængig af, at der bestandig i Baggrunden bliver Noget, som ikke lader sig forklare.

[redacted]

III.

Som alt antydet havde Fader, rigtignok tvungen af Ildsvaade, opgivet Blandingen af Kjøbmandshandel og Agerbrug i Vordingborg og vilde nu leve for sin kjæreste Tilbøjelighed som Jordbruger. Han havde til den Ende kjøbt en Gaard, den saakaldte Madam Bechs Gaard, i Valby ved Kjøbenhavn. Til Gaarden hørte 70 Tdr. Land foruden et betydeligt Overdrev, og den kostede 14 à 15,000 Rd., hvilket ogsaa var dens Værdi efter Datidens Forhold. Men Fader formaaede ikkun at udbetale en ringe Del af Kjøbesummen, og skjøndt Gaarden ansaaes for at være «noget udenfor Bondestanden», kunde en Familie dog kun leve af den ved at betragte eget personligt Arbejde som Del af Kapitalen, hvoraf der skulde leves. Det gik mine Forældre ogsaa ind paa, skjøndt det med deres Kjøbstadsædvaner, deres Attraaer angaaende os Børn, deres Slægtninge og Bekjendte i Kjøbenhavn,

der aflagde Besøg, blev vanskeligt. Fader kjørte Plov, læssede Gjødning, langede Neg og var lykkelig derved. Undertiden, naar en Karl snød os for stærkt, blev han ogsaa Flødebonde, bragte selv vor Mælk og Fløde til Kunderne i Kjøbenhavn. Et særeget Privilegium, der var knyttet til Gaarden, havde maaske fra Først af forhøjet dens Værdi og Værd for os: vi leverede Smør til den kongelige Familie. Hver Morgen fik Frederik den 6te et halvt Pund aldeles frisk, nykjærnet Smør, Dronningen et halvt Pund og hver af Prinsesserne et Fjerdingspund. Et Par fremmede Diplomater havde fulgt Exemplet og fik ligeledes hver et Fjerdingspund. Om den franske Gesandt fortaltes hos os, at han smurte saa tykt Smør paa sit Brød, at naar han bed deri, berørte det Næsen; men hans Næse var maaske ogsaa noget lang. Smørret blev af Kongen og Dronningen betalt med 1 Rd., af de Øvrige med 4 Mk. Pundet, hvilket jo for den Tid maa synes at være en overordenlig høj Pris, og dog viste Udbyttet sig i Længden ikke betydeligt, fordi Smørret altid skulde være af yderste Finhed og skulde skaffes frisk tilveje hver Dag baade Vinter og Sommer. Jeg husker Billedet af mere end én Vinteraften med Moder ved Kjærnen mellem de grædende Piger. Kom en Karl eller

[redacted]

en Fremmed tilfældig ind, maatte han arbejde med et Øjeblik «for ikke at tage Smørret bort», men først børste sig omhyggelig, for at Intet skulde falde i Kjærnen. Vi Børn fik Lov til at arbejde med — naturligvis af Hjertenslyst og uden anden Virkning end at holde Kjærnen i Gang et Minut — og endelig kom Nattens Fred i Huset, naar det lød: «Nu korner det», skjøndt saa Moders egenlige Arbejde begyndte med at vaske og rense Smørret, skjære det igjennem et Kvarterstid med en fin Kniv o. s. v. Fandt Kongen den ringeste sorte Prik i Smørret — og han var meget nøjeseende — saa truedes vi med at miste Leverancen. Der maatte holdes en særlig betroet Mand til at bringe det kostelige Produkt til Amalienborg eller Frederiksberg Slot. Det var en bekostelig og kostelig Person, der i længere Tid blev brugt hertil. Vi havde faaet ham med Gaarden. Han kaldtes Hans Bech, ikke fordi han hed saadan, men fordi han i lang Tid havde været hos den forrige Ejerinde, Madam Bech. Han vilde ikke bestille Andet end bringe Smørret til Hove, betragtede sig som Bindeled mellem Gaarden og Hoffet og førte sin fyldige Figur med sindig Anstand. Han pyntede sig omhyggelig, før han berørte Smørkarrene; om Sommeren var han kjendelig i lang Afstand paa

de brede, røde Seler, som han tyrolermæssig bar udenpaa Dragten. Han godtgjorde sin Indflydelse ved Hove derved, at naar han fik noget extra Smør med til en af Mundkokkene, bragte han Karrene tilbage fyldte med Lækkerier, ægte Skildpadde, sjeldne Geleer, Trøfler o. desl. — som om Kongen og Mundkokkene havde ganske fælles Kjøkken. Da Fader endelig tog Mod til sig og afskedigede ham for at faa et Bud, der var mindre Herre og mere Tyende, erklærede han sindig, at han godt havde Raad til at rejse til sit Ungdomshjem i Holsten, men at han tog Lykken fra Gaarden. Jeg fik engang Lov til at følge med ham, og jeg betraadte Slottets Gange, ikke med egenlig Ærefrygt, forsaavidt jeg nu kan gjenfinde Præg i Erindringen, men med Fornemmelse af noget meget Koldt, Kunstigt og Opadsnoet. Billedet af min Moders utallige Snit i Smørret blandede sig ind i mine første Forestillinger om Frederik d. 6tes Kongemagt, der her var repræsenteret af Gardernes overmodige Blik og de hvidklædte Kokkes selvtillidsfulde Vimsen.

For mit eget Vedkommende ligger det imidlertid nærmere at huske, at jeg i Førstningen led under at skulle være i Valby. Det ene Aar i min Onkels Hus havde fyldt ligesaa meget som alle

foregaaende sex Aar, jeg var voxet sammen med Huset, den stille Jødedom og min Fætter og søgte bestandig tilbage dertil; men Onkel var misfornøjet over, at jeg var bleven tagen fra hans jødiske Hus ud til en Gaard, hvor Religionen ikke kunde overholdes, og naar man i den Familie var misfornøjet, blev man vred. Man lod det ikke gaa ligefrem ud over mig, men Varme og Glans var borte, og endelig afbrød det vaade Efteraar Forbindelsen. Saa sygnede jeg af Længsel som en Hund efter sin Herre, eller, for at bruge et kjønnere Billede, jeg var som den, der i Eventyret er kommen ud fra den sælsomme Verden i Bjergenes Indre, fra den underlige Gløđ og det dæmpede Lys til Solverdenen og ikke kan finde sig deri.

Saa kom Befrielsen efterhaanden, først ved Juletid, men ikke ad en Vej, der stod i Forbindelse med Religionen. Jeg var sat i Skole paa Frederiksberg, hos en Hr. Staal. Juleferien begyndte ikke før selve Juleaften, og istedenfor efter Sædvane at hentes af vor Karl, skulde jeg følge med Familien, der var buden hjem til os. Den bestod af Hr. og Mdm. Staal og to næsten voxne Drenge, som vare der i Huset, Adolf Steen og en Fritz eller Friis, et særdeles smukt Menneske, og

om hvis Slægtskab man fortalte noget Romantisk. De pakkede nogle Ting, jeg troer Julegaver, paa en lille Slæde, som de selv trak, og det, som overraskede mig, var Uafhængigheden og Raskheden i de to Drenge eller unge Mennesker, der ikke syntes at have Fader og Moder og stode ligesom i Venskabsforhold til Hr. Staal. De indeholdt en uforklarlig Bortvisen af min Onkels Hus. Vi droge afsted som et helt Tog, og det blev eventyrligt, fordi vi skjøde Gjenvej gjennem Søndermarken, som dengang var højst kongelig aflukket, en Slags hellig Lund. Det syntes mig at være de to unge Menneskers Sind og Vilje, der skaffede os ind. Toget gik over Sneen mellem høje, sorte Træer, og det er mig endnu tydeligt, hvorledes det fyldte Sindet med Anelse om en stor, fjern, højtidelig Verden, en ganske anden Verden end Templet, men hvorledes det tillige gjorde ondt, som om det var de to unge Mennesker og ikke mig, der gik dertil.

Foraaret nærmede sig, og der kom en Dag, som endnu lyser i Erindringen. Det var den 2den April. Vinteren havde været meget streng og varede endnu; tyk Sne laa paa Jorden og paa Tagene. Jeg havde om Morgenen som sædvanlig fremsagt min lange, uforstaaelige hebraiske Mor-

genbøn og tillige husket, at det var «Danmarks Hædersdag», som man sagde dengang; men jeg huskede det rigtignok mest deraf, at vi i den Anledning havde «Lov» fra Skolen. Ved Frokosten fortalte Fader om Slaget paa Rheden, og som altid blev han varm under Fortællingen, greb heldige Ord, gjorde Gjenstanden levende. Nelson blev stor og vældig; men vore Orlogsmænd, som ikke kunde røre sig og kom i Brand og alligevel holdt ud, saa Nelson tog Hatten af for dem, bleve endnu større. Sejren var egenlig vor; men det var vor Kronprins, som lod sig forlede til at standse Ilden for tidlig og modtage Fred. Fortællingen fik noget ganske Eget ved den Omstændighed, at medens Fader talte om Slaget paa de aabne Vande, vare vi paa dets Aarsdag omgivne af en Vinterkulde, der aflaasede os fra Verden. Næppe havde Fader endt, før der lød Bjældeklang i Gaarden: to af mine Fættere fra Vordingborg kom uventet i Besøg. Og knap vare de komne indenfor, før det begyndte at tø, ikke med Regn, men med Solskin, med en pludselig Sommervarme. Fra Straatagene rislede det som Kildevæld, og medens store Stykker Sne styrtede ned, steg en let, varm Damp op fra Tage, Træer, Vandpytter. Ved Middagstid løb vi over i Haven og gave os til at udgrave Gule-

rødder, der vare levnede i Bedene, og ved en besynderlig Hallucination forekom det mig, at Jorden, vi nu gjenfandt under Sneen, var Vordingborg Jord. Jeg troer at komme Sandheden saa nær som mulig ved at sige, at jeg i dette sælsomme Øjeblik fik min første Barndom tilbage og huskede, at jeg ikke var født i Onkels Hus.

Saa kom Sommeren. Det Første og Vigtigste for Fader, da Vejret blev gunstigt, var at faa sin Moder ud i Besøg: hun vilde efter hans Følelse velsigne Markerne blot ved at nærme sig deres Rand og se paa dem. Hun havde heller aldrig før været under hans Tag. Efter adskillige Underhandlinger, der mest angik, hvem af Familien der samtidig skulde indbydes, kom Besøget istand. Den Onkel, hos hvem jeg havde været i Huset, blev ikke indbudt, saa lidt som Nogen af hans Nærmeste. Dengang var det Ebbetid for ham, Flodtid for os. De vare «misfornøjede» og vilde ikke have modtaget Indbydelsen; men det var en Krænkelse, at de bleve forbigaaede — smaa Ting, saa smaa, at de knap burde nævnes; men de førte senere til Noget — hvad smaa Ting, hvori der er Sindelag, i Regelen gjøre.

Den gamle Kone, Bedstemoder, vilde, mærkelig nok, ikke kjøre. Fader havde gjerne sendt

hende alle sine Heste; men hun gik den hele Vej fra Adelgade til Valby, ledsaget af Fader og modtaget udenfor Valby af Moder og os Børn. Men da hun kom til vor Port, løftede Fader hende, næsten til hendes Forskrækkelse, op i sine Arme, bar hende ind i Stuen og satte hende i Sofaen med Udraabet: Nu, Moder, lebe lang, er Du hos mig! — Da hun havde hvilet godt ud, blev Mælkekamret vist hende, og saa gik hun det lille Stykke Vej ad Valby Gade ud til Marken. Men her blev det hende for vidtstrakt og fremmedartet, og hun udbrød: Men om Schabbas? (det vil sige: Hvor er her Hvile paa Sabbaten? Hvordan kunne I være Jøder?).

Man lod, som man overhørte dette Udbrud, der tilkjendegav, at det Væsenlige manglede. Ej heller blev det senere omtalt, og dog er det blevet i mig med en Blanding af Vrede og Anerkjendelse af, at hun var korrekt, ganske i Lighed med Samuel, da han mørkt afviste Saul, som troede at have gjort sine Sager saa saare godt. Men jeg holder ogsaa den Dag idag med Saul imod Samuel.

Kort efter indtraf Noget af lignende Art. Det vil vel for Andre synes at strejfe ind paa det Komiske; men det førte til Meget — der rigtignok

som det Meste, jeg har at fortælle, maa sees under Mikroskop for at være Noget.

Skolen var nu i Kjøbenhavn, og da jeg ikke i Mellemtiden mellem Formiddags- og Eftermiddagstimerne kunde gaa hjem til Valby, blev det afgjort, at jeg skulde spise til Middag hos en Onkel — gift med en af Faders Søstre — der boede i Hus sammen med Bedstemoder. Men man havde kun villet give mig Middagsmad, endog mod Betaling, paa den Betingelse, at jeg Intet maatte spise hjemme uden Brød og Smør; man vilde bevare mig for Traditionen, eller man fandt det forargeligt, om Koscher og Tereifo, ren og uren Spise, skulde blandes sammen i mig. Men en Søndag fik jeg Scholet hjemme. Dette er en jødisk Nationalret, en Kjødsuppe med Bønner og indlagt Budding, og hvis Kogning foregaaer i Henhold til Loven om, at man om Løverdagen ikke maa røre ved Ild: den bliver kogt om Fredagen og henstaaer i hed Aske til om Løverdagen (altsaa en meget ældre Opfindelse end den nu berømte «Kogning i Hø»). Der er næsten ingen Fremmed, som finder Smag i den Ret, og der er næsten ingen Jøde, som i sin Barndom har smagt den og ikke holder af den næsten med Lidenskab. Døbte Jøder knyttes endnu ved den til det gamle

Testamente. Heinrich Heine har skrevet et Digt om den:

»Scholet, schöner Gutterfunken,
Tochter aus Elysium!»
Also klänge Schillers Hochlied,
Hätt' er Scholet je gekostet.

Kjendere sige, at den smager allerbedst opvarmet, og netop opvarmet fik jeg den hin Søndag, fordi Fader ikke nænnede at lade mig sidde og se paa Yndlingsretten. Ganske stolt af, at vi havde holdt Sabbat og havt Scholet ude paa vor Gaard, fortalte jeg det næste Dag til Onkel. Det var ham, der var blevet syg af at bo i en Løvhytte. Han spurgte skjærende: «Var den kogt paa en Gris?» Denne frygtelig haanende Mistanke, at Sabbatens Spise, Nationalretten, skulde være kogt paa Flæsk, kunde jeg ikke lade sidde paa vor Gaard og spurgte derfor hjemme, eller jeg klagede, jeg sladrede og stak Ild til Krudt derved. Fader tog sig det besynderlig nær, dels vel fordi han havde havt Uret ved at bryde sit Løfte, dels fordi Familien ved hint Udbrud forraadte, hvorledes den i det Hele miskjendte hans Længsel efter at tilhøre Barndommens Religion og tillagde ham Frivolitet. Moder var egenlig mere krænket; thi det maatte være hende, som, naar hendes Mand ønskede at holde

lidt Jødedom, letfærdig kunde lægge en Gris i Gryden; men hun tog det spøgende og mente forresten, at vi vare selv Familie, skulde tænke paa den, paa Gaarden, paa Arbejdet og lade de Andre sejle deres egen Sø. Men Fader kunde ikke saadan emancipere sig, han længtes efter den Helhed, der var uigjenkaldelig brudt, og i Mismodet blev han tilsidst vred paa Moder og afviste hende med usædvanlig heftige Ord. Det laa trykkende som hint ægyptiske Mørke over Huset, da Fader et Par Dage gik og var tavs og vred; men saa bad han om Forladelse, og han lagde, synes det, Vægt paa, at jeg skulde overvære Forsoningen; thi han gjentog den i min Nærværelse med Kjærtegn, idet han tilføjede: Jeg bliver mest vred paa den, jeg holder mest af. Forsoningen var mig en saadan Lise og syntes mig saa smuk, at den blev en Slags Ulykke for mig eller har foranlediget adskilligt Smerteligt i mit Liv. Thi af den Glæde og Beundring, hvormed jeg optog den, er det senere undertiden brudt frem i mig med en Slags idealistisk Trang, at jeg først maatte blive Uvenner med Nogen, før der kunde blive rigtigt Venskab. Desværre holder det ikke Stik. Meget Faa indlade sig paa Uvenskab som lutrende Gjennemgang til rigere og fyldigere Venskab. Under Uvenskabet

blive de virkelig Uvenner med En, eller deres Sind faaer en Paavirkning, som sjelden ganske fjernes. Sjeldne ere ogsaa de, som under et mere eller mindre motiveret Uvenskab kunne vogte sig for Ord, hvis Braad ikke glemmes.

En nærmere Virkning af Forsoningen var, at Fader og Moder en Søndag, iførte deres bedste Stads, toge mig imellem sig og gik til Frederiksberghave, hvor vi skulde se Kongen sejle. Med den mærkværdige Evne, som Børn have til, paa særegen dunkel og dog rigtig Maade at opfatte en Situation, en Følelsesverden omkring dem, begreb jeg, at nu vandrede mine Forældre afsted sammensluttede om sig selv og os Børn; jeg fornam den hellige Fred, og der laa ikke blot Solskin, men Glorie over vor Vej.

Lige ud for Slottet laa en lysegrønt og hvidt malet Baad; Sluproerne sad med rejste Aarer; agter var bredt et rødt Tæppe. Tæppet, Baaden, Sluproerne, Tilskuerne ventede paa de allerhøjeste Herskaber med en stille Andagt som i en Kirke, ja mere. Endelig kom Kongen med Prinsesserne Caroline og Vilhelmine. Han var i General-Admiralsuniform, sagde man: rød Kjole med store Guldepauletter og hvide Benklæder. I den lille Klynge, der havde samlet sig ved Baaden — man

strømmede ikke dengang massevis til Haven som nu — og i aandeløs Ærefrygt holdt Plads aaben, stod en Dame i første Række. Hun nejede; Kongen standsede et Øjeblik og sagde: «Det er en vestindisk Varme idag.» — «Ja, meget varmt, Deres Majestæt», svarede Damen og nejede paany. Kongen gik i Baaden, tog Roret og bød: Sæt af! Langsomt gled nu Baaden, saa langsomt, at vi kunde naa en Bro og se de allerhøjeste Herskaber sejle ind derunder og komme ud igjen paa den anden Side. Hos mig var der selvfølgelig ikke Tanke af Kritik over dette Skue. Det Eneste, der undrede mig, var, at Kongen sad ned istedenfor at staa op, højt oppe, som paa en Skanse; men der var jo ingen Skanse.

Da vi gik hjem til Valby, hørte jeg et Stykke af en Samtale mellem Fader og Moder. Moder vilde vide, hvem Damen var, som Kongen havde talt til, og jeg var ogsaa uendelig begjærlig efter at erfare, hvem denne mærkværdige, højtstaaende, højt benaadede Dødelige kunde være. Men Fader var inde i en ganske anden Tankegang og sagde: Han skulde ikke have ført Armeen over i Holsten. Napoleon sagde ham det nok! Napoleon sagde: Hvad nytter det, De vil passe paa mig med Deres 25,000 Mand; pas paa Deres Hovedstad! Næ,

han skulde over og lege Soldat! Og da han saa kom her til Kjøbenhavn; hvorfor blev han saa ikke? Hvorfor tog han bort igjen og lod den stakkels Peymann blive? Peymann blev dømt til Døden, fordi han overgav Byen! Det kan jeg ikke tilgive den Schmock! (Et vanskelig oversætteligt Ord; det betyder omtrent en borneret, selvtillidsfuld Person).

Hys! sagde Moder.

Hvis dette Hys havde Hensyn til mig, kom det for silde. Naturligvis kunde Faders Ord ikke i et Øjeblik forvandle mig fra et ydmygt beundrende Barn til en politisk Kritiker; men jeg troer, jeg fik Øjnene ligesom aabnede paa Klem, eller der kom i Sindet Muligheden til den Fornemmelse af Ideal og Virkelighed i indbyrdes skjævt Forhold, hvoraf senere Satire eller Melankoli voxer op. Men i Barndommen er der, som alt berørt, Meget, der pipper eller titter op og, fordi det er kommet for tidlig, synker tilbage igjen i tilsyneladende Glemsel og undergaaer en Forvandling.

Hvad den besynderlige Sejlads angaaer, da har jeg unægtelig i en senere Tid seet den baade komisk og trist; men der er Intet i Vejen for, at jeg nu ved ret at huske Situationen tilbage kan

finde den næsten rørende, og det var den maaske, rigtig opfattet; thi hverken Kongen eller Prinsesserne saa tilfredse ud derved; de opretholdt vel kun af Pietet en gammel Skik, en Efterligning af Ludvig d. 14de i Versailles-Bassinet.

Hvilken Forskjel mellem denne Festlighed og en anden, vi fra Valby kjørte til, nemlig i Sorgenfri! Rigtignok husker jeg af Alt, hvad der foregik, kun et Eneste; men det var da ogsaa nok. .Vi stode om Aftenen under et stort Træ; rundt om os var sort af Mennesker, som ventede og saa ud mod et Sted, hvor der, synes mig, var Vand. Pludselig raslede det i Træet, en Ildfugl, en blaa Düe, gled med udbredte Vinger ned imod Vandet og antændte et Fyrværkeri, Sole skinnede, Raketter og farvede Lys sprang itu højt oppe i Himlen, mylrende Ild og Lys sank sagte ned over os. Det blev for meget for et Barn, der endnu Intet havde seet, Højtideligheden blandede sig med Rædsel: Stjernerne faldt ned.

En af Kongens Mundkokke — jeg troer, han hed Kinzi — og hans Kone vare med os paa Turen. Paa Hjemvejen sad jeg mellem ham og Fader, der selv var Kudsk. De talte om Prinsen, og der blev sagt, at han var i Unaade for det, *han* havde gjort i Norge, og han kunde aldrig

blive Konge. Formodenlig var det den Tids populære Opfattelse; i alt Fald herskede den i Kongens Kjøkken. Medens jeg var i begyndende Feber og frøs af Angst over Fyrværkeriet, lyttede jeg i største Spænding for at erfare, hvad det var, Prinsen havde gjort i Norge; men Fader og Mundkokken talte i forsigtige, dunkle Hentydninger — enten af Frygt for de allerhøjeste Herskabers Hemmeligheder, eller fordi de egenlig Intet vidste — og jeg kunde ikke faa Andet ud end, at Prinsen havde villet tage Noget fra Kongen, og saa sad jeg i pinefuld Undren over, at han havde havt Ret og Magt til at udsende den blaa Ildfugl og tænde Skoven og Himlen i Brand. Senere fik jeg jo tilstrækkelig at vide, hvad det var, Prins Christian havde gjort i Norge; men saa haardnakkede ere de tidlige Indtryk, at da jeg d. 3dje December 1839 saa den nye Konge, Christian d. 8de, komme frem paa Slotsaltanen i sort Kjole og ikke i rød Kjole med Guldepauletter, greb det mig, at han traadte frem af en Unaadestilstand, eller omtrent: at han var en Parvenu, en af os. Nogenlunde stemte det da med, hvad der blev sagt paa Prent: at han var en Borgerkonge.

Endnu Et om Fyrværkeriet. Ud af det, der med Styrke møder os i Virkeligheden, tage vi se-

nere vore Billeder, vor Symbolik; men undertiden er det ikke os, der søge efter Billedet: det har Magt over os, kommer og tager os. Da efter Februarrevolutionens første, lykkebringende Tid, efter det store Opsving, der syntes at bestaa i, at Menneskeheden, ført af Lamartine som Ypperstepræst, nærmede sig Himlen, Junikampen brød ud, og da jeg læste en af Beretningerne om den forfærdelige Gadekamp, blev jeg et Øjeblik revet bort og stillet paa et Sted, hvor det Samme var skeet før, under Træet i Sorgenfri: Stjernerne faldt ned, Højtideligheden blev til Angst og Rædsel.

Men jeg har ogsaa paa anden Maade oplevet, at Stjernerne kom ned og sluktes, og skulde søges igjen uendelig fjernt og uendelig nær.

Med et Spring maa jeg tilbage til Historien om Grisen i Scholet og slutte med, hvad der egenlig hører til Begyndelsen, at jeg nemlig en Tidlang, inden anden Ordning kunde træffes, maatte blive paa Skolen i Mellemtimerne, ene med mit Smørrebrød istedenfor Middagsmad. Det var min første Prøve paa at være ene som Følge af Kollision, og den gik godt. Jeg fik læst hele Wexels danske Læsebog, men især Campes Robinson Crusoe. Det var endda mindre selve Robinson og *Fredag,* der interesserede mig, end Børnene i den

[redacted]

Familie, hvor Historien blev fortalt. Navnlig det, at disse Børn vare saa glade og selskabelige og øvede sig i forskjellige Ting, f. Ex. i at holde Nattevagt, syntes mig saa tiltrækkende, at jeg foreslog vor Avlskarl, at vi skulde gjøre det; men han sagde, at det ikke var godt at komme ud i Gaarden om Natten. Engang vaagnede jeg dog, tænkte paa Børnene og krøb op i Vindvet: saa gik der en stor, hvid Skikkelse over Gaarden. Haarene rejste sig isnende paa mit Hoved, jeg vilde skjule mig under Sengen, jeg var ved at kvæles; men med Et slog det om, jeg fór ind til Fader og skreg, at der var hvidt i Gaarden — han op og raabte Brand, hele Gaarden kom i Oprør, Pigerne hvinede; men det blev opdaget, at Ilden eller det Hvide var en af vore Karle, der hyllet i et Lagen havde stjaalet Skinker i Spiskamret.

En anden spøgelseagtig Ting, som jeg dog ikke fik saa godt forklaret, var, at der undertiden paa en Græsmark kunde om Morgenen findes runde Pletter, vel en halv Alen i Gjennemsnit, der saa ud som brændte, uden at der dog var Spor af Aske, Kul eller desl. Karlene sagde, at paa saadanne Steder havde Fanden om Natten pint Hexene, og de tilføiede, at det var sikkert, for det stod i en Bog. Som sædvanlig, naar Noget greb mig, spurgte

jeg ikke videre. I Cimiez nærved Nizza er der Ruiner af en antik By. Landevejen gaaer midt igjennem et romersk Amfitheater, hvor man endnu kan se Spor af Senatorernes Pladser. Almuen kalder denne Ruin «Tina de li Fada», Feernes Kjedel, og man paastaaer, at der hver Nat høres sære Lyd og Klageskrig herfra. Om Morgenen kan man i Græsset finde runde Pletter: her have Aanderne bevæget sig om Natten. Da jeg gjorde en Fodtur der i Egnen, viste min Guide mig en saadan Plet; den lignede ganske en af hine runde Pletter ved Valby, kun var der ikke Tegn af Ild.

Jeg oplevede ogsaa et ret mærkeligt Exempel paa Indbildningskraft. Et Krigsskib løb af Stabelen inde ved Kjøbenhavn. Det saa vi ikke; men Fader fortalte, at naar Skibet gled ned i Vandet, stod der Ild efter det. Jeg lavede mig da et Skib af en stor Agurk, strøg det med grøn Sæbe og lod det «løbe af Stabelen», nemlig ad et Brædt ned i det store Trug, hvor Hestene vandedes, og da Skibet gled, gnistrede det mig for Øjnene, jeg saa Ild, hvorimod min yngre Broder, der stod hos, ikke var istand til at se Ilden, før han selv lod en Agurk løbe af Stabelen; men saa kunde igjen jeg ingen Ild se.

[redacted]

Tankerne glide fra Leg til Leg. Jeg gjennemgik paa den Tid en Slags dramatisk Lidenskab, i Lighed med, hvad der, ifølge de fleste Biografier, jeg har læst, i Reglen synes at hænde Børn. Men den «dramatiske Lidenskab» hos mig havde ikke sin egenlige Oprindelse i eller slog ikke ud i det Theatralske, som jeg jo kjendte altfor lidt til. Jeg eller vi — thi jeg husker ikke, om jeg var ene eller med Andre — havde faaet nogle smaa Billeder klistrede paa Pap og paa en Træfod, og de skulde optræde mod hinanden. Men Hovedsagen blev dog, at der skulde indtræde Torden og Lynild, og til den Ende pustede jeg stødt Harpix over et Lys. Jeg er ikke engang sikker paa, at vi lode Figurerne optræde imod hinanden; den ledende Tanke var eller blev snarere den, at vi selv og Billederne stode ved Sinai, og Gud kom. Endnu synes mig, at jeg ligesom fysisk kan gjenopleve i Erindringen den svimlende Fornemmelse, jeg havde, da Jehovas Komme blev til en Slags Virkelighed i de Lynglimt, jeg selv frembragte. Men i Lidenskaben har jeg — eller have vi — nok været nærved at stikke Ild paa Gaarden, og hvad der hørte til denne Leg blev desaarsag forbudt.

En i alt Væsenligt naturtro og sand Skildring af vort Forhold til Valbyfolkene, af vor Ensomhed og Forladthed i den første Tid, af Gaardmændenes pludselige Tjenstagtighed, da de saa Fader arbejde, af de unge Karles Overmod i Fastelavnstiden og Maaden, hvorpaa de bleve vundne, findes i «En Almuefest», som jeg engang skrev i «Nord og Syd», og som er bleven optrykt flere Steder. Men der er dog Noget, jeg kan føje til. I den anden Vinter gjorde mine Forældre et Bal, men for Kjøbenhavnere. Jeg husker, hvorledes baade Fader og Moder, efter at Terminen havde víst et Overskud, gik og glædede sig til denne Selskabelighed. Men da den var forbi, fornam de den dels som en Letsindighed i økonomisk Henseende, dels som en Urimelighed, naar vi skulde leve mellem Valbyerne. Man følte, at Gaardmændene og deres Koner vare stødte fra, og stræbte at gjøre det godt igjen og slutte sig til dem for Alvor. Sognefogden, Søren Kortsen, gjorde sin Datters Bryllup, og da vi vare indbudne, stræbte Moder at være med som de Andre. Det syntes ogsaa at blive vel modtaget. Niels Christensen paa Bakken, Datidens anseligste Valbygaardmand, kom i Besøg med sin Kone; han gik ud i Marken med Fader, hun besaa Huset, og da de vare gaaede, sagde

[redacted]

Fader og Moder fornøjede, at det var dog de Mennesker, vi hørte til. Men de andre Gaardmandskoner gjorde det alligevel efter nogen Tids Forløb temmelig tydeligt til Betingelse for Venskab og godt Naboskab, at Moder skulde gaa med dem paa Dansebod. Denne Dansebod var «Peters Haab» paa Vesterbro, hvor de lejlighedsvis kjørte op. En eneste Gang forsøgte Moder det ogsaa; men det maa have været slemt, og af de enkelte Ord, der undslap hende, maa jeg formode, at der kunde vise sig noget særeget Vildt hos de tilsyneladende stille Bondekoner. Det var 1827, og Mindet kan neppe genere nogen nulevende Valbydame.

Det kan dog ogsaa gjerne være, at denne Vildhed eller Kaadhed tillige skjulte en uudslettelig Tanke om vort Bal; thi i hvert lille Menneskesamfund er der en ejendommelig Fælleskløgt og Tænksomhed, og naar hine Bønderkoner vendte den grovere Natur ud, var det maaske af en Slags Selvfølelse imod Finheden.

Men hvor lidet fylde alle Enkeltheder, jeg saaledes kan mindes og sætte sammen, mod det hele Liv paa Gaarden i dets Stilhed og Sundhed, i dets Rugbrøds- og Hvergarns-Tilværelse, i den Beskyttelse, det gav Opvæxten! At færdes paa de store Strækninger, vor Ejendom, at kjende hver

Jordlod som noget Særeget, næsten noget Levende, af hvis Vilje og Dygtighed man ventede noget Bestemt; at se det Ventede komme under det brede Solskin eller føle Bekymring for det i Uvejr; at gaa imellem det, naar det svulmede og bugnede og var som en Skov, højere end En selv, og tog Vejret fra En; at høre Leerne klinge, at kjøre ud med Øl og Mad til Høstfolkene, kjøre Sæden hjem og blive saa sulten og dele sin Mad med Heste og Hunde! Engang skete det, at vi silde om Aftenen bragte Fødemidler ud; thi da det truede med Regn, havde Karlene tilbudt at arbejde en Del af Natten. Moder var med og sad paa et Neg og strikkede, og jeg Lyksalige faldt i Søvn paa et Neg ved Siden af.

Og saa ved Juletid, henad Juleaften, være ude i den store, snebelagte Gaard, løbe omkring Stakkene og se Skinnet af den store Ild, hvorved Moder og Pigerne bagte Æbleskiver; se Karlene komme ud af deres Kamre, endog Røgteren Ole Jensen i ren Skjorte, og senere se dem alle, Karle og Piger, i Række, med Avlskarlen i Spidsen komme ind til os og gaa rundt om Bordet og sige: Tak for Mad! Og derpaa gaa ned til dem i Borgestuen og spille Brus med dem om Æbleskiver! Ja, hvilken Tid!

[redacted]

Af Idyl fra Valby kan endnu mindes dette: I den fjerneste Ende af Beboelseshuset vare to ganske afsondrede Værelser, som vi ingen Brug havde for, og som et Par Gange bleve udlejede om Sommeren. Engang under Høstmanøvrene bleve de beboede af en Ritmester Bjerg, som vi havde i Indkvartering. Det var en høj, smuk, bredskuldret Mand. Paa samme Tid havde vi, da Moder en Stund var svagelig, en Husholderske, Jomfru Brasen, en stærk, koparret, noget stridbar Personlighed. En Dag spiste Ritmesteren inde hos mine Forældre, og jeg ventede i Stuen udenfor, i en Krog, til jeg skulde blive kaldt ind. Før Ritmesteren gik ind tilbords, havde han spændt sin Sabel af og stillet den i Vindueskrogen. Medens jeg sad stille og i Skjul, kom Jomfru Brasen ind, og da hun opdagede Ritmesterens Sabel, gik hun hen til den, løftede den op, drog den halvt ud, kyssede den og satte den fra sig med de Ord: Nej, Du dejlige Ritmester, Du har altfor godt et Hjerte til, at Du nogensinde skulde gjøre nogen Moders Sjæl Fortræd med den Tingest! — Jeg er endnu ganske stolt af, at jeg ikke fandt den stærke, koparrede Jomfru latterlig og ikke forraadte hendes Hemmelighed til Nogen. Ind i denne Erindring blander sig ogsaa Lyden af en Sang fra min Barndom:

»Vil Du tie stille, Du lille Nar!
Hvo lærte Dig saa tidlig, hvad Kys det var?»

Vor hele Herlighed i Valby varede kun tre Aar. Jorden og vi kunde ikke blive sammen i Længden. Det var de lave Sædprisers Tid; Rugen solgtes for 10 à 12 Mk., Bygget for 9 Mk. Tønden; Raps betalte sig godt, men slog fejl det tredje Aar. For ikke at tabe den hele Kapital tog Fader imod et nogenlunde gunstigt Tilbud og solgte. De egenlige Bønder holdt sig paa deres Gaarde; men hvor billigt var ikke deres Liv i Sammenligning med vort trods vor formentlige Tarvelighed! Vi spiste bedre, vi klædte os bedre end de; deres Børn forøgede, vi Børn tærede paa Gaardens Kraft. Det ligger ikke i den jødiske Natur, troer jeg, at føre et forsagende, savnfuldt Liv uden i Lidenskab, og for os med vor Fortid maatte det jo blive særlig Forsagelse og særlig indbyrdes Haardhed, hvad for hine var Livets naturlige Fordring og Vane gjennem Slægter. Før der endnu var Tale om Salg, havde jeg, om jeg selv tør sige det, en god Idé. For at blive fri for Skolegang vilde jeg være Landmand og gjorde Fader Forslag derom. Han svarede: Ja, det kan Du jo ogsaa; men saa vil Du vel begynde fra Grunden af og blive en dygtig Land-

[redacted]

mand? — Ja, sagde jeg fornøjet. — Naa, ja; Søren Kortsen er en dygtig Landmand, og til ham kan Du nu først komme som Gaasevogter. Naar Du saa faaer Kræfter, kan Du blive Dreng og lære at kjøre Plov. Saa bliver Du Karl, og er Du imens flittig og lærer noget Landvæsen, kan Du blive Forvalter og med Tiden faa en Gaard i Forpagtning, for denne Gaard faaer Du ikke; den tilhører ogsaa Dine Sødskende, og Du er rigtignok den Førstefødte og skal være Familiens Hoved, men ved at lære Noget, ikke ved Arv. — Jeg talte aldrig igjen om den Ting, og alligevel, hvis vi skulde holdt Gaarden, maatte jeg, istedenfor at koste Penge til Skolegang o. desl., blevet Gaasevogter, et Middel til at holde den, medens den for Fader kun var Middel. Jorden var ikke vor Arv.

Saa solgte vi da, og da vi toge bort, mærkede jeg det ikke, det gjorde ikke ondt. Men jeg maa have medtaget en Slags Forestilling om, at det var og blev vor Gaard; thi engang løb jeg fra Nørrebro derned, ventende en glad Modtagelse af Levende og Livløst, og først da en Pige saa fremmed paa mig og spurgte mig: «Hvad vil Du?», blev Alt mig klart, og Hjertet stod et Øjeblik stille. Det gjør en egen Virkning, naar man den

ene Gang efter den anden rykkes op som en Plante, der har været nærved at slaa sine Rødder fast i Jorden. Tilværelsen faaer en smertende Upaalidelighed, noget Forbiglidende; det Meste synes En at kunne og ville svigte, og man kommer dette imøde, man giver det Lejlighed.

Gaarden er aldrig kommen mig helt af Tankerne; sjelden er et Aar hengaaet, uden at jeg har valfartet derud og ved Synet af de røde Portstolper erindret og sagte gjenoplevet Smerten. Jeg har i det Foregaaende givet den jevne, naturlige Forklaring af, at vi skiltes fra den; men i dette Jevne indblander sig en uafviselig Fornemmelse af poetisk eller, om man vil, mystisk Art. Vi kunne ikke paa samme Maade som Andre faa Greb i og Hold paa Jordens Virkelighed. Da Abraham skulde begrave sin Hustru Sara, ejede han ikke Jord at lægge hende i og maatte af Hedningerne kjøbe Hulen i Makpela. Vi have besiddet Kanaan, men ikke ejet det; vi vare Lejere, blev der udtrykkelig sagt, 3dje Mose Bog, Kap. XXV, V. 28, vi bleve opsagte og maatte hen, hvor der blev spurgt os af Fremmede: Hvad vil Du her?

Dette er mystisk paa samme Maade som Philos og efter ham Gnostikernes Sætning: at *hvert Folk* har sin Logos, eller, som de Franske

sige med lettere Sving: sin raison d'être. Hver Enkelt af Folkets Blod faaer Noget af denne raison i sin Skjæbne, og min hele Livsskjæbne er gjennempræget af de to Faktorer: min danske Fødsel og mit jødiske Blod, der strides om Hjemstedsret.

IV.

Nu følger en Tid, der har Lighed med Foraar formedelst Skiften af Sollys og Skyer, noget Frodigt i Luften og tillige sviende Nattefrost.

Fader havde ikke havt Held med at frembringe Markens Sæd og holde Heste og Køer; nu handlede han dermed, udførte Korn, men især Huder og Skind, i ret betydeligt Omfang. Da han ikke havde tilstrækkelig Kapital, forenede han sig snart med En, snart med en Anden om en Expedition. Der var megen Livlighed, mange Rejser, og især i den første Tid var der, som det staaer for min Erindring, noget Storslaaet derved. Vi havde vort eget Skib, som vi Børn kaldte det, skjøndt det nok var fragtet, og det syntes os overmaade stort. Det laa paa et af Vandene ved Christianshavn, mellem Omgivelser, der for selve Kjøbenhavnerne ere fremmedartede og maatte staa *endnu mere* fremmede, eventyrlige, sælsomt talende

[redacted]

for et Barn, der kom fra Gaarden i Valby. Da jeg mange Aar efter kom til flanderske Byer, syntes de mig hjemlige, fordi de lignede. Skibets Kapitajn var tavs, men forbavsede mig engang ved at spise Ost paa Fedtebrød; det er det Eneste, jeg husker om ham, hvorimod Styrmanden, en prægtig, bredskuldret, blond Mand, staaer fuldt levende. Han lærte mig at fiske og at ro og fortalte Historier. Han havde gjort Tjeneste til Orlogs under Krigen efter 1807, men i en Kanonjolle. Han havde været med om at gjøre en Prise, rigtignok kun et Koffardiskib, eller rettere to. I Storebelt laa en Nat en Klynge engelske Handelsskibe i Stille og Taage, og man gled ud for at «udskjære» et eller flere Skibe. En stor engelsk Orlogsmand var med som Konvoy og havde sendt Marinesoldater ombord i de yderste Skibe. «Der stod en Rødkjole med Gevær og Bajonet netop paa det Skib, som vi i den tætte Taage kom paa Siden af.» — «Naa, og hvad saa?» — «Vi kravlede op som Katte og hug ham ned, inden han kunde skyde.» — «Hug De?» — «Nej.» — «Vilde De have hugget?» — «Natyrlig».

Saa kom de til et andet Skib. Der var ingen Soldater ombord, og idet de trængte op, kom Kapitajnen dem imøde og spurgte, hvem de vare.

Føreren svarede paa Engelsk: Stille, De skal have Soldater imod de Danske. — Han sagde: Jeg seer nok, hvordan det er fat; men jeg er en Hollænder og bryder mig ikke derom. — Saa fik de ogsaa det Skib uden Larm; men saa kom der en Brise, og den engelske Orlogsmand begyndte at skyde; thi der var andre Danske ude paa Fangst.

Engang roede vi langt, ud ad Toldboden til, og kom tæt forbi Nyholm, Flaadens Leje, «Svanereden». Nu er dette Farvand livligt med Dampskibe og Færgebaade; dengang var det meget stille, og Stilheden blev højtidelig sorgfuld, aandedrættung for den, hvis Sind blev rettet hen paa, at her var noget Stort forsvundet, nu laa hist indenfor Bommene istedenfor vor Fortids Herlighed de faa Orlogsskibe med de særegne, tunge, nøgne Master, ligesom lemlæstede Kæmper. Det var første Gang, at jeg var paa en historisk Plet eller følte det; her var Stedet, hvortil min Skolelærer i Vordingborg havde hentydet, da han talte om «Engelskmanden, den forbandede Tyv». Styrmanden talte kun lidet og uden Sentimentalitet om det Skete; men lidt var ogsaa nok. Han tilføjede dette: at da de nu havde brændt og plyndret og vel vare borte, saa skjød hele Landet sammen og *forærede* Kongen et Linieskib til at begynde en

[redacted]

ny Flaade med. Jeg spurgte, hvor det laa; han betænkte sig lidt og viste mig et. Ak, hvor Hjertet blev stort af Graad!

Jeg kom ogsaa engang forbi Svanereden i Baad med Fader og et Par Andre, deriblandt Kapitajnen. Man kunde trods alle Forretningssager ikke lade være at se ind til Orlogsskibene og tale om Fortiden. Ved den Lejlighed fortalte En et særeget lille Træk fra Krigstilstanden overfor Sverrig. Da Bernadotte var blevet svensk Kronprins eller egenlig Regent, blev en Vinterdag Generalmarchen slaaet i Kjøbenhavn. Det hed sig, at svenske Tropper rykkede frem over Isen. Borgervæbningen samlede sig paa sin Allarmplads. Fortælleren, som dengang var nylig konfirmeret, fulgte derhen med sin ældre Broder. Da han kom ind mellem Borgerne, hørte han Udbrud af en umaadelig Forbitrelse, og af Nogle blev der lovet, at paa den første Svenske, de fik fat, vilde de skjære Tungen ud af Halsen. — Saa grumme kunne Borgermænd blive af Angst!

Men den Tanke paatrænger sig mig, at Danske i den Tid, som mit Liv omfatter, have havt Meget at hade, og vi have faaet liden Bod for vort Had og ere blevne henviste til at søge Erstatning i Kjærlighed, om mulig.

Da det Togt, hvortil Styrmanden hørte, afsejlede, boede vi paa Nørrebro; senere, medens det næste forberedtes og udførtes, paa Blegdamsvejen, 8de Dam. Ved dette Togt, husker jeg, var en Grosserer Fonnesbech Skibets Rheder. Skibet løb under Havari ind til en norsk Havn, og da Skipperen og Konsulen syntes at forene sig om at drage særlig Fordel af Havariet, rejste Fader derover for at varetage sit eget og Rhederens Tarv. Fader kunde senere aldrig glemme Konsulen formedelst noget Fint og Anseligt, og fordi han bestandig talte om Talleyrand og gav Anekdoter om ham tilbedste. Men der var en anden Grund til ikke at glemme ham: han viste sig som en Talleyrand; medens han beværtede Fader paa det ypperligste baade med Spise, Drikke og Anekdoter, angav han ham for Øvrigheden som Jøde. Dengang skulde en Jøde, der uden Tilladelse opholdt sig i Norge, fængsles, betale store Bøder og sendes ud af Landet. Det lykkedes kun Fader med største Vanskelighed at slippe godt derfra, og Meget gik tabt, men Noget blev dog ogsaa reddet.

Paa Blegdammen, hvor vi boede i den Tid, havde Værten mange Børn og holdt en Huslærer ved Navn Thomsen. Han var det første fremmede Bekjendtskab, jeg gjorde, der varede, og blev, om

end i ringe Udstrækning, ligesom en Hægte mellem mig og min Livsskjæbne. Han var en Mand paa nogle og tredive Aar, høj, mager, stærk, skjøndt af bleg, næsten gusten Ansigtsfarve, skjødesløs i Dragt, men livlig og vindende i Samtale. Som jeg senere fik at vide, var han oprindelig Farmaceut og havde været paa et Apothek i Altona; men han talte og opførte sig altid saadan, at hans Fortid blev ligesaa mystisk som den berømte Grev St. Germains, og man blev bragt til at tro, at han vidste Alt og havde seet Alt; men han lod sig aldrig stille paa Prøve. Han var altsaa noget af en Charlatan, men alligevel i Bunden redelig og velsindet. En Aften kom jeg hjem fra Skole med en Opgave i dansk Stil, som syntes mig umulig at besvare. Thomsen var i Stuen hos Fader, og jeg viste ham Opgaven i Haab om at faa et Vink. Han sagde: Du vil have Hjælp! Dermed greb han den første, den bedste Bog paa Bordet, aabnede den paa Maa og Faa og rakte mig den med det Ord: Der! Fader studsede; men Thomsen sagde overlegent: Lad ham kun! Jeg gik ind og læste i Bogen, og Opgaven blev kun end vanskeligere derved; men med en Anstrengelse, som jeg endnu troer at kunne føle i mit Hoved, gav jeg mig til at tænke og føje sam-

men og fik endelig en Stil færdig. Da Læreren havde læst den, sagde han: Du skulde havt Ug.; men Du har havt Hjælp, derfor faaer Du kun G. Jeg undrede mig over den store Klogskab baade hos Thomsen og hos Læreren og over den uretfærdige Retfærdighed.

Hvad Thomsen især lagde Vægt paa, var Selskabelighed imellem alle os Børn paa Dammen, og det gik ogsaa fornøjeligt, stille og godt; men undertiden fordærvede han det ved, at han i vor Nærværelse gjorde for mange psykologiske Bemærkninger, og saa frembragte han Noget, han ikke havde Anelse om. Engang bragte han en Fugleskydning (med Flitsbue) istand, og da Hovedet, Halen og Vingerne vare nedskudte, sad Pladen temmelig løs, men dog saaledes, at den maatte rammes godt for at blive løftet op og falde. Da Turen kom til mig, kunde Thomsen maaske se paa mig, hvad der var sandt, at jeg mente at skulle og maatte være Fuglekonge, og enten af en vis berettiget Malice for at hindre mig, eller af en Vigtighed, der var ham egen, sagde han til de hosstaaende Ældre: Han har et sikkert Øje og en sikker Haand; men nu skal De se, bare fordi jeg nu roser ham, kan han ikke træffe. Saa foregik noget Besynderligt, som omtrentlig bestod i,

at jeg sagde til Noget, der syntes mig baade udenfor og indeni mig: Lad mig ramme og tag Betaling derfor, hvad det skal være! Jeg skjød, og Pladen faldt. De mindste Børn raabte Hurra, og Thomsen overrakte mig med skjemtende Højtidelighed Gevinsten: et Fad med Frugt. Men hvad der Øjeblikket i Forvejen havde lokket, Æren og Gevinsten, var nu blevet til Ingenting overfor Ekstase og overtroisk Stolthed; thi jeg var overbevist om, at «det havde skudt for mig». Betalingen, der skulde ydes for Skudet, glemte jeg, eller jeg tænkte vel, at siden «det» holdt saa meget af mig, fordrede det ingen.

Denne overordenlige Selvfølelse eller ekstatiske Tro paa at være i Yndest hos det Ubekjendte maa vel have været som Mulighed tilstede i mig før Flitsbueskudet og forsvandt heller ikke med Fugleskydningen; men jeg troer forresten ikke, at man hos Barnet tør regne den i Et med Forfængelighed. Den er snarere Individets eller Personlighedens instinktmæssige, uordnede Anelse om sit eget Uendelighedsværd eller Uskyldighedens Fornemmelse af det store Beslægtede, hvortil den hører. Livets hele Formaal bliver da at kue, knække, tilintetgjøre denne Følelse i dens Ikke-Berettigelse og om mulig lade den gjenopstaa i sin Ret.

Omtrent paa samme Tid forefaldt jevnlig Noget i Skolen (det Schouboeske Institut, bestyret af Hr. Langeland), der kom baade Selvfølelse og Forfængelighed imøde. Vi fik en ny Lærer i Fransk, Hr. Ole Christian Borch, en kraftig, livlig, smuk Mand, hvem vi Alle strax holdt meget af. Han var, hvis jeg ikke tager fejl, nys hjemkommen fra Paris og højlig indtaget af fransk Liv og fransk Historie. Han fik ved Synet af mig den Idé, at jeg lignede Napoleon, og det var ham saa kjært at forfølge denne Tanke, at jeg engang imellem maatte træde frem og lægge Armene overkors i den bekjendte Imperatorstilling. Saa sagde Hr. Borch regelmæssig: Det er mærkværdigt! — Jeg mener nu, at det var en temmelig farlig Leg med en Dreng; men jeg antager, at det bevirkede, at i Klassen mit Fysiognomi ikke blev opfattet som egenlig fremmed eller udfordrende til Ordet Jøde; idetmindste synes det mig, at jeg aldrig blev plaget dermed.

Men desto mere pludseligt, vildt og overvældende kom et Udbrud af den Slags fra en anden Side. En Dag, da jeg gik til Skole, kom paa Blegdamsvejen tre velklædte Drenge paa en otte til tolv Aar, øjensynlig Brødre, efter mig, raabte Jøde, Jødesmaus og gjorde Grimacer. De kom

[redacted]

mig ikke helt nær, men morede sig med at følge efter ligesom bjæffende Hunde. Ja vel, som Hunde og næsten utilregnelige som disse; men det er dog en sær Følelse, naar Jorden, man gaaer paa, saaledes aabner sig omkring En med Fjendtlighed og erklærer En landflygtig og man ingen anden Jord har at ty til. Det er jo intet egenlig personligt Fjendskab; men, hvad Tankeløshed der end er deri, bryder det frem ud af Historien: Ens Slægt har bragt denne Skjæbne med sig, og man er i det Øjeblik med sin Person hele Slægten. Der er slet Intet at gjøre uden at lade, som man ikke mærker det, medens man mærker det saa pinligt som Piskeslag. Scenen gjentog sig adskillige Gange med besynderlig Ilterhed fra de tre Drenges Side. Engang indhentede de mig paa Hjemvejen fra Skole, og da vi paa Fælledvejen, mellem Nørrebro og Fælleden, kom forbi en Slagter, lokkede deres Skrig et Par store Slagterdrenge frem; de begyndte at pibe i Fingrene og fulgte med. Jeg gik gravitetisk, tilsyneladende saa ligegyldig, som om det ikke var mig, og dog saa trykket, ydmyget, pint — i en Tilstand, hvori jeg forstod mine Forfædre i Jerusalem, der kæmpede mindre for at faa Fred end for at dø med deres Fjender. En Kartoffel kom svirrende forbi mit

Hoved og slog ned i Brostenene. En Tid i Forvejen havde jeg af et Jerntøndebaand slebet mig en Sabel, der var baade skarp og spids. Det hidrørte fra, at der om Natten blev tudet i Horn paa Blegdammene, og saalænge jeg ikke var vant dertil, troede jeg, at det betød Ufred, og i Faders Fraværelse mente jeg at være Familiens Vogter. Sablen laa under min Seng. Pludselig huskede jeg den nu, og i samme Øjeblik var en Lidelse forbi, jeg var ikke længer i Drengenes Magt. Men en anden Lidelse begyndte: en Hvirvel tog fat i mig, og jeg følte en brændende Tørst, en næsten utaalelig Længsel efter Vaabnet. Jeg fór afsted, og Drengene, der troede, at jeg vilde undløbe, fór efter, jublende, haanskrigende. Da jeg forsvandt gjennem vor lille, lave Laage, bleve de staaende og raabte: Hvor er Du, Jøde? Kom herud, Jøde! De raabte saadan endnu, da jeg sprang ned med Sablen. Moder kom fra den anden Side, oversaa vel Situationen og standsede mig med det forfærdelige Ord: Vil Du med Din Hidsighed bringe Dig selv paa Skafottet? Drengene løb deres Vej. Imidlertid var Moder blevet rigtig vred og spurgte: Hvad er det for Spilopper? Hvordan kommer Du til den Tingest? — hun mente min *Sabel.* Jeg maatte nu fortælle Alt, og imens hu-

[redacted]

skede hun maaske Jødefejden, og at jeg havde ligget under hendes Hjerte, medens der var Tale om Dødshug. Giv mig Sablen alligevel, sagde hun, og saa mente hun, at jeg fremtidig for ikke at træffe Drengene kunde gaa til Byen ad Østerbro; men det vilde jeg ikke. Alligevel fornyedes Scenerne ikke, jeg traf aldrig mere sammen med Drengene, hvad jeg kun kan forklare af den Mulighed, at Familien har «ligget paa Landet» etsteds derude og nu ved Efteraarstid flyttede tilbage til Byen. Men jeg troer, at Moder imidlertid for at forebygge Sammenstød har ladet forespørge og sendt Bud. Jeg antager ogsaa, at Thomsen ved den Lejlighed er bleven brugt som Mellemmand, idetmindste fik han Noget at vide, hvilket jeg slutter af Følgende: Han tog mig en Dag op paa sit Værelse, holdt begge mine Hænder og sagde, idet han stirrede mig ind i Øjnene: Jødesmaus! Derpaa kyssede han mig pludselig og sagde: Der kan Du se!

Thomsens veludtænkte Forsøg og Kjærtegn forslog ikke meget, sandsynligvis netop fordi de vare udtænkte og ikke rigtig Natur. I det Andet, Foregaaende, var Natur. Jeg anseer det ikke for tilfældigt, at jeg stødte paa det: jeg var hidtil sluppen for let og mødte blot nu paa koncentreret

Maade, hvad visselig lever i Samfundet, og som mit Sind og min Livsskjæbne maa bære Mærke af indtil min Grav. Senere kommer jeg igjen til at berøre dette Forhold, men paa friere Maade, og lidt af det sildigere, friere Syn kan jeg her lade træde frem i den Bemærkning, at vor hele Leven jo bestaaer i Optagelse af Næring, som vi kunne forvandle til Gift, og af Gift, som vi kunne forvandle til Næring eller til Aroma, Poesi, og det Hele skeer dels for vor egen Skyld, dels fordi Samfundsøkonomien bruger os til sine Formaal.

Tæt op til Begivenheden staaer forresten i min Erindring en stor Behagelighed: jeg blev i Ferien sendt til min Onkel i Kallundborg. Der vare vi — Alle, som hørte til Familien — de Betydelige paa store Enemærker. Der traadte, ligesom i Vordingborg, ingen Modsætning frem mellem Kristne og Jøder. Det fredelige og ordnede og dog saa kraftige, bevægede Liv frembragte senere, efter gjentagne Besøg og med endel Omdigtning, «Min Onkels Tømmerplads», og mig synes, at Virkeligheden var meget rigere end Digtningen. Ogsaa har Skildringen nu i mine Øjne den Mangel, at Penselen ikke mere og bedre var dyppet i de Farver, hvorigjennem Barndommen *og den* tidlige Ungdom seer Verden. F. Ex. den

[redacted]

blaaøjede Pige, vor Naboes Datter, som jeg dengang saa hende! En Dag var jeg krøben op paa det høje Plankeværk om deres Have for at hilse paa hende, og skjøndt der visselig ingen Skyld var tilstede, sprang jeg dog forskrækket ned, da hendes Broder kom tilsyne. Den Scene gjenfrembragt af det 25de Aars Sind blev til Hattemager Petersens Datter, de natlige Møder og Sømmet, der blev slaaet i Plankeværket. Naar da Læserne uvilkaarlig fandt Hattemager Petersens Datter kjøn, saa var det, fordi hun havde faaet et Stænk, en Dugdraabe paa sig fra den blaaøjede Pige.

Paa Tømmerpladsen kunde det jevnlig gaa vildt og uregerlig til. Onkel havde en Krambod-dreng, August Herløv, en undersætsig, sund, djerv Dreng, der dog ogsaa havde sit Sværmeri: Han kunde Mallings «Store og gode Handlinger» udenad og følte engang imellem en eller flere af Heltene i sig. Jeg havde før Rejsen faaet kjøbt en Pistol hos en Isenkræmmer og mente omtrentlig, at jeg kunde erobre Verden dermed. For denne Pistol viste August den største Ringeagt og tilbød, at jeg gjerne maatte lade den med Hagl og i nogle Skridts Afstand afskyde den mod hans Ryg — eller rettere: den allernederste Del af Ryggen — naar han blot maatte holde et Ark Karduspapir

for. Det vilde jeg ikke gjerne, da vi dog forresten vare gode Venner, men en af Svendene, der kom til, sagde: Jo, vist skal Du skyde paa den Helt, saa skyder jeg igjen paa Dig. Jeg skjød da, og Haglene trængte, til min eller Pistolens Ydmygelse, ikke igjennem Karduspapiret. Da saa Svenden havde ladet og skjød, blødte baade han og jeg; thi Pistolen var sprungen i hans Haand, og et Hagl havde ramt min Kind. Dette hørte endda ikke til den mest hensynsløse Brug af Ildvaaben i Onkels Gaard. Man kunde sætte en Skive op ved Stranden, og medens en af os Drenge sprang afsted for at se, hvor Kuglen havde ramt, er det hændt, at man skjød paany. I mørke Sommeraftener vilde man gjerne sende Raketter tilvejrs. Raketten var en Deig af Krudt og Brændevin, der som Kugle blev ladet i en Pistol, og for at faa den højt, for at den kunde sees fra den anden Side af Bugten, fra Lerkenborg, gik man op paa Høloftet eller i Lugen over Hamp-Magasinet og skjød derfra. Man skulde ikke heraf formode, at ellers Alt i det store Hus blev holdt sammen i Fred og indbyrdes Hengivenhed. Det vil senere sees, at der kom noget Afgjørende eller Betydende ind i mit Liv formedelst denne Vane til Skydning paa Onkels Grund.

Paa Hjemrejsen hændte Lidt, eller der blev sagt noget Lidet, som atter hører til det, Sindet beholder uudsletteligt til Brug for sin Symbolik og sin inderste Viden. I Egnen af Holbek kom vi forbi en Høj, hvor i gamle Dage, fortalte man, Røvere havde havt deres Hule, og de havde under Landevejen spændt Traade, der i Hulen satte Klokker i Bevægelse, naar Nogen kom henad Vejen. Længe blev jeg ved at gaa om i den Forestilling, at der overalt, paa Gader og i Huse, var skjulte Traade, som gik ind til Noget, Gud véd hvad, og ringede. Nu véd jeg det. Traadene hedde Nemesistraade, og med dem er Verden gjennemvævet, saa at den er et eneste stort, Alting fornemmende Net.

Efter denne Ferie hengik en Tid i saadan jevn Stilhed, at jeg Intet husker om den; men saa indtraf det Mørkeste af min tidlige Ungdoms Tid.

Det begyndte med hin føromtalte ulykkelige Expedition til England og fortrædelige Processer, hvortil saa kom Forholdet til dem af Familien, der kunde have ydet Bistand. Det var ikke blot Hjælp i Penge, der behøvedes, men fuldt saa meget, ved nogle Lejligheder, en broderlig Optræden, en udjevnende personlig Mellemkomst. Naar man svigtede os, saa kan jeg nu meget godt se, at det

hverken var af Nag paa Religionens eller Ceremoniernes Vegne eller af anden ond Vilje, men af stille Folks Ængstelighed, idet de skulde udenfor den Tallerken, hvorpaa de vare vante at leve. Ogsaa kommer jo ved saadanne Lejligheder til, at de stille Folk gjerne ere som Hjobs Venner, hvilket er en ny Pine for dem, som netop ere Hjob. Jeg hørte og saa Alt, men ensidig, mente ved hver Lejlighed, hvor vi svigtedes, sad forladte og led, at se Virkningen af et ondt, ubarmhjertigt Sind hos de Andre og tog paa det lidenskabeligste Parti for mine Forældre. Min Lidelse forøgedes ved, at den maatte bæres i Tavshed og Afmægtighed. En Morgen, da min tre Aar yngre Broder klædte sig paa, opdagede han, at hans ene Sko var itu. Han besaa den meget omhyggelig men tog den paa med et lille Suk og med en Mine, som om han vilde sige: Det bør jeg ikke tale om. At det Barn ogsaa kjendte og følte vore Anliggender! Jeg gik ind i Pulterkamret og kastede mig ned paa en gammel Kuffert og græd med det Ønske, at jeg kunde græde mig ned i Kufferten som i en Ligkiste og tage Alle dem med mig, jeg holdt af. Men saadanne Taarer ere ikke de bitreste, et Menneske kan fælde. De ere komne frem igjen i *Uforkrænk*elighed etsteds i «Arvingen». Der

skete ogsaa noget Værre. En Dag kom jeg gaaende med Fader gjennem Kokkegade. Der, hvor Gaden gjør en Bøjning om Helliggejsteskirke, mødte vi Onkel, den Onkel, hos hvem jeg havde været i Huset. Jeg vidste og véd endnu ikke af, at der var Andet i Vejen mellem ham og os end den lille Vrede fra Fortiden; men den havde vel ædt sig ind, og Onkel troede sig selv krænket af Faders Familie, og han var vist allerede syg af en smertelig, irriterende Sygdom. Fader og han gik hinanden imøde og standsede, og jeg troede næsten, at de vare gode Venner; men pludselig hørte jeg Onkel paa Hebraisk udsige Forbandelse over Fader. Jeg forstod ikke det Hele, men kun de sidste, forfærdende Ord. Det foregik saa dæmpet og saa hurtig, at en Forbigaaende knap vilde blevet opmærksom. Fader svarede ikke et Ord, men gik videre, dødbleg. Men jeg viede mig i Tavshed ved hans Side til at hævne ham. Jeg kastede Forbandelsen tilbage paa dem Allesammen og kaldte den ned over mig selv og mine Egne, hvis jeg nogensinde skulde svigte. Og det blev jeg længe ved med. Det var min Beskjæftigelse, min kvalfulde Trøst. Det er ikke Noget at pynte paa: det var ondt, Virkning af en Gift gydt i Sindet, og det var ikke et Barns blot fantastiske,

vilde Leg med Tanker, men ligefrem de gamle Tiders Overbevisning om, at Forbandelsen var Handling, en dæmonisk religiøs Tro paa, at Ordet bandt selve Gud. Sælsomt nok, den vrede, onde Tanke gik ligesom udenom selve den Onkel, der havde forbandet, dels vel, fordi jeg ikke kunde komme ud over, at jeg saagodtsom havde været hans eget Barn, dels fordi jeg instinktmæssig følte den uhyre Sindslidelse, der bragte ham i Raseri mod de Andre og Fader med. Alligevel kunde jeg ikke gaa til ham, da han nogen Tid efter laa paa sit smertefulde Dødsleje (han døde af Sten). Men Fader gik og sagde: Fred. Han talte ikke derom, før Onkel var begravet; saa fortalte han med dæmpet Stemme Moder, medens jeg sad i en Krog og lyttede med begge Ører: Da jeg var oppe hos ham, laa han og skreg. Han led forskrækkelig. Men hvergang Smerterne standsede et Øjeblik, sagde han: Saadan maa det komme! Saadan bør det komme! Gebenscht sei Gott! (Velsignet være Gud!). Han var dog en from Jøde! — Moder sagde: Han var et bedre Menneske, end de Andre gjorde ham til.

Hvor Livet har maattet tage fat for at lære mig, at min døende Onkels Ord indeholdt et Forbillede! Dengang forstod jeg Intet, men forskede

famlende efter Forbandelsernes Magt og var bange for at blive blød og svigte og faa mine egne Ord over mig og Fader og Moder. Alle de, hvem Tanken dengang rørte ved, bleve, endog efter at Lidenskaben længst var forbi, underlig fjerne og fremmede for mig. Forsøg, der med god Vilje skete paa Tilnærmelse, fik aldrig den brudte Bro helt gjort istand. De Døde ligge forsonede; et utydeligt Minde om, hvad der skilte dem, skiller de Levende tiltrods for Blodets Sympathi, og Ingen har kjendt den dunkle Grund uden jeg, der har taget Skade deraf og nu fortæller den.

Selv kan jeg nok finde Spor deraf i mine Skrifter; men Publikum kan næppe, efterdi jeg aldrig med Tydelighed eller paa beskrivende Maade har villet tage Sagen frem, behandle den literært. Den har ligget skjult som en Skade, som en Mangel i mine Evner. I det virkelige Liv bestaaer jo ved saadanne Lejligheder, som overhoved ved Skyld, Processen i, at den sorte Hest har faaet en Magt og Tilskyndelse, som den hvide Hest paa Toget op ad Hvælvingen skal kæmpe imod.

Etsteds kan jeg røre ved noget Literært, der fjernt eller indirekte staaer i Forbindelse med hin Sag. Det var i Aaret 1858, otte og tyve Aar efter det Forefaldne og ti Aar efter Faders Død. Vi

boede paa Landet, paa Strandvejen. Mine nærmeste Slægtninge fik Tyfus. En Aften silde hørte jeg dem stønne og tale i Feber, hver paa sin Side af mit Værelse; jeg gik fra og til, ventende paa Omnibusen, der skulde bringe Medicin. Endelig hørte jeg dens Horn, og i samme Øjeblik følte jeg et Stik i Underlivet og vidste, at jeg var smittet. Jeg hentede Medicinen, og da jeg fra Mørket kom ind i den halvdunkle, lidelsesomspændte Stue, stod pludselig Forbandelsestiden for mig, men uden egenlig Braad. Det var, som om de Døde stode i Kreds langt borte, nogle næsten tydelige. Jeg saa baade Onkels bævende Læber og min Faders blege Ansigt, og uden at se deres Øjne fornam jeg, at de Begge saa sørgmodig paa mig. Jeg jog Fantasien bort; men Tanken om Forbandelsen og Fortrydelsen blev med dunkel Magt i Sindet, og da der indtraadte velgjørende Stilhed ved Siden af, brød en Blanding af Jubel og Angst frem og blev til Poesi.

Jeg var dengang Udgiver af «Nord og Syd», og Trykkeriet ventede paa Manuskript til næste Nr.; men jeg glemte det denne Nat og skrev, og endda paa Vers, Rabbi Eliezers Forbandelse og gjorde Udkast til den Del af Dramaet, hvor han véd eller *troer sig* bunden af Forbandelsen, men stiller sin

egen Person frem imod dens Slag. To Dage efter blev jeg bragt paa Hospitalet.

Hvad var i hin Tid, da denne Simum blæste hen over min Vordingborg-Barndom, tilstede af befriende og forfriskende Art? En Læsning, der tillige var et Tryk, og vistnok en, som faa, maaske ingen af mine Jevnaldrende have delt med mig. Det var Bladet «Kjøbenhavns Skilderi», Aargangene 1807, 9, 10 og 12, som mine Forældre — jeg véd ikke ved hvilket Tilfælde — vare komne i Besiddelse af. De vare indheftede som Bøger, i Kvart. Ligesom nu en Dreng kan faa Lov til at læse «Berlingske Tidende» og opleve Samtidens Begivenheder, saaledes oplevede jeg Dag for Dag Fortidens: Kjøbenhavns Indeslutning og de første Fægtninger, Bombardementets Begyndelse, Bladets Standsning og nye Fremkomst med Efterretning om Overgivelsen, Besøg i den engelske Lejr, Flaadens Bortførelse og Holmens Plyndring, de langsomme Kanonbaades Angreb paa engelske Konvoyer og Kampe med Orlogsskibe, Kaperierne, der undertiden faldt sært sammen med min tidlige Barndoms Smuglerhistorier og med vor Styrmands Skildringer, det ulykkelige Tog til Anholt, Efterretninger om Napoleon, hans Tog til Rusland, Moskovs Brand og Beresina. Bladet tvivlede be-

standig om Ulykken, vilde bestandig holde den borte, jeg med; men vi maatte give os. Overalt blev Noget knækket, overalt sank, hvad jeg lidenskabelig holdt med, og blev borte.

Men omtrent paa samme Tid var der en Læsning med aldeles forskjellig Virkning, som jeg fik fat i; det var Rafns Kæmpehistorier, Fortællingerne om Didrik af Bern o. s. v. De rev Fantasien med, dannede Grundlag for de Eventyr, man i den Alder, med sig selv til Hovedperson, gjerne fortæller sig selv og drømmende gaaer om i, stor, lykkelig, overvældende den ganske Verden. De tjente ikke til Andet. Ingen bragte hine Sagn og Sagaer i Forbindelse med Historien, Folket, Virkeligheden. Fader var enten borte eller aldeles optaget af sine Anliggender; Skolen — det Schouboeske Institut, bestyret af Hr. Langeland — lagde efter den Tids Skik meget lidt Vægt paa Danmark uden som Del af den almindelige Historie og Geografi, bød intet Tilknytningspunkt, forenede ikke Personligheden med det Lærte. Først i en sildig Tid gjorde jeg ligesom en Opdagelse deraf i mit eget Indre: jeg havde det, forstod det, holdt af det, saa at jeg, fordybet deri, kunde have antaget mig selv for en blond, blaaøjet Person.

[redacted]

Jeg husker dog ogsaa et Skuespil, der var optaget gjennem en Række af Bladets Numere, og som var fremkommet ved, at nogle patriotiske Mænd havde udsat en Præmie for et originalt dansk Skuespil. Det hed: «Obligationen eller de to Spekulanter» og var præget af Datidens eller den nærmest foregaaende Tids Liv. Blandt Personerne var der en Superkargo, en Titel eller Beskjæftigelse, som maaske Faa kjende nu, og som hører til den oversøiske Handel. Grunden, hvorfor jeg udhæver, at jeg husker dette Skuespil (jeg har spurgt Overskou om det; men han kjender det ikke), er, at det frembyder et lille Exempel paa, hvorledes i Aandens eller Intelligensens ligesaa vel som i Naturens Atmosfære Spirer, Sporer, Livsmuligheder sværme om og kunne komme til at voxe, naar de finde en Plet rede. Thi det Behag, jeg uvilkaarlig fandt i Superkargoen, fordi han syntes at træde frem af en livlig, kraftig Virkelighed, blev liggende dulgt i mig og var, som jeg kan føle, medvirkende til, at jeg senere, da jeg kom til at skjønne, selv stræbte efter en vis Virkelighedspoesi. Men Stykket gjorde ogsaa formedelst Indledningen — dets Tilblivelse som Følge af en Prisopgave — en anden, kuriøs Virkning. Jeg kom til at forestille mig den danske Literatur

som Noget, der var gaaet tilgrunde tilligemed Flaaden og skulde gjenoplives ved Bidrag omtrent som til det første Linieskib. Denne Fornemmelse bestyrkedes ved en Artikel i Bladet, hvis Begyndelse lød omtrent saadan: Kjøbenhavns Adresseavis har nu mistet sin staaende Rubrik: Bøger, og istedenfor faaet Kaperi og dertil hørende Auktioner. Det er sandt, at jeg dengang ikke vidste, hvad Literatur var, og ikke kunde tænke, som jeg nu skriver; men der var en dunkel Forestilling af den Art, og det varede meget længe, inden jeg kom af med den.

Julirevolutionen foregik, uden at jeg véd af have været dens Samtidige; men ved Polens Opstand var jeg vaagen og fulgte med. Jeg holdt med Polakkerne, og min Sidekammerat i Klassen, en jevnaldrende Dreng ved Navn Westberg, holdt med Russerne. Det var en sejg, stille, godmodig Dreng. Vi vare forresten meget gode Venner, og vi sloges ikke med personlig Vrede under Paaskud af den Sag; men vi brødes, toge Tag for den i Frikvarteret, og i Regelen sejrede jeg, fordi jeg pludselig sagde til mig selv: Nu gjælder det Polakkerne! En Overtro, en Slags Ekstase, blandede sig deri, fordi jeg, naar jeg efter saadanne Sejre *kom hjem*, kunde høre Fader læse af Avisen om

[redacted]

Polakkernes Sejre. Men en Dag gjaldt det meget; Warschau var truet, og netop den Dag blev Westberg vred, samlede alle sine Kræfter og slog mig i Gulvet. Da jeg kom hinkende hjem, fortalte Fader sørgmodig, at Warschau var faldet. I denne Barnagtighed var en Følelse, der blev, og som mange Aar efter kom frem i «Svedenborgs Ungdom» paa det Sted, hvor Emerentia erfarer, at Karl d. 12te er falden, og udbryder: «Det er min Skyld! Iaftes bad jeg ikke for ham! For første Gang lod jeg ham være ene derude . . .»

Nu nærmede sig den Tid, da jeg, i mit 13de Aar, skulde konfirmeres paa jødisk Vis, blive myndig, barmitzvo. Egenlig skulde dette jo være en Slags Afslutning paa en fuldstændig jødisk Opdragelse, og i Polen og Moldau-Vallakiet, hvor Livet endnu er saa aflukket, og hvor Børnene saagodtsom Intet lære uden Loven og Talmud, hører det da ogsaa til, at vedkommende Dreng paa 13 Aar staaer frem i Synagogen og holder en Tale, Droscho, en Udtydning af et eller andet Sted i Talmud, ofte af den ubetydeligste Art, men med Opbydelse af overordenlig Belæsthed, Skarpsindighed eller Spidsfindighed. En saadan Droscho hører til Sjeldenhederne her i Landet. I min Tid blev der som Gjenstand for min Beundring udpeget en Eneste,

som nylig havde formaaet det, en rigtig hjertensgod, stille Person, hvem jeg endnu undertiden har den Fornøjelse at møde paa Gaden. Han er Kjøbmand; men hvor vilde en kristen Professor i Hebraisk blive forbavset, naar han kom til at binde an med denne Kjøbmand!

Saadant blev naturligvis ikke ventet af mig. Jeg behøvede ikke engang — fordi det overhoved ikke længer forlangtes — selv at oplæse det Stykke af Thora, hvortil jeg blev kaldet. Sligt er vanskeligt, fordi den hebraiske Text er uden Vokaler, og fordi der skal en aldeles særegen Betoning til — den Betoning, som egenlig ligger til Grund for, hvad man kalder jødisk Dialekt. Min Forberedelse bestod derfor kun i at slutte mig til Synagogen og gaa der ofte (den var i Snaregade), at lære at anlægge de før omtalte Tefilin og Thallis og iagttage Ceremoniellet ved Thoras Læsning, hvori jeg engang skulde deltage. Alt dette var hverken omfangsrigt eller vanskeligt; men det Lidet var Meget for Sindet. Saasnart man kommer i Forhold til disse religiøse Skikke, maa man overgive sig til dem uden Betingelse. Den aandfulde Symbolik, som de upaatvivlelig gjemme, er i Skjul; men man gribes af Pietet for deres mindste Detail som noget Helligt, og i denne Pietet, denne Gemyts-

[redacted]

ekstase, bestaaer deres Magt. Dagen kom da, og jeg sad paa vor Plads og ventede i Bæven paa det store Øjeblik. Thora blev fremtagen af det Hellige og hilst af den lille Menighed med Raabet: Moses's Thora er Sandhed! Strax efter lød det paa Hebraisk: Op stige Hr. Meïr, Søn af Hr. Aron, en Levit! Som om jeg gik til Ildstøtten og til Røgstøtten, kom jeg til det hellige Sted, berørte med Fligen af Thallis og Zizis det skrevne Ord og kyssede Fligen, sagde Velsignelsen over Gud, som har «velsignet os fremfor alle Folk og givet os Loven», og læste — eller hørte det læse paa mine Vegne — hvad der netop forelaa til Oplæsning: «Da gav Adam alt Kvæget og Himlens Fugle og alle Dyr paa Marken Navne; men for sig selv fandt han ingen Hjælp, som kunde være hos ham. Da lod Gud Herren en dyb Søvn falde paa Adam o. s. v.» Og efter en gjentagen kort Velsignelse gik jeg, som jeg har fortalt om Jakob Bendixen, fejl af Vejen, vilde stige ned paa samme Side, hvorfra jeg var kommen. Efter Højtideligheden var der hjemme hos os en lille, festlig Frokost, hvortil endel af de Tilstedeværende i Synagogen vare indbudne, blandt disse den højt ansete og meget elskede Rabbi Schachno, Præstens Søn.

Til Rabbi Schachno hører Noget, som jeg har glemt at fortælle paa sit Sted.

I den Tid, da jeg spiste til Middag og tilbragte nogle Timer om Dagen hos hin Onkel, dér talte om Grisen i Scholet, hændte det engang, at man slagtede en Høne og, medens man tilberedte den, fandt en Knappenaal i Kroen. Man vidste ikke, om man nu turde spise Hønen, om den ikke efter Loven var tereifo, uren, og efter nogen Raadslagning besluttede man at sende Bud til Rafen (Præsten). Men at forstyrre den hellige Mand for en saa ringe Ting syntes ogsaa betænkeligt, og man faldt derfor paa at sende mig derop med Tjenestepigen; saa blev tillige jeg vist frem for Rafen og vilde have godt deraf. Man foresagde mig, indtil jeg kunde det fuldstændig udenad, hvad jeg skulde sige; thi jeg turde, mente man, hverken tale Dansk eller rent Tysk til Rafen, men Polsk-Tysk-Hebraisk. Ordene vare: Ich soll grüszen den Rof Moreinu (vor Lærer) von maner Grausz-Memme (fra min Bedstemoder) und frogen, ob das kauscher ist. — Med Kroen i Haanden kom jeg ind til et Par ældgamle Folk i en venlig Stue, der duftede af Blomster og Snustobak, og hvor det blinkede fra ældgamle Møbler som fra halvtaabne, kiggende Øjne, og sagde min Replik. Den

[redacted]

gamle Mand strøg mig om Kinden og spurgte paa Dansk: Min lille Dreng, hvorfor siger Du Grausz-Memme? — Det blev forklaret ham af Tjenestepigen, at saadan havde jeg lært det. — Han besaa Kroen og sagde smilende: Sig kun hjemme, at de tør spise Hønen. — Hans Kone (eller Søster) bragte mig et stort, rødmusset Æble og kyssede mig, og idet jeg skulde gaa, sagde hun Noget til Præsten. Han kaldte mig tilbage og gav mig Haandspaalæggelsen og Velsignelsen.

Intet Under, at da jeg nu saa Rabbi Schachno, «Rafens Søn», holdt jeg af ham med en Slags Andagt og kunde ikke tro, at han var gammel, eftersom jeg havde kjendt hans Fader. Han var da ogsaa rank og smækker, men med ganske blegt Ansigt og langt, hvidt Skjæg. Hele Skikkelsen, maaske især de usigelig venlige, tankefulde, klare, blide Øjne, drog besynderlig til. Men der manglede hos ham trods Skjønheden det, en Dreng sætter mest Pris paa: Energi. Han var mere et Billede end en Virkelighed, syntes mere at træde frem af et Forbigangent end at tilhøre Noget, der kunde leve; men, som sagt, han var magisk tiltrækkende alligevel. Til den samlede Virkning bidrog vel, at han gjentagende saa paa mig, som om han vilde tale; men Ord

havde han ikke, hans Klogskab var ikke af den Art. I senere Tider, naar jeg saa Kristne, der fra Livets Smerte vare tyede til Klostret, har Rabbi Schachnos Skikkelse rejst sig i Erindringen som Billede paa en Jødedom, jeg, hvis den kunde kalde, kunde kaste mig ud i som et stille-kjærligt Nirvana.

Men i hin Tid var en virkelig, glødende Jødedom tilstede hos mig. Jeg var greben af en Slags vild Enthusiasme for Jehova. Naar jeg kunde gjøre det ubemærket, skrabede jeg Smørret af mit Brød og kastede det i Ilden som Brændoffer. De lange, hebraiske Bønner, som jeg læste tre Gange om Dagen, stadig uden at forstaa dem, syntes mig ikke inderlige nok, uden at jeg knælede, indtil Fader en Dag overraskede mig deri og sagde: En Jøde maa aldrig knæle. Men saa ønskede jeg dog at vide, hvad det var, som jeg sagde paa Hebraisk, og bad Fader oversætte et Stykke. Min Forbavselse var overmaade stor; det var slet ikke, hvad jeg havde troet; det var lange, gjentagne Velsignelser over Gud, Lovprisninger, der med deres Langsomhed og Gjentagelser trættede Sindet, som ventede et trylleagtigt Resultat, eller de vare ligefrem skarpsindig religiøse Afhandlinger. Netop *fordi jeg* ikke havde forstaaet Sproget, men læst

det som «helligt», havde jeg gjort mig de særeste Forventninger eller under Læsningen havt en Slags Syn, seet Gud skjule sig mellem Linierne. Snart drog Røgstøtten frem, snart brændte Tornebusken, snart funklede det særegent i Vandet, der sprang ud fra Klippen, snart kom det Natlige, Spøgelseagtige, Uhyggelige, som dengang han viste sig for Zippora, medens Moses laa syg — og rundt om laa den hvide, uendelige Ørken, lyttende ligesom jeg efter Noget, der ikke vilde give sig helt tilkjende. Ved Oversættelsen blev Alt dette borte. Fader oversatte videre og kom til en Sætning, der begyndte med de Ord: «Den Sten, som Bygningsmændene forskjøde —». Jeg afbrød ham hastig ved at tilføje: «— er blevet den vigtigste Hjørnesten.» — Hvor véd Du det? spurgte Fader. — Det har jeg hørt i Skolen; Kristus har sagt det. — Det have vi sagt, før Kristus blev født. — Men alligevel var det ikke, hvad jeg længtes efter eller havde mistet.

Dette gav mig Meget at tænke paa, og da jeg skulde tænke, gik Enthusiasmen af, og jeg ofrede ikke mere, tilmed da jeg engang paa et forsigtigt Spørgsmaal til Fader om Offer fik det Svar: Siden Templets Undergang er det afskaffet; vi tør ikke ofre, før det bliver gjenopbygget. Men jeg ved-

blev at bede Fader om at oversætte af Bønnerne, stadig i Haab om, at der skulde komme Noget, jeg véd ikke hvad. Men det kom ikke. Skolen blev imidlertid passet som en Biting. Jeg var kommen saa vidt i det nævnte Schouboeske Institut, at jeg lærte baade Latin og Græsk, men ganske vist uden Iver eller dybere Sans fra min Side, og naar Karakterbogen ikke var glimrende, blev Fader vel noget misfornøjet, men var dog utilbøjelig til at indskrænke Synagogegang og hvad dertil hørte. Moder sagde en Dag bekymret: Skal han da være Rabbiner? — Det hjalp ikke; Fader og jeg bleve ved. Han ønskede rigtignok ikke bestemt, at jeg skulde gaa den Vej; men hans Moder var netop død paa den Tid, og han var end blødere end før, mere dragen til «Fædrenes Grave» og til Ønsket om, at han maatte have en Søn, der vilde sige Kadisch (Dødsvelsignelsen) efter ham, som han sagde den efter sin Moder. Han mærkede ikke, at der var kommet Noget i Vejen mellem Bønnebogen og mig, men var dog — vistnok ikke med Uret — af den Mening, at det, han saadan løst hen kunde give, ikke var tilstrækkeligt, og at jeg vilde have Gavn af at komme paa omfattende Maade ind i den hele *Lære og* Lærdom. Det vilde imidlertid fordre selve

Livet, en ganske anden Plan end den, der fra min Fødsel eller før min Fødsel var bleven lagt. Jeg formoder, at Fader har kæmpet med sig selv og ikke kunnet komme til en Beslutning; thi endelig gav han Valget i min Haand, idet han dæmpet og beklemt spurgte mig, om jeg vilde være Rabbiner; saa var der, tilføjede han, Nogen, der vilde tage sig af mig. Men det Navn, han nævnte, bragte Forbandelses-Begivenheden nær til mig, Sindet bortskjød med Voldsomhed og Rædsel den hele, vide Kreds, som jeg havde draget ind deri, og jeg svarede med en Angst, som Fader ikke forstod: Nej!

Saa kom jeg med et Ryk i det v. Westenske Institut, April 1833.

V.

Ved Bedstemoders Død fik Fader en Arv, der ligesom fornyede hans Forpagtning af Livet, og han anvendte den ogsaa til at gjenoptage sin oprindelige Virksomhed, forny Vordingborg-Tiden. Han kjøbte et Bryggeri og Brænderi i Nestved; men der hørte hverken Jord eller Have til, ej heller Butik. Det var og maatte være i det Mindre. Før han forlod Kjøbenhavn, samlede han alt sit Haab angaaende mig og al sin Selvfornægtelse og opsøgte den Skole, der blev ham nævnt som den allerbedste. Det var som sagt det v. Westenske Institut, bestyret af V. A. Borgen (senere Direktør for Almueskolevæsenet, Kultusminister i Ministeriet Rottwitt) og K. C. Nielsen (senere en Tidlang Rektor ved Realskolen i Aarhus).

Da Fader indfandt sig hos Hr. Borgen og havde mig med, sagde han: «Jeg har her en Søn, *som jeg* frygter har været forsømt og maaske

[redacted]

doven; jeg véd det ikke; jeg har vistnok selv havt nogen Skyld; men jeg haaber, det er ikke for silde med ham endnu.» Jeg hørte paa dette som en rigtig Klods, med fuld Viden om, at jeg havde været paa en Vej, der ikke førte til denne Skole, og som hverken Fader eller jeg kunde tale om her, men ogsaa uden Lyst til det Nye. Der blev vexlet nogle faa Spørgsmaal og Svar; Hr. Borgen vilde angive, hvilke Bøger der skulde kjøbes, men kunde ikke bestemt huske dem og lod en Dreng kalde op. Da han kom ind ad Døren, i blaa Trøje, Kadetlærreds Benklæder, rank, frejdig, høflig, og da han svarede med stor Præcision paa ethvert Spørgsmaal, begyndte Noget i mig at spidse Øren ligesom en Hund i Kakkelovnskrogen. Den Drengs Person og Væsen kaldte paa mig. Da han var gaaet, sagde Fader: Det lader til at være en flink Dreng. — Ja, han er Dux i sin Klasse; vi vente Noget af ham. — «Vi vente Noget af ham.» Hvor de Ord lød!

Jeg gjenfandt ham i Klassen og forelskede mig saadan i ham, at jeg for hans Skyld har været nærved at saare eller beskadige en fremmed Dreng, der paa en Spadseretur fornærmede ham; men min Kjærlighed blev ikke gjengjældt og kunde ikke gjengjældes, fordi hans første Blik paa mig natur-

ligvis umulig kunde være med en saadan Overraskelse og Beundring som mit paa ham. Men kom der altsaa ikke imellem os et af de lidenskabelige Venskaber, som ere mulige i den Alder, og hvortil jeg var anlagt, saa opkom og vedblev indtil det Sidste et uforstyrret godt Forhold, og det uagtet vi snart bleve Rivaler. I Førstningen turde jeg knap se op til ham, men saa skete noget ganske Lidt — eller noget Betydeligt, ligesom man tager det — og blev afgjørende.

K. C. Nielsen var syg, og jeg havde endnu ikke seet ham; en anden Lærer læste Latin for ham i Klassen. Alle Drengene undtagen Brodersen, Duxen, talte om, hvor streng han var, og jeg var ganske angst for, at han skulde komme sig. En Dag, uden foregaaende Varsel, var han tilstede: en smækker Mand paa omtrent tredive Aar, lidt over Middelhøjde, meget bleg, med grøn Skjærm over Øjnene. Jeg skottede op i hans Ansigt, men kunde ingen Strenghed se, ingen anden end, som jeg nu vilde sige, Renhedens, og den gjorde underlig godt, medens den unegtelig ogsaa skræmmede. Han hørte os ikke i vore Lektier, men anstillede en Slags almindelig Examination, med nogen Skarphed, men uden Vrede, *ej heller* Ros eller Dadel, indtil sidste Øjeblik, da

[redacted]

han sagde; «Det er daarligt! I skal kunne Eders Ting som Brodersen og Goldschmidt.» Det sagde Strengheden! Fra den Dag tilhørte jeg ham og Intelligensens Verden.

Men det er dog sandt, at Noget kom til. En af de nærmest følgende Dage tydede han et Stykke af Livius for os. Det var hin Episode i Kampen mod Latinerne, da Titus Manlius Torquatus anførte Romerne og under Dødsstraf forbød, at Nogen overfor Fjenden maatte træde ud af Rækken, og da hans egen Søn, som blev udfordret af en kæmpestor Latiner, overtraadte Forbudet og nedlagde sin Modstander. Hans Undergivne førte ham i Triumf tilbage til Lejren, til Feltherrens, hans Faders Telt. Da mindede Feltherren om den givne Befaling, kjendte sin Søn skyldig til at dø for Brud paa Disciplinen og bød: I, lictor, deliga ad palum! (Frem, Lictor, bind ham til Pælen, d. v. s. for at halshugges). Da Nielsen oplæste de Ord: I, lictor, deliga ad palum, kom jeg til at se op paa ham: hans Læber bævede, og Taarer traadte ham i Øjnene. Altsaa, det vi læste, var ikke blot Lektie, Romersproget var ikke opfundet, for at vi skulde gaa i lærd Skole og blive Studenter, de Mennesker havde levet, saadan var en ung Helt død, og dette og meget Mere — thi

man kan jo i et saadant Øjeblik tænke, føle, opleve utrolig Meget — meddelte Nielsen mig, ikke med Ord, men med sine Læbers Bæven. Lad Forfængeligheden, da han i en foregaaende Time nævnte mig, have havt sin store Del i at vække og knytte mig til ham, dette blev dog det Afgjørende, det drog mig, det sugede mig til ham.

Skolegangen blev for mig ikke et Arbejde, men en Lidenskab. Jeg havde ikke anden Fornøjelse, men kunde heller ikke tænke mig nogen anden eller højere, tilmed da der tillige var en Fægteskole. Mellem Brodersen og mig udviklede Kappestriden under Nielsens Øjne sig paa næsten feberagtig Maade. Vi lærte ikke blot de nødvendige Lektier, men læste udenom, skrev ikke blot Stil, men Versioner paa Stilen, lærte store Stykker latinsk Text, senere hele Bøger af Homer udenad, ja, jeg vilde ikke tro det, hvis jeg ikke vidste det: jeg har kunnet et Par Kapitler af Cicero de oratore udenad. Al denne Udendadslæsning har neppe gjort mig nogen Gavn og kun skaffet mig ét smukt, rigt Øjeblik. Ved artium, da jeg blev examineret i Græsk, af Brøndsted, gav han mig et Sted i Homer at oplæse og tyde. Jeg vendte Bogen om og fremsagde Versene udenad og blev ved, indtil den studsende Professor stand-

[redacted]

sede mig og med sin ejendommelige, ridderlige Høflighed takkede for den Fornøjelse, det havde skaffet ham. Det sad K. C. Nielsen og hørte paa, saa han fik da ogsaa nogen Glæde. Ellers vilde jeg nu mene, at noget mindre Udenadslæsning og noget mere selskabelig Leg havde været bedre. Hvor fortræffelig Skolen end var, saa bestod dens Fortræffelighed da ogsaa kun i Meddelelse af Enkeltheder. Hver enkelt Lærer var dygtig i sit Fag, og flere af dem kunde vække Disciplenes Iver og Lyst; men der var ingen, som paa en eller anden Maade søgte at samle det Lærte til en eller anden Helhed eller bringe det i Forbindelse med Livet og Virkeligheden. Historien f. Ex. blev os en løs Række af Kjendsgjerninger; om et fyldigt Billede af Menneskehedens Liv var der ikke Tale. Jeg husker, hvilken Overraskelse det vakte i Klassen, da Historielæreren engang sagde, at de gamle Babyloniere paa Kyros's Tid havde havt nogen Kultur; thi de bare Signetringe og gik med udskaarne Stokke. Det lyste som et besynderligt, eventyrligt Glimt, men forblev ufrugtbart, fordi der ikke blev videre oplysende Tale om Menneskelivet i Fortiden. Maaske blev den enkelte Lærer, der vidste nogen videnskabelig Besked, holdt tilbage af Frygt for at støde an mod den bibelsk-

orthodoxe Lære om Menneskeslægtens Fortid. Ved en anden Lejlighed, hos en anden Lærer, blev der i Forbigaaende gjort opmærksom paa, at det græske *υἱός* og det latinske filius paafaldende lignede hinanden — altsaa maaske et Slægtskab mellem romerske og græske Ord? Det beskjæftigede nogle af os i flere Dage; men vi havde ingen Midler og fandt ingen Anvisning til at komme ud over dette enkelte Glimt, og om sammenlignende Sprogvidenskab havde vi naturligvis ikke Anelse. Og dersom den flinkeste af os var bleven sendt til en Urtekræmmer for at kjøbe f. Ex. et Fjerdingspund Korender, vilde han være kommen tilbage uden Tanke om, hvor de vare voxede, og han vilde neppe have tænkt, at man kunde tænke derover. Men Aoristus-Formen af hvilketsomhelst Verbum i Homer kunde han have angivet. Dette er ingen Dadel over Skolen; den kunde ikke komme ud over sin Tid, og meget anderledes er det maaske endnu ikke i de fleste lærde Skoler. Noget aldeles Særligt for vor Skole var imidlertid, at vi lærte Fysik. Nielsen gik selv og hørte Forelæsninger hos Ørsted og meddelte os (i næstøverste Klasse), hvad han selv lærte. Vi gjennemgik Læren om Lyset, Varmen, Elektriciteten, *tegnede* Dampmaskiner o. s. v., og disse Timer

skylder jeg, at jeg senere med nogen Nytte har kunnet bese de store Verdensudstillinger. Jeg troer ikke, at der i den Tid var nogen anden lærd Skole, hvor man bestræbte sig i lignende Retning. Men lige meget, dengang var Livet en Lyksalighed under Kampen mellem Brodersen og mig. I tre Aar vare vi uafbrudt hver Dag som to Væddeløbere, der med Anstrengelse af hver Muskel søge at vinde et Forspring den Ene for den Anden. Ved den almindelige Skoleforsamling den første Mandag i hver Maaned fik vi begge Hovedkarakteren: Særdeles eller udmærket eller overordenlig flittig og flink og tilfredsstiller enhver billig Fordring. Men jeg blev Nr. 2. Engang var jeg ved den maanedlige Optælling kommen øverst med et Point, og ved denne Lejlighed begik K. C. Nielsen en Uret. Brodersen, der fra gammel Tid var hans Yndling, gik ned til ham med Protokollen og Optællingen og forestillede ham, hvor haardt det var, at han, som altid havde været Dux, nu skulde vige for mig, skjøndt jeg kun havde et Point mere, og Nielsen forandrede da et Mg. til et Ug. I den følgende Maaned lærte jeg vel mine Lektier, men svarede sjelden eller skjødesløst og fik daarlige Karakterer. Da vi saa engang skulde op fra Legepladsen, stod Nielsen i Døren og sagde til

mig, idet jeg skulde forbi: Har Akhilles nu været længe nok i sit Telt? — Saa kom Alt i Gled igjen. Jeg kom ikke for den Sags Skyld til at holde mindre af K. C. Nielsen, snarere mere, troer jeg. Jeg har ganske vist, som jeg strax kommer til at vise, V. A. Borgen overordenlig Meget at takke for; men han har ikke efterladt samme Virkning paa Fantasi og Sind, jeg antager, fordi han var mere korrekt end Nielsen, ikke kunde begaa Fejl og altsaa heller ikke oprette dem som Nielsen. Formedelst hans uforanderlige, rolige Autoritet var der mange, baade Disciple og Lærere, der foretrak ham for hans mere stemningsfulde Kollega.

Kampen med Brodersen begyndte altsaa frisk igjen; men jeg kom døg endnu ikke over ham. Dels laa det i, at han var en ganske mærkværdig Discipel, ikke blot meget flink, men lige flink i Alt, i Historie som i Mathematik, i Gymnastik som i Græsk, og ikke blot flink, men methodisk, ligelig i sit Arbejde som i sin Bravhed, Høflighed og Beskedenhed, dels hidrørte det fra, at jeg trods Skoleinteressernes Magt dog tillige fik andre Interesser, der skiftevis eller samtidig toge stærkt fat i Sindet.

Der var nu først Religionen.

Jeg havde udenfor Lektien læst Begyndelsen eller Indledningen til Kofods Verdenshistorie: «Efter Mose Beretning skal Verden være skabt for sextusinde Aar siden.» Hvad var nu det? Var da Mose Ord ikke hævet over enhver Tvivl? En Pille blev rokket og vaklede, men faldt ikke omkuld endnu.

Nogen Tid efter spurgte en Lærer nogle af os, hvad Karakter vi ventede, naar vi engang skulde op til artium. Da Turen kom til mig, svarede jeg: «Med Guds Hjælp, præ.» Læreren sagde: «Aa, med Guds Hjælp, det kan enhver Stymper sige.» Med sær Tankemodenhed sagde jeg til mig selv paa mine Forældres Vegne, at saadan burde en Lærer ikke tale; men paa egne Vegne mente jeg, at han maaske havde Ret; thi hvilken Gud havde jeg ment? Ham, der maaske ikke for 6000 Aar siden havde skabt Verden?

Saa kom en Scene, som jeg har anvendt i «En Jøde». Den fandt Sted mellem Hr. Borgen og mig. Jeg havde en Søndag Morgen et Ærinde til ham og maatte vente lidt i hans smukke Arbejdsværelse. Han kom ind fra Sovekamret, i Skjorteærmer, aabnede et Vindue og saa frejdig, fornøjet ud i Luften, op til Himlen. Jeg opfattede dette Blik som hans Morgenbøn og sammenlignede

den med min, der bestod i at lægge Tefilin, de indviede Læderremme, om venstre Arm og Hovedet og af Vane og tankeløst sige de hebraiske Velsignelser. Efter det Besøg aflagde jeg det Hebraiske, Tefilin, Arbakampfaus, kastede det Altsammen tilside og syntes, at jeg blev rankere derved og fik noget af den Glæde, der havde været i Borgens Blik. Det var en Art Gjentagelse af, hvad der havde fundet Sted i mit 6te—7de Aar hin Juleaften i Søndermarken, da de to unge Mennesker ved deres Væsen og Adfærd svækkede Indtrykket af min Onkels Hus; men dennegang var det fra min Side ikke en dunkel Frigjørelse, men en virkelig Opstand. Jeg styrtede mit himmelske Dynasti, men vilde, som det i Regelen gaaer ved en Revolution, indsætte en ny Regering. Under denne Søgen kom en Aften, da jeg paa Kongens Nytorv saa ind i Stjernehimlen, den Tanke med Iver eller Heftighed eller Begejstring over mig, at den hele Verden, Jorden, Stjernerne, Solen, Himlen, var Guds Legeme, og at Aanden, som bevægede sig deri og holdt det Hele sammen, var Gud selv. Efter nogen Tids Forløb, da jeg igjen var hos Borgen og han indlod sig i Samtale med mig, kom dette frem. Han sagde: »Snak, *Dreng,* det har Du stjaalet fra Empedokles!» Det

vidste jeg mig fri for; thi al min Kundskab om Empedokles indskrænkede sig til, at han var en Filosof, der af Nysgjerrighed eller Videbegjærlighed havde styrtet sig i Ætna. Jeg turde naturligvis ikke modsige Hr. Borgen, medens det generte mig, at en Anden havde tænkt min Tanke før jeg. Skulde det være en filosofisk Tanke, maatte jeg vist ogsaa have laant den etsteds; men, som jeg senere har seet, hører den til Menneskeslægtens tidligste Poesi eller Intuition, og det er derfor ikke at undres over, at den til enhver Tid kan stige frem paany i et bevæget ungt Sind. Men i alt Fald faaer jo et saadant Glimt eller Syn kun Betydning ved den selvstændige Maade, hvorpaa man kan hæve det til Tanke, til Anskuelse, og jeg kan for mit Vedkommende kun tilføje, at jeg i mange Tider beholdt Forestillingen som en Sang, der nu og da bryder med sin Rhytme frem i Sindet og medfører en Fornemmelse af Glæde og Frihed. Selve Guddommen klædt i den svale Aftens Stjerneskin var, ret beseet, maaske intet Andet end Idealisering af den livlig beskjæftigede, tindrende, konfessionsløse Fred, som Sindet fandt i Skolen.

Samtidig nød jeg Fred paa anden Maade, i Hjemmet. Jeg var Størstedelen af denne Periode i Huset hos en Familie, der var beslægtet med

os paa Moders Side. Det var et rigtig godt, stille Hus. Manden var af svensk Slægt, Skibsmægler. Huset blev ført jødisk; men han selv forholdt sig ligegyldig til Ceremonierne, og Jødedommen var derfor kun tilstede paa kvindelig Maade, i Husets stille Orden, som Naturfromhed, kunde siges. Havde der været Sønner, vilde det ikke kunnet hengaa saadan uden Brud; men der var kun Pigebørn, den Ældste endel yngre end jeg, Allesammen smukke, blege, stille. Hele Huset var saa beskedent og saa respektabelt. Manden var sjelden hjemme om Dagen og blandede sig aldrig i Noget, der vedkom mig. Kun engang tog han mig med ud paa Rheden til et stort finsk Skib, der var kommet fra Messina; der fik vi Baad og roede ud og fiskede Hvidlinger; men Noget kom paa, saa at vi nær vare druknede, og siden den Tid vilde han ikke have det Ansvar at tage mig med paa Søturene. Huset staaer for mig fra den Tid som Noget, jeg ikke følte anderledes end Luften, man indaander, eller som det Behagelige, der ikke paaskjønnes før i Afstand. Jeg var forsaavidt utaknemlig mod det, som jeg ønskede at komme i Huset hos K. C. Nielsen, at kunne blive ikke blot undervist, men opdraget og regeret af en *saadan* Mand.

[redacted]

Men Freden kunde ikke vare, forsaavidt den skulde bero paa, at Skolen var konfessionsløs. Ved Examen kom jeg op i øverste Klasse, og der skulde vi ikke blot lære Bibelhistorie, men ogsaa Fogtmanns Lærebog, og vi fik P. Rørdam, nu Præst i Lyngby, til Lærer. Han erklærede strax, at han ikke vilde læse Religion med mig og en anden jødisk Discipel i Klassen; han vilde med Fornøjelse overhøre os i Herslebs Bibelhistorie og give os Karakterer; men forresten kunde vi i Timen læse paa andre Lektier eller bestille, hvad vi vilde. Det var jo samvittighedsfuldt nok; men hvad Rørdam ikke kunde tage i Betragtning, var, at jeg, skjøndt jeg i de Timer sad afsides i Klassen, ikke kunde lukke mine Ører og sidde udeltagende. Han læste og lod læse paa en anden Maade end de Religionslærere, jeg hidtil havde kjendt; det var mindre Lektie og mere ligefrem Indøvelse i Kristendom. Jeg gjorde med Heftighed Oprør — indvendig — mod Meget, som han sagde, indprentede og lod gjentage. Jeg ligefrem led og pintes ved Fortællinger om Djævlen, om Dæmoner, der vare farne i Svin o. s. v. Paa en anden Maade pintes jeg, naar hele Begivenheden fra Gethsemane til Golgatha blev ført levende frem: Forræderiet, Forhaanelsen, den Mishandledes

Uskyldighed, Højhed og store Lidelse. Det blev ligesom mørkt i Stuen; jeg var halvskjult tilstede ved Anklagen over mig — thi det var jo mig, der havde været med at gjøre det; jeg regnedes ikke i Slægt med de Mange, som havde holdt med ham, men med hans Fjender, og det nyttede ikke, at jeg spurgte — indvendig —: Men naar de nu ikke havde korsfæstet ham, hvad saa? — Det forekom mig umuligt, at mine Klassekammerater, der lærte Alt dette og gjentoge det som Del af deres Tro, igjen kunde enten lege med mig eller blot tale fredelig med mig; men de kunde; saasnart Timen var forbi, var det Hele som ikke skeet — og visselig dog skeet; men saa omgaves vi jo Alle tilsammen igjen af Skolens livlige, lyse Humanisme. Andre Religionstimer medførte Smerte, men paa en ganske anden Maade; det var, naar Rørdam talte simpelt og inderlig om det guddommelige Menneske, om det Varme og Hjertelige, det over al Forstand Kjærlighedsfulde. Saa vilde jeg gjerne hørt til, men turde ikke, følte mig forladt og forskudt, sad som i Skammekrogen. Hvor meget end disse Timer afbrødes og trængtes tilside af den øvrige Skoletid, tilvejebragte de dog efterhaanden en Virkning, et Tryk, *en Lidelse* i mit Sind. Hvorledes skulde jeg

[redacted]

slippe derfra? Personlig stillede Rørdam sig langtfra uvenlig eller koldt til mig. Naar det hændtes, at jeg samtidig med ham gik fra Skolen, tog han mig med nedad Gaden, hyppig til Sadelmagergaarden, ved Arsenalet, hvor han steg tilhest. Han ledede Samtalen, jeg kunde naturligvis ikke; men ligesaa forsigtig som han var med Religion, var han ogsaa med Familieforhold, og hvad kunde han og jeg saa tale om? Naar han da sad i Sadlen, saa ned, hilste og red bort, gjorde det mig Fortræd: han maatte uden Ord lade mig blive det, jeg var. Endelig kom der, uden at jeg selv søgte den, for mig en Anledning til, undervejs til Sadelmagergaarden at tale, spørge. Hjemme i Nestved gik det med Anstrengelse og Tarvelighed, og jeg havde ingen Lommepenge. Det generede mig i Regelen ikke; men en Dag saa jeg i en Frugtkjælder modne Stikkelsbær og kunde ikke kjøbe en Pæl. Med sugende Hjerte gik jeg hjem, stod ved Vinduet og saa op i den klare, blaa, men tørre Himmel. Jeg huskede, at de hjemme ikke havde Have og heller ikke kunde faa, hvad de ønskede. Saa sagde jeg op til Himlen: Hvis det er sandt, at Gud Fader sidder deroppe, og at Du sidder ved hans højre Haand, saa bevis det ved at sende mig 50,000 Rd., saa at jeg kan

kjøbe Fader og Moder en Have og gjøre os Alle lykkelige! — Jeg stod endnu ved Vinduet, da Døren gik op bagved mig og Fader kom lige fra Nestved. Efter de første Hilsener, Spørgsmaal og Svar sagde han kjærlig, at han og Moder havde talt om, at jeg burde have Lommepenge, og jeg skulde fremtidig have 3 Mk. om Maaneden. Hvor jeg blev glad! Men efter faa Øjeblikkes Forløb huskede jeg paa, hvad jeg havde sagt op til Himlen, og jeg indrømmede, at jeg var blevet ligesaa glad, som om jeg havde faaet 50,000 Rd. Jeg havde paa en Maade faaet dem. Men jeg havde faaet dem af Fader, der paa ingen Maade vilde have mig gjort til Kristen og snarere vilde være kommet for at forhindre det. Alligevel kunde jeg ikke slippe fra det Særegne i Sammentræffet, og engang, da jeg igjen gik med Rørdam ned til Sadelmagergaarden, brød jeg overtvers og spurgte ham: «Vilde Kristus, naar jeg bad ham derom, give mig 50,000 Rd.?» — «Nej, sandt for Gud, om han gjør!» raabte Rørdam leende. — «Vilde han da give mig 3 Mk.?» — «Nej, nej, Goldschmidt», svarede han, stadig smaat leende, men tilføjede derpaa alvorlig: «Derom kan vi ikke tale.»

Først blev jeg vred paa ham, fordi han havde *misforstaaet* mig og troet, at jeg talte om Penge,

som jeg ønskede at faa; men pludselig gik det op for mig, at det dog paa en Maade var sandt, at jeg i min Bøn havde forlangt Penge for at tro. Saa krøb jeg meget sammen, men fik saa igjen Hjælp af Kofods Verdenshistorie; thi der fandt jeg berettet om de gamle Persere — som bleve satte meget højt, og som jo havde frembragt vor store Beskytter og Ven Kyros eller, som vi dengang sagde, Cyrus —, at de havde opdraget deres Børn til: at ride, skyde med Bue og tale Sandhed. Det kan man da! mente jeg, og dette tilligemed min pantheistiske Opfattelse af Gud som Aanden i Stjernernes Lys holdt jeg fast med en saadan Haardnakkethed, maa jeg vel sige, at den Konfirmation, hvortil jeg efter Loven blev forberedt hos vor Præst, Dr. Wolff, og som fandt Sted i Synagogen i Krystalgade, Maj 1835, gik sporløst hen over mig. Ja, havde hos Præsten kunnet gjentages, hvad jeg som Barn oplevede hos min Onkel, Paaskeaftenen med dens Sang og Paakaldelse! Men Saadant maatte Præsten forudsætte i Konfirmandens Hus- og Familieliv; han kunde ikke selv byde det, og naar dette manglede, saa kunde selve Undervisningen ikke i Lidenskab og Farveglød hamle op med Rørdam og ej heller med den humanistiske Skoles Intelligens-Energi.

Men hin Scene, Bønnen og dens besynderlige Opfyldelse, var af de Ting eller de Indtryk, der skjule sig og synes forsvundne og dog virke igjen. Vei tilsammen med foregaaende Paavirkninger har den, troer jeg, været Skyld i, at jeg, skjøndt jeg visselig ikke er Kristen og aldrig har udtalt mig som saadan, dog har havt en Følelse af at være, hvad man engang i Norden kaldte primsignet, og den har bidraget til min Søgen efter Nemesis i den Betydning, hvori jeg hævder dette Navn. — Imidlertid, i selve Skoletiden, opkom andre Interesser.

«Gaa videre, Goldschmidt,» sagde Borgen en Dag i Timen.

Det kunde jeg ikke; jeg var helt andensteds.

«Hvad var det, Du bestilte? Kom hid med det Papir!» Det var tilsyneladende et Digt til en elsket By, Kallundborg, men i Virkeligheden til en lille Pige i Byen. Lykkeligvis var jeg endnu ikke naaet længere end til Byen. Det begyndte med:

Kallundborg ved Østresaltets Vove —

og denne ene Strofes indre Historie er virkelig indviklet. Jeg elskede intet andet Hav eller Vand end Østersøen, ved hvis Rand jeg var født, og *allerede* af den Grund maatte jeg have Østersøen,

[redacted]

tilmed da en dunkel æsthetisk Fornemmelse frastødtes af Kallundborg «ved Kattegattets Vove». Men Grunden laa endnu dybere. Den lille Pige, til hvem Digtet var henvendt, var ikke saa ganske lille, men i min Alder, omtrent 15 Aar, og hun havde en Dag spillet paa sit Piano en Melodi fra Vordingborg og derved fuldstændig betaget mig. Betagelsen indeholdt i farvet Dunkelhed den Forestilling, at Alt, hvad jeg forlod, døde, men levede op igjen paa nye Steder, hvor jeg kom, skjøndt ikke i helt kjendelig Skikkelse. Hun i Kallundborg, der spillede Melodien, var derfor den samme Pige, i hvis Nærhed Melodien først havde lydt. Jeg har ofte senere villet gribe denne Tanke om Dobbeltgængeri i Livet og behandle den i en Fortælling, men er stadig bleven hindret ved, at den allerede ligger i «En i Alle», og desuden har jeg aldrig senere været saa omhyllet af den som i hint Øjeblik, da jeg skrev Verset begyndende med: «Kallundborg ved Østresaltets Vove«. «Kom ned til mig, naar I skal gaa,» sagde Borgen, da han havde læst Papiret. Jeg kom, forvisset om en særlig, overordenlig Straf, fordi jeg paa saadan Maade havde været uopmærksom i Timen, og blev derfor behagelig overrasket, da han smilende tog mig i Øret og sagde: «Maa jeg spørge Dig,

hvor har Du lært Geografi? Ligger Kallundborg ved Østersøen?» — Det vogtede jeg mig vel for at svare paa. — «Og hvad er saa det?» vedblev Borgen. Det viste sig, til min stigende Beroligelse, at min Synd var imod Metrum, Versene havde som Jakobs i «Erasmus Montanus» ikke de rigtige Fødder, og Samtalen endte med, at han laante mig Thortsens Metrik og paalagde mig, ikke at drive den Slags Beskjæftigelse i Timerne, samt, naar jeg hjemme havde skrevet Noget, der var «ordenligt og ikke jasket», vise ham det. Dette Paalæg efterkom jeg, og jeg undrer mig endnu, ved at se nogle faa Levninger fra den Tid med hans Rettelser, over den kjærlige Taalmodighed, han havde ved at gjennemlæse mit Jux. Nogle Stænk af Poesi har der vel været og navnlig, troer jeg, i et Brudstykke, en Lovsang over Kosciusko; men det Hele tabte derved, at jeg nu skrev Vers som en Slags Lektier for Borgen istedenfor efter virkelig Tilskyndelse. En af disse daarlige Poesier gjorde dog Gavn. Paavirket af Metriken havde jeg skrevet et «Forsøg paa Vers i Trokhæer», en Naturbeskrivelse, der begyndte med: «Maanen skinner bleg i Skoven», og hvor «Lærken Triller slog foroven». Da Hr. Borgen læste dette, vendte han sig imod mig med det

[redacted]

skarpt alvorlige Spørgsmaal: «Har Du nogensinde hørt en Lærke slaa om Natten?» — Jeg maatte indrømme Nej, og jeg blev saa skamfuld derover, at det har virket paa alle mine senere Naturbeskrivelser; de ere alle omhyggelig efter den virkelige Natur, for at jeg ikke skulde have at bebrejde mig en Lærke i Maaneskin. Engang eller en kort Tid syntes det mig, at jeg dog egenlig ikke burde digte blot om Kosciusko, Leonidas, Miltiades o. s. v., men ogsaa om Josva, om Eliezer, der dræbte Elefanten, eller desl. Men det kom uovervindelig i Vejen, at jeg, som jeg nu vilde udtrykke mig, ikke kunde faa Greb paa disse Helte som rent menneskelige, poetisk tiltrækkende Personer; de syntes ikke at være i Hjelm og Rustning, men præsteagtig i vide Talarer. Hvad der skulde besynges, var ikke dem selv, men det, som førte dem; Marseillaisen, der skulde synges, maatte blive til en Psalme. Kun Saul og hans Søn Jonathan og dennes forunderlige, mageløse Venskab for David — der fik saa Meget og gav saa Lidt — drog mig stærkt til, som det drager mig endnu, men var og er for stort. Endelig kom jeg i rigtigt Forhold til den «store Poesi» ved vor Lærer i Dansk, Paulli (død som Stiftsprovst). Han sagde en Dag, at han ikke vilde høre os i Grammatik,

men læse Noget for os, og saa læste han Øehlenschlægers St. Hansaftenspil. Indtrykket, som dette gjorde paa mig — forsaavidt jeg nu omtrentlig kan sætte det ud i Ord — var, at jeg havde været i eller under en Flod af den besynderligste Musik. Sancte Kirstens Ord:

»Tag vare, tag vare
Paa Bølgerne klare,
At Ingen fordunkle
De Perler, som funkle,
At aldrig de nøle
I bælgmørke Gange,
At de fremspringe kjøle,
Venlige, mange!« —

syntes mig at have fundet Sted ved Susaaen; men selve Susaaen eller en af Sluserne mellem Nestved og Herlufsholm var bleven forvandlet til Musik og larmede om mig. Jeg begyndte at skrive og skrible for at udtale denne Musik; men det blev kun til en forvirret Efterligning af Øehlenschlæger, og da jeg mærkede dette, holdt jeg ganske op. Jeg tør visselig ikke fremstille mig selv som Mønster at efterfølge; men i det Punkt er der virkelig Mange, som burde efterligne mig.

Saa var der en anden Slags Poesi, som jeg en Tidlang dyrkede. Det var gammel, ikke officiel Skik i Skolen, at man om Foraaret eller i Som-

[redacted]

meren fik en udenoms lille Ferie, kun paa en Eftermiddag, og det var ligeledes Skik, at naar man ønskede denne Ferie, saa begyndte ved Bestyrerens Indtrædelse i Klassen alle Drengene at sige: Aa! Istedet herfor rakte jeg engang paa Klassens Vegne Borgen et lille latinsk Digt, Bøn om «Lov», og den blev øjeblikkelig tilstaaet. Siden blev jeg i Regelen brugt ved saadanne Lejligheder; men desuden skrev jeg nu og da smaa latinske Glædesdigte, en Slags Drikkeviser, naturligvis ikke efter egen Erfaring, men efter den Forestilling om Vin, som jeg havde fra Horats — indtil Borgen en Dag rakte mig den for Mange velbekjendte eller berømte:

Meum est propositum
In taberna mori.

Denne Sang, hvor den saa kom fra (jeg antog, at Borgen selv eller en af Lærerne havde forfattet den for at vise, hvordan man skulde digte), betog mig ganske Lysten til at skrive den Slags Vers; thi jeg havde bildt mig ind, at jeg havde gjort en Opfindelse, og nu saa jeg, at den var gjort af Andre, og det paa uovertræffelig Maade.[6]

Endelig var der en tredie Slags Poesi, der ligesom den først omtalte stod i Forbindelse med Kallundborg. Til Byens Fester plejede Distrikts-

læge Hertz — der, som jeg senere erfarede, og som en Del af Publikum vel véd, havde et smukt, poetisk Talent — at levere Viserne; men saasom jeg snart skulde være Student, fandt Onkel nu, at Doktoren ikke skulde have dette Privilegium, og forlangte, da jeg var hos ham i Ferien, en Vise af mig til Klubben. Jeg havde ikke Forestilling om, hvordan Opgaven skulde løses, eftersom jeg hverken kjendte Klubben eller dens Selskabelighed. Den holdt Bal og Fugleskydning og spillede Lhombre, vidste jeg; men jeg havde ikke været med. Fugleskydning og Onkels svære, middelalderlige Stangriffel henledede min Tanke paa Hansestæderne, Kong Valdemars Taarn i Vordingborg og Jørgen Wullenweber (skjøndt han var en Lybekker). Det medførte en Stemning, og jeg skrev en Sang, hvori de brave Borgere først sloges og saa drak. Men Stemningen havde frembragt sin egen Melodi, som jeg ikke kunde synge, og Onkel gik op og ned ad Gulvet med frugtesløse, irriterende Forsøg paa at faa en af de Melodier, han kjendte, til at passe. Netop da kom Dr. Hertz for at spørge til hans Befindende. Jo, det var godt nok; i den Henseende kunde Doktoren undværes; men med Hensyn til Visen maatte Onkel *dog søge* hans Hjælp. «Hør, Hr. Doktor,» sagde

han, «kan De ikke hjælpe mig med at faa Melodi paa denne Vise, som min Søstersøn har lavet?» — «Aa, jo», sagde Doktoren efter at have læst den igjennem og gav sig paa staaende Fod til med Blyant at «rette lidt», som han udtrykte sig. Jeg saa Linierne udvide sig og trække sig sammen, der foregik ligesom en Smeltning, medens Doktoren sagte nynnede, og inden fem Minuter var der to Vers, som Onkel kunde synge til en af sine Yndlingsmelodier. Det stillede sig klart baade for Onkel og for mig, at Doktoren havde skrevet en ganske ny Sang; men medens Onkel mente, at han havde havt den færdig og kunnet den udenad, og trøstede sig med, at til næste Jul skulde Æren blive i Familien, betragtede jeg Doktorens Gjerning som en Slags Under; thi hist og her var der halve Linier af mine; han maatte, syntes mig, have «digtet paa Stand», og med hvilken Færdighed! Jeg kom derved til den Overbevisning, at egenlig, brugbar Poesi var Noget, jeg ikke kunde tragte efter.

Saaledes opgav jeg, endnu medens jeg gik i Skolen, al Digtning, men fik alligevel, da jeg afgik til Universitetet, i mit Testimonium: Tam vegetus pulchri venustique sensus est, ut poeticen etiam attigerit (saa livlig er hans Sans for det

Ædle og Skjønne, at han endog har syslet med Poesi). Det kan vel for Følgernes Skyld ikke overspringes, at ogsaa den Følelse, der oprindelig havde været Anledningen til mine Poesier, nemlig Forelskelsen, knak eller gik af. Onkels Plejedatter var af et ejendommelig romantisk Sving og tilskrev mig pludselig et Brev, hvori hun sagde, at det dog ikke kunde blive nogen Hemmelighed med min Forelskelse, og hvad, troede jeg, vilde Maries Forældre sige dertil, naar jeg igjen kom derned, og hvad skulde der blive af Pigen? — Sandheden var, at Maries Forældre slet ikke tænkte eller sagde Noget i den Anledning, og at det Hele ikke betød Noget. Der falder om Foraaret saa mange Knopper af uden at blive til Blomster eller Frugt; dette er en uudtalt Forudsætning, hvorefter Ungdommen i vore Lande mødes og udvikler sig. Imidlertid, ved at skrue sit Brev op skruede Brevskriverinden ogsaa mig op. Jeg kunde ikke se, at jeg var 15—16 Aar, men følte mig paalagt en 25aarig Mands hele Værdighed, Forelskelse og Forpligtelse, og Forældrene skruedes ganske imod deres Natur op eller ned til mørke, fjendske Magter, der vilde knuse to elskende Hjerter. Det skete da en Aften i Skolen, at 5—6 af os i Halvmørket løb op paa Fægtesalen og uden at tage

[redacted]

Maske eller Plastron paa gave os til at hugge løs paa hinanden. Det skete uden Vrede, af en Slags æsthetisk Raseri, af Trang til Bevægelse, Henrykkelse over at høre Klingernes Sammenstød, se Gnisterne og lugte deres svovlagtige Lugt. Saaledes forklarer jeg Bevægelsen hos de Andre. Hos mig kom til, at jeg var ulykkelig Elsker, en Ridder, der søgte Døden paa Valpladsen. Det er mærkeligt, at Kampen i de Minuter, den varede, ikke førte til Andet end sønderhuggede Trøjer. Pludselig faldt et Lysglimt ind i Salen, og der lød et bydende Holdt! K. C. Nielsen stod i Døren med Lys i Haanden. Han kom nærmere, og i hans Sind maatte vel foruden Bekymring for os være Tanke om hans og Skolens Ansvar. Han kunde et Par Sekunder ikke finde Ord, men sagde endelig med bævende Læber til mig: «Hvorledes skal jeg straffe Dig, Goldschmidt? . . . Du har gjort mig Ondt . . . Gaaer nu hjem!» — Der blev senere ikke talt om Straf, hvorimod Fægtesalen blev holdt lukket udenfor Timerne; men der var gjort Virkning alligevel: Overfor Uviljen i Nielsens blege Ansigt var min opskruede Forelskelse sunken sammen i Skamfuldhed, havde skammet sig tildøde, og jeg blev igjen rigtig Skoledreng, uden andre Interesser end Skolens. Men der er

for mig det Særegne ved hin Aften, at da jeg mange Aar efter (1847) kom i Vatikanet, stod pludselig Nielsens rene, strenge Ansigt for mig og gav mig ligesom Nøglen til den antike Skjønhed. Det er sandt, han havde lært mig Græsk; men af hans Ansigt forstod jeg, hvad Uviljen i den belvederiske Apollos Smil betød, og hvad den kaldte paa. Jeg kan mangen Gang have glemt denne Kalden, ja vendt døvt Øre til; men at være bleven vakt til den og kommen i Slægt med den skylder jeg Nielsen. Jeg har i mit Liv faaet Meget og Mange at velsigne; men det synes mig, at jeg engang særlig med Velsignelse maa nævne Knud Christian Nielsen.

Det lyder maaske urimeligt, men er dog sandt, at jeg vidste i Skolen, at jeg var lykkelig, og jeg har forarget Kammerater ved at sige, at jeg nødig vilde ud af Skolen og blive Student. Mangen Gang, naar jeg om Morgenen kom gjennem Forhuset paa Nørregade og saa Skolebygningen med den lille Have foran og saa op til Borgens og Nielsens Vinduer, har jeg følt mig tilmode som særlig begunstiget i Tilværelsen. Men alligevel var jeg ingenlunde en blid Dreng, og en Del af Skolens Tiltrækningskraft bestod i, at den kom det Ublide imøde, nemlig paa Gymnastiksalen eller,

[redacted]

som den for mig helst var, Hugge- og Fægtesalen. Hin Aften med Nielsen gjorde ingen Forandring i, at Timerne der oppe i Salen vare min eneste Adspredelse og Fornøjelse, og jeg véd, jeg beundrede et godt, hurtigt Hug, hvad enten jeg fik eller gav det. Maaske stod denne Lidenskab i Forbindelse med de særegne Omstændigheder før min Fødsel; men den svarede jo dog ogsaa til, hvad fordetmeste beskjæftigede os i Skolen som Glimrende og Stort og fyldte Fantasien. I den latinske Time havde vi Livius med hans Beretninger om Feltslag og Borgerkrig; i den græske Time stod for os Helten Akhilleus og Blodsudgydelsen ved Troia. I Historien, fra Kyros til Karl den 12te og Napoleon, var saagodtsom Alting Feltslag, Verden skred frem eller tilbage fra Blod til Blod, Alt kom an paa at have gode Vaaben og slaa til, bryde sig Vej med Staal, gjøre sig selv til en Stridsøxe. Selv i Bibelhisorien er det Mord og Blod fra Kain og Lamek til Samson, fra Samson til Saul og David o. s. v., og endog i det nye Testamente — saadan som jeg læste det paa egen Haand — er der et Drama, hvor tilsidst Soldater trænge ind i en Have, hvor en Mand drager Sværdet for at forsvare sin Ven, og hvor Soldaterne faa Magt og føre ham bort til en pin-

lig Død. Jeg havde, troer jeg, dengang mere Sympathi for ham, der drog Sværdet, end for ham, der lægede Saaret. Alt dette fik Luft paa Fægtesalen. Men netop ved deroppe at føre til Fortrolighed med Vaaben vendte Skolen det Farlige til noget relativt Godt. Jeg har to Gange (1847) kunnet frelse mig selv uden at gjøre Skade: engang, da jeg var ene i Solfataradalen, og da en ung Lazzaron vilde plyndre mig og drog sin Stilet, og en anden Gang i Egnen af Sorrent, da en Vært gik imod mig med sin Kniv, fordi jeg under en Disput ved en Fejltagelse kaldte hans Vin aceto (Eddike) istedenfor aciuto (tør, modsat dolce). Begge Gange havde jeg selv Vaaben, en spansk Klinge i en Stok, og kunde bruge det til at skaffe Fred og havde den Fornøjelse, maaske en af Jordens største, med Vaaben at afvæbne en Modstander uden at udgyde Blod. Naar jeg mindes dette med Tilfredsstillelse, saa er det ikke mindst, fordi det giver Oplysning om, at der i visse Kampscener, som jeg har skrevet, er, om ikke Virkelighed, saa dog en indre Sandhed, ikke blot afmægtig Fantasi.

Rimeligvis har Fægtesalen ogsaa bidraget Sit til, at vi, saavidt mig bekjendt, aldrig havde vulgære Slagsmaal; men tildels for gamle Skolekammeraters

Skyld, for at de ikke skulle finde noget Betydende udeladt, maa jeg omtale et Sammenstød, som jeg havde. Engang i øverste Klasse var jeg før Timen ene sammen med en noget ældre Kammerat, og vi kom i Disput om et latinsk Ord. Jeg tog Lünemanns store Lexikon for at slaa op og overbevise ham, og medens jeg søgte og Disputen fortsattes, fik han pludselig det urimelige Indfald at sige: Jøde! Vi talte i senere Aar venskabelig om Sagen, og han sagde, at det kom saadan over ham; i det Øjeblik, da det gik op for ham, at Lexikonet vilde give mig Ret, behøvede han en Modvægt imod mig, maatte forsøge at trykke mig ned. Men i samme Øjeblik, som han sagde det, kastede jeg Lexikonet efter hans Hoved, han bøjede af, og det knuste Ruderne i Glasdøren til næste Klasse. Jeg gik ned til Borgen og sagde, at jeg havde slaaet Ruderne itu og vilde lade dem sætte ind igjen. Han vilde vide, hvordan det var hændt, og jeg sagde ham det. Saa fulgte en lille Scene, som jeg har gjort lidt sentimental-æsthetisk Brug af i «En Jøde». Borgen gik op i Klassen og holdt en kort Tale, hvori han vel dadlede min Adfærd, men — uden at nævne min Modstanders Navn — skarpt tilbageviste det Brud paa Skolens og Videnskabens Humanitet, som havde foranlediget

den. Nielsen sagde Intet, lod, som han slet ikke kjendte til det Indtrufne; men mange Aar efter har han fortalt mig, at han dengang havde havt til Hensigt i Ferien at indbyde mig med Brodersen til sin Faders Præstegaard, men opgav det for mit Vedkommende paa Grund af det Kast. Vi mente, tilføjede han, at Du behøvede en Straf; men vi kjendte ikke rigtig Dig og Dine Forhold. — Jeg behøvede maaske Dem og Deres Indbydelse, sagde jeg, og fortalte ham om den Længsel, jeg havde havt efter at blive opdraget af ham eller leve i daglig Omgang med ham. — Ja, svarede han; men vi ere ikke Vorherre; vi kurere ikke med Klap og Kjærtegn. — Vorherre da heller ikke.

Med Undtagelse af dette Sammenstød herskede i den øvrige Tid af Skolelivet den største Fred, den alt omtalte Læsning og Kappestrid blev gjennemført med, om mulig, forøget Iver, og endelig, ved sidste Skole-Examen før artium, fik jeg flere Points end Brodersen og blev Nr. 1.

Da ved den paafølgende almindelige Skolesamling Resultatet blev oplæst og det lød: Goldschmidt Nr. 1 — fornam jeg Dødsstilheden i den store Sal som en Kulde eller som en Beklagelse paa Brodersens Vegne, dels fordi han *hørte* nærmere til, dels fordi han, efter i hele sit

[redacted]

Skoleliv at have været Dux, netop nu ved Afgangen til Universitetet skulde blive Nr. 2. Men jeg tog det alligevel som en Ret, jeg var født og baaren til — en Ret, der gjorde mig ene — og som sidste Bebudelse om, at jeg nu ogsaa ved artium skulde blive Nr. 1 eller «indkaldt». I Skolen havde man talt derom, hjemme betragtede man det fra gammel Tid og formedelst Skolekaraktererne som en afgjort Sag, som det Naturlige og Eneste, jeg med.

Da jeg nu engang har mig selv for ligesom paa Anatomibordet, vil jeg gjennem Erindringen undersøge, hvorledes det paa den Tid, da jeg forlod Skolen, stod til med nogle Aandsevner, der senere bleve tagne i Brug. De vare naturligvis tilstede som Mulighed; men de ere kun komne frem, altsaa i visse Maader blevne til, i mig, derved, at jeg med min Vilje har ligesom boret en artesisk Brønd ned til dem. Saaledes med Vittigheden, hvilken jeg vel i nogen Grad tør tillægge mig, eftersom jeg har skrevet «Corsaren». Der viser sig i hele min Barndom og tidlige Ungdom ikke Spor af Vittighed, af hurtige, bidende Svar, af pludselige Kombinationer, der frembringe Smil eller Latter, før omtrent i mit 15de Aar, under et Besøg hjemme i Nestved. Fader fortalte nogle

morsomme Anekdoter og tilføjede: Ja, det maa være en rar Ting, saadan at kunne svare for sig. — Det kan dog ikke være saa vanskeligt, sagde jeg. — Ikke det? Troer Du maaske, at Du kan? — Det antager jeg. — Naa, lad os høre, Pralhans, sagde Fader og fortalte, at en Mand havde forestillet en anden Mand for en Familie og tilføjet: Min Ven er ikke saa dum, som han seer ud til. — Hvad vilde Du i Vennens Sted have svaret? spurgte Fader. Under Trykket af nu maaske at skulle staa som Pralhans, foregik da i Hast, hvad jeg har kaldt Viljens borende Magt, og jeg svarede: Jeg vilde have sagt, at min Ven og jeg vare Modsætninger. — Den Anekdote har Du læst! raabte Fader og gjorde mig stor Sorg ved ikke at ville tro min Forsikring om det Modsatte.

Et Exempel af anden Art er et Aars Tid senere. Efter en Ferie i Nestved fulgte Moder mig tilbage til Kjøbenhavn, og i Selskab med os var en Bekjendt, en Student, der vilde være Læge. Moder og han kom undervejs i Samtale om Psykologi, om Evnen til at gjætte Folks Indre, og Tanken om denne Evne beskjæftigede mig meget. Strax efter vor Ankomst til Byen aflagde jeg med Moder et Besøg hos en af hendes Søstre, der *nylig* havde giftet sig anden Gang og var flyttet

til Byen; hendes Mand var en flink Haandværker, meget arbejdsom, men ogsaa meget paaholdende eller gjerrig. Under Besøget fortalte Tante, at Halvdelen af deres Lejlighed havde været udlejet til en Mand, der havde ejet et forholdsvis meget rigt Møblement, og da han rejste til Vestindien, havde han bedet om, at det maatte blive staaende hos dem. Kommer jeg ikke tilbage, er det Deres, havde han sagt. Min Mand, vedblev Tante, vilde ikke gjøre ham den Tjeneste, fordi han vilde have Lejligheden lejet ud; nu er Manden død i Vestindien, vi kunde have havt de dejlige Møbler. — Nej, sagde hendes Mand underlig vredt og snærrende, det kunde vi ikke, vi havde dog ikke faaet dem alligevel. — Jeg blev frapperet af dette besynderlige Udtryk, af Nægtelsen og den snærrende Vrede, og under Indtrykket af hin Samtale om Psykologi stillede jeg mig den Opgave at udgrunde, hvad der var foregaaet i hans Sind, og jeg fandt da ud, at hans Vrede var blandet med Smerte over ikke at have faaet Møblerne, og at han for ikke at føle Smerten benægtede Muligheden af at kunne have faaet dem. Jeg er overbevist om, at denne psykologiske Iagttagelse og Slutning var rigtig; men jeg borede mig ned til den.

Jeg havde i Skolen drevet Poesi, men ikke Æsthetik. Jeg kom ikke i Theatret, læste ingen Romaner og havde aldrig Samtale med Kammerater om den Slags Ting. Det er anderledes nu i Skolerne. Drengene komme meget i Theatre og paa Baller, hvor Underholdningen med deres Damer er om Skuespil og Bøger; de læse Bladenes Kritiker, skrive dem maaske undertiden. Da jeg havde udgivet «Ravnen», viste en Mand mig en Kritik derover, som hans 15aarige Søn havde skrevet (ikke trykt). Den var virkelig god — særdeles rosende — og indeholdt bl. A. en træffende Bemærkning om Forskjellen mellem den almindelig danske Maade at fortælle paa og den mere dramatiske franske. I Forfatterens Alder, ja meget senere, vidste jeg ikke, hvad Skjøn-Literatur var, og havde knap Interesse derfor. Kort før jeg blev Student, saa jeg en Eftermiddag paa Fægtesalen en jevnaldrende Kammerat staa ved Vinduet aldeles fordybet i en Bog. Da han blev kaldet til Hugning, lagde han den fra sig og gik med et drømmende Blik. Jeg tog den endnu kun halvt opskaarne Bog og saa paa Titelbladet; der stod, at det var en Fortælling af Forfatteren til «En Hverdagshistorie»; saa lagde jeg den fra mig som *Noget,* der ikke vedkom mig. Jeg var i længere

Tid Skolens Bibliothekar, og vi havde vistnok et godt lille Bibliothek ogsaa med poetiske, især danske Skrifter; men jeg troer ikke, at jeg selv i Regelen tog andre Bøger end Riises «Archiv for Historie og Geographi» og Sagaerne. Og vel kan dette være sært for En, der var eller skulde blive en Slags Poet; men endnu, naar det træffer sig, at Forældre spørge mig: «Hvad skulle vi give Børnene at læse?», svarer jeg: Giv dem ingen Eventyr, ikke for meget, der hidser Fantasien, meget lidt forarbejdet Poesi og heller ingen af den Barnemad, som nu laves, men simpel, sund Føde, f. Ex. Riises «Archiv for Historie og Geographi». Jeg er glad over at faa Lejlighed til at indskyde Recepten her, skjøndt man naturligvis kan sige: Hvad har den hjulpet in casu?

Mit religiøst Ekstastiske eller Spekulerende var som sagt gaaet tilside eller tilbunds ligesaa vel som mine Poesier, og jeg troer, at dette foruden de anførte særlige Grunde havde en almindelig, hidrørte fra den Naturlov, at Barnealderens poetiske Instinkter gaa under i Drenge- og Ungdomsalderens Forstandsretning som i en Slags Ragnarok for senere om mulig at gjenopstaa. Man skal jo blive Barn igjen, men ikke Dreng eller «ungt Menneske» igjen.

Da jeg den første Examensdag gik om Morgenen op til Universitetet, med al min Viden rede, med Hovedet ligesom tindrende af denne Bevidsthed, havde jeg en Slags Tro paa min egen Kraft og Styrke. Skyggen af Frue Kirke faldt hen over min Solskinsvej og laa ligesom en Hindring eller Mindelse om Noget, jeg fra tidlig Tid bar i mig. Jeg gik igjennem den, idet jeg sagde til mig selv: Ride, skyde med Bue og tale Sandhed! Og et Skud, et Ridt og formentlig Sandhedstale var da ogsaa det, jeg for en rum Tid fik at færdes med som Livs- eller Skjæbnestof.

Og idet jeg nu skrider ud fra Skolen til Livet, medtager jeg et Dokument, der for de Fleste kan staa som en Kuriositet, for mig er en kjær Erindring og et Vidnesbyrd, nemlig Skolens «Testimonium»[7]. Det medgav mig paa min Vej et unøjagtigt Navn — efter en vrang Attest fra Vordingborg —; thi mit rette Navn er Meïr, Søn af Aron, af Familien Goldschmidt eller, som jeg troer altid at have skrevet det: M. Goldschmidt.

VI.

Med examen artium gik det saaledes, at jeg paa den næstsidste Dag havde 8 præ'er og 3 laud'er, altsaa et præ mere, end der behøvedes for at blive indkaldt. Det var paa den Tid tydeligt, at ingen Anden fra Skolen kunde blive indkaldt, og jeg var altsaa den, der skulde kaste en Glorie om Skolen og mig selv og fuldelig være Nr. 1. Der stod kun én Disciplin tilbage, nemlig Religion eller for mig Bibelhistorie, og deri troede jeg mig sikker paa at faa idetmindste laud. Men saa viste det sig, at hvad der religiøst taget havde været rigtigt og samvittighedsfuldt fra Lærerens Side, praktisk og verdslig taget havde været fejlagtigt, nemlig at jeg slet Intet havde lært af Fogtmanns Lærebog; thi Professoren, der examinerede, H. N. Clausen, gav mig netop et Spørgsmaal af Lærebogen. Det er meget muligt, at jeg kunde have givet et nogenlunde ordenligt Svar; men mit Sind var ikke

til det, jeg havde fra Rørdam det Indtryk, at jeg ikke burde og ikke skulde, og sagde strax: Det kan jeg ikke svare paa; jeg er Jøde. — Clausen gjorde en kort Bemærkning om, at Spørgsmaalet ikke var specifik religiøst. Med sine klare, skarpe Øjne — thi de vare ikke dengang saa milde, som de ere blevne i senere Aar — saa han paa mig i nogle Sekunder, der forekom mig som en Evighed; alle Tanker forlode mig. Saa gav han mig et Spørgsmaal af Bibelhistorien: hvad Aar en lille Konge af Juda Rige havde levet. Det besvarede jeg famlende, Examinationen var tilende, jeg fik haud.

Dermed var Sagen endnu ikke afgjort. Karaktererne for Mundligt og Skriftligt skulde lægges sammen, og jeg gik op til Professor Scharling og spurgte, hvad jeg havde faaet for den skriftlige Udarbejdelse. Han svarede: laud. — Men hvad bliver det, sammenlagt med haud i Mundligt? — Jeg antager: laud.

Saa blev jeg alligevel indkaldt! Men jeg var endnu ikke tryg og gik op til Clausen med samme Spørgsmaal. Han svarede: haud. — Ja, jeg har haud i Mundligt; men hvad bliver det, sammenlagt med laud i Skriftligt? — Haud.

Det svimlede for mig. Jeg sagde: Er det

uforanderligt? Jeg har ikke læst for Andet end for at blive indkaldt.

Det var en kejtet Overdrivelse for at vække hans Medfølelse. — Af den Grund studerer man ikke, svarede han. — Jeg forstod fuldstændig ham og gav ham Ret i det Punkt; men han forstod ikke mig.

Jeg gik over paa Skolen, op i Klassen til Rørdam og fortalte ham Sagen. Han sprang op og ilede over til Clausen, men kom snart tilbage. Der er Intet at gjøre ved den Sag, sagde han og tog igjen fat paa Undervisningen.

Jeg gik henad Gaderne uden at vide, hvor jeg skulde hen. Saavidt jeg véd og kan huske, var jeg ikke vred; der var i det Kolde, Korrekte, jeg havde mødt, intet bestemt Punkt at fæste Vreden paa; men jeg var som knust, som et Hus, hvis Loft var styrtet gjennem alle Etager ned i Kjælderen.

Fader kom fra Nestved og traf mig paa Kongens Nytorv. Han gjorde mig ingen Bebrejdelser, men sagde sørgmodig trøstende, at vi maatte finde os deri. Men jeg mærkede eller troede at mærke, at hans Tro paa mig var gaaet af, og at han heller ikke troede paa sin egen Skjæbne, men gjorde en Afregning med sin Barndom og sin

Gud. Det var, som om han, medens vi gik der paa Gaden, i Tanken slog sig for Brystet og sagde: Baavaunauseinu horabim, for vore store Synders Skyld!

Han tog mig med hjem til Nestved, og en Dag, da Moder og jeg gik ud at spadsere, sagde hun til mig, at jeg skulde værsgo byde hende Armen, jeg var jo dog Student! — Ja, det var jeg jo, og eftersom jeg var bleven vant til at være flittig, og Forelæsningerne skulde begynde, tog jeg tilbage til Kjøbenhavn for at studere videre. Men jeg var trykket og skamfuld. Jeg gik ikke op til Borgen og Nielsen, fordi jeg saa højlig havde skuffet og svigtet dem, og der var et Sted, jeg omtrent var ligesaa bange for: Regensen. Fordi jeg i Skolen havde været for lidt voxen, spurgt og bekymret mig for lidt om Studenterlivet, havde jeg den Forestilling, at paa Regensen, i Christian d. 4des Hus, boede de indkaldte, rigtige, lykkelige Studenter. Jeg har engang i Tusmørke sneget mig ind i Porten for at se det besungne Træ i Gaarden.

Naturligvis deltog jeg heller ikke i Rusgilder eller andre Studenterlystigheder; i Ordets frie, glade Betydning har jeg aldrig været Student. Jeg husker fra hin Tid kun et eneste livligt, løftet

Øjeblik: den Dag, da vi efter endt Exercits — thi Studenterkorpset var endnu til, Malling var vor Chef — mødte i Uniform for at sværge til Fanen. Jeg havde aldrig før været nærved en af vore Faner. Nu hejser hver Restauratør, ja hver Kippevært Dannebrog, og hans Børn kunne løbe og lege med den hellige Dug. Da vor sorte Fane med et Stød blev sat ned imellem os, og en Flig af den rørte min Skulder, rislede det mig gjennem Marv og Ben. Det Minde kom paa mig i Hast, at fordi Studenterne havde kæmpet saa tappert under Kjøbenhavns Belejring 1658—59, skulde der altid i den danske Hær være en sort Fane, og jeg troede, det var den, som nu rørte ved mig. Men da saa Auditøren oplæste Eden til den absolute Konge og opfordrede os til at række tre Fingre eller Haanden i Vejret og sværge, gjorde jeg det ikke. Jeg vidste godt, at om jeg end efter Bogstaven undlod at sværge, var jeg dog bunden alligevel; men svoret havde jeg ikke. Denne Utilbøjelighed til at sværge hidrørte, antager jeg, ikkun svagt fra Garderne og Kjøkkenfolket i Frederiksberg Slot eller fra den kongelige Sejlads i Haven, men overvejende fra, at hvad jeg allermest havde lært i Skolen at beundre, var Perikles, Alkibiades, Brutus, Cato o. s. v., lutter Republi-

kanere, og det syntes mig, at jeg paany vilde svigte Skolen og dens Minder, hvis jeg svor til absolutum dominium. De Andre aflagde Eden som en Formalitet og halvt spøgende. Da jeg begyndte at spøge dermed, blev det til «Corsaren».

Med selve Studiet eller Forelæsningerne gik det trægt, fordi de ikke tilfredsstillede et Savn. De vare egenlig en Fortsættelse af Skolen: Prof. Velschov dikterede os Filip den 2dens Historie, Madvig tydede nogle af Juvenals Satirer, vi havde Hebraisk under Johansen, Poul Møller læste noget Propædeutik og Anthropologi med os, men ikke kraftig; han var alt syg. Hvad jeg havde ønsket at støde paa, var Svar paa det Spørgsmaal: Hvad er Liv? Hvad er Poesi? Hvad er Filosofi? Havde jeg været mig dette Ønske tydelig bevidst og bestemt kunnet formulere Spørgsmaalet, vilde jeg vel ogsaa paa en eller anden Maade have faaet Svar. Men det var en blot dunkel Trang. To Professorer var der, som bragte Liv. Brøndsted læste over græske Oldsager og navnlig over sin Rejse i Grækenland og de Udgravninger, han havde ledet eller deltaget i. Der var ikke heri Noget, som egenlig kunde lokke til Efterfølgelse; men *hans* Personlighed vakte den stærkeste Interesse;

Kjærlighed til Videnskaben lyste ud af ham og kastede Glans over den; jeg har ikke truffet nogen Professor, der saadan for mig svarede til Ørnen over Universitetsdøren og Indskriften: Cœlestem adspicit lucem. I «Hjemløs» har jeg forsøgt at sætte mit lille Monument over ham som ogsaa over Poul Møller, der, skjøndt sygelig og uden ret Energi i Timerne, dog i Aasyn og Stemme endnu havde noget ubeskrivelig Tiltrækkende, noget Dybt og glimtvis tillige Lunefuldt. Jeg vidste ikke stort Andet om ham end, at det var ham, der havde gjort Rejsen til Kina og paa Sydhavet skrevet «Glæde over Danmark», og jeg kunde ikke forstaa, hvorfor han læste om Anthropologi o. desl.; jeg ventede bestandig, at han skulde tale, som han saa ud til, og som han havde digtet.

Fra gammel Tid, saagodtsom før min Fødsel, var det jo afgjort, at jeg skulde studere Medicin, blive Professor, den vidunderligste Læge ligesom Rabbi Meïr ben Maimon, ogsaa kaldet Maimonides; men Glansen var nu gaaet af Haabet, og jeg skulde ganske jevnt se at blive Kandidat. Jeg følte ikke ringeste Kaldelse, undtagen for en ung Piges Skyld. Vi talte i al Hemmelighed om at gifte os, og det skulde ske, naar jeg fik Examen. Men hun morede sig tillige med at gjøre mig skinsyg,

og saa gjennemgik jeg de tragikomiske Lidelser, der høre den Sygdom til.

Samtidig besøgte jeg hyppig min gamle Ven fra Blegdamsvejen, Huslæreren Thomsen, og om ham vil være Adskilligt at erindre, der skyder sig som Afbrydelse ind i min egen Fortælling. Han var nu vendt for saa vidt tilbage til Farmacien, at han havde nedsat sig som Destillatør. Han havde i Læderstræde en nydelig lille Butik, maaske paa den Tid den smukkeste i Byen, og ved Siden af Butiken et ganske lille Værelse, der tjente baade til Dagligstue, Kontor og Salon. Ud til Gaarden, ved Siden af det ganske lille, mørke Sovekammer, var Laboratoriet, der tillige tjente til Kjøkken, og hvor Thomsen, kun nu og da hjulpen af en Karl, baade destillerede sine Likører og kogte sin Mad. Han lagde Vægt paa, at han som Apotheker var en bedre Kok end nogen anden Kok, og indbød mig undertiden, for at overbevise mig derom, til Middag; men sædvanlig befandt jeg mig ilde derefter i flere Dage. Selv var han med sin magre, benfaste Skikkelse som en Struds og alligevel tarvelig.

Altid var og blev der over ham, tiltrods for hans næsten tørre Alvor og Retskaffenhed, noget Charlatanagtigt-Hemmelighedsfuldt. Han trak

Mange til, kunde gjøre dem en eller anden, maaske højst ubetydelig Tjeneste, og fordi han aldrig sagde, hvad det var, kunde der komme noget Eventyrligt over Skikkelserne, der gled forbi. En Søndag stod der hos ham, i Døren mellem Laboratoriet og Butiken, en ganske ung, vel sextenaarig, meget smuk Pige, som jeg senere erfarede, Datter af en bekjendt Skuespiller, der boede i samme Hus, men i Forhuset, ud til Amagertorv. Sollyset faldt hen over hendes Haar, og jeg saa med sky Beundring paa denne Glorie. Han forestillede mig for hende med stor Anstand og syntes at lægge Vægt paa, at vi som i en Salon vexlede nogle Ord, inden hun gik. Saa sagde han: De fødes, hvor de ikke høre til! Der er mere Kraft i det Pigebarn end i ti Studenter! — Jeg saa hende aldrig siden, men har brugt nogle Farver fra den Søndag og det «Pigebarn» til Ellinor i «Ravnen».

En meget fin, bleg, smuk Mand, en Officier, dengang meget omtalt for sin Rigdom og Elegance og gift med en meget smuk Dame, som ikke var ganske af hans Stand, kom undertiden fra Husets 1ste Sal ned til Thomsen for at spille Schak, som det syntes. Han maa tillige have havt andre Grunde; men jeg opdagede dem ikke, hvor-

imod jeg havde den Behagelighed, at han engang imellem spillede med mig og gav mig Forestilling om godt Schakspil. En anden Forestilling, som han vakte ved enkelte Ord eller ved Blik eller ved en Bevægelse af den fine Haand op mod de fine Moustacher, var om en Verden af Upaalidelighed, spidse Klinger, skarpe Tunger og stor, tiltrækkende Glans.

Saadanne Folk som Officieren og den unge Pige var det vel, at Thomsen helst vilde havt til Selskab; men de kom og forsvandt som sjeldne Fugle. Om Søndag Aften kom sædvanlig de egenlige Venner, som Skjæbnen havde givet ham, nemlig Hyrekudsk Schou og Brændevinsbrænder Hedegaard. Han modtog, troer jeg, kun dette Venskab under stille Protest, med Forbehold af, at han egenlig hørte til et større Venskab, hvorom hine Andre bragte Bud. Alligevel var det flinke Folk. Schou havde været Sømand og var nu foruden Hyrekudsk tillige Lieutenant i Borgervæbningen, og hans høje Skikkelse tog sig i Uniform virkelig ud som Noget. Han var Thomsens Nabo. Hedegaard leverede Thomsen Brændevin og var hans Kreditor, og i mismodige Øjeblikke, naar Kreditor havde krævet, kunde Thomsen mumle «Bonde*knold*» — thi Hedegaard var af Bondeslægt, men,

[redacted]

som det nu staaer for mig, en prægtig Typus af Racen, sindig, retskaffen og tillige smuk. Fra Kl. 9 til 10 Søndag Aften spillede vi Fire i Regelen Polskpas, altid om tre Glas Punsch og et Glas Himbær-Limonade (det sidste til mig).

Nogle faa Gange kom hos ham en lille, bleg, temmelig fattig udseende Mand ved Navn Johansen. Thomsen sagde mig ikke Andet om ham end, at jeg skulde være forsigtig, Johansen var stærkt religiøs. Han blev tilligemed mig indbuden til en af de særegne Middage, som Thomsen gjorde. Hovedretten var dennegang en Torskesuppe, som blev tillavet med Sago, Æg, Muslinger og Kayenne. Vi to Gjæster vare hele Tiden med ude i «Laboratoriet» og saa til eller ydede en lille Haandsrækning. Det Hele blev foretaget med en Nøjagtighed og Omhu, som om Opgaven var rent videnskabelig. Da vi havde spist Suppen, sagde den blege Mand: Véd De, Thomsen, at der er et Kors i et Torskehoved? — Thomsen var ellers ikke den Mand, der vilde være uvidende om nogen Ting; men til det Spørgsmaal svarede han Nej. — Jo, der er, sagde Johansen; her er et, og nu skal De se. — Han aftørrede alle Benene og lagde dem virkelig saaledes sammen, at de alle passede ind i hinanden og dannede et Kors. Johansen

sagde: Der kan De se! Korset gaaer igjennem hele Skabningen, endogsaa i det dummeste Dyr. Nu skal De have mange Tak for Mad, Thomsen. — Dermed gik han. Thomsen gik ud i Butiken og sang:

«Hop, Marianechen, hop, Marianechen,
Lasz Dein Püpchen tanzen!
Vor diesem waren die Preussen hier
Und jetzt die Herren Franzen!»

Den Vise, sagde han, blev sunget i Hamborg, da Franskmændene vare rykkede ind under Davoust. Nu har Du lært to Ting idag.

Det jevne, ligelige Humør, der syntes at udmærke Thomsen, viste sig ved nærmere Omgang at blive afbrudt af Melankoli eller Sorg. Saavidt jeg har kunnet stave og lægge sammen, var der en gammel Kjærlighed, som han hverken kunde holde fast eller komme løs af. En Aften, da vi sad og spillede Schak, fremtog han pludselig af et Skab en meget lang Kniv, Klingen staalblank, skarp og spids, og sagde til mig: Den har jeg ladet gjøre for at ende mit Liv; jeg véd, hvor Hjertet sidder. — Derpaa spillede vi igjen; det var som i en Drøm. Jeg havde en usikker Følelse af, at siden han talte om Selvmord, vilde han ikke udføre det; men alligevel var det meget

uhyggeligt. Da jeg skulde gaa og allerede stod i Døren, lagde han Fingeren paa min Skulder og sagde: Ve det Menneske, der seer paa sin Kjæreste som paa en Skjøge! — Det rungede for mig som Noget, der maatte indeholde en frygtelig Sandhed; men jeg forstod den ikke. Det forurolígede mig blot, som om der med Et var kommet noget Ondt i hele Naturen.

Næste Morgen gik jeg tidlig ud for at se, om Thomsen havde dræbt sig selv; men paa Afstand saa jeg ham staa ganske rolig i sin Dør; saa vendte jeg om og kom længe ikke til ham.

Dette forefaldt i den Tid, da jeg led af Forelskelse og Skinsyge. Jeg boede dengang paa 3dje Sal i et Baghus paa Østergade. Mine Vinduer vendte ud til en temmelig stor, øde Plads mellem hæslige, kantede Bagbygninger. Pladsen var en Tomte; der laa en stor Mængde gamle Mursten, hvori en Mand hver Dag ryddede op, men uden at hans Arbejde, syntes mig, gjorde ringeste Fremgang. Intet kunde være tristere end der dybt nede at se dette evindelige, ensomme, frugtesløse Arbejde mellem de klamme Stendynger, et Liv uden Gjenstand, uden Haab, uden Fremtid. Med dette Syn for mig, med Thomsens Ord i Ørene og Skinsygen i Hjertet blev jeg en Dag

fortvivlet, vendte mig om som i Vildelse; da saa jeg paa Væggen Noget, jeg ikke havde seet før: Tapetet med de meningsløse Figurer af Blade, Druer o. s. v. indeholdt en Række Kampe, hvor underlige Folk paa underlige Dyr fore imod hinanden. Jeg kan ikke gjøre Regnskab for, hvordan det gik til; men jeg véd, at jeg med Et var ifærd med at skrive Noget, der først var et Brev, saa blev en skrækkelig Historie, og mens jeg skrev, gik Fortvivlelsen fra mig selv over i Historien, der kom en Slags Poesi tilstede, og en Novelle blev til. Det var en rædsom Poesi, en forfærdelig Novelle, mere et lyrisk-hysterisk Udbrud uden Sang end en Skildring af Personer, Karakterer, virkelige Forhold — dertil havde jeg endnu ingen Magt, var for umoden, stod mig selv for nær. Men Novellen gjorde godt for saa vidt, at det Hæslige og Frygtelige for en stor Del gik over paa hende; hun kunde aldrig blive løsnet fra og kunde heller aldrig tilgive den grumme Historie, hvoraf hun var bleven Del — saadan var det omtrent; hvo kan med Tydelighed huske slige Sindsbevægelser? Vist er, at jeg skyede hende. Tillige kom en anden Lidenskab, nemlig Lysten til at skrive flere Fortællinger. Mig syntes nemlig, at Novellen var saare smuk og *rørende*, og jeg frembragte efterhaanden endel

[redacted]

lignende, skjøndt ikke fuldt saa slemme. Jeg har senere ved at gjøre Bekjendtskab med Johannes Wildt og Lafontaine fundet, at mine Noveller havde en vis Lighed med deres, og jeg véd ikke, om jeg nu slutter for hastig ved at antage, at de nævnte Forfattere vise Menneskehedens naturlige Udgangspunkt udi Novelleskrivning, eller om jeg skal antage, hvad da ogsaa er rimeligt, at skjøndt jeg ikke husker nogen Paavirkning eller noget Mønster, har jeg dog læst Et eller Andet, der gav mig Tilskyndelse og Retning. Vist er, at da jeg skrev videre, gik det Vilde og Ubændige af, og der fremkom en i visse Maader korrekt Komposition. Midt i det Barnagtige, Følsomme, Utilstrækkelige overraskes jeg ved at finde paafaldende heldige Enkeltheder; men der er saa meget mindre Grund til nu at lade Noget deraf trykke, endog blot for Nysgjerrigheds Skyld, som en af Fortællingerne virkelig blev trykt, hvad jeg snart kommer til.

Selv syntes jeg dengang ubetinget godt om dem, og da jeg stødte paa et Bind af det Novellebibliothek, indeholdende Oversættelser især af franske Fortællinger, som dengang udgaves af Sekretær A. P. Liunge (mere bekjendt senere som «Kjøbenhavnspostens» Udgiver og endelig som In-

spektør paa Klampenborg), bragte jeg dem til ham. Da jeg kom for at hente Besked, rakte han Manuskriptet ud til mig paa Trappegangen med de Ord: Saadant noget Pøjt byder man ikke ordenlige Folk.

Det var en meget ubehagelig Kritik. Aldeles uretfærdig kunde den ikke være, følte jeg nok; thi hvis det var Mesterværker, hvorfor skulde saa Hr. Liunge ikke have taget dem? Men Dommen var saa ringeagtende. Jeg, som kunde fremlægge Skolens Testimonium paa, at jeg var Digter, blev kastet ned ad Literaturens Trapper!

Men Examen (den saakaldte philologicum, 1ste Del af 2den Examen) stod for Døren, og jeg tog den, ikke videre glimrende — undtagen i Græsk, hvor Brøndsted huskede mig fra artium og gav mig præ — , men alligevel med et godt laud i det Hele. Pligtarbejdet var altsaa gjort og kunde fortsættes.

I Ferien tog jeg ned til Onkel i Kallundborg. Medens jeg der gik paa de gamle Legepladse, laante En mig en gammel, riflet Karabin, der var meget rusten, men skjød mærkelig godt. Jeg opstillede en Skive nedenfor Onkels Tømmerplads ved Stranden, og gik der en Formiddag og skjød. Onkel kom ned, saa Karabinen, prøvede selv et Par Skud efter Skiven, og gik fra mig med den

[redacted]

Bemærkning, at den gamle Tingest let kunde springe mellem Hænderne. Jeg gjorde endnu et Par Skud. Pludselig saa jeg en Mængde Sømænd mylre ind fra det tilgrændsende Vænge, og en Mand, Havnekapitajn Klein, der gik i Spidsen for dem, i blaa Jakke, hvide Benklæder og blank Hat, kom rask hen imod mig og spurgte: «Var det Dem, der skjød?» Jeg svarede Ja. «Godt», sagde han og drog videre med alle Sømændene op imod Huset. Jeg troede, at jeg havde skudt et Menneske, og stod aldeles fortvivlet. Jeg tænkte, at jeg burde skyde mig selv, men havde ikke Kræfter og Mod til at lade Bøssen eller til at flytte en Fod. (Først senere er det ved Udregning af Tiden blevet mig temmelig klart, at Skudet, det gjaldt om, var Onkels eget). Lidt efter kom min Onkels Plejedatter ned og tilraabte mig: «Gaa over til Onkel Kaufmann! Din Onkel er skrækkelig vred! Du har skudt en Kugle ind i Masten paa et Skib og gjennem en Matrostrøje, og det maa Din Onkel nu høre af Havnekapitajnen!» (Onkel og Havnekapitajnen vare ikke gode Venner).

Jeg sprang bort med den mest lyksalige Følelse og begav mig til Onkel K. for at lade Onkels første Vrede sætte sig. Men efter en halv Times Forløb kom han over til os, endnu bleg af

Vrede, skjændte, truede ad mig og sagde: «Din fordømte Dreng! Gaa og skyde paa indsejlende Skibe! Din Døgenigt, som ikke engang er blevet indkaldt!»

Saa tog jeg min Hat eller Kaskjet og gik ud af Byen, lige til Kjøbenhavn. Klokken var 11 om Formiddagen, da jeg gik, og Kl. 8 den næste Morgen havde jeg gaaet de 15 Mil og var i Gjæstgivergaarden «Hvide Hane» ved Vestervold, hvor jeg antog maaske at kunne træffe Fader, og hvor han ogsaa netop var ankommen fra Nestved. Intet hændte mig undervejs uden det, at ved Solopgang, lidt udenfor Roskilde, kastede en Haandværkssvend Sten efter mig, fordi jeg ikke sagde God Morgen til ham. Jo, jeg havde rigtignok Sind til at være høflig eller venlig! For mine Øren lød det: «Din Døgenigt, som ikke engang er blevet indkaldt!»

Det var en ny Sorg, jeg gjorde Fader; men igjen klagede han ikke. Det Indtrufne var saa meget alvorligere, som Onkel i den sidste Tid havde understøttet mig til Studeringerne og antoges at have villet vedblive dermed. Jeg fulgte med Fader hjem til Nestved og gav mig der til at overveje, hvorledes jeg skulde kunne fortsætte Studeringerne uden at falde mine Forældre til

[redacted]

Byrde og uden at behøve Onkel. Det Naturligste var, som saa mangen Student, at give Information; men jeg vidste intet andet Sted at henvende mig for at faa Timer end min gamle Skole, og fra den troede jeg mig, formedelst min fixe Idé om den «ulykkelige» Examen, forstødt og udelukket. Saa faldt det mig ind at faa mine Noveller trykte ved at udgive et Ugeblad, og rimeligvis bidrog hertil, at jeg i Kallundborg havde seet et nyt Ugeblad for Byen. Jeg var rigtignok bange for, at Novellerne ikke vare gode nok for Kjøbenhavn; men derfor skulde Ugebladet ogsaa holdes indenfor Præstø Amt. Jeg beder Amtet om Undskyldning; men det var min Fødeegn, og fordi jeg holdt mere af den end af det øvrige Land, skyldte den mig — det mente jeg formodenlig — ogsaa mere Venskab og Overbærenhed. Planen blev ved skreven Subskriptions-Indbydelse hurtig sat i Værk; der tegnede sig strax et Par hundrede Abonnenter, og da der intet Trykkeri var i Amtet, og et Bogtrykker-Privilegium i de Tider var saagodtsom umuligt at opnaa, og jeg desuden skulde studere ved Universitetet, tog jeg tilbage til Kjøbenhavn, og i Oktober 1837, da jeg var henved 18 Aar, udkom det første Nr. af «Nestved Ugeblad» med

en Novelle af den Slags, som jeg allerede har omtalt.

Efter et Par Ugers Forløb fik jeg et anonymt Brev, skrevet med en god, fast Haand, ret som af et alvorligt, sindigt Menneske, og hvori blev sagt: Giv os istedenfor daarlige Noveller Noget, der kan interesse os Bønder- og Kjøbstadfolk, og hvoraf vi kunne have Gavn. Det fandt jeg saare fornuftig sagt; men hvorledes skulde jeg kunne det? Ja, hvis der rundt om i Landet sad ligesaa velsindede Folk som Brevskriveren og ikke blot vilde kritisere, men ogsaa hjælpe mig. Det antog jeg i Hast og rejste hjem; men det Søgte var ikke let at finde. Der var meget indbyrdes Nag, og man vilde helst, naar det kunde ske uden Ansvar, sætte hinanden i Bladet. Det var vanskeligt at holde sig fri for den Fjendtligheds-Atmosfære, som omgav Livet. Dog var der ogsaa nogle Folk med bedre Sans. En Smedemester, der var eller havde været eligeret Borger, satte mig ind i Ligningsvæsnet, Kommunalregnskaber, Fattigvæsen; det var tørt, men sundere end mine Noveller, og der kom Lidenskab deri, da jeg opdagede en Mislighed paa nogle hundrede Daler, som maatte erstattes Byen. Men det, som i hele min Redaktionstid blev *bedst* modtaget, var dog en ironisk-spøgende Artikel

om de smaa Kjøbstæders Fortræffelighed. Den blev optrykt i «Berlingske Tidende», og jeg fandt denne Anerkjendelse saa smigrende, at jeg gjerne vilde have skrevet Mere af samme Slags; men jeg havde ikke Stof og kunde ikke finde Kilden i mig selv.

Hvad end min Redaktion manglede, saa bragte den mig dog i Berørelse med det Almene og med Politiken, som den var dengang.

Jeg skildrer ikke som Historieskriver, men efter mine smaa personlige Erfaringer og Indtryk. En historisk Skildring af Frihedsbevægelserne i Danmark maatte gaa tilbage til Julirevolutionen, de første Tilbud om Stændervæsnet, om at «føre Folket Tidens Oplysning imøde«, til Uve Lornsen og Processen mod C. N. David. Bevægelsen havde i min Tid, d. v. s. i den Periode, jeg omtaler, tabt sig eller var ifærd med at tabe tilskyndende Kræfter og langsomt erhverve nye. Jeg kan huske, baade at Algreen-Ussing holdt Foredrag i Læseforeningen, og at han havde den meget omtalte Audiens hos Frederik d. 6te, hvorefter han ophørte at være «Danmarks Mirabeau» — som man sagde i Tidens Sprog, fordi han baade var veltalende og koparret.

Det var den Periode, da en ubetydelig Theater- eller Danserindehistorie, hvori Kongens Adjudant, Oberst Rømeling, var indviklet, gav Anledning til, at Frederik d. 6te lagde hele sin Enevoldsmagt i Vægtskaalen og forbød videre Omtale, saa at Censor strøg hvert Ord, man vilde sige. Men det var ogsaa den Tid, da en fri Dagspresse voxede op af svage Spirer. Under det store Tryk, som siden Slutningen af forrige Aarhundrede og især siden den ulykkelige Krig og ulykkelige Fred var kommet til at hvile paa Alt, under Folkeaandens Svækkelse og Regeringens Mistænksomhed, havde man endog glemt, at de bestandig skærpede Presselove dog endnu tilstedte en Slags Frihed. Man havde vænnet sig til den Mageligbed at leve under fuldstændig Censur. For de priviligerede Blade — der havde Tilladelse til at meddele udenlandske Efterretninger og bleve forsendte med Brevposterne — var Censuren anordnet; men de Blade, der ikke nøde nogen Begunstigelse og kun turde beskjæftige sig med indenlandske Sager, lode sig ligeledes censurere: En Korrektur blev sendt «Politimesterens Medhjælp»; misbilligede han en Artikel, tog man den ud og satte en uskyldigere i dens Sted. Det var Ussings Opdagelse, at man *kunde* sende et uprivilegeret Blad fuldtrykt til

Medhjælpen; vilde han ikke lade en eller anden Artikel passere, kunde han lægge Bladet under Beslag og indsende det til Kancelliet, som da enten havde at hæve Beslaget eller anordne kriminel Tiltale imod Redaktøren. Der blev herved vundet det forholdsvis Betydelige, at Skribenten følte sig under streng Lov og Ret istedenfor under Vilkaarlighed, og at Despotismen ikke kunde have sin Yndlingsfornøjelse: handle i Stilhed. Det var navnlig Giødwad, der med «Kjøbenhavnsposten» satte dette i Praxis, og af den Fornemmelse, hvormed Publikum hørte Lyden af Beslag, voxede efterhaanden Fordringen om Frihed. Publikum var modtageligt, undredes og glædede sig over hver Smule skarpt Ord, der slap igjennem, f. Ex. da Vinhandler Waage Petersen ved Kongens Naade fik en Titel og Tilladelse til at kalde sig Waagepetersen, og «Kjøbenhavnsposten» (ɔ: Giødwad, Lehmann m. Fl.) til sin Meddelelse herom føjede: «I Gammelrom var det Skik» o. s. v. Dette syntes meget dristig sagt. At Kampen ogsaa angik alvorligere Ting, behøver jeg ikke at fortælle.

Eftersom jeg ligervis som en Struds havde stukket Hovedet ind i Præstø Amt og bildte mig ind, at Ingen saa mig i Kjøbenhavn, var jeg ikke meget fristet til at ville løfte mig op fra Amtets

Smaapolitik til Kjøbenhavns Storpolitik. Jeg var naturligvis «liberal», og det mærkedes vel i Bladet; men jeg gjorde ikke det Ringeste for at uddanne mig til Politiker, og hvad jeg læste, var Morskabslæsning — thi jeg kalder det naturligvis Morskabslæsning, naar man uden Plan og Formaal læser, om endog den gode Literatur, og sluger Alt, fra Holberg til Faust og Notre Dame de Paris, fra Fielding til Blumauer og Schiller. Saagodtsom hvert Vers, jeg stødte paa, lærte jeg udenad, men selv at frembringe nogensomhelst Poesi faldt mig ikke ind; Liunge og den anonyme Brevskriver havde, synes det, betaget mig al Tanke derom, hvorimod jeg finder i gamle Papirer Bevis paa det Uforklarlige, at jeg har villet fuldføre Tragedien «Den falske Demetrius», som Schiller efterlod i Brudstykke. Udenfor Papiret, i mit Sind, kan jeg ikke finde nogetsomhelst Spor af, at jeg har været saaledes beskjæftiget. Vel, ikke Alt i et Menneskes intellektuelle — saa lidt som i dets moralske — Historie lader sig bringe under en tydelig Enhed. Samtidig dermed eller strax efter fulgte i Uorden Historielæsning: Thiers' Revolutionshistorie, Sismondi, Rancke, Xenofon. Den Sidste skaffede mig en egen Sorg. Jeg læste med en Beundring, der er lige frisk hos mig endnu, i hans Anabasis

[redacted]

om den Nat, da Tissafernes ved Forræderi har faaet de græske Hærførere i sin Magt, og Grækerhæren har opgivet sig selv og ligger hen som et let Bytte for Fjenden. Dá er det, at Xenofon i Ensomhed overvejer Situationén, og at den Beslutning rejser sig hos ham, Sokrates's Discipel, at frelse det Hele. Han samler nogle af Underanførerne, taler til dem, og som Grund for, at man ikke skal overgive sig, men nære Haab om at slaa sig igjennem og fra Asiens Indre naa Fædrelandet, anfører han: «Vi ere mere haardføre end vore Fjender, og i os boer, takket være Guderne, en ædlere Sans.» De bede ham overtage Anførselen over dem, flere Officierer kaldes til, og ved Morgengry gaaer man i sluttet Trop hen midt i Lejren, hvor Herolden sammenkalder Soldaterne; thi der skal tales og afstemmes som i en Folkeforsamling, Helleneraanden er helt tilstede, det er frie Mænd, der skulle opgive eller frelse sig selv. Da endelig Xenofon taler og slutter med, at der næst Gudernes Hjælp aabner sig Udsigt til Redning, nyser En. Efter Skik og Brug siger man: Hjælp, Zeus! Da give Soldaterne sig til at bede og istemme derpaa Krigssangen. De Titusindes Tilbagetog begynder. Vi høre endnu deres Trin. — Det har Xenofon udført, og det

Hele har han selv fortalt i ædle, simple Ord. Da jeg læste det, græd jeg, af Beundring og af Sorg, Sorg over mig selv, fordi jeg som Jøde var udelukket fra alt Saadant, fra Aktion, fra at blive Fører, fra at gribe Virkeligheden. Dette staaer i nogen Forbindelse med den sentimentale Iver, hvormed jeg dengang baade mundlig og paa Prent, baade i Tide og Utide, omtalte Jødernes Emancipation, forlangte Lighed for Loven, Valgret og Valgbarhed, Ret til at blive Officierer, Embedsmænd o. s. v.

Det var henved min Redaktionstid, i Sommeren 1837 — og skulde derfor været omtalt tidligere —, at jeg første Gang traf sammen med S. Kierkegaard. Jeg mødte min forrige Lærer P. Rørdam, og han indbød mig til sig eller rettere til sin Moder, der boede paa Frederiksberg. Der var bl. A. Søren Kierkegaard. Jeg var visselig ingen rolig, opmærksom Iagttager; men der er blevet et Fotografi indvendig. Han var jo omtrent 7 Aar ældre end jeg. Han havde dengang en frisk Ansigtsfarve, men var spinkel, med noget fremstaaende Skuldre; Øjnene kloge, livlige og overlegne med en Blanding af Godmodighed og Malice. Jeg kom til at følge med ham hjem ad Gamle Kongevej, *og han* spurgte mig, om jeg havde læst en Bog,

[redacted]

han nylig havde udgivet: «Af en endnu Levendes Papirer; udgivet mod hans Villje». Jeg havde læst den og huskede bedst Noget om H. C. Andersen; men forstaaet den i den Udstrækning, han ønskede, havde jeg ikke; dog, da han spurgte og forklarede, vilde jeg ikke lade mig gaa paa, men sagde Ja og Ja. Det undrede mig, at han talte saa meget om sin egen Bog; men latterlig blev han ikke derved, thi han blev bestandig meget højere end jeg. Der blev en lang Pause, og med Et gjorde han et lille Hop og slog sig med sin tynde Spanskrørsstok henad Benet. Der var noget Springfyragtigt deri, men aldeles forskjelligt fra det Springfyragtige, man ellers seer i Verden. Bevægelsen var løjerlig og gjorde dog næsten ondt. Jeg véd nok, at jeg staaer Fare for at huske Scenen med Indblanding af en sildigere Tids Viden; men jeg er sikker paa, at der var Noget, som smertede, omtrent som dette: at den lærde, spinkle Mand vilde ind i Livets Glæde, men ikke kunde eller ikke skulde. Senere har jeg hørt, at man paa den Tid i Lyngby-Egnen mente, at han var forelsket eller fandt særligt Behag i en ung Dame (som siden ægtede en af hans Fættere). Han kom ofte i Familien og var gjerne tilstede ved Dans, havde Fornøjelse deraf, men dansede ikke selv. Maaske var det

en glad Tanke om Lyngby-Egnen, hvormed han gjorde hin Bevægelse.

Men hvad blev der af den Examen, for hvis Skyld jeg havde begyndt Bladet? Den tog jeg, uden at have hørt Forelæsninger og uden Manuduktion, men alligevel ret ordenlig, skjøndt rigtignok noget sildig, 1839. Det kan vel siges uden Stolthed: Jeg er vist den eneste Redaktør, som har taget den. Vejen havde været sært lang og buet; men jeg følte ogsaa en sær Oplivelse og Befrielse — jeg havde nær sagt: jeg blev ung — da jeg igjen gik opad Trappen og ind under Ørnen.

Kort efter døde Frederik d. 6te. Der kom Elektricitet i Luften; om vi ikke skulde udrette Noget, skulde Noget udrettes for os, noget Nyt skulde ske.

Strax efter blev jeg ogsaa befriet fra Bladet. Det var blevet mig endnu mere byrdefuldt derved, at jeg havde tabt en ærgerlig-komisk Proces. Blandt betalte Bekjendtgjørelser havde staaet det Spørgsmaal: «Kan en Borgerrepræsentant, der i Borgerrepræsentationen er bleven kaldt Løgner, vedblive at være Borgerrepræsentant?» I den Anledning paastod en Kjøbmand og Borgerrepræsentant i Nestved, at det var ham, der var ment, og

anlagde Sag imod mig. Hvorledes jeg kunde tabe denne Sag, er mig endnu gaadefuldt; men det skete, jeg blev dømt i Mulkt og et Aars Censur, hvisaarsag Fader paatog sig Ansvaret som Redaktør, og derfor findes hans Navn i Erslevs Forfatterlexikon.

Jeg har imellem gamle, henlagte Papirer fundet en Slags novellistisk Skildring, der paa en Tid, jeg ikke nøjere kan bestemme, er blevet til, vistnok i Erindring om smaaborgerlige, pinlige Kjøbstadsforhold. Skildringen har ingen Ret som selvstændig Novelle — og er vel ogsaa derfor bleven ubrugt —; men som fordringsløst Minde om Paavirkning og Stemning kan den formentlig indskydes her. Den har til Overskrift:

Slaget ved Marengo.

I en liden Kjøbstad hændte det engang, for lang Tid siden, at Borgemesteren en Morgen, da han traadte ud af sit Hus og vilde skraa over paa den anden Side af Gaden, havde et Uheld, der var saa stort, at det nærmede sig til en Ulykke. Han skulde nemlig over Grøften — thi dengang var der endnu ikke Rendestene i Byen, kun Grøft — og det Brædt, der ellers ud for Husets Port laa over Grøften, var denne Morgen skudt lidt til-

side. Idet nu Borgemesteren, iført Knæbenklæder af gult Skind, store uldne Strømper, der naaede op over Knæerne og holdtes fast af forsvarlige Hosebaand, endvidere velsaalede, tunge Sko med Spænder, for ikke at tale om den øvrige Beklædning indtil den trekantede Hat og Paryken — idet han altsaa tiltrods for det usikre, vippende Brædt vilde vove sig over Grøften, gled han ud, faldt og brækkede det ene Ben. Hans Skrig bragte hurtig hans Hustru, Børn og Tjenestetyende som og Naboer og Gjenboer tilstede. Byens dygtige Feltskjær, der tillige var Bartskjær, blev hentet i største Hast tilligemed hans Medhjælp eller Gesell, der ogsaa var en dygtig Mand; thi han var en Tysker som hans Husbond. Efter Kaldspligt og Skyldighed gave de sig til at behandle Benet uden megen Tale, med Alvor og med den Ærbødighed og tillige Kjærlighed, som sømmer sig Folk overfor deres Øvrighed, naar der er hændt Samme noget Menneskeligt.

Medens dette stod paa, udtalte Patientens Slægt og Venner sig om Aarsagen til Benbrudet, og en aldrende Moster dvælede ved, hvilke af Borgemesterens Forfædre der havde havt samme Ulykke — næsten som om Benbrud var arveligt. En af Husets Venner, en gammel Borger af Byen,

[redacted]

mindedes derimod, hvilke Borgemestre forhen havde brækket Benet — omtrent som om det Indtrufne var at regne lige med Sportler, Emolumenter og andre tilfældige Indtægter. Selve Byen i dens Helhed sørgede, dels af Medfølelse med Borgemesteren, dels af Frygt for, at den ham overgangne Ulykke betød Ondt for Byen ligesom en Komet. Kun En sysselsatte sig med det Indtrufne som Virkning af en haandgribelig Aarsag, og det var Byens Politibetjent og Stokkemand, undertiden ogsaa kaldet Byfogdens Dreng. Han søgte efter Gjerningsmanden og fandt ham, nemlig en Skomagerdreng, der havde løftet paa Grøftebrædtet udfor Borgemesterens Port, hvilken Skomagerdreng desaarsag blev straffet paa Raadstuen med Ris. Borgemesteren hørte paa Alt og lod Retten gaa sin Gang, men tilstod nogen Tid senere i dyb Hemmelighed for en af sine paalideligste Venner, at Grunden, hvorfor han havde brækket Benet, var, at en Seleknap var gaaet af, og han havde, idet han vilde skride over Grøften, ikke kunnet skræve langt nok og var faldet. At han ikke havde friet den anklagede Skomagerdreng for Ris, laa i, at hvis der ikke havde været pillet ved Brædtet, saa havde han ikke havt nødig at skræve

og var altsaa ikke paa farefuld Maade bleven udsat for Følgerne af at have tabt en Seleknap.

Hvorvel den Mand, hvem Borgemesteren betroede dette til, var en hæderværdig Mand og vant til at bevare, «hvad hemmeligt bør at holdes» — thi han var Embedsmand, Konsumtions-Kontrollør — kom det dog ud i Byen formedelst den Grund, at i en liden Kjøbstad er der sjelden noget Kar, som holder tæt, og fra det Øjeblik af var, uden at der blev sagt et højt Ord, Byens Befolkning delt i to Partier: Knap- og Brædtpartiet, ja, det kan med Sandhed siges, at fra den Dag af blev intet Barn født i Byen, uden at det strax ved Fødselen var et Knapbarn eller et Brædtbarn, og skjøndt det ikke blev lært Børnene med Ord, bare de strax Nag til hinanden ligesom de Guelfer og Ghibelliner, de Montecchier og Capuletier, de Torier og Whigger o. desl. Knappartiet var det, som følte sig overbevist om, at Knappen var uskyldig eller saagodtsom uden Skyld, men Brædt og Dreng skyldige, og til dette Parti hørte foruden Byfogdens og Kæmnerens den latinske Skoles Rektor og Adjunkter m. Fl., medens Brædtpartiet, som mente, at Knappen var skyldig og Brædt og Dreng ganske uskyldige, bestod af Folk i Byen, som de vare flest. Der er ingen Tvivl om, at begge Anskuel-

ser kunde været forsonede i en højere Enhed, nemlig i den Sætning, at der havde været noget Løst baade ved Brædtet og ved Knappen — hvilket Borgemesteren alt selv havde tilkjendegivet —; men hvis Nogen var fremtraadt med en saadan Mening, vilde han blevet et tredje Parti, i dødeligt Fjendskab med de to andre. Men uagtet begge Partier vare saa inderlig og fast overbeviste, hvert om Sit, kom det dog, som sagt, ikke til høje Ord, og en Fremmed, der havde besøgt Byen paa kort Tid, vilde været rejst bort med Lovtale over Borgemesterens lykkelige Regimente.

Saaledes stod eller laa Tilstanden hen, indtil «Iversens Avis» begyndte at bringe sælsomme Meddelelser fra Paris, først om Necker, saa om Mirabeau m. M. og endelig om en hel Omvæltning, der kaldtes Revolution. I Førstningen forholdt baade Knap- og Brædtpartiet sig med lige, fælles, ubevidst eller uudfoldet, dunkel Glæde dertil, endog f. Ex. da Bastillen var bleven stormet. Man var ligesom Tilskuer ved et Fyrværkeri eller ved et mærkværdigt Tordenvejr med fjerne Lynnedslag og Ildebrand. Hvis nogen af Parterne heraf drog Følgeslutninger for sig selv og med ny, forhøjet Bevidsthed løftede Hovedet, var det Klubben — hvor Knappartiet samledes — og især

Adjunkterne. Paa Postdagen, den eneste Dag i Ugen, da man fik Aviser, mødtes mange af Brædtpartiet om Aftenen paa Postgaarden, og det er blevet opbevaret som Minde, at man her rigtignok var glad, men tillige betænkelig spurgte, hvorlænge Kong Ludvig og Dronningen vilde taale det. Lige fælles Glæde foraarsagedes derimod i Klubben og paa Postgaarden, da Avisen bragte f. Ex. dette: «En meget fornem Dame har af bare Alteration over Nationalforsamlingens Dekret, som afskaffer alle Liberier og Vaabner, opgivet Aanden. I sig selv er det ogsaa tungt at se sig det eneste Fortrin berøvet, der udmærkede Folk af Stand og Familie fra borgerlige Canalier.»

Tilstanden i Byen begyndte først at blive synlig delt og spændt, da der stod i samme Iversens Avis: «I Valenciennes, hvor Duc de Noailles kommanderer, befalede denne Hertug for nogle Dage siden, at en ung Person, som løb ham paa Armen, skulde have Stokkeprygl, hvisaarsag Borgerskabet satte Kokarden paa Hattene, borttog 4 Kanoner, som stode paa Torvet, og hele Militæret har slaaet sig til dem.»

Strax efter læstes i Avisen: «En Smed har foræret Nationalforsamlingen en Galge til at hænge *Aristokraterne* udi. Vognmandskudskene kalde

[redacted]

deres Heste Aristokrater, og paa Restaurationerne hedder en Kalkun Aristokrat. Ogsaa hos os har man et Navn for en Kalkun.» — «Ogsaa hos os»!

Det var ved Fastelavnstid, og der skulde holdes den Fest i Byen, som hedder «Trække Halsen af Gaasen». Rygtet sagde, at en af Brædtpartiet havde sagt etsteds, at man istedenfor en Gaas burde bruge en Kalkun, og skjøndt det blev ved det blotte Rygte, forbød dog Byfogden Festens Afholdelse, fordi den gav Udseende af fæl Grusomhed mod en Gaas, og istedenfor slog man Katten af Tønden.

Men værst, ja ganske slemt og mørkt blev det i Byen, da Robespierre og Marat traadte tydelig frem i Avisen, og da man læste rent ud forskrækkelige Ting. Paa den Tid var det, at Skomageren, som det kan sees af Byens Arkiv, indgik til Amtet med Ansøgning om, at der maatte blive anstillet en Undersøgelse om de Ris, hans Søn havde faaet. Da dette ved tjenstlig Skrivelse fra Amtet til Byfogden rygtedes i Byen, blev Knappartiet ligesaa forbavset som indigneret over, at Sligt havde kunnet «brygges» i Byen. Man følte, at man var naaet ligesaa vidt som Paris, nemlig til at have en «canaille», og man sagde ligefrem, at der var en hemmelig Kongemorderklub i Byen.

Det kan ikke nægtes, at man var bange. Naar Skomageren med Blikkenslageren og Glarmesteren om Søndagen gik op ad Byens Gade til Postgaarden, havde hele Knappartiet en Fornemmelse, som om Byen ikke stod rigtig fast, hvilken Følelse endog deltes af Rektor, skjøndt han foruden at være en god, kirkelig Mand, tillige med sin Lærdom var Hedning, nemlig Stoiker, og havde til Valgsprog Horats's Nil admirari ɔ: ikke lade sig anfægte.

Paa denne .Tid var det ogsaa, at samtlige Akter angaaende Risene bleve af Amtet indsendte pr. Pakkepost til Kancelliet.

Hvis jeg ikke allerede i det Foregaaende havde brugt Lignelsen om Torden og Lynild, og hvis jeg ikke tillige maatte erkjende, at Lignelsen ikke passer, saa vilde jeg nu sige, at som et Tordenslag kom Efterretningen om, at et ungt Fruentimmer ved Navn Charlotte Corday havde stukket Marat med en Kniv, og at han var død deraf. Nej, ikke som et Tordenslag, undtagen for den ene Del af Byen; thi for den anden Del var det med en saadan Henrykkelse og Triumf over Skomageren, at man trøstig kan sige, at mangen Kjøbstad senere er bleven illumineret for mindre

Glædes Skyld; men saa var Glæden rigtignok mere ligelig spredt.

Der var ligefrem Sorg i Byen, nemlig hos dem, der selv ellers have Sorg nok, de Smaa og Fattige, og Skomagerens Kone græd, tildels formedelst tunge Anelser. Deri havde hun ogsaa Ret; thi en Ulykke kommer sjelden alene, og det varede ikke grumme længe, inden «Iversens Avis» meldte, at Robespierre var bleven erklæret «fuglefri» og først havde skudt paa sig selv og knust Underkjæven og derpaa var bleven guillotineret.

Samtidig indtraf Kancelliets Resolution: at det paa Raadstuen skulde tilkjendegives Skomageren, at det med Hensyn til Risene skulde have sit Forblivende. Enhver kan selv tænke sig, med hvilke Følelser Skomageren og hans Søn paa Raadstuen modtoge denne Meddelelse af Byfogden, der var omgiven af saagodtsom hele Knappartiet, medens Brædtpartiet sandt at sige ganske holdt sig hjemme.

Brædtpartiet var knust, eller det laa ganske dødt hen som en Hund, der med Slag og Sult er bleven oplært til at «ligge todt».

Men efter tre Aars Forløb viste Partiaanden sig ligesaa udødelig som i Dantes højtberømte Florens og «rejste Hovedet igjen», ikke paa samme

Maade som før, ikke med samme bestemte Tilknytning til Grøftebrædtet og Knappen, men med nøjagtig samme Deling: samme Hus, som før havde været Knap, var endnu Knap, og omvendt. Dog var der tillige en højst mærkelig Særegenhed ved Partifjendskabet, som det nu optraadte, idet Alle uden Undtagelse vare i Hjerte og Sind aldeles enige om samme Gjenstand og kun uenige formedelst Arv. Dette lyder maaske gaadefuldt, men bliver saare let forstaaeligt, naar man erfarer, at Gjenstanden var den unge franske General Bonaparte, hvem man havde faaet Øje paa ved Toulon og strax lagt sært Mærke til, og hvem man med en Slags Jubel havde gjenkjendt ved Arcole o. fl. St. Det Eneste, som var i Vejen med denne Jubel og gjorde den mere indeklemt end højrøstet, var, at hvert af Partierne vilde have denne General Napoleon Bonaparte alene for sig og ikke undte Modpartiet hans Sejre. Dette er en af de maaske sjeldne, men ganske vist sørgelige Omstændigheder i Menneskenaturen, som ikke bliver mindre, fordi man tier derom, og som afgjorde denne Byes Skjæbne.

Dermed gik det saaledes til. General Bonaparte var blevet Førstekonsul, og man erfarede *pludselig* af Avisen, at Førstekonsulen efter i al

[redacted]

Stilhed at have samlet en Hær ved Dijon var gaaet over Alperne. At han ved denne Lejlighed efterlignede eller endog overgik Hannibal, blev med tilstrækkelig Lærdom udhævet i et Foredrag af Rektor. Det andet Parti, der ikke kjendte Hannibal og knap vidste, hvad Alperne var, skuede dog noget Overordenligt og Stort og ventede med bankende Hjerter paa den ugenlige Post. Den kom og bragte hin første Melding: at General Melas havde slaaet de Franske. Begge Partier stode paa Postgaarden; det ene undte det andet Nederlaget, men sig selv noget Bedre. Medens man endnu stod der, samlet og dog skilt, i tung, tilsyneladende ligegyldig Tavshed, saaes paa Landevejen langt ude en Rytter, og snart kjendte man, at det var en Stafet. Det var en halvvoxen Dreng. Han forsvandt næsten i den røde Kjole med gul Krave, der var syet til en voxen Karl og hang om ham, som om han havde faaet en Kavaj den Sommerdag, da han blev Stafet. Frem af den gule Krave som af et Par umaadelige Flipper stod hans Ansigt, der var saa rødbrunt som en Æbleskive eller idetmindste som en Æbleskivepande; thi det var en hed Junidag. Han saaes at blæse i Hornet; men det vilde ikke lystre ham og gav kun et Par skrattende Lyd, og imidlertid kom han farende i saa strakt

Galop, som var mulig for den gamle Vognmandshest. Idet han red frem mod Mængden — og inden han efter Pligt og Skyldighed som Stafet afgav Brev eller Løbeseddel —, rejste han sig i Stigbøjlerne, aftog Huen og raabte med en Stemme, der af Støv og Sindsbevægelse var hæs, men dog tydelig: Førstekonsulen har vundet ved Marengo!

Da var et Raab nærved at bryde ud af de forsamlede Mennesker. Det var nærved, at de kunde have skreget og grædt og kastet sig i hverandres Arme. Men Brædtpartiet og Knappartiet saa paa hinanden, saa de bekjendte Ansigter, der havde været frastødende og ubehagelige fra Arilds Tid, den Ene undte ikke den Anden et Udbrud af Glæde, og man tav.

Fra dette Øjeblik af, da Begejstringsraabet var blevet dræbt i Fødselen, begyndte Byen at dø. Først blev den lærde Skole nedlagt, saa blev selve Byen nedlagt, mistede sine Kjøbstadprivilegier og blev til en Landsby ligesom Slangerup. Men Drengen, der havde redet Stafet, voxede op og blev Postmester.

Som sagt, kort efter Frederik d. 6tes Død blev jeg befriet fra Bladet. Kammerassessor Lützhøft, der i min Barndom havde været Amtstue-

[redacted]

fuldmægtig i Vordingborg og nu boede i Kjøbenhavn og levede af sine Midler, havde Lyst til at skrive om Anliggender, der hørte hans Fag til, og han fik efterhaanden saa megen Lyst til at skrive, at han vilde have hele Bladet og bød mig 200 Rd. for Afstaaelsen. Det syntes mig en umaadelig Sum at eje, og jeg tog strax derimod.

Det Første, jeg gjorde med min Rigdom, var at lære at ride skoleret. Medens jeg var beskjæftiget dermed, kom Fader til Byen og sagde, at jeg havde saa længe ikke været hjemme, Moder længtes efter at se mig. Saa lejede jeg en Hest og red til Nestved. Det var en Vinteraften Kl. 8. Da jeg kom til Damhussøen, begyndte det at regne, og i Kjøge var jeg gjennemblødt. Da jeg red derfra, begyndte det at fryse, og mine Støvler frøs til Høet, hvormed Stigbøjlerne vare omviklede. Men det var utrolig behageligt alligevel at være tilhest paa Landevejen. Kl. 9 om Morgenen slog jeg med Ridepisken paa Ruderne hjemme, og mine Sødskende udstødte et Glædesskrig ved at se deres ældste Broder højt tilhest, uventet, paa Nestved Gade; derpaa Forundring og Angst, fordi jeg var alene, uden Fader. Den næste Morgen red jeg til Holmegaard Fader imøde og den følgende Dag i Snevejr tilbage til Kjøbenhavn fra Kl. 9 om

Morgenen, til Vægteren raabte 9 i Frederiksberggade. Men det maa jo ogsaa have været en udmærket Hest. Jeg tænker med Fornøjelse tilbage paa den Tur formedelst den Livskraft, som var deri; men dette var dog ikke Ridtets Betydning. Det havde Noget ved sig, som knyttede os nøjere sammen, og i Forbindelse med, at jeg havde taget Examen, gjenvakte det noget af den tidligere store Tro paa mig. Det gav Anledning til en hel Omordning af vort Familieliv, som blev gjennemført henad Efteraaret. Fader vilde med min yngre Broder, der havde et mærkeligt mekanisk Talent, forsøge at anlægge en lille Fabrik paa Falster; indtil det lykkedes, skulde Moder med mine to Søstre tage ind til mig. Der tilbød sig et Arbejde for mig, som ikke kunde staa videre Studium i Vejen: Redaktøren af «Dagen», den unge Hansen — som Novelleforfatter en Tid bekjendt under Navnet Chr. Comet — var blevet heftig syg, og idetmindste midlertidig fik jeg, uden at jeg nøje husker, hvordan det gik til, en Ansættelse paa Kontoret med 30 Rd. maanedlig Gage for at ordne Provins-Efterretninger og oversætte af udenlandske Blade. De 30 Rd. om Maaneden syntes os noget Betydeligt og gav vor Plan mere Hold. Saaledes *skete det*, at jeg i en Alder af omtrent 20 Aar

[redacted]

blev paa en Maade Familiefader, men ogsaa fik et Hjem, fik Pligter med det Tryk og den Velsignelse, som hørte dertil.

Før Moder flyttede ind, skete Noget.

Der kom en Trop franske Sangere hertil. De lignede rigtignok aldeles ikke de Virtuoser, der lade sig høre paa Koncerter, ej heller dem, der synge i Telte, paa Beværtningssteder o. desl. De optraadte paa det Theater, som dengang var i Kannikestræde. I min Nestved-Ugeblads Periode vilde jeg formodenlig ikke være gaaet derhen; hvad vedkom det Præstø Amt? Det var 12—15 yngre Mænd, i blaa Bluse og med rødt Skjærf om Livet, og de kaldte sig montagnards, hvilket blev oversat ved Bjergsangere; men Ordet havde for mig en anden Betydning; saaledes hed jo Bjergpartiet, Jakobinerne, de, som havde fuldført den store Revolution og befalet Generaler at sejre. Det, de sang, var mig aldeles ligegyldigt; men det, de kunde synge, hvis de fik Lov dertil, Marseillaisen, laa mysteriøst i Baggrunden eller omgav den trefarvede Fane, som de plantede midt imellem sig, naar de sang, og som jeg aldrig før havde seet levende for mig. De vare som Apostle fra en vidunderlig Tid, fra Frihedens Tid, og — skjøndt det stred mod al sund Forstand — vare de tillige

Apostle fra den store Kejsers Tid, fra ham, der slog Slagene ved Arcole, Pyramiderne og Austerlitz.

En Dag mødte jeg en af dem i Vimmelskaftet, og uvilkaarlig vendte jeg om, gik efter ham for at tale til ham, for at sige ham Noget, for at høre ham tale, for at berøre det Hemmelighedsfulde. Men jeg turde ikke, jeg var angst som for en Kvinde; intet Ord, hvormed jeg kunde begynde, vilde komme frem i Hovedet, tilmed i det fremmede Sprog; men jeg vedblev at gaa efter ham, medens Camille Desmoulins, Vergniaud, Danton, St. Just, Merlin de Thionville, Napoleon den Store, Ney, Massena hvirvlede omkring inden i mig. Han mærkede, at han blev fulgt, skottede til mig, gik raskere; det gjorde mig Sagen end vanskeligere; men jeg vedblev at følge. Han gik ud af Vesterport, jeg efter. Han saa sig om, mærkede mig i Hælene paa sig, sagtnede sine Skridt, jeg ligesaa. Han gik lige ud, ad Vesterbro, Frederiksbergallé; hundrede Gange vilde jeg tale, men kunde ikke. Han troede maaske efter sit Lands Skik, at jeg var en Politispion, at han var under Tilsyn. Saadan naaede han ud i Frederiksberg Have, og der satte han sig paa en Bænk og saa resolut paa mig. Nu maatte det briste eller bære. Jeg tog

[redacted]

Hatten af og sagde: Goddag, Hr. Franskmand! (Bonjour, Mr. le Français). Han hilste høflig igjen og gjorde Plads for mig paa Bænken. Vi saa paa hinanden. Han gjorde den Bemærkning, at det var en smuk Have. Jeg sagde, at der blandt andre smukke Ting var en Pavillon, hvor Kongen drak The. Han spurgte, om Kongen var syg (thi, som jeg senere erfarede, at drikke The er, eller var dengang mere end nu, det Samme for Franskmænd som at tage Medicin mod daarlig Fordøjelse). Jeg svaréde, at Kongen befandt sig vel. Derpaa saa vi igjen paa hinanden; han gled ganske fra mig; jeg rejste mig, tog Hatten af og sagde Farvel.

Mere Sympathi fandt jeg i «Læseforeningen». En Dag, da jeg kom derop, sad der en Gruppe af unge Mennesker og talte om den franske Revolution. En af dem var smuk, med brune, sympathiske Øjne, og svarede høflig og imødekommende, da jeg nærmede mig og gjorde en lille Bemærkning. Det var Poul Chievitz. Jeg havde seet ham før; men vi havde ikke talt sammen. En anden af de Samtalende var en ung Uhrmager, med langt, glat, sort Haar, med et burschagtigt Udtryk, som han tilmed søgte at gjøre vildt. Han vilde helst gaa under Navnet Danton og tiltroede

sig den rigtige Dantons Vældighed, naar han kunde faa Lejlighed til at sige: De l'audace! de l'audace! toujours de l'audace! Og paa samme Tid stod han dog, som jeg senere bemærkede, med en vis Ironi til sig selv; han morede sig med at spille Danton. De andre Samtalende kan jeg ikke huske. Eftersom jeg endnu var under stærk Paavirkning af min historiske Læsning, kom jeg til at gjøre den Bemærkning, at før vi kunde faa en Republik, maatte vi have republikanske Borgere. Det lo man ad og kaldte mig den dydige Robespierre; men det gjorde os ikke uenige, eftersom Et var fælles: Stemning, og eftersom Republiken for Samtlige var en Fantasisag, ikke Noget, der skulde komme enten idag eller imorgen.

Chievitz var et Par Aar ældre end jeg, omtrent 22 Aar, og Kommis paa et Handelskontor. Men jeg har sjelden truffet Nogen, der i den Grad som han saa ud som Student, d. v. s. ung, begavet, med Præg af Ideer og Forestillinger fra en ideal Verden og Drømme derom. Men heri var dog noget Skin; thi hans medfødte Fantasi og Sans var uden kraftig Næring og Ledelse; det Udbytte, han havde faaet i en Realskole, havde *ikke gjort* ham til Kjøbmand, og idet han var

[redacted]

utilfredsstillet af sin Stilling og higede efter noget Aandigt eller efter at gjøre sig gjældende som aandfuld, bødede han paa det Manglende ved spredt Læsning mest i fransk Literatur. Men af det Spredte kunde han ofte i Samtale gjøre Brug, som om der var en Helhed og Enhed bagved, skjøndt uden Arrogance og i Regelen med Elskværdighed. Han kunde, naar han tog sig Tid til Forberedelse, sige en lille fransk Frase med udmærket Sving; men han kunde ikke tale Fransk. Dog, jeg har efter hans Død skildret ham saa temmelig fuldstændig (i «Nord og Syd», 1856, 4de Bind), og her er kun at tilføje, at han ikke selv var aktiv, men holdt af i magelig Samtale at berøre Alt, hvad der kunde gjøres, naar man var aktiv, «naar man gad». Under en Samtale af saadan Art, formoder jeg, er en Dag den Tanke kommen, at «man» burde skrive et rigtig godt, livligt Blad, der opponerede paa en ganske anden Maade end den øvrige, kjedelige Oppositionspresse, og det husker jeg bestemt, at Chievitz stillede som Betingelse, at man skulde være pikant, vittig; kunde Redaktionen ikke selv skaffe tilstrækkelig mange Vittigheder, saa kunde den samle og trykke de Vittigheder, der løb om i Byen under Prins Ferdinands Navn. Men bedst vilde det jo

være, om Viddet var originalt, og om Bladet altsaa ved Siden af alvorlige Frihedsartikler kunde indeholde lunefulde Afhandlinger om Politik og Literatur, og vi saa os derfor om i Læseforeningen efter Nogen, der kunde paatage sig at være vittig. Der var nu den Forskjel, at Chievitz overvejende tog Sagen som et Tankeforsøg, hvorimod jeg tog den for Alvor; dels tilskyndede hans Natur ham ikke til en saadan Virksomhed, dels havde han som Kommis paa et Handelskontor, afhængig af en Principal, Hensyn at tage, som jeg ikke kjendte til. Men om at indvie Andre i Planen kunde vi være ganske enige, og saa gik det som saa ofte: naar Fire eller Fem tale om en Plan, troer hver Enkelt, at de Andre have den Evne og den Vilje, han ikke fuldstændig har selv, og Samtlige skyndes lidt frem af den formodede Tanke og Energi. Og jeg hjalp vel forsaavidt stærkt til, som jeg i Følelse af min Rigdom — thi jeg havde endnu det Meste af de 200 Rd. — tilbød «Kapital» til at dække Bladets Udgifter, indtil det kunde holde sig selv.

Om Uhrmageren, Danton, som Medarbejder var der ikke egenlig Tale; idetmindste vare vi ikke enige om at tage ham med; men han kom dog *til at høre* om, at der var en saadan Plan i Gjærde

[redacted]

og saa udbrød han: Det er rigtigt! Et nyt Blad, et Satans Blad, saadan en rigtig Corsaire-Satan, som de har i Paris! De l'audace, de l'audace, toujours de l'audace! — Han greb det ud af Luften, men han talte ogsaa ud af Luften, som vi vare i uden selv at vide det, og af hans Corsaire-Satan blev den mildere Halvdel beholdt, skjøndt da ogsaa dette var vildt nok. Medens han blev holdt ude fra Redaktionen — især fordi jeg ikke vilde have ham med — kom han til at udøve en højst betydelig Indflydelse paa den ved at give Navnet; thi i selve Lyden laa der overfor baade Publikum og os noget Hensynsløst, som ingen af os, hvis han med sin Personlighed skulde være traadt ind for Bladet, vilde have vedkjendt sig, men som nu blev liggende i vor Atmosfære ligesom Bladets egen Vilje eller Ideal.

Blandt Læseforeningens Medlemmer var der to Andre, der syntes os aldeles uundværlige som Medarbejdere.

Den Ene var (nu afdøde) Ludvig Bisserup, Kopist i et kongeligt Kontor, et behageligt Menneske, noget tilbageholden og forsigtig, med et vist fint Lune og en ejendommelig Sarkasme. Han havde ikke studeret Æsthetik, men elskede Theatret og kunde, som det senere viste sig, med

Pennen føre en lunefuld og ret pikant Konversation derom. Han indlod sig paa Planen, men med stor Varsomhed.

Den Anden var Arboe Mahler. Det var en besynderlig Figur. Han gik for et udmærket Hoved, men ikke i den Betydning, at han vilde gjøre sig gjældende i nogensomhelst Retning af Videnskaben; hans Studier havde ført ham bort fra Tro paa Videnskaben og dens Ret. Man sagde, at han var overordenlig vittig; men saavidt jeg har kunnet opdage, var denne «Vittighed» ikke noget Udbrud af Aandfuldhed eller sjælelig Energi; den var et intensivt, gemytligt Velbehag mellem Kammerater ved et Glas Punsch. Han plejede ved saadanne Lejligheder hyppig at sige «Knirsch!», og det kunde han sige paa en saadan Maade, der kom i hans graa Øjne, brede Ansigt, i hans hele undersætsige, bornholmske Skikkelse en saa smittende Fornøjelighed, at man lo og sagde «Knirsch!» igjen. Et højst besynderligt Indtryk gjorde det paa mig, da Mahler, hvis timelige Existens altid syntes mig gaadefuld eller zigeuneragtig, en Aften havde indbudt mig og et Par Andre hjem til sin gamle Moder. Der var saa stille i Simpelheden, saa godt at være, og jeg kunde af den lille Sindsbevægelse, som han forraadte i de første

[redacted]

Øjeblikke, ikke tydelig skjønne, om han undsaa sig ved at være Vært i Tarveligheden, om han frygtede, at vi Andre ikke skulde paaskjønne den, eller om hans eget Indre bevægedes underlig ved at være hjemme. Jeg forstod den Aften, at han ikke var ganske, hvad han til daglig Brug syntes at være, at det, som i det Ydre var letsindigt, indvendig kunde være trist; men han havde nu engang overgivet sig til Skjæbnen, og den førte ham maaske til noget Alvorligt i det Indre, men ganske vist i det Ydre til noget Trist, et bedrøveligt Endeligt. Det var ham, der for Spøg eller med Ironi over sig selv tillagde sig Navnet Kammerjunker Busk — i hvilken Egenskab der er hentydet til ham og fortalt lidt om ham i min Fortælling «Drømmene» —; men han endte med virkelig at tro sig Kammerjunker Busk. Dog, paa den Tid, jeg her har at tale om, ansaaes han for meget vittig og betragtedes af os som uundværlig, og han viste sig ogsaa strax villig.

Den politiske Situation i hin Tid, omtrent tre Fjerdingaar efter Christian den 8des Thronbestigelse, var denne. Man ventede med halv Tro og halv Tvivl, at han vilde give en «Konstitution». Der var nok dem, som vidste, at den vilde indeholde en Kaldelse til dem; men den po-

pulære Opfattelse var dog omtrent, at den var noget næsten Vidunderligt, ret som et levende Væsen, der paa egen Haand udrettede Noget. Den skulde bl. A. være besparende og gjøre Livet lettere. Dette blev lovet, men var, som vi nu vide, ikke sandt; thi den gjør Livet dyrere, i alle Maader mere værdifuldt. Det store Løsen fra den liberale Side var: Skattebevillingsret; fra den modsatte Side gjordes gjældende, at den ikke behøvedes, at Kongen vilde spare og holde Orden, at Folket befandt sig vel, og da de Liberale vedbleve at fremhæve Statsgjældens truende Størrelse, stiftedes af «gode Borgere» et Selskab til Statsgjældens Afbetaling ved frivillige Bidrag.

Kongen havde endnu ikke brudt med Forventningerne, ikke svaret paa den store Petition; men man kunde ganske godt mærke, hvorledes Regeringen var sindet, og vi saa et Tegn f. Ex. deri, at et ungt Menneske, der paa Slotspladsen havde raabt Hurra for Konstitutionen, var blevet arresteret og ved Politiretsdom sat paa Vand og Brød. Men paa den anden Side var det ogsaa tydeligt, at der i en vis Forstand ingen Nødvendighed forelaa: Folket trængte ikke paa, følte ingen livlig Attraa efter Friheden; der var Mangel *paa Potens*. Vi fornam — maaske dunkelt, maa-

[redacted]

ske blev det ligefrem sagt —, at saa længe Folket var hildet og ufrit i Sindet, havde Regeringen paa en Maade Ret. Men saa var der den Forskjel, at vi havde den poetiske eller fantasifulde Længsel efter Frihed og instinktmæssig holdt af Folket, «Hr. Folket» med Nathue, men ingen Kjærlighed til Kongemagten. Det, vi vilde, var at bringe Liv, slaa Ild eller, naar det skal sættes lavt, slaa Funker, Gnister.

Endelig kom vi saa vidt, at en Slags Redaktionsmøde kunde berammes; man skulde indfinde sig hos mig med Bidrag til Bladets første Nr., og de skulde ved Afstemning antages eller forkastes. Jeg skrev Programmet, hvori jeg fremstillede Bladet som et juste-milieu-Blad. Den egenlige Oprindelse til denne juste-milieu-Tanke var, at jeg ikke vilde have Noget at gjøre med Uhrmageren, Danton. Forresten udhævede jeg som vor Hensigt: at danne et Forbund, der holdt sig udenfor Partierne, «og hvis Standpunkt var, hvor de forskjellige Anskuelser mødtes for at frembringe Sandheden, ligesom Regnbuens syv Farver, naar de mødes i et Punkt, danne det klare, hvide Sollys.» Om denne Lignelses Værd siger jeg Intet; men Grundtanken er den selvsamme, som syv Aar efter kom frem i «Nord og Syd». Da jeg var

færdig med denne Artikel og vilde gaa iseng, kom pludselig, uden at jeg kan gjøre Rede derfor, noget himmelvidt Forskjelligt springende frem i Hovedet: den underlige, halv-bibelske Forestilling om, hvordan Lindberg, Sibbern og Jetsmark formedelst deres Forhold til Skattebevillingssagen m. M. vilde blive modtagne af Vorherre, og jeg nedskrev den øjeblikkelig. Næste Dag kom de Andre efter Aftale. Bisserup havde Intet med, men lovede bestemt en Theaterkritik; Chievitz lovede ligeledes en Artikel; Mahler havde været trofastere og oplæste en politisk Afhandling, men standsede, inden han kom til Enden, fordi den blev ham selv for kjedelig. Da jeg saa oplæste min Artikel om Lindberg o. s. v., spurgte Chievitz, om jeg kunde skrive Mere af den Slags. Det, mente jeg, var meget let. Saa, sagde han, behøvedes han og de Andre slet ikke til Bladet, og Bisserup og Mahler vare af samme Mening. Jeg var altsaa med et Ryk blevet Nr. 1 og truedes i samme Øjeblik med at blive ganske ene, hvad der syntes mig det Samme som Bladets Opgivelse. Det blev da ogsaa efter nogen Tale frem og tilbage gjentaget, at vi skulde holde sammen.

Dog gik Tingen ikke endda. Der skulde *skaffes* endnu en Mængde Artikler til Bladet —

det var oprindelig paatænkt dobbelt saa stort og dobbelt saa dyrt, som det blev —, en Tegning ønskedes medgivet, en Kunstner skulde findes, ligeledes en Bogtrykker og en ansvarlig Redaktør, og vi skulde Alle være enige derom, og Enhver mente, at en af de Andre vilde gjøre idetmindste Noget. Der var megen spredt Villen, men ingen Vilje og Enhed.

Saa skete Noget, hvorom jeg ikke kan sige Andet end, at saadan var det. Jeg drømte en Nat, at jeg med Arboe Mahler red i Karriere ned ad en Bakke i Egnen af Frederiksdal, og at Hesten styrtede og jeg rullede ned og blev borte. Næste Morgen gik jeg til Mahler og indbød ham til en Ridetur. Da vi kom paa Kammen af en Bakke, der syntes mig at ligne den, jeg havde seet i Drømme, holdt jeg an, fortalte Mahler min Drøm og tilføjede: Nu sætter jeg i Karriere. Lad gaa, sagde Mahler og gav ligeledes sin Hest Sporerne. Vi kom, som figura viser, uskadt fra det afsindige Ridt, Karriere nedad Bakke. Det staaer ikke for mig, at jeg af Ridtet uddrog et Varsel; men der var alligevel udrettet Noget. Det Ubekjendte, Velvillige, Beskyttende, som jeg havde faaet Tro paa ved Flitsbueskudet, men mistet ved Udfaldet af

examen artium, var kommet igjen, og jeg kom tilbage til Byen med et Sind, der ikke let veg.

Fra nu af gik Alt hurtig, fordi jeg ikke længer ventede paa de Andre, men gjorde Alting selv. Der stod kun tilbage at skaffe en ansvarhavende Redaktør. For Bisserups og Chievitz's Vedkommende kunde der ikke være Tanke om at træde offenlig frem; jeg var, som alt fortalt, dømt i Censur; Mahler var uhindret; men da de Andre sagde Nej, sagde han ogsaa Nej. Sagen var ogsaa, at Tanken jo fra Først af ikke var opkommen saadan, at nogen Enkelt af os følte den som sin og vilde bære Ansvaret. Det laa endvidere i Lovens Bogstav og i Vedtægten, at man kunde have en ansvarhavende Redaktør, der kun gav Navn, og det maa vel ydermere huskes, at der i Forestillingen var et Brud mellem Konge, Stat, Lov paa den ene Side og Folket paa den anden. Hvor der er en saadan Ridse, skyder Adskilligt sig ind som tilladeligt. Imidlertid, jeg havde ingen saadan Redaktør, kjendte intet Menneske til det Brug, og uden ham var Bladet en Umulighed. Da kom jeg en Morgen forbi min gamle Ven Thomsen, hvem jeg nu saa yderst sjelden. Han stod i sin Dør, vidt skrævende og langsomt kigende til alle Sider *som* sædvanlig, fik Øje paa mig og bød mig in-

[redacted]

denfor. Jeg skulde nu fortælle ham, hvad jeg saa længe havde taget mig for, hvad jeg gjorde for min Fremtid, og jeg fortalte ham det Væsenlige, ogsaa det, at jeg søgte efter en Redaktør. Næppe havde jeg forklaret ham, hvad Meningen var dermed, før han gjorde netop som i min Barndom, da han for at hjælpe mig med en Stil lagde Fingeren ubeseet paa en Side i en Bog. Han lagde Haanden paa en Mand, der i samme Øjeblik kom ind ad Døren, og sagde: Der! — Det var en Mand ved Navn Lind, der havde været Urtekræmmersvend; men det var «gaaet tilbage for ham»; han drak lidt, lidt mere end han skulde, i al Skikkelighed. Thomsen brugte ham til at gaa Ærinder, indkassere Regninger; thi om Formiddagen var han paalidelig. Det var snart afgjort, at han vilde og skulde være Redaktør; men egenlig præsentabel var han ikke for «Gjennemsynet», Justitsraad Reiersen. Derfor gik jeg, da Bladet var sendt ham, op for at hente Besked. Jeg sagde, at jeg havde med det at gjøre. Eftersom han kjendte mig, lagde han ingen Vægt paa at se Lind, men spurgte ganske løst, hvad han var. Jeg svarede: Han har tidligere været ved Urtekramhandelen. — Jeg har i gamle Dage kjendt en Justitsraad Lind, mon det skulde være hans

Søn? spurgte Reiersen. Med nogen Glæde over, at der hos den strenge og mægtige Mand gjød sig en Følelse af Ungdomserindring over Bladet, svarede jeg forsigtig: Det véd jeg ikke. — Reiersen tog Bladet frem, knipsede det op og sagde: Der er nu det om Guds og Kongens Magt; det skal nok være vittigt; men det er dumt; det skulde Redaktionen ikke give sig af med. Og saa er der det om Vorherre i den anden Verden; det er ogsaa ungdommeligt og egenlig respektstridigt. Naa, vedblev han, idet han paategnede sit «Forevist» og gav mig Bladet, værsgo.

Den Sindstilstand, hvori jeg forlod Reiersen, er saa levende i mig, som om det var igaar. Jeg følte, at jeg paa en Maade havde smuglet Bladet ud, men havde ladt min egen Person i Stikken: Reiersen og Kancelliet vidste nu, at det var mig. Bladet med det fremmede, vilde Navn og de for mig næsten fremmede Tanker, udgaaede ligesom fra Bladets anonyme, upersonlige, fingerede Redaktion, blev til mig; jeg gjorde det til mig, og det gjorde mig til sig; jeg greb det saa fast i Haanden, at det for sex Aar af mit Liv trængte ind i mig. Jeg sprang, mere end jeg gik, ud paa Nørrebro til Trykkeriet, bragte Beviset for, at

[redacted]

Bladet kunde udgives, og inden Aften var «Corsaren» i alle Byens Boglader.

Næste Dag gik jeg op paa «Dagens» Kontor for at tage Afsked med Redaktøren, Chr. Hansen, der allerede i nogen Tid havde været rask. Han viste mig et Exemplar af «Corsaren», spurgte, om jeg havde læst det, og uden at vente paa Svar vedblev han: Det bliver skrevet af en hemmelig Redaktion af femten Studenter; det er et Satans Blad. — Jeg svarede: Om der netop er femten Studenter, vil jeg ikke sige; men jeg er med. — Aa! raabte han leende, De vil maaske endogsaa være Fader til dette mageløse Stykke om Lindberg, Sibbern og Jetsmark, hvad? Vis mig en Linie, De har skrevet, hvad? — Jeg har skrevet det Altsammen med Undtagelse af den første Artikel. — Han lo himmelhøjt og kunde for Latter knap komme til at sige, inden jeg gik: Nej, Goldschmidt, jeg havde dog ikke troet, at De antog mig for saa dum!

Det var Artiklen om Lindberg o. s. v., der bar «Corsaren» frem, brød dens Vej, og det var rimeligvis ligesaa meget formedelst dens gode Egenskaber som formedelst dens Fejl. Maaske overdriver jeg, naar jeg som god Egenskab an-

fører, at den paa en Maade, der hverken var frivol eller alvorsfuld, men særegent naiv og dog forstandig, gjorde Appel til Noget, som ikke ret var «Vorherre», men dog laa udenfor og ovenover alt det Givne, der havde Hævd — altsaa et Brud med alt det Konventionelle. Hvor lidet jeg end med Bevidsthed eller Reflexion frembragte denne Artikel, var den Bladet, mig selv. Men Ordene faldt hensynsløst indtil Plumphed, uden egenligt Vid. Jeg siger ikke dette for at gjøre Undskyldning — det vilde være lovlig sen Gjerning, jeg tager endnu engang «Corsaren» paa mig med dens Egenskaber og Fejl, som Enhver kan eftersøge, og bruger den forresten omtrent som gamle Breve, der oplyse —; jeg siger altsaa fra et rent literært Standpunkt om hin Artikel, der blev uden Revision trykt, som den i Hast var skreven, at den havde noget Plumpt ved sig, hvorimod Chievitz's Artikel, som han rigtignok var meget længe om, og som blev hans eneste, var meget finere. Den anslog ogsaa i en vis Retning en Akkord, der skulde gaa igjennem «Corsaren», og den blev ligesom af Instinkt sat allerførst paa Bladet. Da den er saa kort, kan jeg afskrive den her:

«Samtale mellem en Skolelærer og en af hans Elever.

Sk. Nu videre. Hvad vil det sige, at Gud er almægtig?

Dr. Han kan gjøre Alt, hvad han vil. . . . Men saa er jo Kongen ogsaa almægtig?

Sk. Aa, Snak!

Dr. Jo, for han kan jo ogsaa gjøre Alt, hvad han vil.

Sk. Snak! Hvad forstaaes ved, at Gud er almægtig? Hvad staaer derom i Lærebogen?

Dr. (ramser op). Han kan gjøre Alt, hvad han vil, uden Møje; men han gjør ikkun det, som er viist og godt, fordi han ikke vil Andet end det alene.

Sk. Ja, seer Du det!»

VII.

Det første Nr. af «Corsaren» udkom den 8de Oktober 1840, da jeg var henved 21 Aar; men skjøndt den skulde være et Ugeblad, fulgte det næste Nr. ikke strax, dels fordi intet Manuskript var forberedt, dels fordi vi ventede paa den Tegning, der skulde være fulgt med Nr. 1. Chievitz havde skaffet en Kunstner, der var en ret dygtig Mand fra Akademiet. Tanken, som blev opgivet ham, var, at Statsgjældens Afbetaling ved frivillige Bidrag lignede Udtømmelsen af en Sø ved Hjælp af Theskeer, og da han ikke havde Forestilling om politisk Tegning, om den lunefulde Overdrivelse, som fører dertil, blev Billedet vel akademisk, men tillige saa naivt-tørt som mulig; men saa var det da ogsaa saa hjemmegjort som selve «Corsaren». Medens vi gik og saa Tegningen blive til hos Kunstneren og en Kobbertrykker i Pilestræde, kom *intet* Manuskript tilstede. At jeg atter skrev og

[redacted]

fik det Hele paa mig, hidrørte tildels fra den Historie, som «Dagens» Redaktør, Chr. Hansen, havde fortalt mig om de femten Studenter, der udgjorde Bladets hemmelige Redaktion. Jeg gik ind derpaa og foranstaltede i Fantasien et Redaktionsmøde, og under Udarbejdelsen fremkom «det militære Medlem» med hans ængstelige og kompromitterende Pligttroskab mod Regeringen. Jeg tilstaaer, at det endnu virker oplivende og fornøjende paa mig, naar jeg tænker paa disse Beretninger, der havde Ungdomsglæde i sig og optoges af Publikum som nøjagtige Protokoller over maliciøsglade Studenters Møder «ved Billard og Champagne». Hvor Livet kom fra, hvorfor jeg med Pennen i Haanden var saa særegent og hensynsløst glad, véd jeg ikke; men jeg kan skjønne, at der i alle den Slags Artikler tillige var en Slags Mekanik, at de hidrørte fra den før omtalte Villen og Boren.

Den eneste virkelige Sammenkomst, der nogenlunde kunde sammenlignes med Redaktionsmøderne, blev holdt efter Udgivelsen af Nr. 2, paa min Fødselsdag. Der var foruden Chievitz, Bissecrup, Mahler et Par Boghandlere — Høst og Klein — tilstede, og jeg udhæver dette, fordi det tydelig viser, at der fra Først af ikke, som man har troet,

vor for Alvor Tanke om at gjøre «Corsaren» til et mysteriøst Blad eller lægge Dølgsmaal paa Noget, der vedkom den. Forholdene medførte paa meget simpel og naturlig Maade, at der blev en Legen Skjul, og Publikum bidrog til det Hemmelighedsfulde ved sin Tilbøjelighed til, saasnart noget Søgt er fundet, at formode noget Ufundet.

Omtrent samtidig med, at vi holdt Gilde, skete noget Betydeligt i det danske Rige: Kongen udstedte Reskriptet af 31te Oktober 1840, hvorved der blev givet Afvisning og Irettesættelse til Underskriverne af den store Skattebevillingspetition, altsaa Afslag paa Ønskerne om det, hvori vi dengang sammenfattede Frihedskravet. Noget Saadant var ventet, og alligevel kom det med en vis Overraskelse, uhyggeligt, truende, med en Slags Hilsen fra de onde, østlige Magter, Rusland, Østerrig og Preussen, som Kongen, engang Giver af den norske Forfatning, nu havde sluttet sig til imod sit Folk. For mit Vedkommende husker jeg tydelig, hvorledes jeg dengang forestillede mig Kongen med et sky, mismodigt, vredt Fysiognomi. Der kom et Had tilstede imod absolutum dominium i hans Haand, fordi han ikke syntes at have saadan Ret dertil som Frederik d. 6te, og samme Had — *der jo ikke* var saa bittert og dybt, at det hindrede

godt Humør — strakte sig efterhaanden til Alle dem, der i bunden eller ubunden Stil priste den højtdannede, kunstforstandige, Skjønhed elskende Kongeperson.

Oppe i Læseforeningen var Stemningen trykket. Adskillige Ansigter, som jeg endnu seer for mig, bare med Højtidelighed Fædrelandets Sorg og formanede sig selv og Andre til Ro. Da vi Fire en Aften sad deroppe i en Krog og omtalte, hvorledes nu Bladet skulde forholde sig til Sagen, var jeg af den Mening, at vi foreløbig skulde ignorere Reskriptet eller blot med en Linie anmelde dets Fremkomst og derimod skrive en Lovtale over Friheden og den ædle Konge, som vilde sætte sig i Spidsen for den. Det gik man ind paa. Den egenlige Grund til, at jeg foreslog denne Optræden, var imidlertid den, at jeg nys paa Vandkunsten havde været Vidne til en Ceremoni, som er den yngre, nulevende Slægt ganske ubekjendt: Tallotteriet blev trukket med gammeldags, middelalderlig Pomp. Der var oprejst en stor, pyntet Tribune; Embedsmænd stode der gravitetisk; der blæstes en Fanfare af Trompeter for hvert Numer, som højtidelig blev trukket. Jeg paastod, at der ikke kunde være Tale om Frihed i et Land, hvor Sligt bestod, jeg havde Hovedet fuldt deraf og

vilde fremfor Alt skrive en Artikel derom. Den blev da ogsaa skrevet og senere trykt og kan som ret betegnende aftrykkes her.[8] Man kan sige, at saa skulde jeg egenlig holdt med Kongen. Dette var en Tanke, som nogle Aar senere kom nær; men hvorledes skulde den efter alt det Foregaaende have havt Magt i hint Øjeblik, da vi netop mente os skuffede af Kongen, da hans Tilværelse som Eneherre var en Fjendtlighed, og da man instinktmæssig følte, at hvad det først og fremmest gjaldt om, var at rejse Folkets Følelse imod Absolutismen og al dens Medhjælp og gjøre det frit? Desuden er det en Sandhed, at Ordene «Konstitution», «Skattebevillingsret» dengang havde en Slags Tryllemagt, Sindet kunde ikke komme ud derover. Dog, jeg forsvarer og undskylder ikke, jeg fortæller.

Da vi derefter kom sammen hjemme hos mig for at vedtage Artiklerne til Bladets Nr. 3, var der gjennem Bogladerne indkommet anonyme Bidrag til os, og deriblandt to netop om Reskriptet. Det ene var en fortræffelig Afhandling, og jeg havde ikke Andet imod den end, at den saa ud, som om den oprindelig havde været skrevet for «Fædrelandet», men at man af Utilbøjelighed til at søge den bragt ud ad den Vej havde sendt den

[redacted]

til os. Jeg er langtfra at paastaa, at Monrad havde skrevet den; men den lignede hans Stil. Naar man nu læser den, kan man maaske mærke denne Lighed; men vant, som man nu er, til stærke og voldsomme Bladartikler, vil man have Vanskelighed ved at forstaa, hvordan den kunde lyde i hin ængstelig-stille Tid, og hvor farlig den maatte synes, naar man som jeg havde faaet sin Sans lidt skjærpet. Jeg mente, at den vilde blive beslaglagt. Chievitz sagde: Og hvad saa? Et Beslag er jo den bedste Reklame, Regeringen kan gjøre for Bladet; «Corsaren» bør have et Beslag. — Mahler sagde Knirsch! — Bisserup mente, at Artiklen var for fin til at beslaglægges; Reiersen vilde betragte den som Kaviar fra den store Hob. Jeg vilde nødig vove det, fordi jeg hos Thomsen stod til Ansvar for Lind; men da vi afstemte, og de Tre vare imod mig, sendte jeg Artiklen til Trykken. Inden en Time efter at Reiersen havde faaet sit Exemplar, indfandt Politiet sig i Trykkeriet og beslaglagde Bladet, og Kancelliet beordrede Redaktøren under Tiltale. Straffen, der senere blev idømt, var Fængsel paa Vand og Brød. Desaarsag kan det have særlig Interesse at se den nu.[9]

Min abstrakte Lovtale over Friheden og den ædle Konge, som nu svævede i Luften uden en

Linies Modsætning, kunde tilligemed «Tallotteriet» m. M. uhindret udgaa i det følgende Nr.

Denne Beslaglæggelse kom til at udøve megen Virkning. For det Første gjorde den mig ene. Chievitz trak sig aldeles tilbage, og det var ganske i sin Orden; thi han boede hos sin Moder, og den stille, aldrende Kone vilde have taget sig det meget nær, hvis hun havde erfaret, at Sønnen stod i Forbindelse med et Blad, der blev lagt under Beslag, og endnu større Sorg, ja en sand Ulykke vilde det være blevet, om hans Principal, Grossereren, havde faaet det at vide og — hvad Chievitz i saa Tilfælde ansaa for aldeles vist — givet ham Afsked. Paa hvilket andet Kontor skulde en Corsar-Redaktør have faaet Plads? Og Bladet selv tilbød jo ingen Udsigter, mindst for et saa lidet aktivt Menneske som Chievitz. Bisserup var som Kopist i et kongeligt Kontor i nok saa stor Fare, og skjøndt det, han skrev, og sjelden skrev, var saa uskyldigt — Theateroversigter —, vovede han fra nu af ikke at betro Brev eller Manuskript til noget Bud, men kom selv i Mulm og Mørke, afgav det ved Døren og turde ikke blive hos mig. Mahler havde ganske vist intet Lignende at tabe, men «Politi» og «Beslag» havde en Lyd, der *gjorde* ham frygtsom. Ved at blive ene tabte jeg

[redacted]

ikke saa meget en egenlig Medarbejden som den Bistand, der ligger i, at Andre ere sympathisk tilstede og give En Følelse af, at man arbejder for noget Fælles. Selv naar man med mere eller mindre Føje indbilder sig at staa i Tjeneste hos det Almene, er det godt ikke at være ene, fordi den Selviskhed, der er forbunden med enhver menneskelig Stræben, da for Andre træder mindre frem og tildels ogsaa virkelig bliver mindre. Deri ligger det Gode ved at danne Parti. Men saa har Partiet til Gjengjæld den Egenskab, at dets Medlemmer gjerne tage nogen Skade ved Kammerateriet.

Den anden Virkning af Beslaglæggelsen var, at jeg begik en Dumhed, der er saagodtsom uforklarlig. Jeg bildte mig ind, at nu kunde Lind ikke længer bruges som Redaktør. Hvorledes jeg kom paa den Forestilling, véd jeg ikke; de andre Blades «Straamænd» afgik jo ikke ved en blot Beslaglæggelse, men vare gyldige, indtil de bleve dømte i Censur. Jeg saa det ikke, tænkte det ikke, eller min Tanke gik ligesom blind udenom dette Punkt og løb sig fast i, at Lind var blevet ubrugelig. Og det endnu mere Uforklarlige er, at jeg beholdt denne Forestilling i længere Tid og stadig handlede derefter.

Men jeg stod nu ved det beslaglagte Nr. 3 og vilde af al Magt have Nr. 4 ud. Udenfor Læseforeningen mødte jeg Mahler og foreslog ham, at han med mig som Medarbejder skulde overtage Redaktionen, sætte sit Navn paa Bladet, være dets Herre og Ejer. Efter nogen Tvivlraadighed endte det med: Nej, jeg kan ikke. Forlang Alting af mig, kun ikke det. — Idet vi saaledes samtalende gik hen imod Højbro, kom fra Slotspladsen en midaldrende Mand gaaende op paa Broen, stod stille og stirrede ned i Vandet. Han var sømandsagtig klædt, med blank Hat, og Solen skinnede paa Hatten. Vi kom Begge til at se paa ham. Mahler sagde: Gud véd, om den Mand vil springe i Vandet? Han seer saa tænksom ud. — Hellere kan han da blive Redaktør af «Corsaren», sagde jeg. — Knirsch! sagde Mahler. — Jeg gik hen til Manden og spurgte, hvad han hed. Buch, svarede han, og tilføjede, at han i sine yngre Dage havde været Sømand. Ja, det kunde man da se. — Er der Noget i Vejen med Dem? spurgte jeg. — Med mig? svarede han og saa frejdig op, nej, slet ikke Noget. — Hvad stod De da og grundede saa dybt over just nu? — Aa, jeg tænkte paa, naar jeg vel monstro kan komme i Bombebøssen, for det er der lovet mig. — Kan De læse

og skrive? — Ja, vel kan jeg det. — Jeg spurgte, om han, imod god Betaling og imod at der blev sørget for, at intet Ondt skete ham, vilde paatage sig Ansvaret for Noget, der skulde trykkes. — Ja, hvad er det for et Ansvar? — Det var for vidtløftigt at sige ham paa Højbro. Han fulgte da med hjem, og i Mahlers Nærværelse forklarede jeg ham, hvad der kunde forklares: hvad Gavn han gjorde mig, hvad Skade han kunde have, og hvad Erstatning der kunde bydes. For ham var det som et Vidunder, og med et mærkelig lunt Smil underskrev han Erklæringen om, at Bladet kunde trykkes paa hans Ansvar.

I visse Maader kan jo siges, at Antagelsen af Buch til Redaktør ikke i Principet var forskjelligt fra Antagelsen af Lind; men der er dog den Forskjel, at Lind blev budt mig af Thomsen og gik ind paa det med en vis Hengivenhedsfølelse, hvorimod Buch blev kjøbt paa Torvet. Det er nu ganske vist ikke en af den Slags Fejl, som et Menneske skal gaa og bære paa med Anger og Ruelse sit hele Liv, men var dog en trist Sag. Et Blad som «Corsaren» behøver fortrinsvis noget Blankt og Fint hos Redaktionen; der skulde ikke være givet Folk Anledning til at tale om «Sjovere»; der skulde ikke være givet Anledning til endnu Mere.

Og det var saa irrationelt, saa lidet nødvendigt, kan siges og gjentages. Men jeg er dog langtfra at ville have det opfattet som et Tilfælde eller som en Skjæbne «grum og umanerlig stiv». Thi naar et Menneske med Selvvillen og uden tilstrækkelig Kundskab begiver sig ind i betydelige Forhold, saa er han ifølge Samfundets indre, skjønne Orden ligesom forpligtet til at begaa en eller anden Fejl svarende til hans personlige Mangel, og som slaaer tilbage paa ham. Desuden, var Sagen paa den ene Side meget uheldbringende i sine Følger, saa bar den det Held i sig, at der ved den blev et bestandigt, om end længe skjult Brud mellem Bladet og mig personlig.

Reiersen gjorde ingen Vanskelighed, da han paa Bladets Nr. 4 saa det nye Navn Buch. Havde han forlangt at se og examinere Buch — et Forlangende, som han en Tid senere stillede ved Redaktørskifte —, saa var rimeligvis «Corsaren» bleven standset med det Samme. Forsaavidt frelste han Bladet, og naar jeg ikke netop vil sige, at det skete af Humanitet eller Venlighed, saa maa jeg dog gribe Lejligheden til her at udtale om Reiersen, at han — hvem vi i Spøg og i Alvor altid gave Skyld for Beslaglæggelserne — var saa human, som man overhoved kunde forlange af en

Kriminalretsassessor og en Mand af den gamle Skole og i det vanskelige Embede. Men, som de, der vare med Napoleon paa St. Helena, senere sagde om Hudson Lowe: «Om han havde været en Engel, havde vi dog gjort ham til en Djævel», saadan gik det ogsaa Reiersen, og saadan vil det sædvanligvis gaa Fangevogtere. Naar han ikke var streng, blev han strengt irettesat af Stemann, hvorimod A. S. Ørsted, som det synes, optraadte formildende. Jeg véd kun af én Gang, da Reiersen optraadte med personlig Lidenskab, idet han i Brev til Kancelliet beskyldte mig for at have opgivet en Redaktørs borgerlige Stilling «falsk». Beskyldningen havde ingen videre Følger, og jeg er først nylig i vedkommende Arkiv kommen til Kundskab eller bleven mindet om den.

Efter otte Ugers Forløb blev «Corsaren» igjen beslaglagt, og Buch maatte, ifølge min vrange Opfattelse, træde af. Han stillede en Anden i sit Sted, en mærkelig forstandig, alvorlig Almuesmand ved Navn Hansen, der holdt i ti Uger, og saa afløste under hurtig følgende Beslaglæggelser tre hinanden. Paa denne Tid, da det, som strax vil sees, ikke kunde gaa længer, meldte sig, underlig nok, af egen Drift en Student ved Navn Morthensen, og da han i alle Maader kunde overtage An-

svaret, og der altsaa kom noget mere Berettiget tilstede, fik jeg Øjnene op for, at han kunde beholdes og samle alle de Beslaglæggelser paa sig, han selv vilde, indtil han blev dømt i Censur.

Imidlertid havde jo denne ubegribelige Skiften Redaktør vakt almindelig Opmærksomhed. Nogle troede, at jeg gjorde det af Kaadhed, at jeg med Vidende og Vilje havde den baade frivole og farlige Hensigt at parodiere ogsaa Redaktørvæsnet. Regeringen tog Anledning til at gjøre noget Usædvanligt: den lod optage Politiforhør for at opdage den egenlige Redaktør og Forfatteren af de inkriminerede Artikler og ikke lade ham være dækket af Lovens Bogstav om Ansvarligheden. Det var i visse Maader en Legen Blindebuk med utilbundne Øjne; thi Reiersen kjendte mig jo, og — som senere er blevet fortalt mig af højtstaaende Politiembedsmænd — jeg var under bestandigt Tilsyn, man vidste Alt, hvad der angik mig. Men man gik regelmæssig frem og stævnede Alle, der kunde give Oplysning. Da jeg blev tilsagt til at møde for Politiretten, kunde jeg jo gjætte, hvad Anledningen var, og der var ingen Tvivl om, hvad jeg skulde svare, uden i ét Punkt. Derom henvendte jeg mig til en anerkjendt dygtig og hæderlig Jurist, Overretsprokurator (Etatsraad) Nyholm. Jeg

fortalte ham Alt og spurgte, hvorledes jeg nu skulde bære mig ad for ikke at drage Bisserup, Chievitz og Mahler med ind i Sagen. Det var jo dem, der havde overstemt mig ved den først beslaglagte Artikel, hvis Forfatter vi ikke kjendte. Nyholm gav mig ubetinget Ret i, at jeg ikke kunde angive dem og fortælle, hvorledes Bladet var blevet til; der blev derfor kun tilbage at fremstille Redaktionen som anonym og mig som dens Agent. Da efter de første, foreløbige Forhør under Serene d'Acqueria Sagen gik over til Kriminalretsassessor (Etatsraad) Gudenrath, gjentog jeg dette, og Gudenrath spurgte mig da en Dag «paa Ære», om jeg havde været et viljeløst Redskab eller selv udøvet et Skjøn. Paa et Spørgsmaal saadan stillet var der kun ét Svar, og paa det blev jeg — som det antages — senere dømt af Højesteret som Forfatter af alle Artiklerne. I juridiske Kredse, hvor Forhøret blev bekjendt, var man af den Mening, at Gudenrath ved over den juridiske Retsskranke at stille mig et Spørgsmaal paa Ære og lade Svaret tilføre Protokollen var gaaet for vidt i Embedsiver. Det er muligt; men det var dog større Lykke for mig at blive domfældt paa Grund af et ærligt Svar end at blive frikjendt paa Usandhed. Kancelliet beordrede paa

engang fire Justitsaktioner imod mig som Forfatter af de beslaglagte Artikler.

Det var paa samme Tid, at Politiet underhaanden søgte at hindre «Corsarens» Trykning. Det Trykkeri, hvorfra Bladet hidtil var udgaaet, ejedes af en Mand, der ikke selv havde Privilegium; den angivne Ejer var kun Faktor. Det blev betydet Vedkommende, at denne Uregelmæssighed ikke vilde hengaa upaatalt, hvis man vedblev at trykke «Corsaren». Den Bogtrykker, jeg da henvendte mig til, var imod god Betaling villig, og et Numer blev sat; men inden Trykningen havde Politiet skræmmet ham, og saa forlangte han endda, morsomt nok, Betaling for Sætningen. Husvild med Bladet henvendte jeg mig endelig til Hr. Brill, der havde trykket «Nestved Ugeblad», og bad ham sætte Betalingen efter Skjøn. Da Politiet kom ogsaa til ham, svarede han: Jeg har mit Borgerbrev som næringsdrivende Borger, og saalænge jeg ikke gjør noget Ulovligt, har jeg Intet med Politiet at skaffe.

Efterhaanden fik «Corsaren», tildels vistnok formedelst den Opsigt, som Beslaglæggelser og Aktioner vakte, en Mængde Abonnenter (skjøndt aldrig over 3000, den blev aldrig et Almueblad); men i Førstningen gik det smaat med Abonne-

mentet, og jeg kunde næppe holdt Bladet gaaende i hint Tidsrum, hvis ikke Boghandler Steen havde staaet i Forskud for Trykningen og Reitzel for Papiret. Naturligvis indeholdt dette et Haab om bedre Tider, uden hvilket man vanskelig kunde have blevet ved.

Der var, midt imellem alle Hindringer, noget Opmuntrende tilstede i Luften; men der var tillige og væsenlig i Sindet Noget, som er blevet mig selv fremmed. Uagtet jeg naturligvis indsaa, at der var fuld Alvor i Politiforhør, Kriminalprocesser o. s. v., kom jeg op over deres brutale Virkelighed som en lille Baad over en stor Bølge. Jeg levede og aandede i lidenskabelig Glæde ved at skrive Bladet og faa det ud gjennem eller trods Reiersen. Den Sans, jeg har nu, idet jeg skriver om Antagelsen af Redaktører, havde jeg ikke dengang: de vare Midlet til at faa Bladet ud, og det skulde ud, som en Vittighed skulde ud, om saa gjennem Ribbenene. Det havde grebet fat i mig, det var en Betagethed, ligesom en Forvandling, skjøndt simpel Virkning af skjulte Anlæg og nye Omstændigheder. Jeg havde Tro paa at komme saa uskadt og saa lykkelig derfra som fra hint Ridt; men jeg kan ikke huske, at jeg tænkte og ræsonnerede derover; det var saadan i mig.

Jeg husker, at netop den Dag, da jeg kom fra Forhøret hos Gudenrath, hvor jeg havde givet det afgjørende Svar, kom jeg strax udenfor Raad- og Domhuset til at tænke paa andre Ting og begyndte at udarbejde et Redaktionsmøde, og Situationen, som jeg opdigtede, Replikerne, jeg lagde Personerne i Munden, vare mig saa komiske, at jeg lo paa Gaden og blev ganske skamfuld overfor Folk, der saa paa mig. I de Dage og under lignende Forhold mødte jeg engang Balthasar Christensen, og han udtalte sin Undren over, át man, som det syntes, kunde under saadanne Omstændigheder beholde Humøret. Ja, hvordan kunde man?

Men denne sære Fornøjelse over at kunne skrive og faa Bladet ud var strax blandet med Noget, der havde baade Alvor og Pine i sig. Det hidrørte naturlig fra, at jo hverken Bladet eller jeg oprindelig vare anlagte paa det Komiske, og at Sindet bestandig søgte Noget, der ikke var til blot at le ad. Bladet var jo ogsaa omhyggelig delt i to Dele, den større, alvorlige, og den mindre, kaldet Charivari. Uden Betydning i saa Henseende var ikke heller Hjemmets Kritik; thi Moder, der var flyttet sammen med mig og ved Indflytningen bragt ind i det aldeles Uventede,

[redacted]

«Corsaren», læste fortrinsvis de alvorlige Artikler og fandt deri — ligesom jeg selv — «Corsarens» Ret til at være. Denne Bladets Deling, med kvantitativ Overvægt af det Alvorlige, Stemningsfulde, Følsomme med Stænk af Begejstring, er, troer jeg, gaaet de Fleste af Erindringen; thi denne holder jo mest fast paa, hvad der var paafaldende og usædvanligt.

Et Menneske skylder at bringe et Takoffer for hver god Ting, der findes i det Samfund, hvor han fødes. Det vilde være vanskeligt at nævne dem allesammen; thi deri bestaaer netop Samfundsbetydningen, at de ere i Luften, kunne blæse ham imøde paa Gaden — tilligemed onde Ting, unægtelig — men ogsaa staa som faste Anstalter. En saadan god Ting er eller var det kgl. Theater. Ganske vist er Theatret ikke «Livsens Træ midt i Haven»; det er det æsthetiske Livs Palads midt i Virkeligheden, og det er vanskeligt at angive nøjagtig Forholdet, hvori det staaer til Livet og dets Sandhed. Det byder Indbildningskraften og Følelsen Aktion til Erstatning for vor Længsel efter Handling, Bedrift; det giver os Verdenskundskab paa anden Haand; det Skjønne og Ophøjede, som det samler inden- og udenlandsfra, bliver til Stemninger, som Nogle ville stræbe at forarbejde til

personlig Brug, Andre maaske benytte til Pynt. Men er der noget Usikkert i Alt dette som overhoved i det Æsthetiske, saa havde eller har vort nationale Theater paa Grund af historiske Forhold den bestemte skjønne og gode Egenskab: at vække Respekt. Man kommer i godt Selskab — jeg mener ikke netop de Levendes, men de Dødes. Fra Pyramiderne saa, ifølge Napoleon Bonapartes Proklamation, fire Aartusinder ned paa de franske Soldater; det er ikke saa stort paa Kongens Nytorv; men idet vi træde ind, seer en Fortid ned paa os, er tilstede i Sindene, præger dem paa en Maade, der kan kaldes højtidelig, med Fornemmelsen af, at for den, der vil, ere Aand og Poesi sande Magter i Tilværelsen.

Det er altsaa naturligt, at jeg ikke gik i Theatret for at faa Anledning til Vittighed, og at jeg overhoved betragtede Anstalten paa en ganske anden Maade end f. Ex. Enevoldsmagten. Den virkede paa mig med sin egen Ret og Magt, og den var tillige noget Nyt; det var mig en «fryd-fuld Trang» at gjøre ordenligt Regnskab for, hvad jeg saa. Men der var det Underlige ved Respekten, at jeg strax havde mest Evne til at finde Fejl. Unægtelig hidrører dette tildels fra Ungdommens Sans for Idealet, hvilket et godt Theater

selv hurtig skjærper; men det kommer dog ogsaa af, at man ad den Vej mest troer at vise Skarpsindighed og Overlegenhed. Det er Forfængeligheden og Overmodet, der blander sig ind i Sandheds- eller Skjønhedsinteressen. Alligevel, der er et Tredje og Væsenligt medvirkende: Det er vanskeligere at rose godt end dadle godt. Endog naar man, som Tilfældet var med mig, intet Hensyn har at tage, ikke vil behage en Ven eller — hvad der er sjofle Naturer overladt — faaer sin Dadel frembragt af personligt Fjendskab, bliver Ros en besværlig Sag, fordi dertil behøves mere Indsigt i Tingenes Væsen og mere sammenlignende Kundskabsfylde, end den medfødte Sans har nødig for at føle sig stødt af Fejl. Jeg mærkede, at jeg kunde beundre og ved Lejlighed udtale det ret snildt, f. Ex. i Anmeldelse af Heibergs «Nygifte» og «En Sjæl efter Døden», eller af Gamle danske Folkeviser, bearbejdede af Øehlenschlæger (Bladets Nr. 8); men naar jeg skulde gjøre rigtig Rede for mine Fornemmelser, var der ligesom en Taage i Hovedet.

I den Tid kom jeg jevnlig sammen med L. Købke (død som Overretsassessor) og Leuning (død som Justitsminister). Hvorledes et flygtigt Studenter-Bekjendtskab med Leuning var blevet

fornyet, kan jeg ikke huske; men det dannede et Tilknytningspunkt imellem os, at vi vare fra samme Egn. Hos ham traf jeg Købke. Begge vare meget livlige, Leuning mere stille livsglad, Købke i Reglen højttalende, med skarpe, færdige Meninger. Han skrev anonymt i «Kjøbenhavnsposten», mest om juridiske Ting. Der var noget Dristigt i, at de vilde omgaaes mig; thi efter Tidens Anskuelser satte de deres Fremtid paa Spil ved maaske at faa Udseende af at være Medarbejdere af «Corsaren». Det kunde da heller ikke vare; men selv medens dèt varede, var der en Skranke imellem os. Af alle Betingelser, som laa i deres Ungdom, dreves de frem mod et Formaal overensstemmende med Samfundets Vedtægter, og de kunde i mig næppe se Andet end en besynderlig Jevnaldrende, der overmoden allerede havde naaet sit Formaal udenfor alle Vedtægter; de kunde ikke godt begynde at tale til mig derom, og jeg indbød ikke dertil. Naar vi kom sammen, var der gjensidig Interesse — jeg holdt især af Leuning —, men en Hindring for frejdig Samtale undtagen om æsthetiske Ting, og her viste sig ogsaa en Hindring. En Aften spillede vi Lhombre, og ved Maaltidet kom Talen paa et Stykke, som Begge den foregaaende Aften havde seet. Købke sagde:

Det er sgu et godt Stykke! — Leuning gned Hænderne og sagde med spillende Øjne: Ja, det er et godt Stykke; jeg morede mig! — Jeg havde ogsaa seet Stykket, men var usikker i min Anerkjendelse og vilde nu inderlig gjerne vidst, af hvad Grund, efter hvilke Regler disse to dygtige Mennesker fandt Stykket godt. Men det laa ikke for mig at spørge, og jeg turde heller ikke; thi jeg var allerede Autoritet, jeg fik allerede Breve fra Forfattere, der sendte mig deres Skrifter «med Ærbødighed og Beundring». Jeg var skruet op og kunde ikke komme ned eller raabe ned: Hør nu, Godtfolk, jeg er slet ikke saadan en Pokkers Karl, som I tro — hjælp mig lidt.

Og paa samme Tid kom det, jeg vil kalde Corsar-Luften, mere og mere tilstede. Den hidrørte fra Ensomheden, som var begyndt med den første Beslaglæggelse, og som steg. Bladet og jeg levede fuldstændig sammen i denne Ensomhed, der var omgiven af det hele officielle Livs Fjendskab. Udenfor stod i min Forestilling det hele Publikum, ikke deltagende, men nysgjerrigt, tildels beundrende, men dog mest undrende sig over det vilde Ridt og forskende efter, hvor længe det kunde vare, inden Halsen knak. Imod dette stillede sig den dybe Bevidsthed om, at Ridtet

vilde gaa godt. Den kom frem i den trodsige Maade, hvorpaa jeg forklarede det oprindelige juste-milieu-Program derhen, at det skulde betyde: «Hans Haand skal være imod Alle og Alles imod ham». Men tillige behøvedes, syntes mig, i denne Situation, at jeg skulde være Nr. 1, at jeg skulde sige det Skarpeste og mest Tilspidsede om det, jeg bekæmpede, og tillige det Rigeste og Klareste om det, der syntes mig smukt, medens jeg var i den tragi-komiske Situation, ikke at vide, hvordan jeg skulde bære mig ad dermed.

En Dag mødte jeg I. Levin paa Gaden. Vi kjendte kun lidt hinanden, havde flygtig truffet sammen hos en Bogtrykker; men der behøves i Ungdommen ikke meget for at komme i livlig Samtale henad Gaden. Han var, som det syntes, netop fyldt af Uvilje mod et ungt Menneske, han nylig havde talt med, og som udgav sig for Æsthetiker uden at kjende Lessing. Paa sin Vis kom han paany i Iver for Lessing: Hvad gi'er De mig for en saadan Mand? Han er dog nok værd at kjende! Først skrev han Kritiker for at fremkalde gode Digterværker, og da det ikke frugtede, gav han sig selv til at skrive dem, f. Ex. Nathan der Weise! Hvad gi'er De mig for en Æsthetiker, der ikke kjender ham? — Om Levin havde en Mis-

[redacted]

tanke om, at jeg var i samme Tilfælde som hin Æsthetiker, véd jeg ikke; men jeg gik øjeblikkelig hen til Høst og kjøbte Lessings samlede Værker. Hvad «Nathan der Weise» angaaer, kan jeg ikke sige, at den virkede stærkt paa mig. Jeg vidste, at jeg skulde beundre, beundrede ogsaa, følte mig som i en hellig Lund; men der var noget kjøligt. Skikkelserne bevægede sig med stor Anstand, alle ligesom i hvide Klæder, men forbleve fjernt. Desto mere grebes jeg af «Laokoon» og især af «Dramaturgische Blätter».

Jeg vidste dengang ikke, hvad Stil var, men kom under dens Paavirkning. Jeg følte mig ligesom i Stue sammen med en Mand, der vilde og vidste i stort Omfang, og som, idet han kastede et overlegent, sarkastisk Blik paa mig, førte min Tanke som Herre og samtidig gjorde den fri. Naar han vilde opnaa et Resultat, præge mig med sin Anskuelse, lod han Beviserne drage frem i en saadan Orden og Klarhed, at jeg undertiden standsede midt deri og med lukkede Øjne selv vilde fortsætte og fuldføre Beviset; men i samme Øjeblik som jeg ikke længer havde hans Bistand og var under hans Magt, forsvandt Alting for mig, og jeg sad hjælpeløs, indtil jeg med smerteblandet Glæde huskede, at jeg havde Bogen i Haanden og

kunde gaa videre. Og han kunde rose! Han blev overlegen, ikke blot ved Dadel, men ved Anerkjendelse og ved umiskjendelig Sandhedssøgen.

Men jeg kunde ikke efterligne ham, af den simple Grund, at naar man ikke er bøjelig nok til at tage Form og Farve efter en Anden, lader enhver Efterligning, en Dygtigheds-Efterligning, sig kun udføre af Dygtighed.

Og imidlertid maatte jeg strides med Publikum eller de Blade, der paa Publikums Vegne vilde forhindre mig fra at skrive de alvorlige Artikler. I Nr. 48 f. Ex. gjorde jeg Indsigelse og fordrede min Ret til at føle Ærbødighed for Noget. Publikum foretrak det «Morsomme». Det hidrører jo fra Menneskenes, især de Dannedes stønnende Længsel efter Liv, deres Modtagelighed overfor det Pikante, Dristige; de ville have baade en Herre og en Tjener i den, der kan byde det; de ville bøje sig for hans Talent med Forbehold af at hævne sig paa det; kom det an paa dem, vilde han forcere sig ihjel paa deres Tilfredsstillelse. Det er saa korrekt, saa mageløst rigtigt! Samfundet er saa fuldstændig vel ordnet, selv i sine Fejl — naar herved blot huskes, at Tilskueren maaske i næste Øjeblik selv er oppe at ride paa *sin Maade* og for sin Kreds.

Paa den Tid førtes jeg anden Gang sammen med S. Kierkegaard.

Der blev sendt mig en Anmeldelse af hans Magister-Disputats: «Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Sokrates» — eller egenlig ingen Anmeldelse, men en ironisk Tak-Adresse med Benyttelse af hans eget paafaldende, maniererte Sprog. Artiklen var velskreven; men jeg vilde dog nok se selve Bogen, læste den og fandt, at der for Retfærdigheds Skyld burde tages et Forbehold med Hensyn til dens Indhold, og det gjorde jeg i en kort Efterskrift, hvorved jeg igjen savnede Evne til aandfuld, overlegen Anerkjendelse, men dog fik taget mit Forbehold (Nr. 51). Dengang vidste jeg ikke, om den Kierkegaard var den samme, som jeg havde truffet hos Provstinde Rørdam; men strax efter mødte han mig paa Gaden og sagde, at jeg nu havde havt fat paa ham i «Corsaren», men han havde ikke Grund til Klage, hvorimod han mente, at Artiklen manglede Komposition; jeg skulde lægge mig efter komisk Komposition, det var min Opgave. Jeg tog hans Ord for et godt og velment Raad, hvad de jo upaatvivlelig ogsaa vare. Altsaa, ogsaa han henviste mig ene til det Komiske og nægtede mig Evne eller Kald til at vise Alvor, Ærbødighed, Ærefrygt.

Men hvad var da den Opgave, han satte mig: komisk Komposition? Det kunde jeg ikke godt spørge ham om, og jeg vidste det ikke; jeg var nu engang forsømt udi Æsthetiken som Lære, som Videnskab, kunde ikke se Artiklens Fejl — nemlig den uforarbejdede Sammenblanding af Skjemt og Alvor — og kjendte Intet, der kunde hjælpe mig som Mønster. Ordet «komisk Komposition» glimrede for mig som Noget, der vel ikke stod i Forbindelse med Lessing eller retfærdig Ros og Dadel, men alligevel var noget Betydeligt. Hvad var det da? Efter det stærke Glimt, han havde kastet ud, stod jeg i Mørke. Der er noget Besynderligt i, at netop han skulde opstille Bladet eller dets formentlige Aand som Lov og Formaal for mig istedenfor Noget i mig som Lov for Bladet. Men det er ogsaa vist, at han, uden at enten han eller jeg kunde ane det, den Dag sleb den Spids, der senere stak ham selv.

Jeg kan her berette om endnu et Par smaa Sammentræf, jeg havde med ham i dette Tidsrum.

Jeg bestilte en Vinterfrakke hos Fahrner, Datidens fashionable Skræder, og da jeg var usikker om, hvordan den egenlig skulde være, sagde *Fahrner*: Vil De nu gjøre mig den Tjeneste at

overlade det ganske til mig? Jeg skal sy Dem den smukkeste Frakke i hele Kjøbenhavn. Det gik jeg ind paa, og da den var færdig, var det ogsaa en meget smuk Frakke, af fint, mørkeblaat Klæde, med Pelsværkskrave og, istedenfor Knapper, med Snore, en rig, sort Snorebesætning paa Brystet. Den behagede mig, fordi den havde et fint, militært Anstrøg, hvad der passede til mine Fantasier om Vaabenbrug; men netop paa det Punkt skræmmede den mig ogsaa som Virkelighedsdragt. Havde jeg i min Natur havt, hvad Skræderen vel antog, en Hang til at vække personlig Opsigt, til at tage Ungdomslivet lidt friskfyrs- eller spradebasseagtigt, saa vilde Frakken været mageløs. Det var nu efter Omstændighederne ikke muligt at komme med nogen Kritik over den, den var i sin Art mesterlig, og Fahrner var ganske stolt af den og ønskede, at jeg strax skulde gaa med den ned ad Østergade. Det vilde jeg dog ikke, men nøjedes med at forsøge mig ned ad Kjøbmagergade, hvor «Etablissementet» var, og da Folk undervejs ikke syntes at lægge videre Mærke til mig — for saadan er Folk, man kan ikke se paa dem, hvad de ville sige, naar de ere forbi —, saa begyndte jeg at faa Tillid til Frakken. Saadan kom jeg ad Amagertorv op i Vimmelskaftet; der mødte

jeg Kierkegaard. Han vendte om med mig, talte først om Et og Andet, som jeg ikke husker, og sagde derpaa dæmpet, med et umiskjendeligt Udtryk af god Vilje: «Gaa ikke med en saadan Frakke. De er jo ikke Berider. Man skal gaa klædt som andre Folk.» Jeg sagde ham ikke, at det var første Gang, og med hvilke Følelser, at jeg var i Frakken, men gik hjem, sendte den tilbage og lod Pelskrave og Snorebesætning tage af. Det gjorde mig kun ondt, at Kierkegaard havde troet, at jeg var rigtig glad i Frakken.

Ved en anden Lejlighed var der Noget, som fra hans Side gjorde mig ondt paa lignende eller egenlig bestemtere Maade. Uden at forraade nogen Nysgjerrighed, men dog med en vis Videbegjærlighed spurgte han engang om, hvorledes det gik til ved hver Corsars Tilblivelse, og jeg fortalte ham det ganske simpelt. Det syntes at overraske ham, at der slet intet Hemmelighedsfuldt var, og han spurgte: Men hvorledes véd De da saa god Besked om, hvad der foregaaer i Byen? — Jeg svarede, som sandt var, at jeg slet ikke vidste mere Besked end alle Andre, at jeg kun læste Bladene og gjorde mine Bemærkninger derover. — Men faaer De da ikke mange anonyme *Bidrag*? spurgte han. — Jo, men de færreste du,

[redacted]

og de fleste ere meget slemme. — Hvordan det? — Fordi de ere Angivelser af privat Art. Det er det Hæslige, at man faaer saadanne Angivelser selv om intime Familieforhold; jeg har endog havt det Tilfælde, at en Mand og hans Kone have angivet hinanden for mig. — Jeg vil Intet høre! raabte Kierkegaard. — Det gjorde mig ondt; thi det var, som om han paaduttede mig, at jeg havde staaet i Begreb med at forraade Noget til ham, at jeg var en grovere Natur end han. Det forhindrede ikke, at han senere bragte mig endnu engang til at fortælle om «Corsaren» og navnlig om Noget, der var hændt mig med Pastor Visby. V. havde udgivet en Bønnebog for Fanger i Strafanstalten, og den havde jeg kritiseret skarpt. Efter en Tids Forløb kom han til mig og sagde: Men, i Guds Navn, hvordan kan De angribe mig saadan? De kjender mig jo ikke! — Jeg svarede, at jeg kun angreb hans Navn, der stod paa Bogens Titelblad, ligesom jeg efter Omstændighederne angreb de Andre, hvis Navne jeg fandt i Bladene eller paa Bøger. — Véd De, at den Historie er morsom? spurgte Kierkegaard. — Det vidste jeg ikke.

Under disse Møder havde jeg stadig paa Tungen at spørge: Hvad er den Opgave, De har sat

mig? Hvad er komisk Komposition? Men hverken havde jeg ret Anlæg til at spørge, ej heller lettede hans Personlighed en saadan Tilnærmelse. I det Øjeblik, man mødte ham, var man under et Tryk, en Forsken, selv var han noget Aflukket.

I en Roman, hvor man har Frihed til at gjøre Tingene korte og iøjnefaldende, vilde nu være at fortælle, hvorledes Helten, efter at have af en Magister paa Gaden faaet den Opgave at søge efter komisk Komposition, gik frem som en Jafet, der søger sin Fader, og endelig fandt. Men Virkeligheden gaaer sjelden enten i Stort eller Smaat efter Lineal.

Der var Bladets politiske Side at passe, og der kom Beskjæftigelser af rent privat Art. Det er bedst at tage sidstnævnte først.

Næsten samtidig med, at jeg igjen traf S. Kierkegaard, gjorde jeg Bekjendtskab med en medicinsk Kandidat, B. Peine. Han havde anonymt indsendt et Par smaa Artikler til Bladet, og da de bleve optagne, kom han selv. Han var ikke stærkt begavet, men med et eget Lune, der ligesom uden hans Vidende og Vilje kunde blive bidende; personlig var han godmodig, sorgløs og smuk. Jeg besøgte ham engang paa Fødselsstiftelsen, og skjøndt der egenlig Intet forefaldt, maa dog det

[redacted]

kammeratlige Samliv, som kom tilsyne, have virket stærkt paa mig; thi det kom frem nogle Aar senere i «En Jøde»; en Del af Romanen er præget deraf, og navnlig er Skovturen en Udformen af Stemninger og Fornemmelser, som hint Besøg vakte. Den Kandidat, som var Model for Grøndal, samler endnu en Aften hvert Aar Levningerne af Kredsen fra hine Dage, men véd ikke af, at han er Grøndal.

Peine gjorde mig ogsaa bekjendt med en af vore betydelige Kunstnere, en Genremaler og hans livlige Familie, og saa skete det ved Juletid mellem selskabelige Fornøjelser for første og sidste Gang, at jeg forsømte mit Arbejde, og at jeg om Torsdagen ikke havde en Linie Manuskript til »Corsaren», der skulde ud næste Dag. I denne Nød faldt jeg paa at lade Bladet udgaa aldeles blankt, kun nederst paa en af Siderne et Træsnit, en lille Mand med en lang Næse. Jeg maa bekjende, at jeg med denne lille Mand mente Publikum; men Publikum forstod Sagen anderledes: der blev strax ude i Byen digtet, at Kongen havde bebrejdet Reiersen for stor Lemfældighed og forlangt, selv at censurère «Corsaren»; det havde jeg faaet at vide og indsendt det tomme Blad med den lange Næse. Senere have højtstaaende Em-

bedsmænd sagt mig, at Kongen virkelig — om ikke netop i den Udstrækning — beskjæftigede sig med «Corsaren»; dengang havde jeg ingen Anelse derom. Med en Slags Samvittighedsnag vendte jeg fra Fornøjelserne tilbage til Arbejdet, fik et Numer færdigt med en alvorlig og, som jeg troer, dygtig Afhandling, og saa blev den lagt under Beslag. Den angik Regeringens Adfærd ved ikke igjen at kalde den liberale Professor J. F. Schouw som kongevalgt Medlem til Stænderne, og i Anledning af denne Beslaglæggelse gjorde jeg i næste Nr. med Bitterhed den Bemærkning, at man var henvist til at angribe Kongen selv. Dette fordrer en Forklaring og overhoved en Omtale af «Corsarens» Artikler mod Kongen. Som alt sagt, har jeg ikke stillet mig den Opgave at forsvare, men at fortælle, gjøre klart, og jeg maa desuden sige, at jeg under lignende Omstændigheder rimeligvis nu vilde i det Væsenlige handle ligedan. Uansvarligheden er, selv hvad den konstitutionelle Konge angaaer, en skjøn Fiktion, som han selv maa bidrage til at vedligeholde; men det bliver ham let, fordi hans Liv i stor Udstrækning er privat. Han kan give saa mange Fester, som han vil, og Enhver, der beæres med en Indbydelse, *kan* gaa dertil med god Samvittighed, og Ingen,

[redacted]

der staaer udenfor, har mere Ret til at klage eller vise Malice, end om han stod udenfor en Borgermands Familiefest. Rejser en konstitutionel Konge i sit Land, og Folket hilser ham med Ærefrygt og Kjærlighed, saa glæder et fornuftigt Menneske sig derover, fordi Sagen — endel Skrøbelighed fraregnet — viser, at et frit Folk bøjer sig for Autoriteten, lever i god Overensstemmelse med Statens og Samfundets Idé, har et smukt og nødvendigt Foreningspunkt oppe over det daglige politiske Livs Tvistigheder. Men Enevoldskongen staaer personlig i Brechen overfor den Følelse, der er Enevældet fjendsk. Han er tilstede helt ude i de yderste Spidser af sin Embedsstand; den ringeste Begivenhed, som han personlig foranlediger eller deltager i, er af offenlig Art. Hans Optog og Fester, der henrykke Hoffolk og adskillige Digtere, betales af Folkets Kasse, fordi han ikke principielt vil eller kan skille den fra sin egen. Jublen, hvormed han ifølge de officielle Blade hilses paa sine Rejser, gjælder som Udtryk af Tilfredshed baade med ham og Enevælden, og hvo, der benægter eller parodierer Jublen, rammer Enevælden og Kongens Person under Et. Saadant blev ifølge Forholdenes Natur «Corsarens» Opgave; det staaer som dens raison d'être, at den

vilde ødelægge Absolutismen, ødelægge den i Folkets Bevidsthed, saavidt det var muligt at gjøre det under Reiersens Tilsyn. Om aabent udtalt Misfornøjelse kunde der jo ikke være Tanke; Sligt vilde blevet beslaglagt og domfældt under en af Rubrikerne fra Majestætsforbrydelse til «Mangel paa pligtskyldig Opmærksomhed». Det Højeste, der turde voves, var altsaa en Hentydning, og naar denne gled eller ligesom smugledes igjennem Politistyrken, der omgav Absolutismen, beundrede Publikum Dristigheden og Virtuositeten. Dette var den farlige Leg.

Det kunde nu siges, at naar man saadan skrev og lod trykke under Polititilsyn, saa kunde en vis Grænse ikke overskrides. Jo, jeg havde netop et Exempel derpaa, som jeg ikke saa let glemmer.

Jeg fik sendt en Artikel: «Falstaff som Konge». Da jeg havde læst den, sagde jeg til mig selv, at hvis jeg var Konge eller Kancelli, og den Artikel blev forsøgt udgivet, saa lod jeg Forfatteren eller Redaktøren eller Udgiveren arrestere, om saa i den Anledning Gaderne skulde ryddes med Husarer — og hvo vilde have rejst sig til Forsvar for mig! Jeg var jo saa ene, at en enarmet og *enbenet* Politibetjent kunde ført mig til Christiansø.

[redacted]

Havde Artiklen ikke været skrevet med en usædvanlig smuk Haandskrift, vilde jeg have revet den itu; nu lagde jeg den hen og stødte paa den igjen. Den var dog saa livlig og energisk skreven! Skulde jeg, hvis en af Bredals dramatiske Scener med deres underliggende mørke, politiske Misfornøjelse og Had til de Stores Verden blev sendt mig, forkaste ogsaa den? Saadan ræsonnerede jeg til Fordel for Artiklen; men der var noget Uoverkommeligt, den blotte Titel var mig imod som brutal. Saa havde jeg en Dag Besøg af vor Huslæge, Dr. Ballin, en meget retskaffen Mand, ivrig liberal. Vi kom lidt i Tale om Politik, ogsaa om «Corsaren», og han ytrede, idet han gik: Ja, jeg vil nok have det sagt; men jeg vilde ikke selv sige det. — Disse Ord vare mig imod. Jeg fremtog Artiklen og sagde til mig selv: Se, her er nu ogsaa en brav Mand, der nok vil have det sagt, men ikke selv vil sige det; lad mig da prøve Ridtet. Derpaa sendte jeg den i Trykkeriet. Paa den sædvanlige Tid, da jeg omtrentlig ventede, at Bogtrykkerdrengen skulde komme med nedslaaet Ansigt og spillende Øjne og melde: «Corsaren» er lagt under Beslag, bragte han mig i al Ro og Stilhed et Par rentrykte Exemplarer: Bladet (Nr. 45) med «Falstaff som Konge» havde

passeret Reiersen, var udgivet. I det Øjeblik paakom mig en Følelse af Skyld, af Noget, der skulde sones. Om det ikke netop stod for mig under det Billede, at jeg havde traadt paa Ringetøjet, saa var der dog den Fornemmelse, at Noget, langt over Reiersen, gav Agt og tog Artiklen i Beslag.

Hvorfor blev Artiklen ikke beslaglagt? Rimeligvis fordi Vedkommende ikke vilde eller turde udtyde den. Men naar da en rolig politisk Artikel med saa liden og saa fin Dadel over en Regeringsforanstaltning som den nys omtalte om Schouws Tilsidesættelse blev lagt under Beslag, saa troede Publikum, at den indeholdt noget uanet Forfærdeligt, og selv blev man usikker om, hvad der egenlig kunde og burde skrives. Saa var det, at jeg i Nr. 64 hensynsløst udbrød, at Artiklen «Falstaff som Konge» ligesom en Tegning «Jagtglæde» havde man ladet passere som uskyldig, saadan skulde altsaa skrives! Kancelliet svarede herpaa med at beordre Justitssag mod Tegningen «Jagtglæde»; men den førte kun til Frifindelse, fordi det kunde bevises, at vedkommende Kunstner nøjagtig havde kopieret en fransk Tegning. «Falstaff som Konge» lod Kancelliet

derimod henstaa urørt — ret som om det ikke vilde tage den fra et højere, useet Tribunal.[10]

Jeg vender mig gjerne herfra til det, der tynger i Vægtskaalen til Fordel for «Corsaren»: den Friskhed, hvormed den stillede sig op mod «Selskabet». Dette kan unægtelig opfattes paa forskjellige Maader, og jeg faaer senere Lejlighed til at sige et Par Ord om dets Forhold til Samfundet. Her menes den Kreds, som er «officiel», betragter sig selv som det virkelig værende Samfund, seer paa, hvad der er uden- eller nedenfor, som Noget, der hører til, ligesom til Herregaarden høre Forpagtere, Forvaltere, Arbejdere. Et Exempel paa, hvordan «Selskabet» eller det «officielle Samfund» var under Christian d. 8de, er den Ytring i Roskilde Stænder, da man talte om Værnepligten: at en Bondekarl ved at blive Soldat ofte havde den Nytte, at han udvikledes til at blive en udmærket Tjener. Det blev sagt i naiv Humanitet og overraskede aldeles ikke Datidens Humanitet. At Bonden havde et højere Samfundskrav end at blive en flink og behagelig Tjener, at Soldaten under Fanen skulde have en Æresfølelse, der gik ud over «Herskabs»-Begrebet, var en Idé, en ganske revolutionær Idé. Blandt andre betegnende Ting kan endvidere erindres, at fra høj-gejstlig

Side blev imod Frihedsbestræbelserne anført Apostlens Ord: «Er Du kaldet som Træl? Det bekymre Dig ikke.» Paa dè næstfølgende Ord: «Men kan Du blive fri, da vælg hellere dette», blev Tonen ikke lagt. Og samtidig lod man Politibetjente slæbe Baptistbørn til Daaben.

Det er ret kuriøst, her imod at opstille, ikke «Corsaren» som Helhed, men enkelte spredte Ytringer, saasom den, at Friheden, Ligheden, Broderskabet skulde være i Hjerterne og gjøre sig gjældende overfor de Fattige — i hvilken Henseende Artiklen «Den Fattige og den Rige», i Nr. 45, er ret mærkelig ligesom maaske de næste om Folkeopdragelse, om Anvendelse af Sorø Akademi og om Reform af Landkommunerne —, og at i Forhold hertil Spørgsmaaalet om Statsform blev det Underordnede. Af andre, ret paafaldende Udtalelser er der den i Nr. 53, at «Frihedens Undersaatter maa lyde Frihedens Lov, som er Selvbeherskelse». Det kan kaldes en Frase, men viser dog, i hvad Retning Tanken var beskjæftiget. Jeg troer, at man ved at gjennemblade «Corsaren» fra den Tid vil finde, at der endnu er Liv i adskillige af disse Artikler; men jeg vilde dog ikke mene, at de fortjene at optrykkes paany undtagen *lejlighedsvis*, til historisk Belysning. Ofte er der

Mangel paa Form og literær Fasthed, og der frembryder baade paa rette og urette Sted en Lyst til Aandrighed, en Higen efter at sige skarpe og skjærende Sandheder, modsat Aandfuldheden, der udtaler sig i almindelige og velgjørende Sandheder.

Der er ogsaa Blanding af Modenhed og Umodenhed i den politiske Grundanskuelse. Begejstringen for Republik efter græsk Mønster kan føres tilbage til Skolebænken. Udtalelser som den, at vi først maatte have republikanske Borgere, saa Republik, vise dybere hen. Dette Ideal var dog i visse Maader saa vagt, at Kongen kunde have sagt det Samme. At det laa i Kongens Tanke, blev virkelig paastaaet af det lille, liberale Parti — enten for Alvor, eller fordi det vilde bevare en Illusion, der holdt en Bro til Kongen aaben —; Kongen havde stadig den Hensigt, sagde man, at give de daværende Stænder mere Magt og danne en Art Parlement, men selvfølgelig paa Grundlag af højst indskrænket Valgret. Om et saadant Parlement senere, i 1848, kunde have vist sig elastisk eller vilde have ført til indre, opløsende Kampe, er det unyttigt at undersøge nu. Uden at tillægge det politisk Betydning eller Forudseenhed har jeg kun at anføre, at «Corsaren» ved alle Lejligheder behandlede denne Tanke med Uvilje eller Angst.

Det tør vistnok ikke kaldes politisk Dygtighed, men snarere Instinkt, der talte gjennem Bladet, og det kan maaske være Umagen værdt at dvæle et Øjeblik ved dette Instinkt. Thi hvori ligger det, at man i Ungdommen kan være begejstret baade for den franske Revolution og for Napoleon, der satte sin Jernhæl paa den? Det kommer af, at man i sit inderste Hjerte hylder Geniet og Lidenskaben, hvad enten det er et Folk eller en Person, der træder frem som Geni og rejser sig i Vælde. Det er Livets Styrke og Fylde, man attraaer, og det er derfor, at man holder enten med Aristokrati eller med Demokrati eller endog med begge, forsaavidt de ere Personlighed og Lidenskab, men af Hjerte er ildesindet mod Bourgeoisiet, som repræsenterer Tingenes faste, daglige Gang, Erhvervet og Nydelsen deraf. I Henhold hertil forklarer jeg det, at der i «Corsaren» viser sig som Ideal en Republik, men — i Mistillid til Folkets Republikanisme — en Republik med Diktatur eller ogsaa, vistnok under Paavirkning af bibelske Minder, en theokratisk Republik, d. v. s. en saadan, hvor Diktatoren er brudt frem ligesom himmelsendt. Men samtidig viser sig et, som mig synes, ret klart Blik for Vejen til at naa Maalet, *nemlig* gjennem Folkets Opdragelse, Skolens For-

bedring og Folkets Øvelse og Virksomhed i Kommunalfrihed — Altsammen i de nys omtalte Artikler.[11]

I «Nord og Syd» bleve disse Anskuelser til: «Kongedømmet med republikanske Institutioner», et Kongedømme med store Prærogativer overfor almindelig Valgret.

Jeg troer nu at have paa rigtig Maade husket, i hvilket Omfang «Corsaren» var revolutionær. Finder man, at jeg pynter paa Sagen ved min Forklaring, saa kan en Anden, der maaske har Lyst, bruge stærkere Ord, end jeg nænner, for at betegne Hensynsløsheden, som var tilstede, og som senere, efter det Syslendes Ordning, har givet mig den Plads, hvor Ingen har holdt Skjold for mig. Sagens Kjærne forandres dog næppe. Hvis det, som Adskillige mene, er en Fortjeneste, man i Ungdommen bør indlægge sig: at ville tage Samfundets Grundpiller bort og bygge et nyt Samfund enten i Luften eller andensteds, saa maa jeg bekjende, at min Ungdom ikke har havt denne geniale Vælde. Vi vare ikke dengang voxede saa gigantisk; vi havde en virkelig Trældom, ikke en indbildt eller tvetydig, at ryste af os.[12]

I dette Tidsrum havde jeg endelig den Nydelse at blive delagtig i Studenterliv, nemlig som Medlem af «Akademisk Læseforening», der blev stiftet, fordi den gamle Studenterforening var for stiv og tør, men alligevel snart smeltede sammen med den igjen. Nydelsen deroppe var ikke altid Glæde. Naar de ved Bordet, ved et «Sold», sang de smukke, glade Sange, gjorde det særegent ondt i mig, skjøndt det fængslede. De sang om Noget, de ikke havde, Melodierne fremmanede Billeder, som vi maaske aldrig skulde naa; men det gjorde dog godt, at Sindet saa dem. Faa Sekunder derefter kunde der være den pureste kammeratlige Glæde. Det var ved en saadan Lejlighed, at jeg holdt den Tale om Tscherkesserne, hvortil Hostrup nok sigter i et af sine Lystspil. Den lille Historie er ret betegnende for Tiden. Rusland var dengang det Land, vi hadede og frygtede; derfra mentes det Pust at komme, som dræbte eller knækkede al Frihed; men det turde knap nævnes. Tscherkesserne forsvarede dengang endnu med Udsigt til Held deres Uafhængighed imod Rusland; nu er den Kamp endt med Nederlag og den sørgelige Udvandring til Tyrkiet. Min Tale var: Naar to Størrelser ere Uvenner med en og

samme tredje, ere de indbyrdes gode Venner — Hurra for Tscherkesserne!

Der blev ogsaa engang holdt Kostumebal, hvor Damerne vare Studenter, og ved den Lejlighed gjorde jeg Beskjendtskab med Ploug, som var Vært, Etatsraaden; Kr. Arentzen i sort Silkekjole var Etatsraadinden.

»Sold, Academicum, én Gang endnu!
Kald Dine Sønner med sværmende Hu!
Løft Dine Stemmer til Gjenboers Gru
En Gang endnu!»

— det vil sige: i Erindringen. Modtag Hilsen i Erindringen!

Ploug er et af de Mennesker, jeg har holdt mest af og været i det heftigste Fjendskab med, lykkeligvis ikke af personlige, men af politiske Aarsager. Dog laa rimeligvis ved selve den politiske Adskillelse noget Personligt til Grund. Ploug var voxet frem i Samvirken med Andre. Adskillige af dem, han stod nær, f. Ex. Lehmann og Monrad, vare ligesom han idealt bevægede, men havde tillige et medfødt praktisk Greb paa Livets Anliggender, egnede sig baade til at føre en Fane og gribe det politiske Udbytte. Han kunde, da han nu engang var knyttet til dem, komme ud over en Uenighed med dem, f. Ex. da

Lehmann modtog de «stænderske Komiteer». Jeg stod anderledes i Tilværelsen, og med Noget, som maaske var Principrytteri eller, som Ploug kaldte det, «Terrorisme», mente jeg, at Lehmann skulde angribes ligesom de Andre, der kom Forslaget imøde. Jeg siger ikke, at jeg havde Ret; jeg véd kun, at skjøndt Uenigheden ikke endnu blev til Fjendtlighed, medførte den, at jeg opgav den virkelige Behagelighed, som det var at staa i personlig godt Forhold til Ploug. Der er Intet, som tydeligere minder mig om, hvorledes jeg dengang stod til Tilværelsen, end den Kjendsgjerning, at vi flyttede næsten hvert Halvaar (ni Gange i de sex Aar, jeg udgav «Corsaren»). Et Par Gange kan det være skeet for at faa en bedre Lejlighed; men i Reglen var det af den bestemt udtalte Grund, at jeg ikke vilde gro fast til et Hus, ikke komme i Vane med Livet, ikke opgive Sindets Uafhængighed og blive en rigtig, bosat Borgermand. Hvorledes Moder kunde gaa ind derpaa og bryde op saa tidt, er endnu en Gaade. Mange Aar efter, da hun var 70 Aar, have vi talt derom, og hun sagde, at hun ikke forstod det. Men vi vare jo i Slægt. Selv forstaaer jeg det endnu med et Længselssuk tilbage efter den Ungdom.

Det var visselig nødvendigt i den Tid at have i Sindet et ungdommeligt Haab om kommende Herlighed; men det var ogsaa vanskeligt at holde dette Haab ilive, især for en Journalist. Det Værste var endda ikke Beslaglæggelser og Politi — deri var dog en Slags Kamp —, men det Livløse, det Tyngende, den Jernring, hvormed man var begrænset. Man turde ikke skrive om udenlandsk Politik; den var forbeholdt de privilegerede Blade, der stode under Censur. Som den, der fødes døv, bliver stum, saaledes bliver omvendt den Journalist, der skal være stum, i visse Maader døv, døv for de Interesser, han ikke tør behandle. Vel er denne Døvhed kun tilsyneladende, man lytter alligevel og føler, at man er solidarisk med den hele, vide Verden; men Følelsen bliver slappet, tilmed naar man praktisk bliver henvist til Pindehuggeri i det Smaa, til det lille Lands af Politistokke indhegnede Forhold. Fik jeg end et Numer ud, der stak ganske godt fra sig, saa kunde det dog ikke undgaaes, at jeg nu og da selv opfattede det som Naalestik i Fængselsmuren og blev bange for en Tanke, jeg nødig vilde have nær: at jeg kunde synke hen til at blive Nar, Folkenar, som Kongerne havde holdt deres Hofnarre. Jeg fik i den Tid nogen Hjælp af G. Siesby.

Det har for længe siden ophørt at være en Hemmelighed, at han leverede Bidrag baade i Prosa og paa Vers til «Corsaren», og en Stund hjalp disse Bidrag til at bære Bladet oppe. Trods den Begavelse, der ikke nægtes Siesby, kunde han dog ikke være mig til personlig Hjælp og Fremgang. Jeg blev usikker i Troen paa min egen og Bladets Ret; jeg kunde intet Formaal se, levede fra Dag til Dag og plagedes dog af, at jeg vilde have en Ret til at være. Digtning, Noveller havde jeg ganske opgivet; det faldt mig ikke ind, at jeg magtede Noget af den Slags, der kunde «bydes ordenlige Folk», som Liunge havde sagt, og de poetiske Anlæg, jeg havde, bleve da egenlig ogsaa, uden at jeg vidste det, beskjæftigede gjennem «Corsaren», men som Blink. Hvad «komisk Komposition» var, kunde jeg stadig ikke faa fat i, mente, at det laa over mine Evner. Men Noget maatte jeg dog have at støtte mig til, noget Positivt at udrette. Davids og Wesselys Evner til at gjennemgaa et Finansregnskab syntes mig noget Stort og Overlegent, og jeg sagde til mig selv, at jeg som Jøde burde have Evner i mig til at blive Finansmand, Statsøkonom. Da der Intet var til Hinder for at tilstaa en fremmed Mand min Uvidenhed i den *Retning*, gik jeg op til Professor (Konferensraad)

David og bad ham om Vejledning til at studere Statsøkonomi. Han nævnte mig Adam Smiths og Ricardos Værker til at begynde med; jeg anskaffede mig dem og sled nu i dem. De vare ganske imod min Natur eller mine Anlæg; Studiet var et haardt Arbejde uden Tilfredsstillelse.

Da tonede P. L. Møller frem.

VIII.

Idet jeg nu seer P. L. Møller komme første Gang til mig og Alt bliver ungt igjen og en Fornemmelse af Glæde eller en Lysstraale fra Ungdommen følger med, kommer dog ogsaa en ganske anden Følelse. Thi i det Øjeblik, da han ringede og jeg lukkede op, begyndte paa langt Hold, uden at Nogen af os kunde ville, vide eller ane det, Indledningen til et Drama og en Katastrofe mellem Tre, af hvilke jeg er den Overlevende. Fra hans Greb i Klokkestrengen til hans ensomme Død i fremmed Land kan jeg skimte den røde Traad. Jeg kan skimte den, og endda kun et Stykke af den; thi hvad var forud for Grebet i Klokkestrengen? Idet et Menneske træder frem for os, betragte vi ham som en Færdig og Fri, der har valgt sig selv; men i Virkelighed træder han op med hele sin Slægt i tilbagegaaende Linie, formet, næret og ført af Blodet, Opdragelsen, sociale Til-

[redacted]

stande i Forening med det skjulte «ham selv». Hvor megen Frihed er der i Udseendet, i det, som vækker vor Sympathi eller Antipathi? Hvo har givet sig selv sin Naturkraft eller sin Mangel derpaa? Ja, med hvad Frihed klæde vi os? Og dog, hvis man spurgte den Indtrædende: «Kommer De ufri?» vilde han med dybeste Uvilje svare «Nej!», om han overhoved fandt Spørgsmaalet rationelt og værdt at svare paa eller ikke vendte Spørgsmaalet om mod den Spørgende. Skriver En Noget, et Digt, en Fortælling eller desl., saa vil han paa det Bestemteste afvise den blotte Tanke om, at han skulde være en Skrivemaskine; er det Skrevne særlig godt, vil han maaske bruge den Taleform, at Musen eller Aanden har været hos ham, at han var begejstret; men han vil have Æren baade som den frie Skrivende og som den til Skrivning Beaandede. Hver vil være sin egen Mand — og alligevel, i næste Øjeblik kan han finde sig foranlediget til at skyde sig ind under «Skjæbnen», tale forsagt om den Lykke og Ulykke, der uimodstaaelig fører Livet. Ja, saadan er det. Milton siger i «Det tabte Paradis», at de Fordømte i Helvede tale derom, og de blive naturligvis aldrig færdige. Men vi Levende kunne heller ikke lade det fare, og en af Formlerne for

Løsningen er, at hver af os med al Livets Anstrengelse skal forvandle Forholdet fra et Skjæbnetil et Nemesisforhold, optage Nemesis i Personligheden.

Dog, til dem, der læse dette, maa strax siges eller gjentages, at hvad der paa dette Sted giver Anledning til de tunge Tanker, først kommer frem senere, og at vi imidlertid have med lette, simple, hverdagslige Ting at gjøre.

Hvad førte i Efteraaret 1842 P. L. Møller til mig? Jeg mener ikke nu det store, almindelige Førende, men særlig Noget i hans eget Sind, hans Ærinde? Det kom, kuriøst nok, aldrig frem; vi fik ikke Tid til at tale derom, og det er egenlig først nu, at jeg spørger. Uden at vide det sad jeg og ventede paa ham; men skulde jeg have tænkt og søgt, vilde jeg netop ikke have ventet ham; thi vi havde ført Polemik imod hinanden, han havde anonymt og dog kun halvt skjult skrevet i Carstensens «Portefeuille» og «Figaro», som «Corsaren» kaldte «Viehgaro». Dog var dette, da han kom, aldeles ikke nærværende for mig; jeg har først nylig fundet det, ikke i Erindringen, men i de gamle Blade. Derimod var der Noget, som jeg bestemt huskede, og det var Maaden, *hvorpaa* han, ifølge Rygtet, havde vundet Medaillen

[redacted]

for Besvarelsen af Universitetets Prisopgave om den franske Poesies Historie. Han laa om Sommeren paa Landet, fortalte man, med Grimur Thomsen, og Sidstnævnte, der vilde besvare Opgaven, var aldeles betaget af Arbejdet, medens Møller gik omkring i Haven, røg sin Pibe, nød Landlivet. Ganske kort Tid før Fristen var udløben, satte Møller sig i al Stilhed til at skrive og vandt Medaillen, medens Gr. Thomsen kun fik Accessit. Det var, som Møller selv oplyste senere, ikke gaaet nøjagtig saadan til; men det fortaltes saadan, og der laa en Genialitetsnimbus om hans Navn. Endelig blev der jo ogsaa sagt om ham, at han var en yderst farlig, ikke blot satirisk, men maliciøs Person; men det kunde ikke skræmme mig, der sad inde med det Samme og ikke var bange for mig selv.

Men Alt, hvad man har hørt, træder dog i Baggrunden, naar Personligheden kommer selv. Det er dens Hemmelighed, at den i Regelen svarer til Rygtet og dog indeholder Andet eller Mere, Noget, man selv skal gribe. Han var ca. 5 Aar ældre end jeg, altsaa omtrent 27 Aar, lidt over Middelhøjde, med et klogt, modent Udtryk og smuk, maaske koldt smuk. Det var ikke den luciferagtig-kolde Skjønhed, man undertiden kan

møde i regelmæssige Træk og flammende brune Øjne uden Varme; han var temmelig blond, Øjnene blaa med et noget sandseligt Præg; det ejendommelig Kolde kom maaske fra de prægtige hvide Tænder, der ved det mindste Smil viste sig og bragte Tanken paa, at han kunde bide.

Der var noget Usikkert i hans Holdning, og det laa ikke blot i, at han i første Øjeblik ikke vidste, hvordan han vilde blive modtaget af «Corsaren» — thi jeg havde rimeligvis Ord for at være ikke blot maliciøs, men snu —; men det hørte til hans Naturs Blanding. Han havde Noget i sit Væsen, ligesom en Mulighed, et Anlæg til at blive seigneur, kunne føre Person, hvis han ikke var blevet, hvad han selv senere i Øjeblikke kaldte sig: Proletar, Luftslotejer. Hans Dragt svarede hertil: blaa Kjole med blanke Knapper, lyse Benklæder, ret noget Dandyagtigt, og dog var han øjensynlig ikke Dandy. Han kunde ikke være en élégant; men en skjødesløs Dragt vilde ligesom skrige paa ham.

Han var nylig kommen hjem fra en Rejse i Norge, og dersom det var hans Hensigt, nu at være ny og frisk i Literaturen og tage Braaden af formodet gammelt Fjendskab hos «Corsaren», saa opnaaede han langt Mere end det, og øje-

[redacted]

blikkelig. Han stod strax for mig som den Vidende, som den, der hørte til i Literaturens Generalstab.

Hans første Ord vare, at han kom for at bringe Hilsen fra Norge og navnlig fra Wergeland, og han tilføjede, at man i Norge ansaa «Corsaren» for saa god, at den fortjente at være norsk. Da jeg bed paa og henførte denne Velvilje til «Corsarens» alvorlige, politiske Artikler, bemærkede Møller, at det dog vistnok snarere var paa Grund af «Corsarens» Rang i det Æsthetiskes Kategori. Jeg vidste i Sandhed ikke, at jeg havde frembragt Noget, der af de Lærde kunde anvises Plads i det «Æsthetiskes Kategori», men blev nok saa glad som den adelsgale Borger, da han erfarede, at han talte Prosa. Jeg fik derved, skjøndt noget usikkert, en Plads i Verden, en ny Ret til at være, blev løftet ud af det Dunkle, Indesluttede til Randen af noget Lyst, Vidt, Ualmindeligt; alle æsthetiske og poetiske Instinkter vaagnede i mig, men bundne; Møller syntes mig at have Nøglen til dem, Nøglen til mig selv; jeg behøvede ham som en Forløser.

Men det er sædvanligvis kun i Romaner, at man er helt naiv og strax kaster sig i Armene paa en saadan Forløser. I det virkelige Liv er

man som oftest bange for at gaa til Bekjendelse og sige, at man er fattig og trængende, og derved bliver selve Trangen trængt tilbage i Utydelighed; i alt Fald kan man ikke finde de rette, forsigtige Ord, og imens gaaer Lejligheden bort. Det virkelige Liv har ogsaa en Sendrægtighed, som Romanen ikke taaler. Der gik en god Stund hen, inden jeg igjen saa Møller; men imidlertid virkede han ligesom magisk paa mig. Saavidt jeg har kunnet efterspore, maa jeg henføre det til hans tavse Paavirkning, at jeg til «Corsaren» Nr. 120 skrev en Artikel, kaldet «Nytaarsnat-Kl. 12-Scener», som indlededes med, at Jorden denne Nat holder et Øjeblik stille og trækker Vejret, og saa farer der Aande i Alt, hvad der har været dødt, og det blander sig paa grotesk Maade med det Levende — og som sluttede med, at ogsaa Holger Danske blev levende og vilde være Mand og holde politisk Gilde og raabe Hurra, og saa optraadte en lille Person, Kejser Karl, og sagde: Olger! — Holger Danske hilste med Haanden til Hjelmen og sagde: Her, Herre! — Kejser Karl: Du forholder Dig rolig! Ikke et Kny! — Holger Danske: Ja, Herre!

Omtrent samtidig kom Møller igjen og leverede mig et Bidrag, en literær Kritik. Han

[redacted]

afgjorde det tilbageholdent og koldt som en Forretningssag; men atter virkede han paa mig og havde Del i, at jeg skrev en saakaldt Coopersk Roman om, hvorledes alle vi Liberale vandrede ud til Amerika, førte af Udenrigsministeren, Politichefen m. Fl., hvorledes vi kom i Krig med Indianerne, hvorledes en Paryk, som en af vore agtbare Mænd bar, frelste os Alle fra at blive skalperede, og hvorledes det deraf blev indlysende, hvilken Nytte et Folk dog kan have af gamle Parykker.

Da denne «Roman» var udgivet i «Corsaren» Nr. 125, kom Møller op til mig og sagde: Jeg læste Deres Cooperske Roman hos min Barber. Den passede ganske godt til den lunkne Indsæbning og næsten ogsaa til Barberingen, lige indtil Slutningen, da havde jeg nær faaet et Snit i min Næse, for jeg gjorde et Hop, paa Grund af, hvad jeg nu vil sige Dem: at i sidste Linie gjør Deres Fortælling ogsaa et Hop og springer lige ind i komisk Komposition, og det Samme kunde med noget Forbehold siges om den Artikel, De havde forleden om Nytaarsnat.

Det kom over mig som et Eventyr, et Vidunder. Hvad der havde staaet for mig som uopnaaeligt — skjøndt det, ret beseet, laa som Spire

alt i «Corsarens» første Nr. —, havde jeg pludselig naaet uden at vide det; jeg havde som en Søvngænger løst den Kierkegaardske Opgave, tilvejebragt komisk Komposition!

Gud ske Lov! udbrød jeg.

Nej, sagde han, jeg mente dog ikke, at der skal synges Tedeum for Deres Artikel eller holdes Kirkebøn for, at De maa nedkomme med flere.

Enten formedelst denne Bemærkning, eller fordi jeg overhoved krympede mig ved at tilstaa, hvorledes Ordet «komisk Komposition» havde været mig en Gaade og en Pine, fik han ikke at vide, hvilken sær Farveglands der havde omgivet ham og hans Ord; men alligevel blev dette Øjeblik Indledning til det nærmere Forhold imellem os. Af hvilken Art dette Forhold var, er vanskeligt at betegne med et Navn. Egenligt Venskab var det ikke; thi der kom bestandig til at mangle et personlig Intimt, Fortroligt, som ved Siden af Fælleskab i aandige Midler er det sande Venskabs Særkjende. Vi fik saa at sige aldrig vendt mere end den ene Side til hinanden; vi kunde, synes det, have gaaet uendelig langt med hinanden at spadsere, men ikke gjort et fælles, betydende Skridt tilsammen. Det kan have ligget i Begges Natur, men maa dog især være kommet

fra ham som den Ældre og Førende, og der var jo i ham Noget, som jeg ikke har truffet hos nogen Anden — idetmindste ikke i samme Grad — nemlig det, at han kunde staa med en Slags Upersonlighed til et Menneske, og at han holdt af Literaturen som en Personlighed. Men hvorledes end Forholdet blev, hidrørte det oprindelig fra en ren, literær Velvilje for hans Vedkommende og for mit fra en Slags Forelskelse, hvilket jeg kan sige uden at tillægge mig synderlig Ære derfor; thi der er altid adskillig Egenkjærlighed i en Forelskelse, i dette Tilfælde den, at jeg havde ham i saa høj Grad Behov til aandig, intellektuel Frigjørelse.

Der kom imellem os noget Koket som mellem den Forelskede og Gjenstanden, han begjærer og vil drage til sig; men det var rigtignok ikke Koketteri af den almindelige Forfængelighedsart. Paa ubestemt Maade lod Møller mig mærke, at han havde en Fremtid, som han udsatte for Fare ved at omgaaes mig, og det kunde jeg ved den svageste Hentydning saare godt forstaa, eftersom saa mange Andre i den Henseende havde víst Angst. Men saa tilføjede han, hvad de Andre visselig ikke havde sagt, at naar han i sin Samvittighed vidste og overfor Vedkommende i fornødent Fald kunde godtgjøre, at han havde staaet i rent æsthetisk

Forhold til mig, saa gjorde det ikke Noget, blot det viste sig, at jeg duede dertil.

Hvad var det for Vedkommende? Hvad var det for en Fremtid? Det gjorde ikke Indtryk af Vind- eller Vigtigmageri, men af Sandhed, fordi hans Person overfor mig svarede dertil, fordi han i det Hele dengang, i hin korte, lykkelige Tid, med sin Fantasi og Idealisme, sit sanselig faste Greb i Tilværelsen, sin skarpe, ironiske Forstandighed, var saa overbevisende og tillige tiltrækkende pikant. Og saa Spørgsmaalet: om jeg duede til den «æsthetiske» Omgang? Erfaringen maatte vise det; men foreløbig syntes det, at jeg havde Anlæg.

Vi havde ikke givet hinanden Haanden, da han første Gang kom, og da han gik, hvorved jo rigtignok maa huskes, at Haandtryk dengang, da den franske Høflighedsform var den fremtrædende, ikke var saadan Skik som nu, da selv Fyrster og Damer give Haanden à l'anglaise. Men det blev bibeholdt imellem os med Bevidsthed og Vilje som æsthetisk. Vi have kun to Gange vexlet Haandtryk, og saa betød det Noget.

Han tog mig som sprungen fra Tilværelsen lige ind i «Corsaren», spurgte ikke om min Fortid og gav mig Intet af sin. Jeg hørte heller ikke

[redacted]

til de Frittende; men engang maa jeg vel have gjort en Hentydning, der foranledigede den Ytring af ham, at den uvilkaarlige Opfattelse var den rigeste og rigtigste, naar man blot selv vilde og havde Takt. Man skulde, mente han, ikke gnide sig for stærkt opad hinanden, hvis man havde Aand i sig; Folk paa Keglebanen kunde gjøre det; Kreti og Pleti kunde hænge sammen som Ærtehalm; vi Andre skulde staa hver for sig som Hvedestraa; det helt Aabne, Hengivelsesfulde, Skriftende kunde finde Sted overfor en Kvinde, hvis man fandt en værdig — hvortil jeg beundrende sagde Ja og Amen.

Han var — dengang, i Førstningen — af et ligeligt Humør, altid livlig og opvakt, men uden høj Tale, behagelig i Adfærd som Gjæst, kunde nyde med Velbehag og dog med lidt Ironi — med Aandens Forbehold —, forstod i sine to Værelser at indrette sig med, hvad der kunde kaldes en tarvelig Sybaritisme, at skaffe sig med lidt Kunst af hver Dag en lille Behagelighed, om saa blot af Kaffen, han gjemte paa Kakkelovnen til det rette Øjeblik, og han syntes rede til at modtage et stort, idealt Besøg, medens han imellem Bøger hengav sig til en livlig, nydende Hvile, som jeg

beundrende skottede hen til, men ikke kunde efterligne.

Der var i hin første Tid noget Vækkende og Oplivende ved ham, ogsaa naar han trykkede ned, og dette Trykkende, Overlegne, Nedsættende traadte især frem overfor «Politiken». At den var smaalig og haabløs, kunde jo nok siges om den, som den til daglig Brug viste sig i Pressen; men han kaldte den tillige uberettiget. Hvor emanciperet hans Sind end var i mange Maader, hørte han dog ind under Frederik d. 6tes Tid og dens Tryk og bar paa hin Tids uvilkaarlige Tvivl om Undersaatters Ret til Opposition mod Kongen. Der er en Sætning i Talmud (Midr. Koh. 10, 11) — som jeg ikke kjendte dengang og altsaa ikke kunde meddele Møller —, der siger, at en Konge eller hans Regering, gjør Intet for eller imod Undersaatterne, uden at det bliver tilhvisket ham ovenfra. En saadan Sætning vilde jeg uden Videre have udfyldt med, at det ogsaa bliver tilhvisket Undersaatterne, naar de gjøre Noget imod Regeringen; men Møller vilde ikke have draget en saadan Syllogisme. Han manglede, enten som Følge af dette Tryk eller formedelst et andet tillige, en vis frejdig, formende, skabende Sans, der, om end i dæmrende, utydelige Omrids, seer et Nyt i Frem-

[redacted]

tiden komme ud af det Gamle, og han var paa den Maade konservativ som en ældre Mand. Mulig kan hans Stemning ogsaa tildels forklares af, at han — hvad senere paa afgjørende Maade blev klart — havde det Begjær og det Haab at træde ind i «Selskabet» i en saadan Stilling, at han maatte aflægge Ed til Absolutismen, og han følte Eden i sig i Forvejen. Men i alt Fald havde han dog tillige klaret sig Sagen i en Anskuelse. Han kunde f. Ex. sige: Det er store, historiske Familier, aristokratiske Personligheder, som maa træde frem og lede et Folk, naar der er Noget i Vejen. Vore Adelsmænd have i Regelen tabt Traditionen og ere ikke Grands-Seigneurs, men store Forpagtere, og de nye Borgermænd, der nu træde op — jeg er saa fri at regne Dem med, Højstærede —, blive aldrig Statsmænd. Men ogsaa Adelsmanden vil tilsidst blive utilfredsstillet af Politiken, fordi den opslider ham paa Virkelighedens smaa, tørre og skarpe Kanter. Højere Gave af Skjæbnen, større og sandere Liv i Tilværelsen er det at høre til Poesi og Kunst, at gribes af den Natur- og Aandsmagt, som taler «Gudernes Sprog i gyldne Rim». — Dette sagde han uden Overmod og dog med en glad Stolthed, med et Lysskjær i Blik og Smil, der i mig vakte den

Fornemmelse, at de store Tanker i gyldne Rim vare lige ved at bryde sejrrige frem. Jeg véd ikke af at have overfor et levende Menneske følt mere Beundring end overfor Møller i et saadant Øjeblik. Paa samme Tid blev jeg unægtelig gjort meget lille og ubetydelig, idet jeg, ganske som S. Kierkegaard havde sagt, kun skulde være den lette Frembringer af komisk Komposition. Hvad nys havde staaet som overordenlig attraaværdigt, blev nu, da jeg havde, om ikke løst Opgaven, saa dog faaet bevidst Greb paa den, en Slags Indespærring. Men saa løftedes jeg igjen derved, at Møller jevnlig viste en besynderlig, næsten ængstelig Respekt overfor dèt «Umiddelbare», det Dulgte, ham Ubegribelige, «Dæmoniske», hvormed jeg havde stiftet og hævdede «Corsaren». Det Ord Dæmonisk hørte jeg især gjerne, fordi jeg tog det i anden Betydning end Møller og derved forstod, at jeg var To, at hint Andet var tilstede bagved mig, Møller ubekjendt.

Det er jo muligt, at vi uvilkaarlig stillede hinanden gjensidig i lidt bengalsk Lys og derved fandt Erstatning for, hvad Samfundet nægtede os Begge; men det staaer dog simpelt og naturligt for min Erindring, og ganske naturlig kom ogsaa

i Forholdet den følgende Vending formedelst min Umiddelbarhed eller rettere: min store Uvidenhed.

Møller sad en Formiddag hos mig, og i Samtale om et Stykke, der var blevet opført paa Theatret, kom han til at nævne Sakuntala.

Det var i Tiden, før M. Hammerich havde udgivet sin herlige Oversættelse, og hvad enten det af denne Grund kan findes undskyldeligt eller ej, saa kjendte jeg ikke Værket, end ikke Navnet.

Sakuntala, hvad er det? spurgte jeg.

Møllers hele Ansigt blev til Ironi, og han svarede: Det er en Feuilleton, som min Ven Kalidasas for en Tid siden skrev i et af Bladene.

Nej, hvad er det? Sig mig det dog!

Naa, ærlig talt, det er en Digtning, et Drama, der er mærkværdigt blandt Andet derved, at Danmarks store Kritiker, Corsaren, ikke kjender det. Dog kan samme store Kritiker undskyldes, for det er et indisk Drama, en Blomst, som skjød op i højsalig Kong Vikramaditjas Dage, og som ikke kan bruges til Charivari-Artikel.

Kan man da ikke faa det Digt at læse?

Jo, hvis det ikke netop af en Skoledreng eller anden ung Studerende er laant fra Universitetsbiblioteket, kan det faaes udlaant deroppe i Oversættelse.

Nu kneb det for mig; thi — hvor utroligt det end kan lyde — jeg vidste ikke, hvor Universitetsbibliotheket var, og jeg maatte ud med det.

Kom da, sagde Møller, jeg skal i Ordets bogstavelige Forstand vise Dem Vejen til Visdom.

Saa førte han mig til Rundetaarn og sagde: Dengang den store engelske Statsminister Pitt var meget syg og fik Budskab om Napoleons Sejrvindinger, døde han, ifølge Kofod, med det Udraab: O, mit arme Fædreland! Nu staaer jeg her og viser mit Fædrelands største Kritiker Vejen til A. B. C., og jeg gaaer bort med Udraabet: O, mit arme Fædreland!

Jeg fik da Bogen, men kan ikke gjøre mig selv Regnskab for, hvad poetisk Indtryk den efterlod. Hvad jeg husker bedst, er, at den imellem Møller og mig fremkaldte Spørgsmaal om det Lyriskes og Episkes Ret i Dramaet og om Forholdet mellem de tre Digtarter overhoved. Paa samme Maade gav Prosper Mérimée Anledning til Søgen efter Definition af Stil, og ud af Corneille, Tieck, Heine rejste sig Undersøgelse af Forskjellen mellem Klassisk og Romantisk og særlig fransk Klassicisme og Romantik o. s. v.

[redacted]

Den Slags Ting høre til dem, som en Forfatter bør vide Besked om, og jeg havde havt en uklar Fornemmelse af Savn i den Henseende; Evnen til at savne klart og stille Spørgsmaal kom ved Møller, og saa bleve de da ogsaa, først famlende, derpaa i Tidens Løb sikkert besvarede. Det var ikke store Ting; men naar Trangen er tilstede, naar der er Mørke, og tændte Voxstabler bringes ind i Mørket, saa foranledige de ligesaa stor Lysglæde som Fakler.

Herved viste det sig da efterhaanden, at Møller egenlig holdt mest af mig i den særegne Blanding af Aand og Uvidenhed, hvori han havde fundet mig. Naar han med hensynsløs Satire forfulgte alle Tegn paa Uvidenhed og derved bidrog til at gjøre mig mere vidende, arbejdede han imod sig selv eller imod den Individualitet i mig, han havde Fornøjelse af at omgaaes. Derved fik vort Forhold noget andet Besynderligt, noget Selvmodsigende, idet han tillige holdt igjen mod min Erhverven af Kundskab. Dette tør ikke opfattes, som om han paa Forhaand var misundelig eller bange for mig som mulig Rival; men han vilde som en Gartner se mig voxe langsomt, saa langsomt som mulig. Jeg maatte lære; men det skulde ske med Anstrengelse, ved at samle Stof og uddrage

Resultaterne, ikke plukke dem fuldfærdige eller modne paa hans Træ. Han vilde ikke «holde Foredrag» for mig, lade sig «suge ud», til hvilken Modstand han særlig havde den Grund, at han selv forberedte sig til at holde offenlige Foredrag, og saa skulde jeg sidde mellem Tilhørerne og være ligesaa frisk, fornemme hans Meninger i samme Nyhed som det øvrige Publikum. Men skjøndt han saaledes vægrede sig ved at svare belærende, naar jeg spurgte, kunde han dog ved mange Lejligheder ikke modstaa sin Naturs Trang til at meddele Kundskab, eller efter at have pint mig med satirisk undvigende Svar kunde han pludselig med et elskværdigt Smil, ligesom med et Solglimt, vise mig en Sti, ad hvilken jeg kunde naa til det Attraaede. I Henhold til, at jeg ikke maatte plukke Frugten, men selv skulde frembringe den, forbød han mig at læse æsthetiske Afhandlinger og Kritiker og navnlig hans egne, der vare spredte i mangfoldige Blade og Tidskrifter, og, skjøndt meget ugjerne, efterkom jeg Forbudet, saa at jeg først gjorde egenligt Bekjendtskab med ham som literær Kritiker, da han flere Aar efter, i 1847, selv udgav sine samlede kritiske Afhandlinger.

[redacted]

Men medens jeg saaledes sad for ham som Lærling, kunde det hænde, at han ude i Publikum traf mig som Mester, som Fører af «Corsaren», udøvende Indflydelse paa Meninger og Domme i større Udstrækning, end han selv kunde naa til, eller at han fandt mig beskjæftiget med Politi, Beslaglæggelse, Kriminalsag og Opbydelse af Sagføreres juridiske Kløgt til Værge og Værn. Saa kunde han med halvvred Spøg sige, at han dog egenlig burde opgive mig, naar han ikke kunde med en Kniv skjære mine forskjellige Naturer fra hinanden og tage den Stump, der duede, med sig.

Jeg svarede ved en saadan Lejlighed, at jeg som nogle af mine Forfædre arbejdede med Sværdet i den ene Haand og Murskeen i den anden.

Bah, svarede han, hvor er Templet?

Den Tanke kunde ligget nær og var dog ikke tilstede imellem os, at Ens egen Personlighed er det Tempel, der af det forhaandenværende Materiale skal bygges og indvies. Hvad vi vilde bygge, var, synes mig nu, et næsten Udenforstaaende, en Fremtid af Viden, Erfaring, Skrivning, Digtning og skjønne, beundrende Øjne.

Men det, som var imellem os, slog dog engang ud i en vis Skjønhed og Betydelighed og

frembragte et af de rigeste Øjeblikke, jeg har havt i min Ungdom.

S. Kierkegaard udgav under Navnet Victor Eremita «Enten—Eller». Hvorledes P. L. Møller havde læst og opfattet Bogen, kan jeg ikke sige, og jeg har Vanskelighed ved at sætte mig tilbage i min egen Opfattelse. Men omtrentlig, synes mig, gjaldt det imellem os, at Victor Eremita var det mest aandfulde Hellenske i moderne Gjenopstandelse. Der var Tankerigdom, Vid, Ironi, Overlegenhed, især det sidste. Han stod overlegen overfor Alt og kunde, om ikke med sin Personlighed, saa med sin Tanke, selv være Enten—Eller, Baade—Og. Det staaer dunkelt for mig, at Møller allerede dengang gjorde et Forbehold og ytrede, at der var mere Tankespind end Kjød og Blod; men det var Noget, jeg ikke ret kunde følge, og som jeg overlod de egenlige og rette Mestere at afgjøre; paa egen Haand skrev jeg den noget taagede og opskruede, men tillige heftige Lovtale over Bogen, i «Corsaren» af 10de Marts 1843.

Samtidig havde jeg faaet foræret som en Sjeldenhed en Flaske italiensk Vin, og jeg skrev en Indbydelse til Victor Eremita og P. L. Møller om at komme og drikke den hos mig. Brevet til *Victor* Eremita kunde naturligvis ikke afsendes,

allerede af den Grund, at han var en Personlighed, som S. Kierkegaard ikke officielt vedkjendte sig, og som jeg heller ikke ubetinget gjorde til Et med ham, men snarere tilvejebragte ved Omdigtning. Men jeg lod det følge med Indbydelsen til Møller, for at han skulde vide, hvilken Gjæst der vilde være tilstede, skjøndt usynlig, og for at han selv skulde møde «bekranset paa græsk Vis og med Højtidssind.» Vel, jeg var saa ung, og jeg havde saa liden Lejlighed til at faa Enthusiasme og Virkelighed sammen. Og saa indfandt Møller sig i Stemning. Aldrig have vi før eller senere talt saadan sammen, ligesom under solbeskinnet Vinløv og ved det ioniske Hav, uden at jeg kan huske nogen Enkelthed, med Undtagelse af Slutningen; thi Møller havde rejst sig og sagde: Nu vil jeg slutte et Forbund med Dem paa den Maade, at vi Begge skulle være i Tjeneste hos Literaturens Sandhed og, naar det fordres, staa hensynsløst imod Hvemsomhelst og imod hinanden, uden Kammerateri og Spækhøkeri, og til Løn derfor skulle vi blive uopslidelig unge.

Derpaa gave vi hinanden Haanden, vistnok i fuld Alvor fra begge Sider, og i alt Fald var jeg betagen. Det var jo egenlig ikke noget Nyt for mig, Betingelser for denne Staaen ene vare jo

tilstede i min Fortid; men fra noget Ydre og Tilfældigt hævedes de nu til noget Indre og Forpligtende, og det synes mig, at jeg har Lov til at tro, at jeg ikke har svigtet dette Ungdoms-Øjeblik, ligesom jeg heller ikke har undgaaet det Mangelfulde, Mislige og Ubehagelige, som hører til dets Gjennemførelse.

Det traf sig saa, at næsten i samme Øjeblik kastede kommende Begivenheder deres Skygge ind til os.

Møller var lige ved at gaa, da jeg gjorde en Bemærkning om Goethes Werther. Jeg havde læst Bogen eller Størstedelen deraf vel omtrent med samme Henrykkelse som anden Ungdom; men Slutningen frastødte mig. Dengang kjendte jeg ikke de nærmere Omstændigheder, Virkeligheden, som Kästner har oplyst i sin lille Bog, og ifølge hvilken den hele Slutning egenlig er Gjengivelse af den stakkels, sygelige Diplomat Jerusalem, der var forelsket i en gift Kone og af hende blev víst Døren. Paa Møllers Spørgsmaal kunde jeg ikke svare Andet end, at Werther ikke syntes mig at fortjene Lottes Kjærlighed og blev hæslig og frastødende, fordi han skjød sig i hendes Nærhed istedenfor at gaa bort og afgjøre Sagen i Ensomhed.

[redacted]

Møller vendte sig i Døren og sagde: De er et Barn; De har aldeles ikke forstaaet Bogen. Den er en Protest imod Samfundet; Samfundet har altid Uret.

De Ord eller det Sind og Tankesæt, der frembragte dem, fik afgjørende Del i Møllers Livsskjæbne.

Men hvor de virkede imponerende i hint Øjeblik, hvor de brøde frem som noget Nyt ud af Tilværelsen og P. L. Møller, og hvor det syntes mig, at han gik fra mig til smilende Kamp imod det nys Opdagede: Livets Uret!

Senere har jeg tidt søgt at klare mig, hvorledes det egenlig hænger sammen med Samfundet og dets Ret eller Uret overfor Individet, tilmed da Sagen i nyeste Tid er bleven offenlig bragt paa Bane med en vis éclat. Man har med megen Aandrighed baade her hjemme og andensteds (se f. Ex. Taine, Hist. de la litt. angl. II. 8) sagt, at Samfundet er en Samling af mangfoldige Vedtægter og Anskuelser, der tildels ere urimelige og forældede og bero paa en skjæv Opfattelse af det Menneskelige, og man har tilføjet som Autoritet et Epigram af Schiller om, at hvert Medlem af Samfundet kan være klogt, men at de Samlede blive dumme. Mig synes nu, at der er noget

Unøjagtigt i denne Fremstilling, idet man ikke har gjort tilstrækkelig Forskjel mellem Selskabet og Samfundet. Thi Samfundet er det Omfattende, Bevægelige, stille Fremskridende eller det, som løfter sig formedelst skjult ideal Uro, ligesom Dejgen, der raskes, løfter sig formedelst «Sporerne». Selskabet er den Del af Samfundet, hvori en given Bevægelse er standset eller ifærd med at standse. Man kan ogsaa sige, at Bevægelsen har i Selskabet sat sin Blomst, eller man kan bruge det Udtryk, at de, som høre til, med Øjeblikkets Ret nyde Bevægelsens Udbytte og ere udsatte for det næste Øjeblik, der siger: Ôte-toi, que je m'y mette! Derfor kan man, naar man ikke vil tage det for nøje i Aandrigheden, tilføje, at Selskabet bestaaer af kloge Folk, der tilsammen ere dumme, hvorimod Samfundet bestaaer af samtlige Dumme, Middelmaadige, Kloge, der tilsammen vide Alt.

Man kan uskadt forlade Selskabet eller blive stillet udenfor det; men man kan ikke uden at gaa tilgrunde forlade Samfundet; thi det er alle de Andre + En selv. Det er Samfundet, der med Instinktets Viden gjennemskuer den Enkelte, vejer ham, bruger ham, og det er indenfor og overfor Samfundet, at den Enkelte møder de utallige Traade, der elastisk vige for ham og slaa

tilbage paa ham, afgjøre hans «Ret», kaste ham tilbage i sig selv. Og ud af denne Fornemmelse, hvis den kan holdes fast, er det maaske, at Fædrelandskjærligheden i høj Forstand rejser sig og ved Siden af denne Verdenskjærligheden. Thi sluttelig er Samfundet den store Have,

hvor vore Vugger gaa, hvor lægges vore Grave,

og hvor Kundskabens Træ og Livsens Træ staa, begge Aflæggere eller Afbilleder af den hele Menneskeheds Kundskabens og Livsens Træ.

Men hvorledes det end forholder sig med disse Anskuelser, saa havde vi dem ikke dengang, eller de traadte ikke frem ud af Hylsteret, som omsluttede os. Ordet om Samfundets principielle Uret passede godt til en ungdommelig-dunkel Forestilling om, at Ens egen Individualitet havde en særegen, en absolut Ret overfor alle de Andre, Spidsborgerne, stod i Gunst og var viet til Lykke, naar den stræbte efter Poesi, frembragte Aandsfyrværkeri. Hertil bidrog da ogsaa S. Kierkegaard uden at vide og ville det, navnlig ved at hæve sin Forlovelse. Begivenheden stillede sig som Illustration til en Sætning om Personlighedens kunstnerske Ret overfor ethvert Baand. Det var som Goethe, der havde bortkastet Frederikke i Sesenheim, og hendes Løn for Ofret og Livets Tab

var, at hun kom til at leve evig i Literaturen eller Literaturhistorien. Der fortaltes tillige sælsomme Ting om Kierkegaard, maaske usande; men de fortaltes og toge sig ud som sandsynlige. Saaledes skulde han engang have ført sin Forlovede i Theatret for at høre Mozarts «Don Juan» og efter et Par Takter af Ouverturen ført hende bort igjen med den Bemærkning, at dette var tilstrækkeligt: i de Takter var for en rigtig Opfattelse den hele Opera, eller der var nok til den rette Stemning. Stemning, at komme i Stemning, det syntes den rette Livets Sag! Kierkegaard blev Chef for den æsthetiske Livsanskuelse, ganske vist ikke selv, i og ved sin Personlighed, men ved Omdigtning af ham og af Victor Eremita, «den sejrrige Eneboer». Og midt i Alt dette stillede sig dog en Hindring, en Modsigelse: Hvad man holdt mest af, bar Ansvar for, stod i Forpligtelsesforhold til — Moder og Sødskende —, kunde ikke gaa ind under Anskuelsen, rejste sig i al Tavshed som en Kalden.

Ogsaa den æsthetiske Harmoni fik et Brud, og navnlig indtraadte allerede i denne tidlige Periode Noget med Møller, hvorved jeg maa forudskikke den Bemærkning, at han i det Hele staaer for mig som et sanddru Menneske. Megen Forgyld-

[redacted]

ning er gaaet af; men denne Forestilling eller Viden om ham staaer vederkvægende i Erindringen. Og alligevel indtraadte Noget, der var imod Sandhedskjærlighed, og som ikke ret kan forstaaes, medmindre man senere faaer Nøglen. Det rent Faktiske er imidlertid dette. Blandt de meget faa Bidrag, Møller nogensinde leverede til «Corsaren», var et om H. P. Holst (Bladets Nr. 120), skrevet med nogen Malice, men ogsaa med ikke ringe Anerkjendelse. Malicen føltes maaske i Øjeblikket mest, især af den Paagjældende. Møller traf nogen Tid senere sammen med Holst, der lod ham høre, at han havde skrevet saa uvenlig imod ham. Møller nægtede at være Forfatteren, hvilket Holst ikke vilde tro, fordi Stilen var saa kjendelig, og Møller tilbød da at skaffe Bevis hos mig. Selv kom han til mig, rigtignok med en ganske anden Personlighed end ellers, og sagde, at jeg maatte hjælpe ham; Holst vilde besøge mig, og saa maatte jeg erklære, at han, Møller, ikke var Forfatteren; det var min Pligt som Redaktør at dække en Medarbejder. Ja; men min Pligt gik kun til at fortie, ikke til at sige det Modsatte af Sandheden. Lykkeligvis kom Holst ikke, og en Stund efter tilskrev Møller ham et Brev, hvori han paa en underlig, bitter-triumferende Maade, som kæm-

pende Proletar overfor Holsts heldigere Samfundsstilling, vedkjendte sig Forfatterskabet til Artiklen, og hvorpaa han fik et meget bidende Svar.

Det Sidste har jeg først mange Aar senere erfaret af Holst; men det virkede dengang tilbage paa mig. Det ligelige Sind, der hidtil havde udmærket Møller i Omgang, veg en Tidlang for noget Mørkt, Tungt og Vrantent, og i et saadant Øjeblik bebrejdede han mig med Uvilje, at jeg sad der paa Corsarstolen som Mester, medens flinke og dygtige Svende maatte staa nede i Vrimlen og modtage Puf og Stød af Spidsborgerne. Jeg indrømmede det Ubillige deri, men mente, at der var gode Raad derfor: Del «Corsaren» med mig, og lad os gjøre den til det bedste Blad i Verden. Jeg spaaer Dem, at det er det, som De efter Skjæbnens Vilje skal; vore Stjerner have nu engang mødt hinanden og maa følge samme Bane.

Dertil svarede han — som i Regelen, naar han blev irriteret — med lange Ord, der noget nær løde saaledes: Det kan gjerne være, at Deres højstærede Stjerne har mødt min Stjerne, skjøndt jeg, der ikke overfor Publikum er saa stor Astronom De, ikke véd deraf. Men om ogsaa De og Deres lærde Kollega, Professor Olufsen paa Rundetaarn, ere enige om at iagttage denne Konstella-

tion og sætte den i Almanaken, kan jeg dog forsikre Dem, at vore respektive Stjerner ikke have mødt hinanden paa anden Maade end, at hver af dem kan tage Hatten af og sige til den anden: Farvel, Højstærede, hils Deres Familie! Jeg og min Stjerne ville ikke være fatalistisk knyttede til Noget nogensteds, undtagen det skulde være til dem, der ere lukkede ude fra Livets Banket og kunne sige som Wallensteins Mænd, for hvem ingen Sæd voxer:

»Wir, wir haben vor seinem Glanz and Schimmer
Nichts als die Mühen und als die Schmerzen,
Und wofür wir uns halten in unsern Herzen.»

Det gav en Rift, men gjorde intet Brud; saasnart Møller igjen var i godt Humør, var der som Ingenting skeet.

Efterhaanden har jeg ved at stave og lægge sammen faaet Nøglen til det Selvmodsigende. Fra det Øjeblik, da Møller vandt Guldmedaillen, rejste det sig i hans Sind, at han som Digter, Literaturkyndig og Kritiker var ligesom selvskreven til at blive Professor i Æsthetik efter Øehlenschlæger. Rimeligvis ved samme Tid var Noget skeet — hvorom jeg ikke véd eller skal vide Noget uden af hans egne Skrifter —, noget Privat og Intimt, der kunde stilles op imod ham som

Hindring. Hvergang det syntes ham glemt, og Folk af en vis Art kom ham venlig imøde og ligesom aabnede Udsigten, blev han skaansom; men ved en opkommen Misstemning grebes han af en dyb Mistvivl eller af en vred Idealisme, der stillede ham udenfor det Hele og lod ham med Fantasien søge efter et Proletariat, hvor Idealet paa mørk Maade og i Bitterhed blev holdt i Øje under Lidelse. Men under alle saadanne Strømninger blev dog indtil det afgjørende Øjeblik Haabet om Professoratet alligevel uslukt i hans Sind, og navnlig vilde han ikke overfor Kongen kompromittere sig ved at gjøre sig til Et med «Corsaren».

Brevet til Holst var ikke enestaaende, tvertimod: de Fleste, som stode i Forhold til Møller, kom til at føle dette Mørke eller Tunge, naar det havde Overhaand i hans Sind, og den Art Brevskrivning udviklede sig efterhaanden til en stor Virtuositet, der vel forstærkede Rygtet om hans Malice. Hans overlegne, livlige, ironiske, sarkastiske Omgangstone var slem nok for Adskillige, men kunde dog ikke sammenlignes med Brevene. Han havde, naar han var i hint Humør, en mærkelig Evne til at se alle mørke Muligheder i et Menneskes Natur og drage dem frem, som om *de* enten vare blevne til Virkelighed eller vare

ganske nær derved. Jeg troer, han kunde have skrevet til en skikkelig Borgermand, og efter Læsningen vilde Manden været tilmode, som om han havde solgt sin Fader og forraadt sin Moder, og ikke kunnet faa Tanken rystet af sig uden ved et vildt Had til Brevskriveren. Selv forlangte Møller, at et saadant Brev skulde være glemt, som han selv glemte Humøret, hvori det var skrevet. Jeg antager, at altsom dette ved Omstændighederne udviklede sig i ham og skjulte hans i Grunden bløde Sind, mistede han Evnen til glad Satire.

Men idet Billedet af P. L. Møller paakaldes og optræder i Erindringen, træder det saadan i Forgrunden og fylder saa meget, at det skjuler en Mængde Ting, der høre til samme Tid.

IX.

Omtrent paa samme Tid, som P. L. Møller traadte vækkende frem for mig, kom en Vækkelse til os Allesammen, idet Peter Hjort Lorentzen i den slesvigske Stænderforsamling pludselig talte Dansk og «blev ved at tale Dánsk», tiltrods for Forsamlingens og Præsidentens Tilbagevisning af hans Adfærd som uberettiget.

Hvor denne lille Begivenhed i det fjerne Norden kom til at udøve Indflydelse i Verden! Hvor sælsomt et Tilbageblik nu kan gribe En! Da P. H. Lorentzen i 1842 blev ved at tale Dansk, begyndte han at rokke ved Louis Napoleons Throne, ti Aar før den var rejst. Da han og alle vi Danske, der toge hans Parti, vilde sikre Slesvig for Danmark, da Nationalstriden opkom, begyndte den Strømning, der førte Preussen og Østerrig imod os, tog begge Hertugdømmer fra os, gjorde *de To* uenige om Byttet og førte til Sadowa og

[redacted]

fra Sadowa til Sédan. Vilde Kejser Napoleon ikke være bleven styrtet, dersom ti Aar før hans Thronbestigelse eller Thronrov P. H. Lorentzen ikke havde talt Dansk? Hvis et saadant Spørgsmaal stilles, minder det blot om den Wiener, der ved Donau-Eschingen holdt Haanden for Kilden og sagde: Hvor de imorgen ville undre sig i Wien, naar Floden med Et bliver borte! — Sandheden er jo, at det Hele er et umaadeligt Sammenhæng, hvor de utallige Enkelte ere knyttede sammen med indbyrdes Ansvarlighed, en Mangfoldighed og Storhed, der kan gjøre Tanken svimmel, en uoverskuelig Havstrømning, der glider langsomt-ustandselig, tilsyneladende med koldeste Ligegyldighed for Individerne, der opløses i Skummet og forsvinde, og som dog rejse sig derimod med ubetvingelig Følelse af, at det er dem, hver Enkelt, det Hele gjælder, at Enhver ikke er en Draabe, men en Soldat under Fanen, at man er med som ansvarligt Redskab i det Store eller Lille, at Spørgsmaalet er, hvad man i al sin Blindhed har villet til Fællesformaalet, om man har havt den Ære, i god Hensigt at trille et Sandskorn til den store Taarnbygning.

Det er jo ogsaa derfor, at jeg har Lov til at sige Jeg, og medens jeg har udrettet saa saare

Lidt, tør bringe en Beretning om min Livsskjæbne et Øjeblik hen ved Siden af de betydelige Ting, der endnu stadig bringe Hjerterne til at banke. Jeg har været i Modsigelse med mange eller de fleste af mine Landsmænd, og er det end muligt, at jeg paa et enkelt Punkt kan have havt Ret, saa er det dog ikke herpaa, at Tonen ligger, men paa det, at jeg fra Først af og til Slutningen kan tro at have været i Overensstemmelse med mig selv og været ført mindre af skiftende Stemninger end af en Grundstemning.

«Der er slaaet Reveille!» Dermed begyndte i «Corsaren» (Decbr. 1842) Behandlingen af den danske Sag. Det var ingen velskreven Artikel; men den sagde dog, at nu vare vi Danske som et Menneske, hvis Moder er bleven haanet, og som mærker sig kaldet. «I have ikke hørt det? Det lød alligevel — der er slaaet Reveille! Trommerne gaa, vi Danske staa om vor Moder, vort Fædreland.» Artiklen sluttede med Ord, der nu lyde besynderlig: «De Danskes Kjærlighed skal voxe ved Smerten.«

Af Stemningen i den Slags Artikler fulgte imidlertid ingen sympathisk Samvirken eller Samstemmen med det liberale Parti, tvertimod kom der en Adskillelse, og dette havde gode, dybt

[redacted]

liggende Grunde, hvortil allerede foran er gjort Hentydning. Det liberale Parties Førere ejede visselig ikke Jord; men de følte sig hørende til Landets Jord og Grund og vidste sig opfattede som saadanne eller havde aldrig havt Tvivl af den Art om sig selv; de havde Herredømmets Mulighed eller dets Instinkter i sig, hvorimod det aldrig er faldet mig ind at blive Andet end Skribent. Medens de, ganske sikkert med fuldstændig Oprigtighed, grebe det nyvakte nationale Element, optoge det i sig og frelste det «Liberale», der truede med at dø, ved at gjøre det «nationalliberalt», følte de tillige, at her var en Mulighed for dem til en modus vivendi med Kongen, hvis han vilde komme dem lidt imøde og betegne sig som overvejende dansk Konge i Monarkiet. Orla Lehmann kaldte i et Brev fra Paris «alle Danske i Kreds om Kongen». Partiet blev hurtig, om ikke ligefrem forstærket, saa dog styrket ved moralsk Tilslutning fra Sider, hvor man hidtil havde vist en æsthetisk eller religiøs Tilbageholdenhed. Heiberg skrev en Afhandling, hvori han viste, at Nationalitet var mere end Frihed — hvad for mig syntes det Samme som Bevis for, at Luft er mere end Vand —; en Bro blev ogsaa slaaet mellem de Liberale og Grundtvig trods hans Uvilje mod

den Tanke, at Hænderne skulde bindes paa vor Arvekonge og Herre. Derimod stod for mig «Arvekonge og Herre» som hartad tragikomisk, og jeg havde ikke Sind for, at en Svingning i denne Retning var Andet end en Urimelighed. Uenigheden maatte saa bryde tydelig frem, da de Liberale i deres Tilslutning til Kongen vilde have Absolutismen brugt imod de slesvigske Modstandere, forlangte en Indskriden imod Stændernes Præsident og Regimenter henlagte til Slesvig. Der er ret paafaldende, overraskende Udtalelser i smaa Afhandlinger fra den Tid, saaledes i «Corsaren» af 16de Decbr. 1842 en Artikel om «Fædrelandet» og Slesvigerne, der har til Motto Stroferne af Øehlenschlægers «Sokrates»:

«Mene vi
Endnu, at Uret bør man aldrig gjøre,
Hvad eller har vi skiftet ganske Tro
Og mene nu: ej altid, men dog stundom,
Naar det kan være Meneren til Nytte?»

— og som paaviser det Farlige og Selvmodsigende i hin Henvendelse til Absolutismen. Der er en anden Artikel, af 13de Januar 1843, hvor der hensynsløst siges, at ved denne Slags Paakalden af Nationalitet faa vi Følsomheden fra Frederik den 6tes Tid igjen. «Alt det Stof til Sang og Klang om Dana, Dannerfolket, Danefolket og Danekongen,

[redacted]

der gaa Haand i Haand, er vaagnet op igjen.» Dette er, tilføjes der, ikke det rette Middel i Kampen. Friheden maa ikke skydes tilside, stilles i anden Række, men er ved Siden af Nationaliteten det Første, og kun ved at holde dette fast udrettes Noget. «Thi ved, efter Heiberg, at lade alle slesvigske Theologer studere ved Kjøbenhavns Universitet, eller ved, med «Fædrelandet», at flytte nogle Regimenter fra Slesvig til Holsten og andre Regimenter fra Jylland til Slesvig o. s. v., udrydder man næppe Sympathien for Tyskland hos de tysktalende Slesvigere. Men dersom man vilde tænke som saa: Det slesvigske Folk, den mest opvakte Del af den danske Nation, tiltales af det Liv, der mægtigt begynder at røre sig i Tyskland, af den store, nye, frie Fremtid, som Tyskland forjætter, idet den tyske Aand, der hidtil har arbejdet i Dybden, nu er stegen eller i Begreb med at stige op som af en Bjerggrube, beladt med dennes Skatte, op i den frie Luft, op under den frie Himmel. Vi kunne ikke kue denne Sympathi med Kavalleriregimenter eller theologiske Kandidater eller Festmaaltider; men vi have selv en Fremtid, lad os gjøre den rig og tillokkende, og lad os skynde os at komme foran Tyskerne — — dersom man tænkte det!»

Dette staaer, som sagt, i «Corsaren» af 13de Januar 1843, og det er en af Maaderne, hvorpaa jeg «haanede den nationale Idé», som senere, i 1848, blev udsagt om mig af «Dansk Folkeblad».

Allerede dengang, i Stridens første Tid, gik slige Ytringer i «Corsaren» ikke hen uden særlig Tilbagevisning. Claudius Rosenhof sang i «Den Frisindede» med bitter Hentydning til «Corsarens» Navn og dens Hensynsløshed — maaske ogsaa til mit Blod —:

«Nu staaer en Røver ved Daaben,
Agerer Frihedens Præst.»

Ej heller har jeg ved denne Lejlighed at fremstille mig selv som Frihedshelten, der frelste Noget; thi det liberale Parti havde selvfølgelig ikke ment at ville gjøre Svingningen helt ud, og det blev desuden ved Kongen selv, ved den Tillid, han viste Augustenborgerne o. s. v., drevet tilbage igjen. Men en Efterklang af den oprindelige Menings- eller Følelsesforskjel kom den 11te Marts 1848 i Casinomødet, da jeg optraadte imod det ulykkelige Ord, at Slesvig skulde tvinges, og forlangte, at det skulde spørges. Min Adfærd ved hint Møde blev fornummet som noget Fjendtligt, blev kaldt et Lune eller endog en Utroskab; jeg vil kun,

som alt bemærket, i Erindringen hævde, at jeg var i Sammenhæng med mig selv.

Artiklerne i «Corsaren» mod de Liberale medførte endnu ikke personlig Uvenlighed eller Brud paa et velvilligt, om end fjernt Forhold, hvori navnlig Ploug stod til mig, og derved foranledigedes, at jeg kom med paa det første Upsalatog, Juni 1843.

Jeg havde ikke havt Andel i eller Kjendskab til Togets Indledning og Plan, og trods min Læsning og Forelskelse i de islandske Sagaer — eller formedelst denne Læsning; thi Sverig spiller jo næsten ingen Rolle i disse Sagaer — ikke faaet vor gamle Fjende Sverig med. Om Formiddagen, som Toget skulde afgaa om Eftermiddagen, mødte jeg Ploug i Vimmelskaftet, og han spurgte, om jeg havde tegnet mig. Da jeg svarede Nej, sagde han: «Tag med; De hører jo dog til.» Det at «høre til» heroppe er en Tanke eller Bebudelse, hvori jeg lettelig fanges eller har kunnet fanges, maaske netop fordi der lettelig kommer Noget i Vejen, og faa Timer efter var jeg med ombord.

Det fulgte af sig selv, efter den Maade, hvorpaa jeg kom med, at jeg under Toget ingensteds traadte frem eller gjorde Fordring paa som ellers at danne mit eget Frikorps.

Højst livlige Øjeblikke udenfor dem, der ere fortalte i Datidens Beretninger, staa for mig.

Det første af disse havde slet Intet at gjøre med selve Toget eller dets Idé. Efter Stormen, der havde bragt Kapitajnen til at søge med sin kostbare Ladning Ly ved Christiansø — den nøgne Klippegrund med Danmarks Statsfængsel, hvorfra Dr. Dampe nylig var sluppen ud —, fik vi smukt Vejr, og i Solskin, ude ved Bougsprydet, vare vi pludselig en Klynge, der tumledes i den ivrigste Strid om: Var Adam en Art Dyr eller et Geni, vare vi udgaaede fra en Fuldkommenheds- eller fra en yderst lav Tilstand? Det var en Darwinistisk Strid, inden den egenlige Darwinisme var i Verden, og den udmærkede sig ganske sikkert mindre ved Kundskabsfylde end ved Stemning og Iver. Jeg husker nok, at jeg holdt paa, at Adam havde været et Geni, fordi han var det Første og Friskeste og bar alle vore Anlæg i sig. Andre vare fra et rent bibelsk eller theologisk Standpunkt af samme Mening, medens atter Andre enten efter græske Sagn eller efter deres egen frie Tanke mente, at Adam havde været et Skovmenneske. Til Forvirringen, hvori Disputen løb ud, bidrog, at vi Alle sagde Adam. Naar man klarer sig fra dette Navn og de dertil hørende

[redacted]

Fornemmelser, saa kunne i vor Tid begge Parter faa Medhold; thi ifølge de videnskabelig støttede Formodninger og Paastande, der udgjøre Darwinismen, er hele Udviklingen gaaet for sig som en Væxt fra det laveste Trin opad, altsaa ogsaa fra Dyr til Menneske; men den formende, skabende Magt, hvorved «Væsnet med den store Hjerne», Mennesket, voxede ud, blev til, maa jo have været tilstede i Udviklingens Begyndelsesdyb, og naar vi gaa en anden Vej, forlade Gisningerne og historisk eller kulturhistorisk stige opad, tilbage i Tiderne, træffe vi, rigtignok ikke noget Fuldkomment, men et sælsomt Ufuldkomment, der viser tindrende Glimt, Spiren til vore største og helligste Forestillinger. For saa vidt kan jeg endnu holde fast paa Meningen om Geniet som Begyndelse, og det vil ogsaa træde frem i den historiske Undersøgelse af «Nemesis».

De andre Øjeblikke, som Erindringen om Upsalatoget særlig frembyder, ere af en ganske anden Art.

Da vi nærmede os Kalmar, viste sig blandt selve vore Førere nogen Beklemthed og Uro; thi de eller vi vare egenlig paa en Opdagelsesrejse og ikke ganske sikre paa at finde det Sverig, vi søgte. Men Modtagelsen i Kalmar gjorde Tvivlen

og Frygten tilskamme. Vi vare pludselig mellem et helt Folk, der bød os Velkommen. I tætsluttede Rækker marcherede vi gjennem en lang, lav Porthvælving, og inde under denne Hvælving sang de danske Studenter med al Magt Plougs Sang «Længe var Nordens». Jeg gik i det Øjeblik ved Siden af Ploug, og idet Ordene lød:

«Atter det Skilte
Bøjer sig sammen»,

saa jeg pludselig, at jeg gik ved Siden af et lykkeligt Menneske, hvis Ord med saa vældig Klang bleve til Virkelighed. Jeg kunde ikke lade være at sige ham det, maaske noget kejtet, omtrent i de Ord, at han dog nu maatte være meget glad, hvortil han stille svarede: Aa, ja!

De Svenske svarede os dengang og senere med deres Krigssang mod Rusland, «Kung Carl den unge hjelte», en mærkværdig Sang, saa stolt og vemodig, en Sørgesang, der vækker Haab, en Sejrs- og Gravsang over eventyrligt, halvt afsindigt Heltemod og vidunderlig Folketroskab, af alle Europas krigerske Sange maaske den, der bærer den største Idealisme i sig.

Fra dette Møde udgik i Tidens Løb to Slags Skandinavisme. Ploug blev Fører for den Anskuelse og Higen, der satte «vor nordiske Frem-

tid» som Formaalet og for denne Fremtids Skyld ønskede Helstaten brudt. Jeg blev ikke Fører for nogen Skare, men Bærer af den Mening, at vi for Slesvigs Skyld maatte beholde Helstaten, og at Venskab, Tilslutning, Forbund med Sverig-Norge skulde være Middel til, at vi kunde leve nationalt i Helstaten. Dette føjede sig naturlig som nyt Tønder til den øvrige Strid, der i Tidens Løb blev saa bitter, og skjøndt jeg ikke bestemt kan udpege, hvem der har sejret, véd jeg, at jeg i Spørgsmaalet om Slesvig og Helstaten har lidt Nederlag. Men dette hører ikke hid i Øjeblikket; jeg afbryder nu for at følge min egen Livsskjæbne og navnlig møde det Budskab, som ventede mig paa Tilbagerejsen. Thi da vi i den graa Morgendæmring lagde til ved Skibbroen i Malmø Havn for at landsætte de Lundske Studenter, stod P. L. Møller deroppe og saa paa mig. Ved dette pludselige Syn begreb jeg strax, at Højesteretsdommen maatte være falden og have kuldkastet Hof- og Stadsrettens Frifindelsesdom. Efter faa Øjeblikkes Forløb stod han hos mig, gav mig Haanden og meldte, at jeg for tre af de beslaglagte Artikler var som den rette, egenlige Forfatter dømt i to Gange fire Dages Fængsel paa Vand og Brød for hver, for den fjerde i 200 Rdl.s Mulkt og derhos

i livsvarig Censur. Ganske uventet kom det ikke; thi jeg havde bestandig havt en hemmelig Frygt for Højesteret, der «ikke gav Præmisser»; men alligevel var det som et Kølleslag. Den første Følelse var dog, troer jeg, et Ønske om at komme ud af Klyngen, og hertil passede en Hilsen, som Møller medbragte fra Moder, om, at jeg helst burde blive i Malmø en Dags Tid for ikke at være med i Glæden og Hurraerne ved Togets Hjemkomst, medens Politiet maaske ventede for at lægge Haand paa mig. Nyheden spredte sig hurtig paa Skibet; men naturligvis sagde man Intet. Jeg gik henad Dækket iland som gjennem en Skov af Mennesker; kun Frederik Barfod stillede sig, rimeligvis velmenende, i Vejen og raabte, saa det gjorde ondt i Øre og Sind: Vil De løbe Deres Vej?

Møller tog hjem, og da jeg var ene i det lille Værelse i Hotellet, brød Begivenheden helt ind over mig som en umaadelig Ulykke og Uretfærdighed, hvorimod jeg satte en magtesløs Vrede, eller hvorunder Tanke og Hjerteslag stode stille og Personligheden sank sammen. Men saa skete Noget, hvorom jeg atter kun kan sige: Det var saadan. Jeg kom pludselig til at huske Artiklen «Falstaff som Konge» og den Sindsstemning, den

[redacted]

Følelse af Skyld, hvormed jeg havde modtaget Bogtrykkerdrengen, der bragte mig Bladet. Det stillede sig for mig, at jeg var dømt af den hemmelige Ret, der vidste helt Besked, og som nu igjen vilde være gode Venner med mig. Det virkede saa befriende paa mig, at jeg samme Formiddag skrev den Beretning om Upsalatoget, som blev trykt i næste Nr. af «Corsaren» (16de Juni 1843) og formentlig bærer Præg af glad Sindsro. Senere blev det ikke vanskeligt at erfare Navnene paa de 7 Assessorer, der havde eller sagdes at have stemt for Domfældelsen imod de andre 6, og naar de aldrig bleve omtalte i «Corsaren», hidrørte det vel tildels fra hin Morgenstund, skjøndt jeg i det Hele trøster mig til at sige, at hvad inhumane og voldsomme Følelser der have faret gjennem mit Sind og mulig kunne fare op endnu, har jeg aldrig gjemt Vreden til Hævn og navnlig ikke i Literaturen gjort Fortræd paa Grund af noget mig Tilføjet. Der er mindre Selvros heri, end det maaske synes; thi jeg paastaaer ikke, at det kommer af noget særlig Humant i mig; men det hidrører dels fra, at Hævnen, naar man efter en Tids Forløb skal erindre Krænkelsen og bruge Lejligheden, er saa uskjøn, saa hæslig og kommer Ens egne frie, glade Gjerning i Vejen, dels vistnok

derfra, at jeg har ment at være som Jøde mistænkt for Hævngjerrighed (Shylock er jo gjort til Jøde!) og derfor mere end en Kristen vilde blive seet, ligesom greben i Hævnens Udførelse. Dette regner jeg for en af de heldige Betingelser ved at være Jøde: at man nemlig føler sig under en mistænksom Majoritets Blik; men jeg siger ikke, at man selv altid passer paa og drager Nytte af Situationen.

Alt dette række sig henad mod «Nemesis». Selve det at hævne sig bliver ved Nemesis-Anskuelsen, naar den voxer i En — hvad Daarligt den end maa lade forblive i Sjælen — gjort umuligt, fordi den bl. A. er Selvkritik.

Hin særegne, halv mystiske Fornemmelse i Malmø havde Lidet eller Intet at gjøre med Nemesis — hvorom jeg dengang ikke vidste Andet end det Sædvanlige og knap det —, men indeholdt en Mulighed, som jo overhoved et Menneskesind ikke bærer anden Sæd end af medfødte Spirer.

Næste Morgen, da jeg sejlede over til Kjøbenhavn og gjensaa Byen, traadte naturligvis Domfældelsen frem med ny og truende Virkelighed. At skulle indespærres i et Fangehul i sex Gange fire Dage og uden anden Føde end Vand og Brød, syntes Noget, der maatte slaa ihjel, og jeg blev

angst for Mødet med Moder: hvor fortvivlet kunde hun ikke være paa mine Vegne! — Men Moder, lod det til, havde været nok saa bange for, at netop jeg behøvede Mod, og modtog mig med næsten oprømt Ansigt, idet hun sagde: Du har været en god Søn; de vil ikke faa Magt over Dig!

Opad Formiddagen sendte Kongens Foged, Etatsraad Spandet, Bud efter mig, og jeg gik til ham med den Tanke, at han vilde beholde mig med det Samme. Da jeg kom ind til ham, sagde han, sammenbøjet over sine Sager, med den tørre Stemme, der skjulte saa megen Følelse: Hm, hm, jeg har her nogle Højesteretsdomme, jeg skal exekvere over Dem. Vil De ansøge om Benaadning?

Nej, det vilde jeg ikke.

Hm, tænker De at bringe Lægeattest for, at De ikke kan taale Dommens Fuldbyrdelse?

Nej, det havde jeg ikke tænkt og troede heller ikke at kunne faa en saadan Attest.

Hm, naa, ja, vil De saa gaa over hos Arrestforvareren og vælge Dem et Værelse og lade mig vide, naar De vil tiltræde det.

Naturligvis valgte jeg det bedste Værelse, en lys, rummelig Stue, der brugtes til Gjældsfængsel, og der var Intet til Hinder for, at jeg delvis møb-

lerede den og indflyttede Hvadsomhelst. Det syntes ikke at falde Nogen ind, fra Fogdens Fuldmægtig til Arrestforvareren og Slutterne, at jeg for Alvor skulde «sidde paa Vand og Brød». Man bragte mig ikke engang Brødet og Vandet, og engang, da jeg befandt mig ilde af Hovedpine og bad en af Slutterne om et Glas Vand, raabte han: Skal jeg ikke hellere løbe over til Pedrin og hente en Kop Thee? — Kun én Gang blev der víst Strenghed, nemlig da en ung Dame medbragte Jordbær. Arrestforvareren, der selv ledsagede det lille Selskab, sagde: Naa, Jomfruen bringer nok Blomster. — Hun forstod ikke Vinket og svarede nok saa stolt: Nej, det er Jordbær! — Ja, sagde han, saa maa de rigtignok blive her, til Jomfruen kommer ud. — Hver fjerde Dag skulde der efter Loven og Dommen være en Dags Ophold, og den første Gang gik jeg lige fra Fængslet til den italienske Opera paa Hoftheatret. Jeg havde min Plads ved Siden af Giødwad og Ploug; de rejste sig og gave mig Haanden med en vis Ostentation, ligesom for at vise, at Absolutismens Domme ikke plettede.

P. L. Møller begyndte dengang sit lille Tidskrift «Arena» og skyndte sig med at skrive en Artikel om mig, et Forsøg paa at orientere den

[redacted]

offenlige Mening angaaende mig og «Corsaren». Naar man saaledes vilde komme mig tilhjælp, kunde det gjøres paa to Maader: Man kunde i saa forsigtige Ord, som Reiersen fordrede, udhæve trods Alt «Corsarens» politiske Ret overfor Enevælden og dennes Redskaber, Bladets folkelige og nationale Element, og nogenlunde vise mig som ført, født og baaren dertil i den givne Form og Maade. Men dette laa jo Møller fjernt, ja var ham imod, hvorfor han naturlig valgte den anden Maade, skrev netop det Samme, som han havde sagt i vor allerførste Samtale, idet han nemlig afviste de alvorlige og politiske Artikler og fremhævede det Æsthetiske. Han brugte den stærke Lignelse, at ligesom Skarpretteren, der afhuggede Ludvig den 16des Hoved, bad Hovedet om Forladelse, saaledes skulde man, medens man politisk domfældte mig, bede mig æsthetisk om Forladelse. Det svarede jo ogsaa til, hvad han havde sagt mig, at rette Vedkommende gjerne maatte vide, at han stod i Forhold til mig, blot det tillige vidstes, at det kun var til den æsthetiske Side af min Personlighed. Vistnok med Ønske om at virke paa Borgerfolks Følelse til min Gunst — maaske ogsaa med lidt skjult Ironi — tilføjede han af det Lidet, han vidste eller i Hast samlede

om mit foregaaende Liv, at Bagerne i Nestved engang havde foræret mig en Æreskringle, da jeg tog deres Parti, og endelig, at jeg med min muntre og sorgløse Natur havde taget Budskabet i Malmø let. Dette var mig imod. Man har sin Nød med at rose Folk; enten er Maalet ikke fuldt eller Maaden ikke rigtig. Fra min Side var og er Indvendingen dels den, at jeg, hvad enten med Ret eller Uret, aldrig har villet gjælde for en let og sorgløs Natur, dels vidste jeg ganske anderledes Besked om Sindsbevægelsen i Malmø. Nu staaer det imidlertid som Vidnesbyrd om mig fra En, der kjendte mig og saa med egne Øjne!

Hvorvel jeg ganske vist ikke satte samme Pris paa Møllers Afhandling som paa hans Fremtræden og bløde Tone i Malmø, var der dog Meget deri at være taknemlig for, medens den i sin Helhed næppe virkede paa den offenlige Mening. Som det i Regelen gaaer, greb den offenlige Mening i Øjeblikket ikke dybt, men paa sin Maade rigtig, vilde ikke været tilfreds, om jeg var bleven frifunden, men fandt i Domfældelsen en Hævn.

Imidlertid hengik paa den berørte Maade mine 24 Dages Fængsel. Der var over dette lille Tidsrum udbredt en tilsyneladende Munterhed, en Holden-Hovedet-oppe, som vistnok overraskede

[redacted]

P. L. Møller, da han i nogen Afstand saa derpaa, og bidrog til hans Forestilling om det Lette og Sorgløse. Forsaavidt det Pinlige i Virkeligheden var tilstede, slap jeg ud over det derved, at jeg i Fængslet besluttede at rejse til Paris. Desaarsag forsynede jeg mig med en Mængde fransk Literatur fra det 17de og 18de Aarhundrede, især Voltaire. Hensigten var, synes det, at erhverve mere og mere finesse til Kamp mod Regeringen; men selvfølgelig var Tanken tillige den at komme ud i fri Luft, se, glemme, lære, nyde, voxe — kort sagt: rejse.

Men hvorledes skulde jeg komme bort, hvem skulde jeg faa til at styre Bladet i min Fraværelse?. Der var allerede opvoxet et Par faste Medarbejdere, unge Folk, som efter nogen Tids Anonymitet vare traadte ud af Skjulet og personlig kom til mig; de kunde, om jeg saa tør sige, skrive Corsar-Artikler paa anden Haand; men der var al Grund til at frygte for, at naar Nogen af dem blev gjort til Herre over et saa farligt, fristende Blad, vilde det løbe løbsk med ham. Til Møller turde jeg knap vove en Anmodning; jeg gjorde en svag Hentydning, og han afviste den næsten som en Fornærmelse. Men kort efter kom han af sig selv og sagde, at han vilde nok; det kunde være en

god Anledning til at vise, at han netop ikke, som Folk sagde, var «Corsaren»; han vilde have Ret til at gaa op til Reiersen og sige, at Bladet under ham ikke vilde anfalde Regeringen, og saa vilde han levere en «Corsar» efter sin egen Manér.

Om Rejsen og dens Udbytte er ikke Synderligt at sige. Den havde blandt andre Mangler den, at jeg efter Aftale med Møller skulde hjemsende Breve til Bladet og altsaa brugte Stoffet for tidlig. Brevene bære Præg af en lidenskabelig, halvmoden-intelligent Glæde over Livet i Paris, i Louvre, i Theatrene, overfor de historiske Mindesmærker, Jury-Forhandlingerne og Politik, og de ere i en Tone, som om jeg og «Corsarens» Charivari aldrig havde kjendt hinanden. Møller mente vistnok, at Spøg og Satire havde ligget nærmere, idetmindste som Pligt mod Bladet, og for at bøde derpaa eller for at tilkjendegive sin Misfornøjelse gav han dem til Overskrift det corsarmæssige «Hr. Redaction» og føjede hist og her gamle Træsnit ind i dem. Dette var en af hans Særheder; men jeg saa det først, da jeg kom hjem, og turde da ikke klage. Rejsen frembød Øjeblikke, som der i Brevene ikke kunde findes Ord for, saaledes den Aften, da jeg kom til Køln og huskede, at nu var jeg ved Rhinen. Det var bælgmørkt og skyl-

[redacted]

regnede; men alligevel løb jeg strax fra Hotellet ned til Floden, hvor der ikke var Andet at se end Rækken af Lygter paa den gamle Skibbro og deres matte Afspejling i Vandet; men jeg lyttede, jeg hørte den berømte Flod suse, hørte den komme ud, ikke fra et Sted, men fra Natten selv. Saa og, da jeg i Louvre for første Gang saa Marmorstatuer, virkeligt Marmor og virkelig antike Statuer, som kunde have seet Perikles gaa forbi. Jeg var i Øjeblikket ganske ene, og hvilken Andagt i den hvide, tavse, højtidsfulde Forsamling — en Fornemmelse som den i min Barndom overfor den hellige Lampe og dog saa forskjellig derfra! Men som Følge af deslige Fornemmelser fik jeg egenlig hverken seet Rhinen eller Billedhuggerkunst paa denne Rejse.

En god Del af Rejsen bestod i at løbe efter de samme Minder og Stemninger som dengang, da jeg fulgte efter den franske Bjergsanger ud i Frederiksberghave, og det betydeligste af disse Øjeblikke var paa Tilbagevejen, i Bryssel.

Jeg boede nærved Kirken St. Gudule i et Hotel af 2den Rang, hvor man efter gammeldags Skik levede en famille med Vært og Værtinde. En Dag sagde jeg til min trivelige, flamske Vært, at jeg næste Morgen ønskede en Enspændervogn

for at besøge Valpladsen ved Waterloo. Han saa skraat hen over mig, trak lidt paa Skuldrene og svarede, at Vognen skulde nok møde. Jeg troede, at han foragtede Enspændervognen. Ved Middagsbordet sagde han med et Smil, at den unge, fremmede Herre vilde valfarte til Waterloo. Selskabet, der syntes at være tildels en sluttet Kreds, Folk fra Byen, yngre Jurister, Handlende o. desl., var ivrig beskjæftiget med Sager af ganske anden Art, navnlig med det Spørgsmaal, om ikke den kommercielle Tilstand viste, at Belgien havde handlet mod sine egne Interesser ved at skille sig fra Holland, og om ikke en Tilnærmelse paa en eller anden Maade kunde naaes. Man talte med stor Alvor og med Dygtighed, syntes mig, og tillige paa forsigtig og afmaalt Maade, hvad jo var nødvendigt, eftersom man overfor ivrige belgiske Patrioter let kunde faa Udseende af at nærme sig Højforræderi. Mig var det Hele nyt og meget tiltrækkende, dels for selve Sagens Skyld, dels fordi jeg hjemme var vant til, at Friheds- og Nationalitetsspørgsmaal kun bleve behandlede fra Følelsessiden. Det var mig tillige paafaldende, at skjøndt man samtalede paa Fransk, var der overvejende Uvilje mod Frankrig, og jeg begreb, at jeg ved Værtens Ord om min Valfart maatte synes højlig

[redacted]

fremmed for Selskabet. Værten gjorde nogle Bemærkninger om det daarlige Efteraarsvejr og om Vejen og tilføjede, at han forresten huskede Slaget, han var paa den Tid i Bryssel. «Jeg saa de kejserlige Gardekyrassere ride her igjennem, her forbi disse Vinduer; de saa ud, som om de kunde ride hele Verden ned; de saa ud, som om Kugler ikke kunde bide paa dem; et Par Dage efter kunde man samle dem op i Stumper og Stykker, om man havde Lyst.» — «Saa De ham selv, Kejseren?» blev der spurgt. — «Ham havde jeg seet før, mange Gange!» Og fra nu, til Kaffen var drukken, var der ikke Tale om nogetsomhelst Andet end Kejseren og Slaget.

Næste Morgen kjørte jeg i min Enspænder ud til Valpladsen. Det var en taaget og kold Novemberdag, og der var Intet at se paa den store Slette. Men Vejrliget passede godt til mine Forestillinger; thi jeg var paa en umaadelig Kirkegaard, hvor der kun ikke var sat Sten og Kors over de Døde, over de mægtige, brudte Viljer, over den store Genius, der trak saa vidunderlig til. Jeg oplevede hele Sorgen og Smerten, fulgte ham fra Arcole, Pyramiderne og de gyldne Kejsersale hertil, søgte at kalde Grouchy til, at holde Blücher borte, at knuse Wellington, men maatte

se den gamle Gaade synke sammen, ham selv flygte, Preussere og Engelskmænd sætte deres kolde, bitre Triumfsmil op, og saa søgte jeg Trøst ved at tænke mig ind i, at det burde være saa. Jeg kunde dengang Intet skrive derom; det syntes mig en ganske privat Lidelsessag; men et Par Aar efter gjorde jeg et Forsøg, i «Eventyret om Kejser Napoleon», hvor han bliver Feen (Friheden) utro, og hvor hun slukker Kejserstjernen paa hans Slot, saa at hans Fjender faa Magt over ham. Og den Nat, da han døer, viser hendes Sorg sig i det store Uvejr, og ved Lyden deraf staa Borgermændene op af deres Seng og se ud og sige: I denne Nat døer vist Kejser Napoleon.

Det eneste Anbefalingsbrev, jeg havde til Paris, var fra Orla Lehmann til en dansk født Mand, naturaliseret Franskmand. Paa Adressen stod: Rue Rivoli Nr. 2. Jeg pyntede mig da og gik med Brevet til Rue Rivoli, men kunde ikke finde Nr. 2. Endelig mente jeg, at det fornuftigvis maatte være ligeoverfor Nr. 1; det var en Have med et Jerngitter, og der var en stor Gitterport, hvor der stod en Skildvagt. Jeg viste Skildvagten Orla Lehmanns Brev og spurgte efter Manden. Skildvagten rystede paa Hovedet. En Herre kom til, saa paa Brevet og sagde: Men

[redacted]

dette er Tuilerierne! — Jeg troede næstendels, at Orla Lehmann havde villet drive Gjæk med mig og sende mig, Corsaren, til Kong Louis Philippe; men senere viste det sig, at han havde skrevet fejl: Rue Rivoli istedenfor Rue Vivienne.

Derimod fandt jeg et andet Bekjendtskab, en Skuespiller Adalbert, der kort i Forvejen havde været med en fransk Trup i Kjøbenhavn. Han var gift med en overmaade flink og husholdersk lille Kone, og hun gjorde mig bekjendt med et Par andre Skuespillerinder. De toge sig af mig, behandlede mig som et Barn, der for tidlig var sendt fra sin Moder til Paris, og efterlode hos mig et Indtryk af den ejendommelige Bravhed, der findes hos franske Kvinder. Et svagt, omdigtet Præg af dette Bekjendtskab er i 3dje Bog af «En Jøde».

I Alt dette var ikke megen Paavirkning; selve Verden blev mig egenlig en lukket Bog, fordi jeg fik talt saa lidt og navnlig slet ikke fik talt med betydelige Personligheder, men gik omkring i mit eget «Tummerum» og forblev egnet til — hvad jo ogsaa havde været Rejsens Hensigt — at træde tilbage igjen i «Corsaren» som min eneste og rette Plads. Vist er det, at jeg vendte hjem til Bladet, ikke som til en Trældom, men med Læng-

sel, som til min Natur. Møller gav mig det fortrædelig tilbage — ikke paa den Maade, at han gjerne vilde have beholdt det, men fordi han var gnaven over, at han ikke havde kunnet gjøre Noget ud af Situationen, og han sagde med sit mest sarkastiske Smil: Malicen er Deres Genre, Højstærede; jeg er for god.

Jeg har nys nævnt Orla Lehmann. Hvorledes jeg gjorde Bekjendtskab med ham, kan jeg ikke huske; men det maa have været tidlig, thi jeg besøgte ham i Fængslet. Jeg kan heller ikke huske, at jeg har havt noget Udbytte af de faa, korte Møder eller Samtaler med ham; thi der var Noget ved ham, som gjorde, at jeg overfor ham ikke vilde blive ved Jorden, men steg op paa Kothurnen. Jeg søgte inde i mig, ikke efter mig selv, men efter Noget, der kunde svare til ham, til hans særegent højrøstede, idealistiske Pathos, og naar man ved saadanne Lejligheder tillige har en begyndende Selvkritik, taber man ganske Personlighed og bliver kejtet. Rimeligvis har jeg engang paa en saadan blandet Maade talt om Friheden og om det Haabløse i alle Anstrengelser, og Lehmann svarede da med den løftede Røst og tilsvarende Haandbevægelse: Friheden er ikke en Ejendom, ikke en Hustru, men en Elskerinde, der

[redacted]

erobres. — Jeg forstod ikke nøjagtig, hvad han mente; men hans Ord malede for mig en fin, hvidt tilsløret Kvindeskikkelse, der kom henad et Kirkegulv og skulde vies — til Orla Lehmann selv, underlig nok. Det var underligt nok og tillige korrekt; thi Orla Lehmann var virkelig i poetisk-politiske Øjeblikke som en Frihedens Brudgom, og naar han talte forsagende, kunde man nok tro, at han mente det; men det tog sig ikke ud som sandt alligevel.

X.

Skjøndt Corsar-Interesserne tilsyneladende og tildels ogsaa virkelig udfyldte Tiden i det næstfølgende Aar, træde de dog tilbage, ja blive i Erindringen næsten borte for mig under det, der brød frem, og som her kunde omtales under Titlen «En Jøde» eller bedre under en Overskrift, der omfattede den Blanding af Jødedom og Danskhed, hvoraf jeg bestaaer. Desaarsag begynder det Jødiske, jeg nu har at dvæle ved, meget korrekt med Festen paa Skamlingbanke, Maj 1844.

Denne Fest var en folkelig Besiddelsestagen af Sønderjylland, en højtidelig Planten af Flaget paa dets Grund, og som Forholdene vare, kunde det ikke ske i det sydlige Slesvig eller blot i Midten, men tæt ved Jyllands Grænse. Landingsstedet for os Kjøbenhavnere var derfor Kolding.

Overfarten var i Sandhed skjøn, fordi der var Majdag i os som i selve Naturen, det spirede i

os med Haab og Glæde, den nye Fuglesang lød, vi vare i den danske Nations Foraarsmorgen og bare den med os.

Jeg havde levet ombord i fuldstændig og ublandet dansk Luft, følt mig indoptaget i, Del af den danske Nationalitet, havt en lykkelig Dag. Ud paa Eftermiddagen kom, hvad der vel ogsaa hændes Andre, efter den lange Selskabelighed en vis Sindets Træthed, en Nedstemthed eller Sørgmodighed, der forøgedes, da vi nærmede os Kolding og det foreløbige Maal fik Form, blev mindre eller anderledes, end det var tænkt. Formodenlig blev jeg derved mere modtagelig for det Forstyrrende eller Skjærende, da vi lagde til Broen og en Mand traadte frem med Velkomsthilsen og derpaa med høj Røst anviste hver af os Bopæl, mig hos en Jøde. Jeg havde naturligvis Intet imod min ubekjendte Blodslægtning; men jeg følte det paa den Maade, at vi nu ikke længer vare Danske, der skulde til Danske, men Kristne til Kristne, Jøder til Jøder, hver i sin Baas. Det var jo ikke saadan ment; men med min Sensibilitet opfattede jeg det saadan, og da Ove Thomsen tidligere paa Dagen havde foreslaaet mig, at vi slet ikke skulde blive i Kolding, men strax tage ud til Vonsild, ved Foden af Skamlingbanke, og

nu fornyede Opfordringen, tog jeg derimod, og vi forsvandt.

I visse Maader var dette en lykkelig Beslutning; thi der blev os en mageløs herlig Aften til Del i Vonsild Kro. Vi sad paa en Trappe ud til Haven og saa et stort Blus i det Fjerne; det var et Glædesblus tændt paa Skamlingbanke i Anledning af vort Komme. Der var i Natten og dens Blus noget Romantisk, halvt Krigersk, en Luftning fra Valdemar Sejrs Tid; vi vare som Fortropper af den danske Befrielseshær. Mænd og Kvinder kom og hilste paa os og talte med os, som fremmede Mennesker ellers ikke tale til hinanden. Vi lyttede til hverandres Stemmer og fandt dem danske. Ordene vare maaske jevne nok, men Musik for os, fordi de vare danske i slesvigsk Maal. Medens det blev tyst om os, vedblev det store Baal at brænde hist oppe, Noget syntes at blive forkyndt mellem Himmel og Jord.

Men da vi saa ud paa Natten skulde have et Par Timers Søvn, kom den Tanke, at nu var der i Kolding en Familie, som jeg havde været uhøflig imod og maaske følte sig krænket af mig, Blodslægtningen, Jøden, som om jeg ikke havde villet vedkjende mig Slægtskabet. Hvor var Skylden, hos mig eller hos de ildesindede Indkvarterings-

chefer? Jeg fik ingen Søvn og var om Morgenen som i Feber. Paa Skamlingbanke blev det ikke bedre. Deroppe paa Toppen, nærved Talerstolen, traf jeg en Bekjendt, en Literat og døbt Jøde, der spurgte mig, hvor jeg var blevet af den foregaaende Aften. Jeg fortalte ham det og tilføjede, at jeg nu kunde have Lyst til at stige op paa Talerstolen og raabe ud til Alverden, at jeg var Jøde. Han sagde: Jeg vædder, at De ikke tør sige højt, at De er Jøde. — Det kunde der ikke væddes om; men faa Sekunder efter stod jeg paa Talerstolen og sagde det til de mange tusinde Mennesker: Jeg er en Jøde, hvad vil jeg imellem Jer?

Det var mit Livs store Spørgsmaal, som jeg paa begrænset, omhyllet, dunkel Maade bar i mig og kastede ud.

Det blev mødt med et umaadeligt Raab: Jo, jo! Velkommen! og de Nærmeste rakte Hænderne op imod mig. Dette burde have inspireret mig til, eller det kunde hos en Anden have frembragt sand Veltalenhed om Nationalitet og Frihed; men der var Feber og Disharmoni i mit Sind — noget Vredt og Ondt ved Siden af Selvbebrejdelsen —, og jeg fortsatte med at forklare, hvorfor jeg som Jøde stod der med Rette: Fordi jeg bragte dem Ordet «Øje for Øje og Tand for Tand», fordi det

ikke gik an, som foreskrevet fra anden Side, at vende Kinden til, naar den blev slaaet, men slaa igjen paa Slesvigholstenerne, Haardt mod Haardt, Ondt mod Ondt, gjøre Gilde for dem, som de vilde for os!

Jeg har rimeligvis selv beundret denne Tale og været stolt af den, fordi den vakte saa stor Bevægelse og gjorde Lykke hos de Mange, og naar jeg nu kalder den trist, er det hverken i den Hensigt at slippe fra den for saa billig Pris, som et Ord er, ejheller for at pynte mig dermed som med en overvunden Fejl, men for at se ind i det Sørgelige. Det fik endda være, at Talen som Udtryk af mit Jegs anden Side staaer i Strid med det Bedste i selve «Corsaren»; men den staaer ogsaa paa sær Maade i Strid med sig selv; thi idet jeg lydt bekjendte mig som Jøde, talte jeg med en Slags kristen Bevidsthed, berettede om den jødiske Religion, ikke hvad den havde lært mig, men hvad man i kristen Skole havde, ud af en enkelt, borgerlig Lovbestemmelse, lært, at den var, og medens jeg syntes at ville løfte den højt, nedsatte jeg den i Virkeligheden til et Underordnet, tjenligt til Vrede og Ufred.

Jeg troer ikke paa, at der etsteds i Skjul føres en Protokol, hvori ogsaa en saadan Tale

[redacted]

optegnes, og hvor der bliver afsagt f. Ex. den Dom: at fordi Talen, hvori der var Synd, gjorde Lykke og gjorde Virkning, skal samme Taler ved Lejlighed holde en bedre Tale, der gjør Fiasco. Men der er en finere Sammenknytning af Verdens Ting, af store og smaa Begivenheder, og i Henhold til den sætter jeg Forbindelse mellem hin Tale paa Skamlingbanke og Talen i Casino den 11te Marts 1848 om at tvinge eller spørge Slesvig. Der vilde Ordet have passet, hvis det havde været nyt og frisk: «Jeg er en Jøde, hvad vil jeg imellem Jer?» — især hvis jeg havde kunnet tilføje: Jo, jeg staaer frem, fordi vi, spredte over hele Verden, have eller skulle have den Mission at sige Nej til Ufrihed i enhver Form og raabe paa Frihed. — Men jeg havde nys været i Rom for at lære, ikke hos Jøder, men hos Grækere, af Tragikerne og Statuerne, og der kom i min Tale en Klang deraf, som vel maatte synes ærede Medborgere baade «gemacht» og trodsig[13] og gjorde, hvad man kalder Skade, saavel for Sagen som for mig selv.

Jeg undres ikke over mig, der talte og handlede ud af alle givne Betingelser; men jeg beundrer Ordenen, der fører det Hele ud i dets Konsekvenser.

Paa langt Hold og igjennem P. L. Møller gav Talen paa Skamlingbanke et Stød til Fortællingen «En Jøde».

Jeg vilde i et Familie-Anliggende til Lolland og havde bedt Møller rejse med; men da vi kom ned til Dampskibet, var Maskineriet gaaet itu, og vi kom ikke afsted. Møller fulgte med hjem, og da vi efter nogen Samtale bleve sultne, opdagede jeg, at min Familie var ude og Tjenestepigen med. Jeg gik da ud i Kjøkkenet for at se efter Aftensmad, og Møller fulgte, stadig samtalende, med og saa sig nysgjerrig om.

Er det Deres hele Lejlighed? spurgte han.

Ja, hvorfor?

Fordi det har forekommet mig, som om De havde et skjult Værelse.

Det Ord virkede underlig paa mig. Efter et Par Aars Bekjendtskab stode vi pludselig fremmede og dulgte for hinanden eller idetmindste jeg som dulgt for ham, og var det formedelst «Corsaren», eller fordi han var døbt og jeg ikke?

Jeg spurgte, hvad han egenlig mente, hvordan han var falden paa det; men han var hurtig kommen tilbage i Ironien og svarede: Jeg mente bare det Værelse, Højstærede, hvorfra De kommer

[redacted]

ud og gjør fremmede Folk det vanskelige Spørgsmaal: Hvad vil jeg imellem Jer?

Det Hele var lige ved at slaa om i Spøg; men den underliggende Alvor, det, hans Ord, hvordan de end stilledes, rørte ved, fik dog Overvægten, og medens vi sad og spiste tørt Hvedebrød til et Glas Vin, talte vi for første Gang menneskelig sammen, d. v. s. om inderlig personlige Ting. Det lod til at være som en ny Verden for ham, at Nogen, der ved tilsyneladende frit Valg ikke havde anden Opgave og Fremtid end en literær eller æsthetisk, for Alvor led under at være ved Fødselen udelukket fra Embeder, fra Valg til Stænderne, fra Hær og Flaade, fra Borgervæbningen ud over Lieutenant o. s. v., og endnu mere lyttede han, da jeg klagede over det Tilsvarende og Værre, at samme Tilsidesættelse og Fjendtlighed var i Samfundet, i Husene og paa Gaderne, og da jeg med stigende Lidenskab rørte op i gamle Ting af den Slags og mere og mere fremhævede, at en Jøde stod udenfor Lov og Ret i Tilværelsen, fordømt til at blive sønderrevet og gaa tilgrunde. Han gjorde ingen Indsigelse og afbrød mig ikke; kun engang imellem indkastede han et enkelt Ord eller Udraab, som man rager op i en Kulild for at faa den til at blusse paany. Endelig tog han

Hat og Stok og sagde, idet han gik: Med saadanne Følelser skriver man en Roman.

Samme Nat skrev jeg Slutningskapitlet af «En Jøde», ikke fuldstændigt og nøjagtigt, som det senere blev trykt, men temmelig nær.

Den Tid, der hengik mellem Møllers Afskedshilsen og dette Kapitels Tilblivelse, kan jeg ikke gjøre Rede for. Jeg maa vel have studset over at have en Roman i mig og i det Indre ligesom gjort et Spring paa Byttet. Et omtrentligt Omrids af Fortællingen maa i stor Hast være kommet tilstede i Sindet, Skikkelser, der skulde bruges, maa flygtig have víst sig; men det Mørke og Uhyggelige, det, som svarede til vor Samtale og Øjeblikkets Exaltation, trængte sig mest frem, gjorde først Fordring paa Form og kom derved til at udøve et Tryk paa den hele Komposition, som fulgte efter. Den blev ganske anderledes et Fantasiværk og fik et helt andet Præg, end Tilfældet vilde være blevet, hvis jeg i Ro og Mag og reflekterende havde samlet og brugt Virkeligheden.

Hvorvidt det som Regel er rigtigt at skrive en Bogs Slutning først, skal jeg ikke afgjøre. At det ikke, som maaske Nogle mene, er det Samme som at begynde bagfra, kan sees ved den Be-

[redacted]

tragtning, at en Slags Helhed dog maa være tilstede i Sindet først. Jeg vandt, at Fortællingen, fordi den var saa determinert i sin Stræben hen mod et bestemt Maal, blev færdig paa faa Maaneder i en vis Enhed og Energi; men jeg tabte, idet den formedelst hin Slutning blev i højere Forstand uretfærdig, præget af en Uordenstro — af det Mystiske, at Jøden efter Omstændighederne maa gaa tilgrunde formedelst en Naturfjendtlighed, der ,er sat mellem ham og Folkenes Blod som mellem Kvindens og Slangens Æt —, hvad dog kan tilgives, hvis man tager Bogen som det, den var i sin Oprindelse og Hensigt: mere et poetisk Stridskrift end en fri, harmonisk Digtning. I alt Fald, den kom ud af mig, som jeg var.

For at komme et Øjeblik tilbage til noget Forangaaende: Man kan spørge, om ikke selve denne Bog efter min egen Mening vidner om noget Ufornuftigt, Urimeligt, Stygt i Samfundet, som man maa bekæmpe, og om dette ikke altsaa «altid har Uret»? Jo; men var da jeg ikke Del af Samfundet, havde det ikke indtil enhver Enkelthed beredt mig, og kæmpede det ikke gjennem mig mod sig selv? Hvad mere Ret overfor «Samfundet» have de største Reformatorer?

Møller havde fra Først af stillet sig afsides. Ved det svageste Tegn paa, at jeg vilde spørge ham tilraads, læse Noget op for ham, høre hans Mening, havde han erklæret, at jeg værsgo skulde gjøre alle Daarligheder paa egen Haand for ikke senere at bebrejde ham Noget og for heller ikke at sætte en Bog i Verden, der havde flere end én Fader. Men det morede ham, engang imellem at læse et Korrekturark uden Sammenhæng med det foregaaende: Det er, sagde han, som naar jeg gaaer forbi en Restauration og ubestemt lugter, at der bliver kogt.

Den Dag, Bogen blev averteret i Adresseavisen, kom han til mig og sagde meget alvorlig: Nu er der to Muligheder; enten kan Deres Jøde gjøre sprøjtende Lykke eller blive anseet for det bare Pøjt.

Hvorfor ikke midt imellem?

Nej, det har jeg lugtet, da jeg gik forbi Kjøkkenet.

Til den «Lykke», som Bogen gjorde, regner jeg især, at den paany bragte mig sammen med noget Godt i Fortiden. En af de Lærere, der i Skolen havde víst mig Velvilje, P. Berg — i lang Tid meget bekjendt her i Byen som Lærer i Mathematik, død som Præst i Sværdborg ved Vording-

[redacted]

borg — kom til mig og sagde, han havde gjort mig Uret; han havde troet, at jeg ved «Corsaren» var «gaaet i Hundene», og da jeg spurgte, paa hvilken Maade, svarede han, at han havde ment, at jeg førte et hensynsløst Liv i Sus og Dus og i Bitterhed formedelst examen artium. Dette er et Vidnesbyrd om Samtidens Opfattelse, baade let forstaaeligt og tillige besynderligt; thi der var maaske i «En Jøde» ved Siden af ideal Længsel og Fantasi mere Bitterhed og mindre Ungdomsglæde end i «Corsaren», og Bladet havde aldrig angrebet f. Ex. H. N. Clausen. Imellem Berg og mig opkom et Venskab, der varede til hans Død og adskilte sig fra mit Forhold til P. L. Møller derved, at det fra begge Sider var fortroligt og aabent. Det fik den Særegenhed at holde trods politisk Antipathi; thi da jeg i 1849 i «Nord og Syd« paaviste Umuligheden af Slesvigs Inkorporation i Kongeriget Danmark, men Retfærdigheden i dets Forbliven under Kronen Danmark og desaarsag anbefalede en «Føderativstat» — der senere med nogen Modifikation blev virkelig og kaldtes Helstaten —, stod Berg ivrig paa ejderdansk Side, for Inkorporation af Slesvig indtil Ejderen, kom hver Uge til mig og stred imod, hvad jeg skrev eller vilde skrive. Vi kom tidt til Randen af

Uvenskab, men ikke over den, fordi vi gjensidig kunde indrømme god Vilje. For mig var det en særegen og vanskelig Sag, maaske ogsaa noget Godt, saadan at have Modstanden hjemme i Huset. Ogsaa i en større Sag blev Berg Modstander eller Maner uden netop at ville det. Vi talte aldrig om Religion, og jeg glemte som saa mange Andre, at han var theologisk Kandidat. Men efter Kolera-Aaret og den store Lidelse, som det bragte ham, huskede han det selv desto dybere og blev Præst. Jeg besøgte ham (1858), og om Søndagen var jeg med i Kirke. Han prædikede over Nikodemus, der i Hemmelighed kommer til Kristus, og jeg har aldrig hørt nogen inderligere og mere gribende Prædiken. Den simple Skildring af, hvorledes Nikodemus drages til, føler Sjæls Længsel og Trang, men vakler, ikke kan faa helt fat paa sig selv, ikke overvinde Hensyn, men søger en Middelvej, syntes mig rettet lige paa mig — hvad vel enhver god Prædiken skal synes enhver Tilstedeværende —, de blideste Minder fra Rørdamstiden i Skolen rejste sig i Sindet, og jeg gik resolut hjem med Præsten for at faa Sagen klaret. Han stillede Fordringerne, og jeg kunde ikke. Den historiske Kristendom og navnlig Noget i Bekjendelsen stillede sig uovervindelig i Vejen; det var nok den

samme Nikodemus, men ikke den samme Kristus, og jeg maatte «sejle min egen Sø».

«En Jøde» gjenoprettede ogsaa Forbindelsen med K. C. Nielsen, som imidlertid var blevet Rektor ved Realskolen i Aarhus. Han tilskrev mig nu og indbød mig til sig, og jeg var i det næstfølgende Aar ovre hos ham og fik altsaa, rigtignok for meget kort Tid, det Ønske opfyldt, som jeg havde havt i min Skoletid: at leve under Tag med ham.

En Fornyelse af Bekjendtskab eller et nyt Møde foranlediget ved Bogen og af særegen Betydning var med S. Kierkegaard, der igjen kom tilsyne paa Gaden. Jeg bruger dette Udtryk, fordi det dengang tog sig ud, som om han forsvandt og kom for netop at udrette et Tanke-Ærinde og forsvinde igjen. Han spurgte mig, hvilken Karakter i Bogen jeg nu selv antog for bedst skildret, og da jeg mente, at det var Helten, sagde han: Nej, det er Moderen. — Hende havde jeg under Udarbejdelsen slet ikke tænkt videre over. — Det tænkte jeg nok! sagde han oprømt. Han vedblev: De har naturligvis læst Kritiken i «Fædrelandet»; hvad troer De nu, er Meningen med den? — Den er vel ganske simpelt at rose Bogen. — Nej, Meningen er, at der er Mænd, som i Dem ville se

Forfatteren af «En Jøde», men ikke «Corsarens» Redaktør; «Corsaren» er P. L. Møller.

Jeg raabte næsten højt af Forskrækkelse paa Møllers Vegne, da jeg baade vidste, hvor urigtigt det var, og hvor ubehagelig og skadelig en saadan Mening vilde være for ham. Jeg gjorde Indsigelse og mindede Kierkegaard om, hvad jeg havde fortalt ham om «Corsaren», længe før jeg kjendte Møller; men han rystede smilende paa Hovedet og forlod mig.

Møller blev mismodig, da jeg fortalte ham dette, og paalagde mig som en Æressag at gjentage og atter gjentage Sandheden for Kierkegaard, hvad jeg ogsaa gjorde, saasnart Lejligheden gaves; men Filosofen veg ikke og sagde blot, at der var i Verden Rapporter nøjagtigere end nogen Politirapport. — Jeg spurgte: Hvordan kan De i den Sag have nogen paalideligere Rapport end min? — Saa lo han paa sin sære Maade, og jeg var fristet til at antage det Hele for Spøg; men da jeg gav Møller Beretning om min mislykkede Ambassade, tog han Sagen alvorligere og sagde, at det netop nu vilde blive ham til stor Hindring, hvis en saadan Mening voxede i Publikum, og det vilde derfor være rigtigt, at vi for en Stund afbrøde vor Omgang, hvilket han ogsaa gjennem-

[redacted]

førte, men ikke konsekvent, som senere vil sees, og uden at kunne undgaa Kollision med Kierkegaard.

Blandt Jøderne herhjemme blev Bogen i Almindelighed ikke opfattet som en respektabel Digtning eller som Indlæg i en fælles Sag. Man følte den snarere som en Krænkelse, en profan Udstilling af national-religiøse Ting, eller man fandt kjønnere, finere Sider af Folkelivet udeladte, eller man frygtede, at denne Højrøstethed om Jødedom ikke vilde være gavnlig for Forholdet til den kristne Verden. I England, hvor »En Jøde» udkom 1851, var der hos mange, maaske de fleste jødiske Læsere en lignende Opfattelse; men her kom særegne Omstændigheder til. Bogen blev samtidig oversat af to Damer, Mrs. Bushby og Kvækerinden Mrs. Howitt. Sidstnævnte fandt det passende at indrette, «to adapt», min Fortælling efter engelsk eller rettere hendes egen Smag, og i sidste Kapitel døbte hun min Jøde. I Tidens Løb sejrede Mrs. Bushbys ærligere og billigere Udgave i Konkurrencen, og den sælges nu som Jernbaneliteratur baade i England og Amerika; men hos Adskillige hersker nok endnu formedelst Mrs. Howitt den Forestilling, at jeg er Renegat, at jeg baade med

Pen og Exempel har víst Jøderne hen til Daab. Selv de Jøder, der kun kjendte Bogen af Mrs. Bushbys Oversættelse, kunde dog stille noget ganske anderledes Godt op imod den, nemlig en saadan Jøde som Disraelis Sidonia. Han var ikke som Jakob Bendixen udgaaet fra Tryk og næsten Fortvivlelse, men fra stort, lyst Haab og stor Ærgjerrighed. Skjøndt det kunde være vanskeligt at finde i den virkelig jødiske Verden Noget eller Nogen, der lignede Sidonia — den Mening, jeg har hørt herhjemme, at han skulde ligne ind i Familien Rothschild, er aldeles fejlagtig —, og skjøndt han med sin Haan og sin Pukken paa det blaa Blod, der var endnu blaaere end det reneste normanniske, var et Middel for den døbte Disraeli til at bryde sig Vej mellem lords, earls og dukes, modtog man Billedet som Noget, der kunde kaste Glans tilbage paa det Folk, han havde forladt, og det er ret betegnende, hvad jeg har hørt i England, at en rig jødisk Dame af Taknemlighed testamenterede ham en stor Del af sin Formue. Men hvo kan efter Omstændighederne undres over Sligt eller dadle det? Hvor megen Vægt lægge ikke uafhængige, i eget Land bosatte Nationer, paa en Rejsendes Skildring, der roser eller dadler *dem*!

[redacted]

Hvad endelig angaaer Bogens Virkning paa mig selv, da blev jeg ved dens Udgivelse for en Tidlang fri af det Tryk og den Smerte, der hørte til Jødevæsnet. Goethe er ikke den Eneste, der har forvandlet ein Leid til ein Lied og befundet sig vel derved. Men jeg gik noget videre end «den store Mester i Begrænsning»; det stillede sig nok for mig omtrent saadan, at alle Religioner og Konfessioner vare skaffede tilside og ligesom jeg hvilede i den behagelige Slaphed, der følger efter en Bog. Verden syntes mig forandret, min Skjæbne ligesaa: jeg var løst fra den. Men det var ligesaa stor en Fejltagelse som at tro, at Naturen sover, fordi vi gaa iseng. Opgaven, som Livet stiller, er ikke, at man gjennem Fantasien skal løses fra Betingelserne, men at man skal komme til Erkjendelse af dem og Forsoning med dem gjennem al den Bitterhed, som efter Omstændighederne hører til.

Og saa vil jeg nu her begaa en Uregelmæssighed, bryde Fortællingens ordnede Gang og med Foregriben — ligesom i en stor Parenthes — samle Noget, der hører til i Tanken de nys skrevne Ord og særlig til Kampen om Jødedom, Danskhed og Almenmenneskeligt i min Livsskjæbne.

Jeg har nævnt Illusionen, hvori jeg kom med Hensyn til det jødiske Væsen og dets Betydning. Til denne Illusion blev jeg unægtelig hjulpen af Meget. Tidens mere og mere vaagnende Lidenskab gik ikke i Retning af det Kirkelige. Efter nogen Tids Forløb gjorde jeg en temmelig stor Rejse og traf undervejs sammen baade med dem, der vilde tilvejebringe et nyt Menneskeligt ved at omstyrte Kirke og Samfund, og dem, der vilde bevare og hævde Samfundet ved Hjælp af Kristendommen som en ideal Humanisme. En Jøde kunde frit vælge mellem begge; paa Basis af den sidstnævnte blev «Nord og Syd» til. Strax efter min Hjemkomst, da jeg netop havde begyndt Tidskriftet, havde vi Revolutionen af 1848, Krigene, det fælles, herlige, nationale Liv med de fælles Sorger, megen Befrielse, der gik igjennem Gemytterne og især gjennem Loven: Danmark som Stat gjorde ikke længer Forskjel mellem Jøde og Kristen. Man kunde tage dette som en naturlig Retfærdshandling, som man ikke skyldte Tak og dog var taknemlig for. Jeg vil ikke sige, at Taknemligheden forøgede Kjærligheden; man er national, man elsker sit Fødeland af Instinkt, undertiden endog i omvendt Forhold til Velviljen, det viser En — hvorledes kunde ellers saa mange Fattige

og Tilsidesatte netop være de mest redebonne til at træde frem og give sig hen for det? — men alligevel var Forandringen dog et Moment i større Livsglæde, Frejdighed og Almenfølelse.

I det Væsenlige, enkelte smaa «Jøde»-Raab fraregnede, deltog jeg da ogsaa uforstyrret, med Sind og Sjæl, som et af Landets egne Børn, i den offenlige Debat om vore Anliggender, stredes og sloges med danske Kristne, næsten som om jeg selv var kristen Dansk. Baade poetisk, kritisk og politisk var denne Periode af 10—12 Aar, der især er betegnet ved «Nord og Syd» og «Hjemløs», af intensivt Liv og kan vel engang bringes ind under en uforbeholden Skildring af, hvad der var tilstede i Frederik d. 7des Tid; men i Øjeblikket glider jeg hen derover for blot at gjøre den Bemærkning, at hele Kampen jo alligevel var — eller efterhaanden mere og mere tydelig blev — en saadan, hvorunder der skarpt blev spurgt: Hvo forraader ved selve sine politiske Meninger mest naturligt Hjertelag for Danmark? Hvo hører til her, hvo er sand Dansk: den, der vil bevare Slesvig ved Hjælp af Helstaten, eller den, der vil have Helstaten brudt for Slesvigs og «vor nordiske Fremtids» Skyld? Jeg har alt sagt, at jeg led et fuldstændigt Nederlag, og ikke mindst bestod Neder-

laget i, at hverken den national-liberale Regering eller Folkets Flertal, i 1861, vilde med, da jeg mente, at nu var det gunstige, maaske det eneste gunstige, Øjeblik givet os til at optage Kampen med Preussen paa national-liberalt Grundlag. Da traf det sig saa, at man samtidig i London indbød mig med Gjæstfrihed og Kjærlighed, for at jeg skulde, ikke opgive det Danske, men tillige være engelsk Forfatter, og jeg fulgte Indbydelsen, var stærkt beskjæftiget med det Engelske, betragtede mig selv som halvt landflygtig — noget usikker om, hvorvidt det var rent menneskelig eller som Jøde, at jeg havde paadraget mig det —, da i 1862 under den store Udstilling de danske Arbejdere kom over og havde en Fest i Glaspaladset i Sydenham, hvor jeg var med. Efter Maaltidet løftede man den store, danske Fane og førte den under Sang ud i Haven. Da man plantede Fanen ved en lille Høj, kom en Mand, hvem jeg engang havde rejst med fra Kjøbenhavn til Hamborg og havt Lejlighed til at gjøre en ubetydelig Tjeneste, hen til mig og sagde, at nu burde jeg holde en Tale til Dannebrog, og da jeg saa tog Hatten af for Fanen og sagde nogle hyldende, maaske hjertelige Ord, da foregik der ogsaa, Danmark uaf-

vidende, en Forsoning mellem Danmark og mig, og jeg vilde hjem.

En saadan Begivenhed fortjener hverken det store Navn Førelse — stort, altfor stort, hvis Personligheden gjør sig til deraf som af en særlig Gunst — eller det lille, meningsløse Navn Tilfælde, men er formentlig bedre betegnet ved at sige, at den kommer gjennem de Traade, som jeg kalder Nemesistraade, og faaer sin Betydning af den Brug, som man formedelst andre slige Traade kan gjøre deraf. Der kom ogsaa Mere til for at bevirke det Paafølgende; thi formedelst Noget, som var i Sindet og udenfor, timedes der mig en stor Lykke, en stor Lysglans, hvortil hørte en tilsvarende Gjæld, og jeg gik ind i Glansen og Gjælden. Alt det Nævnte eller Antydede tilsammen førte til, at samtlige Poesiens Muligheder vaagnede i mig; ideal Løftelse og Bekymring, glade og tunge Forestillinger om Verdens skjønne Orden og Strenghed, stort Haab og stærk Selvdom stege frem og fik tilnærmelsesvis Form, maaske mest kjendelig i «Arvingen» og «Bjergtagen». Til samme Periode høre saadanne rent danske Fortællinger som «Ekkoet», «Den flyvende Post» og «Den Vægelsindede paa Graahede» samt de i stor Fred eller Glemsel af Ufred skrevne jødiske: «Maser» og «I en Post-

vogn». Sidst, skjøndt den ikke var senest i Tid, nævner jeg — uden at dvæle ved «Kjærligheds-historier fra mange Lande» o. desl. — «Ravnen» og kalder den en ideal-demokratisk dansk Roman, fordi den gjennem de tre Brødre viser og tillige udtrykkelig udtaler, at «Fornemhed er at leve i en Idés Tjeneste». Skarpsynede Folk kunne af Maaden, hvorpaa Ideen blev gjort tydelig, afgjøre, hvorvidt jeg selv troede at staa, og hvorvidt jeg virkelig stod i Idé-Tjeneste — thi Ingen frembringer i Poesi Noget, der er over hans egen Højde, maalt af kyndige Øjne. Hvorvidt der i hine mange Ting har været Noget, der har glædet eller forfrisket Andre, været dem i et Øjeblik til sjælelig Nytte eller Tilskyndelse, til den Blanding af Trøst og ideal Uro, som det er Poesiens Opgave at fremkalde, skal jeg selvfølgelig ikke have en Mening om; men hvad jeg har givet, har jeg havt i mig, og forsaavidt oplyser det Literære Biografien ligesaa fuldt, som Biografien kan oplyse det Literære. Det vilde paa dette Sted være for tidlig og rimeligvis blive meget misforstaaet, om jeg opstillede Spørgsmaalet om Nemesisideens Tilstedeværelse i disse Skrifter.

En Aften i hin Lykkes Tid var min kjære Ven Bjørnstjerne Bjørnson tilligemed et Par andre

[redacted]

Venner eller Bekjendte hjemme hos mig, og under Maaltidet fremkom en lykønskende Hentydning til, at nu var noget Betydeligt naaet og vilde vedblive ved sin egen indre Magt. Jeg havde ikke Grund til at anse Stemningen for upaalidelig eller falsk; men ved Ordene blev jeg ligesom fremmed i min egen Stue, og jeg sagde, eller det sagde ud af mig som i Feber: Vi behøve Modgang. — Bjørnson raabte afværgende Nej! — Mit Ord havde ingen Tryllemagt og kunde ikke frembringe en Virkning, men var Skyggen af et Kommende, og Sindet rakte sig, skjøndt angst for det, frem imod det.

Modgangen kom, og det maa nu være indlysende, at jeg ikke agter at klage over nogen af dens Former og Maader eller de Personer, gjennem hvilke den kom. Jeg følger kun iagttagende og beundrende Ordenen paa dens Gang, og navnlig træder det da frem, hvorledes det Store passede ind i det Smaa, det Almindelige i det Private og Intime.

Hvad saaledes navnlig det omgivende Religiøse og Nationale angaaer, da er der siden Slesvigs Tab over det danske Folk kommet en Blanding af Sygelighed og Sundhed. Syg er altid den Lille og Afmægtige, der vaander sig under en Stærkeres

Haand og formentlig Uret; sund er den, som under Trykket faaer begejstret Syn paa sine egne Fejl og Tingenes Retfærd. Begge Retninger have gjort sig gjældende religiøst og nationalt saavel i en større Inderlighed og Dybde som i noget Utaalmodigt, Uroligt, Fanatisk. Visse religiøs-historiske Stemninger voxe i Intensitet og gjøre sig mere end ellers gjældende hos Store og Smaa. Andre Retninger og Bestræbelser ere opkomne ved Siden af, eller i ligefrem Modsætning: anti-religiøse, anti-sociale, anti-nationale; men medens disse kunne være eller blive til en brugelig Gjær i den gamle Dejg, er det saa tydeligt som et Reguladetristykke, at jeg ikke har kunnet finde min Plads der, hvorimod jeg med Sindets Hang og Trang til at være med i Folkelivets Mysterier og dog blive udenfor, naar dets Klokker kime med virkelig Kalden til Mysteriet, maatte komme i Kollision, tage Konsekvenserne, møde min Skjæbne paa min egen Manér.

Det er i Grunden ligegyldigt, i hvilke Tegn det mødte mig. Jeg kunde gjerne i en Note hidsætte nogle saadanne Tegn; men hverken enkelte eller tilsammen vilde de betyde Synderligt; det Egenlige og Væsenlige ligger dels i Atmosfæren, dels i det Sind, der efter Tingenes Orden skal paa-

[redacted]

virkes og er modtageligt, og det Hele bestod i, at jeg følte mig stillet udenfor, ikke hørende til som et af Landets og Folkets egne Børn.[14]

Jeg havde — i en Bog, jeg senere ikke har fundet igjen — læst et Digt af Victor Hugo. Det var ikkun en Beskrivelse af middelalderlige Bygninger, Slotte, Kirker, men saa mærkværdig udført i romantisk Pathos, Rhytme og Rim, at den besynderligste poetiske Luftning strømmede En imøde derfra. Jeg havde lært Digtet udenad, og der var især én Strofe, jeg i nedslagne Øjeblikke kunde gjentage for mig selv som en særegen, oplivende, trøstende Musik. Det var:

Lieux, ou le cœur met ses mystères,
Églises, ou priaient nos mères,
Murs, ou combattaient nos aïeux!

Engang, da jeg igjen tog min Tilflugt dertil, slog det pludselig om og vendte mig Ryggen. Det stillede sig bestemt saadan, at jeg jo aldeles ikke, fælles med Digteren og hans Læsere, havde Steder, hvor Hjertet henlagde sine Mysterier, ingen Kirke, hvor nogen Moder af min Slægt havde bedet, ingen Fæstningsmur eller dens Ruin, hvor nogen af mine Forfædre havde staaet kæmpende ved Siden af eller sympathisk med hine. Og idet denne Poesi blev tilhyllet for mig, gjort usand for mit Ved-

kommende, forsvandt paa samme Maade de islandske Sagaer og en Mængde anden Poesi, Sange, hvori jeg hidtil ureflekterende havde havt Del, endog «Munken gaar i Enge». Som en stor sommerlig Skov, der pludselig tabte alle sine Blade og stod haard og tør og Vinter-nøgen, stillede Verdens poetiske Tilværelse sig for mig. Der var ingen Mulighed nu, som da jeg skrev «En Jøde», til at træde op med lidenskabelig Klage og Fordring. Det stillede sig bestemt saadan, at der var en høj, kold Mur og intet Andet. Det kan kaldes en Sygelighed; vel, saa har jeg tilnærmelsesvis skildret Sygdommen og skildrer nu Kuren, forsaavidt den ikke var i selve Lidelsen.

Det var igjen i London, i den føromtalte Slægtnings Hus. Jeg var der i Besøg den jødiske Nytaarsdag, da han kom hjem fra Synagogen og medbragte en Mand til at blæse Shofar for hans Hustru, der ikke var vel.

Dette fordrer en hel Forklaring, og jeg maa da begynde med Henvisning til den Hornets Blæsning, som jeg i min Barndom i min Onkels Hus ikke selv havde faaet at høre, men paa den særegne, dunkle Maade hørt omtale. Da Hornet, Shofar, nu blev bragt i Huset, var der ikke Tanke om noget Mystisk eller om Noget, der ligner den

katholske Ceremoni, naar Hostien bringes til den Syge. Det simple Grundlag er Stedet i 4de Mose Bog, Kap. 29, V. 1:

«Og i den 7de Maaned, paa den første Dag i Maaneden, skulle I holde et helligt Møde, I skulle ingen Tjeneste-Gjerning udføre; det skal være Eder en Basunlyds Dag.» Bønnen, som i denne Anledning siges i Synagogen, er: «Velsignet være Du, o Gud, vor Herre, Verdens Konge, som har helliget os med Dine Bud og befalet os at høre Basunens Lyd! Velsignet være Du, o Gud, vor Herre, Verdens Konge, som har ladet os leve og opholdt os og bragt os til Nydelsen af denne Højtid!»

Manden vilde altsaa ganske simpelt lade sin Hustru nyde den Lykke at høre Shofar og sige Takkebønnen. Man indbød mig til at blive tilstede, og jeg vilde nødig, fordi jeg jo siden min Skoletid i det v. Westenske Institut var bleven alt mere fjernet fra Jødedommen, ikke deltog i nogen af dens Højtider og derfor ikke ved en enkelt Lejlighed havde hjemme mellem de Andægtige; men paa den anden Side var dog heller intet Fjendskab tilstede. Altsaa blev jeg, og hvad der øjeblikkelig tiltrak mig, da vi kom ind i Salen, var Manden fra Synagogen i hans sære

Blanding af engelsk gentleman og polsk Khasid (Hellig). Han var korrekt klædt i sort Frakke; men han havde det ejendommelige, spidse Skjæg, og fra Tindingerne ned om Kinderne hang de lange Krøller, som især de polske Jøder have bevaret til Tegn paa særlig Observans. Han var sky eller forlegen ved at føle sig mellem Fremmede og i et rigt Hus; men paa samme Tid var der i Blikket en Slags vild Selvtillid, en stolt Fornemmelse af, at han kom tilstede som Bāl tekija, Hornets Herre. Saasnart han saa, at vi vare samlede og i Orden, gjorde han en hastig Bevægelse, og derved fremkom fra sit Skjul under Frakken en Gjenstand, som virkede magisk paa mig og virker saa endnu i Erindringen: Hornet. Der stod jeg altsaa to Skridt fra det berømte Horn, poetisk-berømmet til mig fra min tidlige Barndom, uden at jeg nogensinde havde seet eller hørt det eller faaet at vide, hvad det egenlig var eller betød — det Horn, der ogsaa hedder Basun og under dette Navn skal blæse til Messiæ Komme og til Dommedag. Det var et Vædderhorn, ganske lige, godt en Alen langt, som Instrument det simpleste, man kan tænke sig, uden Sidehuller og uden nogensomhelst Mekanik: Lyden maa frembringes ved den Maade, hvorpaa man sætter Fingeren mellem Læberne

og Hornets smalleste Ende. Et Vædderhorn — til de dunkle Fornemmelser fra Barndomstiden føjede sig et helt nyt Sæt af Interesser; thi i det Ægyptiske, som jeg dengang havde studeret et Par Aars Tid, havde jeg efter min egen Mening gjort en Opdagelse, fundet Guden Num som Centrum for hele den fjerne Fortids Religion, og denne Guds Almagt var hieroglyfisk betegnet med Vædderhorn. Som det kan ske paa en smuk Sommeraften ved Havet: at Solnedgangsskyerne danne et Rige, hvor vi i Fantasien flyttes hen, ikke med Glemsel af os selv, men med forhøjet Tilværelse, saadan var nu Stuen forandret til det sælsomste Tempel, jeg endnu havde været i. Og dog var Alt dette kun Indledning, Forberedelse til at gribe det Næste, det Egenlige paa rette Maade. Thi nu gav Hornets Herre Husherren et Tegn, et lille Nik, der betød, at han skulde begynde at fremsige Ordene efter Synagogens Skik. Det var ikke mange Ord, nemlig kun: Tekija, Schevorim og Teruhah, og der er, prosaisk taget, den simpleste Mening i dem; thi Tekija betyder Blæsning, en lang Tone, Schevorim kort, skarp Lyd, Teruhah Bæven, Trille, og de ere altsaa slet ikke Andet end Præstens Anvisning eller Befaling til Musikanten. Men der er heller Intet i Vejen for, at

Blæsning kan gives Betydningen: guddommeligt Pust, Guds Aands Vælde, at en kort og skarp Tone kan blive til Trusel og en Trille eller Bæven til Verdens eller Syndernes Bæven for Gud, og noget Saadant have Kabbalisterne lagt ind deri, og selv naar Menigheden ikke er videre berørt af Kabbala, have Ordene dog en ubestemt magisk Betydning. Jeg havde ingen Fornemmelser af den Art; men jeg hørte, lyttede med Alt, hvad der var i mig. Husherren sagde: Tekija. Som sagt, det betyder ordret efter Lexikon ikke Andet end: Blæsning eller en lang Tone paa Hornet. Der kom en Lyd, saa mørk, sørgmodig, grum, truende, ydmyg kaldende, at jeg sært greben mente at kjende den og sagde eller følte hos mig selv: Dette er Verdens første Musik! Med den have de kaldt til Kamp og til Gudsdyrkelse ved en sælsomt formet Sten; med den have de værget sig om Natten mod onde Aander; saadan og i et saadant Horn har Offerpræsten blæst, naar de slagtede deres fangne Fjender, som en halv Snes tusinde Aar senere Spanierne saa Mexikanerne gjøre i hin «Forfærdelsens Nat». Gud ske Lov! Min Æt er barbarisk som alle de Andres! Vi ere komne af Jorden! Alle tilsammen ere vi en fælles Dejg, rasket af Aanden!

Husfaderen sagde: Schevorim, og den samme Tone kom i korte, skarpe Stød; han sagde: Teruhah, og samme Grundtone kom med en Slags Trille, Bæven. Det Hele blev gjentaget og endte med Tekija gedula, den store Blæsning, den store Basunlyd. Hvergang Manden satte Hornet til Læberne og Lyden begyndte, var den i sin utrolige Simpelhed lige overraskende, forbavsende, betagende. Mit Blod skreg i mig. Al Virkelighed vaklede, og det Urimeligste syntes nær. Det vilde ikke have overrasket mig, troer jeg, om der af Gulvet var steget en skjægget, gammel, blødende Mand frem og havde seet paa mig med umaadelig Sorg; thi der var Blod, Kjølleslag, Raab om Barmhjertighed, Dødssuk i Hornet, men fremfor Alt Sorg — en Sorg saa stor, at der var Plads for al Verdens Sorg og min med, og da den sidste Lyd døde, var det, som om jeg havde været i Urtidens Have med den første Dug og de første bitre Taarer, en fælles Arv.

Jeg er vistnok ved denne Lejlighed stillet saadan, at skjøndt jeg taler Dansk, kan jeg dog ikke tale fuldt forstaaelig for Danske, der ikke have de sympathiske Forudsætninger, og det er derfor rimeligt, at de Fleste vel kunne forstaa Sygeligheden, men ikke Kuren og heller ikke den nye

Sundheds Art. Det maa jeg finde mig i; selv er jeg ikke forpligtet til Andet end at komme Sandheden saa nær som mulig.

Jeg har senere været tilstede ved Folkemøder her hjemme — og et saadant Folkemøde er ikke nogen ringe Ting, naar huskes, hvorledes Bondestanden for betydelig mindre end 100 Aar siden var stavnsbunden, hvorledes der blev arbejdet for den, ved hvilken stor Luftning udenlandsfra det kom, at den med Et, i dybe Lag, fik Valgret til Statsstyrelsen, hvem af os der vare Bærere af eller Redskaber for denne Luftning, holdt Tanken fast og ved Siden af vor Del deri have Ansvar derfor, og endelig, hvad det gjælder om, hvad der staaer paa Spil. Folkemødet fornemmes, naar det saaledes sees samlet i sin Storhed under aaben Himmel, baade som verdsligt, en politisk Partisag, og som helligt, en Sag af yderste Betydning for Individet. Hornet lyder ogsaa der. Men selve Mødet bølger i sine Sindsbevægelser som under en Naturmagt, som Sæd under Vindstød. Man kan gaa nærmere ind i det og høre og se, at det luer af nye Lidenskaber og lyser af nye Tanker. Jeg har fra Mængden selv, men især fra Førerne, hørt uforsvarlige, hadske, forvirrende Ord: det var forrige Tiders Uret, der kom igjen, ligesom den nye

[redacted]

Uret skal bringe sin Høst; det er den store Tvangs- og Frihedslov overfor Menneskene i Bevægelse. De gaa Alle ind under vor fælles Skjæbne, delvis at gjøre Fortræd, for at Samfundet i Smerte og Vaande kan vriste noget Godt ud af sig selv. For at de skulle leve og voxe paa denne deres Nemesis-Gang, behøve de — det kan jeg indse og erkjende — ifølge de givne Forhold at gaa igjennem Kristendommen. «Hvad vil jeg imellem Jer?» Hvad Plads har jeg der, naar jeg ikke kan bringe dem det, de have nødig, i de samme Former, Symboler og kraftige Ord, hvortil de behøve det knyttet? Men saa faaer jeg vel høre til alligevel, fordi jeg er født og baaren her, har Modersmaal fælles med dem og har god Vilje til dem. Naar jeg kan staa mellem de Forsamlede uden at fordre mig anerkjendt som Noget, end ikke som staaende velsindet, saa lyder for mig en af Sangene, der ere komne tilbage til mig:

«Saa længe Danmarks Fugle slaa,
De fagre Haab skal ej forgaa!»

Tidligere har det gjort et meget ubehageligt Indtryk paa mig, naar jeg mødte den Mening, at Jøderne skulle tilbage til Palæstina. Der syntes mig heri at ligge et Ønske om at bortvise os, en

ubetvingelig Tanke om os som Fremmede. Nu er min Følelse i den Henseende meget forandret. Om Folket helt eller delvis skal samles til en Udvandring, véd jeg rigtignok ikke; men i Spredtheden og i Muligheden til fælles Sympathier og Samvirken ligger ogsaa en Mulighed til, at der opkommer Fornemmelse af en fælles, vid Opgave, en Mission, og som en saadan tænker jeg mig, at der ud af den jødiske Ungdom, styrket og forfrisket ved den almindelige Kultur, men tillige bøjet sammen over sit Eget, kan fremgaa en lys og aandfuld Theisme, der ikke til sin religiøse Kjærlighed behøver religiøst Had, og det synes mig, at jeg alt har seet jødiske Børn, der kunne voxe op til en saadan Ungdom.

Saaledes har jeg til to Sider forjættet Land — paa Afstand. Dog har ogsaa dette, hvor særligt det end er, maaske tillige noget Almenmenneskeligt ved sig, idetmindste for saa vidt, som Carl Bagger har sunget om Digterbarnet:

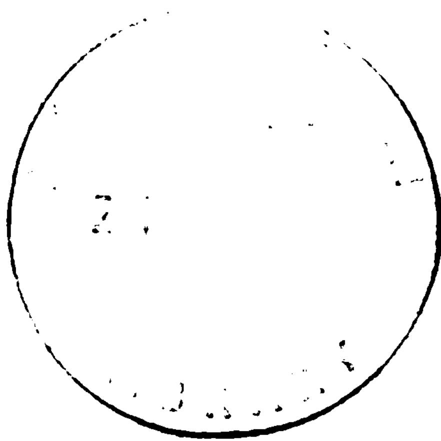
»Evig er det fastsat vorden:
Du skal se fra Livets Bro.»

Hvad Literaturen angaaer, da er det Resultat, som er blevet efter Shofar-Blæsningen, af egen *Art*. Jeg hverken kan eller vil skrive specifik

jødiske Digtninge; jeg er hverken stor nok eller hildet nok i det Jødiske til at kunne gjøre det med Energi. At skrive flere halv danske, halv jødiske Sager som «Maser», «I en Postvogn» eller «Avrohmche-Nattergal», vilde i det Væsenlige være at gjøre mig skyldig i svækkende, spædende Gjentagelser. En Forfatter bør, naar ikke Nøden tvinger ham, ikke bringe Sligt i Overflod paa Markedet, om der end er Kjøbere. Men desuden blev hele denne Række af Skildringer endelig afsluttet med «Avrohmche Nattergal», der maaske paa rørende, men i alt Fald tillige komisk eller grotesk Maade indeholder et Billede af det jødiske Blods Forelskelse i den hedensk-kristne Verden og dets Fortvivlelse, indtil det kommer til at «hænge rigtig». Man har læst den lille Bog uden at finde Meningen deri og uden at vide, at jeg dermed afsluttede. — Om jeg igjen kan komme tilbage i den naive Tillid og Tro paa at blive af Publikum opfattet som ret hørende til — den Tro, hvormed jeg skrev f. Ex. «Den flyvende Post», «Ekkoet», «Den Vægelsindede paa Graahede», og hvorved Folket saa at sige digtede igjennem mig — er vistnok tvivlsomt, men maa i alt Fald ske ad en Omvej. Jeg maa igjennem den Poesi, den for mig store, afgjørende Livspoesi, som er betegnet med Ordet «Nemesis».

Shofar-Blæsningen med dens stærke Indtryk passede paafaldende godt, ligesom skjæbnesvangert godt, til det Poetisk-Videnskabelige, den Oldtidssøgen, de Forskninger og Studier, som staa i Forbindelse hermed, og tør jeg vælge; saa vil jeg med Taknemlighed og Glæde, saalænge det forundes mig, bygge og bo paa disse Strande, hvor samtlige Omstændigheder, indre og ydre, have ført mig hen.

Dette er Nemesis-Sag; men før jeg gaaer over dertil, har jeg endnu en Opgave at løse: fortsætte og i nogen Grad afslutte det her Begyndte, og jeg vender mig nu til Læserne og beder dem for en Stund slaa en Streg over og glemme, hvad de nys have læst, og følge med tilbage i Tiden, omtrent tredive Aar, ved 1845.

XI.

Ethvert Tidsrum har jo et Præg, kan gives en Hovedkarakter, uagtet det, man saaledes fremhæver som karakteristisk, skjuler bestemte Modsætninger, gjemmer paa Katastrofen, der skal forandre selve Tidens Præg. Saaledes var Christian d. 8des Tid æsthetisk, og maaske gjælder denne Betegnelse særlig for Tiden 1845—46 (1847, der visselig hører til, regnes her ikke med).

Ved «æsthetisk» mener jeg ikke, at de officielle eller fremherskende Interesser i høj Grad vare vendte mod Literatur- og Kunstforstandighed, men noget Andet og Mere. Jeg véd rigtignok ikke, om Andre, der levede og strede med dengang, have den samme eller en lignende Fornemmelse ved at huske tilbage; men det forekommer mig dog, at jeg kan sige Vi. Absolutismen syntes os baade aflægs og uberettiget; men den var en gammel, svag Mand, der nu havde faaet Vane til at

leve — passé l'age ou l'on meurt, som en Franskmand sagde om den gamle Aubert — og skulde overleve os. Vi vedbleve at stride, fordi Livet nu engang var i os, og fordi vi vare komne i mekanisk Gang; men et Haab om andre Livstilstande, om Sejr som Følge af Kampen, blev svagere, langt svagere, end det var ved Frederik d. 6tes Død. Skulde ikke Verdens egenlige Orden være den, at Absolutismen og vi Andre vare bestandig sysselsatte med hinanden, reves og gnedes, beslaglagde og beslaglagdes, uden at komme af Pletten? Kunde vi virkelig udrette Noget? Kunde vi flytte Virkeligheden saa meget som et Sandskorns Brede frem? Maatte der ikke til den Ende ske et Mirakel? Hvor skulde et Mirakel komme fra i vor Tid? Jeg siger ikke, at Nogen bestemt tænkte saadan; der kan vel endog findes Ytringer, som forcerede Haabet op; men jeg mener omtrentlig at angive, hvad Slags Atmosfære der indhyllede og tyngede os, medens den fintbegavede, æsthetiske Konge holdt et Skin af kongelig Magtfuldkommenhed vedlige over hele Monarkiet.

Fra den lille, snevre Kreds, hvori jeg bevægede mig, kan jeg huske et og andet Betegnende.

Jeg spadserede engang med Grüne. Ham havde jeg kjendt omtrent fra den Tid, da han som

Svend kom hjem fra sine Vandringer i Tyskland og Italien og leverede først Digte, saa politiske Artikler til Kommercesekretær Liunge i «Kjøbenhavnsposten». Jeg var tilstede, da han blev indført for Publikum, ved et Majgilde, hvor han holdt sin første Tale. Han rystede, saa Vinen i hans Glas sprang ud paa Dugen; men Liunge, der sad nærved, klappede begejstret for de første Sætninger, og Publikum blev revet med til Bifald for den blonde, rødmussede Svend. Liunge var vistnok den første her i Landet, der forstod at arrangere den Slags Ting, og jeg har altsaa havt Lejlighed til at se, hvorledes den politiske claque kom frem her samtidig med Frihedskampen. Dermed skal iøvrigt ikke være sagt, at Grüne ikke fortjente Bifald. Ved ham fik det «Folkelige» en Repræsentant i vor Frihedsbevægelse, om og endnu svagt og utydeligt, saa dog med mere Klang og Farve, end f. Ex. jeg havde bragt det frem i Artiklerne om «den Fattige og den Rige», om Sogneforstanderskaber, Folkeundervisning o. desl., medens den betydelige Kundskabsmasse og Videnskabelighed, der hører til denne Sag, manglede os Begge. Fra Værkstederne i Udlandet, hvor han havde arbejdet, medbragte han sociale Forestillinger, der ikke vare egenlig socialistiske eller

kommunistiske, men i Slægt dermed, skjøndt dæmpede af hans religiøse Sind. Hentydninger af hin Art skræmmede iøvrigt ikke Borgerfolk dengang; thi der stod ingen urolig-fordrende Flok bagved. Al Lidelse syntes for det hele uofficielle Folk fælles og dulmedes i Frihedslængslen; Frihedens Gudinde skulde læge alle Saar (medens Sandheden, som det siden har vist sig, var, at hun først skulde blotte dem). Der laa i den Henseende et æsthetisk Slør over Tiden. Ved Grüne var der det Tilslørede, at da han traadte op imellem den frihedsfordrende Borgerstand, gjemte han, hvad enten som Haandværker eller som Poet, paa Muligheden af et dybt Had til Bourgeoisiet. Jeg har i det Foregaaende berørt, hvorledes dette Had naturlig kan tage Form baade som demokratisk og som aristokratisk, og hos Grüne gjorde det under en senere Tids Lidenskab paafaldende stærkt denne Cirkelbevægelse. Men jeg kommer fra denne lange Parenthes tilbage til, at han og jeg en Dag spadserede sammen. Efter Sædvane kom Samtalen paa vore politiske Attraaer eller Idealer. Vi vilde helst havt en theokratisk Regeringsform, omtrent som i Middelalderen, da den hvide Ypperstepræst i Rom var som et Forsyn, standsede Krige, beskyttede de Svage, havde Lindring og Trøst for

[redacted]

.idende; men da vi tillige vare enige om, at saadan Regering i vore Tider var vanskelig, vi vor Tilflugt til den almindelige Valgret. retten maatte være almindelig, for at ikke «Sel- et», de Privilegerede, skulde vælge et Parle- t og sige, at det var Folket. Men saa bleve gjen bange for Følgerne af at give Staten ke over til Folkets Mængde, og Grüne mente ɪr, at kun gifte Mænd eller Familiefædre skulde Valgret. Under denne Samtale havde vi nær- os Kolonnaden ved Amalienborg, og Grüne ved- uagtsomt at ryge sin Cigar. En Skildvagt, en er i Bjørneskindshue, raabte med løftet Gevær: aren af Kjæften!» og ved det pludselige Raab Grüne et Sæt flere Alen ud paa Gaden. Og gik vi videre som under et Fatum. Vi kunde ıken omkalfatre Verden, men ikke tænke os aadan Skildvagt tagen virkelig bort.

En særskilt Verden, paa anden Maade æsthe- dannede Chievitz og hans Venner. Jeg e dem «Klubben», og de kaldte maaske sig saa, skjøndt de kun vare en fire, fem Stykker, en flere, der sædvanligvis samledes hos en efælle (ikke Slægtning) af mig. Efter hvad ænge efter har erfaret, bebrejdede man mig, g ikke jevnt og gemytlig kunde føje mig ind

i Tonen hos de Andre, men vilde rive dem ud med til Noget, der netop sysselsatte mig. Der staaer en Scene for mig, hvor dette viste sig med nogen Yderlighed fra begge Sider. En Sommerdag, da jeg kom derop, havde de den Nydelse, at hver af dem sad i en Krog, saa magelig som mulig og rygende Cigar, og engang imellem sagde En en meningsløs Sætning, og en Anden svarede ligesaa meningsløst. — Men hvad er det? raabte jeg; det er jo som Flodheste i lunkent Vand! — Værten eller Stuens Besidder svarede: Kjender De ikke den Kunst at tale Sort? Den bruge vi, naar vi hvile ud. — Efter Aandsanstrengelse? spurgte jeg (de vare alle ved Handelen eller paa et Kontor). — For første Gang saa jeg Chievitz vred; han løftede sig lidt op og sagde høflig, men skarpt: Vi have ikke Allesammen Feber og skulle ikke Allesammen dø af Hjernebetændelse.

Deres Lethargi eller Mangel paa Lidenskab, der tildels hidrørte fra, at Intet i Tiden kaldte paa dem, kunde dog ogsaa blive afløst af Livlighed nok. Jeg var tilstede engang, da der blev oplæst et Stykke Dagbog, som en fælles Bekjendt havde forfattet, yderst hensynsløst, med noget Lune, men et raat Lune. Det Spørgsmaal opstod, hvorfor nu ikke Sligt kunde trykkes, hvorfor ikke en

ıadan Virkelighed havde sin literære Ret? Der ev talt for og imod; En sagde Noget om Literarens ideale Fornemhed, en Anden Noget om dens ykleri. Chievitz rejste sig, tog en Bog op af ɔmmen og oplæste en Lovbestemmelse «fra den anske Revolutions bedste Tid», af det Indhold, en Pige, der i et vist Antal Aar ved eget Ar-:jde ernærede sit uægte Barn, skulde have en ationalbelønning. Han tilføjede Intet; det var ikke ıns Vane at disputere, men kun at kaste en Bemærkning ud. En Anden sagde omtrent, at her r en stor Tids Mening om kvindelig Respektabiet. Jeg husker ikke, om der i den ivrige og rvirrede Samtale, som paafulgte, blev hævdet, den store Tid satte uægte Børn som noget 'incipmæssigt og Ønskeligt, eller om den satte 'bejdet som noget Hædrende og Forsonende over-r Fejlen; men det staaer klart for mig, at Enhver lte om disse Ting som Noget, «man», nogle Fremede og Fjerne, kunde behandle. Først efter 1848, . der kom mere Potens i Gemytterne, brød det Her-:nhørende frem fra Chievitz i «Saaledes forholder t sig», «Fra Gaden» o. s. v.

Det staaer ikke tydeligt for mig, om H. E. :hack ved denne Diskussion var tilstede i «Klub-:n». Han hørte ligesaa lidt til som jeg, men

kan have været tilfældig Gjæst, og Grunden, hvorfor jeg i Erindringen faaer ham med netop nu, er, at ogsaa han er et Exempel, men atter et forskjelligt Exempel, paa den Tids «Æsthetik». Snart underlig drømmende, snart med Lune stod han i Opposition til Christian d. 8des Tid og Selskab, uden Haab om, at Verden kunde blive anderledes. Han studerede Jura, men var ikke fyldt deraf, havde ingen Anvendelse for sit egenlige Selv og dets Attraaer, bar derpaa som paa en Arm eller et Ben, der «sover». Særlig var han imod Præsterne, og med en egen Latter kunde han tale om dem som «de Nydende, der prædike Forsagelse», eller om den Kristelighed, der lod Politiet slæbe Baptistbørn til Daab. Men det Hele var nu engang tilstede som et Mareridt, og for at vi skulde slippe derfra, foreslog han mig engang, en Morgen, da vi vare spadserede ud til Charlottenlund, at vi skulde forsøge at danne et lille Selskab, der i al Stilhed og Hemmelighed levede paa græsk Vis. Jeg spurgte, om vi saa skulde gaa i Sandaler og uden Benklæder, og saa lo vi Begge To. Sagen var, at jeg dengang slet ikke forstod hans Sygelighed, jeg, som med Lyst arbejdede tolv til femten Timer i Døgnet, ikke var løs og ensom, men havde Andre at svare for, og tillige var det frieste

Menneske i Danmark, kunde, tiltrods for Beslaglæggelser, faa sagt, hvad jeg vilde. Men saa løb jeg igjen Fare for æsthetisk Leven derved, at jeg drog Behag ud af Kamp mod det Daarlige — hvilket vel ikke er en Fejl absolut, men efter Graden.

Som saa mange Andre blev Schack frelst ved 1848. Efter at have en kort Tid været med i Krigen blev han Sekretær hos Hall som Conseilpræsident, og senere udgav han sin bekjendte drømmende-lunefulde Roman «Phantasterne». Det Ugeblad «1848», som han en Tidlang udgav, førte til en Strid med mig, hvorunder han blev meget vred paa mig; men lykkeligvis bleve vi gode Venner igjen, inden han bøjede sig sammen og døde.

Før jeg forlader «Klubben» med dens faste eller tilfældige Gjæster, vil jeg med Taknemlighed mindes en Tur, som vi en Vinterdag gjorde: Chievitz, jeg og to Andre. Chievitz skulde i et Ærinde for sin Principal til Helsingør, og det benyttede vi til en fælles Udflugt. I Helsingør var hans Ærinde hurtig udrettet, og vi kjørte i Kane over Sundet til Helsingborg. Der traf vi en svensk Student, som jeg kjendte fra Upsalatoget, en mægtig høj og bred Person ved Navn Bellander, og med ham havde vi en glad Aften i Hotellet. Tilbagekjørselen over Isen i Maaneskin efter det

muntre Lag gjorde et eget Indtryk, ud af hvilket jeg senere skrev den lille Fortælling »Drømmene». I Hotellet havde Chievitz, fordi det var saa koldt, taget sin store, rødforede Kappe paa, men vendt Foret ud ad; og Luens Skin derpaa, da Bellander lod bringe en brændende Punschebolle, blev Anledning til Besværgelsesscenen i Fortællingen. Hele Beretningen om den unge, smukke svenske Student, der betagen af Erindringen om sin Cecilie troer at se hende foran Kanen og omkommer derved, er naturligvis Opdigtelse; men til at digte Skikkelsen laante jeg uvilkaarlig Noget i Chievitz's Væsen, et behageligt, melankolsk-romantisk Skjær, der kunde være over ham, og som han vistnok ogsaa mente at finde i sig, hvilket kan mærkes hist og her i hans senere Skrifter.

En Afbrydelse i det nævnte Tidsrum 1845 var det 2det nordiske Studentermøde, der fandt Sted her i Kjøbenhavn. Det kom som en stor Luftstrøm af Livlighed og Vækkelse, men stod dog tilbage for Upsalatoget. Det var, om jeg saa tør sige, mindre kysk: der blev brugt altfor store og udfordrende Ord baade til Rusland og Tyskland, og der blev derved bragt noget æsthetisk Opskruet ind i den folkelige Opfattelse af den politiske Vir-

kelighed — hvad der siden er blevet gjentaget, men ogsaa bødet for. Som en af Upsalafarerne var jeg selvfølgelig med i den hele Strøm af Taler og Gilder, og naar Mødet netop medførte, om ikke den første, saa en betegnende, senere stigende Uenighed mellem Skandinaverne og mig, saa kom Misstemningen frem ved Noget, der samtidig indtraf og stod i sær Modsætning til Larmen, nemlig Wergelands Død.

Wergeland var en urolig og ubændig Natur, der ikke kunde bringes ind under Partitjeneste, allermindst den dansk-skandinaviske, eftersom han blandt sine Instinkter ogsaa havde Had til Fortiden, det danske Herredømme og Norges Lidelser under det. Som Ikke-Skandinav eller endog Anti-Skandinav var han selvfølgelig ilde seet af det skandinaviske Parti, hvortil hans bitre Fjende Welhaven havde sluttet sig. Jeg var ikke knyttet til Partiet og ikke betagen af det, men blev desto mere betaget af de Budskab, som kom samtidig med Toget, om Wergelands Sygdom og Døen, om Maaden, hvorpaa han tilbragte sine sidste Øjeblikke: i et Lys, i en Frejdighed og Storhed, der altid burde mindes i Norden som Bevis eller Exempel paa Slægtens Livsmagt. Denne Maade at dø paa gjorde ham i Liv og Virkelighed til den største Digter,

om hvem vi have Sandsagn. Naturligvis var der dem, som ved at læse eller høre Tale f. Ex. om Digtet «den smukke Familie» — i hvilket han af sine Blomsters Genier fik at vide, hvor mange Dage han endnu havde at leve —, antoge det for lidt Affektation, Forsøg paa at gjøre sig interessant; men jeg følte, at det var Alvor, jeg troede ham (hvad der ogsaa viste sig berettiget), og skjøndt jeg ikke kjendte ham personlig, skrev jeg ham til og bød ham Farvel. Det Brev er senere blevet trykt i Norge (1866, i Hartvig Lassens «Henrik Wergeland og hans Samtid»), men passer dog bedst ind her, hvor man efter Omstændighederne vil forstaa en Stemning, der ikke vejede Ordene og kun vilde trænge sig beundrende hen til den Døende.[15]

Omtrent samtidig skrev jeg i «Corsaren» en Artikel om ham. Den er paa flere Maader saa betegnende, at jeg sætter den her ind i Texten.

Henrik Wergeland.

I danske Skandinaver! Tillad mig at fortælle Eder, at der gives et Land, der hedder Norge, der ikke er berømt for sin Digtekunst, og hvor der dog findes en Digter, som ikke viger Pladsen for nogen i Danmark.

Jeg troede, I vidste det. Men, da jeg sagde til Adskillige: Nu ligger Henrik Wergeland og skal døe —

og jeg ventede at see skandinavisk Smerte male sig i deres Ansigter, Smerte over, at Skandinavien skulde miste en af sine største Aander, saa svarede de ganske rolig: Saa? og spurgte mig, hvad jeg meente om Catechet Helwegs Skaal.

Derpaa spurgte jeg, om de da ikke kjendte Henrik Wergeland, og de svarede: «Jo, er det ikke ham, der har skrevet en norsk Catechismus? Hvad mener de om H. F. Poulsens Tale?» Nu kan det jo rigtignok ikke nægtes, at Henrik Wergeland har været meget forsømmelig med sig selv og sin Berømmelse. Han har ikke skrevet noget lyrisk Digt mod Schleswigholsteinerne og ikke udbragt en eneste Toast for noget af vore liberale Coryphæer. Følgelig har heller intet liberalt Coryphæ udbragt en Skaal for ham og gjort ham berømt.

Den stakkels Wergeland er slet ikke Andet end Digter, og han adskiller sig fra vore store danske Digtere deri, at han ikke alene skriver som Digter, men ogsaa har levet som Digter og nu døer som Digter. Jeg har en Mistanke om, at Henrik Wergeland er saa lidet dansk Digter, at han maaskee ikke engang bryder sig om en Etatsraadstitel. Men han gaaer meget videre, han ringeagter selve Døden.

Nu ligger han syg og skal døe. Han veed det meget godt; men han skriver Digte om sin egen Død, uden Jamren, uden Sentimentalitet — han synger Triumphsange og seer smilende Døden lige i Ansigtet, saa at den hver Dag betænker sig og til Lægernes

største Forbauselse opsætter sin Gjerning fra Uge til Uge.

Naar man læser disse Digte, skulde man næsten troe, at hist i det Fjerne, hvor han døer, bøie Himmel og Jord sig sammen, og der er ingen mærkelig Overgang imellem dem.

Men I danske Skandinaver ansee jo Intet for helligt undtagen en skandinavisk Tale; I have ingen anden Gud end det treenige Skandinaviens Gud og ingen anden Digtekunst end skandinaviske Punscheviser. Ellers behøvede denne Artikel ikke at staae i «Corsaren».

Man kunde formedelst Slutningsordene tro, at ikke jeg, men en Anden havde skrevet Artiklen; men jeg vilde visselig ikke have tilladt en Anden at gjøre en saa henkastende Bemærkning om mit Blad. Ytringen bliver lettere forstaaelig, naar huskes, at Bladet, saaledes som baade S. Kierkegaard og P. L. Møller havde tilraadet, havde faaet et overvejende Sving hen imod komisk Komposition, med Bortskydning af de alvorlige eller «følsomme» Ting, hvorved denne Slags Artikler kom til at stikke af som «en rød Lap». Men forresten var her jo ogsaa Udtryk af en indre Kiv mellem mig og Bladet, uden at der endnu var Tanke om Skilsmisse.

Det staaer ikke for mig, at P. L. Møller del-

[redacted]

tog i Studentermødet; men pludselig sendte han mig et Bidrag til «Corsaren», et Digt, der hed «Corsarens Afskedssang til de norske og svenske Studenter». Af samtlige Bidrag, som Møller leverede til «Corsaren» — og de ere rigtignok ikke mange — er dette, med dets Sidehug, Drilleri, Bævren mellem Skjemt og Alvor eller endog Sentimentalitet, det mest Corsarmæssige, det er ligesom selve «Corsaren» sat i Vers, medens Versefaldet vender Tanken hen til Heine.[16]

Der er iøvrigt Noget i Digtet, som berettiger til den Mening, at Møller var bleven særlig berørt af Studentertoget. Han var ikke med og vilde dog gjerne være med. Han følte Trang til at komme ud af den Ensomhed, hvori han snart anonymt, snart under Navn skrev spredte og forholdsvis ubetydelige Ting. Han vilde have en Plads overfor Ungdommen og i Samfundet. Jeg antager, at det har været en ny Tilskyndelse til den Gjerning, han allerede havde begyndt, og som førte andensteds hen. Naar det kommer til en Afgjørelse i et Menneskes Liv, maa Traadene dertil søges til alle Sider ligesaa vel som i ham selv.

Og da det nu lider mod Afgjørelsen, maa jeg gjenkalde i Erindringen, hvad tidligere er berørt om ham: at han betragtede det som sit Livs Me-

ning og Formaal at blive Professor i Æsthetik her ved Universitetet efter Øehlenschlæger, og at der kun var en eneste alvorlig Hindring: en Misstemning mellem ham og Samfundet. Ligeledes gjentager jeg, at jeg ikke kan sige, ved hvilken faktisk Fejl fra hans Side dette var kommet. Jeg betragter det i saa Henseende som et Held, at Møller aldrig har betroet mig Noget derom, og til Udenforstaaendes løse Tale behøver jeg ikke at tage Hensyn. Alt, hvad der kan og bør vides, ligger i Literaturen, nemlig i Fortællingen «Janus», som han netop dengang skrev til «Gæa», og som er den eneste originale Novelle, han, mig bekjendt, har skrevet. Der er Tilstaaelse af en Kval; men hvorledes det egenlig og dybt hang sammen dermed, er ikke gjort klart. Helten synes nok at have Skyld, men dog ikke anden end, hvad «saa mange andre Hyklere», der nu ere Embedsmænd, «ja endog Præster» bære paa sig fra deres Ungdom. Han har havt en Drøm, kun en Drøm, ved Esrom Sø, om en Nymfe, der steg op af Søen, og han boede med hende i et Palads af Krystal, indtil det blev til Is og de Begge bleve til Is. Finere begavet end de andre «Hyklere» lider han indtil Vanvid, og da det Sted, hvor han søger Fred, hos en Præst, ikkun yder ham et nyt Bevis paa Verdens

[redacted]

Uretfærdighed og Hjertekulde, og Tilfældet desuden viser sig grumt ved at tilbageholde en Sum Penge, der i et vigtigt Øjeblik kunde have hjulpet, ender han med et tavst Selvmord. Det var en Ven af mig, siger Forfatteren.

Som Digtning er denne Fortælling ikke synderlig poetisk, og hvis den skal tages som en Art Regnskabsopgjørelse af personlig Art, er den for æsthetisk, for uvirkelig og mangler Retssans.

Der er sjelden en Skyld, som ikke kan sones. Men af hvad Art den saa er, maa Soningen ske ved, at, man selv anerkjender den som Skyld og gaaer ind paa Begreberne om Ret og Uret. Man har Lov til at tie stille om den; men rører man ved den direkte eller indirekte, saa maa det være under den Forudsætning, at man tager alle Konsekvenserne, ikke i Haab om at kunne udviske dem. Man maa ikke æsthetisk gaa tilside som Selvmorder og gjøre Fordring paa efter Mordet selv at være Arvtager af det Bedste i Boet.

De Traade, der ved en saadan Lejlighed føre En sammen med den fulde Alvor, kunne ligge saa skjulte, at det Heles Gang seer mystisk ud, og saaledes kan det ogsaa sees som mystisk, at Møller, netop da han var saaledes beskjæftiget, skulde føres eller føre sig selv til Sammenstød med

S. Kierkegaard. Men de ledende Traade kunne dog gjøres nogenlunde synlige, og endelig kan der bredes en Lysning over Sagen, naar der siges — og nu siger jeg Noget, som jeg selv skal bøje Hovedet under fuldt saa vel som de mange Andre —: at naar Møller gik itu ved Stødet mod S. Kierkegaard, saa hidrørte det i sin inderste Grund fra, at Kierkegaard stod i et skjønnere, renere, højere Forhold til Kvinden. Jeg sætter dette hans Lykkes- eller Naades- eller, som jeg selv kalder det, Nemesis-Forhold — med hvilken Særegenhed i Organismen det saa kan have været forenet — som Grundlag for hans Enthusiasme, ogsaa den religiøse, ikke som Følge deraf; hvad vi væsenlig ere, ere vi i Kraft af, hvad i saa Henseende er blevet hævdet eller frelst i os.

Men hvad førte Møller til Kamp mod S. Kierkegaard, og det ikke blot i en sædvanlig Artikel eller Afhandling, men i en kritisk Fremstilling, der syntes at give sig Udseende af et Manifest udgaaende fra eller støttende sig til Sorø Akademi? Først og fremmest naturligvis en indre Impuls, en Antipathi, en Uoverensstemmelse med S. Kierkegaard og en Overbevisning om at kunne med nogen hegelsk Filosofi og praktisk Tankedygtighed vise ham til*bage*; men derhos var atter Professoratet medvir-

kende, ikke blot paa den Maade, at en vordende Universitetslærer skulde netop overfor noget Betydeligt vise sig overlegen, men tillige ad særegen Vej. Naar Møller gik ud af sin Resignation og sin Ensomhed, naar han med den Livskraft og det Livshaab, man har i sit 30te Aar, kastede Tanken om at være forskudt Proletar tilside, saa greb han med begge Hænder efter Verden og vilde være verdensklog. Han vilde have Udseende af ikke at staa ene, men som andre kloge Folk at have forsynet sig med Venner og deraf følgende Krav paa Anseelse. Med Planen til sin «Gæa» — den Aarbog, der skulde danne et Højsæde i Literaturen, hvorfra Overgangen til Professoratet blev lettet — og med nogle Bidrag, navnlig fra Øehlenschlæger, drog han til Sorø og fandt, som det synes, velvillig Modtagelse, og for Kjøbenhavn kunde det da tage sig ud, som om hans Hovedmagt stod i Sorø. Det var en Slags Snildhed, som maaske kun Digtere have; de ere saa enfoldige med deres Snuhed, at de blive baade latterlige og rørende derved. Uden at begaa egenlig Indiskretion ved at nævne soranske Professorer tilvejebragte Møller en Fremstilling, hvori saadanne Herrer syntes at indlægge deres Myndighed, og den hele Afhandling var i flere Henseender fortræffelig, maaske

det mest Livlige og Energiske, han har skrevet. Men der var Høg over Høg.

S. Kierkegaard slog ned i ham med en saadan Voldsomhed, brugte saa særegne Ord, gjorde eller syntes at gjøre en saadan Virkning paa Publikum, at Professoratet, istedenfor ved «Gæa» at bringes nær, blev uoverskuelig langt fjernet, og under selve Striden paakom der Møller den Længsel efter at fjerne sig fra Danmark, som han lidt senere tilfredsstillede. Fra den Tid af gik hans Arbejde, under umaadelig Sparsommelighed, ud paa at samle Midler til Rejsen og udvikle Evnen til selvstændigt Erhverv udenlands. Bevise dette kan jeg ikke ud af noget bestemt og tydeligt Ord; ej heller saa og fornam jeg det dengang; men i Tidens Løb har jeg faaet en sikker Fornemmelse deraf. Det kan for Adskillige tage sig ud, som om Møller blot rejste bort paa Tid, og at han flere Gange vilde hjem og var ganske nær derved, navnlig engang, da han af betydende Folk blev indbudt til at komme og redigere et Dagblad herhjemme. Men medens Møller vaklede og gav Løfter, havde selve Indbydelsen den Braad, at Professoratet derved syntes en glemt eller umulig Ting, og for Alvor kunde Møller ikke give slip. Jeg paastaaer ikke, at dette var den eneste Grund. Vi ere saa

sammensatte og indviklede Væsner, at sjelden en eneste Vilje eller Stemning er tilstede i Overvejelse og Beslutning; men jeg har berørt Hovedsagen. Jeg hidsætter ugjerne andet Vidnesbyrd end efter hvad jeg selv véd, har hørt eller seet; men ved denne Lejlighed maa jeg dog anføre, at Nogen, der stod Møller meget nær, har delt min Anskuelse om, at og hvorfor han ikke vilde hjem. Til denne Person skrev han engang stønnende: Bed for mig! — Landsmænd, der søgte ham i Paris, have i sin Tid hjembragt Beretninger, hvoraf det tydelig nok fremgik, at han ikke var lykkelig, og det er jo ogsaa vist, at hans Holdning og Adfærd i rum Tid var præget af, at han bar Nag til sin Skjæbne. Men om lidt, før jeg slutter, skal jeg dog sige et Par Ord derom.

Først maa jeg tilbage i en Tid, da Alt, hvad nu, saa sent, synes mig klart, var saa tilhyllet, at jeg end ikke anede dets Tilstedeværelse, og da Møller, med en Blanding af Behag og Uro, uden at ane Retningen, ordnede Alting til sin Skjæbnes Gang. Navnlig tænker jeg paa den Aften, da jeg bragte ham mit Bidrag til «Gæa»: Min Onkels Tømmerplads. Han havde paa følgende Maade foranlediget, at hin lille Fortælling blev til. Jeg boede i nogle Uger paa Landet, og engang, da han

besøgte mig, var han igjen saa livlig og elskværdig, at jeg nødig vilde slippe ham og gjentagende bad ham blive om Aftenen. Han vilde ikke; men endelig sagde han med det sarkastiske Smil over Ansigtet: Ja, hvad vil De saa give mig derfor? — Hvad vil De have? Mit Besøg til Gjengjæld? — Ærbødigst Tak! Det er nydeligt af Dem! Men De véd, jeg hører ikke til de Dydige, jeg er Egoist, jeg vil have noget Substantielt. — En Hummer? — Har De Hummer, o makarie! Hvor Skjæbnen er uretfærdig! Med hvor lidt Skjøn den uddeler sine Gaver! Jeg foragter, i Sandhed, ikke Hummer, endog om der ikke er Porter ved Haanden; men alligevel, højere op! — Saa gi'er jeg tabt; sig nu selv! — Velàn; jeg har maaske allerede fortalt dem, at jeg agter at udgive en ny »Gæa«. Jeg har faaet Bidrag bl. A. af Øehlenschlæger, og nu vil jeg tilbyde Dem Plads ved Siden af eller nær ved ham, hvis De vil skrive en Fortælling, der hverken er stor eller lille, hverken jødisk eller kristelig, splinterny, med sund Sans og alligevel forstaaelig for Publikum. — Det faaer jeg vel, sagde jeg. — De er et letsindigt Menneske, sagde han.

Jeg havde havt Vanskelighed ved at holde Løftet; thi det nyttede ikke at tænke over Recepten, han havde givet, og at ville; Sligt har jo sine

egne Veje. Men en Dag har Vinden vel bragt et Minde til Sindet, Fortællingen kom af sig selv som en Fugl, der flyver ind ad Vinduet og lader sig fange, og strax bragte jeg ham den.

Da jeg kom til ham den Aften, vilde han først nødig have mit Besøg. Han var fuldstændig inde i sin Literaturglæde. Han læste Korrektur paa et Digt af Øehlenschlæger, og for ret at forstaa hans Stemning derved maa man huske eller erfare, at Øehlenschlæger paa den Tid saagodtsom ikke havde noget Navn herhjemme. Der var gaaet lang Tid, siden han havde udgivet noget Betydeligt; man syntes mest at huske hans svage Ting; han levede imellem os som en gammel Mand, var endnu ikke død, gaaet over i ny Ungdom, og endnu havde Høst ikke med sin energiske Boghandler-Virksomhed begyndt de Udgaver, der gjorde Digteren i fornyet Storhed kjendt i Norden. Møller fortalte med en Blanding af Uvilje og Velbehag, at da han havde tilbudt en Boghandler Forlaget af «Gæa» og blandt andre Bidragydende nævnt Øehlenschlæger, havde Boghandleren sagt: Aa, det Navn lokker ikke længer Kjøbere. Møllers Pietet for Øehlenschlæger var forøget ved den Uret, han led, og ligesom i Bevidsthed om at gjøre en god Gjerning, at bringe Themis's Vægtskaal i Orden, og samtidig have noget

Daarligt i Folket at se ned paa, var han nu ifærd med at give Øehlenschlæger Æerespladsen og læse Korrektur paa hans Digt med en Slags religiøs Omhu.

Han gav mig en Korrektur at læse, medens han selv læste «Min Onkels Tømmerplads», og da han var færdig, sagde han: Aa, jo, det kunde være værre, eller jeg vil endogsaa sige, at det er ikke ilde. Det var efter hans Maade at tale paa en stor Kompliment. Derpaa skiftede Rollerne. Han begyndte at oplæse sine egne Digte til «Gæa», for at jeg skulde sige min Mening om dem. Det var omtrentlig første Gang, at han overfor mig kom frem med Noget, som skulde være Fuldbyrdelse af hans Ord om «Gudernes Sprog med de gyldne Rim»; endnu mere var det første Gang, at han tog mig til Dommer og derved løftede mig op over mig selv. Paa Grund af Forventningen og Haabet, jeg havde sat til ham, følte jeg mig saa skuffet, at jeg næsten blev vred. Jeg følte Skuffelsen paa egne Vegne; thi hvor meget han end havde afvist min Tale om vore Stjerner, havde det dog staaet for mig, at han og jeg tilsammen skulde udrette noget Betydeligt og bringe den danske Literatur fremad. Jeg havde ingen Forestilling om den Elverpige, der kan slaa en Digter mellem

Hærderne, saa at de gyldne Rim svigte, men lagde Skylden hen paa hans Vilje eller en uforklarlig Efterladenhed. Der var først Digtet «Arion». Jeg kunde ikke indse, at der var udrettet Noget, naar man i korrekte Vers simpelt gjenfortalte det græske Sagn om Arion, der for at undgaa det forræderske Skibsmandskab sang sin sidste Sang og sprang i Havet og da blev frelst af en Delfin. Det syntes mig, at det kun fik Ret og Betydning ved at blive brugt symbolsk: om en Digter, der for at frelse sig fra Miskjendelse og Forfølgelse vovede det Yderste, hengav sig selv og fandt sig selv. Men der er Vanskelighed ved sige noget Saadant; jeg havde vel heller ikke Tanker og Ord saa tydelige som nu, og saadan som Indvendingen kom frem, afviste Møller den med, at en symbolsk Tanke og opløftende Følelse maatte vækkes hos Læseren gjennem Versenes Rhytme og Rim, som netop kom af Følelse og Stemning.

Saa var der «En Baadsmands Fortælling», ligeledes en Begivenhed sat i Vers. Det er interessant, naar der i det virkelige Liv bliver vist os en Kapitajn med den tilføjede Oplysning, at denne Mand som spædt Barn blev funden i et Vrag, ved den døde Moders Bryst, og at der var tydelige Tegn paa, at Moderen i sine sidste Øjeblikke, da

hun ikke længer formaaede at give Barnet Die, havde stukket sig et Hul i Brystet og lagt Barnet til denne udrindende Livskilde. Gaaer Manden forbi, medens dette bliver os fortalt, saa følge vi ham med Sympathi, ere et Øjeblik i Stemninger uden Ord fyldte af Fortællingen. Men i Digtet, hvor Mandens og Begivenhedens Virkelighed mangler, fordres noget Andet og Mere; der kan Digteren ikke lade Fortællingen gaa simpelt forbi, men maa lade os skue dybere ind i den, maa f. Ex. i et eller andet rask Træk lade os fornemme denne Mands Karakter, knytte hans Skjæbne sammen med Moderen. Den simple Gjenfortælling faaer en poetisk Afmægtighed — hvor er Digteren selv med hans Opfattelse af Begivenhedens Natur, med hans Følelses Farve og Styrke? — Den er i Versene. — Men naar den ikke mærkes ud af Versene? — — Ja, hvor var Møller selv, hvor var hans egen Natur? Der kunde ikke med Udbytte strides derom, og efter nogen Tale frem og tilbage sagde jeg, at naar Beretning var Poesi, saa havde jeg et Digt ved Haanden. — Ih, lad høre, sagde Møller. — Saa fortalte jeg, hvad jeg nylig havde læst:

Da Franskmændene i Aaret 1837 for anden Gang belejrede Constantine, blev deres lille Hær

en Dag bragt i Fare ved et heftigt Angreb af Araberne. Hertugen af Nemours førte Fremmedlegionen, mest bestaaende af Tyskere, i Ilden, og i det afgjørende Øjeblik, da den skulde kaste sig mod Fjendens store Overmagt, tiltalte han den paa Tysk. Da gik disse stakkels Mænd med et rasende Jubelraab i Døden for den franske Fane. —

Møller fik Taarer i Øjnene, og som det nu bagefter staaer for mig, synes det mig, at der var et Øjeblik, da han vilde tale fortrolig, lette sig for egen Sorg; men enten slog min Personlighed ikke til, eller Noget klikkede i ham; han satte sig igjen stille hen til Korrekturen.

Der var noget Utilfredsstillet, Tungt imellem os, da vi skiltes. Nu synes mig, at jeg kunde anklage mig selv for at have været tilstede hos et Menneske i Krise uden at lægge Mærke dertil; men hvis en Anden anklagede mig, vilde jeg plædere: Ikke-Skyldig.

Strax efter «Gæas» Udgivelse var S. Kierkegaard atter «synlig paa Gaden», og da han mødte mig, drog han mig efter Sædvane med. Jeg havde endnu ikke læst hele Bogen, navnlig ikke Afhandlingen om ham, og spurgte uden Arglist, om han havde seet den nye Bog, og hvad han syntes om den. Hvad jeg egenlig vilde vide, var nok, hvad

han syntes om «Min Onkels Tømmerplads». — Aa, jo, svarede han, og omtalte min Fortælling med nogen Ros. Men forresten var han mere tavs end sædvanlig, aabenbart med Tankerne andensteds; maaske troede han ogsaa, at min Naivitet var kunstig.

Et Vidnedsbyrd om, hvad der havde sysselsat hans Tanker, kom snart, nemlig i hans yderst heftige Artikel i «Fædrelandet», undertegnet Frater taciturnus, mod «Corsaren» og P. L. Møller. Møllers Afhandling i «Gæa» blev bl. A. kaldt et «væmmeligt Corsar-Angreb», og Møller selv blev kaldt en Landstryger og med største Hensynsløshed fremstillet som den egenlige «Corsar» og det Onde i den: «Hvor P. L. Møller er, er «Corsaren»».

Man var dengang endnu ikke vant til, at visse literære Æresregler bleve ganske kastede tilside, og ikke Faa studsede over dette Udbrud, der enten var en vilkaarlig Angivelse eller et hidsigt, vilkaarligt Brud paa Anonymiteten. Men mest paafaldende maatte det da være for mig, der saa tydelig og gjentagende havde sat Kierkegaard ind i de virkelige Forhold og saa indstændig bedet ham, ikke at holde fast ved en Mening, der baade var uretfærdig mod Møller og kunde gjøre ham Skade.

Jeg traf ham strax igjen; men nu havde han

taget en ejendommelig, skjøndt vel efter Omstændighederne nødvendig Position. Han holdt strengt paa Anonymiteten. Ligesom jeg selvfølgelig ikke turde vide eller sige, at han var Frater taciturnus, ligesaa lidt vilde han vide, at jeg havde Nogetsomhelst at gjøre med «Corsarens» Redaktion. Vi kunde tale om Frater taciturnus, P. L. Møller og «Corsaren» som os ganske uvedkommende Ting, og det var uden nogensomhelst personlig Forkjærlighed, at han holdt med Frater taciturnus og jeg med den anden Side. Ved Maaden, hvorpaa han begyndte Samtalen, var denne Tone strax slaaet an; jeg forstod den og fulgte den; det var som en lille, let Komedie, vi spillede. Men af denne Upersonligheds-Situation fulgte, at jeg ikke kunde komme til at sige ham: Jeg har fortalt Dem det og det, hvorfor har De alligevel gjort den Angivelse mod Møller? — Derimod kunde jeg sige og sagde, at Frater taciturnus, hvad Ret han ellers kunde have, havde i det Punkt gjort Uret og begaaet en Krænkelse. Dertil svarede Kierkegaard, at Frater taciturnus's Ret maatte sees fra et højere Standpunkt. Jeg sagde, at jeg ikke kunde se dette Højere, og saa talte vi et Øjeblik om andre Ting.

Naturligvis skulde jeg nu ogsaa skrive i Sa-

gen. Et saa haardt Slag kunde ikke føres mod «Corsaren», uden at ogsaa den vendte «det Laadne ud», og i saa Henseende maatte der vel af sig selv komme noget Uskaansomt, fordi Kierkegaard ved de personlige Møder gjorde Alt saa upersonligt; men herpaa lægger jeg ikke Vægt. Hvad der foreløbig laa mig mest paa Hjerte, var at vise ham, at jeg var naaet til at løse den Opgave, han engang selv havde stillet mig: at frembringe komisk Komposition. Min Mening endnu i dette Øjeblik er, at Opgaven blev heldig løst, idet jeg strengt begrænsede Spørgsmaalet og gav en munter Forklaring af, at «Corsarens» hemmelige Redaktør nu endelig var funden. Denne Redaktør lignede nemlig den berømte venetianske Bandit Coronato den Frygtelige deri, at skjøndt han udførte sine Gjerninger med største Dristighed, saagodtsom ved højlys Dag, havde dog end ikke Venedigs berømte Politi kunnet opspore ham eller danne sig den fjerneste Forestilling om, hvem han var. Men en Aften i Maaneskin og ved et Glas Punsch med «den tavse Broder», Frater taciturnus, havde hans Hjerte aabnet sig, og han havde betroet ham sin Hemmelighed, dog med det Paalæg, at han ikke maatte sige det videre, og den tavse Broder havde soret paa, at han vilde tie. Men nu havde Coro-

nato skrevet en Kritik over ham, og saa følte Frater taciturnus sig ikke forpligtet til at tie længer, men var gaaet op til «Fædrelandet» og havde fortalt det Alting: Nu angiver jeg offenlig Coronato, og med det Samme vil jeg ødelægge «Corsaren». — Derover var «Fædrelandet» blevet fornøjet, og Frater taciturnus var fornøjet og sagde: Jeg er saa glad, at jeg vil tænke mig, at jeg giver en fattig Mand en Daler.

Da jeg gjensaa i Korrekturen denne sidste Ytring, kom den mig for som fremmed, næsten som Noget, der mig selv uafvidende var gledet ud af Pennen. Men jeg lod den staa, fordi den syntes mig baade vittig og træffende, tog sig ud som sand; den svarede til en Mening, der svævede i Luften, og ifølge hvilken Kierkegaard ikke stod i reelt, personligt Forhold til sine Værker eller sit Liv, men udførte Alt som et Tanke-Experiment. Var det virkelig saa? Svaret er ikke let. For en sædvanlig, omtrentlig Opfattelse var det blevet sandsynligt allerede ved «Enten-Eller». Han havde i Løbet af de mellemliggende Aar alt mere faaet Noget ved sig, der gav ham Udseende af at staa fjernt, ironisk iagttagende som En, der med selvbevidst Overlegenhed — en Overlegenhed, der syntes at komme baade fra hans Aand og hans formodede

Rigdom —, kunde forstaa Alt, ogsaa al Bekymring og Sorg og give den Ord, men ikke dele den. Det kunde jo være et Skin, der vilde svinde, naar man fulgte ham ind i hans Aflukke; men hvo kunde det, og hvor megen Umage gjøre vi Mennesker os i saa Henseende overfor hinanden, før det er for silde? Egoistisk beskjæftigede, som vi i Reglen ere, tage vi imod den Mening, der ligger i Luften, den, som vi ved at færdes imellem hverandre paa vor uvilkaarlige, overfladiske Maade selv lægge i Luften, og som efter Ordsproget «Der gaaer ikke Røg af en Brand o. s. v.» har nogen Sandhed i sig og gjør Tjeneste, for at et Individ skal have sin Smerte. Jeg tog det med nogen Malice som sandt, blev paa eget Ansvar Organ for hint ubestemmelig Svævende og havde min Glæde deraf. Senere har jeg lagt Mærke til, at Andre, der have skrevet om eller imod mig, have paa lignende Maade været Organer for noget Uretfærdig-Retfærdigt, der laa i Luften.

Dengang traadte i min Forestilling hint Bidende tilbage for det spøgende Opdigtede om Coronato og Frater taciturnus, og jeg var saa tilfreds dermed — saa barnagtig, kan siges —, at da jeg næste Gang mødte Kierkegaard, spurgte *jeg ham*, om Artiklen i «Corsaren» nu var komisk

Komposition. — Han svarede et langtrukket Nej. — Hvorfor ikke? — Fordi Spørgsmaalet slet ikke kan stilles. Det Første er, at der mangler Respekt. — Respekt for hvad? — For Frater taciturnus's højere Ret. — Der stode vi igjen fast, og efter faa Ord om andre Ting skiltes vi.

Hans egenlige Svar kom i «Fædrelandet»: en ny voldsom Artikel, hvori han bl. A. kaldte «Corsaren» for «et offenligt Fruentimmer». Da Bladet blev bragt, var netop Møller hos mig; jeg læste Artiklen og brast i Latter. Møller tog Bladet, læste og sagde, meget bleg: De kan le ad hvad det skal være! Det usalige Maskepi, den Sammenblanding af min «Gæa» med «Corsaren», havde jeg aldrig havt, hvis jeg aldrig var kommen til Dem.

Det var en uventet bitter Vending, det Hele tog. Men alligevel kunde jeg ikke komme ud over det Komiske, som syntes mig at være i Kierkegaards Overdrivelse og i den Lidenskab, hvormed han paastod, ikke blot at være, men ogsaa altid at have villet være Martyr overfor «Corsaren». Skulde Sagen bedømmes som en almindelig literær Fejde, efter Artiklernes Humør og Fantasi, saa turde jeg endnu lade Sagen gaa til en Jury.

Efter de Svar, som jeg selv skrev, tildels ledsagede af Tegninger, fulgte Medarbejderne, og

derved blev der stadig rippet op i Sagen med Sidehug til ham. Hvorvidt dette blev mig ubehageligt, kan jeg ikke sige; min Fornemmelse af det hele Anliggende kom først tydelig frem i et afgjørende Øjeblik.

Stadig var der forsaavidt et Skjær af Upersonlighed over Striden, som Navnet Kierkegaard aldrig blev nævnt. Han selv skrev pseudonymt, og han blev angrebet under et af de mange Navne, han selv havde opfundet; han kunde altsaa ikke personlig komme ud af den Fiktion, hvormed han havde omgivet vore Samtaler, og naar han mødte mig — hvad nu skete sjelden —, var det med samme Høflighed som før, skjøndt hverken han eller jeg viste Lyst til Samtale.

Men saa navngav han sig offenlig som Victor Eremita, Frater taciturnus o. s. v., o. s. v., og strax efter mødte han mig i Myntergade og gik mig forbi med et stort, yderst forbitret Blik uden at ville hilse eller have Hilsen.

Der var i dette Bliks Forbitrelse, ligesom i hele Kierkegaards personlige Fremtræden, Noget, der strejfede det Komiske. Men dette gled tilside, gav Plads for det Løftede, Ideale, som ogsaa var i hans Personlighed. Det store, vilde Blik havde det ved sig, at det ligesom trak Tæppet bort fra

den højere Ret, som Kierkegaard hidtil havde pukket paa, og som jeg ikke havde kunnet, men heller ikke villet se, skjøndt jeg vel anede den. Det anklagede og trykkede mig: «Corsaren» havde sejret i Striden; men selv havde jeg faaet et falsk Nr. 1. Men tillige rejste sig i dette indholdstunge Øjeblik en Protest i mit Sind: jeg var ikke saadan at se ned paa, og jeg kunde bevise det. Inden jeg gjennem Gaderne kom hjem, stod det fast, at jeg vilde opgive «Corsaren», og da jeg hjemme sagde, at jeg vilde det, sagde man Gud ske Lov! saa glad, men saa lidet overrasket, som om man havde vidst om Tingen før jeg.

Det traf sig saa, at den første Fremmede, jeg meddelte min Beslutning, var den Samme, som jeg havde talt med paa Toppen af Skamlingbanke, og som havde tilbudt Væddemaal, et forstandigt, praktisk Menneske, nogle Aar ældre end jeg. Han mindede mig om Ordsproget, at man ikke skal kaste det snavsede Vand bort, før man har det rene; men der er en Ungdom, som ikke behøver at dø med Aarene, og som bl. A. viser sig i, at saasnart man troer Vandet snavset, kaster man det bort. Hans Betænkelighed paa mine Vegne var forresten i nogle Maader vel grundet; «Corsaren» havde i det sidste Aar indbragt 4000 Rd.;

men jeg havde ikke lagt Noget op, ejede højst nogle hundrede Daler foruden et godt Bibliothek. «Corsaren» selv var egenlig ikke salgbar; saasnart jeg forlod den, kunde Hvosomhelst tage Navnet og fortsætte den. Men Xylograf Flinch mente dog, at naar jeg vilde overdrage den til ham, kunde han give mig ca. 1500 Rd. for den; Reitzel kjøbte et Bind smaa Fortællinger, som jeg havde skrevet, og saaledes fik jeg samlet henved 4000 Rd., som jeg delte i to Halvdele, og med den ene rejste jeg bort «for at blive af med Vittigheden og lære Noget.»

Jeg var da henimod 27 Aar og havde udgivet «Corsaren» i 6 Aar.

Her bryder jeg af. Selvfølgelig er der Mere at berette, og navnlig har jeg i det Foregaaende udpeget en hel Periode, «Nord og Syd»-Tiden, som har formentligt Krav paa at blive skildret — en Tid, hvori for mit Vedkommende selve Maaden, hvorpaa jeg havde opgivet «Corsaren», indlagde Lys og Frejdighed, men hvori Fortiden ogsaa havde nedlagt Hindringer.

Men jeg henviser ikke til dette mulig Kommende som til Noget, der kan bøde paa, hvad her ikke er. Her er et Brudstykke, og som saadant er det, hvad jeg fra Først af bebudede, utilstrækkeligt. Alligevel antager jeg, at det af Læsere med Kyndighed og god Vilje kan sees, at der er en vis Helhed deri, og især, at det er stillet eller givet hen for en Anskuelses Skyld.

Det er jo simpel Sandhed, at jeg vel har vakt endel Opmærksomhed — saa megen, at denne Skildring kunde modtages dels i sin egen Ret, dels som en Indledning —, og at jeg har udsendt Adskilligt, hvori der efter min Selvfølelse er nogen Idealitet, men at jeg paa intet Punkt er naaet højt, paa ethvert Punkt véd mig tynget tilbage, fjern fra et betydeligt Ærgjerrigheds-Maal, hvortil jeg skyndedes gjennem første Spirer, og hvorfra jeg hindredes ved Udvikling af andre Spirer, af Noget, der er ligefrem beskrevet, af Andet, der ikke er udtalt, fordi man overfor Offenligheden, efter Antydninger, har baade en Ret og en Pligt til at anvende Ordet fra hin antike Tragedie:

»Jeg Sjælene i Hades siger Mer.»

Men saa har jeg ogsaa ved at tørne mod Samfundets med partiel Uret blandede Idealitet fundet

Fred i Erkjendelse af, at Alt er gaaet ærlig til, og at der for Alle og Enhver ligger Fred i en saadan Erkjenden af Livets rene, skjønne Strenghed, hvilken Erkjendelse jeg stiller under Navnet Nemesis. Mig synes, at jeg kun har levet for at komme til dette Syn, der indenfor Livets Horizont er saa simpelt og klart, naar man vil være opmærksom.

Det var med Henvisning til denne Tanke, at jeg begyndte, og det er den, hvis Korrekthed paa ethvert Punkt, hvor jeg har brugt Navnet Nemesis, jeg nu skal bevise, ligesom det selvfølgelig bør blive indlysende, hvorfor og i hvilken Sammenknytning med min Livsudvikling netop dette Navn er valgt paa saa fremtrædende Maade.

Der er blot Noget, som jeg først maa afslutte, nemlig mit Forhold til P. L. Møller, og hvad jeg véd om ham.

Jeg kom hjem i Efteraaret 1847 og begyndte i December »Nord og Syd«. Den indledende Fremstilling eller Programmet kunde for saa vidt kaldes kristeligt, som Kristendommen var brugt til at betegne ideal, frigjørende Humanisme og dens kulturhistoriske Betydning anerkjendt. For dem, der med nogen Opmærksomhed have læst det Fo-

regaaende, vil dette ikke have noget Sælsomt eller Forceret ved sig; men naturligvis kunde det stille sig anderledes for dem, der mente eller vilde mene, at jeg kom lige fra Hebraismen.

Imidlertid var jeg glad ved eller i det og afhang deraf, fordi et fælles Grundlag, Betingelse for livlig og positiv Frihedskamp for og med det givne danske Samfund imod de herskende Tilstande var bragt tilveje. At Tidens inderste Stemninger og Følelser kunde forandre sig og det vundne Grundlag blive et kunstigt, uholdbart, betyder Intet overfor den Kjendsgjerning, at man i Øjeblikket ærlig kunde staa paa hint begrænsede Synspunkt.

Møller var paa den Tid ifærd med at rejse. Siden hin Aften under den Kierkegaardske Strid havde vi ikke seet synderlig til hinanden; men naturligvis opsøgte jeg ham ved min Hjemkomst, og eftersom vi ganske vist ikke personlig eller med Vilje havde gjort hinanden nogen Fortræd, var ogsaa Alting godt imellem os, skjøndt fjernere, kjøligere end før.

En af de sidste Dage i Aaret var jeg ude hos ham for at sige Farvel — thi hans Afrejse, der længe blev opsat fra Dag til Dag, syntes nu endelig at maatte være nær —, og han var den Dag i sit særegent daarlige Humør. Det var endnu

Tiden, da jeg vidste saa lidt om ham og saa lidt forstod hans hele Sindsstemning; imidlertid var det ham, som ledede Samtalen.

Han gratulerede mig til, at jeg nu kunde blive citeret af Biskop Mynster, ja med Tiden blive kanoniseret, og — hvo véd? — Troende vilde valfarte til det Skrin, der gjemte mine kristelig sindede Ben. — Imod saadanne Lykønskninger er det vanskeligt at værge sig — det maatte jeg da selv vide fra «Corsarens» Tid —, og da jeg alligevel forsøgte det, sagde han, at Ingenting nyttede, jeg havde nu engang ved at opgive «Corsaren» svigtet mig selv; det laa ikke naturligt for mig at ville her hjemme eftertragte noget «positivt Godt» i det offenlige Liv; den ætsende jødiske Natur forlangte Had, og i Hadet havde jeg havt min Styrke. Hans Ord bare intet Præg af vulgært Jødefjendskab — det laa overhoved Møller meget fjernt —, men vare som kammeratlig Tale under fire Øjne og syntes i deres rolige Bitterhed støttede til en uafviselig, verdenshistorisk Kjendsgjerning. De vare da heller ikke ganske nye dengang, ligesom de ikke ere blevne forældede; det er en Mening, overfor hvilken man kan staa forlegen, ligesom rettelig anklaget, fordi der kan være Sandsynlighed, ja delvis nogen Sand-

hed deri, men en Sandhed, der i det Hele og Almindelige skal gjøres til en Usandhed.

For at fri mig fra det Tryk, hvormed hans Paastande kom ned over mig, skiftede jeg Front og spurgte ham: Hvad har De selv udrettet ved ikke at ville noget Positivt? Hvad har Deres Æsthetik faaet tilvejebragt, om end blot literært, i Digtning? Hvor er det, som vi i forrige Tider haabede paa? — Hvad har De imod mine Digtninge? — Saa kom jeg med Kritik af, hvad jeg erindrede, lige fra «Arion» til hans nys udgivne Digte. Det er meget værre at kritisere en Digter mundlig end paa Prent; det sætter mere ondt Blod. Det ene Ord tog det andet, og det var paa et hængende Haar, at vi vare blevne ligefrem, spidsborgerlig Uvenner. Saa kom jeg lykkeligvis i sidste Øjeblik til at minde ham om det Forbund, han havde sluttet med mig: at vi for Literaturens Sandheds Skyld skulde, om fornødent, staa imod hinanden og holde os unge og stærke derved. Ved dette Minde om særegen og dog sand, fælles Ungdom forsvandt Uvejret, og han sagde med en Slags Oprømthed: Ih, lad os da slaaes! Jeg kan faa Lejlighed til at sige Meget daraussenfra; kom an!

Jeg gik hjem og nedskrev det, jeg havde sagt,

omtrent lige saa hvast, men med tilføjet Udsigt til en lys, lykkelig Fremtid som Følge af hans Rejse, og sendte ham det. Han sendte mig det tilbage, og det blev trykt, i «Nord og Syd» 1ste Bind Pg. 166, med Anmærkning om, at det havde været meddelt ham før hans Afrejse.

Senere kom jeg tilbage til Behandling af samme Tanke som i hin lille Afhandling, nemlig den æsthetiske Anskuelses Magt og Utilstrækkelighed. Den gaaer igjennem «Hjemløs», som jeg skrev 1853—57; «Hjemløsheden» er netop det Æsthetiske. Her optræder ogsaa for første Gang Nemesis, men paa ufuldstændig Maade. I «Hjemløs» er P. L. Møller ikke Schiøtt, og jeg er ikke Otto eller de Castro eller Mendoza; men der er laant Noget hos os Begge, og hvis Nogen af god eller ond Vilje vil holde paa den Mening, at jeg har sat Møller i Roman — i samme Betydning, som man sætter En «i Bladet» — saa vil jeg uden at dvæle videre ved, hvor fri Digtning det Hele er, nøjes med at sige, at det lykkeligvis er skeet med Kjærlighed til Schiøtt.

Imidlertid traf jeg sammen med Møller i Berlin 1850. Det var paa den Tid, da Kammerherre Redtz-Thott og Baron Pechlin med Kammerjunker

[redacted]

Sick som Sekretær underhandlede der om Freden, som kort efter kom istand med Preussen. Selv de Fornemme i Ambassaden følte sig i Berlin saa isolerede og vare saa stemningsfuldt optagne af Danmarks Interesser, at der kom et usædvanlig intimt Forhold imellem dem og os danske Literater. Møller befandt sig overordenlig vel i denne Omgang og i den hele Situation. Han var hjemme og tillige ude i Frihed, skrev for den danske Sag paa Tysk, havde den hele vide Verden for sig og kunde med poetisk Ironi se paa Revolutioner og Reaktioner.

Et Par Aar efter traf jeg ham under næsten ligesaa livlige Forhold i Paris, og strax efter sendte han mig til «Nord og Syd» to Afhandlinger, om St. Graal og om Goethe og Bettina. Men ved alle disse Lejligheder tilføjede han: Husk paa, at vi duellere; De har havt Deres Skud, jeg har mit tilbage og skal skyde for Literaturens skjønne Øjnes Skyld, in majorem literaturæ gloriam.

Det varede længe, inden Skudet faldt, og jeg maa tale om det med nogen Forsigtighed; thi det var anonymt. Jeg havde under et nyt Besøg i Paris, 1857, meddelt ham en Afhandling, som jeg skrev til «Nord og Syd» om lyrisk Poesi, og der kom

nu i «Dagbladet» i et «Brev fra Lemvig» en Kritik af denne Afhandling. Brevet havde det Kuriøse, at det var skrevet med samme Sarkasme, som da han viste mig Vej til Rundetaarn, og ligesom stod paa samme Tidspunkt. Det bebrejdede mig min grænseløse Uvidenhed, saa at jeg f. Ex. ikke kjendte en Mand ved Navn Goethe og ikke kunde Dansk. Hvis ikke alle Blade dengang havde staaet saa fjendtlig til mig, vilde det have været morsomt i sin Overdrivelse. Nu var Turen til mig at blive vred og glemme Ungdoms-Aftalen og tillige min egen Artikel imod ham; men heldigvis blev Vreden hos mig selv og gik af i Tidens Løb, og da jeg igjen kom til Paris, gik jeg til ham, men traf ham ikke hjemme og efterlod hos Portnerkonen en Seddel med de Ord: Tak, Fatter, for Brevet fra Lemvig; skal vi saa spise Frokost sammen imorgen? Jeg rejser videre imorgen Aften.

Men i de Aar, som laa imellem, havde hans Sind og Skjæbne taget en Vending, der gjorde ham umodtagelig for den Slags Hilsener.

Her kommer nu Noget, som jeg ikke véd fra ham selv, men som jeg alligevel véd saa sikkert, at jeg tør vide det.

Ham, der vel havde taget Kjærligheden for let, men dog vistnok altid bevaret et poetisk Forbehold, hændte det, da han var noget inde i de 40 Aar, at han løftede sine Øjne for højt og blev greben af en stor, haabløs Lidenskab. Medens hans Liv tilsyneladende, og vel ogsaa i megen Virkelighed, hengik uforandret smaat, og medens han for Andre blev alt mere vanskelig, bøjede han sig, saavidt det kan skjønnes, sammen om den skjønt smertefulde Virkelighed i hans Indre: den beundrende, haabløse Længsel. Hvad han før Døden fik ud deraf som Resultat, véd jeg naturligvis ikke. Der var her hjemme en Kvinde, hvem han mer eller mindre tydelig betroede Alt, men som hang ved ham med uforanderlig Hengivenhed, vistnok elskede ham, men kun begjærede at være hans Ven, trofast og i mange Maader opofrende, som faa Mænds Venskab er. Det Gode i hans Natur var blevet til en Fylgje. Da han ene i fremmed Land vaklede til Døden, samlede hans sidste Tanker sig om dette Billede; det lagde saa at sige Haanden paa hans Øjne i Døden. Det er ikke sandt, hvad der blev berettet her hjemme i et Blad, at han i sine sidste Øjeblikke var sindsforvirret og skrev meningsløse Ting. Der var god

Mening i Ordene, og de vare væsenlig til hende.[17] Hun satte Sten paa hans fjerne Grav; men ogsaa over hende er nu sat Ligsten. Dette lyder ikke romantisk paa den Maade, som Poeter med unge Pigers Bifald male Livet; men det er det virkelige Livs og den virkelige Døds egen Romantik, hvad Indtryk det saa gjør.

Herfra, hvor Lidelse og Fred mødes, skeer Overgangen til Nemesis.

N o t e r.

1.

Hvorledes kan man vide, at Nogen er en Levit? Er ikke Stammeforskjellen ophørt? — Jo, i visse Maader: de ti Stammer ere ganske forsvundne, og da Esra førte en Koloni fra Babylon til Jerusalem og gjenoprettede den nationale Kultus, gik Folkets Mængde op i den langt overvejende Stamme, Juda, som havde baaret det ødelagte Rige. Men til Juda Stamme havde jo lang Tid i Forvejen, allerede paa Jeroboams Tid, Leviterne sluttet sig; de bleve bortførte med den, holdt sig i det Væsenlige som sondret Klasse, og som Esra fandt dem, saaledes gjenindsatte han dem til at bære Gudsdyrkelsen eller Tempeltjenesten. Om ikke med fuldstændig Efterligning, saa dog med Tilslutning til Traditionen indstiftede han, at Stykker af Thora paa Højtidsdage skulde oplæses af det hellige Tal 7. Den Første skulde være en Kohen (ɔ: Præst, af Arons Slægt), den Anden en Levit, de 5 Andre opraabtes under Fællesnavnet Israel. Og ved denne Opkaldelse, der uafbrudt vedligeholdtes under alle Trængsler, saasnart blot 10 vare samlede

og kunde danne en Menighed, blev ogsaa Slægtregistret vedligeholdt for saa vidt. Kohanim og Leviter bare endvidere paa deres Dragt et Mærke. Endnu ind i dette Aarhundrede har det været i Brug: De Første havde i Spændet paa deres Kappe to Hænder (Symbol paa Velsignelsen, de ved visse Lejligheder have at udsige over Folket), de Sidstnævnte en Vandkande (Symbol paa Tempeltjenesten, Renselsen). En særegen Skik, der indeholder et lille Privilegium, har bidraget til at bevare Adskillelsen mellem Kohen, Levit og Israelit i levende Erindring. Oprindelig var det jo paatænkt, at den Førstefødte i hver Familie skulde være Præst; men det blev efter den blodige Kamp, hvor Levi Stamme stod paa Moses's Side, forandret til, at Levi Stamme blev Præstestanden. Til Gjengjæld derfor indstiftedes Pidjaun ha ben, Sønnens Løskjøbelse. Hver ikke-levitisk Familie maatte og maa den Dag idag, forsaavidt den slutter sig til Synagogen, løskjøbe sin Førstefødte hos en Kohen for en lille Penge. Levi Stamme er naturligvis fritagen.

Alle, der hedde Kohen (Cohn, Kahen eller Kann), ere af Ypperstepræstens Slægt; i Italien er det hebraiske Kohen ligefrem oversat til Sacerdote (Præst), hvilket Navn man hyppig kan se paa Skilter. — Ikke alle Leviter hedde Goldschmidt; men der findes næppe nogen Jøde med Familienavnet Goldschmidt, som ikke er Levit. Maaske er der noget Sammenhæng mellem dette og Tempelkarrene, mellem Leviter og Guldsmedkunsten.

[redacted]

2.

Hvad Fyrsteslægten angaaer, indskrænker jeg mig til at bemærke, at jeg for faa Aar siden i London saa en Mand, der sagdes at være af Davids Slægt. Han levede af Almisse; men i Synagogen blev der udenfor den egenlige Gudstjeneste, ved Processioner eller desl., anvist ham en Æresplads. Men for Sikkerheds Skyld maa jeg tilføje, at jeg ikke véd, om Titlen Nasi, Fyrste, som blev givet ham, havde Hensyn til hans Nedstamning eller til hans Lærdom.

3.

Da efter Granadas Fald de haarde Forfølgelser begyndte i Spanien, lode mange Jøder sig døbe; men sexhundredetusinde beredte sig til at bryde op, og skjøndt Mangfoldige omkom under Nød og Mishandling, lykkedes det dog en betydelig Mængde, Nogle med deres Formue, at naa til Nordafrika, Tyrkiet, Italien, Frankrig, Holland. I sidstnævnte Land bleve de først modtagne med Mistænksomhed, men fandt efterhaanden Velvilje og Andel i Friheden. Deres forholdsvis lykkelige Kaar foranledigede saa en stærk Tilstrømning af Jøder fra Tyskland og Polen. Imidlertid havde den store Andel, som hine saaes at have i Hollands kommercielle Fremgang, henledet Souverainers Opmærksomhed paa dem. Christian d. 4de f. Ex. ønskede i 1622 at have Jøder i sit Land. Men i deslige Indbydelser laa en Misforstaaelse. Souverainen ønskede ikke Jøder i Almin-

delighed, men en eller anden Jøde, der skulde komme med Penge til ham og Landet, gjøre størst mulig Nytte og selv have mindst mulig Fordel; Jøden derimod kom, som en kristen Kjøbmand kunde komme, for at gjøre sine Kapitaler frugtbringende og slet ikke for Andet. Det tragikomiske Sammenstød, som maatte følge deraf, viste sig her ved Brødrene Limma, der circa 1660 fik Hald Slot i Pant, men endte med selv at blive udpantede (omtalt i min «Hederejse i Viborg-Egnen»). Hvor først en betydeligere Mand eller Familje var kommen, fulgte alligevel snart Andre efter og bade om Adgang, fordi der nu engang var Uro i dem, fordi de ikke havde Tid og Lov til at knytte sig fast til noget Land og blive dets Borgere, og fordi de begrænsede Midler til Underhold gjorde større Udstrækning i Rum nødvendig. De først Ankomne vare da en Slags Aristokrater imellem dem, der med mindre Selvstændighed og stærkere drevne af Nødvendigheden fulgte efter.

Paa de døbte spanske Jøder sad Daaben som bekjendt ikke fast, og Inkvisitionen fik megen Anledning til at beskjæftige sig med dem og ved Baal og Brand holde dem til Troen. Hvorledes det efter Aarhundreder har virket, har jeg oplevet et Exempel paa. Jeg har i London en Fætter, der er Kjøbmand. Til ham kom for nogle Aar siden en Spanier i Forretninger, og efter nogen Tids Bekjendtskab blev han en Aften budt ind til Familien. Han førte en livlig, let Samtale; men da han saa en Violin i Stuen, bad han om Tilladelse til

at spille, og han spillede smukt. Pludselig gled han over i en jødisk Melodi. Det gav et Sæt i Alle. «Er De da Jøde?» spurgte man. Han svarede: «Hvorledes kan jeg som Spanier være Jøde? Vi bleve døbte for mange Tider siden, paa Ferdinand den Katholskes og Dronning Isabellas Tid. Men naar han kan komme til, beder min Bedstefader endnu paa Hebraisk.»

4.

Det var ikke blot Abraham Goldsmid, der tog sig selv af Dage (1808): hans Broder Benjamin havde et Par Aar i Forvejen hængt sig, af Melankoli. Grunden til, at Abraham G. skjød sig, angives forskjellig. Han havde overtaget et Statslaan til den engelske Regering paa 14 Millioner Pund Sterling, og det truede med at falde uheldigt ud. Den virkelige Grund hørte jeg i min Barndom angivet som den, at Prinsen af Wales paatrængte sig hans Hus og gjorde Kur til hans Kone. Denne usædvanlige, triste Skjæbne, der kom over et rigt, anseet og dannet Hus, bragtes i Forbindelse med en Begivenhed, som fortaltes paa mystisk Maade og endnu lever i Erindringen.

Mange Aar i Forvejen, nu for mere end 100 Aar siden, boede i Kassel en Jøde ved Navn Melsom. Han var Juveler og «Hofjøde» dersteds, gift og havde to Børn; men en Hofdame blev forelsket i ham, og han løb bort med hende fra Kone og Børn. Han kom til London og betroede sin Formue, der især bestod i

Ædelstene, til en Slægtning, der gik under Navnet Baal-Schem. Dette Ord kan enten betyde: Ordets Herre, en Mand, der «kan Mere end sit Fadervor», eller ogsaa: Formanden for de meget Fromme, de Hellige, de saakaldte Khasidim, som nu sjelden findes vest for Weichselen. Juveleren døde, og da hans Hustru imidlertid var død af Sorg, bleve de to Børn sendte over til London, for at Baal-Schem skulde tage sig af dem. Men han og hans Kone vægrede sig og overlode Børnene til den Skjæbne, de kunde finde paa Gaden i London. Formuen havde han indsat hos Huset Goldsmid, enten hos Abraham og Benjamin eller deres Fader; men i alt Fald vægrede Huset sig ved at udlevere Pengene. Fordi de saaledes «skjulte uretfærdigt Gods i deres Telt» og vare medskyldige i Grumheden mod de to Børn, kom — tilføjer man — Ulykken over dem og skulde gaa i Arv i tredje og fjerde Led.

Imidlertid fik de to Børn en anden Skjæbne, end man skulde ventet paa Londons Gader. Drengen, der var ti Aar gammel, stødte paa en Søkapitajn, der tog ham med til Indien, og den lidt yngre Pige vakte ved sin Skjønhed en engelsk Dames Opmærksomhed. Hun kunde fortælle sin Historie, Damen tog hende til sig og havde det i England og hin Tid mærkelige Højsind at lade Barnet opdrage som Jødinde. Hun blev gift med en Jøde, og paa virkelig romantisk Maade traf hun sammen med og gjenkjendte sin Broder, da han med Hustru og to Børn kom hjem fra Indien. Denne

[redacted]

Familie blev for omtrent 25 Aar siden besvogret med min Familie (paa mødrene Side), og et Medlem af den er den nuværende danske Konsul i Ghent.

Vor engelske Familie vilde for Tiden udgjøre en meget stor Menighed, hvis ikke en saa betydelig Del af den var gaaet over til Kristendommen. Til denne kristne Del af Slægten hører General Frederik G., der nys gjorde Tjeneste i Indien som Ingenieurofficier. I Slægtens jødiske Række findes en Skuespiller, der gjorde megen Lykke i London for 60 Aar siden.

Det ligger i Tingenes Natur, at der i sin Tid maa have været stærke Udbrud af Lidenskab, hvergang et Medlem af Familien gik religiøst eller socialt tabt. Men slige Familieerindringer gaa snart i Glemme, og man husker kun de nyeste — thi Kampen vedbliver stadig. Endnu kan man i Londons aristokratiske Kredse se en aldrende, overordentlig smuk Dame med sølvhvidt Haar. Hun er Jødinde, af Familien, og blev gift med en fornem Jøde fra Italien, fornem ogsaa blandt Kristne, eftersom ham bar Grevetitel. Efter nogle Aars Ægteskab gik han over til Kristendommen og vilde med Magt have hende og Børnene døbte. Hun flygtede ved Nattetid med Børnene og kom tilbage til England. I den allersidste Tid har der været en Overgang, men i modsat Retning: en ung Mand af Familiens kristne Side, en Officier, er gaaet over til Jødedommen, og man siger, at Oprindelsen dertil er det Indtryk, det gjorde paa ham, da han erfarede,

hvorledes hin Dame var flygtet med sine Børn or Jødedommens Skyld.

For nu at afslutte med Familienotitser vil jeg tilføje blot Følgende: I 1871 traf jeg ved et tysk Badested en Mand af samme Navn som jeg, og i Samtalen oplystes det efterhaanden, at vi vare i Slægt. Han fortalte mig, at en af vor Familie for c. 100 Aar siden havde været Medlem af det Gesandtskab, som Frederik d. 2den af Preussen sendte til Tranquebar, og at der ved hans Død opkom Proces om hans store Formue. Striden afgjordes ved, at Franskmændene efter Slaget ved Jena toge alle Pengene.

5.

Der er i hele Verden næppe et Stykke Tøj, hvortil er knyttet en saadan Symbolik som til Arbakampfaus og de ejendommelig slyngede Kvaster, Zizis, hvoraf der er en i hvert Hjørne. Selve de otte Traade, hvoraf hver Kvast er flættet, og som skulle være af hvidt Uld og spundne af en Jødinde, betyde de otte Dage, som et jødisk Drengebarn skal være gammel ved Omskjærelsen. Der er paa Traadene slaaet fem dobbelte Knuder, og disse betyde de fem Mose Bøger. De ti enkelte Knuder, som udgjøre de fem dobbelte, ere Mindet om de ti Bud. Syv Slyngninger nedenfor den den første dobbelte Knude minde om den syvende Dag, Sabbaten. Ni Slyngninger efter den anden dobbelte Knude betyde de ni Maaneder, i hvilke Moderen bærer

Barnet under sit Hjerte. Elleve Slyngninger nedenfor den tredje dobbelte Knude betyde de elleve Stjerner, der nejede for Josef i hans Drøm. Tretten Slyngninger nedenfor den fjerde dobbelte Knude ere til Erindring om de tretten Barmhjertigheds-Attributer, som tillægges den Almægtige. De syv, ni, elleve og tretten Slyngninger tilsammen, 40, betyde de fyrretyve Dage, som Moses tilbragte hos Gud paa Sinai for at modtage Loven. Fem Knuder og otte Traade udgjøre Tallet 13; selve Bogstaverne i Ordet Zizis udgjøre paa Hebraisk Tallet 600 — i Alt 613, hvilket netop er Tallet paa samtlige Bud i Loven. — Dette har jeg tredive Aar senere lært af en engelsk Bog om den jødiske Gudstjeneste.

Den nye Tids arkæologiske og filologiske Forskning har ført til Paavisning af mange Overensstemmelser mellem det Jødiske og Old-Assyriske og et endnu ældre Folkefærd, Akkad, og iblandt disse Overensstemmelser eller Ligheder finde ogsaa Zizis en Plads, nemlig som henhørende til de «magiske Knuder». Et Exempel herpaa er den brændte Lertavle med Indskrift om, at Guds Søn Morduk ønsker at lindre en døende Mands Smerter, og Faderen (Hea) siger da til ham:

Her, min Søn! Tag en Kvindes linnede Klæde,
Bind det om Din Højre, løsgjør det med Venstre;
Knyt det med syv Knuder, gjør saa tvende Gange;
Bind det om den syge Mands Hoved,
Bind det om hans Hænder og Fødder,

Bind det ligesom Haandjern og Lænker,
Sid ned ved hans Seng og kast det viede Vands
Draaber over ham o. s. v.
(Fox Talbot i Transactions of the Society of Biblical
Archæology Vol II. Part. I, p. 54.)

Den jødiske religiøse Skik, under Morgenbønnen at anlægge Tefillin, Remme, hvortil er fæstet Kapsler med hellige Ord, Uddrag af Bibelen, og endvidere den Skik at anbringe lignende Ting paa Husets Dørstolper (i græsk Oversættelse: Fylakterier ɔ: Beskyttere), har ligeledes et Tilsvarende i en khaldæisk Oldtid saavelsom i Ægypten. Old-Assyriske Indskrifter sige f. Ex.: «Bind ved Nattetid om den syge Mands Haand en Sætning, tagen fra en god Bog», eller: «Til Højre og Venstre af Dørtærskelen anbringe Du hellige Ord og Sætninger». Ægypterne helligede Indgangen til deres Huse og Haver med «den gode Guds» Tegn.

6.

Verset lyder i sin Helhed saaledes:

Meum est propositum
In taberna mori;
Vinum sit appositum
Morientis ori!
Ut dicant, cum venerint
Angelorum chori:
Deus sit propitius
Huic potatori! —

og en Oversættelse i Prosa vilde være:

Mig er det beskikket at dø paa et Vinhus,
Vinflasken vorde lagt til min døende Mund,
For at Englenes Kor, naar de komme, kan synge:
Herren være denne Dranker huld!

Man kan ikke kalde den digteriske Tanke heri videre høj eller skjøn; men hvad der giver Verset saa megen Interesse, er dels Sprogets Klang, Rhytme og Rim, dels den historiske Omstændighed, at det hører til den sildige Middelalders poetiske Opposition mod Kirken og Kleresiet. Verset er oprindelig slet ikke skrevet som Drikkesang, men findes i et Skriftemaal, som man maliciøst lader en Biskop aflægge. Som Forfatter af dette Skriftemaal, «Confessio Goliæ», og andre baade satiriske og lystige Digte gjaldt i lang Tid Walter Map eller Gualterus Mapes, en engelsk Gejstlig, der havde staaet i stor Yndest hos Kong Henrik d. 2den, været en udmærket Hofmand og en lystig Mand og var død som Prælat i Oxford Aar 1210 eller 1214; men det antages nu af Kritiken, at alle hine Digtninge ikke hidrøre fra en enkelt Mand, men fra en Mængde, mest theologiske Studerende i Tiden 1150—1250. (Se Thomas Wright: The Latin poems commonly attributed to Walter Mapes, London 1841, Pg. XIX og 73.)

Af «Skriftemaalet» ere i en senere Tid hine Linier tagne og med lidt Forandring og nogen Tilføjning gjorte ligefrem til en Drikkesang, og findes i førnævnte

Værk Pg. XIV. Den væsenligste og ikke videre heldige Forandring er, at «morientis ori», den Døendes Mund, er gjort til «sitientis ori», den Tørstendes Mund. Men de oprindelige, uforandrede Strofer, som jeg fik dem af Hr. Borgen, ere ligeledes i Tidernes Løb blevne sungne som ligefrem, oprigtig Drikkesang, hvormeget de end, som anført, egenlig ere Satire over en Prælats Liv og Levnet, bl. A. hans Frivolitet overfor Sakramentet til de Døende!

I Forbigaaende kan tilføjes, at de latinske Digte i England, der gaa under Walter Mapes Navn, have en betydelig Lighed med de tysk-latinske Sange, Carmina burana, som man fandt i et Kloster 1808, og hvoraf en næsten fuldstændig Udgave udkom i Stuttgart 1847. Hvad deres Satire mod Gejstligheden angaaer, regner man dem blandt «Reformationens Forløbere». Den Del af dem, som uforbeholdent synger om Vin og fri Kjærlighed, har ofte Lighed med den maaske samtidige, maaske lidt senere persiske Digter Hafiz — ogsaa en gejstlig Mand — f. Ex. Nr. 142 (i Daumers Oversættelse):

«Das Kloster hat, das traurige,
Uns keinen Nutz gebracht;
Nun stehen wir an der Schenke Thor
Und rufen: Aufgemacht!»

eller Nr. 188:

«Stirbt Hafiz, o nicht begrabt ihn
In die dunkle Gruft hinein!
Nein, begrabt ihn in den Keller,
Wirft ihn in ein Fass voll Wein!»

7.

Magnifice Rector! Perillustres et Amplissimi Professores!

Inter eos, qui hoc anno scholam nostram relinquunt, ut, si Vobis probati fuerint, Academiæ sacris initientur, primum locum tenet honestissimus adolescens

Meyer Aaron Goldschmidt,

natus anno MDCCCXIX patre A. M. Goldschmidt, tum Orthungæ in Sellandia mercaturam factitante. Quatuor abhinc annos nostræ curæ traditus attulit secum ex priore disciplina haud spernendam earum rerum, quibus illa ætas imbui solet, scientiam, quam tantum abfuit ut turpi socordia minui pateretur, ut novis in dies auctibus cumulare et perficere studeret. Ingenium habet eximium atque ad perdiscendum ut celerrimum ita acerrimum, memoriam capacem et fidelem nec parum sagacitatis sollertiæque, qua fit, ut nihil temere probet et amplectatur, sitque in disputando obstinatissimus et pertinacissimus, nec nisi rationibus illustrissimis cedens. His singularibus naturæ donis cum industriam adjungeret quovis fere tempore intentissimam, hoc consecutus est, ut ultimo tentamine, quo in schola exploran-

tur profectus discipulorum in Academiam migrare cupientium, palmam non cæteris condiscipulis modo, sed illi etiam, quo antea semper inferior fuerat, criperet. Animo est fervido et prope vehementi, eodemque et pertinaci et mobili, et ad ludendum et ad meditandum propenso. Neque tamen unquam pertinacia ejus modestiæ fines egreditur, estque cæteroquin erga alios benevolentissimus et officiosissimus. Quid, quod in eo tam vegetus pulchri venustique sensus est, ut poeticen etiam attigerit?

At non effugit mentis Vestræ aciem, Amplissimi Universitatis Patres, ex tam variis diversisque partibus conflatum esse hujus juvenis ingenium, ut nihil sit difficilius, quam quid de eo sperandum sit, statuere; neque hoc mirum, quum ne ipse quidem quid sit spectandum, quid sequendum, quo perveniendum, satis intellexisse videatur. Sed quæ est ingenii excellentia, quæ est morum sinceritas, non dubitamus, quin hoc sibi persvadere velit, nihil magnopere expetendum, nisi quod honestum, probum, rectum, quod si fecerit, non est ut melius sibi consulere possit. Namque honestatis si quasi lumen adspexerit animus, nihil est quod, ut ea potiatur, non paratus sit et ferre et perpeti, neque magnum est ullum nec præclarum nec luculentum facinus, quod non ex hoc animi ad veram laudem atque honestatem cursu atque impetu proficiscatur.

Adolescentem nobis carissimum ex schola nostra discedentem optimis votis prosequentes ex intimo animo

optamus, ut Deus optimus maximus ei pace sua adsit, et præclaris, quibus studiorum viam ingressus est, auspiciis, faustum tribuat exitum!

Dabamus Hafniæ. a. d. IV. Cal. Oct. MDCCCXXXVI.

V. A. Borgen. K. C. Nielsen.

8.

Tallotteriet.

Du maa ikke troe, kjære Læser, at jeg i det Følgende agter at underholde Dig med et Bevis for Tallotteriets Skadelighed og Vederstyggelighed. Dette anseer jeg for at være saa almindelig antaget imellem alle forstandige Folk, at jeg ikke tager i Betænkning at kalde hver den, som vil forsvare Lotteriets Bestaaen, et Menneske, der er hildet i den samme dunkle og forvirrende Taage, som en ubestemt Higen efter Nydelse, en Drøm om et Liv fuldt af Glæder uden Arbeide, har udbredt over saa mangt et Sind i de store Verdensstæder og derved bragt det i Forbrydelse, Elendighed og Død.

Min Hensigt med disse Linier er kun at fortælle Dig mine Tanker om Tallotteriets højtidelige Trækning paa Vandkunsten.

Kan Du sige mig, kjære Læser, hvorledes det kan forklares, at Regjeringen, der selv har erkjendt Tallotteriets Uværdighed og den Skam, som dets Bestaaen paafører Staten, desuagtet lader Trækningen skee, ei

alene ved høi lys Dag, men endog med Pomp og Stads og saaledes stiller Skammen offentlig til Skue? Kan Du sige mig, hvorledes det kan gaae til, at Ingen af Regjeringens høiere Embeds-Personale nogensinde er faldet paa at tænke sig staaende paa Stilladset ligeoverfor de Mennesker, hvis Lettroenhed her benyttes til at samle Landet 300,000 Rd. om Aaret ud af deres Lommer, — og da er rødmet paa egne og Collegers Vegne og har anvendt sin Indflydelse for at lade det virke saa stille og lydløst som muligt, siden det ikke kan aldeles ophøre at virke? Kan Du sige mig, hvorfor man, istedetfor at skjule det i Nattens Mørke og lade dets Betjente udføre deres Forretninger med Masker for Ansigtet, paa det at Ingen skal kjende dem for hvad de ere — drager frem ved Dagen med Soldater, opfører et Stillads, hvorpaa Handlingen udføres med Gravitet og Høitidelighed, og udstøder triumpherende Fanfarer, som om det var en hæderlig og berømmelig Gjerning, der her fandt Sted?

Har Du nogensinde forstaaet, hvad en saadan Fanfare siger? Jeg vil fortælle Dig det. Først siger den: Kommer hid Allesammen! Jeg er den berømte Mirakelmand, som forvandler en Skilling til tusinde Daler! Giver Eders Skilling hid, om det saa er Eders sidste, om den end er fortjent i Sved og Taarer, om den er ærlig eller uærlig, tilvendt i Dyd eller i Last og Uterlighed: Ligemeget! Kommer hid med den, jeg forvandler den til tusinde Daler, og ville I ikke troe mig,

saa spørger Ham, ifølge hvis Tilladelse og Befaling jeg her taler.

Ved hvert enkelt Nr., der saa trækkes, siger den: Seer I! Har jeg ikke sagt sandt? Utallige ere de, som nu ere blevne rige Folk. Og I, som ikke ere blevne det, I skulle give Tid; jeg har ikke lovet at gjøre Alt paa een Gang. Nu holder jeg op for idag; næste Gang skal jeg gjøre Flere deelagtige i Lykken.

Ja, saaledes hører Mængden disse Toner; thi saaledes raaber dens egen Higen, saaledes taler dens eget blinde Haab. Den hører i sin Bedøvelse ikke, at det er Haan og Spot, Triumph over dens Blindhed, dens Døvhed, dens Sandsesløshed, som jubler i hine larmende Melodier. — Du blinde, døve, sandsesløse Mængde! Brug dog engang de Gaver, som den gode Gud har givet Dig! Hør af Regjeringens egen Mund, at den gjør Regning paa at vinde 300,000 Rd. fra Dig om Aaret, og begrib da, at det ikke er Dig, som vinder ved dette Spil. Hvorfor beholder ikke hver af Eder sin Daler, Mark eller Skilling? Vide I ikke Noget bedre at gjøre med den, saa spiser den op; det er dog bedre end, at — Andre spise den op.

9.

Rescriptet af 31te October d. A.

Er det Dumhed eller Dorskhed eller begge tillige, eller, hvad der er rimeligere, er det medfødt Undseelse

og Mistillid til sig selv, der gjør, at den danske Nation bliver at henregne til de mere tause? Eller, hvad vor egen Forfængelighed maaske allermeest taler for, skulde en Dansker være høiere begavet, være i Besiddelse af en saa stor Forstand, en saa dyb Indsigt, at vi finde det under vor Værdighed, som de Franske, at more os ved Bagateller. Men, hvad Grunden endogsaa kan være, vi Danske ere, om ikke stumme, saa dog temmelig tause. Herfor tale vore offentlige Forsamlingssteder, vore Theatre, vore Concertsale, vore Conditorier og Restaurationer. Paa disse sidste kunne til Ex. tvende Danske spise ved samme Bord Aar ud og Aar ind, og til Slutningen dog ikke være komne videre end til Goddag og Farvel, og ej sjelden ikke engang saa vidt. Hvorledes det nu, Alt dette uagtet, har været Holberg muligt her i Landet at finde en Original for sin Hattemagersvend, begribe vi ikke, med mindre Holberg ved denne Caricatur, har villet antyde, at de Danske vel i Almindelighed ere tause, men at de, naar de, efter i Aarhundreder at have søgt, endelig have fundet et for dem interessant Emne, da ligesom Hattemagersvenden med fast overnaturlig Kraft holde fast derpaa. Har dette været hans Mening, da give vi ham heri Ret, og haabe at kunne gjøre det. — Et saadant Emne er for Tiden Constitutionssagen eller, som Nogle kalde det: Skattebevillingsretten. Det blev fundet allerede nogle Aar, før Kong Frederik den Sjette salig hensov. Den Gang hed det: «Prinds Christian har en Constitution for

Danmark liggende parat», og dette fortaltes med en saadan Salvelse, og af saa højt Staaende, at Publicum tilsidst troede sig overbevist om Rigtigheden heraf og vovede (hvad man tidligere antog, at Lovgivningen forbød), at omtale endog med en vis Varme, der dog blev kjølnet af pligtskyldig Ængstelse, Erholdelsen af en saadan Constitution som et Held for Danmark. Hin Historie havde vel især sin Næring deri, at vor nuværende Konge som Prinds tidligere havde skjenket Norge en Constitution; eller troede maaske nogle Regjeringsmænd, at daværende Prinds Christian virkelig havde slig en Plan, og lode de, som nogle paastaae, maaskee et Ord falde herom, enten uden Hensigt, eller ogsaa fordi de maatte antage, at de, ved paa denne Maade at henvise til Fremtiden, som med en Tordenafleder beroligede Øieblikket? Hvordan end Sagen forholdt sig, man antog, at en Constitution laae fix og færdig, og man omtalte den, som sagt, allerede med Varme under Kong Frederik den Sjettes Regering; men især under Kong Christian den Ottende stod Thermometret til Tider meget højt. Varmen begyndte imidlertid, ifølge Naturens Orden, idetmindste i Sjælland, at tabe sig — om Jylland tale vi ikke, der komme Moderne først sildigere, og der, haabe vi, staaer Thermometret for Øjeblikket paa det høieste Punkt. — Da emanerede det Kongl. Rescript af 31te October, der, foruden at det atter gav og maatte give den gamle Constitutionssag fornyet Interesse, tillige ved sit Indhold

leverede rigeligt Stof til Eftertanke og Samtale. Og det er herfor, at vi yde den vor rigelige Tak, da vi nu med Sikkerhed kunne antage, at Constitutionssagen vil holde sig idetmindste Vinteren over paa Conversationsrepertoiret, og saaledes blive en Trøster i de lange Vinteraftener. — Den første Tanke, Rescriptet fremkaldte hos os, var denne: Regjeringen har Mod. — Denne Tanke fandt sin Tilværelse paa følgende Maade. Vi leve nemlig i den senere Tid, hvor de politiske Blade ere mere end almindelig interessante, i Tanken næsten bestandig i det ultraliberale Frankrig og i det revolutionaire Spanien. Den gode gamle, men dog døde Rolighed, der hersker her, Svanen med sine fire Straaler i Kongens Have, og Springet med sine Blik- skjøndt guldforgyldte Æbler paa Gammel Torv, kjede os undertiden, og vi tye derfor til en Afvexling til Frankrig for at see, hvorledes der, istedetfor Vand, selve Friheden sprudler frem af Jorden, og til Spanien for at fryde Øiet ved de colossale Frihedsfald, der mægtig styrte ned fra Bjergenes Toppe og rive Alt det overende, der kommer dem imøde. Saaledes havde vi netop i «National» læst en ildsprudlende, iøvrigt velskreven Artikel mod den franske Regjering, derpaa bivaanet et stormende Møde af den Madrider Junta, og fulgte netop Exregentinden af Spanien ombord paa det Skib, der skulde føre hende bort fra dette Land, — da just hint Rescript kom os for Øje. I Tanken i Spanien, og uden nøjere at overtænke Indholdet, læste

vi paa Foden: Christine. Hvad, tænkte vi, vil hun endnu gjøre et fortvivlet Forsøg paa at holde sig! Og skrækkede ved denne Tanke sortnede Alt for vort Øie. Vi troede allerede at see de forbittrede, ultraliberale, ved deres uhyre Popularitet stærke Juntaer udsende deres Lyn, og det halve Spanien i Vaaben, vi hørte alt Raabet «Constitutionen leve — ned med Regentinden» — da paa engang Illusionen forsvandt. Vi stode ikke i det vulkanske Spanien, men i Danmark, midt imellem vore gode og fredelige Danske, der ganske roligt læste Rescriptet, og antoge det (vide blandt andet Kbhvnsposten af 6te), som hiin sovende Kjæmpe antog et Hammerslag paa Hovedet for Faldet af et Blad paa hans Næse, for det det var, for en velmeent memento mori, for en lille venskabelig Knips paa Næsen. — Vor første Tanke faldt os atter ind, og vi maatte nu smilende tilstaae, at vel Regjeringen upaatvivlelig havde Mod, men at dette dog paa ingen Maade fremgik af hiint Rescripts Emanation. — Hver Nation har sine Sæder og maa tages paa sin Viis. At tage de Danske forstaaer den danske Regjering. Reskriptet beviser det, og ved at læse det var vor anden Tanke: den danske Regjering besidder en høi Grad af Klogskab. Som sagt havde Nationen ved Kong Christian den Ottendes Thronbestigelse ventet en Constitution, i det mindste saa god og saa fri som den i Norge. Paa engang at amputere denne Haabgevæxt dertil havde vore velvise, men dog ifølge deres høie Alder paa Haanden noget zittrende Ministerlæger

ikke Mod, tilmed frygtede de, at Operationen skulde være for smertefuld, og maaskee, man kunde ikke vide det, for farlig; derfor valgte de lidt efter lidt at beklippe den, for endelig ved hint Rescript næsten aldeles at bortskjære den. Ved dette Snit har Statslegemet imidlertid vaandet sig en Deel, og skaaret nogle Grimasser, hvorfor de ømtfølende Læger, for at undgaa et saadant Syn, for en kort Tid have fjernet sig. Til den 22de Novbr. har man beregnet, at Smerterne og dermed Grimasserne ville have tabt sig, hvorfor man til Forherligelse af denne lykkelig overstandne Operation har betænkt at ofre til Glædens Gudinde under Musik, Hop og Spring. Da imidlertid denne Bevægelse endnu antages at være for voldsom for Patienten, tør denne ikke overvære Lystigheden. — Af Rescriptet seer man endvidere, at den danske Regjering er naadig. Den lader nemlig Naade gaae for Ret, og har ved dette Rescript udstedt en almindelig Amnesti for alle dem, der have gjort sig skyldige i at undertegne Petitioner om Skattebevillingsret, kun at Lehnsbesiddere og Embedsmænd for Fremtiden afholde sig derfra. For os Andre gjælder ved Gjentagelse af denne Forbrydelse Amnestien fort i det Uendelige. Og Maaden, hvorpaa denne Amnesti er indklædt, hvor fuld af Skaansel, hvor delicat! Ved at udtrykke sig, at de ikke have været sig selv bevidste, da de underskreve, erklærer den Handlingen for utilregnelig, og Rescriptet giver sig saaledes Udseende af, som om det ingen Naade udviste,

men kun simpel Retfærdighed. Den, der nemlig handler uden at være sig selv bevidst, straffer man ikke, man sender ham i alt Fald kun i Daarekisten. — Man fortæller, at dette oftnævnte Rescript ved sin Ankomst til Jylland skal have truffet en heel Deel Embedsmænd og Andre siddende med Pennen i Haanden for at underskrive. Da de havde læst det, lagde de Pennen ganske roligt ned, i det Nogle med den bevidste Procurator udbrøde: «Hvad gjør man ikke for Kone og Børn», og Andre, der erindrede sig Frydendals Ord i «Skatten»: «Samvittighed, jeg gi'er dig Fanden,» raabte «Fædreland etc.»

Hertil blev andensteds i Bladet føiet:

Rescript. Efter at have gjort mig bekjendt med Underskrifterne paa vedkommende Documenter og Papirer, har jeg deraf erfaret, at der blandt «Corsarens» Medredacteurer og Medarbeidere gives Adskillige, der i politisk Henseende nære Anskuelser, Ønsker og Forventninger, som jeg ikke billiger, og som, hvis de fik Indflydelse paa Redactionen, vilde afstedkomme en Forandring i dennes ene rigtige Principer. Disse tilkjendegives derfor herved, at de have at entholde sig fra alle slige Anskuelser og Ønsker og øieblikkelig antage mine, hvis de ellers ønske at vedblive i «Corsarens» Tjeneste. Med denne Trudsel vil jeg for denne Gang lade mig nøje, dels fordi jeg antager, at de have tænkt og

handlet uden Overlæg eller af Ufornuft, og dels fordi jeg sandelig ikke veed, hvad der ellers er at gjøre.

Lind.

P. S. Jeg har seet, at Andre, navnlig det Medlem, der staaer ved Brandkoret, have udtrykt Ønsker, som jeg billiger. Desuagtet maa jeg for Fremtiden frabede mig ogsaa dette, da jeg helst seer, at man slet ingen Ønsker har.

D. S.

10.

Man vil se, hvorledes Artiklen kommer igjen; men det antages ikke nødvendigt at optrykke den her: at indrømme dens Uhyggelighed, som selve Titelen forraader, og henvise til Nr. 45, faaer være nok. Det bliver ikke meget hyggeligere, naar jeg tilføjer, hvorledes dens Forfatter mange Aar senere kom for Lyset. Udgivelsen af min Rejseskildring fra Vendsyssel og Thy 1864 bragte mig i Brevvexling med en Præst, og han tog Anledning til at melde mig, at han som Student havde for en Ven, en ung Theolog, indlagt Breve i Reitzels Boglade til «Corsaren» og sammesleds hentet Honorar for Bidragene. Det eneste Bidrag, han endnu kunde huske, var «Falstaff som Konge». Og denne unge Theolog, tilføjede Meddelelsen, var samtidig Medarbejder af et konservativt Blad. — Naturligvis har jeg Brevet i Behold.

11.

Sogneforstanderskaberne, de danske Filial-Jacobiner-Comiteer,
eller
om Udsigterne til en honnet Constitution.

Alle gode og loyale Læsere bedes foreløbig, ikke at blive bange ved Ordet «Jacobiner-Comiteer». For det Første skal nemlig Talen være om danske Jacobiner-Comiteer, som naturligviis forholde sig til de høisalig franske, ligesom den danske Friheds-Enthousiasme forholder sig til den høistsalig franske. Dette beregnes efter Formlen: Naar en fransk Jacobiner er en Mand, der vil have Kongen henrettet og Aristocraterne hængte paa Lygtepælene, saa er en dansk Jacobiner en Mand, der i dybeste Allerunderdanighed underskriver en Skattebevillingspetition og — vel vogter sig for at underskrive den anden. Vi blive altsaa ikke bange; det er ikke farligt. — For det Andet skal Talen ikke være om noget Nærværende, men om noget Tilkommende, om Noget, vi see i Aanden uden bestemt at kunne angive, i hvor mange hundrede Aars Afstand. Vi blive altsaa ikke bange; det er ikke «ubetimeligt». — For det Tredie skal Talen ikke være om Filial-Jacobiner-Comiteer, der ligesom ved et Lyn opstaae over hele Landet paa et Vink af en stor Jacobiner-Velfærds-Comitee i Hovedstaden, men om de danske Sogneforstanderskaber, der ligesom ved et Lyn opstaae over hele Landet paa et

Vink af Hs. M. Kong Christian den Ottendes Regjering. Vi blive altsaa ikke bange; thi der er slet ikke Noget at blive bange for. Der er ikke den allermindste Grund til Frygt for, at en farlig Frihedssvimmel derved pludselig skulde gribe Nationen.

Og dog er det Jacobiner-Comiteer, det vil sige: De ere de Korn, af hvilke det Æggehvidestof skal suges, hvoraf de Æg skulle blive til, af hvilke de egentlige, rette Jacobiner-Comiteer engang skulle udruges. Det er en lang Udsigt, det er sandt; men — det er dog altid en Udsigt. Det er en af Momenterne i den Regjerings-Maxime — og, da det er Regjeringens Maxime, er det naturligviis den ene rigtige — at Friheden skal udvikle sig gradeviis og sikkert, men at den, for at kunne gaae rigtig sikkert, skal gaae rigtig langsomt.

Regjeringen har rigtignok havt det Uheld, at flere af de Sædekorn, den saaledes har udsaaet til den ovenfor antydede Brug, ere faldne i altfor frihedssvanger Jord og ere skudte altfor ubetimelig rask frem, saasom Stænderne, Kjøbenhavns Borgerrepræsentation, ja endog adskillige af selve Sogneforstanderskaberne, der allerede, neppe krøbne ud af Ægget, ville lære Hønen, ville tiltage sig at controllere Politimester og Herredsfoged angaaende Retssikkerheden eller rettere: Retsusikkerheden; men imod de saaledes altfor yppig voxende Buske er der et godt Middel. Man beskjærer dem. Nu hedder det jo rigtignok, at jo mere saadanne Buske beskjæres, desto stærkere voxe de; men man kan og-

saa vende Sætningen om, saa at den lyder saaledes: Jo stærkere de voxe, desto mere beskjæres de. Saa skulle de nok bringes til at vente efter de øvrige, der ikke ere faldne i saa *giftig* Jord.

Tiderne ville komme, Tiderne ville gaae, og, imedens Tiderne saaledes komme og gaae, blive Sogneforstanderskaberne hægede og pleiede, vandede og beskjaarne, indtil vi, eller rettere sagt: vore Efterkommere, uvist i hvilket Led, en smuk Morgen vaagne og see dem voxede op til en smuk og tæt Underskov —: see Landet bedækket med selvstændige Communer — og disse ville da være Jacobiner-Comiteerne.

I Sandhed, ja! det ville de! De ville være de stærkeste, de eneste Bolværk imod den Constitution, som der er al Grund til at frygte for, at vi dog ellers ville faae.

Man veed jo, at der her i Landet findes et Parti, der ønsker en Constitution. Om dennes Natur ere de indbyrdes lidt uenige; men fleest Stemmer synes dog den af Hr. Godseier P. Tutein foreslaaede at ville faae. Den gefaller en stor Deel af de saakaldte Moderate; thi dens Hoveddyd er, at den ikke fordrer *for megen* Frihed; den behager de Rige, thi den fordrer for Rigdommen al den Indflydelse, denne «naturligviis» bør have; den behager Godseierne, thi de ville derved blive saa stærkt repræsenterede, at de kunne beskytte deres «naturlige» Interesser; den behager endelig de fleste Conservative, thi til Beskyttelse for Conservatismen

bliver der ifølge samme oprettet et fuld-conservativt Pairskammer, der kan conservere det, som det $^{3}/_{4}$-conservative Deputeretkammer mulig kunde faae isinde at omstyrte.

Dette Parti vil imidlertid arbeide for sit Maal, Constitutionen, med al mulig Besindighed, Rolighed, Maadeholdenhed, Betænksomhed o. s. v. Det forlanger ikke sit Ønske opfyldt paa en Studs, nei! det er tvertimod endog fornøiet, om det først bliver overgivet til en Commission.

Opfyldelsen af dette Ønske vil altsaa rykke frem med samme Hurtighed som Sogneforstanderskabernes Selvstændighed, hvilket vil sige: uendelig langsomt. Uendelige Størrelser ere ligestore, følgelig ville de rykke lige langsomt frem, hvilket med et smukkere Navn kan kaldes lige hurtigt. Det skader aldrig at give en Ting et smukt Navn.

Naar nu altsaa hiint Parti har faaet Alt istand, staaer det frem og proclamerer Frihed, det vil sige: den «Frihed» der er i deres Constitution. De netop paa samme Tid selvstændig blevne Communer reise sig da med Kjøbenhavns Commune i Spidsen som en talløs Mængde Jacobiner-Comiteer — behag at lægge Mærke, her komme de omtalte Jacobiner-Comiteer — og raabe: Ja, leve Friheden! vi ville være frie! — Men, veed man, hvad Friheden er i et Land med selvstændige Communer? Det er idetmindste en Constitution, der er saa democratisk, at den tilbyder lige

saamegen Frihed som en Republik. God Nat da Godseier-Aristocrati, Penge-Aristocrati, Embeds-Aristocrati og hvad der ellers bærer Aristocrati for eller bag. I smelte Allesammen ind under det lille Ord: Folket.

12.

Medens disse Linier ere i Korrektur, Oktober 1876, fremkommer i efterladte Papirer af Baron Ivar Rosenkrantz en Klage over Hensynsløsheden, som jeg har udvist imod ham. At han i 1845 kom i «Corsaren», hidrørte rigtignok hverken fra Lune eller Tilfælde, men fra det Spørgsmaal, der blev stillet ogsaa af Andre end mig: om en vis — lad os sige junkermæssig — Adfærd, der gjorde sig ejendommelig fremtrædende og syntes at finde Behag i at vække Opsigt, skulde gaa Ram forbi. Han var strengt taget ingen offenlig Person, og forsaavidt en Grænse blev overskreden ved, at han droges ind i Offenligheden, staaer jeg til Ansvar og maa finde det god Orden, at han endog efter 31 Aars Forløb klager over mig til fælles Dommere. Han nøjes imidlertid ikke hermed: Han giver det Udseende af, at han af ideal Drift vil have udfordret den frygtede Corsar og gaaet mig i Vejen ved et Bal paa Klampenborg, og at jeg skammelig hævnede mig ved at anfalde ham i «Corsaren» — medens Sandheden er, at der i «Corsaren» af 6te Juni 1845 kom en Hentydning til den bekjendte Beriderhistorie, og at jeg først et Par

Maaneder senere boede paa Klampenborg. Har han da, som han selv beretter, talt ilde om mig til Anstaltens Bestyrelse, saa har han — om man vil, med Føje — hævnet sig paa mig, og ikke omvendt, hvilket jeg lægger megen Vægt paa. — At han blev sat paa et Skilt, har jeg med Vidende og Vilje havt saa lidt Del i som i, at han blev ageret ved Studenterkomedier, eller i andre Udtryk af Stemningen. Mig bekjendt, har jeg aldrig været ham saa nær, at jeg kunde høre ham tale, før i 1851, ved en politisk Anledning, og da han selv gjør en politisk Hentydning, kan jeg give en lille Oplysning derom. Det var ved Grundejerforeningens 1ste Generalforsamling. Han holdt en Tale, hvori han fraraadede Foreningen at gaa ind paa min Opfordring til den om at slutte sig til Grundloven og dens Bestemmelser om almindelig Valgret; jeg anbefalede selvfølgelig min Anskuelse og fik Majoritet. For dem, der kjende Nutidens Parti-Sympathier, kan dette være ret kuriøst at erindre.

13.

Naar jeg hører Deres megen Larm, Hyssen og Heftighed, tænker jeg paa, at vi dog Alle skulle døe, at Ingen af os veed, om han lever denne Nat over, og derfor er det mig ligegyldigt, om jeg møder Bifald eller Mishag hos Dem, der skulle døe, naar jeg blot finder Medhold hos Retfærdigheden, der lever evig.

Se Beretning om de to Borgerforsamlinger i »Nord og Syd« Maanedsskrift, II.

14.

Medens hvilkensomhelst Udsigt eller Liste over deslige Ting vilde baade faa et komisk Anstrøg og, fordi der er noget Trist i dem, frembringe et Skin af Irritation, som jo netop ikke hører til her, kan jeg dog hidsætte Noget for at frembringe lidt Tydelighed i de nys anførte Ord om, at Stemninger af religiøs-historisk Art for Tiden sees at voxe i Intensitet og gjøre sig gjældende hos Store og Smaa.

I sit Skrift om Socialisme og Kristendom bruger Hr. Biskop Martensen Pg. 22, for at betegne noget Inhumant i Tiden, Udtrykket «den moderne Jødedom» og tillægger denne en særlig Betydning i det Tryk, der ligesom en Midgardsorm skal ligge om Fyrsterne og Folkene i deres Kamp for almindelig Velfærd. Denne Ytring, henvendt af en Biskop til Høj og Lav, kan bære farlig Frugt og er ligesaa sand, som om Nogen, fordi enkelte Jøder føre Stads, vilde sige, at den moderne Jødedom i en Række af Aar har havt væsenlig Del i, at de besiddende Klasser leve højt ved offenlige og private Gilder, udbrede Livsbegjær vidt omkring sig, bidrage til at vække Arbejdernes Nydelseslyst, Utilfredshed og Misundelse.

At Biskop M. saaledes døber noget Ondt i Tiden med jødisk Navn og derved baade gjør Appel til og vækker en Misstemning, tør vel tages som et Tegn; men jeg mener aldeles ikke, at der sentimentalt eller vredt skal klages over dette og lignende. Vi maa ud

over den passive Sensibilitet med tilhørende Blanding af Arrogance og Ydmyghed. Udbrud af hin Art komme over os — over den Slægt, jeg er særlig solidarisk med — ifølge en vis Nødvendighed, have et ordnet, historisk Sammenhæng med en mystisk Opfattelse af store, bitre Tider, og desuden har hver af os, hvad enten selv eller solidarisk med de Andre, ved en eller anden Fejl bidraget til at give fjern Anledning. Men kan altsaa Orden og Nødvendighed skimtes i deres Komme, saa kan man modtage og bruge den Pine, de foraarsage, med Frihed og Ordenssans, tage dem som en anden, indre Nødvendigheds Tegn, der kalde En ind i sig selv. Selv har jeg her i det Hele kun at gjøre med Tegn, der ere lidet, men blive mere eller meget ved Sindets Brug af dem.

15.

Kjøbenhavn den 7de Juli 1845.

Fra det første Øieblik jeg saae Dem — i Aandens Rige, thi det var i Deres Digterværker — har jeg elsket Dem. Jeg har tidt tænkt paa den Glæde det vilde være, engang at kunne hilse paa Dem.

Men nu have de norske Studenter sagt mig, at De er meget syg, dødssyg, og af Deres sidste Digt, «Den smukke Familie», seer jeg, at De selv tænker paa at drage bort om kort Tid.

Nu kan jeg ikke tie længer; det forekommer mig, at jeg aldrig vil faae Ro, naar jeg ikke faaer talt til Dem, naar jeg ikke faaer sagt Dem, at jeg elsker Dem.

Naar jeg tænker paa Dem, Wergeland, er jeg stolt af at være Menneske. Her have vi da en Mand, der seer Døden ind i Øinene, der synger som Gunnar, medens Døden borer sig mod hans Hjerte. Her see vi Syn for Sagn, at der gives en Udødelighed, at der af Gud er givet Mennesket en udødelig Sjæl.

Wergeland! lad mig takke Dem for dette og for alle de skjønne Timer, De har skjænket mig. Lad mig hilse Dem som den største af Nordens nulevende Digtere, som den Digter, der i sine Værker har fremkaldt for mig Billedet af en nordisk Granitklippe, hvoraf udspringe Sydens Palmer og gyldne Oranger.

Gid denne Hilsen maa træffe Dem i Live! Naar De er dragen bort, vil hele Verden sige, hvor stor og hvor herlig De var; jeg vil sige det til Dem selv; De skal modtage min ærbødige, ærefrygtsfulde Hylding, medens De endnu er paa Jorden. Og er end min Stemme kun svag, saa er den dog en menneskelig Stemme; eiede De end kun min Sjæl, saa eiede De dog en menneskelig Sjæl, som er det Høieste, et Menneske kan erobre.

M. Goldschmidt.

16.

Corsarens Afskedssang til de svenske og norske Studenter.

I.

Med Danmarks Hammerich hilste vi Jer,
Med Haandslag og andre Velkomster,
Og vore Ungmøer, ja Koner selv,
Har Eder bestrøet med Blomster.

Til daglig Brug her i Kjøbenhavn
Kun *Bladene* blive ta'ne;
Til Ære for Eder vort Politi
Har lagt Beslag paa en *Fane*.

I har spist ved vort Bord, og drukket af vort Glas,
Vi har skjænket Jer hele Varmen
Af vore Hjerter og af vor Punsch
Og gaaet med Jer under Armen.

Bordet var sagtens tarveligt nok
Og smalle vore Leier —
Dog, kjære Venner, I veed jo, at
En Skjelm gi'er meer, end han eier.

Vort Glas laa brustent og uden Fod —
Dog, naar I trængte til Væde,
Det fyldte sig selv med perlende Viin
Og hoppede høit af Glæde.

Og Leerbeck selv har sin Tryllestav
Over Eder, medens I sov, holdt;
I fik baade Viser og Sildesalat,
Og mangfoldige Taler har Ploug holdt.

II.

Vi har viist Eder Alt: først Eskildsen,
Som er Toldbodens Capudan Paske:
Af Ven som af Fjende han tager Tribut,
Og putter den i sin Taske.

Vi har viist Jer det Bedste, vi have — a
I døde vist, dersom I Meer fik, —
Vore Slotte og vore berømteste Mænd,
Blok Tøxen, Davidsen, Leerbeck.

Og I har skuet Hr. Adolph Steen,
Som gaaer med grønne Gamascher,
Som er saa Mahogni fra Top og til Taa
Og har saa kjønne Moustacher.

Og vi har viist Jer vort Akademi,
Hvor Kunsten er slaaet af Marken,
Og Glæsers Stok, som fik Ørne paa
Til Ære for Preussermonarken.

Og Tøihuset med Kanonerne, som
Gjorde Seiren i Kjøgebugt let,
Og Sablerne, hvormed Kong Frederik
Den Tredies Børn blev fugtlet.

Og vi har viist Eder «Berlingske»,
Som er Nordens største Trompeter,
Samt vort Bøotiske «Aftenblad»,
Som har gjort utallige Beter.

Og vi har viist Jer vort «Fædreland»,
Som Land og Rige beskytter;
Og i Dyrehaven saae I Hr. Plougs
Productioner som Onsdagsrytter.

Og endelig har I seet det, hvori
For Ingen vi staae tilbage:
Agenten paa Tivoli og hans Poet,
Hvortil ei Verden har Mage —

— Tivoli med sit babelske Taarn
Og med sin hængende Have,
Og Hr. Gransker Levin, som erholder Pension,
For en Sprogforvirring at lave.

III.

Og nu, da I atter ved Stranden staae,
Og hjemad ville marschere,
Til Afsked vi kysses, skjøndt Ingen af os
Fik Tid til at la'e sig barbere.

Vi have nu blandet vort Drueblod
Som Sønner af samme Moder.
Naar en af os døer, den Anden døer med,
Eller hævner ham som Fostbroder.

Barbarer, som gjerne os æde gad —
Kom an, og lad os probere,
Om det er længer saa let en Sag
En nordisk Bjørn at tranchere!

I Nordalbinger, som lure med List
Paa natligt Indbrud — tilbage
Med Eders næsvise Nældeblad,
Hvis I selv ei Nælder vil smage!

Kom nu kun, I Ravne med hæse Skrig,
Kom kun! — hist seiler vor Broder —
Men hugger I os, han kommer igjen
Og gjør Jer til Ravnefoder!

17.

Den, som kunde give Oplysninger, har nogen Tid før sin Død anmodet mig om at berigtige dette ved Lejlighed.

Møller var taget til le Havre for at bruge Bade; men da Sygdommen steg, vilde han tilbage til Paris; undervejs, i Rouen, følte han Døden komme og vilde ikke videre, og Autoriteterne lode den ubekjendte Fremmede bringe paa Hospitalet.

Han havde altid havt den Egenhed helst at ville skrive paa smaa, afrevne Stykker Papir, og det gjorde han ogsaa nu. Sættes de Stykker, som han skrev paa Dødslejet, uordenlig sammen — og det var saaledes, at man behandlede dem i den nysnævnte Offenliggjørelse —, saa kunne de tage sig ud som Tegn paa Afsind; men ved at ordnes og blive omhyggelig læste give de god Mening:

1ste Stykke Papir. Je meurs, seul; quelques prêtres, que j'ai demandés, à force de bêtise m'ont été impossibles; les ai renvoyés avec dédain.*

2det Stykke. Jeg skriver lige i mit Dødsøjeblik. Bevidsthed. Broder. Le sac et autres manuscrits pour Mlle. (her følger vedkommende Dames Navn).

---

* Jeg døer, ene. Nogle Præster, som jeg forlangte, bleve mig ved deres Dumhed ubrugelige. Har afskediget dem med Foragt. (Rimeligvis har man, istedenfor at sige ham trøstende Ord, begyndt dogmatiske Undersøgelser og villet føre ham over i Katholicismen.)

3dje Stykke. Hvis Rest af Hjérte, tag dette Digt og send til — —.

4de Stykke. Voulant mourir avec un prêtre je n'ai trouvé que des imbéciles*.

5te Stykke. Seul, l'esprit tout sain, je vois venir la mort, écrivant à la lumière la première fois depuis long temps**.

Hans Øjne havde længe været svage; nu i Dødsøjeblikket bleve de klare.

---

* Idet jeg vilde have en Præst hos mig i Døden, har jeg kun fundet Dumrianer.

** Ene, med klar Tanke, seer jeg Døden komme, idet jeg for første Gang i lang Tid skriver ved Lys (eller i Lys).

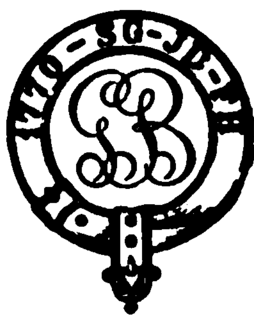
Indhold.

Livs Erindringer og Resultater.

Livs Erindringer og Resultater

af

M. Goldschmidt.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

1877.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

II.

Nemesis.

De spørger, om det er sandt, hvad De har hørt sige, at jeg er fordybet i at udarbejde en ny Religion. Endskjøndt jeg troer at se det Smil, hvormed De gjør Spørgsmaalet, vil jeg dog svare ganske alvorlig: Nej, jeg har ikke havt nogen Aabenbaring, og da jeg ikke er Filosof, har jeg heller ikke udgrundet noget System, hvori Verdensgaaderne løses op. Jeg nægter ikke, at jeg undertiden, ligesom vel mange Andre, har tænkt eller fornummet Noget, der i Øjeblikket syntes mig særdeles godt og tjenligt til at overraske med dets Originalitet; men ved Læsning eller Undersøgelse fandt jeg i Regelen, at egenlig nyt var det ikke, hvad jeg da allerede kunde have erfaret af Prædikerens Bog. Det trøster mig i saa Henseende, at Noget ogsaa kan udrettes, hvis man faaer noget Gammelt og Uældet til at leve i sig; det kan derved blive ligesom nyt: noget Saadant

har aldrig været før paa den Maade, saa lidt som for den, der bliver forelsket, Kjærlighed har været nogensinde før i Verden.

I alt Fald, den Opgave, som her er sat, og som De efter nu at have læst Biografien maaske vil huske at have seet antydet adskillige Steder i denne, er hverken at overraske med Nyhed eller med Hemmeligheders Løsning, men at gjøre en Undersøgelse — helst en let fattelig — i en vis Retning af den menneskelige Aands- eller Sjælshistorie og i denne Retning at komme saa nær og saa oplysende som mulig til Menneskeslægtens tidligste og oprindeligste Forestillinger om visse fælles, dybe, tilhyllede Anliggender eller, hvis ikke til hele Slægtens, saa til de betydeligste, mest kulturdygtige Racers.

Men Noget behøver man ved en saadan Lejlighed selv at tro — thi man finder kun, hvad man sympathisk søger —, og om dette Noget bør man, naar man agter at skrive, give sine Læsere Tegn, endog, om det skal være, et varskoende Tegn. Kan man ikke hejse noget af de anerkjendte eller i Almindelighed kjendte Flag, saa maa man alligevel tone Flag.

Herhen hører: Guds Tilværelse og Ordenen.

De vil rimeligvis strax spørge: Hvorledes kan

Nogen, der ikke staaer paa Bibelens og Aabenbaringens Standpunkt, tro paa Gud? — Nu, man har seet Sligt før; men det er og bliver rigtignok et anden Slags Tro end den bibelske. Den har paa Grund af Ens Fødsel og Opdragelse en Stemning i sig, hvori noget Bibelsk uundgaaelig og berettiget klinger; men den er tillige og væsenlig en Erkjenden, der støtter sig paa Raisonnement og Videnskab. — Paa Videnskaben? — Ja, endog den atheistiske.

Dersom De f. Ex. har læst »Der alte und der neue Glaube« af David Strausz, saa vil De have seet, hvorledes denne højtbegavede gamle Atheist har vist ad astronomisk Vej, gjennem den af Teleskopet ransagede Umaalelighed, at der ikke længer er Plads til Gud, at han er blevet husvild ligesom paa en Flyttedag, »wohnungslos«. Det Samme har Haeckel i sin »Natürliche Schöpfungsgeschichte« godtgjort ad fysisk Vej: Gud er en Hypothese, der ikke længer behøves i Tilværelsens mekanisk-fysiske Gang. Endvidere har Hellwald i sin darwinistiske »Culturgeschichte« ligesaa triumferende paavist, at Gud er en Illusion, som vi ikke længer have behov ved Opfattelsen af Verdenskulturen.

Men det hænder disse Mænd at maatte udtrykkelig kalde Verden »evig«. Det er ikke nogen

tilfældig Hændelse, men en uundgaaelig Nødvendighed; thi naar Verden ikke er skabt, maa den have skabt sig selv eller være evig — to lige ubegribelige Ting, overfor hvilke Tanken, hvad enten den er videnskabelig eller den simple, sunde Menneskeforstands, svimler. Selve Ordet »evig« siger egenlig Intet; sproglig betyder det kun lange, fjerne Tider; det staaer som Tegn paa en Utilstrækkelighed hos Tanken, medens denne af Sagens uafviselige, mysteriøse Alvor, af Tingenes Natur, skydes frem, men er lige afmægtig. Evigheden er en ubegribelig Egenskab ved Verden, ligger om os som en Hemmelighed, intet Menneske kan magte, og hvis vi et Øjeblik søge at fjerne den fra os som Noget, der ikkun er tilstede ude omkring, langt borte, saa behøves blot, at vi røre haardt paa Tiden eller den paa os, for at der skal gaa Hul paa den og Evigheden stikke frem. Velan, saa fører Videnskaben os hen til den Fornűftslutning, at i denne Evighed er den efterspurgte Plads for Gud.

Det er nu sandt, at den Gud, man ved et saadant Tankegreb eller en saadan Reflexion faaer Syn paa, kan være vag og upersonlig nok, ligesaa vag, som selve Ordet »Gud« er sproglig taget. Sandheden er, at man kun ved sin egen indre

Væxt faaer Magt til at give det dets Betydning, og at man ikke griber Guds Personlighed uden i sin egen Personligheds Løftelse eller Ekstase. Alle, der anse en saadan Ekstase for unaturlig — medens den turde være den menneskelige Naturs Kulmination — maa overlegent trække paa Skuldrene derad.

Vi lade hermed dette foreløbig staa hen og komme til det Andet: Ordenen.

Selv de, der have den mest orthodoxe, bibelske Tro paa Gud og Almagten, erkjende dog i Regelen, at der gives en Orden: at der i Tilværelsen er noget Lovmæssigt, som til en vis Grad udelukker Vilkaarlighed. De ville nok bevare Vilkaarligheden som mulig, men maa dog mer eller mindre klart tænke sig den som hindret. Om man vil sige, at Ordenen er Almagtens modus vivendi, en af Almagten selv sat Regel for dens Færd og Samliv med Verden, eller man vil bruge andre Formler for dette i sig selv Ufattelige og Uransagelige, saa er der for vor Bevidsthed en Orden, i det Astronomiske og Fysiske saavelsom i det Moralske, en Orden, der er saa skjøn og streng, at selve Fornuften kan komme i Ekstase derover.

Nu kan der jo tvivles ogsaa derom; der kan siges, at Ordenen maaske ikke er fast; men det

er dog sandt, at den har holdt, ikke blot i de bibelske 6000 Aar, men i Videnskabens Millioner Aar, saa at vi vel tør tage den som en Kjendsgjerning, og hvis der skulde være Grund til Mistanke om, at den engang kan slaa over i Uorden, saa er der ogsaa Grund til at mene, at da ville ogsaa vi, den hele Menneskeslægt, der er organiseret til at leve i og at forstaa netop denne Orden, gaa tilgrunde med det Samme og blive afløst af andre Organismer med en anden Ordenssans, saa at vi vel tør standse Tanken her med de Ord: Après nous le déluge.

Men overfor denne Orden, der er saa mægtig, saa altomfattende og ustandselig syslende, og hvis Væsen og Virken saa bestemt svarer til en Sans, vi have i os, tør man vel vove den Sætning: at Mennesket er til for at erkjende Ordenen og bringe sig i Orden.

Vi ere ikke til for Lykkes, Velbehags Skyld. En saadan Mening bliver udtalt af Mange, og iblandt dem kan anføres Henri Brissac, en Mand, man vel maa nævne med Agtelse, eftersom han ikke blot var filanthropisk Forfatter, men i høj Grad aktivt menneskekjærlig, af Menneskekjærlighed blev indviklet i Kommunen og deporteret, men nu endelig er »benaadet« eller indstillet til Benaadning.

I et Skrift, han udgav 1867: »Esprit nouveau de l'humanité«, sætter han Menneskets Formaal i Lykken (bonheur) og anseer det for den skrækkeligste Paradox, at Lidelse er nødvendig til Livets Sandhed og Lykke (P. 25). Naturligvis har denne Mening Ret og Gyldighed, naar Talen er om vor sociale Opgave, om vor Forpligtelse til at arbejde for det størst mulige Velvære hos det størst mulige Antal Mennesker. Men det vilde dog være barnagtigt at mene, at vi ad denne Vej eller overhoved ad nogen Vej kunne udrydde Smerte af Verden. Ligesom Glæde ligger Smerte om os som Livsbetingelse, og medens ganske vist Tanke og Følelse ofte standse beklemt overfor Maaden, hvorpaa Fordelingen synes at finde Sted, stiller det sig som almindelig Sandhed, at vi gjennem vor Organismes Modtagelighed for Behag og Smerte ere kaldede til som vort Formaal at erkjende Ordenen og bringe os i Orden.

De kan nu spørge: Men hvorledes kommer dette til Nemesis? — Det er det, som her skal vises; hine Ord ville komme igjen. Men saa forlade vi indtil videre alle Stemninger, idetmindste saa vidt mulig, og holde os til Historie, Mythe, Sprog.

En Fremstilling af Sproget og dets Betydning

for denne Sag følger om lidt; her nøjes vi til Begyndelse med den simple Sætning, at vort Sprog er Udtryk for de Forestillinger, der leve i os; men det indeholder ogsaa dels egne, dels fremmede Ord for Forestillinger, der ere døde, f. Ex. Thor, Zeus, Diana. Man falder ikke paa at spørge om, hvad disse ere, men hvad de vare; paa hvilken Maade man end i Tale og Skrift kommer til at bruge disse Ord, er det aldrig med anden Tanke end, at de i henfarne Tider betegnede Noget, som vi ved at gaa bag Forhænget have seet ikke at være.

Anderledes og ejendommelig forholder det sig med Ordet eller Navnet Nemesis; thi det betegner i Kredsen af Dannede en Forestilling, som er død og dog tillige har Liv i sig. Der kan siges, at noget Saadant ogsaa er Tilfældet med Amor, Fortuna o. s. v.; men over deres Betydning have vi fuldstændig Magt ved Oversættelse, hvorimod »Nemesis« netop endnu venter paa Oversættelse efter den hele Mening, som Ordet sproglig og mythisk rummer.

Det forholder sig saa, at Nemesis staaer som et dunkelt, fremmed Ord i vort og andre moderne Sprog, underkastet nogen Vilkaarlighed som Fremmed, undertiden endog ilde eller skurrilt behandlet, men i Regelen bevarende om sig noget

Daimonisk, Noget, der vækker en Art Frygt eller Ærefrygt. Alle, der bruge Ordet, ville dermed udtrykke dels Noget, de usikkert have lært om Gudinden Nemesis, dels en — man kunde sige instinktmæssig — Fornemmelse, en Anen om, at hvis Gudinden end er død, lever dog Noget, som hun betegnede.

Naturligvis har man ikke ventet til nu med at forske efter, hvad Ordet, Billedet Nemesis egenlig indeholder. Vi ville komme til at berøre Forsøg, der ere skete af denne Art, men med et utilfredsstillende eller misvisende Udbytte. Videnskaben tilbyder i vor Tid nye Oplysninger. Der er i Aarenes Løb skeet noget Betydeligt eller Stort: Menneskeslægten er kommen nærmere til Besiddelse af sig selv i Historien. Hinsides den Tid, man længe har kaldt Oldtid, udgraves en anden, fjernere Oldtid, og ved Hjælp af den nyerhvervede Sprogviden bringes det Døde til at tale, Billeder og Skikkelser, der hidtil stode dumpe, forvirrende gaadefulde eller meningsløse, give god Mening, vise sig at indeholde klare Tanker i stort, poetisk Billedsprog.

Det er dette Arbejdsudbytte, som vi ville søge at bringe i Anvendelse paa Ordet, Navnet, Skikkelsen Nemesis, og ikke som en blot Forstands- eller

Lærdomssag, som Vejledning til at gaae i Museer og finde Rede i skjønne eller hæslige, brudte eller velbevarede Ting, men — hvad vel alt er noksom antydet — som Noget, der vedkommer selve Livet og dets Sandhed.

Hermed er denne Skildrings Natur angivet.

Da endvidere Nemesis — som vi med Forudgriben maa sige — ogsaa er i Historien, i Tingenes og Tankernes Væxt, er Historiens Aand, ligger det naturligt for, at Skildringens Gang for en stor Del bliver historisk. Det vil svare til Emnet og formentlig give tydeligst Udbytte, naar vi begynde med de Meninger, der ere gængse den Dag idag, og derfra stige trinvis op i Tiderne.

I.

Det viser sig da, at der ikke er én, men mange og forskjellige Forestillinger om Nemesis, hvilke dog foreløbig og omtrentlig kunne bringes ind under dette Fælles: at Nemesis er en Straf, der ikke ikjendes af den borgerlige Domstol og heller ikke udføres af dens Betjente, men kommer alligevel, ikke regelmæssig og paalidelig, men med en vis Retfærdighed og tillige sælsom, med Noget, der ligner et Puds og dog ogsaa kan være meget alvorligt.

Et Exempel vil være Historien om den unge Mand, der havde to Elskovshandeler paa engang og ved en Fejltagelse lagde Brevet til den ene Dame ind i Konvoluten til den anden. Nemesis, siger man med et Smil og vil med Ordet ikke betegne en Magt, der passer paa og altid fører Utroskab til et andet Maal end Troskab; men man

mener det Sælsomme, der ligesom havde »Fingre i« Konvoluternes Forvexling og Følgen deraf.

Alvorligere bliver det ved næste Historie om Overformynderen, der tilvendte sig Umyndiges Midler, men fiffig undgik Ansvar, kjøbte sig en Gaard paa Landet og flyttede derud, og saa druknede en Aften hans eneste Barn i en Mergelgrav ved Gaarden. At Nogen drukner i en Mergelgrav, tillægges ellers ikke særlig Betydning; men ved denne Lejlighed kommer det Betydningsfulde af Maaden, hvorpaa man sætter Forbindelse mellem Mergelgraven og de Umyndiges Midler og bliver staaende derved. Almuen vil ved en saadan Lejlighed bruge Ordet »Guds Finger«.

Ved Almue forstaaes her den udadvendte, beskjæftigede, i sin Kreds agtpaagivende og meget talende Mængde, der for en stor Del lever aandig af tillærte Formler og af begrænset Erfaring. Den fører under Omstændighedernes Magt et ganske skikkeligt Liv, skjøndt den har modtaget og tilegnet sig den demoraliserende Lære, at den Onde eller Slette kan være lykkelig. Ved denne Opfattelse af et skyldigt Menneskes »Lykke« menes ikke, at foruden Skyld kan i dette Menneske være noget Andet og Mere, en Evne og Virksomhed, der tjener Samfundsopgaven og ham selv og saaer

for ham, saa at han høster. Nej, Almuen kan se paa et saadant Menneske, navnlig naar det ved Klædedragt, Levevis og Udtryksmaade staaer den noget fjernt, som et Væsen, der sidder inde med det Onde og er fyldt deraf, men formedelst en vis dæmonisk Samviden med selve det Onde kan trodse her i Livet og være »lykkeligt«, fordi Jorderigets Tilværelse ikke er ærlig og retfærdig. Men engang imellem kan det ske, at der gribes ind deroppefra; Tegnet kommer paa, at »den Gamle lever« og kan, naar han vil. Ved en saadan Begivenhed kan det ogsaa indtræde, at man gjør Tilbageslutning, at man af Slaget, der synes ført, uddrager Bekræftelse paa, at det dog var sandt, hvad Rygtet sagde, at hin Mand havde snydt de Umyndige. Der foregaaer ved slige Leiligheder en særegen Proces, hvori Mængden, der troer sig som Tilskuer, selv tager Del i Handlingen. Thi den Fornemmelse, man uvilkaarlig, ved sine Instinkter, har af Manden, den Sympathi eller Antipathi, hans Væsen er kommet til at vække, er en væsenlig Del af Slaget, som rammer ham. Det faaer sin Betydning dels af hans Samvittighed, men dels ogsaa ved Dommen, hvormed man gaaer af Vejen for ham og hans Skjæbne, eller hvormed man stiller sig trøstende hen hos ham og ligesom

løfter ham over det Indtrufne. Uden at vide af det er man, med Fare for at tage fejl og maatte efter Tur bære Følgerne, Deltager i og Udøver af den Verdensretfærdighed, man nægtede.

Imidlertid, man nægter den som Regel, man seer den som Undtagelse, og man siger: Der, ved Mergelgraven, der ramtes undtagelsesvis hin Mand, der viste sig Guds Finger.

Den Dannede, der har sin Barndom i Almuens Forestillinger, men er kommen nogenlunde ud derover, vil rimeligvis overfor Mergelgrav-Historien ikke bruge samme Udtryk som Almuen, men: Nemesis, og vil under dette Mythologiske skjule en Blanding af to Forestillinger: Det er et Tilfælde, der seer ud som en Tanke, og det kan være et Blink paa Tilværelsens mørke Baggrund, som man ikke skal staa i Klyngen og se op paa.

De af den berømte svenske Botaniker Linné[1] optegnede Begivenheder kunne i visse Maader sættes ved Siden af Mergelgrav-Historien; men for Linné's Vedkommende er at udhæve det Fortjenstfulde, at han, skjøndt uklar og inkonsekvent, vilde have Livet seet som et Ordens- og Retfærdighedsrige; det Mislige ligger i Maaden, hvorpaa han stod til sin Tanke og vilde godtgjøre den. Selve Tanken har han rigtignok ingensteds udviklet, hvorimod han temme-

lig uordenlig har henkastet endel Optegnelser — af virkelig indtrufne Begivenheder, paastaaer han —, der paa skræmmende Maade skulde vise, at saadan, om end vel i skiftende Former, forfølges Synderen altid. Dette Forfølgende kaldte han Nemesis eller Nemesis divina, og her er et Par af Optegnelserne.

Om den danske Admiral Tordenskjold berettes, at han engang i Kaadhed eller Overmod, for at øve sig med Pistoler, skjød en Skibsdreng oppe i Masten, og derfor faldt han i Duel med den svenske Oberst Stahl.

En Mand dræbte sin Svigerfader ved at skyde ham tre Kugler i Maven. Han kunde ikke overbevises om Misgjerningen og blev frifunden; men nogen Tid efter faaer han tre Kræftsaar paa samme Sted af Maven og døer under store Lidelser.

Hauswolff, et ungt Menneske, søger Assessoratet i Åbo samtidig med en gammel, fattig Herredshøvding, der ofte har ansøgt om et bedre Embede og har mange Børn. Kongen vilde have foretrukket den venneløse Gamle; men Hauswolff havde mange Venner, der talte ilde om Herredshøvdingen, og det lykkedes ham derved at faa Embedet. Herredshøvdingen træffer H., siger, at han efter Skyldighed lykønsker, men appellerer til

Gud. Om Vinteren rejser Hauswolff fra Stockholm for at tiltræde sit Embede i Åbo, Skibet kommer mellem Is, Alle tro sig fortabte. Hauswolff tilligemed en Anden springer i Baaden, kapper Tovet og roer bort. De drive om i nogle Dage, lide Sult, og tilsidst spiser Hauswolff sin Embedsbestalling, og et Stykke af den fandtes i hans Mund, da Baaden drev ind paa Kysten. Selve Skibet, som han havde forladt, kom derimod lykkelig i Havn.

G. Cederhjelm havde vist sig haard og snedig imod sin Fader og berøvet ham hans Ejendom. Selv sender han endel Aar senere sine to vakre Sønner til Paris, og de gjøre der en overordenlig stor Gjæld. Da de skulle fængsles for Gjæld, skyder den ene sig en Kugle for Panden, den anden maa blive i Fængsel til sin Død; thi Faderen kunde ikke udløse ham.

En Professor, hvis Navn Linné ikke anfører, viste sig i Konsistorium hadefuld og uretfærdig og drev paa den uretfærdige Sag med stor Lidenskab. Da vrides med Et hans Ansigt, han falder ned fra Stolen, man bærer ham hjem, og han kommer aldrig igjen til Helsen.

En anden unævnt Mand hadede Hollænderne og druknede derfor i Amsterdam.

Naar nu disse og lignende Historier opstilles som Regel for Livets Gang, saa kan man enten afvise dem ved at sige, at selv om den ydre Kjendsgjerning bevises, saa beviser dog selve Rækken af Exempler Intetsomhelst, godtgjør ikke Tilværelsen af et Princip; eller man kan, hvad maaske Mange ville foretrække, fremhæve virkelige Begivenheder, der oplyse noget ganske Modsat, nemlig hvorledes store Skyldige, udenfra sete, leve lykkelig og dø godt. Begge Parter kunne komme i den besynderligste Strid om det Sandsynlige. Overfor Hauswolff med Embedsbestallingen i Munden kunde man finde f. Ex. Billedet af en Missionær, der troende og lydig sejlede ud for at omvende Hedningerne, men led Skibbrud, blev kastet hen paa en øde Ø og senere fandtes død der med et Blad af Biblen i Munden. Havde han taget dette Blad som en sidste Nadvere, eller havde han i Fortvivlelse sønderslidt den hellige Bog? Og var han en ærlig religiøs Mand, eller beviste Udfaldet, at han hemmelig var en stor Synder? Hvor er Enden paa den Slags Søgen? En af de anførte Historier, der falder nærmest det Komiske — om Manden, der formedelst Mordet paa Svigerfaderen fik Huller i Maven —, kan bringes i et vist Lighedsforhold til Noget i den danske Kongehistorie,

og man faaer derved, naar man overhoved vil tage Tingen for Alvor, en Anledning til at vende Aarsags- og Virkningsforholdet om og antage, at Manden først var syg og saa eller derfor skjød.[2]

Men Linné vil ikke have sin Mening svækket ved nogen Omtydning, han tilsteder ingen Tvivl om, at Alt kommer i den Orden og af den Grund, som han angiver, og til de mørke Exempler knytter han den almindelige Regel, at »for dem, der ere under Nemesis, gaaer Alting ilde«; »Himmel og Jord kan ej hjælpe, ej frelse«, og »om Flere af dem, som vare henfaldne under Nemesis, vides, at de have havt Anelse om deres forestaaende Ulykke.« — De gaa dumpt med det, naa ikke til Klarsyn paa deres Skyld, faa heller ingensteds den ringeste Haandsrækning eller det svageste Trøstens Ord, føres til Retterstedet med en Fornemmelse, som Dyr synes at have, naar de drives til Slagteren og lugte Blod. Og det eller den, der staaer paa Skafottet med Øxen eller Marterredskabet, er Nemesis.

Hvad man nu end tænker om Enkelthederne heri, saa kan det næppe fejle, at de Fleste overfor hans »Optegnelser« som Helhed ville føle sig berørte eller tyngede paa en dobbelt Maade: De mærke en rigtig, en smertelig, foruroligende Tanke

om Livets umaadelige Alvor, om den ubøjelige Konsekvens, hvormed hver Handling drager sine Følger efter sig, om det Dulgte i Maaden og Midlerne, hvormed det Universelle saa ofte synes os overlegent og ironisk at møde vor Egoisme. Men paa samme Tid værger Sindet sig imod det som et Bizart, Ensidigt, en frastødende Udvorteshed, Noget, der ved Siden af Voldsomheden dog er snevert og utilstrækkeligt. Naar det bliver fortalt, at Linné opskrev dette for at holde sine Børn paa Dydens Vej, saa kan man være tilbøjelig til at kalde det Hele et gammeldags Opdragelsesmiddel med Henvisning til Stokken. Men man kan ogsaa, idet man imødekommende søger at opfatte Linné paa den gunstigste Maade, paapege nogen Lighed mellem ham og de italienske Bodsprædikanter i det 14de og 15de Aarhundrede, der fandt Naadelæren misbrugt og Udødelighedstroen sløvet og afmægtig overfor Tidens Lidenskaber og derfor resolut kastede baade Naade og Helvede tilside og med Vælde forkyndte Ulykke, Straf, guddommelig Vrede og Hævn i dette Liv. De kunde gjøre det, fordi de i det gamle Testamente havde den nidkjære Jehova, der farer ned og slaaer, hævner, og fordi de kunde forbeholde sig videre ad bibelsk Vej og efter Skjøn at lukke

Naadens Dør lidt op og lade falde en Lysstrime ind i Forfærdelsen. Det Sidste er Linné ganske afskaaren fra, og medens ogsaa han, som det tydelig nok sees af hans bibelske Citater, har den vredt indgribende Jehova i Tanken, har han dog dels villet hævde og skærpe dette Hævnende, dels villet skaffe det en lettet Modtagelse hos den klassisk opdragne Ungdom ved at tilføje Brugen af et Væsen, et Billede fra en beundret, uafhængig Menneskeverden, den græske.

Medens Linnés »Nemesis« paa denne Maade synes at være et halv bibelsk, halv hedensk Levende, næsten en Skikkelse, der færdes mellem Jord og Himmel, seer til og slaaer ned med Lidenskab, er det simpel Retfærdighed imod ham at tilføje, at der ogsaa blinker en anden og klarere Tanke frem derved, at han lejlighedsvis, i Forbigaaende, som enstydigt med Nemesis anvender Ordet »Autopathi«. Meningen heraf er aabenbart, at Tilværelsen har noget Levende, Selvvirksomt ved sig, formedelst hvilket en Indgriben ude- eller ovenfra ikke skal forudsættes: den har selv ligesom Fuldmagt eller Evne til at føle og reagere — en Evne, der er baade ubevidst og overbevidst, som man kunde sige med et Laan fra den moderne Filosofi. Dette Tegn paa kæmpende Forskning vilde være

nok til at tilbagevise Beskyldningen mod Linné for, at han i denne Sag og overhoved udenfor Botaniken kun var bornert og overtroisk. Men Sandheden er tillige, at »Autopathien« strax faaer hos ham et ejendommeligt Sving, idet han dølger eller begrænser den til blot at betyde noget Straffende, Stikkende ved Jordens Ting — saasom Slangen i Gjærdet, man nedbryder, Prædikerens Bog X. 8 — eller det udgydte Blod, der raaber mod Himlen.

Det langt overvejende Indtryk af samtlige Optegnelser bliver et mørkt og mystisk — en Mystik i den Betydning, at der er Hang til det Dunkle, forskjellig fra den Mystik, som Tanken, der søger Lys, tilsidst ikke kan undgaa at møde som Hindring. Og saa staa dog alle disse Forsøg, alle disse Exempler, saavel i mystisk Dybde som i poetisk Højhed tilbage for en eneste saadan Udtalelse som den i Talmud (Tract. Schabbath 5te Bog), hvor rigtignok Ordet Nemesis ikke er brugt: Da Salomo ægtede en hedensk Prinsesse, steg Engelen Gabriel ned paa Jorden og plantede en Busk i Havet; denne Busk blev en Ø og fast Land, og paa dette Land byggedes Staden Rom, hvorfra Brandfaklen udgik til Jerusalem og Templet.

I den almindelige Karakter, som Linné's Optegnelser have, forandres ikke synderligt ved en

Undtagelse, en Begivenhed, der ikke ender med Blodsudgydelse eller Død. Det er den velbekjendte Historie om Faderen, som mishandles af sin Søn. Ifølge Linné skal den være en virkelig svensk Begivenhed, forefalden i hans Tid; men sært nok fortæller Jung-Stilling den i sit Levnet som Noget, der hændte i hans Barndom. Rimeligvis er det en meget gammel, veldigtet Parabel. Sønnen slaaer sin Fader og trækker ham ved Haarene ud af Stuen, og Faderen finder sig deri, indtil han kommer til Dørtærskelen i Forstuen, saa siger han: Nej, nu ikke længere; thi hertil trak jeg min Fader ved Haarene. — Der er to Maader, hvorpaa man kan betragte denne Scene. Ifølge den ene er det Væsenlige Faderens Selvbekjendelse, hvorved man føler, at Forbandelsen, der ved Arv og Exempel hviler over Slægten, ligesom bliver løst. Men man kan ogsaa holde Begivenheden mystisk sammenfoldet, og det Egenlige ved den er da netop det Ulyksalige, Forbandelsen, hvori Slægten er hildet. Situationen: Faderen paa Gulvet under Sønnens Tag, bliver som Tableau, og det er paa denne Maade, synes det, at Linné har dvælet ved den med mørkt Behag.

Imidlertid, det Spørgsmaal maa sluttelig her fremtræde og besvares: om hele hint Linnéske,

det trods enkelte aandfulde Lysglimt Mørke og Grumme, det mysteriøst Lurende eller udenfra Indgribende, lidenskabelig Nedfarende, er, hvad han kalder det: Nemesis.

Svaret er, at man jo ikke ganske kan bortvise det og sige, at der intet Slægtskab er mellem dette og det Rigtige, ligesom der unægtelig kan anføres Exempler fra Oldtiden paa, at man ved Nemesis har tænkt sig noget Lignende; men i det Hele og Store er det ikke saa; at begrænse Nemesis hertil er at indsnevre Tanken, saa at den bliver dvergagtig forvoxet. »Nemesis« betegner Menneskeslægtens tidlige Forestilling om Verden som en skjøn Indretning, om Livet som paalideligt, strengt og majestætisk. Nemesis er den alvorsfulde Orden, hvorefter Alt bevæger sig, eller endnu nærmere betegnet: Nemesis er Livet i denne Orden, Nemesis er, som vi ville finde det udtrykt i et Billede: den hellige Aande i Tilværelsen.

Men Nemesis er Mere. Hvad det med Hensyn til Opfattelsen væsenlig kommer an paa — og hvad Linné ganske har forbigaaet eller udelukket —, er den menneskelige Bevidsthed. Nemesis er vel, saavidt vor Tankemagt rækker og for os viser sig sand, et Almindeligt, Universelt, men kommer dog først til sin Afslutning og sande

Betydning i Mennesket, i den Enkelte, saa at der altid maa gjøres Appel til den Enkelte. Hvad der lever i Verdens bevægede Orden, er kun Et; men det faaer forskjellige Navne efter vore Forestillinger, efter Maaden, hvorpaa det synes os virkende. Dyret staaer paa denne Maade under Skjæbnen; Mennesket, der vender sig mod sin Skjæbne og bliver dens Overmand, løser sin Opgave, træder i Nemesis-Forhold. Ingen forstaaer Nemesis blot ved at se ud omkring sig — skjøndt Nemesis er der, virkende uafladelig og overalt —, og navnlig er Ingen sikker paa at gribe Nemesis i Gjerningen ved at pege paa denne eller hin formentlige Synder og hans formentlige Lykke eller Straf. Først og fornemlig maa man bruge den Viden, som man, naar man vil, om end mer eller mindre tydelig, kan have om sig selv og sine inderste Forhold, sine Følelser, Tanker, Ord, Handlinger og deres Tilbageslag. Nemesis betegner da det fine og omfattende Retsforhold, hvori Mennesket føler sig staaende til den naturlige Magi, som Livet er. Det er magisk og dog saa naturligt, at man ikke har givet sig selv Livet og dets Betingelser og dog i saa høj Grad er ansvarlig derfor, vil være det og deri finder sin Herlighed og sin Kval — at man er stillet i Tilværelsen som et uroligt Væsen, der

frembringer Uorden og samtidig har det som Opgave i sig at erkjende Ordenen og bringe sig i Orden og udenfor sig mærker Noget, der baade er Orden og kalder til Orden — at Alt dette vel er Individets ensomme Sag, men dog tillige et Fællesanliggende, at Samtlige leve og færdes i Solidaritet, ja in solidum, som det hedder i Retssproget: de skulle svare til Livet En for Alle og Alle for En. Og dette er ikke et drømt eller digtet Ideal, som man pynter sig med og kan gaa paa Akkord med, men selve Loven: at eftertragte dens Opfyldelse er Livets Lykke, at bryde den dets Ulyksalighed, og Tidernes Fremskridt er, at denne Viden udbredes og styrkes.

Naar da Mennesket i Henhold hertil faaer Fornemmelse af Livet som et Højtideligt og seer ind i det med Begejstring og Rædsel, med den ungdommelige, frejdige Begejstring ved at føle Højtiden i sig og udenfor sig, med den skyldbevidste Mands eller Kvindes Rædsel over at have svigtet Livet og være ligesom kastet fra dets Aasyn, og Mandens eller Kvindens gjennem Rædselen vundne nye Begejstring over at turde se og efter Evne slutte sig til Slægtens hellige Ordensgang — saa sige vi, at dette er en udfoldet Form af Nemesis.

Dette kan kaldes moderne Tale og skal ogsaa

være det, eftersom Opfattelsen og Tilegnelsen skeer med en vis Frihed, svarende til, at selve Nemesis voxer eller tolkes tydeligere gjennem Slægterne. Men hvad det kommer an paa, er at vise, at her er Tilslutning til et stort psykologisk Menneskeligt, der fra Tidernes Morgen træder os imøde og knytter sig til hint Ord, Nemesis, som vi nærmest have fra Grækerne. Og saa vil det tillige sees, hvorledes og hvorfor Nemesis i videste Forstand — omfattende Verden som fysisk et Ordensrige, intellektuelt og moralsk et Retfærdighedsrige — mentes at have et Formildelses- eller Kjærlighedsmoment, at have Naade i sig.

Før vi gaa videre, er der Grund til at opholde os endnu lidt ved Linné; thi ikke blot har han skrevet om Nemesis; men hans Liv foreligger ogsaa temmelig bekjendt baade i Begivenheder og Stemninger og giver visse Oplysninger.

Som Student ved Universitetet, inden han havde faaet Doktorgraden, altsaa uden akademisk Ret, begyndte Linné i Upsala nogle Forelæsninger over Botanik, der fik stort Tilløb; men da en af Professorerne, Niels Rosén, enten af Misundelse eller for god Ordens Skyld, angav ham for Kon-

sistorium, bleve disse Forelæsninger forbudte. Linné, der i sin store Fattigdom havde sat sit Haab til Udbyttet af disse Forelæsninger som Middel til at studere videre, blev saa rasende paa Rosén, at han med dragen Kaarde anfaldt ham paa Gaden og vilde have dræbt ham, hvis ikke Folk vare ilede til. Ved Domprovst, Prof. Celsius's Mægling slap Linné fra denne Sag med en skarp Irettesættelse, og han siges fra nu af at have opgivet enhver Tanke om nogensinde selv at hævne sig, men begyndte ogsaa fra samme Tid at samle sine Nemesis-Historier — ligesom for at vide sig sikker paa en Magt, hos hvem Hævntanke og Hævnmagt var i god Behold. Dette er vel ogsaa den Maade, hvorpaa mange Andre se en Nemesis i Tilværelsen, nemlig som Fuldbyrder af deres Dom eller Uvilje mod Andre, ikke imod dem selv tillige. For sit eget Vedkommende saa Linné en ganske anden førende Magt i Livet. Hvad han højlig elskede og var forfængelig af, nemlig sig selv, fandt han stillet under et Særligt, hvor hine Syndere ikke hørte til. I de »Anteckningar«, han selv forfattede over »Linné's Lykke, Fortjenester, Berømmelse«, er fremhævet, at den almægtige Gud havde sørget for, at »alle ønskelige Midler fandtes paa hans Tid, saa at han kunde gjøre sine Frem-

skridt«, og ligeledes havde Almagten »givet ham Verdens største Herbarium, bevaret ham for Ildsvaade, hædret ham med Ærestitel, Stjerne og Skjold« o. s. v. Det kan af Mange findes barnlig smukt, at en Mand saadan offenlig takker Almagten, fordi den har gjort ham beundringsværdig; paa Andre kan det derimod virke frastødende, især af den Grund, at han synes at føle sig med sin Skytsaand mere staaende udenfor og over Samfundet end solidarisk med dets Sorg og Møje, medskyldig i, hvad der er forsømt og syndet mod hine »Nemesis«-Dømte, der uden et trøstende Ord fra Himmel eller fra Jord føres til hans »Nemesis«-Rettersted, forbi hans Vindue, hvor han selv sidder glad, pyntet med sine Ordener. Naar han blandt de Almagtens Gaver, som han officielt takker for, ogsaa anfører, at han »har faaet skjænket den Hustru, han mest ønskede sig, og som holdt Hus, medens han arbejdede, og faaet skjænket Børn, der bleve vakre og dydige«, bliver der fra anden Side, navnlig i det anførte Tidsskrift »Gæa«, gjort Indsigelse mod den faktiske Rigtighed, idet Hustruen skal have været udannet, herskesyg og ubehagelig, og de fleste af Børnene ingenlunde fik en god Opdragelse. Dette kan imidlertid kaldes en Ægtefælles og Faders Smagssag. Af

større Betydning er Noget, som Linné var vel forhindret fra at tilføje: Under et Udbrud af Vrede blev han ramt af et Slag, hvorved hans Tunge lammedes, og han døde langsomt og sørgelig i henved fem Aar. Han kunde en Tidlang læse i sine egne Skrifter og græd da over, at Nogen havde skrevet saadan. Skulle vi nu, idet vi staa overfor dette Liv og denne Død, anvende samme Maal og Udtryksmaade, som han selv anvendte paa Tordenskjold, og sige, at fordi han i sin Ungdom vilde dræbe Rosén, derfor kom endelig Nemesis og dræbte ham langsomt, eller at Nemesis formedelst hans Hidsighed kom og slog ham ligesom hin af ham selv anførte Professor? Eller skulle vi sige, at den samme lidenskabelige Natur, der drev ham til Studier og bar ham højt i Videnskaben, ogsaa førte ham imod Rosén og til det Udbrud af Vrede, som afgjorde hans Liv? Og skulle vi i Overensstemmelse med hans egen skjønne Forestilling om Autopathi, om den i Tilværelsen levende, formende Virksomhed, endvidere sige, at ligesom hans alvorlige og dygtige Natur var voxet op af svensk Bund, saaledes havde ogsaa svensk Historie, navnlig den blodige Kamp imellem Hattene og Huerne, og den grumme svenske Straffelovgivning, maaske ogsaa den strenge svenske

Kirketugt, fyldt hans Sind med noget Mørkt og Hensynsløst overfor Skyldige? Rimeligvis vilde kunne tilføjes, at selve hans kæmpende, savnfulde Ungdom, Maaden, hvorpaa han med bitre Taarer maatte føre den Strid, der løftede ham, har udviklet den Selvretfærdighed eller det Selvbehag, som saa ofte mærkes hos dem, der stige op fra «Folket». — Dog, hvor langt vi end forske ad denne Vej, paa hvilken Maade vi end søge at sætte ham sammen, ville vi føle, at Noget undslipper os, fordi Personligheden ligesom selve Tilværelsen ikke lader sig helt gribe, maale og veje som noget Endeligt.

II.

Overfor den Betegnelse, som vi nys i Korthed gave af Nemesis, kan gjøres den Indvending, at skjøndt man ikke fuldstændig deler Linné's Opfattelse, saa have dog mange og betydende Folk i Literaturen, ikke blot i den danske, men overhoved i Verdensliteraturen, omtalt Nemesis paa en noget lignende Maade og derved givet den Hævd, saa at vi helst burde vælge et andet, et nyt Navn for vor Tanke.

Men det at vælge et nyt Navn vilde være det Samme som at gjøre Fordring paa at have skabt noget Nyt og derved tillige berøve sig Bistand af forrige Tiders store Indhold, som netop er knyttet til Navnet, og med Hensyn til den Brug, der i Literaturen er gjort af Nemesis, og det Hævd, som deraf skulde være opkommet, forholder det sig temmelig besynderligt, medens der unægtelig er megen Samstemning med Linné.

Vi kunne gjerne tage nogle Exempler, og det vil ikke være fornødent at bringe dem i bestemt Orden enten efter Land eller efter Tidsfølge.

I Henrik Hertz's »Ninon« gives der af Pateren en fin Henvisning til Nemesis som en Livsmagt, hvilken Ninon, der ikke har Kirkens Tro, kan tro paa og se ud efter, fordi Anskuelsen hidrører fra den Fortid, hun agter og elsker, den græske. Men saa mærkes det dog, at denne »frygtelige Magt«, der »lurer paa vor Handling, paa vore Tankers hemmelige Spind« o. s. v., i Digterens eller den Talendes Forestilling falder sammen med Eumeniderne, Erinnyerne, Furierne.

Hermed stemmer omtrentlig Artiklen i »Nordisk Konversations-Lexikon«, hvor Nemesis, »ogsaa kaldet Adrastea og Rhamnusia«, en Datter af Natten, er den straffende Retfærdigheds Gudinde, der især optræder mod dem, som ere blevne hovmodige over deres Lykke. Til denne populærvidenskabelige Tydning slutter sig Brugen af Ordet i almindelig Fremstilling; saaledes stod nys i et af vore Blade en Afhandling om Kineserne, hvor der siges, at deres Religion er »en Frygtens Religion«, »de hylde Nemesis«, og Docent Lange kalder i »Dagbladet« af 17de Septbr. 1873 Nemesis »Verdensironiens grusomme Gudinde, som

knuser alle de værgeløse Ofre«. Og ved Siden deraf er der Intet i Vejen for, at man jo kan faa Nemesis at se ogsaa som en lille Nisse: Paa et af Exner's Billeder, hvor en Bondepige, der kommer ind med et Krus Øl i den ene Haand og med den anden Haand slaaer en Karl Hatten ned over Øjnene, rammes, ligeledes ifølge Docent Lange, Pigen af Nemesis; thi hendes Bevægelse medfører, at hun spilder af Kruset (»Nutidskunst« Pg. 227).

I Kanzler Müller's »Unterhaltungen mit Goethe« er der en Ytring om Nemesis under 28de Marts 1819, faa Dage efter at Kotzebue var bleven myrdet. Det vil erindres, at den Haan, hvormed Kotzebue — i russisk Sold — efter Frihedskrigen forfulgte sine tyske Landsmænds Frihedsbestræbelser, vakte almindelig Uvilje og Had imod ham, og at endelig Student Sand som Organ for denne Uvilje dræbte ham med Dolkestik. Goethe kom i den Anledning til at bemærke: »Fehler der Individualität als solcher gäbe die moralische Weltordnung Jedem zu und nach; darüber möge Jeder mit sich selbst fertig werden und bestrafe sich auch selbst dafür; aber wo man über die Grenzen der Individualität hinausgreife, freveInd, störend, unwahr, da verhänge die Nemesis früh oder spät angemessene Strafe. So sei in

Kotzebues Tod eine gewisse nothwendige Folge einer höheren Weltordnung erkennbar.« Det Mærkelige herved er, at Goethe synes at gjøre en kvalitativ Forskjel mellem mindre og større Synder, og som Følge deraf bliver der ogsaa en kvalitativ Forskjel mellem de Naalestik og det Dolkestød, hvormed Samfundet efter Omstændighederne væbner sig mod Nogen af sin Midte. De høre ifølge Goethe — eller idetmindste efter den Stemning, hvori den blodige Begivenhed satte ham — ikke ind under samme Orden, men under en ubestemt lavere og en højere, og det er det vrede, ved usædvanlige Lejligheder kommende, mørke Udbrud af den højere Orden, som han giver Navnet Nemesis.

Derimod omfatter Byron den hele straffende, hævnende Verdensmagt i én mægtig Paakaldelse af Gudinden:

And Thou, who never yet of human wrong
Left the unbalanced scale, great Nemesis!

ɔ: »Og Du, store Nemesis, som endnu aldrig lod nogen menneskelig Forsyndelse uopvejet (ugjengjældt)!« — Saaledes begynder han sit berømte, vilde, i Vers harmoniske Vredesudbrud, i Childe Harold, Canto IV, Stanza CXXXII. Det var Dig, tilføjer han, som kaldte Furierne frem til at for-

følge Orest og bød dem hyle og hvisle om ham paa Grund af hin Hævndaad, der var retfærdig, men unaturlig (Modermordet). Hermed har han i korte Træk betegnet den Guddomsmagt, han tænker paa under Navnet Nemesis, og derefter følger hans store Smerte- og Hævnskrig paa egne Vegne: »Det er muligt, at jeg for mine egne eller mine Forfædres Synders Skyld har fortjent de Saar, hvoraf jeg bløder, og havde Vaabnene været retfærdige og rene, vilde jeg have tiet; men nu overgiver jeg Sagen til Dig, Nemesis! Du skal tage Hævnen i Din Haand:

To Thee I devote it, Thou shalt take
The vengeance, which shall yet be sought and found,
Which I have not taken for the sake of —
But let that pass — I sleep, but Thou shalt yet awake!

Men idet han siger, at han selv vil sove, medens Nemesis skal vaage, kommer han tilbage til sin Vrede mod dem, der have krænket ham:

Hear me, my mother Earth! Behold it, Heaven!
Have I not had to wrestle with my lot?
Have I not suffered things to be forgiven?
Have I not had my brain scar'd, my heart riven,
Hopes sapped, name blighted, Life's life lied away?
And only not to desperation driven
Because not altogether of such clay
As rots into the souls of those whom I survey!

ɔ: Hør mig, Moder Jord! Vær Vidne, Himmel! Har jeg ikke havt at brydes med min Lod? Har jeg ikke lidt, saa jeg kunde finde Tilgivelse? Har jeg ikke havt min Hjerne sveden, mit Hjerte sønderslidt, Haab knækket, Navn besudlet, Livets Liv bortløjet, og kun ikke været dreven til Fortvivlelse, fordi jeg ikke ganske var af det Stof, som tilsøler de Sjæle, jeg har for Øje!

Dette er altsaa hans Forhold til Nemesis. Med større Sving og mere glødende Ord end Linné overfor Professor Rosén overgiver han sin bitre Vrede og Hævntørst til et formentlig sympathiserende Gudsvæsen, kaldet Nemesis.. Naar han med saadan Vrede i Hjertet fornemt henkastede de Ord, at han tilgav (my curse shall be forgiveness), saa bildte han sig ind, at han var baade retfærdig og højmodig, og medens han ikke var naaet til Muligheden af den Tanke: Til hvad sjælelig Nytte kan min Lidelse være, hvad sand Ret er der i den? — talte han om Nemesis.

Men det maa da ogsaa indrømmes, at Nemesis, som han opfattede den, hørte til hans Tid. Hvor lidt han og Samtiden trods den »klassiske« Opdragelse endnu kjendte det rette Sammenhæng endog blot med den græsk-romerske Nemesis, kan sees af de historiske Noter, der ere føjede til

Canto IV, og hvor der bl. A. siges, at Nemesis var en Hævngudinde, der fik Tilnavnet Adrastea efter den Adrast, der ved Vaade dræbte Kong Krøsos' Søn. Naturligvis kan denne ligesom saa mange andre Urimeligheder synes rimelig nok, indtil det Rigtige bliver paavist.

Ved André Chénier, den berømte Digter, der blev henrettet under Terrorismen, 1794, er der den Ejendommelighed, at han har brugt »Nemesis« i én Betydning, medens hans Liv, saaledes som det er blevet lagt for os i usædvanlig, tragisk Tydelighed, kan tages som Vidnesbyrd om det andet, ikke aldeles modsatte, men dog forskjellige Syn paa, hvad der ligger i Navnet. Han besynger Charlotte Corday og siger, at hvis det gamle Hellas kjendte hendes Bedrift, saa vilde græske Kor i hellig Begejstring synge om Nemesis,

la tardive déesse,
Qui frappe le méchant sur son trône endormi.

Men samtidig foregik Noget med ham selv. Kun et Par Aar tidligere havde han hengivet sig til »élégies voluptueuses« og »idylles sensuelles«. Revolutionen havde kaldt ham op, og idet han efter sin Naturs ædle Tilskyndelse stillede sig som Kæmper for den rene, ideale Frihed, kunde og skulde han ikke forstaa, at Revolutionen tillige var

et Vredes- og Hævnraab over Aarhundreders Skyld. Han vilde kaste Hævnens Mænd tilside, og de kastede ham tilside, for det Første i Fængsel. Der i Fængslet skete det da, at han blev, som han selv siger i et Digt, gros de haine et affamé de justice, svulmende af Had og hungrende efter Retfærdighed, udadtil, og derefter i sit eget Indre tørnede sammen med Retfærdigheden. Et meget blødt Udtryk herfor er et Digt, da han engang troer sig saa glemt af Slægt og Venner, som Faaret, der er ført til Slagteren, er glemt af Hyrde og Faar paa Engen, og da han med Erindring om sin Fortid med élégies voluptueuses siger:

Peut-être en de plus heureux temps
J'ai moi-même, à l'aspect des pleurs de l'infortune,
Detourné mes regards distraits.

Men han gaaer ikke under i ørkesløs Anger: hele hans Natur hæver sig i det bevægede, halvt aabne Fængselsliv til en saadan Kraft, Fylde og Kjærlighed, at hans Biograf, Caro, forbavset tvivler om, at han kunde have naaet til denne Udfoldning uden at komme i Fængsel, og at Livet kunde have budt ham Mere, hvis han ikke var bleven henrettet. For hele dette Retsforhold, for denne Proces, hvor Verden giver Møde inde i Personligheden, og hvorom Chénier selv har ret god

Bevidsthed, har han intet Navn; men det hellig Rene og Strenge, der skrider frem under hellenske Jomfruers Lovsange, vil han kalde Nemesis, naar det støder Marat Kniven i Brystet.

Man bør maaske opholde sig et Øjeblik ved Udtrykket »tardive«, som Chénier anvender paa Nemesis. Paa de Tider, da man i Kampen har Hjertet svulmende af Uvilje og Had, og da man ikke kan se, at alt det Levende omkring En har sin Mission, sin Opgave at løse, sin Tjeneste at fuldføre i det almindelige Stød af Alt for og imod Alt — og da man heller ikke skal se, fordi det at ville se med saadan Alsidighed vilde forstyrre Ens eget Selv og løfte En ud fra at være, med Alt hvad der er opsamlet i En, i aktiv Livstjeneste — da har man ogsaa en vis Ret til at blive utaalmodig overfor Verdensgangen: hvad den end hedder, om den kommer mystisk eller i klart Dagslys, lad den blot komme og hjælpe En til ikke at tabe Troen paa Ens eget inderste Retskrav! Hvis det forventede Stød hedder Nemesis, saa siges i Utaalmodigheden, uden Forklaring, hvad enten simpelt eller mysteriøst, at Nemesis er langsom af sig.

Men dette kan man ogsaa træffe paa i rolig, historisk Fremstilling, og ganske konventionelt,

f. Ex. hos Orla Lehmann (Efterladte Skrifter, I, 58) om Prinsen af Hessen og hans Familie: »Og saaledes har Nemesis, der er meget langmodig, men lige saa hensynsløs, naar Afgjørelsens Time slaaer, rammet denne engang saa berømmelige Slægt«. Siden Lehmann skrev disse Ord, er Historien skreden videre, saa at man nu knap forstaaer ham. Den Fyrsteslægt, han skildrer som »ramt« af Nemesis, er idetmindste paa Spindesiden naaet ikke blot til Danmarks, men ogsaa til Englands, Ruslands, Grækenlands Throner.

Den tyske Historiker Johannes Scherr har i »Menschliche Tragikomödie« II, 310, en fin og klog Anvendelse af »Nemesis« som Straf. Da Mirabeau havde solgt sig til Ludvig den 16de og Marie Antoinette og nu skulde tale imod Revolutionen, var det imod hans eget Væsen, og hvad han sagde, blev til Floskler, der endnu lød godt, men ikke havde Livsmagt. Derom siger Scherr: »Nemesis var øjensynlig efter ham: Bestikkelsens Guld tilstoppede hans Genies Kilde«. — Men samme Forfatter har med sin overlegne tyske Humor og Ironi ogsaa et andet Syn paa Nemesis, paa selve Magten, som Ordet skal betegne. Hvor han taler om Kejser Caracallas Mord og overhoved som Regel udhæver, at Fortidens Despoter

mere end Nutidens faldt for deres egne Gjerninger, tilføjer han (I, 95): »Nemesis havde dengang ikke den Podagra, som nu forhindrer hende fra at besørge sine Anliggender.« — Og følger man da stille med Johannes Scherr tilbage i Oldtiden, til de gode, gamle Dage, da Nemesis var ung, saa kniber det igjen. Da den brave Kejser Alexander Severus bliver dræbt af Soldaterne ligesom hans Forgænger, den vanvittige Vellystning Heliogabal, bemærker Scherr (I, 113): »Der Thor und der Weise, der Feigling und der Tapfere, der Bösewicht und der Tugendmann hatten also ganz das gleiche Schicksal. Das ist der Witz der Weltgeschichte!« — Mon det nu ogsaa er rigtigt? Er det sikkert, at Alexander Severus og Heliogabal ganske paa samme Maade bleve førte til Døden?

J. L. Heiberg fandt en filosofisk Formel for »Nemesis«. Hans Afhandling (af 1827, optrykt i Prosaiske Skrifter III) synes ikke støttet paa dybtgaaende eller selvstændige Undersøgelser af mythologisk-filologisk Art, undtagen det skulde være med Hensyn til den dristige Paastand (Pg. 208), at Nemesis er aldeles forskjellig fra og aldrig tør forvexles med Adrastea. Ellers gjælder Adrastea i Reglen som Tilnavn til Nemesis og kan bruges til at fuldstændiggjøre Begrebet. Men Heiberg har

til Skildringen af Nemesis bortkastet Alt det, der kunde staa hindrende i Vejen for, hvad i hans Fantasi gjemtes af Springende, Lunefuldt, Epigrammatisk som knyttet til Navnet, og han har derved faaet ud, at Nemesis hverken er retfærdig eller, endnu mindre, selve Retfærdigheden, men det Tilfældige med en vis Særegenhed: »en slumrende Retfærdighed i det Tilfældige« (Pg. 201). Eftersom han selv paaviser, at det Tilfældige ikke existerer i højere Forstand, saa vilde Nemesis egenlig blive at henlægge slumrende eller vaagen i det blotte Hjernespinds Rige; men i det verdslige Liv, hvor Fordringen om at leve paa høje og klare Begreber ikke kan fyldestgjøres, kan Nemesis have en vis Gyldighed og Brugbarhed (Pg. 223). — Der er en gammel, græsk Anekdote, som Heiberg maa have kjendt idetmindste fra Herder, hvem han citerer (og om hvem her vil blive talt senere). Den fortæller, at da Perserhæren drog ind i Grækenland, førte den en Marmorblok med sig, hvoraf skulde udhugges en Statue for Sejren; men ved Marathon bleve Perserne som bekjendt slagne, og Marmorblokken faldt i Hænderne paa Grækerne, som deraf rejste en Billedstøtte for Nemesis. Hvis denne Anekdote forstaaes saaledes, at Nemesis's Andel i Slaget og Sejren bestod i at spille Marmor-

blokken over i Grækernes Hænder, saa forstaaes saare godt, at Nemesis »er en slumrende Retfærdighed i det Tilfældige«, og at Heiberg af en lignende Forestilling om Puds eller Spil kunde tage Anledning til at lade sin Nemesis-Afhandling blive Del af og løbe ud i en »Betragtning af Hazardspil«. Det bliver endelig ogsaa heraf forstaaeligt, at ligesom han ikke vilde lade Nemesis være Retfærdighed, allermindst en Tilværelsen omfattende Retfærdighed, saaledes nægtede han ogsaa paa det Bestemteste, at Nemesis i den antike Fremstilling har havt med Døden at gjøre eller har rakt ud over Døden (Pg. 235) — uagtet der er aldeles uafviselige Beviser imod ham.

Prof. R. Nielsen synes at have samme mythologiske Forudsætninger som Heiberg og slutter sig i alt Fald til ham i Opfattelse af Nemesis; men paa det Sted, hvor han udtaler sig, er der noget Videregribende, som maa medtages. At Livet skulde indeholde en paalidelig, gjengjældende Retfærdighed for Individer, kalder han »en Overdrivelse« og henviser til Hinsides som Straffens rette Sted, d. v. s. til Helvedes Ild, hvad end Atheismen i dens »Leflen med det Humane« vil sige dertil. Derimod vil han have det erkjendt som Princip, at der her i Verden er Retfærdighed

for Staterne, »de store, længe levende Individualiteter«. Det kan maaske være vanskeligt at forstaa, hvorledes en Retfærdighed kan blive virksom og følelig overfor disse ikke virkelig levende »Individualiteter«, undtagen gjennem de levende Menneskers solidariske Sammenhæng; dog, Opgaven er ikke i Øjeblikket at bedømme og bestride, men at gjengive, og vi følge desuden beredvillig med i det Næstfølgende, hvor der paapeges, at hvad Staterne udøve, det begynder i selve Gjerningens Øjeblik at afsætte sig i deres Indre. Prof. N. har ikke medtaget, at det Dygtige, Retskafne, Tapre i Statens Fremtræden afsætter sig i dets indre Borgerliv — f. Ex. Salamisslaget i den hellenske Verden —, men holder sig kun til, at glimrende Voldshandlinger udadtil ville sees at have »afsat Kræftknuder i Statslegemet«. Og saa tilføjes: »Seet fra et blot politisk Standpunkt er der i Sligt jo vistnok kun en Nemesis, men ingen Retfærdighed. Det kommer deraf, at Nemesis forholder sig til Retfærdighed ligesom Skjæbne til Forsyn. Politikerens Øje seer kun Skjæbnen, men ikke Forsynet; thi Forsynet er ethisk. Nemesis er den omslørede Retfærdighed, ligesom Skjæbnen er det omslørede Forsyn. Men naar det ethiske Øje oplades, men naar Sædelighedens Aand hos

alle Samfundsklasser finder Indgang i Sind og Vilje, da klares Synet, da brister Sløret, og Menneskelivet faaer en ny Skikkelse.« (»For Idé og Virkelighed«, 1870, VII, Pg. 35). Hvilket Indtryk man end faaer af dette poetisk-filosofiske Sprog, vil Meningen blive den, at der ikke er Synderligt ved Nemesis.

Lykkeligvis ere de store Filosofer ikke enige: Imod R. Nielsen staaer Schelling, der i sin »Philosophie der Mythologie«, II, 2, Pg. 143, fremstiller Nemesis som den Magt eller Verdenslov, der ikke taaler det Uvisse, Tvetydige og overhoved det Tilfældige, et Retfærdighedsvæsen, der forlanger, at Lykken skal være fortjent. Dette er dog vel baade ethisk og utilsløret! — Aldeles forskjellig herfra, uenig med Schelling og dog ikke enig med R. Nielsen, er Hegel i »Geschichte der Philosophie«, II, 219, hvor det hedder: »Bei den Aelteren . . . . ist die Nemesis, Dike, das Schicksal, der Neid, die einzige Bestimmung der Götter, wonach sie das Grosse herabsetzen, das Würdige und Erhabene nicht leiden können.« Kun Plato skal gjøre en Undtagelse; han fornemmer det gode Princip i Tilværelsen, Gud som god, og synes altsaa at staa som en fremmed Blomst i Hellas, hvor den mørke Nemesis er i Atmosfæren!

Omtrentlig til Hegel slutter sig den franske Forfatter Tournier, ikke med en forbigaaende Ytring, men i en stor Afhandling: »Némésis et la jalousie des dieux«. Efter hans Mening ere Nemesis og Gudernes Skinsyge eller Misundelse vel ikke oprindelig Et; han indrømmer usikkert, at Nemesis kan have en fjern Oprindelse, medens Forestillingen om Gudernes Misundelse skal hidrøre fra det haarde Markarbejde, der ikke altid gav den ventede Grøde. Men begge Ideer ere i det græske Sind blevne arbejdede sammen: Nemesis-Adrastea kan vel undertiden sees at ramme med Retfærdighed, naar en Grænse er overskreden; men hyppig er den tillige et vilkaarligt Udbrud af de misundelige Guder, og i Reglen maa man ikke vente at kunne i dette Billede skimte en antik Tro paa den evige Retfærdighed, men højst en Fremstilling om haard, uforanderlig Orden (Pg. 107, 250 og flg.) — thi det synes at være ham særlig om at gjøre at frakjende Oldtiden store, humant-religiøse Ideer.

Vi traf nys i det Foregaaende en Anskuelse om, at der gjælder en Retfærdighed for Staterne, men ikke for Individerne, og denne Retfærdighed syntes at skulle være i Tingenes Natur, et Levende,

en Slags Autopathi, kun, efter vedkommende Forfatters Mening, for god til at kaldes Nemesis. Der er dog Meningsforskjel ogsaa om denne Slags Retfærdighed og Nemesis.

Da Krigen begyndte mellem Frankrig og Tyskland, ytrede et anseet nationalt Blad her hjemme, at Nemesis nok vilde komme over Tyskland, og tilføjede strax efter, at et naadigt Forsyn vilde vaage over Danmark. Ingen kunde tage fejl heraf og antage, at der var ment to Guddomme, en nord og en syd for vor Grænse. Uden ganske at forstaa Ytringerne forstod man dem vistnok i Almindelighed med sin Sympathi: Hvad man elsker, vil man ikke have ind under den helt nøjagtige, strenge Ret, men holder selve sin Kjærlighed som en Kaabe om det, hvorimod man fra Fjendens Ryg vil tage det sidste Klædningsstykke og sige: Slaa til, Nemesis!

Tyskerne bleve ikke tilbage. De erklærede saa højt, at det pinte vore Ører, at den almægtige Gud, Herren Zebaoth, havde ført deres Regimenter, Eskadroner og Batterier, og de tilføjede nu og da, at Nemesis var kommen over Franskmændene. Her blev Nemesis omtrentlig et Udtryk for deres Had og Skadefryd.

Vendte de saa tilbage til Betragtning af deres

egen Gjerning andensteds, f. Ex. i Slesvig, saa fornam de, at de her udførte Forsynets Bestemmelse, «the decrees of Providence», se Times, 23de Sptbr. 1874.

Baade i og udenfor Frankrig kunde under og efter Krigen fremkomme Ytringer om eller Hentydninger til, at Nemesis var ved Sédan kommet over Louis Napoleon, fordi han havde brudt sin Ed til Republiken og gjort sig til Kejser, eller, som det særlig blev sagt af Russere, fordi han havde anstiftet Krimkrigen. Den mørke Tanke, som frembragte slige Ord, oversprang alle Forudsætninger og Mellemled. Man udelod — for kun at tage det Nærmeste — Junidagene 1848, da de besiddende Klasser lukkede op for Arbejderne, lukkede dem ud til Kampen, og da over de tre Dages Bloddamp en Imperatorskikkelse fremsteg som mulig og nødvendig. Hele denne vældige Gang, det Gode med det Onde, tænkte man ikke paa at henføre under Nemesis, men, med Forbigaaelse af de historiske Led i Kjæden, Springet fra Meneden til Sédan, dette coup, gav man det Navn: Nemesis.

Nogle Enkeltheder ville tjene til at belyse Tingene og Tanken.

Da Louis Napoleon gjorde sit Statskup, lod

Folkerepræsentanter fængsle o. s. v., viste der sig nogle Tegn til Modstand i Paris. Bl. A. blev i en Gade bag Gymnase-Theatret opkastet en Barrikade; men den blev hurtig forladt. Pludselig viste sig paa en Tønde, der hørte til Barrikaden, en ensom Mand, klædt i Sort, med blottet Hoved, og midt i Stilheden og Ensomheden proklamerede han med overordenlig kraftig Stemme i det souveraine Folks Navn Prins-Præsidenten som Forræder imod Fædrelandet. Da han havde udraabt dette, forsvandt han, og man har siden Intet hørt om ham. (Se Amédée Achard: Souvenirs personnels d'émeutes Pg. 247). Omtrent samtidig havde nogle Folkerepræsentanter samlet sig i et Hus i den afsides liggende Gade Rue de Clichy for om mulig at ordne en Modstand mod Statskupet. Man traadte i Forbindelse med Arbejderforeningerne; men de havde faaet deres Stikord, de vilde ikke slaaes for Bourgeoisiet. En af hine Folkerepræsentanter gik desuagtet ud for at deltage i en mulig Kamp for Forfatningen, men faldt snart. Han syntes i mange Aar ganske glemt; men da det 18 Aar efter hældede med Kejserens Helbred og Revolutionen var i Luften — længe inden Sédan-Ulykken —, var Mindet om Baudin pludselig lyslevende hos Folket, og et af de første Sympto-

mer paa, at man vilde omstyrte Kejserdømmet, var det umaadelig talrige Besøg, man paa alle Sjæles Dag 1869 aflagde ved Baudins glemte Grav.

I den Udsigt over Krigens Begyndelse og Begivenhederne indtil Sédan, som under Kejser Napoleons Diktat paa Wilhelmshöhe er forfattet og udgivet af en Stabsofficier (Novbr. 1870), hedder det bl. A.: »Gid vore ulykkelige Soldater, som nu ere Fanger i Preussen, idetmindste maa høste den Nytte af deres Ophold der, at de lære at indse, hvad der giver et Land Styrke: Agtelse for de bestaaende Autoriteter, Lydighed mod Loven, den krigerske og fædrelandskjærlige Aands Herredømme over alle private Interesser og Meninger!«

Dette siges af Helten fra Strasbourg og Boulogne, af ham, der ved at bryde sin Ed og ved at traktere Soldaterne paa Satory-Sletten var blevet Frankrigs Herre!

Hvad maa der være foregaaet i den fangne Kejsers Sind, da han udtalte dette, ikke som Hykler — maa vi antage —, men tynget og bøjet af moralske saavelsom legemlige Smerter! Og er dette ikke netop, hvad de Bedste i Frankrig udtale, og hvad det utrolig arbejdsomme og flittige Folk føler, idet man stræber ud over sin Medskyld med det Forbigangne og vil lutre sig? Saa lidt

som Slaget ved Jena blev for Preussen et Tidens Ophør, men et Klokkeslet, der kaldte til nyt Liv, saa lidt staaer Slaget ved Sédan i al dets Frygtelighed som et Dødsslag, men som et Vækkelsesslag.

Hvad skulle vi nu kalde det Bevægende, Omfattende, aldrig Slumrende, uafbrudt Syslende, i alt det Nævnte, i Samvittighederne, i Begivenhederne, i den Enkeltes og de Samledes Livsskjæbne? Hvorledes vil man gjøre Sondring mellem Alt det der er ude i Tilværelsen, i Luften, hvad der skriger ud af Samfundet, virker i de Enkeltes Sind med Lidelse og med Haab? Hvor vil man finde en Kniv fin nok til at skille det ad og sige: Her er Nemesis, her er ikke Nemesis? Skal Nemesis nævnes, saa maa derved betegnes det hele Omfattende i Verden, i Samfundet, i Personlighederne.

Alligevel kan nu indvendes, at den Enkelte ved denne Forklaring af Nemesis ikke kan have absolut Ret overfor de Mange, eller at der maa være en nogenlunde god Grund, hvorfor de Mange, om end indbyrdes noget uenige, ere enige om en vis Opfattelse.

Denne Grund finde vi ved at gaa lidt tilbage i Tiden, til Renaissancen, og vi faa da tillige nogen psykologisk Oplysning, navnlig om de sjælelige Stemninger og de Livssyn, der betegne Opfattelsen.

III.

Ved Renaissancen forstaaer man den Bevægelse, hvormed de barbariske, kristnede Folkeslag, der havde omstyrtet og delt det vestromerske Rige imellem sig, vendte sig til Oldtidens Kultur og gjenoptoge den med Glæde, søgte en Gjenfødelse i den. Dette Ord, eller endog Gjendaab, Intelligens-Gjendaab, kan saa meget rigtigere bruges, som i den allertidligste Renaissance Alcuin, Karl den Stores Lærer og Ven, ved Hoffets naiv-lærde Møder bar Navnet Flaccus Albinus, ligesom til Symbol paa, at han fra Barbariet var bleven gjenoptaget i sin rette Slægt.

Men denne Bevægelse falder i to forskjellige Retninger: den, som er begrænset i Viden og desuden begrænser sig selv under Kirkens Tilsyn, stænker sin Kundskab med Vievand, vil vide for at tro, og den, som udvider og frigjør sig, vil

vide for ikke at tro. Ligesom Alcuin hører til første Retning ogsaa Dante. Hos ham — navnlig i »Helvede« IV, v. 72 og flg. — seer man, hvorledes Kjendskab til Oldtiden og Beundring af den var voxet siden de mørke Aarhundreder, der fulgte efter Karl den Store. Men al Viden og Beundring er hos ham dybt betvungen af eller forenet med Kirkens mystiske Dogmer. For ham er der ingen virkelig Historie, ingen Verdensgang uden den mysteriøse. Naar Virgil staaer som en ren og elskelig Natur, hvis Digtning han har turdet læse og efterligne, og hvem han kalder sin Mester og Vejviser i Underverdenen, saa er det ikke med nogen Tanke om, at der i Fortiden ligger en Spire, som er voxet op i Virgil; men det er, fordi Gud i sin uransagelige Naade har i Virgils og nogle andre Hedningers Sjæle nedlagt en from Anelse om Kristendommen. Rom bygges, udvider sig, underlægger sig Verden ifølge ingen anden Lov og af ingen anden Grund end den, at Gud fra Evighed af har besluttet at lade sig føde i dette Rige, naar det er blevet universelt, naar det har samlet Nationerne til at modtage Kristendommen. Det er en Selvfølge, at Hedningernes Myther ikke kunne tage nogen Plads op hos ham; de maatte synes ham at ligge som noget Urent, Troldagtigt, en af Kirken til-

dækket Grav, der ikke turde aabnes. Men noget Bekjendtskab til Mythologien kan man alligevel selv ved den forsigtigste og mest udvalgte Læsning af Oldtidsskrifter ikke undgaa; den trænger umærkelig ind i Ens egen Billedverden. Herhid høre — næst noget Sælsomt som dette, at Giganterne ere i kristeligt Helvede, fordi de have villet storme de hedenske Guders Hjem — nogle Vers, der staa i nært Forhold til det Anliggende, som her beskjæftiger os. Det er i »Helvede« VII, v. 68—96, hvor Verdensregimentet skildres: Den Alvise har givet Himmelkredsene, som han skabte, fra den højeste eller Empyreet til den subluariske eller Jordens, hver sin Styrer, og over vor jordiske Kreds hersker et Væsen, kaldet Fortuna. Skjult som en Slange i Græsset forfølger hendes Dom Slægterne, løfter den ene, lader den anden forgaa:

Per ch' una gente impera ed altra langue,
Seguendo lo giudicio di costei,
Ched é occulto com' in erba l'angue.

Men denne Dom, giudicio, er ingen Retfærdighedsdom; den er Vilkaar og Lune. Der er ingen Hvile eller Standsning i hendes Vægelsind; dreven af en uforklaret »Nødvendighed« farer hun bestandig afsted, og der nytter intet Raab til hende, ingen Klage, uberørt og salig med de andre først skabte

Væsner, Styrerne, holder hun sin Sfære i rullende Gang:

> Con l'altre prime creature lieta
> Volve sua spera. e beata si gode.

Der kan næppe være Tvivl om, at idet Dante lægger sin Lærer og Mester Virgil disse Ord i Munden, lyder han den Smerte, han som Italiener føler over Fædrelandets Afhængighed af Udlandet, dets indre Adsplittelse og Forstyrrelse, alle Tings Gang imod hans kjæreste Ønsker og dybeste Retsbevidsthed. Han seer derfor i Jordelivet kun en Uorden, uden et Ordensprincip, der kalder til Orden, og han henlægger den store Retfærd, som hans Hjerte har Trang til baade i Kjærlighed og i Had, til et Rige udenfor Jorden, til Helvede o. s. v.

Dantes Landsmand og Samtidige, Historieskriveren Matteo Villani, vinder et andet Syn, idet han hverken stiller sig kirkelig eller umiddelbart deltagende i den politiske Kamp, men seer tilbage og ind i Tingenes Gang. Efter etsteds at have udhævet, hvorledes de florentinske Mænds og Kvinders Tarvelighed virkede tilbage paa Republiken, gav den Kraft og Ære, bemærker han et andet Sted om Tyranniet, det ulovlige Enevoldsherredømme, hvor herligt det er, hvorledes det gjør sig de store Slægter underdanige, og hvilken

Nydelse der følger med. Kun er der dette i Vejen, at i samme Forhold som Tyranniet skabes, voxer og udvikler sig, fødes og næres ogsaa Stoffet til dets Forvirring og Fald.[3] — Men han giver ikke dette levende »Stof« noget Navn, hverken fra Bibel eller Mythologi, og mythologisk var Benævnelsens Mulighed knap tilstede i Verden endnu.

Omtrent et halvt hundrede Aar efter Dantes »Divina Commedia«, ca. Aar 1360, skrev Boccaccio — i Nutiden mest berømt som Novelledigter — sit Værk i 15 Bøger: De genealogia Deorum, om Gudernes Stamtræ og Slægtskaber, vistnok den moderne Verdens første mythologiske Samling. naar man ikke vil medregne de tidlige Kirkefædres polemiske, foragtende Skildringer af Hedningdommen. Det er let forklarligt, at dette Værk er aldeles ude af Stand til at tilfredsstille Nutidens Fordringer, eftersom man dengang besad forholdsvis faa Oldtidsskrifter og saagodtsom udelukkende romerske — Boccaccio og hans Ven Petrarca modtoge med Andagt som en Bibel den Homer, græsk, som de fik sendt fra Hoffet i Konstantinopel, og Boccaccio gav sig til at lære Græsk hos en kalabresisk Græker[4] —, og naar hans Værk med alle dets Mangler blev af Samtiden modtaget som et Vidunder af Kundskab og prist med Begejstring, saa

vidner dette jo dels om, hvor ny Tingen var, men ogsaa om, hvilken Længsel Skriftet kom imøde: en Længsel efter et ikke-præsteligt, ikke-bibelsk Ideal, der med en vis Autoritet kunde forene Sanselighed og Aand.

Boccaccio fandt ogsaa, at han ved denne Lejlighed, hvor der ikke blot var Tale f. Ex. om Gudernes Elskov, men ogsaa om en vis lokkende Magt i dem selv som Principer, som Guder, maatte være mere forsigtig overfor Gejstligheden end ved Udgivelsen af slibrige Noveller, og tilføjede derfor sit betegnende Forsvar: Han indrømmede, at efter Nogles Mening «burde en Kristen ikke give sig af med Hedningernes Overtro, deres vederstyggelige Kultus eller Mythologi»; men denne Mening kunde ikkun være gyldig, saalænge Kirken ikke ret var blomstret frem af de nye Spirer og endnu fandt sig omringet af en Hedningdom, som endog de Døbte kunde være mere eller mindre befængte med. Men nu er dette fuldstændig overvundet, Kirken staaer fast, Hedningdommen ligger afmægtig for dens Fod. For sit eget Vedkommende aflægger han, til ydermere Betryggelse, højtidelig sin fuldstændige kristelige Troesbekjendelse, og han udtaler som sin Overbevisning, at Andre, der ere ligesaa gode Kristne, kunne give sig ifærd med

Mythologien «næsten uden Skade».[5] Det er muligt, at Forsvaret kunde have faaet et andet Sving, hvis han havde kjendt Nemesis; men dertil er han ikke naaet og kunde heller ikke naa; thi trods al Hedningdom, der var i hans Sind, forstod han ikke den «hedenske» Tid, kunde ikke i den se ligesom et Spejl, der oprindelig havde været helt, men kun Glasstumper, der funklede — paa hvilket Standpunkt rigtignok de Fleste staa endnu. Alligevel bliver det ret mærkeligt, at han ikke er stødt paa Navnet Nemesis, hvorimod han fra Seneca o. A. kjender Fatum, Fortuna, Parcerne som de Magter, der lade Virkning komme af Aarsag og «føre den Villige, trække den Uvillige», ligesom han ogsaa kjender Gudinden Invidia, Misundelsen, «Datter af Erebus og Natten» — Altsammen Flige af Nemesis's Klædebon.

Ejheller Giovanni Pontano, i det næste Aarhundrede, véd Noget om Nemesis, uagtet han skriver mythologiserende «Carmina» og «Opera» og et Værk i flere Bøger om «Fortuna»; men i sidstnævnte Skrift forekomme nogle ret mærkelige Udtalelser. Om selve «Fortuna» stemmer han fuldstændig overens med Dante. Han begynder med at erklære, at han kun taler om Lykken, Fortuna, og ikke om Lyksaligheden, Felicitas, hvilken er en

kristelig Forestilling og hidrører fra, at man bøjer Hovedet og henfører Alt til Guds Visdom og Almagt. Men naar man tager de jordiske Ting, som de virkelig ere og vise sig, saa staa de under Fortuna, et vist Guddommeligt, som styrer Verden, numen supremum quod mundum regit, uden at der er Fornuft og Orden deri. En Mængde Exempler anføres, saasom Mathias Corvinus, der var i Fængsel og alligevel blev Konge af Ungarn, Sforza, der fra Ploven blev en stor Kriger og Fyrste, Catamelata, en Kulsviersøn, der løb bort fra sin Fader, blev en mægtig Condottiere og fik en Rytterstatue rejst af det venetianske Senat, og en Mængde andre baade lykkelige og ulykkelige Begivenheder, Altsammen uden Ret og Skjæl. Han kommer derved til at berøre, hvad Oldtiden har ment om Lykken, anfører Udtalelser om Skjæbne og Nødvendighed, om Fatum, Necessitas, Parcæ, og berører, at der hos de Gamle var en Forestilling om en «nexus mobilis», en indre, bevægelig Sammenhæng mellem Tingene, en indlagt eller iboende Disposition til, at en højere Vilje skulde ske Fyldest. Han er saa nær ved Nemesis, at man ligesom i Legen kunde raabe «Tampen brænder!»; men han glider derfra og slutter med, at, som Verden nu engang er, under Fortuna, have

vi ikke Andet at gjøre end stille os saadan, at vi, medens det er os umuligt at sejre i Kampen mod Gudinden, dog ikke skulle fratræde som overvundne med Skam.[6]

Derimod kjender Pomponius Lætus paa sin Maade til Nemesis. Han var Professor i Rhetorik i Rom og døde 1497. Paa ham mærkes, hvorledes Studiet af Oldtiden er voxet, navnlig siden Konstantinopels Fald og lærde græske Flygtninges Ankomst til Italien — skjøndt han selv ikke vilde lære Græsk «for ikke at fordærve sit Latin». Det synes, at han har været en noget sær, men højst alvorlig lærd Herre. Han var af Slægten San Severino, men valgte Navnet Pomponius Lætus for at tilkjendegive, at han havde opgivet Slægt saavelsom Kirke for at slutte sig til sine rette Forfædre, Romerne — gjennemførte altsaa for ramme Alvor, hvad vi have seet hos Alcuin som lærd Spøg. «Man berømmer ham for at have ført et filosofisk Liv og aldeles ikke brudt sig om Rigdom og Bekvemmeligheder, saa at han døde i et Hospital og blev begravet paa sine Venners Bekostning». Det skjønnes deraf, at det var Romerne fra den gode Tid, han havde sluttet sig til. Han elskede denne sin valgte Slægt saa højt, at han aarlig fejrede Roms Anlæg og rejste et Alter for

Romulus. I fuld Modsætning til Dantes Mening om Romerrigets Væxt udtalte han, at Romerne havde sejret over alle Folkeslag, fordi de hyldede Nemesis og ofrede til hende, før de droge i Krig. Alle de andre Folkeslag havde kæmpet af Had, Ondskab eller Misundelse, Romerne kun af Retsfølelse. Hvad man end vil dømme om denne Anskuelse, saa maa man dog sige, at han visselig ved Nemesis forstod Retfærdigheden. Mythologisk ansaa han Gudinden for Datter af Jupiter og Justitia, og hun havde en Tilbøjelighed til at følge med Mars og drage i Krig.[7]

Rigere og fyldigere bryder Kundskaben frem i den nærmest følgende Tid, da man med største Iver studerer Græsk og benytter sig af Byzantinernes Vejledning. Gyraldi optager i sin Mythologi den af Hesykhios bevarede Tradition om, at Nemesis er den gode Skjæbne, *Τυχη ἀγαθη*, og føjer hertil efter Macrobius, at Nemesis er som Solens Magt: dens Natur er, at den fordunkler det Glandsfulde og oplyser, hvad der er i Mørke. Selvfølgelig lader Gyraldi sig ikke nøje med disse Oplysninger paa anden Haand, men udhæver endel andre efter antike Texter. Det sees saaledes, at man paa den Tid har fundet Pausanias og gjort Bekjendtskab med Anekdoten om Marmorblokken

og Slaget ved Marathon. Men man er langt fra, heri at se Tegn paa Nemesis som noget Nisseagtigt, Epigrammatisk eller Tilfældigt og fremhæver tvertimod, at Nemesis er «en særegen Magt, ved hvilken Skjæbne og Tilfælde bliver dæmpet eller berigtiget», og ydermere kommer det mærkelige Udtryk, at den er «Tingenes første Spire».[8] — Gyraldi anfører endvidere Plato, nemlig «Om Lovene» IV, som Bevis paa, at Nemesis ogsaa ansaaes for en skjøn Guddom, der viser Enhver, hvad han skal gjøre. Dette er dog, som vi senere faa Lejlighed til at se, ikke nøjagtigt; Plato har ikke udtalt sig saa blødt om Nemesis. Overhoved udmærker Gyraldis Mythologi sig ikke saa meget ved dyb Indsigt i det Antike, som ved poetisk glad, tiltalende Sympathi. Den tør for saa vidt siges at høre til den egenlige Renaissances Blomstringstid, nemlig den Tid, da Italien, skjøndt delt, syntes Herre over sin Skjæbne, da Medicæerne herskede storsindet i Florens, og da Verden saaledes syntes at gaa med god Orden. Under dette Livsbehag kastede Sindene sig tillidsfulde og med Jubel over den skjønne og aandfulde Oldtid med dens Sanseglæde. Man vilde ikke blot kjende og opfatte den i Intelligens og Fantasi, men virkelig leve efter den; uden netop helt at

tilbede de gamle Guder og vente Hjælp af dem elskede man dem og havde en Slags Tro paa dem, fordi store Mennesker havde havt Syn paa dem og levet under deres Magt. De fik en Fantasi-Tilværelse af egen Art: mindre end Virkelighed og dog mere end Allegori. En Vellyst baade af højere og lavere Art er i Luften om dem og skjuler Noget af deres oprindelige Væsen. Et ublandet idealt Indtryk af denne glade Tid modtager man gjennem Kunsten og i Særdeleshed gjennem Rafaels Fremstilling af Psykhes Historie og Gudernes Festmaaltid i Villa Farnesina.

Et stort Omslag kom. Naar i Dantes Tid Alt var blevet usikkert, gyngende, ligesom i Jordskjælv formedelst Partiernes vilde Kamp og de tyske Kejseres Indblanding, saa kom nu efter nogen Tids heldigere Vilkaar et nyt Forstyrrelses-Element til: man havde hidkaldt Franskmændene, hilst dem med Begejstring næsten som tilhørende en større Menneskehed, men vilde snart af med dem igjen. De nye Forviklinger førte i 1527 til Sacco di Roma, Roms Indtagelse, Plyndring og Brand, den forfærdende Begivenhed, der drog saa mange Ulykker efter sig. Heri kunde man ikke se Ret og Skjæl, ingen historisk Kjæde af Omstændigheder og Skyld. Hvad der tidligere og overvejende var gaaet igjennem Be-

vidstheden, kom tilbage igjen: Tilværelsen bar ingen Ordensmagt i sig. Endog Filosoferne indskrænkede sig med deres Reflexioner til Undersøgelse af de Tilfælde, der pegede hen paa, at Alle, som havde været med om at indkalde de Fremmede, fik et ulykkeligt Endeligt.[9]

Nemesis opfattes og skildres i Overensstemmelse hermed, navnlig i Natale Conti's »Ti Bøger Mythologi», 1568. De forholde sig til Gyraldis Værk omtrent som Prosa til Poesi. Vifter der gjennem Sidstnævntes Fremstilling fra hans Ungdomstid en umiddelbar Fornemmelse af Mytherne som fremgaaede af folkelig Inspiration, saa mener derimod Natale Conti, at de af Filosoferne ere udtænkte som Parabler, Allegorier, Fabler, for at lede Folket, og han tilføjer — med en mærkelig Blanding af rigtig og urigtig Gisning —, at denne Visdom havde Grækerne oprindelig fra Ægypten, den laa skjult i Parablerne, som kom histfra; men Meningen var efterhaanden gaaet tabt, saa at selve Filosoferne, der uden at vide det vare paavirkede af Fablernes Aand, foragtede deres Skikkelse. Naturligvis savner han Midler til at gjennemføre denne Anskuelse, og hvad Nemesis angaaer, opgiver han den saa meget hellere, som Gudindens Tilnavn Adrastea synes ham et let for-

staaeligt græsk Ord («*ἀπο του δρασμου*, den, man ikke kan undfly»). Ved Siden af Fejl er her altsaa en dybere Forskning, der i visse Maader giver Natale Conti mere Betydning end Gyraldi. Men naar det, navnlig ved «Nemesis», kommer til Udtydning og Anvendelse, saa mangler den tidligere Livsfrejdighed, og et Ængsteligt, Snevert er traadt i Stedet. Blandt saa meget Andet gjengives selvfølgelig den pikante Anekdote eller «Parabel» om Marmorblokken ved Marathon; men den har nu en anden Betydning: Nemesis er ikke som forhen Retfærdigheden, ejheller Magten, der løfter ud over Tilfælde og Skjæbne; den er indskrænket til slet ikke at betyde Andet end det Knæk, der tilføjes de Overmodige ved vilkaarligt Bud ovenfra (nutu Jovis), og denne Gudindens eneste Opgave (unum munus) udfører hun implacabilis, ubønhørlig og uforsonlig.[10]

Hertil kom i det 16de Aarhundrede den fortræffelige, nøgterne, lexikalske Lærdom. Til de fornemste Bærere heraf hører H e n r i c u s S t e p h a n u s, egenlig født Henri Etienne. Han udgav 1572 under Titelen: Den græske Tunges Skatkammer, Thesaurus linguæ græcæ, et Lexikon, der er blevet berømt og ligger til Grund for de fleste senere, og heri behandles Ordet, Substantivet *νεμεσις*, ikke Navnet *Νεμεσις*. Mythologien med dens Oplys-

ninger, med det poetiske Skjær, den kaster over Ordet, er ganske ladt tilside, medmindre man vil medregne — som Undtagelse — et Citat af Bogen «Om Verden», der nærmest skulde give et Blik ind i Ordets sproglige Betydning og Oprindelse, naturligvis som rent græsk.[11] Det væsenlige Udbytte af hele Undersøgelsen er da, at Nemesis vises at betyde Uvilje, Vrede, Straf og tillige Misundelse.

Da Renaissancen fra de romanske Folkeslag naaede de teutonske og kom til England, var den her medvirkende til at skabe en Poesi, hvis Ypperste er Shakespeare. Han træder frem for os som Barn af et Samfund, der i Modsætning til det italienske har været uafhængigt, saa langt dets Minder naa, aldrig har indkaldt Nogen til at bringe Orden i Uordenen, men selv havt Ordensmagten i sig og udviklet sig til bevidst Gjennemførelse af sin Retfærdighedssans. Derfor var det ogsaa, at dette Samfund kunde ud af de givne Tilskyndelser frembringe, hvad Italienerne aldrig have formaaet, den dramatiske, tragiske Poesi, som er en Gjenskaben af Livet efter Retfærdsideen. Macbeth staaer med denne i sig og overfor sig. Da han overvejer Mordet, siger han:

If the assasination
Could trammel up the consequence and catch
With his surcease success — that but this blow
Might be the be-all and the end-all here,
But here, upon this bank and shoal of time —
We'd jump the life to come. — But in these cases
We still have judgment here, that we but teach
Bloody instructions, which, being taught, return
To plague the inventor: This evenhanded justice
Commends the ingredients of our poisoned challice
To our own lips.

ɔ: Hvis Mordet kunde slaa Laas for sine Følger og ved hans Bortgang gjøre Held sikkert, saa at dette Stød var Enden paa det Hele her, her paa Jorden, saa kunde vi lade det Hinsides skjøtte sig selv. Men i slige Sager er der Dom her. Give vi Undervisning i blodig Lære, saa kommer Blodet tilbage paa Læreren: denne Retfærdsmagt, der kun har én Art Maal, fører det forgiftede Bæger tilbage til vore egne Læber.

Dette ligner Villani's før nævnte «Stof», som fødes og voxer med Tyranniet; men hvad der hos ham ligger dunkelt og som et blot Udvortes i Tingene, er hos Shakespeare kommet frem til Klarhed og Helhed. En levende Magt bevæger sig i det Indre, i Macbeths og hans Hustrues Samvittighed, og udenfor, i Samfundssamvittigheden, der aner, forsker, gjennemskuer, afsiger sin Dom.

Der er Noget, som omfatter det Hele, fylder Atmosfæren, virker baade som Natur- og som Aandsmagt og sluttelig kaster et stort, bredt Lys over dem, der i Øjeblikket ere de Retfærdige, og Dødsskyggen over Macbeth. Men alligevel er det ikke dette Exempel, hvortil man skal begrænse sig overfor Shakespeare. Tagen i Almindelighed viser han sig som den Dante helt modsatte Digter, Seer, Gjenskaber. Han har gjort baade Helvede og Himmerige levende, men i Jordens Liv, i Menneskebrystet, og han har gjort dette netop saadan, at Tilværelsen fornemmes som et Ordens- og Retfærdsrige med en Horizont af det Uransagelige. Men hvis Shakespeare med sin ikke-kirkelige Religiøsitet eller sin Naturfromhed havde ud af den udvidede Forestillingskreds, som fra den antike Tid var bragt ind i hans Verden, skullet laane en Betegnelse, et Billede, et Navn for sin Grundanskuelse, saa vilde Nemesis eller Adrastea aldrig være faldet ham ind, fordi dette Ord allerede havde af den sildige italienske og franske Renaissance faaet sit Stempel i England. Bevis herpaa er hans Samtidige Francis Bacon af Verulam, der udtalte sig om Nemesis paa følgende Maade: Navnet selv betyder Hævn eller straffende Gjengjældelse. Gudinden nøjedes ikke med at tugte

de Overmodige; men hun foranledigede ogsaa, at maadeholdne og uskyldige Menneskers Lykke slog om i Ulykke. Et Exempel herpaa er Kejser Augustus, en Mand, der havde den største Lykke, og som i Sindet besad Gave til at bruge og nyde den, samt i hvis Sjæl der ikke fandtes noget Overmodigt, Letsindigt, Forvirret eller Tungsindigt. Naar denne Mand alligevel havde alle de Sorger, som Plinius skildrer, saa hidrørte det fra Nemesis![12] — Og idet Bacon endvidere «troer sig berettiget til at fortolke Mytherne med samme Frihed, som man har opdigtet dem», tilføjer han, at naar Nemesis nævnes som Datter af Oceanus og Natten, saa betyder det, at hun er Barn af Tingenes Usikkerhed (Havet) og af det Mørke og Hemmelighedsfulde i Guddommens Raad — en Tydning, der tager sig saa rimelig ud og dog er saa aldeles fejlagtig.

IV.

I det Foregaaende er altsaa vist, hvorledes en vis Nemesis-Forestilling hidrører fra en Stemning, der knyttede sig til og fik Navn fra det første Bekjendtskab med den græsk-romerske Mythologi og blev udpræget og færdig i det 16de Aarhundrede.

I det nærmest Følgende faa vi at gjøre med en Bevægelse, hvori man, uden at vide det, ofte paa fornægtende Maade, nærmer sig «Nemesis» ad anden Vej, nemlig under Løsningen af den Opgave at bryde igjennem selve den græsk-romerske Oldtid og gribe efter den hele Menneskeslægt i aandig Enhed.

Ogsaa dette rørte sig — hvad vi alt mærkede ved Natale Conti — i Renaissancen, som jo overhoved den moderne Verden, vi selv, ere fødte ud af det Brud, som den frembragte i Middelalderens Enhed under Paven i Rom og Bibelen.

I vor Tid har det taget store Dimensioner. Vi ville stige op til vor Slægts Flods Kilder, ikke blot historisk eller forhistorisk, til Pælebygnings- og Huleboerne, men videre og videre gjennem de organiske Former tilbage til den første Celle, til det første flimrende organiske Liv, der skilte sig fra den uorganiske Verden. Vi trænge os frem til den Dag, da en glødende Dampmasse skal være bleven slynget ud fra Solcentret og i sit Kredsløb have begyndt at danne Kloderne, det System, hvortil vor Jord hører. Vi gaa videre, opløse selve hin glødende Dampmasse i dens Bestanddele, sønderlemme Gasarterne, naa theoretisk til Verdensstoffet, Atomer og Molekuler, der praktisk endnu gjemme en flygtende Hemmelighed, som vi ere efter. Vi ville til det Inderste efterspore Verdens Historie, Tingenes Gang; vi ville være Herrer, Stoffets Herrer, Aandsherrer for at møde selve Aanden og enten stille os jevnbyrdige overfor den eller nægte dens Tilværelse eller falde ned for den. Dette ville vi, og Instinkt eller Evne dertil har Noget, Aanden — eller, som Nogle foretrække at sige: Tilfældet — nedlagt (instinctum) i os og ligesom sagt: Kom an!

Dette er den store Brydekamp, som Videnskaben fører hen imod, og som Lærdommen, ofte

uden at vide deraf, yder Midler til. Det er en betydende Del af vor Slægts Nemesisgang: ad den Vej fører Nemesis, og ad den Vej findes Nemesis. Men det er kun en Del; thi den moralske Higen, Lidelse og Sejr vilde jo, hvis Nogen kunde gribe den historisk, være at føje til.

Naar hin Spænding og Lidenskab, der er saa betegnende for vor Kultur, har udviklet sig af Spirer allerede i Renaissancen, saa var den unægtelig dengang tilstede paa beskeden Maade. Man stod ved Begyndelsen og maatte brydes med de første Vanskeligheder, der rejste sig ud af selve den bibelsk-barbarisk-hellenske Sammenblanding.

Foruden de to Grupper af historiske Folk, der med Nødvendighed frembøde sig sondrede: det jødiske, som trods al sin Virkelighedsgang blev ført af Vidunderet, og de hellensk-romerske Folk, der med deres Forening af Sindets Højhed og legemlig Kraft syntes frembragte ved særegen Gunst af en skjøn, smilende Natur, var der en tredje Gruppe, hvortil man blev ført baade af Jøder og Hellenere, de «andre Folk», de uformelige og ubestemmelige. De færdedes paa Randen af al Historie, kom lejlighedsvis frem i usikre Omrids, snart udvidende sig, snart trækkende sig sammen og forsvindende som Skygger. De kunde opfattes

som mislykkede Former, hvori Naturen først havde forsøgt sig, eller som djævelsk frembragte Vrængbilleder, eller som store Tugtens Ris til Gudsfolket. Men der var iblandt dem ét, som ifølge græske Beretninger kunde synes at have meddelt Grækerne Visdom, og hos hvem endog Moses havde gaaet i Skole. Der taltes om Konger, som havde regeret Tusinder af Aar tilbage, og der var Hymner, som Grækere havde hørt synge, og som efter deres Mening vare blevne sungne endnu titusinde Aar tidligere. Men veg tilbage for disse Aarstal, for dette Dyb af Tid, der laa forud for selve Skabelsen, og man stødte da ogsaa paa græske Ytringer, der gjorde det Hele tvivlsomt som Fabel. Nogle Steder fandtes Obelisker eller andre Kunstgjenstande med Hieroglyfer, Tegn, der stirrede sfinxagtig paa Beskueren og i Modsætning til den klare Hellenisme paavirkede Fantasien med noget Hemmelighedsfuldt, Trylleagtigt. Forskningen tørnede herimod som imod en Mur og kastedes tilbage i Troen paa Magi og Troldom, der baade fra bibelsk og fra romersk Side tillagdes Ægypterne.[18] Ved Alt dette droges Gemytterne frem og tilbage, til og fra en Fornemmelse af, at Verden, saadan som den blev seet, var for lille for sin egen Historie, at der var en Jernring, som maatte sprænges.

Man kunde gaa ganske andre Veje og dog støde paa Noget, der fristede som en lukket Dør i Eventyrslottet.

Essæerne havde paastaaet, at de bevarede en tidligere Tradition, Minder om en simplere og renere Religion end den mosaiske, og i et andet af de store Partier, der delte Jødedommen, det farisæiske, vedligeholdtes en hemmelig Lære, der stilledes ved Siden af den mosaiske eller skulde forholde sig til den som Aanden til Bogstaven. Hvor farlig denne Lære var, og hvor forsigtig man maatte være med at meddele den endog til Kyndige og Lærde, saaes af Historien om Rabbi Eliezer (Begyndelsen af 2det Aarhundrede), der ved at indvies i Hemmeligheden blev en «Akhar», en Anden, en fra sig selv og Loven Frafalden, og blev sat i Ban, hvoraf han aldrig løstes. Hvorledes det i Virkelighed forholdt sig med denne Hemmelighed, Kabbala, og hvorfra den var kommen, er et Spørgsmaal, som ikke er tilstrækkelig klaret endnu;[14] men i alt Fald stod den som et urgammelt Mysterium.

I de første kristne Tider havde mange af de ivrige Grublere, der staa i Historien under Navnet Gnostikere, villet skaffe Kristendommen en Autoritet udefra, nemlig fra en fjern Visdom, som skulde

stemme med den, og man kunde af de Formularer, som vare blevne brugte, naar nogle af disse Folk faldt tilføje og afsvore deres Kjætteri, se med Tydelighed, at hin «Visdom» søgtes saavel i Indien og Persien som i Ægypten.

Men alt Saadant havde forholdsvis Lidet at betyde i Sammenligning med Mindet om et Forsøg paa at rejse en Autoritet ikke blot ved Siden af, men imod Kristendommen, tilmed da dette Forsøg var gjort af en Kejser. Det var «den store Forargelse», som Kejser Julian havde givet. Ret beseet. viste sig denne Begivenhed hverken saa enestaaende eller saa sælsom, som den var bleven i populær-theologisk Fremstilling, hvorefter Julian havde rejst sig, ikke ud af Historien, men op fra Djævlen for at fornægte sin Daabspagt og haane det Hellige. Sammenhænget var, som alt bemærket, noget anderledes. Under den overordenlige Aandsvirksomhed, der ved Begyndelsen af den moderne Tidsregning og i de nærmest følgende Tider foregik i Gemytterne og navnlig i Alexandrien viste sig som en sydende Sammenstrømning af jødiske, græske og orientalske Ideer, var der en ledende Fornemmelse af, at man behøvede en Foryngelse af de gamle Religioner, en aand- og sjælfuld Forening af det Mangfoldige, Splittede, Uklare. Da

saa «det glade Budskab» kom fra Judæa, var der hos Alexandrinerne Beredvillighed til Imødekommen, ligesom der jo ogsaa fra kristen Side blev sagt, at hvad man bragte ikke var noget egenlig Nyt eller noget Vidunderligt, som ikke fandt sit Medhold i gamle hedenske Skrifter.[15] Men ved nærmere Bekjendtskab, især naar man traadte ind i den nye Menighed, maatte det snart vise sig, at der var en altfor dyb Uoverensstemmelse imellem dem, der vilde beholde de gamle Læderflasker, lade Præster og Folk blive i Mythernes Billedverden, medens de selv beskuende løftedes af den gamle Visdom, — og dem, der glødende af Vinen fra Palæstina vilde slaa alt det Gamle itu og ikke mindst de gamle Billedstøtter tilligemed Fortidens Kunst og Poesi, og som ydermere indviede den gamle Verden, de store Forfædre saa vel som de smaa, til Djævlen og den evige Ild — Alt, fordi man trods alle Mæglingsforsøg dog mente at have nys faaet direkte fra Himlen et fuldstændigt Nyt, der fordrede den mest ubetingede Underkastelse. Saa traadte man fra alexandrinsk Side tilbage igjen, ud af Kristendommen, og navnlig var dette Tilfældet med den nyplatonske Skoles Stifter, Ammonios Sakkas, hvilken Skole da igjen de Kristne beskyldte for, at den fra sit Bekjendtskab med

Kristendommen laante Ideer, som den indlagde i Hedningdommen. Det var udgaaende fra denne Skole, at Kejser Julian bebrejdede Kristendommen, at den ikke opgav sit jødiske Stamtræ for at vedkjende sig en Rod i mere universel Menneskelighed, i hans egen hedenske Fortid, og det var ligeledes i Samklang med denne Skole, at Kejseren, medens han offenlig, for at holde Riget sammen, fejrede den gamle Tempeltjeneste og bragte de vante mystiske Ofringer, selv i Stilhed og Hemmelighed forrettede sin Andagt ved at bede til den rene Aand, den Alverden bevægende og beaandende Guddom, hvem en Fortids Theologi havde kjendt.[16] Men medens Julian saaledes paa Romerrigets Tinde stillede sig som Repræsentant for Menneskehedens Urtid, lød der fra Ægypten et stort Suk, en Indsigelse imod, at Oldtiden i Sandhed vederfores Ret af de græske Billeder, den græske Filosofi, den hele græske Verden, hvortil Julian hørte. Det var hin mærkværdige Blanding af Klage og Spaadom i Skriftet Asklepios: «Ved Grækernes Oversættelses-Forsøg have vor Fortids høje Tanker tabt i Tydelighed og i Værdighed; thi der mangler Grækerfolket de store, pragtfulde Udtryk; stærke Tanker forsvinde under forblommede Ord og tilspidset Forstandsudtydning.» Og saa tilføjes: «O,

Ægypten, den Tid vil komme, da der af Din Religion ikke vil være Andet tilbage end Ord udhugne i Sten, Ord, der fortælle Dine fromme Gjerninger; men Du selv vil da være beboet af Indiere, Syrere og andre saadanne Fremmede. Da vil Din hellige Jord, Templernes Hjem, være fyldt af Grave og af Døde.» [17]

Med overordenligt Begjær, paa mere eller mindre klar Maade, søgte og behandlede man i det 15de—16de Aarhundredes Renaissance alle saadanne Hentydninger, Minder, Kjendsgjerninger. Medens den vaagnende frie, filosofiske Tænkning sluttede sig til Alexandrinerne for at finde Sandheden, Verdenssammenhænget, uden anden Autoritet end Tænkningen, Fornuften («Omnis autoritatis ratio domina est», som Ramus forkyndte i Paris), var der andre, mere poetisk-historiske Sind, der for at orientere sig i Tilværelsen søgte Hjælp hos Historien og anende udtalte sig om en Menneskeslægten iboende Storhed og om Aanden, der havde været i Sandhed levende ikke blot hos Grækerne, men ogsaa hos de Fjernere, der kaldtes Barbarer.[18] Videnskaben traadte til, greb disse Anelser, førte dem med Indsigt og Methode, og blandt de Forreste i denne Henseende staaer det store Geni Josef Scaliger, f. 1540, d. 1609, i hvem

Tidens Lidenskab og Begavelse af astronomisk, historisk og filologisk Art i vidt Omfang er personliggjort. Det var ham, der udtalte den tilsyneladende Paradox, at naar Menneskene blot kunde lære Grammatik, saa vilde de ikke saa bittert strides om Religion, hvormed han mente, at Sprogvidenskaben vilde vise, hvor megen Modsætning der blot var Misforstaaelse. Selv var han, som han selv sagde, «Herre over tretten Sprog» — et vidunderlig stort Herredømme paa den Tid. Han var den Første, der viste en saadan aandfuld Dygtighed, at han f. Ex. brugte Aristofanes og Catul til at forklare Oldtidsskikke i Ruths Bog og Højsangen, ligesom han ved sine Arbejder i det Fønikiske gav Stødet til det smukke, vækkende Fund, som Bochart gjorde.[19] Det var Scaliger, der videnskabelig lagde Haanden paa Manetho, den store Bedrager, som han kaldtes, fordi han skulde have opdigtet de lange ægyptiske Kongerækker. Scaliger kom til Erkjendelse af, at disse Kongerækker vare rent historiske, og for at faa Plads og Methode til de Tidsberegninger, der som Følge heraf bleve nødvendige, opfandt han den saakaldte julianske Periode, der begyndte omtrent 1500 Aar før Skabelsen — hvormed altsaa den bibelsk-kronologiske Jernring var brudt.[20]

Tidens Aandsbevægelse, baade af videnskabelig, filosofisk og religiøs Art, blev forsøgt omfattet af Lord Herbert af Cherbury, den engelske Krigs- og Statsmand, der under sit Ophold i Paris som Gesandt skrev et Værk om Sandheden (De Veritate, 1624) og senere en Bog om Mythologien (De religione Gentilium). Den spekulative Sætning, hvorfra han udgik, var den, at Sandheden er til, og at den viser sig for os ved Overensstemmelse mellem vort Væsen og Tingenes Væsen. Men det er ikke det enkelte, svage, usikre Individ, der kan afgive tilstrækkeligt Vidnesbyrd; kun hvad der efter ombyggelig Undersøgelse fremtræder som en almenmenneskelig Fornemmelse af Verdens eller Tingenes skjulte Sammenhæng, er sandt Udsagn om dette. Og saa paastod han, at følgende fem Sætninger vare almenmenneskelige, ikke ved særlig Aabenbaring meddelte et enkelt, udvalgt Folk, men tilhørende den hele Slægt ved Oprindelsen, ligesom Enhver af os har dem som »medfødte Ideer« — nemlig: at der er en Gud, at denne Gud bør æres og tilbedes, at Dyd og Fromhed ere de væsenligste Dele af denne Tilbedelse, at Mennesket er forpligtet til at angre sine Synder og afstaa fra dem, at det Gode og det Onde bliver gjengjældt baade her og hisset.

Lord Herbert kan med Rette kaldes Forgænger og Vejviser for Rousseau, forsaavidt han i Urtiden forudsatte en Slægt af blide, elskværdige Naturmennesker med de simpleste og reneste Anskuelser. Naar Rousseau senere lod denne skjønne Slægt være bleven fordærvet af Civilisationen, saa mente derimod Lord Herbert, at Fordærvelsen var kommen fra Præsterne. Det Lys, hvormed Menneskeslægten var født, havde disse formørket. Hvad der gik ud over hine fem Sætninger, var enten til Overflod eller ligefrem skadeligt, opdigtet, for at man kunde beherske en ængstet og trykket Slægt. Idet Lord Herbert saa vilde historisk og videnskabelig bevise dette, maatte Mythologien fornemlig undgjælde; den var, mente han, den første Præstedigtning, og idet denne forvrængede Digtning undersøges, bliver ogsaa Nemesis berørt: Imellem Gud, der sad over Himmelhvælvingen, styrende Alt, holdende Alt i Lov og Orden med usynlige Tøjler, og den oprindelige Slægt, som skuede ham, trængte Præsterne ind med skræmmende Billeder af Nemesis, Parcerne, Fatum, som traadte i den guddommelige Ordens og Verdenslovenes Sted.

Lord Herberts Betydning ligger ikke i at have paa noget Punkt ramt skarpt og klart, hans «medfødte Ideers» System blev kuldkastet af Locke, og

i mythologisk Henseende kjendte han øiensynlig ikke engang sine betydeligste Forgængere i Renaissancen. Men hvad der udmærker ham, er det store Haab, hvormed han saa fremad til Udbyttet af historisk, videnskabelig Forskning, og den personlige Inderlighed. Hans Haab knyttede sig til Scaliger, idet han med stor, sympathisk Intelligens anede eller gjættede, hvilken Brønd der vilde komme, hvor denne Mand havde gjort de første Spadestik. I Skriftet De religione Gentilium, Pg. 18, udhæver han, at Ægypten efter al Sandsynlighed «ikke har været underkastet den deukalionske Vandflod eller andre Syndfloder», og gjennem dette Land kunde det derfor haabes, at man, hvorvel dets Sprog var tabt og dets Religion forsvunden, vilde naa til «Bevis for en Kultur længe før Adam», og som vilde kaste Lys paa den oprindelige Menneskehed. Ogsaa gjorde han nogle Forsøg, der efter Omstændighederne bleve uden Udbytte, men viste et Haab hos ham om, ad sproglig Vej at naa til et vist Idé-Fælleskab i Fortiden. Inderligheden, hvormed Lord Herbert levede i sin Erkjendelse, i sin rent theistiske Verdensanskuelse — der maaske med Ret tør siges at være hans Samtidige, Shakespeares, poetiske Religion sat i Dogma —, i sin Tro paa Lyset, der var ved Ti-

dernes Oprindelse, fremgaaer af Maaden, hvorpaa han skrev sine Værker, af hans daglige Tilværelse som Husfader og endelig af hans Død.[21]

I Modsætning til ham staaer en Repræsentant for Protestantismen i dens Egenskab ikke blot af kritisk og frigjørende Magt overfor Katholicismen, men af ny, positiv bindende, kirkelig Institution, der vel vilde opretholde et venskabeligt Forhold til Aand og Videnskab, men stadig med Forbehold af Bibelens eller Theologiens Tilsyn og Overherredømme. Dr. theologiæ, hollandsk Professor, engelsk Prælat Gerhardus Joannes Vossius skrev ved Aaret 1645 sit store Værk, der omfattede romerske, græske, asiatiske, ægyptiske, germaniske, slaviske Guddomme, Tempelskikke o. s. v. og havde til Titel: De theologia gentili sive de origine et progressu idolatriæ, Om den hedenske Theologi eller om Afguderiets Oprindelse og Udvikling. Grundtanken deri er den gamle: at ligesom Menneskenes Sprog ved Babeltaarnet blev en Forvrængelse af det Hebraiske, saaledes vare de hedenske Religioner opkomne som en dæmonisk Forvirring af den aabenbarede Sandhed; men Herren havde i sin Naade aldrig ladet det sande Lys blive ganske slukt, det mærkedes endog i den dybeste Hedningdom. Bærere af dette Lys vare overalt Præsterne, hos hvem ved-

ligeholdtes en svag Tradition fra den bibelske Aabenbaring, og som meddelte Lyset til Faa, medens Folkets Mængde, den lave Pøbel, «vile vulgus», levede og døde i medfødt Uvidenhed og Overtro. Dette blev bevist ved Hjælp af Sprogforskning à la Bochart med Nimrod. Bibelens Adam var ved nogen Forvanskning i Udtale blevet til Adon og Ades, Grækernes Hades, og dette sidste betød Underverdenen, fordi Adam kom fra Jord og gik til Jord. Af Noah var blevet Janus; thi Noah opfandt Vinavlen, Vin hedder paa Hebraisk jajin, Græsk *οἶνος*, og Janus fremstilledes hos Romerne med to Ansigter, fordi Noah havde seet to Verdener, Verden før og efter Syndfloden. Lamekhs Søn Jubal, der ifølge Biblen opfandt Musiken, blev Hedningernes Apollo; Tubalkain, den første Smed, var Vulkan o. s. v., o. s. v. Paa det saaledes vundne Grundlag kunde Vossius skride frem til et Angreb og en Sejr, der laa ham meget paa Hjerte, nemlig over Scaliger og Forskningerne i ægyptisk Retning. Ægypterne, sagde han, idet han støttede sig paa Kirkefaderen Eusebios, havde lært Mathematik og Astronomi af Abraham, og det Oplyste, der var i den ægyptiske Religion, kom, tilføjede Vossius, dels fra ham, dels fra Jakobs Søn, Josef. Naar Folkets Mængde tilbad Tyren Apis, saa hid-

rørte dette egenlig fra, at Apis var Symbol paa Josef, der havde frelst Ægypten fra Hungersnød; thi Tyren eller Oxen betød det Nærende, og ved at kalde den Apis, af det hebraiske Ord Ab, Fader, vilde man betegne, at Josef havde været en nærende Fader for Ægyptens Land. Der berettes i 1ste Mose Bog, XLI, 43, at Farao for at hædre Josef lod ham age i sin Vogn, og at der blev raabt: Abrek! Dette Ord (der nu kjendes som selvstændigt ægyptisk, Ap-rekh, den Første blandt de Vise) udledede Vossius af det hebr. Ab, Fader, og rakh, spæd, blød, altsaa ogsaa øm, altsaa: ømme Fader! Græske Forfattere havde med Undren omtalt, at Ægypterne tilbade en usynlig Gud, som de kaldte Knef, og med hvem vi i det Følgende faa Adskilligt at gjøre. Vossius viste med Lethed, at dette var Hebraisk; thi Knef havde som Symbol havt en vinget Slange, og vinget hedder paa Hebraisk kanaf. Naar man saa sejrrig lod hebraisk, bibelsk Fane vaje over Ægyptens Land, hvorledes kunde da Nogen vove at tale om en virkelig ægyptisk Kultur før Abraham eller endog før Noah eller endog — det vilde man knap tage i Munden — før de 6000 Aar![23]

Blandt Navne, som han paa ingen Maade kunde udlede af det Hebraiske, var Nemesis. Vossius fremhævede, at der ved dette Navn saavelsom ved

Adrastea skulde være tænkt det Samme som ved Necessitas, den haarde Nødvendighed, eller Fatum, Skjæbnen, eller Parcerne, Ord, som Hedningerne, omgivne af Mørket, havde brugt til at betegne enten det Kolde og Strenge, hvormed Stjernerne i deres Gang ledede Alt, eller det Blinde og Tilfældige, hvormed Livet afgjordes, eller det Vilkaarlige, hvormed Dæmoner greb ind. Men i Henhold til sin Grundanskuelse fandt han dog ogsaa nogen Sandhed skjult heri, i Forestillingen om slige dæmoniske Magter, og kunde anføre en betydelig Autoritet derfor, idet den hellige Augustinus siger i sit Værk De Civitate Dei, V, Cap. 9, at det, vi kalde tilfældigt (fortuitum), og hvoraf Fortuna har Navn, ikke kommer uden Aarsag, men har en skjult Aarsag, og de skjulte Aarsager ligge enten i den sande Guds eller i visse Aanders Vilje (vel veri Dei, vel quorumlibet spirituum voluntati tribuimus). Og disse Aander ere enten gode eller onde. Naar i Spil den Ene vinder og den Anden taber, saa kan det hidrøre fra en tilstedeværende Aand, der leder Spillet, griber ind i Tærningernes Hastighed og Fald. Men baade den hellige Augustinus og Gregor den Store i hans 10de Homilie havde henvist til Kirken som Tilflugt herimod. — Sammenholdes disse Yttringer med Skil-

dringen af Fatum Christianum eller det kristne Skjæbnebegreb, saa er der vel i Verden en Lykke, der ligesom et smukt, lunefuldt Barn tumler sig i Rummet med en vis Uafhængighed og nedsender sine Gaver, og der er ogsaa en springende, farende Ulykke, hvortil Nemesis henhører — men Altsammen dæmonisk og Noget, som Kirken i sin højeste Mystik befrier Menneskene fra. Navnlig kunde dette ske, fordi kun Kirken kjendte til Kjærlighed, medens Saadant skulde have været ubekjendt for den Verden, som Nemesis hørte til.*

Ved Vossius ere vi komne til den Stilstand og det Tilbageslag, der i det 17de og ind i det 18de Aarhundrede gjorde sig gjældende mod Renaissancen, saavel mod dens Sanseglæde og Kjætteri som mod dens store, historiske Anelser eller Syn. Reaktionen var ikke blot kirkelig, men ogsaa videnskabelig, forsaavidt Tidens forskende Trang og Lidenskab vendte sig andensteds hen. Scaliger havde selv bidraget hertil, idet han bl. A. ved sin Udgave af den romerske Digter Manilius havde bragt Astronomien paa Mode i England og Frankrig og ført Interessen bort fra Manethos vanskelige Kongerækker, Ægypten, Myther o. s. v. Men Strømmen havde jo andre store Kilder. Ved Kopernikus,

Galilei, Kepler var det langsomt gaaet op for Menneskene, at Jorden istedenfor, som hidtil antaget, at staa fast som Verdensbygningens Centrum var en løs Klode, der i det umaalelige Rum svævede eller fór mellem andre Planeter omkring Solen. Men paa hvilken Maade, efter hvilken Lov kunde der være Orden og Ligevægt i denne uhyre, mylrende Verdensbevægelse, som man var slynget ud i, og som for den skræmmede Fantasi kunde ligne et vildt Spil, et Væddeløb af utallige blinde Heste? Det havde jo holdt længe og vilde vel holde en Stund endnu, men hvorfor? Kom i Farens Øjeblik en Haand frem? — Denne Lidenskab i Spørgen forenet med Dygtighed til at søge Svar fremtraadte personliggjort i Newton, der fandt »Tyngdeloven» eller paaviste den Egenskab i de fremfarende og rullende Kloders indbyrdes Forhold, hvorved Bevægelsen holdt sig i Orden. Et særegent og betydningsfuldt Indtryk frembragtes paa Sindene ved denne Art Opdagelser. Man var trængt ind i et Rum, Pladsen over det bibelske Himmeltelt, hvor Gud hidtil mentes at sidde med sit Hof; man følte sig ved denne Opdagelse saa fri og tillige saa stolt over at kunne løfte Hovedet saa højt og se saa vidt ud. For Mange blev Gud allerede dengang «husvild». Havde den tidlige

Renaissance fundet en Fortidsverden med ideale Menneskeskikkelser, Digtere, Filosofer, Krigere, som den vilde efterligne endog næsten i Gudsdyrkelse, saa fæstede nu, i det tomme Rum og overfor den mageløse Mekanik, Beundringen sig paa Samtidens Menneskeaand, der af egen Magt havde tiltvunget sig Adgang, ikke havde en Fortid at takke for Noget, stod saa uafhængig som Filosofien, der, ført af Descartes, ikke behøvede anden Forudsætning end: Eftersom jeg tænker, er jeg. Lord Herberts Mening om en Slags paradisisk Urtid blev opgivet endog af de engelske Deister, Hobbes, Toland, Tyndall, der ellers omtrentlig knyttede sig til ham, og man vendte sig hellere til et Fremtidens Paradis, som man kæmpende skulde naa til at nyde. Kamp var der, ikke blot mod Kirken, men ogsaa mod de Mangfoldige, der i Tilslutning til Kirken sad inde med inhumane Privilegier og pukkede paa en historisk Ret, som nu blev historisk Uret. Idet man bekæmpede og latterliggjorde denne, forberedte man det store historiske Brud: Revolutionen.

De egenlige Lærde, navnlig Filologer og Arkæologer, vare efterhaanden blevne en Stand, fast ansatte Embedsmænd, forskjellige fra Renaissancens Videnskabsmænd, der som oftest vare i Bevægelse

fra og til Hof og Højskole og paa Eventyr. Man krøb mere sammen, blev mere borgerlig med begrænset Udsigt, medvirkende i at udvikle Spidsborgeriet, og kunde saaledes, idet man undgik den aandfuld-fantasirige Forskning, blive solid udi det Særlige, kunde løse en Opgave, der unægtelig hørte til, nemlig bringe den begrænsede, græsk-romerske, «klassiske» Lærdom godt i Hus, ordne den vel, besørge rensede Udgaver og tyde dem i Skolerne.

Kun enkelte Mænd syslede endnu stille og dulgt, holdt den svage Traad til den anede Fortid fast, medens der paa anden Maade blev hemmelig spundet og vævet, idet Handel, Skibsfart, Opdagelsesrejser, Krige, Missionærer efterhaanden indbragte fra fjerne Lande, særlig Indien, endel Kundskaber, Sprog, hvorved en ny Verden skulde gaa op eller en gammel blive ny igjen.

Men vi staa, som bemærket, nu paa et historisk Punkt, hvor der er Tusmørke, Slaphed, Stilstand — ikke absolut, eftersom Aanden gjorde sin Gjerning, søgte Lys i andre Retninger —, og som Exempel paa dette Mørke, navnlig hvad Nemesis angaaer, kan her fremsættes, hvad der i 1ste Halvdel af 18de Aarhundrede blev samlet som videnskabeligt Indhold af denne Art.

Man stod paa Renaissancens Skuldre, men

vilde dog vrage den, i mythologiske Sager ignorere den, og i sin Selvstændighed og lærde Omhyggelighed tilvejebragte man en Samling, der har al den Fuldstændighed, hvori Nøgternhed kan se Skjønhed og Digt. Rigtignok maa strax tilføjes, at det ikke var ene Sindenes tørre Prosaiskhed, der stod i Vejen, men at der var Hindringer, som endnu, naar de fremstilles, ville for Mange tage sig ud som uoverstigelige. Det vil ikke hjælpe, om der siges, at det mest Forvirrende skjuler den rigeste, dybeste Poesi: man kan ikke tro det uden Nøgle til at lukke op. Men lad os da nu tage det frem og begynde med en Udtalelse, der viser, hvorledes man opfattede Mythologi.

Mythologi, sagde man, er Efterretning om de Fabler, som Hedningerne opdigtede om Tiderne fra Verdens Begyndelse indtil Begyndelsen af de græske Olympiader, og de angaa dels de hedenske Guder, dels besynderlige Mennesker, som enten havde en guddommelig Oprindelse eller nøje Omgang med Guderne eller selv, af forskjellige Grunde, bleve gjorte til Guder. Mythologien tjener desaarsag til Indsigt i det hedenske Afguderi, til Kundskab om den Kjendsgjerning, at Menneskene tidlig have ladet sig forlede til Overtro og til at sætte Skabninger ved Siden af den ene sande Gud.

Hvad man af Traditionen vidste om Aanderne, gav Anledning til, at man satte disse Aander op ved Siden af Gud som Biguder, med hvilke han regerede Verden. Denne Vildfarelse tog saadan Overhaand, at man efterhaanden forgudede alle Elementer og Skabningerne i samme, og ej blot de anselige og nyttige Skabninger, men ogsaa de afskyelige, foragtelige og skadelige, ej blot nogle Menneskers Dyder, men ogsaa deres Laster. Meget deraf kan man takke Grækerne for; thi vel modtoge de fra Ægyptere og Fønikiere en saadan uren Theologi; men de forøgede den med endnu flere dumme og smagløse (abgeschmackte) Opdigtelser. Alligevel var det nødvendigt at give nogen Agt paa Mythologien og holde Kundskab om den ilive: Gejstlige Mænd behøvede den til at sondre mellem Hedningdom og Kristendom; Medicinere havde ogsaa godt af den, fordi der er en Mængde Blomster, f. Ex. Narcissen, Myrthen, Rosen, hvorom Mythologien fortæller artige Historier. Ogsaa Kunstnere og Digtere burde vide Besked om Mytherne, fordi deres høje Patroner yndede og forstode mange Billeder af den Art, og endelig kunde en Hofmand, en rejsende Kavalier, en galant Kjøbmand, som ikke vilde løbe med blandt den gemene Hob, behøve at vide Noget om dette lærde Galanteri.

Hvad dernæst særlig Nemesis angaaer, er Følgende at mærke: Hun var Datter af Erebus og Natten eller af Oceanus og Natten eller af Retfærdigheden eller af Jupiter og Nødvendigheden. Det syntes urimeligt, at Nogen, der var Datter af saa mange Forskjellige, kunde være en eneste Person, og man gjættede derfor paa, at der var flere Nemesis'er. Alligevel syntes hun at være En. «Hun var en Gudinde, der straffede Menneskene for deres Overmod og derfra hidrørende Misgjerninger, men ogsaa kunde løfte de Fromme fra Støvet. Hun bliver desaarsag holdt for en streng Gudinde, selv for en Krigsgudinde, ikke mindre Gudinde for de Døde og de Forelskede; men efter Nogle er hun dobbelt, saaledes, at den Ene holder Menneskene fra at begaa Ondt, den Anden derimod bringer Straf for det begaaede Onde.»

Derefter følger den uundgaaelige Historie om Perserne og Marmorblokken, hvor hun selvfølgelig har víst sig som Krigsgudinde, og saa tilføjes, at hun, da Menneskenes Ondskab blev for stor, forlod Jorden i Selskab med Pudor, Undseelsen. Dernæst omtales hendes «Kjærlighedshandeler», blandt hvilke i Særdeleshed dette er at mærke: Jupiter forelskede sig i hende, og for at undfly ham forvandlede hun sig til en Gaas; men Jupiter

forvandlede sig til en Svane, fik Magt over hende, og hun fødte et Æg. En Hyrde i Skoven fandt dette Æg og bragte det til Leda, der lukkede det inde i en Æske, og i Tidens Fylde kom Helene ud af Ægget; efter Andre fødtes tillige Kastor og Pollux af dette Æg» o. s. v. «Hun blev i Kunsten fremstillet som et anseligt Fruentimmer, der paa Hovedet havde et Victoria- eller Sejrsbillede, i den ene Haand Grenen af et Asketræ, i den anden en Skaal, eller ogsaa havde hun i den ene Haand en Tøjle, i den anden en Alen. Hun havde ogsaa undertiden et Diadem paa Hovedet, i Diademet var en Murport, ogsaa Hjorte; hun kunde være bevinget og havde et Hjul foran sig.»

Man kunde ikke komme fra det Mærkelige, at hun ogsaa syntes at være Kjærlighedsgudinde; men da man hverken havde Evne eller Vilje til rigtig at følge Kjærlighedstanken i det Antike, fandt man en kløgtig «historisk» Forklaring, «die eigentliche Historie dieser Fabel»: Da Kong Erechteus i Athen engang vilde bygge et Tempel for Venus i Rhamnus, indviede han det til Venus Nemesia, fordi hans Moder hed Nemesis!

Skildringen slutter alligevel med et Forsøg paa at give Gudinden en vis almengyldig, symbolsk Betydning og er i saa Henseende ligesaa

skarpsindig og ligesaa vildledende som Bacons. Efter at have anført, at hun er «den guddommelige Hævn og Straf», tilføjer man, at Asketræ-Grenen, som hun paa Billeder holdt i sin Haand, hidrører fra, at man i gamle Dage lavede Spydstager af Asketræ, og Krigsgudinde kaldtes hun, fordi Gud bl. A. bruger Krigen til at straffe Menneskenes Synder. En Tømme har hun i Haanden for at betegne, at man skal tæmme sin Tunge, og hendes Hjul betyder, at hun «træder al Verdens Lykke under Fod». Hjulet er her ikke som ellers opfattet i Betydning af Lykkens eller Skjæbnens rullende, skiftende Hjul, men er knusende som det, der brugtes paa Retterstedet!

Dette blev trykt 1744 i det store tyske Universallexikon og hidrører, som man strax vil have mærket af Tonen, fra rettroende Professorer, der tillige vare noget grumme i Tanken som Folk dengang efter de store Krige og som da ogsaa Linné, om hvis Samtidighed med dem vi mindes.

Men deres alt nævnte, berømte Modstandere, «Oplysningens» Bærere, skilte sig i mythologisk Henseende ikke synderlig fra dem. Fra Banier til Encyclopædisterne finder man omtrent det Samme, naturligvis uden det kirkelige Sving samt ogsaa uden Grumhed. Sidstnævnte havde fundet om Ne-

mesis, at hun ydermere var fremstillet med en Flaske. «Denne Flaske er det Spejl, som hun bestandig viser dem, hun endnu skaaner». Selve Navnet Nemesis skulde, oversat paa Fransk, være la fatalité; «men det Hele bør opfattes som en filosofisk Fremstilling af den onde Samvittighed og dens Kvaler.»

Her have vi da med Hensyn til Nemesis Udbyttet af den Reaktion, det Tryk, den religiøse og videnskabelige Bevægelse, særlig den begrænsede Mythe- og Sprogforsken, som var fulgt efter det 15de Aarhundredes Renaissance, og vi kjende saaledes Aands-Hjemstedet for mange af de gængse Meninger, der ere anførte i det Foregaaende.

V.

Imod den tørre Forstandsretning, hvori «Oplysning» og Orthodoxi mødtes, opkom en ny Ungdom eller Renaissance, hvilken vi for den Opgaves Skyld, som her sysselsætter os, mest give Agt paa i Tyskland og dets «klassiske» Literatur, oprunden af to forskjellige Slags Paavirkninger: fra den individuelle Uafhængighedsfølelse, den Trods imod Sædvanen, den friske Natursans og vaagnende historiske Sans, hvortil Stødet blev givet ved Fredrik den 2dens første Krige, ved den elektriserende Vækkelse, som de for en Stund bragte ind i Borgerlivet, og hvortil ad literær Vej kom dels fysiske og kemiske Studier, dels Luftning fra Shakespeare og fra de engelske Deister med deres Natur-Evangelium, der forynget og forherliget blev baaret frem af Rousseau — og fra hellensk Skjønheds- og Kunstfornemmelse eller Skjønhedsandagt. Det

er disse to særskilte Tilskyndelser, der kjendes tydelig nok hos Goethe som Digter af «Götz» og af «Iphigenia» og hos Schiller som Digter af «Die Räuber» og «Die Braut von Messina». Man kan følge den sidstnævnte Retning i en Linie, der naaer fra Cimabue, Rafael, Benvenuto Cellini, gjennem Frankrig til Winckelmann, Lessing, Herder o. s. v., og som giver den græsk-romerske Dannelse, man havde fra den sorte Skole og Universiteterne, et nyt Skjær og en ny Duft.

Under denne Beaandelse blev Mythologien til noget ganske Andet end «Smagløsheder, som gejstlige Mænd burde kjende for at skjelne mellem Kristeligt og Hedensk». Den blev til skjønne, elskelige, aandfulde Billeder, der skyldtes Pietet. Beundringens Natur førte det med sig, at man saa meget som mulig vendte Blikket bort fra den dunkle Baggrund i den græske Mythologi og fra alt Uskjønt i selve det græske Liv og forelskede sig i Resten som sandt Menneskeligt eller Guddommelig-Menneskeligt. Den gamle Tredeling kom igjen: mellem Hellenerne som Naturens frie, lykkelig formede Væsner, Jøderne som bundne i Vidunderet og Barbarerne som kuriøse. Goethe sagde: «Chinesische, Indische, Aegyptische Alterthümer sind immer nur Curiositäten; es ist sehr wohl

sich und die Welt damit bekannt zu machen, zu sittlicher und ästhetischer Bildung aber werden sie nur wenig fruchten». Dette var Udtryk af kunstnersk Syn, og Goethe stod i saa Henseende støttet paa Winckelmann. Men ogsaa fra andre Sider tilbageviste man Orienten, opstillede Hellas som særskilt Verden, holdt som et Dogma paa det hellenske Aandslivs ubesmittede Undfangelse. Med sand Lidenskab rejste filologiske Professorer sig imod enhver Tanke om, at Hellenerne i nogen mærkelig Grad kunde have faaet Ideer andenstedsfra, være blevne befrugtede af andre Folks Aand, og hertil passede meget godt Forsøg, man havde gjort paa at fremstille det græske Sprog som et aldeles selvstændigt, oprindeligt.[23] Af digteriske Udtalelser om den hellenske Fortid og Mytheverden har vistnok ingen víst sig saa stemningsfuld, gribende, man kunde næsten sige smittende, som Schillers «Die Götter Griechenlands», Elegien over, at de skjønne Guder, der havde «ført salige Slægter ved Glædens lette Ledebaand», vare dragne bort, hjem:

«Ja, sie kehrten heim, und alles Schöne,
Alles Hohe nahmen sie mit fort,
Alle Farben, alle Lebenstöne —
Und uns blieb nur das entseelte Wort!»

Schiller skrev dette Digt kort efter sin Ankomst til Weimar, 1787, ligesom — kunde man næsten sige — for at godtgjøre sin Borgerret hos «den store Hedning», og omtrent samtidig udgav Herder, der allerede havde været i Weimar som Biskop (Superintendent) siden 1776, sin Afhandling: «Nemesis, ein lehrendes Sinnbild», 1786.

Det er overflødigt at dvæle videre ved, at hverken Schiller eller Goethe ansaa deres Hellenisme for udtømt i slige Stemninger som i det anførte Digt eller tillagde deres antike Helte en salig Barnlighed, der var uvidende om Skyld endog som «der Uebel Höchstes». For Herders Vedkommende maa særlig fremhæves, at han fra sin Ungdom var saagodtsom viet til at staa beundrende overfor Grækerne og tillige noget udenfor eller hinsides dem. Det, hvormed han — ved Siden af eller trods sin Theologi — traadte frem i Verden, var Fornemmelse af og Hentydning til en almenmenneskelig, poetisk Urtid. Naar Lord Herbert havde ment at skue en Urtid, et Urdyb af religiøs Renhed med de fem Sætninger, saa opfattede Herder derimod Menneskeslægten som begyndt i Poesi. Der var i dette Ord noget Usikkert og Ubestemt; men det var ogsaa netop det Vage, Stemningsfulde, hvori Herders Natur bevægede sig,

og hvori han fandt en vis Styrke. Han virkede paa Andre som en Seer, skjøndt han selv ikke kunde se klart, men følte stærkt og i geniale Glimt. Fra Menneskeslægtens poetiske Baggrund som han fornam eller gisnede, var som indbyrdes Beslægtet fremgaaet saavel Bibelen som Iliaden, Edda, Folkedigtningen, og denne Poesi med den skjønne Menneskelighed, «Humanitet», der var dens naturlige Præg, kunde, mente han, lukke og læge Tidens smertefulde Spaltning mellem Orthodoxi og Hedningdom. Hvad selve Kristendommen angik, da var den baade det skjønneste Frembrud af og det elskeligste Middel til Humanitet, i sit oprindelige Væsen uden de Mysterier og Mirakler, som man «efter rabbinsk Mønster» havde indlagt deri, en Kjærlighedens Forkyndelse «ohne Hülle und Aberglauben», den mest Menneske-elskende Deisme, «der menschenliebendste Deismus». Til Støtte for sin Mening om den mythedannende Poesi, den «evangeliske Folkedigtning», den «hellig-menneskelige Saga», behøvede han en Autoritet, hans Tro eller Anskuelse trængte, om saa maa siges, til en Daab i Urtidens hellige Vande; men her var det, at hans Forskning ikke fandt Vej, og tillige, at han undervejs blev — skjøndt stadig kristen Præst, der prædikede, viede og døbte —

greben af Spinozismen eller af en Pantheisme, som han udgav for Spinozisme, men ikke rigtig var det, og hvorfor Kant dadlede ham med Uvilje.

Hvad der gav Herder hans ejendommelige Stilling til Spinozismen, var vel en filosofisk Upaalidelighed, men hidrørte ogsaa naturlig fra, at medens Spinoza, paavirket af sin Tids astronomiske Lidenskab, havde bortvist Gud som siddende ovenfor Himmelhvælvingen med Verdens Tøjler og i Stedet derfor havde fundet Guds Væsen eller Attributer i Tanke og Udstrækning, førtes derimod Herder af sin Tids første, stærke Iver for Fysik og Kemi til at søge Gud i Tingenes Indre som Altets Sjæl eller næsten Livssaft, og han synes ikke at have vidst, at denne Livsens Saft, Tilskyndelse eller Pust — «Allkraft» kaldte han den — havde allerede Filo kaldt Logos, uden at han dessaarsag lod Gud gaa op i denne iboende, virkende Kraft, men bevarede sin theistiske Forestilling ved Siden af den pantheistiske.[24] Og saa vidste Herder heller ikke af det enge Slægtskab mellem Logos og Nemesis.

Medens han altsaa i mange Henseender syntes anlagt paa at føres hen til Nemesis i det rette Omfang, var han dog saa hindret og omhyllet, at der i hans berømte Afhandling ikke er Spor af hans Aands Uro og Søgen i alle hine Retninger.

Men den Grundtanke, som han levede for, er alligevel tilstede. Afhandlingen maa vistnok opfattes som et mærkeligt Forsøg paa, under Navnet Nemesis at byde Troende og Tvivlende, Orthodoxe og Hedninger et forsonende Møde om noget Humant, Gyldigt, Sandt i hellensk Skjønhedsform. Nemesis maatte efter Omstændighederne komme til at lide derved og blive fortegnet, og endskjøndt man endnu i Tyskland kalder Afhandlingen «klassisk», en fuldstændig rigtig Skildring af Nemesis-Ideen, maa vi i Korthed fremhæve dens Fejl og bruge den som Overgang til det formentlig Rigtige, der kommer Herders egen Livsidé mere imøde.[25]

Han begynder med at erklære Nemesis for at være af rent græsk Opfindelse. Han synes at have mistet sin egen Tanke, der kom frem i hans «Philosophie der Geschichte», Pg. 205—271: at Udviklingen var gaaet fra Asien til Ægypten og Fønikien, at disse To, «Tvillinger af samme østerlandske Moder», havde tilsammen videre uddannet Grækenland og derved Verden. Intet heraf er tilstede i Afhandlingen. Nemesis skal være en ublandet græsk Forestilling, «en af Grækernes betydningsfuldeste og skjønneste Digtninge», og ved dette Udtryk tænkte Herder end ikke paa Folkedigtningen, hvis Kilder gaa i Dybet, men

mente en sildig, udtænkt Digtning, hidrørende fra, at nogle Poeter med fin Sans for den rette Begrænsning som Betingelse baade for Værkers Fuldendthed og for Livets Afrunding og Skjønhed havde givet denne Tanke eller Idé Skikkelse, personliggjort den som Gudinde, og at derpaa Kunstnere havde givet den Marmorform. Den saaledes fremkomne Skikkelse var Gudinde for Maal og Maade, en aandfuld numen, der fint fornam enhver overmodig Fremtræden, misbilligede og straffede den. Kunstnerne havde tænkt sig hende som en alvorlig Jomfru, ren og elskelig i sit Væsen, og havde desaarsag blandt andre Attributer givet hende en Æblegren i Haanden, fordi Æblets Duft er liflig, og derhos en Alen, for at betegne, at hun maalte og vogtede paa den rette Grænse. Hun var altsaa — hvad Herder udtrykkelig fremhævede — langtfra noget Grumt, Mørkt og Mystisk som hos Linné, tvertimod: «hendes frygtelige Navn er kun ved Misforstaaelse blevet frygteligt», og hun egnede sig endnu (se Indledningen) til at blive stillet hen ved Arnen som en velgjørende Paaminderinde i Livets Velbehag, eller: Nemesis-Ideen kunde tages æsthetisk som et Krydderi i Tilværelsens Blanding.

Alligevel kunde bemeldte Jomfru-Skikkelse blive baade haandfast og frygtelig; thi hun er Gud-

inden, som «i Skjul sniger sig efter Menneskets Skridt, forstaaer med sin Jerntøjle at tvinge den Overmodiges Anmasselse og bøje hans stolte Nakke» (Pg. 416); men selv da er hun velgjørende paa den Maade, at hun ved at tæmme den Overmodiges Spand af Heste «frelser den Ulykkelige, som laa knækket under deres Fodtrin». For at betegne dette havde man til hendes Attributer føjet Tøjle og Hjul.

Det er nu egenlig en underlig Frelse at blive tagen knækket frem fra Hestehov og Vognhjul; men dette hører til den Herderske Pathos, og man kan nok forstaa Meningen: at hun er velgjørende ved at statuere et Exempel og skræmme Folk fra Overmod og Grumhed. Foreløbig glide vi da ogsaa hen over det Besynderlige, at hun fremstilles med Hjul, fordi hun frier fra Overkjørsel.

Tildels havde Herder sin pathetiske Skildring af Gudindens Fremskriden med Jerntøjler o. s. v. fra en Nemesis-Hymne af en vis Mesomedes, hvem han nok troede henhørende til den græske Oldtid, men som ifølge Zoëga var en Sofist paa Hadrians Tid.

Det Væsenlige er imidlertid for Øjeblikket at erfare, i Henhold til hvilket Princip Gudinden gjør de stærke Gjerninger. I Kraft af hvad er hun til-

stede ved Marathon? Herder siger, Pg. 398, at hun var bleven fornærmet ved Persernes Snak om Sejr, «durch die Plaudereien der Perser beleidigt», og derfor vendte hun Lykkens Hjul (thi nu har Hjulet den Betydning). Han nægter bestemt, Pg. 409, at man tænkte sig Nemesis i Forbindelse med Verdens-Retfærdigheden eller med «den i evig Dunkelhed raadende Skjæbnemagt»; men han anfører i Forbigaaende (Pg. 400), uden at studse derved, en Strofe af Digteren Antimakhos om Nemesis-Adrasteia, «Herskerinden over Alt i Verden».

Hvad var da egenlig denne Gudinde? Det har maaske bidraget til den Lykke, som Afhandlingen gjorde, at der blev noget Mysteriøst om hende, at hun saa uforklarlig var snart ganske lille, snart overmaade stor ligesom de Forbigaaendes Skygger om Aftenen ved vore Gadelygter. Et poetisk Sving, en aandrig, blomstrende Diktion, der især dengang behagede, førte Læseren hen over den principløse Skyden-ud og Skyden-ind og adskillig Disharmoni. Saaledes anføres det blandt Grundene for at antage en god Nemesis: at det er godt, naar Gudinden kommer over os i vor Ungdom — hvorved hun bliver som Ordsprogets Ave, der er god, naar den kommer itide. Men saa tilføjes igjen, at man skal være forsigtig med

at forske efter Nemesis; thi deraf kan man blive tungsindig og modløs (Pg. 418). Hvis dette er sandt, saa har Nemesis ganske vist Intet at gjøre med det Ophøjede, i Forhold til hvilket Begejstring og Rædsel frembringes! Advarselen gjentages og begrundes strax efter med den mærkelige Ytring, at man ikke skal ville vide for Meget; endog i vor Forsken skulle vi lade os advare af Nemesis og ikke gaa for dybt i Søgen efter Livets hemmelighedsfulde Indhold, men holde beskedent Maade; thi overskride vi den skarpe og fine Grænse, som i saa Henseende er dragen af Forsynet, saa møder os Følgen, saa hjemfalde vi til Nemesis ɔ: Straf.

Nu lader det sig jo — som tilstrækkelig bemærket i det Foregaaende — ikke nægte, at Tilværelsen stiller en Hindring mod os, naar vi ville trænge fuldstændig ind i dens Væsen, og at selv de, der ivrigst søge Lyset, naa et Punkt, hvor de enten maa afstaa eller blive mystiske overfor det Uransagelige. Alligevel er det Menneskeskjæbne at skulle gjøre Forsøget saa langt frem som muligt, og naar Herder her advarer imod Faren, saa overraske vi ham i et af de Øjeblikke, da han midt i Viden pludselig husker sig som Præst og søger Hvile i Troen. Men hvilken Mening man end har herom, vil man finde, at Sagen stiller sig noget

anderledes, naar man med Tanken paa de store Anliggender søger efter, hvad Menneskeheden i foregaaende Tider har ment eller følt om disse. Derhen ad skal man gaa meget langt, før man finder Vejen spærret af en Kherub, og vi udsætte os næppe for Sværdet, naar vi for det Første paavise, at Herder i denne Afhandling end ikke har ladet selve Grækerne vederfare Ret og Skjæl.

Det møder os da først, at Herder ganske forbigik Mythen om, at Nemesis havde forvandlet sig til en Gaas og indhentet af Zeus som Svane havde lagt et Æg. Denne Mythe syntes ham vel grotesk, uhellensk, ganske fremmed for den kunstnersk afrundede Jomfru-Skikkelse med den liflige Æblegren, og derfor skar han den uden Videre bort. Men en lignende Mythe fortælles ogsaa om Leda, nemlig saaledes, at hun enten selv lagde Ægget (hvori var to Børn) eller modtog det fra Nemesis, og Leda-Mythen antages beslægtet med den om Lato eller Latona, Natten, der ved Zeus fødte Solen og Maanen. I ethvert Fald, endog igjennem den Frivolitet, idetmindste for vor Sans, hvormed græske Digtere have udarbejdet Mythen, kan man skimte et Oldtidssagn om Verdens Tilblivelse, og naar

Nemesis findes blandet ind deri, burde man fatte Mistanke om, at Gudinden ikke var opfunden af græske Poeter for at betyde blot den «rette Begrænsning».

Hun var Datter af Natten. Ogsaa dette maa Herder afvise fra sin Jomfru. Han siger, at Sligt var kun en Opfindelse af dem, der vilde kalde hende en Plage- eller Hævngudinde (Pg. 391). Men dette er ganske fejlagtigt. Natten eller Mørket staaer her ikke i Forbindelse med nogen Tanke om Angst eller Trusel. Thi vel siger Hesiodos i Theogonien, V. 218, at Nemesis, Nattens Datter, er en Smerte for de Dødelige; men det havde, som senere vil sees, sin Grund i, at hun gjorde ideale Fordringer, og i «Værker og Dage», V. 399 og flg., skildrer han desuden en Datter af Natten, med hvem Nemesis paa græske Billeder kan sees sammensmeltet.[26] Om denne af Natten Fødte siger han, at Zeus har hædret hende fremfor Alle, givet hende Skjæbnemagt paa Jorden og det uendelige Hav. Denne Gudinde er tilstede i alle Livets Anliggender: Ofrer et Menneske til Guderne under Paakaldelse af hende, saa følger Lykken ham; den, som opnaaer hendes Gunst, rager højt op i Folkets Forsamling, vinder i Væddekamp, har Held tilsøes, paa Jagt, ved Agerbrug.

Hun giver Sejr og Nederlag, hun er tilstede i Retten hos hæderlige Dommere; de Store gjør hun smaa, og hun gjenoprejser de Nedtrykte. Navnet, som Hesiodos endelig giver hende, er Hekate, og de, som ville vedblive med at udlede græske Gudenavne af det fuldfærdige græske Sprog, kunne jo sige, at Hekate kommer af ἕκατος, fjern, er den fjerne Maane. Men i det Ægyptiske er der et Ord: Hekt, som betyder Herskerinde, og som er særligt Tilnavn til den Gudinde, den skjønne Orden, som ved Urguden fremkom af Khaos. Derved føres vi atter hen til Tilblivelsen og det mythiske Nemesis-Æg.

Det er sandt, at vi ved dette Sidste have gjort et Greb for tidlig fremad. Herder kunde ikke vide netop dette om Hekt — og der er vel Adskillige, som ikke ville vide det endnu —, og idet vi lade det Videre og Fuldstændigere om Betydningen «Nat» henstaa til et Følgende, hævde vi overfor ham endnu dette Væsenlige, at han i selve det Græske kunde have fundet Tilstrækkeligt og Rigeligt om Nemesis som «Herskerinde» i nøjeste Forhold til Verdensregering og Retfærdighed. Det er ligefrem forbavsende, at han har kunnet skyde dette tilside. I Dialogen «Fædros», der bæres af Menneskenes Beundring gjennem Ti-

derne, forekommer hin Beskrivelse af Gudernes og Sjælenes Tog op ad Himmelhvælvingen, af Kampen om at naa højt og faa et Skue af den evig værende Sandhed, og saa tilføjes der, at Loven for Sjælene, for deres Kamp og deres Fald og for Alt, hvad de skulle vorde paa Jorden, er sat af Adrasteia (Nemesis). Og af hele Sammenhænget fornemmes, at denne Lov og Orden har staaet for Plato, ikke som kold og haard, men som kjærlig i Strengheden. Idet Menneskesjælene efter Adrasteia-Nemesis-Bestemmelsen stige ned og fødes til Jordelivet, hver i sin Klasse, bliver Klassen ikke en Jernramme, som trykker dem sammen; men der lades dem Minder, Higen, Evne til Fremgang mod Idealet, hver efter sin Art. Selve den levende Lov og Orden, der fører dem, er aabenbart det Samme, som andensteds hedder Logos, den Alnaturen iboende, førende, styrende Fornuft, og denne Logos har kun her i sin mythiske Form faaet den Tilsætning af Blidhed, der uden Ord, for den uvilkaarlige Sans, fremgaaer af Kvindenavnet. Men hvis det nu er fornuftigt at antage, at Plato har skrevet, ikke saa meget for os som særlig for sin Tids Mennesker, saa er det ogsaa rimeligt at mene, at han ved at nævne denne rene, store, bydende, kjærlig-strenge Gudinde har havt

et Billede, en Skikkelse for Øje, som hans Landsmænd ogsaa kjendte. Søge vi et saadant Billede, behøve vi heller ikke at gaa langt; thi tætved Athen, i eller udenfor den lille By Rhamnus, stod den berømte, ti Alen høje Statue af Nemesis, der ogsaa kaldtes Nemesis-Afrodite, Nemesis-Kjærligheden, eller Urania, den Himmelske. Dette kan lyde følsomt, fremmedartet i det antike Liv, og det rette Sammenhæng blev da ogsaa uklart allerede i Oldtiden, altsom mythisk Tradition og Kjendskab til Symbolerne døde hen under digterisk Vilkaarlighed eller filosofisk Reflexion. At Nemesis var forenet med Afrodite, forklarede man i en forholdsvis sildig Tid anekdotemæssig saaledes, at en Discipel af Fidias havde villet konkurrere om at levere Athenerne en Afrodite-Statue, og da man foretrak en anden Kunstners Værk, gjorde han sin Statue til et Nemesis-Billede og fik det opstillet i Rhamnus. Nu skulde Præster og Menighed have modtaget en Statue og indviet den til Kultus, uden at den stemmede med Traditionen! Og Athenerne skulde have taalt, at den fornærmede Kunstner rejste et synligt Hævnraab, ti Alen højt, tæt udenfor deres Stad! Hertil kommer endnu, at denne Rhamnusiske Statue skulde være den selvsamme, som efter Marathon-Slaget blev udhugget af Per-

sernes Marmorblok! De to Anekdoter ophæve gjensidig hinandens Paalidelighed som historiske Vidnesbyrd. Man maa stræbe at arbejde sig gjennem dette Krat, der efterhaanden voxede op omkring Helligdommen, og naa til Gudinden eller Statuen selv. Og saa stemme alle Minder overens idetmindste i det Punkt, at Nemesis i den ene Haand holdt en Skaal, hvorpaa var afbildet Æthioper. Ogsaa dette har givet Udtydere Anledning til anstrengte og besynderlige Gisninger. Herder mente, efter Winckelmann, at ligesom Guderne med Fornøjelse gjæstede de nordlige Folk, Hyperboræerne, saaledes vare de ogsaa gjerne til Maaltid hos de sydlige, Æthioperne. Men at Nemesis, til Minde om saadanne Maaltider, skulde have beholdt Tallerkenen, grænser dog noget for nær til det Komiske. Det kan visselig undskyldes, at man i en Tid, der savnede Oplysninger, anvendte en gjættende Skarpsindighed, der næsen blev til Fiffighed; men som Regel maa fastholdes, at Mythologien i sit Væsen er simpel, stor Poesi og maa forklares med simpel, poetisk Sans. Som Rimelighed opstilles derfor paa dette Punkt, hvad allerede Zoëga formodede, at den berømte Nemesis-Statue i Rhamnus ikke var nogen ny, der hidrørte fra Perserkrigene, men at den, efter at være bleven ødelagt

af Perserne, blev i fornyet og forherliget Skikkelse udført af Fidias eller en af hans Disciple, Agorakritos, og at man med Pietet beholdt Attributer, der pegede hen paa en dybere Oldtid og fremmed Paavirkning.

Hermed ere vi naaede til en lille Højde, hvorfra er nogen Udsigt, ind i det Græske og ud i det Orientalske. Herefter vil Bestræbelsen gaa ud paa at naa til en samlet, paalidelig Oversigt i begge Retninger, og dette ville vi gaa over til efter en lille Standsning for at klare nogle Enkeltheder, der ere berørte i det nærmest Foranstaaende.

Paa det angivne Sted i «Fædros» nævner Plato ikke Nemesis, men alene Adrasteia. Naar vi her have tilføjet: (Nemesis), have vi fulgt Suidas, der i sit Lexikon gjør Adrasteia-Nemesis til Et, og hvad ellers er Skik og Brug i Oversættelser, f. Ex. Stollbergs; men dermed er Sagen selvfølgelig ikke afgjort. I det Følgende vil det ved flere Lejligheder fremgaa af sig selv, at Nemesis, nævnt rent og ublandet, indtræder i samme Storhed, som et enkelt Sted tillægges Adrasteia, og igjen, naar Nemesis trækkes ned til at betyde Misundelse, findes Adrasteia at dele samme Skjæbne.[27]

Alligevel er Adrasteia ikke ganske et simpelt

Tilnavn til Nemesis. Det Forsøg, man i Renaissancen gjorde paa at udlede Adrasteia af et græsk Verbum og lade Ordet betyde det Uundgaaelige ved Nemesis, «det, man ikke kan løbe fra», er for længe siden opgivet. Imod den græske Digter Antimakhos' Tydning: at Nemesis fik Navnet Adrasteia, fordi Kong Adrast var den Første, der rejste hende et Altar, er med Føje blevet indvendt, bl. A. af Schelling i hans «Philosophie der Mythologie», at der først maa gjøres Regnskab for selve Navnet Adrast, der ikke er historisk, men mythisk. Maaske er vor Landsmand Zoëga, Herders Samtidige, den Første, der vovede at gjætte, at til Grund for «Adrasteia» ligger et meget gammelt Navn, Gudinden Athor, som han mente, at Kekrops havde bragt Grækerne fra Ægypten, og til hvem Kong Erekhteus's Moder havde viet det Billede ved Rhamnus, der siden af Fidias blev erstattet med den berømte Nemesis-Adrasteia-Statue. Adrasteia er da egenlig Atharsteia og er i hin Form blevet til ved en Lydforskydning, der er vel kjendt og bragt under Lov i Sprogvidenskaben (ligesom vi til daglig Brug kjende noget til den f. Ex. i Mundheldet «Forord bryder ingen Trætte», hvor «bryder» er Forskydning af det svenske «börjar», begynder). Senere har man i Viden-

skaben, om end med forsigtig Omgaaen af Kong Erektheus' Moder antaget noget Lignende med den Modifikation, at Athor var fønikisk eller, i Almindelighed sagt, asiatisk.[28] — Hvad Athor virkelig var, kan formentlig kun blive klart gjennem det Ægyptiske, men naturligvis ad en anden Vej end den, der stod Zoëga aaben med hans længselsfulde, ofte geniale Søgen.

Til Skaalen, som den store Rhamnusiske Nemesis-Statue holdt i Haanden, knytter sig en ret artig Historie, hvori den græske Historieskriver og Geograf Pausanias og en kristen Kirkefader spille en Rolle. Pausanias levede i det 2det—3die Aarhundrede efter Kr., da de mythiske Minder synes at have været i stor Forvirring. Han fortæller (I. 33), at han kom til Rhamnus og ved at se Billedstøtten med Skaalen aldeles ikke kunde begribe, hvorfor Æthioper fandtes afbildede derpaa. Han spurgte Egnens Folk, og de svarede: Jo, fordi Okeanos er Fader til Nemesis. Men dette fandt han lige uforstaaeligt; thi, siger han, Æthioperne bo jo ikke ved Oceanet. Saa er det Kirkehistorikeren Eusebios, der giver et Vink til at løse Gaaden. Han omtaler nemlig i Præparatio evangelica III. 2. blandt anden Hedningdom, at Ægypterne kaldte deres Nil Okeanos. Nilen er altsaa Neme-

sis's Fader, det vil for os sige: fra Nillandet stammer hun, der skal Gaaden søges endelig løst, og der skulle ogsaa vi, nu da Adgangen er aabnet, finde en fyldigere Forklaring af Okeanos end den, Eusebios kunde give. Vi bemærke blot, inden vi gaa videre, at Ordet Æthiop hos Grækerne ikke blot betød et Folk i Afrika eller i Asien, men overhoved noget Fjernt, henhørende til gamle, dunkle Minder, «hemmelighedsfuldt og forherliget», som Heeren siger (jvfr. Baldwin, Prehistoric nations, Pg. 57 og flg. om Æthioper og Urfolket Kusch, og Rénan, Hist. générale des langues sémitiques, I, Pg. 33, 40, 53 og flg. om Kusch, Fortidens store Byggefolk).

VI.

Efter at vi nys have seet, med hvilken Storhed Nemesis staaer hos Plato og i en antik Billedstøtte, som Universets levende Orden og Lov, streng og tillige kjærlig, skulle vi nu se, i hvilken Udstrækning og med hvilke Modifikationer den samme Forestilling overhoved viser sig i den hellenske Verden, i Poesi, Kunst og Raisonnement.

Endog naar man begrænser sig til at udlede Ordet Nemesis af det græske nemein, tage Land, uddele, anordne, og nomos, Lov, finder man saa fjernt, som man er istand til at naa op i Tiderne, at Ordet eller Navnet har havt Betydning af Noget, der gaaer forud for den vedtagne Lov, af Bevidsthed om, Samviden med Ordenen, Samvittighed. Saaledes er det brugt baade hos Homer og Hesiodos. Sidstnævnte siger i «Værker og Dage», V. 198, at da Menneskenes Ondskab blev stor paa

Jorden, stege Aidos og Nemesis bort derfra, hvilke Navne paa Dansk ville være: Undseelse og Samvittighed eller Ærefrygt og Retfærdighed. I 13de Sang af Iliaden, hvor Poseidon opmuntrer Akhæerne til Tapperhed, lader Homer ham sige, V. 122, at de skulle skyde Aidos og Nemesis frem i Sindet, d. v. s. Undseelse og Samvittighed, Følelse af Pligt og Skyldighed. Paa nævnte Sted i Iliaden er Nemesis brugt rent substantivisk, ikke som Guddom, og overhoved bliver Nemesis ingensteds af Homer nævnt som Gudinde, hvilket man kan lade staa hen med den simple Forklaring, at Homer ikke omtaler alle græske Myther. Men der kan ogsaa tilføjes, at hos Homer er Nemesis optaget i Zeus som Verdensbevidstheden, Verdenssamvittigheden, Verdensdommeren. Zeus kan imidlertid være Verdens Hersker og Dommer paa to Maader: Han kan, naar han vil, herske med en Retfærdighed, som Menneskene forstaa (*νεμεσαειν*, *νεμεσιζειν*); men han kan ogsaa lade være, have en Samviden med sig selv, hvor Menneskene ikke kunne følge med ind, kort, i sit Himmerige er han almægtig, uden Baand og kan være vilkaarlig; Jorden kan ikke føle sig i paalideligt Forhold til denne Magt. Derfor er der ogsaa allerede hos Homer i Jordens Anliggender dunkelt Noget over ham, som hedder

Moira, og som kort oversat er Skjæbnen, men dog egenlig, sproglig betyder det rettelig, sømmelig Delende. Dette Rette og Retfærdige begrænser ham eller er hans egen Selvbegrænsning og er for saa vidt udenfor ham, er i Tingenes Natur. Man kunde ikke komme bort fra det Skue eller den Tanke — hvad enten man havde den blot mythisk eller udviklet ved Reflexion — at Verdensindretningen er noget Sat, indstiftet Levende, over hvilket den Sættende vel throner som øverste Princip, men som han ikke vilkaarlig kan gjøre Brud paa — altsaa en Art Verdens-Selvstændighed gjennem Autòpathi, en Ordning og Regering formedelst indre Nerver istedenfor med Tøjler ovenfra. Dette Levende, dette Verdensliv, staaer i intimt Forhold til Zeus, er mythisk talt hans Datter eller Elskerinde, og i denne skjønne Kvindeskikkelse har man da den Nemesis-Adrasteia, det Højtidsfuldt-Alvorlige, der satte Loven for Sjælenes Tog opad Himmelhvælvingen og for deres Nedstigen og Færd paa Jorden.

En Mængde Udtalelser gruppere sig herom, behandle Tanken fra alle Sider, slibe den som en Diamant i utallige Facetter.

I Tiden før Plato havde Pindar sunget om Nemesis. Af 8de pythiske Ode, V. 1—2, kan ud-

ledes, at hun er Verdensordenen i Bevægelse, Handling, eftersom hun er Søster til Hesykhia, Verdensordenens Ro. I 8de olympiske Ode, V. 114, nævner han Nemesis med de to Viljer, *διχοβουλος*, hvilket Ord kan oversættes enten, som af Pappe, i den Betydning, at hun har en særskilt, ud over Menneskekløgt gaaende Vilje, eller: at hun har en dobbelt Vilje, til Vel og til Ve. I Kunsten findes denne Opfattelse af Nemesis med de to Viljer gjengiven paa den Maade, at der, som paa smyrnæiske Mynter, er to Nemesisskikkelser, der tilsammen kjøre Vognen. Endelig, i 10de pythiske Ode, V. 44, omtaler Pindar Hyperboræerne, Folket i det fjerne Nord — det er os —, hvor man dengang troede Idealet virkeliggjort. Dette Folk, siger Pindar, er et helligt Folk, der lever fjernt fra Strid og har Agt for *ὑπερδικον Νεμεσιν*, den overmaade retfærdige.

Ligeledes havde Antimakhos sunget: «Der er en mægtig Guddom, Nemesis! Til hende have de Udødelige overdraget alle disse Tings Styrelse!» Og han havde, som alt berørt, tillige kaldt hende Adrasteia.[29]

Det sees altsaa, hvor lidt Plato ved hine Ord om Adrasteia bragte noget Særligt eller Nyt ind i den hellenske Nemesis-Bevidsthed. Selv har Plato

udtalt sig om Nemesis paa et andet Sted, nemlig i Skriftet «Om Lovene», IV, 717, hvor han siger, at et Lands Gudsdyrkelse og Samfundets Ærefrygt for de Gamle, navnlig Børnenes Kjærlighed og Pligtopfyldelse mod Forældrene, staaer under en Vogtende, som er Nemesis, Retfærdighedens Forkynderinde, *ἄγγελος δίκης*.

Til denne Forestilling om det Vogtende og tillige Beskyttende svarer et Udbrud i en af Sofokles's Tragedier. Elektra træder op overfor Moderen, Klytemnestra, der i Forening med sin Elsker Ægisth har dræbt sin Husbond Agamemnon og truet Sønnen, Orest, paa Livet. Klytemnestra mener at have baade i Husbondens og Sønnens Fejl Forsvar for sin Adfærd: «Hvad skeet er, det er skeet med Ret!» siger hun. Elektra udbryder:

«O, hør det, Du, den Hedengangnes Nemesis!»

— hvortil Klytemnestra, stolende paa Lykken, hun hidtil har havt med sig, svarer:

«Hun (Nemesis) har alt hørt, beskikket hver sin rette Del.»

Men Elektra føler, at Verdenssamvittigheden ikke vil være nøjet med denne «Beskikkelse», og baade hun og Orest blive da ogsaa i højeste Lidenskab Redskaber for denne Magt, Gudinden, der er

udenfor og i dem. (Jvfr. «Elektra», Dorphs Oversættelse, V. 773 og flg.).

I Raabet: «O, hør det, Du, den Hedengangnes Nemesis!» kan ganske vist mærkes den naturlige Overgang til Tanke om Straf og Hævn, naar Nemesis skal være ikke en kold, død Lov, men Livet i Loven, saa at den bliver fuldbyrdet; men som Ordene staa, maa de dog fortrinsvis opfattes paa den Maade, at Elektra i den høje, rene Vidende og Vogtende seer sin Faders og sin egen Skytsaand i Henhold til Ret og Billighed og Pietet. Denne Udtydning vil findes saa meget rigtigere, som der haves en Velsignelse i Navnet Nemesis. Det er ikke en blød Velsignelse, ikke en, der paakalder vidunderlig Formildelse af Handlingers Konsekvens, men en mandig, som naar en Fader vilde sende sin Søn ud i Verden med de Ord: Der skal vorde handlet imod Dig, som Du stræber at handle mod Andre. Velsignelsen lyder saaledes: «Dig beskjærme Jomfruen, den Vidende, Nemesis, som har skuffet saa Mange!» d. v. s. dem, som have villet skuffe hende, budt hende Ord istedenfor Aand og Sandhed.[30]

I denne Betydning egnede Nemesisbilleder sig fortrinlig til at bruges paa Mynter. Som Exempel kan tages den Mynt, der findes aftegnet under

Nr. 951 hos Müller og Wieseler: Nemesis er en ung, vinget Kvindeskikkelse, der blandt andre Attributer har en Grif og «et Hjul». Dette saakaldte Hjul er intet Hjul, men viser sig ved Sammenstilling at være nøjagtig det samme Tegn, som findes paa ægyptiske Gudebilleder og betyder Stad eller Land, som Guden beskytter.[31] Om Griffen har man allerede i gamle Dage, da Hieroglyferne forøvrigt vare faldne i Glemsel, vidst, at den betød Moder og Sejr. Der staaer altsaa paa Mynten i Billedskrift: Jomfruen, denne Stads moderlige Beskytterinde — ligesom et højtideligt Tilsagn om, at Mynten ærlig er, hvad den udgives for. Thi netop for at vogte herpaa, for at hun efter Omstændighederne kan velsigne eller forbande, er Skikkelsen paa Billedet hin særegne: den Vidende og Usvigelige med de to Viljer.

Samme Grundtanke, men med inderligere Udtalelse gaaer igjennem den orfiske (60de) Hymne til Nemesis. Oversat i ubunden Stil, berøvet Sprogets Sving, lyder den saaledes:

O, Nemesis! jeg anraaber Dig, Du store guddommelige Herskerinde,
Du, som seer Alt og holder Øje med de dødelige Folkeslags Liv,
Uforgængelige, højt Hædrede, den Eneste, som glæder sig over Retfærd,
Du, som sætter Skranke for den broget-skiftende, letsindige Tale,

Du, hvem alle Dødelige kjende, idet de tage Dit Aag paa deres Nakke —
Thi Du har Viden om Alt, og ikke undgaaer Dig den Sjæl,
Som i sin uordenlige Lidenskab ringeagter Fornuften.
Alt vogter Du paa, Alt hører Du, og Alt ordner Du:
Hos Dig er Dommen over Mennesket, Du ypperste Gudinde!
Kom, Du Salige, Hellige, altid de Indviede til Hjælp!
Du bevare i os et rent Sindelag, og Du standse de fjendske,
Ikke-retfærdige, overmodige og forbryderske Tanker!

Det kan her være ligegyldigt, om de orfiske Hymner ere saa oldgamle som af Nogle ment, eller ej: i alt Væsenligt sees denne orfiske Nemesis at stemme med Platos, Pindars og Antimakhos's Nemesis. Men hvis man finder noget Paafaldende i den varme og hjertelige Tone, som gaaer derigjennem, saa vil maaske en Forklaring indfinde sig, naar vi naa til det Land, hvorfra man jo allerede i gamle Dage har villet nedlede disse Hymner, nemlig Ægypten.

Imidlertid, belyst af alt det Foregaaende vil nu den egenlige Mening og Tanke i Anekdoten om Marmorblokken, om Nemesis som deltagende i Slaget ved Marathon, blive klar. Zeus stod for Hellenerne som den, der kunde give Sejr, men vilkaarlig, til hvilkensomhelst Side, hvorimod Nemesis, den i Tilværelsen levende, virkende Ordensmagt, ikke kunde lade det ske, at Hellas blev overvældet af Barbarerne. Det var efter hellensk Følelse Ver-

denssamvittigheden, Verdenssædeligheden, der sejrede ved Marathon, og indtil den Dag idag giver man dem Ret heri, uden at man netop vil kalde det Styrende ved samme Navn som de.

Det fremgaaer da som noget let Forklarligt, at man i den store og lykkelige Perikleiske Tid gjenrejste eller fornyede i Magt og Glans den ældgamle Statue, Billede paa Guddomsbeskyttelsen saavidt man stræbte at fortjene den, ligesom det kan siges, at saalænge Landets Skjød frembragte det fornødne Antal Retfærdige ɔ: Saadanne, som ifølge Syn paa hin Guddom droge og løftede Samfundet, var det den store hellenske Tid.

Til Afslutning af denne Række Nemesis-Forestillinger endnu blot dette. Der er en mærkelig Ytring hos Hesiodos i «Værker og Dage», V. 17, om en Guddomsmagt, Datter af Natten, der «boer i Landets Grund og er en Velsignelse for Menneskene», idet hun bl. A. tilskynder Manden til Daad. — Det er vel lidt voveligt at forfølge netop disse Ord videre i Konsekvens; men det er dog muligt hertil at knytte som græsk den Opfattelse af Sejrslaget, at det var Virkning af samtlige Omstændigheder i deres levende Virksomhed: af Landets Grund og Folkets Aand, der gav Tilskyndelsen, af dets Kultur, der gav Vaaben

og Erfaring, af Feltherrens Personlighed, som det havde frembragt, af hver enkelt Kriger, hvis Moder havde sendt ham ud med Kraft og god Vilje, af Valpladsens og Modstandens betingende Natur — og at denne Virkning, der samlede sig ved Marathon, blev til en ny, mægtig Aarsag, kastende en Bølge ind i Asien og tilbage paa Hellas. Alt dette var et Naturligt og dog i sin sidste Grund Forunderligt, et virkende Guddommeligt eller en Guddommens Stedfortræder i Jordens Ting som hin Adrasteia-Nemesis, der opstillet i Marathons Nærhed tillige kan sees som Historiens Genius.

Der er en anden Række Forestillinger, ifølge hvilke Nemesis mindre er en Guddom udenfor, i Universet, end en i Menneskenes Samfund levende Egenskab eller Magt. Som vi have seet, at Navnet betød Verdens-Ordenen, -Dommen og -Samvittigheden enten indesluttet i Zeus eller udskilt fra ham, saaledes findes Ordet ogsaa brugt i den homeriske Sammensætning *ἐκ νεμεσι ἀνθροπων*, i en Betydning, der gjengives ved: Menneskenes Fællessamvittighed, saaledes af Naegelsbach i hans «Homerische Theologie», Pg. 289.

Et mærkeligt Exempel paa, hvorledes Fælles-

samvittigheden kunde opfattes og bringes i Aktion, er Æskhylos's Tragedie «Eumeniderne». Her have vi Slutningen af Agamemnon-Sagnet. Orest har hævnet sin Fader og dræbt ikke blot Ægisth, men sin Moder, Klytemnestra, og saa er strax begyndt et Nyt: Eumeniderne rejse sig, fare imod ham, forfølge ham, og Apollo og Athene, der have raadet ham til Gjerningen, kunne vel forhindre de rasende Hævngudinder fra at sønderrive ham, men ikke fri ham fra Rædselen, som deres Blik og Skrig indgyde. Hvorledes løser nu den græske Digter dette, hvorledes tilvejebringer han Soning og Fred? Ved at lade Orestes dø? Eller ved et Orakelsprog? Nej. Orest flyer til Athen, og her skeer det for os Sælsomme, at Apollo og Athene, skjøndt Guder, indstævne Sagen for Menneskene, for et Udvalg af det athenske Folk. En fuldstændig Retsdebat føres mellem Eumeniderne som Aktorer og Apollo og Athene som Defensorer, og da der endelig af Menneskenes Jury skal kjendes Skyldig eller Ikke-Skyldig, viser det sig, at Stemmerne for og imod ere lige. Ifølge Loven kommer Tvivlen Orestes tilgode, han er frifunden, Eumeniderne erkjende det og drage bort. Dette er sindrig tænkt; men os interesserer her ikke saa meget Afgjørelsen som den Kjendsgjerning, at Digteren

har stillet Samfundets Samvittighed over Apollo, Solguden, der seer, og Athene, der forstaaer Alt: End dybere end disse skuer og véd Menneskesamvittigheden, naar den bliver paakaldt paa rette, højtidelig Maade. Digteren har rigtignok ikke ment ethvert Samfund, men sin Fædrenestads. Idealiserende med sin Kjærlighed og Patriotisme seer han i Athen Menneskehedens Blomst, gjennem dets Samfund har Urgudens Aande, der gaaer gjennem Menneskeslægten, udfoldet sig i højeste Form. Et saadant Samfunds Samvittighed har løsende og bindende Magt; hos den er «alle disse Tings Styrelse»; den har de to Viljer, og den er Stadens Vogter og Beskytter, ganske som vi have seet Nemesis, skjøndt Digteren unægtelig ikke har betegnet sit Værks Grundanskuelse med et Skilt, hvorpaa staaer skrevet Nemesis eller Samfundssamvittighed.

Imidlertid findes dog i den bildende Kunst Noget, der kan tjene som en Art Bevis ogsaa i denne Henseende. Paa den Gruppe, som er aftegnet hos Müller og Wieseler under Nr. 952 og af disse Lærde anerkjendes som Nemesisbillede, sees Nemesis med Skaalen i højre Haand og i venstre Arm et Overflødighedshorn. Nedenfor hende sees Athene Promakhos (den foran Stridende)

næsten som en Slags Skildvagt. Billedet synes at maatte gjøre det Indtryk, at Nemesis her er det større Omfattende, og Overflødighedshornet tilkjendegiver da tydelig nok, at her er tænkt paa en velgjørende Magt.[82]

Paa den nysnævnte Tragedies Titel og blandt Stykkets Personer have vi Eumeniderne, og her er da god Lejlighed til at se disse i Forhold til og i Sammenligning med Nemesis. Det ligger i Tingenes Natur, at Samvittigheden hyppig vil gjøre sig gjældende som Uvilje, Domfældelse, Straf, og for saa vidt maa der opkomme en vis Lighed mellem Nemesis og Hævngudinderne, Eumeniderne, Furierne. Men disse ere ikke det Høje, Rene, Overskuende, der seer samtlige Omstændigheder; de ere det ensidig, lidenskabelig Straffende. I Sammenligning med Nemesis kunne de kaldes enarmede. Naar Nemesis er Personliggjørelse af Samviden med Ordenen, Samvittighed, saa ere Eumeniderne den onde Samvittighed. Nemesis kan i sin Alvor og Strenghed vække Begejstring, Eumeniderne kun Skræk. Nemesis kan blive en Eumenide eller Erinnye, men ikke omvendt. I Tragedien blive Eumeniderne overvundne; Nemesis, «den Sejrige», giver aldrig tabt.

Idet vi berøre den hellenske Opfattelse af

Samfundet og dets Samvittighed, bliver der Anledning til at hidsætte nogle Udtalelser af Digteren Theognis, omtrent samtidig med Pindar, tidlig i det 5te Aarh. f. Kr. Hos ham samler sig paa højst udtryksfuld Maade den Tungsindighed, der kan findes spredt hos Hellenerne, tiltrods for, at de, som almindelig antages, vare et lys- og livsglad Folkefærd.[33] Tanker og Bekymringer, man vilde tro henhørende til andre Tider og andre Egne, sysselsætte og tynge ham. Af ham er Udbrudet, V. 417:

Det, som er Menneskets ypperste Held, er: aldrig at fødes,
Ikke den lysende Sol eller dens Straaler at se,
Men er man endelig født, da hurtig i Døden at ile
Og under Højen af Jord sove den evige Søvn!

Et andet Sted, V. 657, klager han over de Fristelser som Fattigdom bringer med sig:

Armod, Du Fæle, hvi sætter Du Dig paa min Skulder be standig!
Mangen fordærvelig Ting Du lærer mig, selv mod min Vilje,
Skjøndt jeg af Andre har lært fordum saa Meget og Godt! —

men selve Fristelsen og Faldet, ikke blot for Armoden, men i Almindelighed, er sat, Guderne have villet det:

Ingen er god eller ond uden ved Gudernes Magt.

Her er, som man seer, en Art Forbillede for Harpespillerens berømte Sang:

Wer nie sein Brod mit Thränen ass,
...Der kennt Euch nicht, Ihr himmlischen Mächte.
...Ihr laszt den Armen schuldig werden.

Goethe lader Sangen ende med, at «alle Schuld rächt sich auf Erden»; Theognis derimod er af den Mening, der etsteds foran er bleven anført som R. Nielsens: at Sligt er «en Overdrivelse»; thi han har iagttaget, at Nogles Skyld ikke bliver straffet paa dem selv, men paa deres Børn, og at Andres Straf bliver utydelig, skjult af Døden, hvilket er Skade, fordi det kan give Misdædere Mod, mener han (V. 205). Men ved Siden af Alt dette eller midt i denne Uorden og Forvirring, der omhyller ham med Mismod, kan det bryde frem som et Smil eller Lys, at der i Verdensgangen, i Jordens, store og smaa Ting, dog er en Redelighed og Paalidelighed, saa at f. Ex. ærlig erhvervede Penge «blive mod Ejeren tro», hvorimod uærligt Gods sviger den, som har skaffet sig det (V. 199). Men særlig beskjæftiger det ham, at der i Samfundet boer en Evne, hvorved Børnene dog kunne fries fra at bøde for Forældrenes Skyld. Velsignelsen kan komme, naar Samfundet optager Børnene og lader

dem mellem andre Borgere øves til Retfærd. Saa vil det ske, at de, V. 716:

Undgaa at bøde med Straf, hvad deres Fædre forbrød.[34]

Med den Anskuelse, at Nemesis er Samfundssamvittigheden og Verdenssamvittigheden, hænger det naturligvis nøje sammen, at Navnet, som alt omtalt, ogsaa betegnede den individuelle, forskende og dømmende Selvviden.

Ogsaa i denne Retning yder Kunsten Vejledning og Bevis.

Blandt antike Nemesisbilleder er der nogle, som vise os hende i Skikkelse af en vinget, ung Kvinde, seende sig selv i Barmen.[35]

Det er ved at se disse Billeder vanskeligt ikke at tænke paa Sokrates's berømte «Kjend Dig selv», endog i den skarpere Form: Forsk i Dig selv, døm Dig selv. Det er ligeledes vanskeligt, naar man først har faaet Øjet og Tanken ledet i denne Retning, ikke at bringe Billedet i Forbindelse med Sofokles's «Aias» og i Nemesisskikkelsen se ligesom Illustration til Tragedien. Aias, Telamons Søn, den ypperste af de græske Helte næst Akhilles, har kæmpet mod Hektor, og da Kampen ved Mørkets Frembrud blev afbrudt af Herolden, har han

af Hektor modtaget som Beundringstegn en meget værdifuld Gave, et sølvbeslaaet Sværd. Ved at modtage denne Kostbarhed har han givet efter for Noget i sin Natur, som han skulde bekæmpe, og Fjendegaven efterlader hos hans Landsmænd en Følelse, der kommer til Udbrud efter Akhilles's Fald: da hans Vaaben skulle gives «den Værdigste», bliver Odysseus foretrukken for Aias. Herover bliver han saa forbitret, at han vil dræbe Høvdingene; men selve Vreden gjør ham afsindig, saa at han anfalder Køer og Faar og nedhugger disse i den Tro, at de ere Agamemnon, Menelaos o. s. v. Ved denne Bersærkergang bliver han baade latterlig og afskyelig for Hellenerne, og da han kommer til sig selv, erkjender han, at Livet ikke længer yder ham nogen Tilflugt. Grundende og forskende stiger han tilbage til Oprindelsen, til sin egen Fejl, til «den Stund, jeg i min Haand tog denne Skjænk af Hektor». Medens han saaledes seer sig selv i Barmen, bereder han sig tillige til at møde det Rene, Strenge, Dømmende udenfor sig, Gudinden, «hvis Hævns Tyngde man kun undgaaer ved at lutre sig». Og denne Lutring er vel dels et Bad i Havet; men dels sees den ogsaa knyttet til en indre Virksomhed, hvorved man «bliver ydmyg, føler Ærefrygt overfor de store Dømmende i Sam-

fundet og hader sin Fjende ikkun saa vidt, som om han kunde atter elske os».[36] Gjennem denne Nemesis-Forsken og -Dom hæver Manden Aias sig til det Højeste, hans Natur tilsteder, og efter at have afsagt sit Skyldig over sig selv fuldbyrder han Dommen ved at styrte sig i sit Sværd, Hektors Sværd.

Ved denne Tragedies Opførelse var der Lejlighed til, at Hellenerne, naar de — som deres Sædvane var i Forbavselse eller Sindsbevægelse — raabte «Nemesis!», kunde, hver efter sin Natur, mene enten den høje Vidende eller den sælsomme, der fører Tingenes Gang.

Saavel Tragedien som Billedet kunne sluttelig bruges blandt Beviser for, at den sædvanlige Mening om Hellenernes Natur som fremmed for Indadvendthed ikke er rigtig.

Til Nemesis som den Enkeltes Samvittighed svarer ogsaa en Udtalelse af Aristoteles.[37] Han betegner ved Ordet Nemesis ikke en Personlighed eller en Gudinde, men en menneskelig Dyd, en Hang og Lyst til Retfærdighed, der med Undseelse flyer Misundelse og Skadefryd. Alligevel bliver der saa ved Nemesis noget Guddommeligt; thi den Vise, der fører sit Liv løftet over Misundelse o. s. v., lever ifølge hans Mening ikke sit Visdomsliv som

Menneske, men som paavirket af et vist Guddommeligt *(θειον τι ἐν αὐτω ὑπαρχει)*.

Det var med Homer vi begyndte for at vise Ordet Nemesis brugt fra Arilds Tid i Betydningen Samvittighed, og vi have seet dette som Grundlag i den følgende Mangfoldighed eller Nuancering. Til Homer vende vi tilbage for at forklare et Ord, der for lidt siden gled ind om Nemesis som den sælsomme. Meningen hermed vil ved nærmere Eftersyn findes nær beslægtet med Pindars og Platos senere Brug af Nemesis som Orden.

Der er en berømt eller utallige Gange omtalt Scene i Iliaden, 3dje Sang, hvor der fra troisk Side gjøres det forstandige, nøgterne Tilbud, at Alexandros (Paris), Helenes Bortfører, og Menelaos, hendes Ægtefælle, skulle gaa i Tvekamp, og at hun skal tilhøre Sejrherren. Under Vaabenstilstanden, som i den Anledning sluttes, iler Helene op paa Stadens Mur for med Længsel og Anger at se ned paa sine Landsmænd, og det er, medens hun skrider frem mod den skæiske Port, at Folkets bedagede Høvdinge, som ere samlede der, beundrende udbryde: At Troere og Grækere slaaes om hende, er sandelig *οὐ νεμεσις*, ikke Nemesis.

Hvad er da Nemesis, siden Ikke-Nemesis saa

tydelig mærkes at betyde: i sin Orden, ikke sælsomt, ikke at undres over? — Ganske simpelt: Der er to Slags Orden, én, som kan sees tydelig og med Lethed, fordi Overgangen fra Aarsag til Virkning, Leddenes Kjæde, er kort, ligger lige for, medens en anden og dog samme Orden vanskeligere sees, fordi der er flere Led, hvis Sammenhæng taber sig for det hverdagslige Blik. Naar da ved denne Lejlighed siges *οὐ νεμεσις*, ikke vanskeligt at forstaa, saa ligger heri, at selve Nemesis er den højere eller dybere Orden, det finere Sammenhæng — for det vulgære Blik skjulte, sælsomme — i Tingenes Gang.

Selve Iliaden er undertiden bleven kaldt et Nemesis-Digt, og der kunde være god Grund derfor. Et græsk Sagn sagde jo, at Helene, som havde givet Anledning til den hele Kamp, var Datter af Nemesis, og dette kan udtydes saaledes, at Nemesis selv sad inde i Troerstaden og bevirkede dens Skjæbne. Hertil vilde svare den Mening, at den troianske Krig er symbolsk og betyder det Samme som det nordiske Ragnarok, eller at Troia i det Hele, ved Siden af at have nogen Virkelighed, har maattet laane denne sin Virkelighed til Afspejling eller poetisk Gjentagelse i det Mindre af den uendelig store Menneskebegivenhed: at Skyld og Uskyld boer inde i Slægten og foran-

lediger al Livets tragiske Kamp. Alt dette kan siges; men fortrinsvis er Iliaden dog bleven kaldt et Nemesisdigt i den Betydning, som det nu være tilladt at kalde den gamle (ikke antike), ensidige: Straf, Hævn. Det kan jo heller ikke nægtes, at der fra Først af vises guddommelig Vrede og Menneskevrede, og at Lidenskaben Skridt for Skridt medfører sine Følger, indtil Akhilles maa fejre Patroklos's Ligfærd og høre Bebudelse om sit eget Fald. Hvis Iliaden var blot dette og Nemesis blot Vreden og Straffen, saa egnede hun sig til at staa ved Slutningen tilfredsstillet ved, at nu er Alt trist og tungt, nu er «al Jorderigs Lykke traadt under Fod». Men Iliadens egenlige Virkning er ikke trist og trykkende. Den bæres af Noget, som kan kaldes Følelse af en Alt omfattende Lysverden. Blandingen af det Lyse med det Triste, saa at der kommer et tragisk styrkende Moment tilstede, træder især frem ved Hektors Liv og Død. Her kan ikke være Tale om Straf ifølge den vulgære Nemesis; thi Hektor har for sit Vedkommende Intet forbrudt. Han er den reneste, højeste Personlighed af alle, en Oldtidens Bayard eller endnu Mere. I alle Forhold viser han sig ikke blot pletfri, men stor: som Søn, som Husbond, som Kriger og Anfører. Skjøndt han misbilliger sin Broders

Færd med Helene, kæmper han dog mod Akhæerne, fordi han mod dem forsvarer sit Fødeland. Han falder ikke som Gjenstand for Tugtelse i underordnet Forstand, men i Henhold til alle Menneskers eller Samfundets Solidaritet. Thi i et Menneskesamfund er den Højtstaaende, Mægtige og Førende Blomst og Frugt af de Samlede, suger paa en Maade Kraften fra dem, men giver den igjen. De Smaa, lavt Stillede, have Nytte og Glæde af den Høje, endog blot ved at se op til ham. Naar den Fremmede spørger om Byen eller Landet, udpeges den Høje: det er ham, han er vor, det er os! Hans Bedrifter ere Alles Prydelse, Kvinderne synge om ham for deres Børn for engang at faa Ære af dem. En saadan Mand nyder Samfundets Glæde finere og inderligere end de Andre og bøder dybere for de fælles Fejl. Hans Hoved, der er det skjønneste og ypperste, skal være blandt de første, som Slaget falder paa, forvandlende ham gjennem Døden til en styrkende Arv for Menneskene. Dette er ikke ganske simpelt og ligefrem, men en højere Orden og Lov: Nemesis.

Havde Homer virkelig denne Tanke? Naturligvis kan det betvivles, eftersom den ikke er udtalt i tørre Ord. Men man kunde idetmindste paavise af Hentydninger, at han i denne Hen-

seende havde omtrent samme Opfattelse som senere Solon: at Borgerne skulle føle og lide som Lemmer af samme Legeme (Plutarkhs Solon, Kap. 18). For saa vidt er Solidaritetstanken hellensk nok. Men hertil kan føjes, at Fornemmelsen af alle Menneskers Solidaritet overfor Nemesis er traadt frem i et dejligt Billede. Paa en antik udskaaren Sten, der ifølge Zoëga i forrige Aarhundrede tilhørte en Grev Münster, sees Eros føre Psykhe til Bøn i Nemesis's Helligdom, og Psykhe gaaer med bøjet Hoved og sænkede Hænder som den, der i Følelsen af sin særlige Gunst og Lykke aner eller frygter, at den overfor saa mange andre Menneskers Savn eller Ulykke indeholder en Synd eller behøver Overbærelse.

Et andet og tillige et besynderligt Billede, hvor Nemesis og Psykhe forekomme sammen, er Nr. 691 i Müllers og Wieselers Samling. Der sees Psykhe pint af Elskovsguder; en af Amorinerne fører en tændt Fakkel mod hendes Hjerte. Nemesis staaer bagved, ikke tilskyndende til Pinslerne, ikke haard eller vred, men i hin ejendommelige Stilling, seende sig selv i Barmen. Betyder dette, at man under Kjærlighedens Lidelse skal forske i sig selv, finde Kraft i sig selv? Det er vanskeligt

at besvare; men al Tanke om Nemesis som Hævn- eller Plageaand synes fjern fra Billedet.

Atter kan man spørge: Havde Grækerne en saa fin Sands, som især det førstnævnte Billede af Psykhe kan antyde? Ja og nej. De havde den aldeles upaatvivlelig ligesom Ungdommen, tilhyllet eller paa æsthetisk Maade, ikke med hel og omfattende Alvor. De kunde kun have den i Begrænsning, fordi Begrebet om alle Mennesker som tilhørende hinanden og ansvarlige for hinanden ikkun dæmrede for dem. Men hvilke Straaleglimt brøde ikke ud fra deres Dæmring!

Næst efter denne Tvivl om Grækerne i Almindelighed kan man særlig overfor hint Billede af Psykhe opkaste bl. A. det Spørgsmaal, om ikke Fortolkningen er vel fri, og om ikke hendes Gang til Nemesis og hendes Angst kunde rettelig sættes i Forbindelse med Grækernes berømte eller berygtede Mening om Gudernes Misundelse, saa at Nemesis repræsenterede denne slemme *φϑονος*. Jo, saadan kan det ogsaa vendes; men saa bør man først sætte sig ind i Tankens Gang. Det ligger jo i Verdensordenen, at Menneskelivet er begrænset, endeligt, Omskiften og Død underkastet, at Ingen kan hæve sig til fuldstændig ideal Tilværelse, at der altid i Menneskenaturen og Ka-

rakteren vil findes Noget, som staaer i Vejen, at der er «sørget for, at Træerne ikke voxe ind i Himlen». Hvis nu Nemesis er Symbol paa eller Personliggjørelse af denne sættende og satte Orden, saa bliver hun en tragisk hindrende Magt, og man udtaler dette med større eller mindre Tydelighed, ligesom selve Ordet φθονος ikke blot betyder Misundelse, men ogsaa Hindring. Saaledes ytrer Pausanias (VII, 19), at alle Elskende ere under Nemesis, eftersom de have opnaaet Livets største Lykke. Er Meningen den, at Kjærlighedens ligesom hele Livets Lykke ifølge Ordenen er af forbigaaende Art, at den Ene altid skal miste den Anden levende eller død, og at den store Lykke derfor bøder saa haardt, eller lægger Forfatteren denne Tingenes Orden ind i Gudinden som hendes personlige Misundelse overfor de Lykkelige? Overgangen fra det Ene til det Andet kan lettelig ske, naar man personificerer Stemninger og Følelser. Den sidstnævnte Tydning ligger nærmest for hos Plutarkh. I sin Biografi af Kleomenes gjør han (16de Kap.) opmærksom paa, hvorledes Aratos, der var en saa betydelig Personlighed, dog af Had til den ædle Kleomenes og især af Vrede over, at denne havde i sin Fædrenestad gjenoprettet Lykurgs Love, slog sig til Makedoneren Antigonos

og derved tilføjede Grækenlands Frihed et ulægeligt Saar. «Dog», tilføjer Plutark, «jeg skriver ikke med den Hensigt at fremføre Beskyldninger mod Aratos — thi ved flere Lejligheder har denne Mand víst sig stor og som ægte Hellener —, men for at beklage den svage menneskelige Natur, idet endog hos saa fortræffelige og udmærkede Mænd det Skjønne ikke kan træde frem uden at hjemfalde til Nemesis». Her er Nemesis aabenbart en fjendsk Hindring. Hvorledes kom den fromme Plutarkh, der ellers gjerne troede paa «det Velindrettede i Verdensgangen», til at se en saa sort Skygge henover Himlen og Jorden? Forklaringen turde være den, at det hele græske Liv, Forholdet imellem Staterne som mellem de enkelte Borgere, var ved Demokratiets Udvikling blevet gjennemtrængt af Misundelse. Det prægede sig i Grækernes Sind, at Misundelse beherskede Tilværelsen, og de lagde den ind i deres Gudsverden: Tingenes Orden syntes dem misundelig. Der var ingen hellensk «Bøgernes Bog», som gjorde en Fortids Tradition fast og hellig, ingen sikker Autoritet for, hvad man skulde mene om Guddommen. Enhver skabte og formede lidt paa Gud eller Gudinde efter sin egen Natur, efter sin Livsskjæbne, efter sin Mening om at lide Uret af Himlen. Et saadant Stemnings-

Udbrud som Plutarkhs krænkede ingen Vedtægt og passede til Tiden. Men de store Sind holdt Troen paa god Orden højt. Man har de bekjendte Steder hos Plato og Aristoteles, at «Misundelse sidder ikke i Gudernes Kor», og «Digterne have løjet meget i den Henseende». Og de store Sind have jo ikke skabt sig selv; de staa som Træer med Rødder vidt ude i Fortiden.

Om ikke til de Store, saa til de Betydelige hører Herodot, og hos ham findes en egen Brug af Ordet Nemesis, der, som alt berørt i det Foregaaende, har faaet megen Indflydelse paa Skolernes Opfattelse af Navnet. Det er i 1ste Bog, Kap. 34, hvor ikke Gudinden Nemesis, men Ordet *νεμεσις* nævnes. Den kloge Krøsos har, da Solon besøgte ham, givet efter for sin Forfængelighed og despotiske Indbildskhed og vil ansees for det højeste, lykkeligste Menneske. «Derfor paakom der ham, som der menes, en *νεμεσις μεγαλη ἐκ θεου.*» Dette findes f. Ex. hos Lange oversat ved: «Die rächenden Götter verhängten schweres Unglück über den Krösos». Men det staaer der ikke. Der staaer i ordret Oversættelse ikke Andet end, at der kom en stor *νεμεσις* fra Guden. Hvori bestod den? Deri, at Krösos næst Tabet af sin Søn oplevede at blive slaaet af Kyros, gjort til Fange, bragt paa

Baalet, men frelst ved Udraabet: «Solon! Solon! Solon!» hvorefter han blev Kyros's Ven og højthædrede Raadgiver. Naturligvis kan dette tages som «Straf», ligesom det jo overhoved vilde være urimeligt, om den Lov givende og Loven fuldbyrdende Magt ikke tillige var en Straffemagt. Men der er tillige Grund til at spørge, om Nemesis ved denne Lejlighed betyder Gudens vrede, hævnende Straf eller en ejendommelig Tilrettevisning, et sælsomt Ledende, der i sin Retfærdighed er baade forfærdende strengt og tillige skaansomt, fører et Menneskes Skjæbne, ikke ud af en enkelt Handling, men af samtlige Omstændigheder?

Men dersom alligevel Nogen overfor deslige Ytringer bliver usikker om Nemesis's Storhed, saa føre vi Tanken tilbage til de poetiske Billeder og tilføje end et. Man finder Nemesis paa Gravmæler. Der er ikke fjerneste Grund til at tyde dette, som om hun skulde være skræmmende Vogterske for Gravens Fred, og endnu mindre, at hun som Datter af Natten betød Straf og Hævn i Underverdenen; thi Pieteten sætter ikke paa Afdødes Grave et Tegn paa Fordømmelse, og desuden bliver Meningen utvetydig klar derved, at Nemesis ved saadanne Lejligheder findes nævnt enstydig med Elpis, Haabet.[38]

Saa vidtomfattende — uden at den underliggende Enhed endnu kan tydelig sees — viser sig altsaa Nemesisbegrebet. Det betegner et universelt Værende, et i Samfundet Boende og et i den Enkelte Levende; det er baade et Forskende, Skuende, Styrende og tillige dettes Virkning gjennem Gunst eller Uvilje; en Tilværelsen omfattende, strengt-skjøn Ærlighedsmagt, der heller ikke svigter i Døden.

Hermed tør det Nødvendige ansees for sagt om hellensk Nemesis-Opfattelse. Det vilde ikke gjøre Anskuelsen tydeligere eller fyldigere, om vi opholdt os videre ved, at Nemesis ogsaa kaldes Datter af Dike, Retfærdigheden, eller Søster til hende, eller Datter af Nomos (Lov) og Eusebeia (Ærefrygt), eller at Navnet undertiden bruges enstydigt med Tykhe, Lykke, Skjæbne, eller at hun — som i Euripides's «Fønikierinder», V. 183 — paakaldes som den, der i Majestæt, med Zeus's Røst, i Lyn og Torden, skal forsvare, hvad der er Ret og Helligt, og straffe Angriberne, eller endelig, at hun i et Skrift fra usikker Tid — hvad alt er berørt i Note 11 — kaldes selve Guddommen, der giver Hver Sit.

Den hele Mangfoldighed, der kan synes uordenlig og forvirrende, strækker sig langs den

Horizont, som skjæbnesvangert og hemmeligheds-fuldt omgiver Menneskelivet, tilhyller det egenlige Sammenhæng mellem Frihed og Nødvendighed. Den hellenske Aand har paa sin Maade flagret og slaaet Vingerne mod denne Horizont, der viger og dog er saa fast. Knyttet til Brugen af Navnet Nemesis har der baade været en Forestilling om Mennesket som ufrit, ført af Noget, der gjør ham god eller ond, lykkelig eller ulykkelig, et uselvstændigt Væsen, der ikke kan faa fat i sin Evne og Vilje til at staa imod — og som frit og ansvarligt, med Fortjeneste og Skyld og stillet under en Retfærd, der gjengjælder begge. Og endelig og højst har man i Nemesis seet en Tilværelsen iboende Kraft, en Magt, der i Verdens- og Samfundsbevægelsen stiller sig overfor Personligheden som skjøn, højtidsfuld, sælsomt kløgtig Orden eller som forunderlig Hindring (alt eftersom Personligheden formaaer at opfatte den), og som bydende fordrer at man skal bøje sig under den og gjenfinde sig selv i Ærlighed eller knækkes.

Skikkelsen staaer i Glans og Herlighed — ja, netop saa; thi Nemesis blev efterhaanden hos Hellenerne en æsthetisk Skikkelse, der levede i Kunsten, men ikke i Hjerterne. Med Forbigaaelse af de andre Anledninger til Forfald kan blot nævnes, at

Billeddyrkelsens Aand og Væsen medførte hos den stigende Samfundsmængde, at man satte sin Lid til det ydre Billede, til dets Bøjelighed overfor Røg- og Brandoffer, ydre Anstand og velvalgte Ord og disses formentlig magiske Magt istedenfor til den indre, sjælelige Proces og dennes sande Magi. Man haabede at kunne omgaa og skuffe selve ἰχναίη, den Vidende, «den Eneste, der glæder sig over Retfærd». Paa dette Skjær strander jo ifølge Tingenes indre Ærlighedsmagt eller Nemesis tilsidst al Sanse-Herlighed, al Hedningdom, hvilket Navn den end bærer.

Men om ogsaa Ideen blev til Sten i Symbolet, saa havde Ideen dog for at kunne skabe Symbolet maattet leve. Vi antage at have paavist dette Liv i dets Glans og kunne nu i Korthed gaa over til at se Gjenskinnet i Romerriget, hvor tillige Vink om Nemesis's Fortid træde frem paany.

Romerne ejede i deres Sprog intet særligt Ord for Nemesis, skjøndt de selvfølgelig havde den Fornemmelse, der hørte til for at modtage og anvende det græske Ord. Eftersom det allerede paa Græsk fandtes brugt i Betydning af Lykke og Haab, søgte de undertiden at oversætte det ved Fortuna og Spes, og i denne Mening ofrede de

til hende, før de droge i Krig. Men de havde en skarp Sans for, at Nemesis hverken betød Haabs Opfyldelse eller Lykke af almindelig Art, men et Herskende, der ubøjelig fordrede, at man skulde gjøre sig Lykken værdig. Derfor mente de jo ogsaa, som vi foran saa hos Gyraldi, at Nemesis var en Magt, der berigtigede Skjæbne og Tilfælde og laa i Tingenes første Spirer, og endvidere en Renhedsmagt, som Samfundet kunde ty til og finde Værn hos imod letfærdig Tale, onde Ord og Besværgelser. Nemesis-Ideen passede overhoved godt til det romerske Sind, der oprindelig var mere plumpt-ærligt, mindre snildt og sofistisk anlagt end det græske, og man kunde have Lov til at sige, at Romerne verdenshistorisk optoge Ideen, hvor Grækerne svigtede den eller vare blevne for slappe til den. Men saa havde de paa den anden Side en religiøs Formalisme, der ikke lader sig forene med Tro paa «den Forskende», og under Gjennemførelsen af den Opgave, som deres Styrke stillede dem, at erobre Verden, og under Fristelsen, der fulgte med, til at sidde som Herrer over al Jordens Rigdom og Vellyst, sank ogsaa de sammen i Blod og Dynd.

Noget betydende Nyt om Nemesis, en Udvikling af Ideen, kunne vi altsaa ikke vente at finde

hos Romerne, men derimod en interessant Tilbageskuen, en Opsummeren med Blink af ny Kundskab, hidrørende fra, at Romerriget omfattede Orienten.

Saaledes hos Ammianus Marcellinus. Han beretter i XIV, 11, hvorledes Gallus — Broder til den senere Kejser Julianus Apostata — var af Kejser Constantius bleven gjort til Medregent, men i Asien misbrugte sin Magt til overordenlige Voldsgjerninger og tillige vakte Kejserens Skinsyge, hvorledes da Kejseren med overordenlig Snedighed fik ham lokket til at rejse hjem, hvorledes han af sine Omgivelser, der stode i Kejserens Sold, blev gjort vaabenløs og dræbt, og hvorledes sluttelig disse Forrædere omkom ved deres egen Snedighed. Og saa tilføjer Ammian:

«Saadant og utallige andre Ting af samme Art bevirker undertiden — og gid det skete altid! — Adrasteia, hvem vi ogsaa kalde Nemesis, den, som straffer skjændige Gjerninger og belønner de gode, den høje Guddomsmagt, der efter Manges Mening throner højt oppe over Maanekredsen eller efter Andres Mening er en mægtig Skytsaand, som leder Enhver efter den ham bestemte Skjæbne. De gamle Theologer kalde hende Retfærdighedens Datter og lære, at hun fra en skjult Evighed skuer

ned paa Verdens Liv og Virksomhed. Hun som Dronning for alle Aarsager, som Voldgift over og Styrer af alle Ting, blander Lodderne i Skjæbnens Urne og leder de skiftende Begivenheder. Hun fører ofte vore Planer til et andet Maal, end vi havde til Hensigt, og lader paa mange Maader fremgaa modsatte Følger af vore Handlinger. Det er hende, som med uopløselige Baand omslynger de Dødelige i deres selvtillidsfulde Higen; deres Stigen og deres Fald hidfører hun efter Fortjeneste, nedtrykker og bøjer de Stolte, lader de Gode stræbe frem fra laveste Trin til lykkeligt Liv. Derfor har Oldtidens Fabel tildigtet hende Vinger, for at man kan begribe, at hun med Hast kan komme tilstede overalt; derfor har Fablen endvidere givet hende et Ror i Haanden og et Hjul under Fødderne, for at det nemlig ikke skulde blive ubekjendt, at hun, udbredende sig gjennem Elementerne, regerer Verdensaltet.»

Disse betegnende Ord bruger altsaa Ammian, med noget Hang til det Mysteriøse, men iøvrigt mere som en Kyndig og Vidende, der har Pietet for de henfarne Tiders Syn, end som En, der selv tilhører den græsk-romerske Gude- og Billedverden. Thi i religiøs Henseende indtager han en mærkelig Stilling, idet han baade synes at være ved Randen

af Kristendommen og tilliger hævder Ægypten som al Religions Vugge.[89]

En anden latinsk Forfatter, født i Afrika, Lucius Appuleius, der levede 200 Aar før Ammian, kan nævnes som mere romersk, idet han paa bestemtere Maade tilhørte Romerriget, ikke stod vaklende mellem det Gamle og det Nye, men vilde hævde det Gamle og samle det til ny Betydning, rigtignok ikke ved Hjælp af virkelig dybt eller lærdt Kjendskab til, hvad allerede da var fjern, dunkel Oldtid, men med andægtig, stemningsfuld Sympathi for det Ærværdige, for de mangfoldige Myther og Symboler, som med de erobrede Lande vare indbragte i det romerske Pantheon. Med andre Ord: han hørte til den Retning og Stræben, som vi omtalte Pg. 79 og flg., og som fandt sin Afslutning i Kejser Julian.

I Fortællingen «Æslet» eller «det gyldne Æsel», som man har kaldt den, skildrer han sig selv: hvorledes han som ungt Menneske gjennem Sanselighed, Overtro og Lidelse naaede ud til Frelse, til naadig Bevaagenhed hos den store Gudinde med de mange Navne, der alle betyde Et. Det kan her være ligegyldigt, at han i Tillid til sit religiøse og moralske Formaal har, ligesom i vor Tid f. Ex. Alexander Dumas fils, dvælet lovlig meget og med

pikant Fremstilling ved Sanseligheden, og at han derfor har havt samme Skjæbne som undertiden Dumas, idet man har kaldt hans Bog umoralsk. Hvad det i Øjeblikket kommer an paa, er hin Gudinde, der aabenbarer sig for ham, og hvis Naade han gjennem Lidelse opnaaer. Han kalder hende (i 11te Bog) bl. A. den Rhamnusiske ɔ: Nemesis-Adrastea, Bellona, Hekate; men «Indehaverne af Menneskenes ældste Visdom, Ægypterne, kaldte hende med det sande Navn, Dronning Isis».

Vil man nu bruge dette som Fingerpeg i den Retning, hvor der skal søges, saa gaaer man videre og finder i Plutarkhs Skrift «Om Isis og Osiris», Kap. 56, at der var Slægtskab imellem Isis og hin Athor, der, som foran bemærket, antages at være Grundordet i Adrasteia.

Der er ikke Grund til nu at standse og gjøre et Tilbageblik paa, hvad Andres Skildringer af Nemesis have manglet, og navnlig hvor overordenlig Meget Herder i sin «klassiske» Afhandling har overseet, udeladt eller misforstaaet. Men det bør tilføjes, at allerede vor oftnævnte Landsmand Zoëga kritiserede ham og ærbødig fremhævede overfor den berømte tyske Forfatter, at han vel kunde have Ret, forsaavidt han støttede sig paa enkelte antike

Digtere, men at han næppe havde udtalt hele Nemesis-Begrebet. For sit eget Vedkommende havde Zoëga en instinktmæssig stor Forestilling om Nemesis: han »beundrede Nemesis's Veje, som man plejer at beundre Forsynets«. Herder selv kom — efter at have lagt skjøn Retfærd ind i Adrasteia som en særlig Skikkelse — tilbage til Nemesis, om ikke med større Syn, saa med større Anelse og vilde, som det synes, i »Postscenien zur Geschichte der Menschheit«, indføre Gudinden talende, lade hende forklare Historiens Gang og dulgte Formaal. Men det blev kun til et lille Brudstykke.

Hvad Herder upaatvivlelig vilde, som man siger i daglig Tale, have givet Aar af sit Liv for at se og være med om at skildre, nemlig Navnet »Nemesis« som knyttet til en stor, almenmenneskelig Skuen i en Oldtid bag Oldtiden, maatte efter Tidens Vilkaar være nægtet ham. Det maa indrømmes, at hvad Plutarkh siger hist og Appuleius her, og meget Andet, der ganske vist burde været medtaget i en videnskabelig Afhandling, dog blot kunde blive utydelige Vink, som man ikke formaaede at følge ind til noget Sikkert. Først i det Øjeblik, da Ægypten selv rejser sig og taler med, faaer man at vide, hvor halvvejs rigtige slige græskromerske Udtalelser vare.

Saa faaer man ogsaa at se, hvilken simpel, skjøn Forbindelse der er mellem det tilsyneladende groteske Sagn om Nemesis som Gaas og Platos Adrasteia og den store Rhamnusiske Statue, og Attributerne, som Gudinden har paa Hovedet, i Hænderne eller ved Foden, kan man tyde paa en Maade, der løfter dem ud over fantastisk forvirret Hedningdom og ind i poetisk Sandhedstale. Vi have allerede i Forbigaaende nævnt Gribben og det saakaldte Hjul som Tegn eller Ord, der i simpel Oversættelse antyde Sejr og Beskyttelse. Man vil med nogen Overraskelse — og vi tro at kunne tilføje: en Overraskelse med Behag — længere hen se, hvad virkelig Betydning der laa i Tegnet, som er blevet kaldt en Tømme, en Jerntøjle, en Slynge, eller en Svøbe.[40] Man vil ogsaa erfare, hvorfor der i Gudindens Diadem sprang Hjorte, og hvorfor der i samme Diadem var en Murkrone eller en Fæstningsport. Det vil sees knyttet til noget saa Simpelt og tillige Stort i Tanken, at det forstaaes, hvorfor en saadan Personlighed findes — som undertiden den græske Nemesis — afbildet i Kaabe besat med Himlens Stjerner. Videre erfares, at den Alen, Gudinden holder i Haanden, ikke er Tegn paa Maal og Grænse i ringe Forstand, men paa noget langt Mægtigere, Majestætisk.

Grenen eller Kvisten, som hun ogsaa holder i Haanden, er hverken af en Ask med Hentydning til Strid og Krig eller af et Æbletræ for at betyde Duft, men fra et ganske andet Poesiens eller Religionens Træ og staaer i nøje Forbindelse med Skaalen, hvorpaa der var Æthioper, og med den Kjendsgjerning, at hun afbildedes paa Gravmæler og blev kaldt Haabet.

Men for at faa dette klarlig bevist maa vi til Ægypten. Man kan dristig udfordre alle andre Mythologier, de give ingen Vejledning og Tydning, Oplysning findes kun i Ægypten, hvor jo ogsaa, som vi alt have seet, mangfoldige Minder, Gjætninger, Anelser vise hen. Vi maa se dets Billeder og søge at forstaa dem ved Hjælp af dets Sprog, som den græsk-romerske Oldtid ikke kjendte eller ikke formaaede at benytte til Udlægning af de urgamle, arvede Symboler. Altsaa til Ægypten!

VII.

Men den Reise, vi skulle gjøre, er ikke den almindelige, paa Jernbane og Dampskib over til det Land Ægypten, som altid har ligget der; vor Vej er en historisk Vej gjennem Tiderne til Landet forsvundet og gjenfundet. Vi maa slutte os til de første Opdagere, til dem, der stode paa Tidernes Rand, længselsfulde, anende, gjættende, og til dem, der kom over. Det var ikke netop Nemesis, som de søgte. De havde et Formaal, som Nemesis i sin vulgære Betydning, i sin Lidenhed og med sit fjendske, truende eller begrænsende Væsen slet kunde passe til; det vilde for de Fleste have lydt uvenligt eller ildevarslende, om Nogen havde sagt: Nemesis føre Eder!

Alligevel, der staaer ved Hovedindgangen til Kristiansborg Slot en Nemesis-Statue udført af Bissen efter en Skitse af Thorvaldsen. Uden

at være Efterligning af et enkelt hellensk Værk er den efter hellensk Mønster og har, ikke de fuldstændige, men nogle af de betegnende Attributer. Det er en kvindelig Skikkelse, der i højre Haand holder et Ror, har venstre Arm bøjet paa den særegne, Maal-betydende Maade, idet hun løfter Drapperiet ved venstre Skulder, og endelig er der bag venstre Fod den lille Ting, der ligner et Hjul. Men hvad der mest falder i Øjnene og gjør Virkning, er Kvindeskikkelsens Majestæt og Roret: hun fører Skibet med Magt og Vælde, hun staaer for Styret.

Statuen vilde kunne bruges som Titelbillede over en stor historisk Skildring i Almindelighed og af Ægyptens Fund i Særdeleshed, nemlig som Symbol paa en Egenskab, en Magt, en Tilskyndelse, der ligger i Menneskene, betager dem som en Lidenskab og fører dem fremad, med Famlen i Mørke og mellem Hindringer, men alligevel ad den lige Vej og dog den sælsomste — fører dem som det skjulte Styrende i Slægtens store Instinkter netop hen til det Punkt, som Alle have ønsket og Ingen tænkt.

Seet herfra staaer Ægyptens Skjæbne, dets Forsvinden og Gjenkomst, som en verdenshistorisk Roman eller en Illustration af Nemesis's Verdens-

gang. Gangen er, at Ægypten efter flere tusinde Aars Kultur blev affældigt, ikke kunde bære sin egen Fortids Ideer og døde af Alderdom mellem yngre, senere udviklede Nationaliteter. Landet havde mistet sin nationale Selvstændighed; de Dannede lærte deres nye Herrers Sprog, det græske; det hellige Sprog lød som hul Klang indenfor Templerne; Folkedialekten blev blandet med Græsk; græske Skrifttegn med Tilføjelse af et Par for særegne Lyd særlig opfundne Tegn bleve især af kristne Forkyndere brugte istedenfor de gamle Tegn, hvori man ikke engang kunde skrive den hellige Aand uden at bruge en Fugl, som ogsaa hos Hedningerne havde betydet hellig Aand, og endelig blev denne Folkedialekt, det koptiske Sprog, ved Blanding med de nye Erobreres Sprog, det Arabiske, saagodtsom ukjendelig i sit Slægtskab med det Gamle.

Saaledes blev Lidet eller Intet tilbage uden hint store Suk, hvormed Ægypten var død ligesom med Paakaldelse af sin Ret til at gjenopstaa.

Vi antage at have i det Foregaaende vist nogenlunde tydelig, hvorledes dette Suk og andre Omstændigheder virkede baade æggende og vejvisende og tillige forvirrende i den begyndende, nye Kultur, Renaissancen, hvortil vor Kultur støtter sig. Vi have ligeledes seet, hvorledes Scaliger

gjorde et kraftigt Greb efter Ægypten, men hvorledes det maatte blive frugtesløst, fordi Tiden ikke havde Oplysninger nok til at hjælpe ham, og fordi dens Lidenskab førte andenstedshen, til andre aandige Erobringer.

Men hverken dette og ejheller den tilsyneladende Tilbagegang, da den store, uafhængige historisk-filologiske Forsken veg for Specialstudier under Theologiens Beskyttelse, kunde bringe Ægypten helt ud af Menneskesindene, saalidt som dets Navn kunde forsvinde af Biblen og græske Skrifter. Saasnart Omstændigheder — som her ville findes berørte i Skildringen af Sproget — bragte nyt Liv i sproglig-historisk Forsken, slog ogsaa den ægyptiske Glød op i Lue.

Det kan her være tilstrækkeligt at nævne nogle faa Mænd og da først Jablonski, Professor i Frankfurt a. d. Oder, der for at opdage Ægyptens «fromme Gjerninger» med overordenlig Flid samlede alle Vidnesbyrd, han kunde overkomme fra Grækerne, og som virkelig i sit «Pantheon Aegyptiorum», 1750—52, naaede til en Oversigt, der, hvad nu kan skjønnes, indeholdt paafaldende rigtige Ting, men saa blandede med Upaalideligt og Vrangt, omtrent som naar man af Nilens nedre

Løb vilde bestemme de Strømme og Søer i det indre Afrika, hvorfra den kommer.

De hermetiske Bøger, hvori hint mærkelige Suk var, bleve tagne under særlig Behandling af Christopher Meiners, Professor i Göttingen, 1775. Han fremtræder som en Universitetslærer af den gamle Slags, kundskabsrig og skarpsindig, uden synderlig Fantasi, ængstelig overfor det Nye, der kunde lede Ungdommen vild og gjøre den usikker i Troen, men tillige — hvad den gamle Skole ikke altid var eller er — beredvillig til at komme det Nye imøde, naar der viste sig nogen videnskabelig Sandsynlighed. Formedelst Ærligheden i hans Skrift «Versuch über die Religionsgeschichte der ältesten Völker besonders der Aegypter», vil det staa blandt Mindesmærkerne om Videbegjærlighedens Gjætning, Møje, Smerte i hin Dæmringstid. Overfor det Usikre og Forvirrende i de nævnte Bøger[41] kom han til det Resultat, at der om Ægyptens «fromme Gjerninger» ikke fandtes noget Paalideligt, og skimtedes der end noget Særegent, som man ikke kunde bortvise, saa blev det uigjennemtrængeligt, «ligesaa dunkelt og uløseligt som selve Hieroglyferne» (Pg. 282). Og at ville læse Hieroglyferne var jo dengang og endnu langt

inde i vor Tid det Samme som at ville «krybe til Maanen».

Men hverken Tvivl eller Kritik kunde betvinge den trylleagtige Magt, som Ægypten udøvede, og et Exempel kan i saa Henseende tilføjes fra England, nemlig i Lord Monboddo, en Videnskabsmand og grand seigneur med dristige og sære Tanker og dog meget konservativ. Han aftog ærbødig sin trekantede Hat for Kirke og Sognepræst og de nedarvede Skikke, medens han vægrede sig ved at anerkjende f. Ex. Biblens Lære om Skabelsen. Videnskabelig, mente han, maatte man begynde med en Tid, da Menneskene havde været Dyr eller i en dyrisk Tilstand, og vel havde de da ved Samliv kunnet udvikle en Art Sprog, men ingenlunde et saadant som det eller dem, der bære vor Kulturtids overordenlige Rigdom af Ideer: det egenlige, sande Menneskesprog var kommet fra Ægypterne — men hvorledes havde de faaet det? Der hørte hans raison op, og han kunde ikke finde anden Forklaring end, at enten maatte deres Selskabelighed have en uforklarlig Ælde, eller Sproget maatte hidrøre fra et Væsen med uforklarlig Begavelse, til hvilket der hentydedes med Navnet Thout. (On the origin and process of language, 1779—92, I, Pg. 158 og flg.). Sært,

som dette Sidste er, bør det dog ikke skjule den dybere Tanke, der var hos ham, at forud for den nuværende Menneskehed er gaaet en anden, sprogløs eller idé- og sprogfattig, ligesom man endnu f. Ex. paa Sydhavsøerne finder en Race, der ikke kan modtage vor Kulturs Tanker, men maa dø under dem. Imidlertid, det Anførte viser Maaden, hvorpaa Lord Monboddo bidrog til at rette Samtidens Tanker studsende og begjærlige mod Ægypten.

Med samme Lidenskab som Lord Monboddo, men mere betydende med sin Gjætning og sit Arbejde staaer Zoëga. Meiners havde sagt, at den ægyptiske Fortid vilde vedblive at være en ligesaa uløselig Gaade som Hieroglyferne — Zoëga skred til den Gjerning at løse dem. Forsøg af denne Art vare gjorte allerede i det 17de Aarhundrede, navnlig af den lærde Jesuit, Pater Kircher; men det Hele var blevet til humbug eller mildest talt en Spøg, hvormed han morede og narrede Hofdamer. Andre Forsøg endte med, at f. Ex. en Indskrift paa en Obelisk skulde være den 100de Psalme, i hvilken Fantasi altsaa laa den stadige Tanke, at Ægyptens Kultur havde været et Afkladsk, cliché, af den hebraiske. Zoëga gik til Arbejdet uden forudfattet Mening om, hvad der skulde eller burde findes. Han blev ikke drevet

af nogen stærk religiøs eller mythologisk Interesse; thi, naar Alt kom til Alt, antog han ligesom Rasmus Rask, at Mythologien kun var forvrænget Historie. Men de hemmelighedsfulde Tegn fængslede ham, virkede paa ham som Sfinxen i Sagnet, gjorde hans Liv ildfuldt og betydeligt. Til en vis Grad kan siges, at han førtes frem uvilkaarlig, at han var ligesom Personliggjørelse af sin Tids Attraa, og som Tiden var ufærdig, utilstrækkelig forberedt i den Henseende, syntes han af Natur mere egnet til at skulle være en melankolsk-længselsfuld end en lykkelig besiddende Elsker. Men med denne Længsel udrettede han forholdsvis Betydeligt, fik samlet og ordnet eller klassificeret 958 Tegn og gjorde en Opdagelse, der senere kom til Nytte, nemlig at Tegnet ikke var et Ord eller Bogstav, men kun omsluttede et Navn.

Overfor ham møde vi igjen Herder paa ret betegnende Maade. Herder havde, som tidligere berørt, idetmindste paa dunkel Maade villet udlede en Kultur fra Ægypten; men da der ved Engelskmændenes Erobringer i Indien begyndte at lyse et nyt Morgengry over Sanskrit, og da William Jones 1789 udgav en Oversættelse af «Sakuntala» — da tog Herder som saa mange Andre fejl af dette sildige Brahmanske, mente, at man allerede var naaet til

Menneskeslægtens Vugge, eller saa i Sakuntala-Skikkelsen Poesiens Genius fra Urtiden, og fik i denne smukke æsthetiske Drøm Digtningen oversat paa Tysk netop før sin Død, 1803. Imens, under sin nye Begejstring for Indien, lod han Ægypten fare og ytrede, hvad ofte blev gjentaget senere, at et aandfuldt Folk ikke vilde have brugt symbolske Tegn, men ordenlige Bogstaver, og at derfor Søgen efter Hieroglyfernes Mening ikke kunde give noget Udbytte. Zoëga stillede sig mismodig-tvivlende overfor det Indiske, men blev paa samme Tid nedstemt i sit eget Haab og indrømmede, at han ikke havde bestemt Tro paa at finde Noget i Hieroglyferne uden maaske astronomiske Minder. Og alligevel kunde han ikke løsrive sig fra et dunkelt Haab og fra Arbejdet; han vedblev dermed, som han selv siger, «til Brug for en lykkeligere Tid, der skulde formaa at løse Gaaden», og sit betydelige, tilskyndende Bidrag dertil, det store latinske Værk «Om Obeliskerne», fik han færdigt 1796.

Det Forestaaende har víst Exempler paa den ægyptiske Bevægelse hos forskjellige europæiske Nationaliteter; men mest afgjørende blev den i Frankrig: her traadte den ud i Handling. Det hidrørte fra, kan man sige, at Frankrig overhoved er

det Land, der dristigst fører Ideer over i levende Virkelighed; men med Hensyn til selve Ideers Opkomst og fremskyndende Magt maa vistnok særlig udhæves, at Frankrig var nærmest til at optage Renaissancens Tanker og gjennemføre dens Gisninger og Haab, fordi dette Land mest af alle Lande staaer paa Renaissancens Standpunkt, i dens stridende Modsætninger af Katholicisme og Vantro, i dens sanselige, baade nydende og forskjønnende Livsenergi, i dens Bøjelighed overfor store Personligheder, der vovede det Usædvanlige med Brud paa dagligdags Lov og Orden, og endelig i dens Tilknytning til Middelalderens Mystik og Eventyrlighed.

Ludvig d. Helliges Korstog til Ægypten var ikke glemt i Frankrig. Bossuet havde mindet Ludvig d. 14de om «de vise Kogleres» Land og om Landet, hvor Kristus havde været i sin Barndom — ikke for at opfordre til et nyt Korstog, men for at løfte Kongens Sind i Forestillingen om en stor Mission, som der fra hin Tid var af Forsynet tiltænkt Frankrig i Orienten, og som tillige skulde bringe aandig Forfriskning tilbage til Frankrig.[42] Dette var en religiøs-aristokratisk Fornemmelse; men den havde Noget ved sig, som tiltalte Folket i Almindelighed og blev gjemt hos det.

Voltairianismen saa ligeledes med Velbehag paa Ægypten: der havde Moses «faaet al sin Visdom hos Verdens første Filosofer», og der havde man bygget Pyramider i en saa fjern Fortid, at den hellige Skrift maatte formene Folk at tænke sig den, som Marquis d'Argenson skrev i Lettres juives, III, Pg. 212—14, 1764.

Vi have i det Foregaaende seet, at man allerede i den tidlige Middelalder havde af Biblen draget den Slutning, at baade Moses og Ægypterne kjendte til Alkymi, Magi, Guldmagerkunst, samt at man havde et Sagn om Kejser Diocletian, der lod opbrænde alle de ægyptiske Skrifter, som indeholdt «den hemmelige Kunst», for at nemlig Ægypterne ikke skulde skaffe sig Guld til et nyt Oprør. Denne Slags Forestillinger bleve gjenoptagne og 1758 sammenarbejdede med Mythologi i et højst mærkeligt fransk Skrift.[48] Det er et Værk af virkelig, stor Lærdom og Kjendskab til Mytherne, nu og da ligefrem forbavsende med Klarsyn paa deres Enhed. Men al denne Kundskab og Indsigt var for Forfatteren kun Middel til at bevise den fantastiske Paastand, at de ægyptiske Præster havde søgt og fundet Livselixiret, de Vises Sten, og at de ogsaa ved Hjælp af dette Grundstof havde været istand til at forvandle Metallerne og frem-

bringe Ædelstene. Opdagelsen hidrørte oprindelig fra en mystisk Person, Hermes Trismegistos, og gjennem faa Udvalgte, som han havde meddelt sig til, var den gaaet videre fra Ægypten til Gymnosofisterne i Indien, Magerne i Persien, Khaldæerne i Assyrien, Druiderne i Gallien, til Homer, Thales, Orfeus, Pythagoras. At der hos Alle disse kunde opdages en vis Enhed, viste ikke hen paa en fælles Gudsbevidsthed eller Gudsanelse, men paa en fælles Kundskab om hin store Hemmelighed; Gudenavnene vare kun opfundne som Tegn paa Kræfterne i Livselixiret, og Hieroglyferne vare opfundne som Symboler med dobbelt Mening, en, der syntes at hylde Guder og Overtro, en anden for de Indviede. Der er ingen Tvivl om, at denne Bog hjalp til at forberede den Begejstring og Tro, hvormed man nogle Aar senere modtog Cagliostro, da han fremtraadte som Bærer af et ægyptisk Frimureri, i hvis højeste Grader Menneskehedens Gaader skulde løses for de Indviede og Elixiret rækkes dem. En Tid som vor, der i vidt Omfang har seet Borddansen gaa for sig og har hørt Bankeaanderne give Meddelelser fra Afdøde, kan, om den vil, finde sine Bedste- eller Oldefædres Lettroenhed ubegribelig; for os kommer det kun an paa at vise, hvilken besynderlig Nimbus der dengang laa

over Ægypten, og hvad man kunde udrette i dets Navn. Truede det med, at Ægyptens Stjerne kunde forvandles til en Gadelygte for Charlataner og Hexemestre, saa blev Glorien tændt paany fra de exakte Videnskabers Side. Sluttende sig til den republikanske eller jakobinske Religion, Fornuftens og Menneskerettighedernes Religiøsitet, udgav Astronomen Dupuis 1794 sit omfattende Værk: «Origine de tous les cultes ou religion universelle», hvori han paaviste, at alle Myther og Religioner hidrørte fra astronomiske Iagttagelser, og at navnlig Ægypterne havde gaaet forrest med deres Klarsyn. Dette betydelige videnskabelige Værk, der vakte en overordenlig Opsigt, udkom to Aar før Zoëgas Skrift «Om Obeliskerne». Føjes nu til Alt dette — som dog tilsammen kun er faa, spredte Exempler paa Aandsbevægelsen —, at Nationalfølelsen overfor Engelskmændenes politiske og videnskabelige Erobringer i det fjerne Indien søgte et fransk Støttepunkt, saa kan det vel siges, at da General Napoleon Bonaparte lagde Planen til sit Ægyptertog, greb han den ikke ud af Luften uden i den Forstand, at den var i Luften. Sindenes Tilstand havde nogen Lighed med hin astronomiske Lidenskab, der laa i Samfundsluften paa Newtons Tid; Napoleon Bonaparte var Personliggjørelsen af

en Aandsbigen i Tiden, skjøndt selvfølgelig ikke begrænset til dette ene, det Ægyptiske.

Ledsaget af den videnskabelige Kommission, der blev føjet til hans Generalstab, drog han da afsted, vandt sine Sejre ved Pyramiderne, blev kastet tilbage fra Fæstningen Acre, og hindret i sine videre gaaende Planer paa Indien vendte han hjem til Frankrig for at fuldbyrde de andre store Skjæbner, der laa i hans Personlighed. Men imidlertid var Hæren i Ægypten, og en Dag (1799) fandt man ved Skansegravning udenfor Rosette en stor, flad Sten, der havde tre Indskrifter, to ægyptiske i noget forskjellige Tegn og en græsk. Stenen blev bragt til det Museum, som Franskmændene havde oprettet i Kaïro, og herfra kom den i de Engelskes Hænder, da den franske Hær maatte overgive sig. Alligevel blev det en Franskmand, der bragte Verden Stenens Udbytte. Efter at mangfoldige Lærde i over 20 Aar — udgaaende fra, at den græske Indskrift var Oversættelse af den ægyptiske —, havde opbudt al deres Skarpsindighed for at gjætte sig til de ægyptiske Ord og til de enkelte Skrifttegns Betydning, lykkedes det Champollion — Zoëga var efter lang Sygelighed død 1808 — i Aaret 1822 at løse Gaaden, at finde «Nøglen til Hieroglyferne». Det skete ved Op-

bydelse af den europæiske Verdens Aandskraft, Energi og Kundskabsfylde og Anvendelse deraf paa den af Skansegraverne fundne Sten, og blandt Midlerne, der førte til Maalet, var den koptiske Bibel, hvori Kristendommen, da den bidrog til at dræbe det gamle Ægypten, havde opbevaret noget af dets Sprog. Og fra det Øjeblik af kunde man arbejde sig frem til at lade Ægypten ud af sine Ruiner tale med om sin Historie og sine fromme Tanker. Man kunde lade Ægypten gjenopstaa, og man kunde gjennem Ægypten føre en ny Vej, en sproglig Vej, til Indien og til «Menneskehedens Vugge» i Højasien.

Hvad er nu denne Begivenhed, der har sin tilsyneladende Begyndelse ved Spadestikket 1799 og strækker sig til Opdagelsen 1822 og videre?

Det er saa naturligt, at naar et Land i flere tusinde Aar har været beboet af et Folk, som indskrev sine Tanker i Sten, vil der efter Folkets Undergang, dets Templers og Paladsers Ødelæggelse, kunne ligge endel slige Sten i Jorden. Det er naturligt, at Arabere eller Tyrkere kunne have fundet en saadan Sten, men slaaet den itu, fordi de ikke havde Øjne til at se dens Betydning. Det er endvidere naturligt, at naar der af en eller anden Grund kommer Folk med klogere Øjne og

de af en eller anden Grund grave, ville de finde en lignende Sten og tyde den, og at Lys og Liv da opgaaer over det Døde. Det er saa »naturligt» som det daglige Liv og ethvert Menneskes Livsgang, saa naturligt som den Samvirken mellem Tingenes stille eller bevægede Orden og menneskelig Bevidsthed, hvorfra ethvert Fremskridt hidrører — og ligesaa magisk, naar man seer ret ind i de mangfoldige Omstændigheder og deres Spil.

Hvad er det da?

Man kan jo sige: Et Tilfælde, der seer ud som en Tanke; Livet er tilfældigt og meningsløst. Man kan ogsaa med Brugsch holde sig forsigtig mellem to Principer og sige, som han sagde, da en mærkelig Papyrusrulle blev fundet paa overraskende Maade: Det er Blanding af Tilfælde og Forsyn (Hist. de l'Égypte, Pg. 27). Man kan endvidere sige, at Gud gjorde det. Men saa skal man ogsaa, t. Ex. overfor Ordet «Folkets Røst er Guds Røst» holde paa, at Gud taler og virker direkte igjennem os.

Vi vende os til den Forestilling, for hvilken Thorvaldsens Nemesis-Skikkelse staaer som Billede, til den antike Mening om en i Tilværelsen levende Orden, et vidunderlig Naturligt i Tingenes Væsen, der gav Haab og en tilsvarende Angst for dets

dybe Alvor. Det klinger fra Statuen som en Haabets og Tilskyndelsens Sang, der lyder fra Menneskeslægtens Vugge — hvilket er, hvad endnu staaer tilbage at bevise.

Vi gaa da tilbage til Historien og minde blot om, at vi derved ikke skride ud fra Personlighedens Nemesis. Der lader sig ikke drage noget skarpt Grænseskjel mellem Intelligensens Gang efter Lys og Individets Lys- og Mørkekamp, mellem Helligt og Profant; vi leve og aande i en magisk Enhed og Orden, som rigtignok ikke lader sig gribe med tør Forstand, ikke paavise som blot Mekanik, men hvortil der behøves en poetisk Bevægelse i Sjælen, en Sjælsbevægelse, uden hvilken hele Livet falmer.

Hieroglyferne vare altsaa blevne læselige, Ægypten løst fra Tungebaandet, og der har nu i et halvt hundrede Aar udviklet sig en Kundskab om dets Fortid, en omfattende Videnskab: Ægyptologien.

Det er en voxende, ikke en afsluttet Videnskab. Der er Lexika, som bestandig forøges, over dets Sprog, og Kjendskaben til dets Literatur udvides ved nye Fund. Man er ved Hjælp af Kileskriften ifærd med at forny de ægyptiske Erobringer ind i Assyrien, Babylonien, Judæa og vise baade tidligt Slægtskab med Ægypten og senere ægyptisk

Indflydelse i disse Egne. Man har ogsaa udstrakt Historien videre, er gjennem Kongerækkerne naaet op til fjerne ægyptiske Tider og derfra ad andre Veje ind i det historiske Tusmørke, Indvandringen fra Højasien. Navnlig viste allerede Bunsen i sit berømte Værk «Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte», hvorledes det Folk, som blev Ægypterne, kom fra det asiatiske Urhjem, fra Menneskeslægtens Urstamme, hvorfra først i en sildigere Tid Arisk og Semitisk skjød ud. Man har udarbejdet Ægyptens gamle Geografi, der i Sammenhæng med Nutidens Konfiguration tjener til at vise Jordens, Flodens, Klimaets Indflydelse paa Folkeaanden. Man har endelig, hvad Bunsen ligeledes gjorde et stort Udkast til, saa vidt mulig samlet dets Myther og Gudebilleder. I sit betydelige, lærde og omfangsrige Skrift «Orientens Historie» sammenfatter Professor Valdemar Schmidt baade den ægyptiske og assyriske Videnskabeligheds Udbytte i vor Tid, men paa den Maade, at han, som han selv erklærer, i Mythologien vil fremstille Billedernes Mangfoldighed og helt udsprungne Former, men ikke søge Spiren. Tidligere har en tysk Lærd, J. Braun, søgt at paavise, ikke et asiatisk Urhjem for Ægypterne, men Ægypten selv som Menneskeslægtens Urhjem og dets Myther som Oprindelse til al Mythologi. Hans «Naturgeschichte

der Sage» kan tages som Fortsættelse og Udvidelse af Creuzers Symbolik og indeholder Oplysning om 14,000 Gudenavne. Det er et højst vækkende og i mange Punkter vejledende Skrift, men uden anerkjendt sproglig Grund og med meget Vilkaarligt og Usikkert, saa at man ikke kan betro sig til det uden Fare for Misvisning.

Der er altsaa endnu intet Universallexikon, hvor man kan slaa op og bl. A. finde Oplysning om Nemesis-Ideen i dens Oprindelse og Udstrækning gjennem Ægyptisk, Græsk og Hebraisk.

Naar nu her gjøres et ringe, begrænset Forsøg paa, ved selvstændig Brug af Videnskabens Udbytte at naa op imod Kilderne, saa skeer det ved Anvendelse af samme Tanke, som vi allerede fandt hos Scaliger, og som i Videnskaben mere og mere hæves til Princip: at Mythernes og Religionernes Historie, al tilbørlig Forsigtighed forbeholdt, er Sprogets Historie. Deraf følger ikke, at vi skulle komme netop til samme Resultat, som Max Müller ved at anvende Methoden paa sit indogermanske Stof er naaet til: at Hovedindholdet af de ariske Myther ikke er Andet end Syn paa Daggry og Sol — «Alting er Daggry og Alting er Solen» (Science of language, II, Pg. 501). Snarere danner Ægyptismen, som det vil sees, et Bolværk herimod.

VIII.

Ægypten.

»Et Sagn fuld værdt at høre
Med gamle Runer staaer.»

Opgaven, som her stilles, er at naa gjennem gamle Tegn og simple Ordformer til den tidligste ægyptiske Gudsforestilling, til Skabelseslæren og dens Billedsprog og derigjennem til den Guddomsskikkelse, som i det Hele er denne Undersøgelses Formaal.

1.

Tidligste Gudsforestilling.

Vi begynde med og udgaa fra nogle Ord, der svare til alle de Fordringer, Videnskaben stiller til Menneskeord, og føre os tilbage til Menneskesprogets dybeste Grund. De ere Lyd, som betegne noget Konkret, Sanseligt, men indeholde i sig

Muligheden til, billedlig at betegne noget Aandigt, ja det højeste Aandige.

Der er først Hieroglyfen 𓈖, som af Ægypterne blev udtalt Ne eller Ni, men med en lille Aspiration foran, altsaa hNe, hNi, ʿNi, og Enhver kan ved at udtale dette ʿNi komme til Ordets Betydning, som var: Pust, Prust. Men særlig mentes dermed Pust paa eller i Vand, og selve Tegnet fremstiller en Bølge og findes altid paa Mindesmærkerne, hvor Farven har holdt sig, malet blaa. Den egenlige og store Mening, der laa i Tegnet, eller hvortil det løftedes ved Aandens Billedskabelse gjennem Sproget, var: Pustet eller Aanden paa Vandene, Ophavet.

Selve Ordet er saa gammelt, at det allerede paa den Tid, som vi gjennem Forskning kunne naa op til, da Ægyptens Sprog og Literatur for os bliver historisk, var forældet og afslidt og fra et Substantiv var blevet Præposition og betød: oprunden, hidrørende fra eller blot: fra, f. Ex. Maʿn-Ra, Gave fra Solguden.

Nu kunne Tvivlere strax udbryde: Men hvorledes kan man dog driste sig til, af et Ord eller en Lyd, der historisk staaer som «fra», at slutte og paastaa, at det tidligst, forhistorisk betød: Oprindelsen, Pustet, Aanden over Vandene? Svaret er

ganske simpelt: Der var i den historiske Tid og vedblev, saalænge Ægyptens nationale Sprog og Literatur bestod, et Tegn, som betød Gud, første Oprindelse, skjulte Aarsag til al Verdens Bevægelse, og dette Tegn var netop Vandbevægelsen indsat i Ellipsen, der altid betyder Personlighed, altsaa . Denne Hieroglyf betyder overalt i Indskrifterne Verdens Aarsag tænkt som Personlighed, Urguden, og fordi denne Aarsag var skjult, gav man den Navnet: Amun, den Skjulte. Amun eller græsk Ammon er oprindelig ikke en Gud, men Betegnelse af en Egenskab ved det første Pust, den første Aarsag: Uudgrundelighed.

Det antages at blive tydeligt allerede her, at den første Fornemmelse af en Aandsmagt i Verden ikke hidrørte fra et angst eller undrende Syn paa den ydre Natur, men var en Intuition ud af det menneskelige Væsen. Den bevægende Aand i Verdenstilværelsen var Billede af Ens eget Pust eller Aande, af den indre, skjulte Livsmagt, man følte som sit Legemes Bevæger.

En anden Hieroglyf, som for Tydeligheds Skyld maa omtales allerede her, er Fuglen , der udtaltes Khu, Ukh eller Akhu. Grundlyden er Kh, og ogsaa denne Hieroglyfs Betydning kan Enhver

udfinde ved at udtale Lyden Kh, der vil minde om det tyske Hauch og betyder det Samme: Aande, men dernæst Aand i højeste Forstand. Fuglen, den letteste af alle Skabninger, den, som løfter sig mod Himlen og sænker sig fra Himlen, var det Billede, som Ægypterne brugte til at betegne noget Aandigt, der var en endnu finere Potens end 'Ni. Man anvendte mange Slags Fugle, f. Ex. Gribben, Ørnen eller Spurvehøgen, Tranen, til at betegne forskjellige Gudsmagter; men denne Fugl, Akhu, bruges altid særskilt til Betegnelse af Gud som hellig, ren Aand (ligesom Duen i den kristne Symbolik), eller af Menneskeaanden som delagtig i Gud, hvilket kan sees f. Ex. af Indskriften paa Kong Seti den 1stes Sarkofag (der rigtignok er fra en sildig Tid, men dog før den mosaiske, 14de Aarh. før Kr.), hvor Guddommen siger til de syndefulde Døde: «Ak, I have gjort mig Sorg! Var jeg ikke som Akhu i Eder?» — og til de Retfærdige, der skulle leve paany i Uforkrænkelighed: «Aanden (Akhu) komme igjen i Eders Næser!» Denne Akhu bliver aldrig gjort til Personlighed, hvorimod det er 'Ni, Pustet over Vandene, der bliver Person og har Akhu i sig, paa en Maade, gjennem sproglige Former, som vi nu skulle se.

Den næste Hieroglyf, vi have at udhæve, er Vasen eller Urnen 𓏌, der stod for Ordet 'Nu, Vand. Men 'Nu findes ogsaa ligesom Formerne 'Nun og 'Nut at betyde først Himlens Vande, Vandene ovenfor og nedenfor Jorden, men dernæst Vandenes Aand eller Gud eller Urguden, saa at man finder 'Nu ensbetydende med 𓍹𓈖𓍺. Vasen eller Urnen er senere bleven bekjendt nok gjennem Grækernes Afbildninger af Hav- og Flodguder og navnlig deres Okeanos. De vidste ikke af, eller det var blevet fordunklet for dem, at denne Okeanos, hvis Navn de udledte af deres *ὠκυς*, den Hurtige, og hvem de gjorde til Gudernes Fader (med Thetis), var Ukh-Nu, Aanden over Vandene. Her er da Anledning til at huske, hvad vi saa i det Foregaaende, at ved Spørgsmaalet om, hvorledes Okeanos kunde være Fader til Nemesis, fandtes en Oplysning hos Kirkehistorikeren Eusebios, der berettede, at Ægypterne havde kaldt deres Nil Okeanos. Eusebios tilføjede eller vidste ikke, at Nilen — som vi strax ville se tydeligere — for Ægypterne betød Aandens Vande, var Symbol paa Evighedens Flod, og at over dens Strømme var Ukh-'Nu, Vandenes Aand, Altets Ophav.

Vi komme nu til 'Num, Ægypternes levende, personlige Gud, egenlig den Samme som 'Ni,

Aanden eller Pustet over Vandene, men dog fyldigere, mere fremtrædende i Handling, medens 'Ni, som alt sagt, er det Dunkle, Skjulte. Hvorfor dette mere Fyldige i Forestillingen netop sproglig viste sig ved Tilsætning af M til 'N eller 'Nu, er en Sprogets Egenskab, som vi senere ville søge at komme nær; foreløbig staaer det fast og bevisligt, at 'Num var Indbegrebet af 'Ni og 'Nu og tillige , uden at man derfor forskjød disse — thi med Forestillingen om dette skjulte Urvæsen begyndte Forfædrene, og med samme Forestilling begynder Barnet. Men dersom man heraf vilde slutte, at 'Num er noget Sildigt, et Billede eller en Forestilling, som er udviklet i en historisk Tid, saa vilde man tage meget fejl; thi hvorsomhelst historisk Forskning naaer op, er 'Num allerede fuldt tilstede. En af de første Faraoner, vi kjende, circa 3000 Aar før Kr., kaldte sig som Hersker 'Num-khu-fu, 'Nums Aand selv ɔ: 'Nums Stedfortræder paa Jorden — en Betegnelsesmaade, som Paverne paa deres Vis have efterlignet.

'Num findes betegnet med mange Hieroglyfer, der hver for sig hentyde til en Egenskab hos ham, men overvejende med Tanken om Aand og Vand i Forening, hvisaarsag Ægyptens indfødte Herskere

ligesaa vel som Landets Erobrere, f. Ex. Alexander den Store og en Mængde romerske Kejsere, paa Billeder sees fremstillede som døbte af 'Num med de hellige Vande, optagne som hans Børn eller Tilhængere.[44]

Blandt Hieroglyferne eller Billederne, dér betegnede 'Num, nævne vi først Vasen [hieroglyph], forskjellig, som man seer, fra Nu-Vasen [hieroglyph]. Den symbolske Betydning er det evig Rindende, og Nilen var — eller blev ved Indvandringen i Ægypten — 'Nums Symbol. Men man maa ikke forestille sig, at han var Flodgud i græsk Betydning. Ifølge den stortartede, men i senere Tider meget indviklede ægyptiske Symbolik var Alt, hvad der fandtes paa Jorden, saavidt Stoffets Mangelfuldhed tilstedte det, indrettet efter et Mønster i Himlen,[45] og Nilen selv var Symbol paa en evig Bevægelse og velsignende Magt i Himlen. Num var «den himmelske Nil». Han kaldtes ogsaa Kataraktgud, ikke fordi han antoges at bo ved Katarakterne, men fordi Ægypterne troede — og selv da de vare komne til bedre geografisk Viden, fastholdt som religiøs Forestilling —, at der ved Katarakterne var et Svælg, hvorigjennem Nilen brød frem fra de himmelske Vande nedenfor Jorden og delte sig til to Sider, mod Nord og Syd. Endelig hed han ogsaa Brønd-

gud, hvormed ikke mentes en underordnet, lædskende Magt, men den Skjulte, i Urvældet Boende. Frå Mimers Brønd i den nordiske Gudelære vide vi da ogsaa, at en mythologisk Brønd er dybere end noget Gravet.

En anden Hieroglyf til at betegne ham var , Seilet, der udtaltes ʿNef eller ʿNif og betød ligesom ʿNi: Pust, Bevægelse. Dette Ord ʿNef, ʿNif, spiller ogsaa en Rolle i det senere Hebraiske og navnlig i Bibelens Beretning om Menneskets Skabelse ved Guds Aande. Enhver, der i Skolen har lært noget Hebraisk, véd, hvorledes «Nif» ligger i Ordene: vajipar beapau nischmat khajim, «og indblæste i hans Næsebor Livets Aande», eller mere ordret: Og indaandede i hans Aandehuller Livets Sjæl eller Aand. — Til at udtrykke Tanken «inspirere», «give Aand», havde Ægypterne en Hieroglyf bestaaende af en Fugl (Aanden) og en Næse.

En tredje Hieroglyf, der betegnede Num, var , udtalt Ba eller Bha eller Vha, Varme, og med tilføjet : varmt Liv, Sjæl. Ligesom Jøderne antage tre Slags Sjæl: Ruakh, det almindelige Livsprincip, Nefesh, Sjælen, som er i Blodet, og Neschama, den bevidste, ansvarlige Sjæl, saaledes mente Ægypterne, at Menneskets aandige Natur var delt

i tre Dele: Nef, Pustet, Ba, den varme Sjæl, og Akhu, Aanden, og 'Num var Indbegrebet af alle Tre og desuden den guddommelige Akhu i Særdeleshed.[45]

Betydningen af Navnet 'Nef lader sig altsaa lettelig paavise ved Hjælp af Hieroglyferne. I mange Tider har man antaget, at det betød en ganske særlig Guddom, og man foranledigedes dertil bl. A. af en Ytring i det Værk om Isis og Osiris, der tilskrives Plutarkh. Han siger nemlig i 21de Kap., at til de hellige Dyrs Underhold maatte alle Landets Indbyggere bidrage noget Bestemt, undtagen Beboerne af Thebais, «hvilke Intet bidrage, fordi de ikke ære nogen dødelig Gud, men en Gud uden Begyndelse og Ende, hvem de kalde Knef». Champollion søger at forklare denne Ytring ved at antage, at den Del af Ægypten, hvor Knef dyrkedes, var tidligst bebygget og renest bevarede Urtidens Forestillinger; men det falder dog vanskeligt at forstaa, hvorledes et lille Landskab skulde, under Aartusinders religiøse og ofte højst intolerante Kampe, have beholdt et saadant Privilegium og været agtet for en religiøs Renhed, overfor hvilken det hele øvrige Land erkjendte sig urent. Det tør vistnok antages, at Sagnet mindre hentyder til et Sted end til en Tid,

en fjern Fortid, da Gudsanskuelsen var simplere, da Billedet og dets Dyrkelse endnu ikke havde Overhaand. Dog, uden at paastaa, at vi paa denne Maade løse Gaaden, kunne vi ganske simpelt tilføje, at Plutarkh, der skrev sit Værk omtrent 100 Aar efter Kr. og dertil for en Del benyttede det ca. 400 Aar ældre, nu tabte Værk af Manetho om Ægypternes Religion, ogsaa siger (Kap. 36), at samtlige Ægyptere «kaldte deres Zeus Pneuma». Men det græske Ord Pneuma — hvori Plutarkh selv ikke mærkede Lyden ʿNum — er aldeles det Samme som ʿNef: Aand.

Endelig, men ikke sidst, blev ʿNum betegnet med Vædderhovedet, der betød Aand og Styrke. At et Dyr, der ellers ikke opfattes som imponerende, blev brugt til et saadant Symbol, hidrører vel fra en tidlig, naiv Iagttagelse af Vædderen som agtpaagivende og ledende i Spidsen for Hjorden; men Billedet findes ogsaa i mere reflekterte Tider, f. Ex. hos Jeremias, L. 8.: «Flyer midt ud af Babel og derpaa ud af Khaldæernes Land og værer som Bukke for en Hjord». Moses bruger i religiøs Betydning Billedet «Styrkens Horn», og Michel Angelo har fremstillet selve Moses med Horn for at betegne hans Aandsmagt. Men hos Ægypterne træffe vi Billedet først, og sandsynligvis hidrører

det fra den Tid, da Stammen endnu boede paa Højasiens Bjerge og kun havde Faar. Da man var stegen ned i Dalene og kom i Besiddelse af Køer, blev Tyren brugt til Symbol for Styrke og Herredom. I saa Henseende fortjener det vel ogsaa at erindres, at Abel var Faarehyrde, og at altsaa Hebræerfolkets Tradition derved kan synes at pege hen til samme Urtid paa Bjergene.[46]

Hieroglyfen: en Skikkelse med Vædderhorn, og hvis Navn ifølge Indskrifterne er 'Num, er endnu ikke Afgudsbillede. Det vide vi jo fra Herodot (II. 42) og Plutarkh, at Ægypterne med største Bestemthed erklærede, at Guddommen ikke i Virkelighed og Sandhed saa ud som Billederne. «Naar Du hører de ægyptiske Myther om Guderne, maa Du huske, at Intet af, hvad saaledes fortælles, er forefaldet i Virkelighed», siger Plutarkh: Om Isis og Osiris, Kap. 11. Mennesket med Vædderhorn skulde kun udtrykke Forestilling om overmenneskelig, overnaturlig Magt. At Folkets store Mængde efterhaanden forvirredes i sanselig Opfattelse og tilbad Billedet, er Et; et Andet er den oprindelige Tanke, den rene Symbolik, som vi her, i Overensstemmelse med alle Omstændigheder, maa holde paa. Thi det er en forklarlig Ting, at det Skjønne og Rene i Tidernes Løb, under en

sydlig Sol, under Paavirkning af Æthiopere og Negere, og i en Befolkning, som fra republikansk Frihed sank hen under Despoti, kan være blevet fordunklet, hvorimod det vilde være aldeles uforklarligt, at en oprindelig raa Forestilling om Guddommen som Dyr kunde enten have gaaet sammen med det Sproglige, vi allerede have lagt Mærke til, eller i en Urtid, længe før Mosaismen, have frembragt en saa storartet Skabelseslære, som vi nu komme til.

Overfor hvilkensomhelst Gjenstand, man mener, at Menneskene have begyndt med at dyrke som Fetisch, være sig et Dyr eller en Sten eller Solen, maa man gjøre sig det Spørgsmaal: Hvorledes slap de fra den dyriske, dumpe Angst? Af hvem lærte de det Højere, Aandfuldere? Af Hebræerne? Saa bliver Biblen Grundlag for al Historie, og saa havde Vossius Ret i, at Abraham bragte Ægypterne Kundskaber, og at Josef var Apis o. desl. Hvis Historien ubarmhjertig modsiger dette, saa laa Aandfuldheden i Spire, og Slægtens Skjønhed og Storhed er en Væxt, som man maa stræbe efter at følge saa dybt, man kan. Her følge vi da Skabelseslæren som sproglig udgaaet fra 'Ni, Pustet, og fyldig samlet i 'Num, Skaberen, ogsaa kaldet 'Nem, Styreren.

Som Indledning kan tjene, hvad vi vide af en Roman eller et Eventyr, altsaa fra gængse Forestillinger i Folkets daglige Liv. Denne Roman eller dette Eventyr, blev skrevet i Aarhundredet før Moses og hed «De to Brødre». Tiden var da blevet fuldstændig hedensk: Billederne vare voxede op over Tanken; Gudsegenskaberne samlede i En havde hos Folket skilt sig i en Samling af Guder; begge, baade de samlede Egenskaber og de samlede Guder, kaldtes Punt (ɔ: det Omsluttende; ogsaa Tallet 9, saa at Punt er de oprindelige «hellige Ni»). I Romanen skildres, hvorledes dette Samlede, Gudstoget, kommer til Helten i hans Ensomhed, og Ra, den Straalende, Solguden, har Medynk med den Forladte, henvender sig til 'Num og beder ham skabe en Kvinde til Selskab for ham, hvilket 'Num da ogsaa gjør.

Men Sligt kan kaldes Løst og Usikkert, og vi vende os derfor til ganske anderledes vejledende Oplysninger fra tydelig udtalte Troes-Sætninger og -Bekjendelser, fra Hymner og Sange, som staa i Indskrift paa Templerne eller ere opbevarede i Papyri, væsenlig knyttede til Navnet 'Num. Disse ere saa righoldige, at vi tro det muligt ved deres Hjælp at gjenfrembringe den ægyptiske Genesis, den oprindelige

Skuen paa Verden og dens Princip, den tidlige Opfattelse af Forholdet mellem Aand og Vand, og hvad heraf fulgte som Religion. At Sligt engang har været samlet til Undervisning, ligger for med største Sandsynlighed. Ægyptiske Børn gik i Skole; der var mindst 2500 Aar f. Kr. en Højskole i Khennu — hvad Lauth har paavist i: «Ueber die altägyptische Hochschule von Khennu» —, og der var hos Præsterne og de Lærde en Filosofi, hvorover Grækeren Hekatæos fra Abdera i en sildig Tid skrev et Værk; men det er gaaet tabt tilligemed Filosofien, hvorom han skrev. I Mangelen af det Tabte kan da et Forsøg paa at fremstille Ægypternes Genesis eller Skabelsesslære i Sammenhæng kun gjøres ved saavidt mulig at ordne Billeder, Indskrifter og spredte Sætninger og læse de gamle Tiders Mening i dem.

2.

Skabelsesslæren.

Idet vi da gjøre Forsøget, maa vi efter Indholdet sætte det Billede først, der blev fundet allerede af Wilkinson og gjengivet i hans «Materia hieroglyphica» (Malta, 1828), men større og mere pragtfuldt kan sees i Rosellinis Monumenti del Culto, No. 65. Kongen knæler dobbelt (hvad ofte

forekommer) paa begge Sider af en Skive eller Kugle, Evighedens Symbol, og tilbeder Mysteriet, som er inden i Kuglen: ʿNum ved Siden af Skarabæen. Men for at forstaa dette maa man kjende Betydningen af Hieroglyfen , Skarabæen, og denne korte Sproghistorie maa igjen begynde med Lyden Kh, Khu, Akhu, Aanden. Af Kh kommer Ordet Khep, der betyder at blive til, det Vordende, og Khepr eller, forstærket med det kausative S, Skhepr, er Magten i det Vordende, det Skabende. Ved en Bogstavforskydning blev Skhepr eller Skhapr i Folkesproget udtalt Skharap, og dette gjorde Grækerne til Skarabæos. Gaa vi nu efter denne Oplysning tilbage til Billedet, se vi altsaa der ʿNum i Evigheden sammen med det, som skal blive Verden, eller med den vordende Verdens Magt eller Idé.[47]

Hvor gammelt er Billedet? Det hører i sit Væsen til den ældgamle Ægyptisme; men til Folk, der forlange strikt Bevis, maa indrømmes, at paa den af Rosellini fundne Afbildning er den knælende Konge en Rameses fra det 12te Aarh. f. Kr. — altsaa dog 800 Aar ældre end Platos Lære om Ideernes Evighed og Aristoteles's Lære om Verdens Evighed. Og ret beseet er Billedet kun Udtryk for den Sandhed, der tidlig maatte møde en

grublende Tanke, at Menneskeaanden ikke formaaer at se Gud og Verden, Kraft og Stof, adskilte, men heller ikke som Et, og i sin Søgen kommer til at staa overfor Mysteriet.

Verdensmysteriet er da, hvorledes disse To skilles og komme sammen igjen.

De skilles derved, at den bevægelsesløse Samværen i Evigheden ophører, og at 'Num giver Verden fra sig, sætter den ud i Tid.

Herhen hører da det Billede, vi sætte næst: Verden fremgaaer som Æg af 'Nums Mund, og inden i Ægget er det Levende, hin Khepr eller Skhepr, den skabende, formende Naturmagt. Billedet maa selvfølgelig tages rent symbolsk. Ægget er i hele Symboliken: Barn, Værk af, Virkning. At Verdensægget fremgaaer af 'Nums Mund, vil sige: Han talte, og Verden blev til, den blev skabt ved hans Ord. At det indeholder Liv af hans Pust, behøver ikke at forklares. Men Ordet, hvormed han talte, blev i den ægyptiske Religionssymbolik til en særlig Gudsmagt, 'Nums Gjerning eller Søn, der er ligesom hans Sjæl, hans egenlige Akhu. Billedet sees ligefrem taget fra Mennesket: Et Menneske taler, og den Fornuft, som frembringer Ordet og er i Ordet, er ham selv og dog tillige noget Andet, Aanden i ham. Paa den Maade blev der logisk

Adskillelse mellem 'Num, Urguden, og hans Akhu eller Aand, Sønnen. Selve Sønnen kaldes Khut, hvilket Ord har Betydning baade af Aande eller Aand og Glans, eller Tekhut, der baade kan læses Tekhut, Lysgiver, og Tekh-ut, Lyset eller Fornuften som Fugl, Aand. Dette er forvansket kommet til os i det græske Thout. Om deres egen sande Khut samlede Ægypterne den højeste Grad af Inderlighed, Beundring og Tilbedelse; han var bl. A. Nefer tum, den gode Skabning, den Elskelige, og der sagdes om ham i hans Egenskab af det lysskabende Ord, Urlyset, at saa stor var hans Glans og Herlighed, at efter Verdens Skabelse, inden Sol og Maane bleve til, lyste han over Tilværelsen.[48] Vi træffe paa Khut igjen i det Følgende; for Øjeblikket bemærkes blot, at vi, som det synes, i dette Væsen have Forbilledet for adskilligt Senere, navnlig for, hvad der forekommer i Talmud og Kabbala, hos Filo, Gnostikere og hos Maimonides, dels om Ordet, det skabende: Memra, dels om Fornuftordet Logos, dels om Shekhina, den iboende hellige Aand eller Guds Afglans i Verden, dels om «det skabte Lys» m. M.[49] Baade i Kabbala og hos Gnostikere forekommer ogsaa et Kvindeligt, der staaer i Forbindelse med «Ordet», og Forbilledet herfor er

ligeledes at paavise hos Ægypterne, der logisk fandt, at der til det Aktive, Ordet, den verdenskabende Fornuft, hørte et Passivt eller Kvindeligt, en i Verden indlagt, en iboende Fornuftighed, og denne guddommelige Fornuftighed eller Verdensgudinden, hvem de bl. A. kaldte Hathar eller Nemt, er netop Den, vi her søge og skulle beskjæftige os med.

Men det Ægyptiske er altfor rigt og fyldigt til, at vi paa dette Punkt skulde have ret nærmet os Verdens-Aanden eller -Gudinden. Hun faaer kun sit hele Omfang gjennem samtlige Skabelsesbilleder, og selv disse ere saa betydningsfulde, saa højt poetiske, at Læserne vel tør antages at ville anvende nogen Opmærksomhed derpaa.

Ifølge hint Billede er Verden rigtignok skabt, kommen frem af Evigheden, men endnu ikke sondret og ordnet i sin Mangfoldighed. Derfor følger et tredje Billede: Khepr, den iboende Naturmagt, har aabnet Ægget og er under et nyt Navn: Ptah (Aabneren) ifærd med at forme Solen. I tilsvarende Indskrifter kaldes denne Aabner, Ptah: «Begyndelsernes Fader, Skaber af Solens og Maanens Æg», og der tilføjes, at han «fuldfører alle Ting i Sandhed». Selvfølgelig er denne Ptah ikke Andet end en Virkning af 'Num, hans livsbringende Pust,

men dog forskjellig fra ham ligesom Naturmagten fra Gud. Tænkt som Personlighed kom han ogsaa til at tage sig ud som en selvstændig Magt, en Verdens Vicekonge eller Værkmester — Platos og Gnostikeres Demiurgos —, og i Memfis dyrkede man i ham som Solens Skaber selve den højeste Gud. Han traadte her saa fuldstændig i 'Nums Sted, at ogsaa han havde en Søn, født uden Moder, Imhotep ɔ: den, der kommer med Fred; det Paalidelige i hans Gjerning, Verdensfornuftigheden, blev kaldt hans Datter, Sandheden, Ma, hvilket Ord betegnes hieroglyfisk bl. A. med en Alen.

Den Pomp, som omgav hans Kultus i Memfis, kan Abraham have seet. Men der er det Mærkelige, at selv i Memfis bevaredes to Sæt Billeder af Ptah. Paa det ene havde han et skjønt, majestætisk Ansigt; men Skikkelsen var tæt hyllet i en Kappe — Symbol paa noget Skjult eller Uudfoldet —, paa det andet var han en Dverg med krumme, vaklende Ben: Symbol paa den blotte Naturmagt, der uden Aandens Hjælp er kluntet og magtesløs.[30] Da efter Aartusinders Forløb de to Stammer fra samme asiatiske Urtid mødtes, da de ariske Persere — som tilbade den billedløse Ahura Mazda, der med Ordet, Honover, havde skabt Verden —, førte af

Kambyses trængte ind i det turanske eller «hamitiske» Ægypten, havde den forskjellige Udvikling paa det fuldstændigste skilt dem og lod dem staa overfor hinanden som udgaaede hver fra sin barbariske Verden. Kambyses gik ind i Ptah-Templet, og da han saa de hæslige Ptah-Billeder, der skjulte en saa dyb Symbolik, lod han af Forargelse og Afsky Billederne opbrænde, medens Præsterne stode hos og betragtede ham som en vanvittig Tyran. Det vilde været frugtesløst, om de havde gjentaget deres Forsikring, at ifølge Ægypternes Tro saa deres Guder ikke saadan ud, som de fremstilledes i Billeder — forgjæves! Thi Kambyses kunde have henvist til Folkets Mængde, der under Præsternes Ledelse tilbad disse Billeder saavelsom den Tyr, Apis, som han med egen Haand dræbte. Det var nu engang efterhaanden blevet Ægyptens Særkjende, at man vidste klart om guddommelige Ting, at Ideen var ren og ophøjet, men at den blev overvældet af Billedet, der stod som Gjenstand for Gemytsekstase og Tro. Ideen var tilstede og levede, men blev levende begravet i Symbolet og kunde ligesom en Sfinx se med vidunderlig kloge Øjne, men ikke røre sig. Men at se ind i dette, betragte det med andre Øjne end Kambyses, følge og forstaa Udviklingen saa-

velsom Sygdommen og Døden, bringe Stenen til at røre sig og tale med sit oprindelige Liv, er ogsaa netop den moderne Forsknings Opgave.

Før vi forlade de sælsomt skjønne og høje Forestillinger om Ptah, er der Anledning til at se et Exempel paa, hvorledes noget stort Ægyptisk kommer forkrøblet igjen i den græske Mythe. Den græske Ptah, Hefæstos, er ogsaa halt; men enten véd man slet Intet om Grunden dertil: han blev født saadan, og hans Moder, Juno, kastede ham i Afsky fra sig ned paa Jorden for at fralægge sig hans Fødsel (Iliaden XVIII, 395) — eller han blev født velskabt; men da han blandede sig i en Strid mellem hans Fader og Moder, kastede Faderen, Zeus, ham ned paa Jorden, og i Faldet stødte han sig og blev vanskabt (Iliaden I, 590). Man sammenligne dette med den billedlige Tanke om Naturmagten som ufuldstændig!

Ved de hidtil nævnte Billeder er, som man vel har bemærket, Skabelsen ikke færdig. Universet er blevet til i Tiden og sondret i Kloder; men der staaer endnu Noget tilbage. Derfor kommer der et nyt Billede eller rettere et helt nyt Sæt af Symbolik: Tanken gjenoptages paa det Punkt, hvor Gud og Verden skiltes, og fortsætter

med at se dem mødes og forenes. Der viser sig da følgende Syn paa Skabelsen eller dens Fuldførelse: Da Verden var udskilt fra Evigheden i Tid og Rum, var den endnu kun et Stof, Mørke, Nat, Urvand, Khaos. Da følte 'Num Kjærlighed til sit eget Værk, favnede det og indaandede sig deri, og Urstoffet, Urmørket, Urvandet blev fødende, nærende, skuende (vidende), blev den moderlige Natur, blev den hele fysiske, intellektuelle og moralske Verden, gjennemtrængt af Guds Pust eller Aand.[51]

Det er vistnok overflødigt at gjøre opmærksom paa det Storartede i denne Verden-Skuen; men man standser vel med Undren et Øjeblik overfor det Paafaldende: at man fra Urtiden saaledes har forestillet sig Skabelsen i tre Tempoer, eller at Tanke og Fantasi have ligesom taget tre forskjellige Tilløb for at magte Begivenheden eller give den en Historie, der nogenlunde vilde ind under Fornuften. Det synes, at man herved kun har adlydt en bydende Nødvendighed, der hersker over den menneskelige Tanke, og at der ikke var nogen anden mulig Maade, hvorpaa man kunde tydeliggjøre sig den tredobbelte Kjendsgjerning: at Verden som Stof var traadt frem i Tid, at den var bleven skilt i Kloder, der sattes i mekanisk

Bevægelse, og at Tilværelsen, navnlig den jordiske, var gjennemtrængt af en organiserende, aandig Magt. Man finder jo i den hebraiske Genesis netop de samme Faser. Først berettes, at Verden udgaaer af Gud; barah, han avlede den, og denne Mening af Ordet barah kommer frem igjen i Genesis II. 4, hvor der siges: Disse ere Himlens og Jordens Fødsler (tol'dot). Derefter fremkom Lyset ved, at Gud udtalte dets Vorden; Ordet blev til Lys. Næst dette gjorde Gud ligesom med Haands Gjerning Himmelens Befæstning, skilte mellem Hav og Land og satte Sol og Maane og Stjernehæren i Gang. Forskjelligt herfra er, at Gud igjen, ligesom ved Lysets Skabelse, bød det organiske Liv komme frem og endelig frembragte Mennesket baade ved Haands Gjerning, ved at forme det af Ler, og ved at aande sig ind deri. Den mosaiske Lovgiver drager en skarp Grænse mellem Gud og Menneskeaanden paa den ene Side og Naturen paa den anden Side, hvorimod Ægypternes Forestilling var, at Gud indaandede sig i Universet. De havde, som man med største Tydelighed kan se, tillige den Tro, at Gud særlig havde skabt Mennesket, idet 'Num under Billedet af en Pottemager eller Kunstner dannede Mennesket af Ler[52] og derhos gav det sin Akhu gjennem Næsen

og gjorde det ansvarligt som Indehaver af Akhu; men der var alligevel ikke, som i den hebraiske Bibel, et Svælg imellem de to Slags Skabelse: Gudspustet gik igjennem den hele Tilværelse, fra det Laveste til det Højeste — en Tanke, der senere kommer igjen hos Aristoteles, idet han (se Zeller, Die Philosophie der Griechen II. 2. 272) opfatter alt Levende som en sammenhængende Kjæde, der udgaaer fra Gud og gjennem alt mere udviklede Led naaer tilbage til Gud.

Ægyptiske Indskrifter, der høre herhen og give Vidnesbyrd, ere følgende:

«Giver Agt paa mig, I Beboere af Sebau (de Afdøde i Underverdenen), det er mig, som har skabt Eder!» siger Guddommen i Indskriften paa Kong Seti d. 1stes Sarkofag (Aarhundredet før Moses), et mærkelig skjønt Kunstværk, hvor Kongens Lig er nedlagt i udhulet Alabast, der ligesom er levendegjort med den ægyptiske Religions Forkyndelser, Fordringer og Forjættelser i Billeder og Ord.

I en Tempelindskrift i Filo siges om 'Num, at han er «den, som har skabt Alt, hvad er, de Levendes Frembringer, den første Værende, Fædrenes Fader, Mødrenes Moder.»

Sammesteds er en Udtalelse, der særlig hører til Menneskets Skabelse og ydermere dets Skabelse

ved en Godhedens Gud: «'Num, som med et Godheds Pust af sin Mund har frembragt Væsner af sin Art.»

Paa hin ovennævnte Sarkofag siger endvidere Guddommen til Menneskene: «Jeg har som Aande (Akhu) været i Eders Person.»

Om Ansvaret, som følger med at have denne Akhu i sig, vidner den alt foran omtalte Indskrift, hvor Guddommen siger: «I have gjort mig Sorg! Var jeg ikke som Akhu i Eder?»

Om deslige Indskrifters høje Ælde er der en Afhandling af Vicomte de Rougé i Annales de philosophie chrétienne, Ve Serie, T. XX, hvor der vises, at de ere Citater af gamle Hymner, rent monotheistiske Lovsange, «500 Aar ældre end Abraham, 1500 Aar ældre end Moses».

Desuden er vor Tid kommen i Besiddelse af en urgammel ægyptisk Bog, den saakaldte Papyrus Prisse, hvis Forfatter har nævnt sig tilligemed Kongen, under hvem han levede, og man har deraf udregnet, at den er forfattet i det 4de Aartusinde f. Kr., hvisaarsag man kalder den «Verdens ældste Bog». Den indeholder Livsregler, som den siger, at Fortidens Vise have udtalt! Hvorledes den opfatter Gud (neter) som Renhedens Ideal, kan sees af, at hvor den nævner Synd og Uret, tilføjer den,

at «Gud afskyer Sligt». Der er endvidere det Mærkværdige, at den ikke lader Gud indgribe direkte som gjengjældende, men seer Straf og Løn komme ud af den levende Orden, f. Ex. at Synden bliver i Slægten som en Skade i Huset, og at Familiekjærlighed er Betingelse for Livslykke: Sønnen, der ærer sine Forældre, «lever længe i Landet» (Oversættelser af Brugsch og de Rougé).

Naar vi træffe saadanne Forestillinger om Guddommen som Godhed og som Renhed, bliver det os fuldt forstaaeligt og tydeligt, at der til Khut eller Tekhut, som jo egenlig er Guds Aande, Guds kjærlige, skabende Aand, er knyttet de anførte Udtalelser om højeste Elskelighed, Alvor og Majestæt.[58]

Men nu maa huskes, at alle disse poetisk-billedlige Tanker vare udtalte i Tegn, der for os ogsaa staa som Billeder, nemlig Hieroglyferne. Hvad der efter mange Aars Arbejde førte til disses Tydning, var unægtelig en høj Grad af Skarpsindighed og Kundskabsfylde, men tillige en poetisk og sympathisk Sans, der hviler i den uvilkaarlige Forudsætning, at den menneskelige Organisme væsenlig er ens til alle Tider, at hine fjernt Levende vare Kjød af vort Kjød. Gjennem alle Særegenheder i deres Tale og Tegn hjælpes vi til Tyd-

ningen ved den store poetiske Simpelhed, det Naturmæssige, der frembyder sig, og som vort eget Sprog, om end noget skjult, bærer i sig. Hos os ere de enkelte Ord afslidte. Gjennemvævet, som vort Sprog er med Billeder, mærke vi det knap, f. Ex. ved selve Ordet »gjennemvævet« tænker Ingen paa Væven, seer den ikke tydelig for sig. Men i hin fjerne, friske Menneskeltid var hvert Ord et Greb i den fyldige, sanselige Verden; naar Ordet løftede sig eller man løftede det til udvidet, billedlig Betydning, var det en Digtning, en glad Bedrift, Udtryk af Aandens Magt over det Sanselige, hvilken Magt man senere mest udøver gjennem Sætninger.

Gjenstandene, som Sproget betegnede, vare Han eller Hun, vare noget Virksomt eller noget Modtagende; man kjendte ikke Fælleskjøn uden ved at sætte Mand og Kvinde sammen i Et. Hvor man tænkte sig Magter, Kræfter, i Samvirken eller indbyrdes Paavirkning, frembringende Noget, blev det et Ægteskab. Som vi have seet, var Billedet for Aande, Aand, Akhu, en Fugl, og Fuglen Akhu som særlig betegnende den skabende Aand er altid en Vandfugl, af den simple Grund, at den staaer i saa nøje Forhold til Begyndelsens Vande, »vor Skabers første Værk«. Fortsættes det poetiske

Syn, seer man Aanden, Akhu-Fuglen, svæve hen over Urvandene og «greben af Kjærlighed til sit første Værk» beslutte at forvandle de dunkle Vande til Lys, ordne Verden og derfor indaande sig i den, forene sig med den, saa opkommer igjen Sprogmagten med sit Han og Hun, og Billedet er et Ægteskab mellem to Fugle. Som Han er den aktive Aand, Gud, er Hun den modtagende, dunkle Gudinde, Moderen, Mut, og i Konsekvens af Billedet, de to Fugle, og i Henhold til Sproget, der kalder Virkning Æg, siges Hun at lægge Verdensægget. «Du maa huske, at Intet af, hvad saaledes fortælles, menes forefaldet i Virkelighed».

Der kan tilføjes, at paa Ægyptisk hedder Hun su, og su er tillige en Vandfugl, en Gaas, og endvidere at man ved Urstoffet naturlig tænkte sig ikke blot Vandet, men ogsaa Mørket, Natten, som udgjorde Tilværelsen, inden Lyset blev.

En Gjenklang af denne Skabelsesmagt mærkes jo paa sin Maade i det Græske. I Skikkelse af en Svane favner Zeus Leda, og hun lægger et Æg, hvori der er Tvillinger; han formæler sig med Nattens Gudinde Lato eller Latona, og hun føder Tvillinger, Solen og Maanen. Han forelsker sig i en anden Gudinde, som for at undfly ham forvandler sig til en Gaas; men han indhenter hende,

og hun lægger et Æg (Verdensægget). Denne Gudinde var, som vi allerede have seet, Nemesis, og vi begynde altsaa her at se, glimtvis og gjennem en Travesti, at hun var Verdensordenens Moder eller Tilværelsen beaandet af Guden.

Det er let at sætte sig ind i, ja endog at fornemme, at saadanne Billeder som hine om Faderen og Verdensmoderen, udgaaede fra skabende Fantasi og Sprogets inderste Natur, maatte faa et fast Greb og Hold paa den nationale Fantasi, og det tør vel ogsaa siges, at Hedningdommens Væsen for en stor Del ligger i Syn paa Gudinden, paa en Dobbelthed, hvoraf saa Gudernes Mangfoldighed lettelig fulgte. Der er tydelige Spor af, at man søgte at holde igjen, at hævde Forestillingen om et eneste Princip; men selve Maaden, hvorpaa man maatte gjøre det, har den sanselige Opfattelse stærkt i sig, idet man f. Ex. afbildede Guden tillige som Gudinde, med Kvindebryst, og omvendt, Gudinden tillige som Mand. Herhid hører ogsaa den særegne, før berørte Indskrift om 'Num som «Fædrenes Fader og Mødrenes Moder». Billedet kommer igjen i senere Mythologier, i græske Sange om Zeus som Mand og Kvinde, og i den nordiske Mythe, hvor der er Hentydning til Loke i samme Dobbelthed. Billedet om Fuglene og Ægget mær-

kes ligeledes, ikke blot i de græske Sagn, men i sildigere Folks Eventyr, f. Ex. om Fuglen Rok. Rokægget i «Aladdin» er Tilværelsen eller Verden; Lampens Aand er Barn af Ægget og raaber vredt til Aladdin, som begjærer det:

«Hid, min Fader, for at hænges under Loftet, fordrer Du!»

I Ægypten blev der imod den sanselige Billedmagt, Ægteskabssymbolet, tillige holdt igjen derved, at man ikke opgav hin førstnævnte Forestilling om Verdens Orden som udgaaet af 'Nums Mund, af Oprindelsens talende Pust. Men dette kunde jo heller ikke fremstilles uden i Billede af et Æg, og saaledes er der allerede i den ægyptiske Religions Urtid to Sæt af Billeder, der blandes sammen og efterhaanden blive til en mylrende Mangfoldighed og tillige en sælsom Mylren, idet Billederne ere mandlige og kvindelige Skikkelser, der ægte hinanden. I saadanne mythologiske Ægteskaber — hvor Fantasien saavidt mulig holder fast ved, at der dog egenlig kun er én Gud og én Gudinde —, kan en Guddom være sin egen Fader og sin egen Søn, gift med sin Datter, Søster, Moder eller sig selv, hvilket naturligvis af kristne Kirkefædre kunde blive paavist som højst usædeligt. En ægyptisk Præst eller Professor ved en Højskole

var upaatvivlelig istand til at paavise Ledetraaden og udtale Mythens Filosofi eller omsætte Forfædrenes begejstrede Lyrik i Prosa; men for Folket, der skal løftes af en Religion og tillige bære den eller gaa tilgrunde, maatte det blive en overvældende Forvirring, og det maatte komme til at staa udenfor Templerne som en Hob Lazzaroner. Ogsaa paa senere Tiders Forsken maatte Mangfoldigheden virke som Forvirring og Tryk; men saa kommer igjen Frigjørelse og Glæde, naar Sproget yder Nøgle til Gaaden, og naar man ved Hjælp deraf arbejder sig ind i Mythen, som den er: høj Poesi, vor Slægts første Sandhedstale i Billeder, ren ethisk og Natur-Symbolik uden Anekdoter og lokalt Tilsnit som senere Mythologiers Skikkelser.

Hermed forlade vi Skabelsesbillederne og skulle blot endnu i Korthed søge Svar paa det væsenlige Spørgsmaal: Hvad blev der af 'Num, da han havde indaandet sig i Verden?

Dette besvares paa forskjellige Maader, der alle have poetisk Sandhed i sig.

Den ene er: at 'Num ikke var, men er, at det, der skildres som et Forbigangent, Skabelsen, er et evigt Tilbagevendende. Skjøndt Verden blev født, hedder det, fødes den altid igjen. Hertil

svarer den skjønne Sætning: Idet Solguden aabner sine Øjne, bliver Verden til. Vi Andre kunne istemme ved at sige, at ved hver Solopgang og ved hvert Barns Fødsel bliver en Verden skabt.

Ikke let at sondre fra denne Opfattelse og dog noget forskjellig derfra er den, at 'Num er bleven staaende som verdensomfattende og tillige Verden bærende, iboende Gud. Som saadan Gudsmagt fremtræder han i Ordet: «Du, 'Num, hvis højre Øje er Solen, og hvis venstre Øje er Maanen, Du, som er Solgudens Liv, Lysets Sjæl, Du, fra hvis Aande Pustet, det Alle besjælende, kommer!» Indskriften findes paa Præsten Tef-nekhto's Stele i Neapel og er rigtignok ung, men dog fra Alexander d. Stores Tid.

Endelig den tredje er, at han træder tilbage i sin Uransagelighed og lader Verdens Gang gaa ifølge den Magt, hans Evighedsaande har lagt i den. Denne Tanke har den alexandrinske Jøde Filo, der levede lidt før Kristi Tid, udtalt eller gjengivet i den Sætning: at Gud hersker i sin Uransagelighed, men at Logos regerer Verden, og man har paavist, (se Nicolas: Doctrines religieuses des Juifs, Pg. 215), at denne Logos-Tanke behøver Filo ikke, som ofte paastaaet, at have fra Plato, eftersom den er kommen til ham fra Orienten

gjennem hans egen Slægt, idet den svarer til Læren om Memra, Ordet, og Shekhina. Den ægyptiske Tanke, der upaatvivlelig staaer som den ældre og oprindelige, er, at den hellige Aande, personliggjort i Gudinden og i Sønnen som To i Et, regerer Verden, medens den Tredje, Faderen, staaer omfattende fjernt, i Evigheden.

Saaledes ere vi paany naaede til Gudinden, og nu vilde Intet være til Hinder for at gaa lige til Skildring af hendes mythisk-historiske Væsen, hvis vi ikke maatte standse endnu et Øjeblik ved et Spørgsmaal, der ligger i Sagen, og som Læserne selv vil'e gjøre, nemlig: Hvorledes gaaer det til, at her bliver talt om ægyptisk Religion eller Mythe uden Osiris og Isis? Alle Mennesker kunne dog ikke hidtil have taget fejl ved at nævne disse som væsenlige ægyptiske Guddomme! Nej, naturligvis ikke, og Følgende er i Korthed denne Sags Sammenhæng.

3.

Hesir.

Ordet eller Navnet Hesir, græsk: Osiris, findes sædvanlig skrevet med de to Hieroglyfer: , et Højsæde, en Thronstol, der udtaltes hes, og , et Øje, der udtaltes ir eller ar. Begge tilsammen synes med Føje at kunne læses: det

thronende Øje — dersom man derved mente Solen — eller: den høje Skuende, dersom man mente Aanden, Væsnet, hvis ene Øje er Solen. Men den forunderlig dybe, billedlige Skuen, der ligger i Menneskesprogets Grund og navnlig i det Ægyptiske, og som ofte gjør en Undersøgelse af Hieroglyferne til en poetisk Vederkvægelse, viser sig ogsaa ved dette Ord. Ir betyder Øje, Syn, at se, men tillige det, der ved Synet bliver aabenbart, det Værende, hvad der skeer.[54] I Overensstemmelse hermed bruges ogsaa det alt nævnte Billede: Solguden aabner sine Øjne, og Verden bliver til. Hesir kan derfor ogsaa betyde den thronende Skabermagt, og hans Hustru Hesi, Gudinden Isis Alnaturen, er Skaberens Throne.

Naturligvis vil det strax igjen kunne siges, at dette store Aandige, som vi finde i Navnet Hesir, er en nymodens Tanke, digtet ind i en raa Stamme, der maaske blot tilbad Solen som en Fetisch.

Saa svares paany med det Spørgsmaal, om man vil forklare, hvorledes det gik til, at denne raa Stamme befriede sig fra Fetischen og gjorde den til et af Naturens Symboler paa Gudsmagten, ja til meget Mere. Den bedste Oplysning og Forklaring om, hvad Hesir oprindelig betyder, ville vi finde i, hvad Ordet kom til at omfatte og indeholde: nogle

af Menneskehedens største og dybeste Ideer. Naar vi træffe en Eg, ville vi sige, at den voxede op af et Agern — og saa staaer det Enhver frit for at gjætte paa, hvo eller hvad der lagde Egens Mulighed i Agernet.

Og først maa nu her bemærkes, at der ikke kan være Tale om fremmed Paavirkning, om Ideer indførte i en Tid, der kaldes historisk. Thi i det 4de Aartusinde f. Kr. brød en ægyptisk Stamme, Tiniterne, der boede i Egnen af Memfis, frem med særegen Magt og Dygtighed, førte af Mena, og denne deres Hærfører underlagde sig alle de andre beslægtede Stammer, samlede alle Ægyptens republikanske Landskaber til et Kongerige, oprettede den ægyptiske Stat og indførte Hesir-Religionen som Statsreligion.

Der er ikke Spor af, at denne store politiske Begivenhed var ledsaget af religiøs Forfølgelse. Tvertimod! Det tager sig ud som den mærkeligste Overenskomst mellem Slægtninge efter en Styrkeprøve. Hvert Landskab sees at have faaet Lov til i uforstyrret Ro at dyrke sin Gud under det Navn, den havde i Landskabet, og paa den anden Side synes hvert Landskab at være blevet grebet af den Tanke, at de Sejrendes, deres Slægtninges Gud var deres egen Gud voxet i Omfang og Klarhed,

men dog tillige havde noget forholdsvis Ungt og Nyt ved sig. Hvilke bitre religiøse Stridigheder vi end finde senere, navnlig ved den mosaiske Tid, saa blev Landskabernes oprindelige Syn og Navn paa Guden i Behold.

Tydelige Præg heraf findes i selve det Religiøse. Hesir arver rigtignok den Højhed, der er tillagt 'Num, Skaberen, Ptah, Ordneren, Khem, Naturspiren, og bliver fremstillet som Skabergud; men medens der aldrig er Tale om, at 'Num har havt en Fader eller er Andet end det uransagelige Ophav, findes Hesir hyppig kaldet 'Nums Søn og nævnes forresten i Reglen som Søn af Seb, Jorden eller Tiden, og Nut, Himlen — en Symbolik, der synes at indeholde den Tanke, at af Jordens Magt, Menneskeaanden, indblæst, inspireret af det første Guddomspust, er ved Indblik i Himlens Ting fremgaaet en højere Sans, der har formet selve Gudsbegrebet til en højere Personlighed. Dette er aldeles ikke en fremmed, indlagt, indtvungen Tanke, men hører til det forunderlig Dybe i det Ægyptiske. De bekjende sig staaende under Guden, men sige derhos, at Guden har indgivet dem sin Akhu, og denne har frembragt deres Kultur, deres Stat, deres hellige Bøger, deres Religion. De bruge Ordet Akhu i samme Betydning som vi Ordet

Poesi (Græsk: *ποιησις*, Skabermagt), og de personificere tillige Akhu i hin Guddom Khut, Aabenbareren, Ordet. Det er saadan, det gjennemstrømmer den hele Ægyptisme.

Efterseer man da, hvad denne Aand har frembragt gjennem Tiniterne og dernæst gjennem de øvrige Ægyptere, saa maa man komme til det Resultat, at det var Mennesker med en skjøn Organisme, beaandede, udrustede med et stort Sind og et stort Hjerte. Den Godhed, vi allerede have iagttaget som indlagt i ʿNum, Godhedens Pust, og hans Søn Khut, den Elskelige, kommer rigelig igjen i Hesir. Han er blevet Menneske. Han er den eneste af alle Gudeskikkelser, der altid fremstilles med Menneskeansigt. Han har levet i Kjærlighed, som Konge, og er død ved Ondskab og Forræderi. Han staaer som levende Symbol paa det Tragiske i Tilværelsen, paa Undergangen, der venter selv den Bedste og Højeste, men med Forjættelse om et nyt Liv; Solens Nedgang i Mørket, Aarstidernes Skiften, Nilens Forsvinden i Havet, ere Symboler, der samle sig om Verdens-Vemoden Hesir. Men medens der tillige er Haab og Glæde knyttet til Symbolet, ligesom Solen gjenfødes hver Morgen, Sommeren kommer igjen, den hellige Flod svulmer og frugtbargjør paany, throner han

som Længselens Ideal, som den rene Samvittighed, som Dommer i Verdenen hinsides Graven.

Blandt de mange Navne, som gaves ham, vare Un-nefer, det gode Væsen, og Kheb-senu-f, den, som udgyder sig, opofrer sig for sine Brødre.

Om der er et Grundlag af Virkelighed, om der i Tidernes Dæmring har levet en Mand, hvis Skjæbne gav nogen Anledning til deslige Udtalelser, maa staa hen i Uvished; men Forestillingens, Ideens Oprindelse lader sig søge og finde ad psykologisk Vej.

Det maa da huskes, at der igjennem hele Ægyptismen gaaer en Fornemmelse og Bekjendelse af den menneskelige Syndighed. Et helt Kapitel af «De Dødes Bog» er en Syndsbekjendelse eller et Raab til Guddommen om, at den ikke ville tilregne den Afdøde en Række af Synder — hvortil fornuftigvis maa have sluttet sig en Samling hellige Bud og Forbud. Men for at sone sin Synd behøvede Mennesket Renselse og Offer, helligt Vand og Aandens Hengivelse, Villighed til at gaa til de høje Guder og give dem det Bedste. Og saa foregik i Bedrøvelsens, Hengivelsens og Begejstringens Øjeblik det særegne indre Sving, at det med inderlig Bøn og med inderligt Hjerte bragte Offer forvandlede sig til en Aand, en Guddom. Som

oplysende Parallel kan anføres den indiske Soma. Oprindelig eller materialistik taget er Soma Saften af en Plante, der blev udgydt paa Ild som Offer til Agni, Solguden. Denne ofrede Saft blev af Ariernes Indbildningskraft personliggjort, gjort til Guddom. Soma var en Gud, der lod sig ofre, Soma blev Guddommeliggjørelsen af den Følelse i Menneskets Sind, der ofrede til Gud. Som Planten lader sig knuse for at give sin Saft til Offerbrug, saadan lader Soma sig føde i Menneskeskikkelse og hengiver sit Liv for at forsone Mennesket med Guddommen. (Se: Alfred de Maury, Croyances et légendes de l'Antiquité, Pg. 94). Lignende indlagde Ægypterne i Hesir, Kebh-senu-f ɔ: den for sine Brødre Ofrede.

Men hvorfra kom den Følelse, den Poesi, den Trang, der skabte denne Forestilling om Offer og Forsoning? Fra 'Num, der havde indaandet den i Mennesket.

Goethe og Schiller vare i deres Korrespondens (Marts 1795) enige om, at Religion fremkommer af «die zarteste Verwechselung des Subjectiven mit dem Objectiven» — altsaa er en Illusion, som Mennesket hengiver sig til ved at antage, at dets Forestillinger, Længsler og Haab have en tilsvarende Virkelighed i Universet. Da Heinrich Heine laa

paa sit Sygeleje og i visse Maader blev from, udbrød han engang i en Blanding af Tro og Lune, at Hebræernes Lovgiver, den vældige Moses, syntes ham at have i sin Vælde skabt Jehova. Til dette og andet Saadant vilde den fjerne Tids Ægyptere, hvis de kom tilstede med deres Verdensanskuelse, sige Ja, men med det Tilføjende: Moses skabte Jehova, fordi Jehovas Akhu, Pust, var i ham, og al Religion er vel en subjektiv Fornemmelse; men Subjektiviteten svæver ikke i Luften, uden paa den Maade, at den har sin dybeste Grund i ʿNums Aande.

Det vil være rigtigt at tilføje, at Bunsen foretrak en mere mystisk Søgen. Efter hans Mening var det herhenhørende Ægyptiske en Udvikling af den urasiatiske Idé om Guddommen, der opofrer sit Liv i Skabelsen og igjen opstaaer til Liv. Han paaviser denne Idé i den sælsomme babylonske Mythe om, at da Bel havde skabt og ordnet Verden og befolket den med Dyr, afskar han sit eget Hoved, og af det neddryppende Blod blandet med Jord dannede Guderne (Elohim, Baalim) Mennesker. Og endvidere havde Fønikierne en dunkel Mythe om, at det ikke er selve Urguden, der paa saadan Maade ofrer sit Liv for at blive Verdenssjæl, men at det er hans Søn, hans egen Gjenfødelse i

Saddyk, den Vældige, eller Yehud, den Enbaarne, der bliver Ofret. Fremdeles Mythen om, at da der opstod en stor Pest, indviede Guden Kronos sin enbaarne Søn som Offer til Uranos (Himlen) — et Offer, som Moabs Fyrste, Mescha, til stor Forfærdelse for hans Fjender Israeliterne og deres Forbundne gjentog paa sin Hovedstads Mur, idet han slagtede sin Søn.

Denne Tankegang og disse Minder om dunkle, vilde Ting slutte sig til den andensteds herskende mystiske Anskuelse, at de fjerne Tiders hedenske Folk bevægede sig famlende efter Noget, der skulde komme fra Himlen, og vi have i det Foregaaende seet, at bl. A. Kirkefaderen Lactantius af det Usikre og Omtrentlige, han af de hermetiske Skrifter lærte om Ægypten, uddrog den Mening, at Kristendommen hist var paa mirakuløs Maade antydet.

Nærværende Undersøgelse har stræbt at holde sig fra det Mystiske som ogsaa fra et omtrentligt Skjøn. Her, i det Ægyptiske, lade Forestillingerne sig opløse i deres Elementer, i Sprogets Form og Magt, og i psykologiske Bevægelser. Ud af disse se eller skimte vi Ideerne komme. Fra Urtiden, gjennem Aartusinder, bærer Menneskeslægten disse hellige, evige Ideer i sig, udvikler dem, lever paa dem. Hvo der troer dem realiserede i en given

Tid, i Person og Skikkelse, hører til Kirken; hvo der seer dem i Slægten som levende, virkende Ideer, vidnende om en Verden bærende Gudsmagt, er Theist.

Til Fuldstændighed i Fremstilling af de ægyptiske Ideer hører — om end i stor Korthed, som her er nødvendig — Læren om det Onde.

Eftersom Guds gode Aande, Akhu, gik igjennem hele Mennesketilværelsen, hvorfra kom da det Onde? — Ægypterne synes ligesom senere Plato at have besvaret det med, at Stoffet var en Hindring for Aanden, eller ogsaa, at al Verdens Orden bevægede sig paa en Grund af Uorden, som var før Urtiden og altid truede med at bryde igjennem, ligesom Have og Mark falde hen i vild Natur, naar Kulturen ikke værner om dem. Derfor sees deres Guddomme ogsaa som Ordensguder ofte i Kamp mod den store Slange, der som ufuldstændig betvungen Uorden — og som Symbol paa Synd, fordi Synd er en Uorden — ligger om Verden og i Verden.

Dog er Hovedbilledet, hvori Læren om det Onde fremtræder, af en egen Art og synes at indeholde den Tanke, at Betingelse for alt Levende er Selvhed, Egenkjærlighed, overfor det Alminde-

lige, og at Kampen paa dette Omraade netop er Livet. Dette kan være — eller vil findes — udtrykt i Mythen om Tebho, græsk: Tyfon, den onde Magt, som myrder Hesir — thi de ere Tvillingbrødre; de fødes i Tidens Morgen af samme Moderskjød og voxe fra hinanden i forfærdende Modsætning. Omtrent tilsvarende er det jo, at de to Træer i Edens Have plantes af samme Haand. Det henstilles, om ikke samme Grundtanke er i Fadervor, hvor der siges til Gud: Led os ikke ud i Fristelse!

Og fordi Synd saaledes ligger som Livsbetingelse i Verden, er det ifølge Ægyptismen høj Fornuft, at der ved Verdensgangen og Verdensdommen tages Hensyn dertil ved Mildhed og Barmhjertighed overfor hver Enkelt, hvisaarsag Gudinden, der repræsenterer Verdensfornuftigheden — den oftnævnte Gudinde, vi, som saa ofte sagt, skulle træffe paa — er den høje Strenghed og tillige Naaden, rækker de bange Sjæle Trøstens Drik.

Endelig vil for nogenlunde Fuldstændigheds Skyld behøves et Blik hen over, hvad alle disse store og skjønne Ideer udrettede praktisk. Engang maa de jo have levet i Ungdom og Friskhed og frembragt Ægyptens Storhed; men, som lejligheds-

vis berørt i det Foregaaende, voxede Billedverdenen frem med saa tropisk Magt, at det Ideelle blev skjult og kun blinkede gaadefuldt fra Lund eller Tempel ud til Folket, og saa slog den sanselige Religiøsitet ydermere ud i det Sælsomme og Hæslige, Dyrtilbedelsen. Man kan nogenlunde gjøre sig det begribeligt, naar man husker, at Gudebillederne i Regelen ikke vare Menneskeskikkelser løftede op i Skjønhedens Idealitet — hvad de bleve hos Grækerne —, men blot skulde være Hieroglyfer, Tegn, hvori det Usynlige forsøgtes udtrykt, og at Folket ved at se f. Ex. Vædderhovedet som Tegn paa Magt og Fuglen som Tegn paa Aand kunde, ligesom angst for at løfte Tanke og Blik til selve Guddommen, vende sin Tilbedelse til Vædder og Fugl. Man kan ogsaa psykologisk forstaa, at baade Præster og Folk kunde ved Betragtning af Dyrlivets Naivitet deri se eller gjætte et mere umiddelbart Udtryk af den guddommelige Natur end ofte i selve Mennesket som hindret af sin beregnende Forstand. Man kan endelig som Undskyldning anføre, at den egenlige Dyrtilbedelse er — som paavist f. Ex. af Bunsen i Urkundenbuch, Pg. 10 — bleven indført sydfra i Kong Kajekho's Tid. Men den var, og vi have en karakteristisk Udtalelse af Helleneren Plutarkh, «Om

Isis og Osiris», Kap. 71, hvor han fremhæver, at denne Tilbedelse gjorde stor Skade, idet den «førte de Svage og Enfoldige til fuldstændig Overtro, medens de mere Stærke i Aanden faldt ud i Vantro og sanseligt Liv».

Men saa synes det igjen, at ægyptiske Præster, der ved Rigets og Nationens Undergang bredte sig ud i den romerske Verden, lode Dyrtilbedelsen falde eller ikke kunde tage den ret med, og at de da paa mere uhindret Maade bleve Bærere af den ægyptiske Inderlighed og derved bearbejdede Jorden for Inderlighedsreligionen, der kom i Friskhed og Nyhedsskikkelse fra Judæa over Rom. Et mærkværdigt Exempel herpaa have vi i Appuleius' «Gyldne Æsel», hvor en Procession og et Kjærlighedens Underværk skildres paa en saadan Maade, at det er, som om vi læste en Beretning fra Neapel eller Messina i vore Dage.[35]

Men der var ydermere en Maade, hvorpaa selve de store ægyptiske Ideer sees at være blevne vendte til Skade, til Liv-Svækkelse, nemlig ved Udødelighedslæren. Nationen blev i Oldtiden, som vi se f Ex. af Diodor I. 93, højlig prist, fordi den først af alle Mennesker havde grebet, fastholdt og udviklet Troen paa den personlige Udødelighed. Men ved Kastevæsnet, der efterhaanden opstod af

Forholdet mellem Herrer og Tjenere, Rige og Fattige, Vidende og Uvidende, ved Præstestanden, der blev en afsluttet, herskesyg Magt, ved det hele Billedvæsen, blev Nationens Inderlighed ført af Fantasien over til Beskjæftigelse med Udødeligheden paa en saadan Maade, at selve Livet mistede sit Evighedspræg. Den Aartusinde gamle Kultur, det faste Statsvæsen, det omhyggelige Ceremonivæsen og selve den rige, skjønne Natur holdt den hele borgerlige Tilværelse i Orden og Gang, men i mekanisk Gang — indtil Fjenden kom. Men Ideernes første Tilskyndelsesmagt var borte, og vi se det Sælsomme, at Alle, der formaa det, Kongen, Stormændene, Rige og Velhavende, beskjæftige sig saa tidlig som mulig med at bygge deres Grave og stifte Legater, hvorved man efter Døden kan faa sig bragt Hylding, og at de kjøbe af Præsterne alle de Ceremonier, hvorved Sjælen kan opnaa Adgang til Salighed. Som Følge deraf sees i Nedgangstiden de selvsamme Misbrug som i Katholicismen før Reformationen. Naar Tetzel forsikrede de Troende, at ved Afladspengenes Klang i Bøssen sprang vedkommende Sjæl ud af Skjærsilden, saa gjentog han kun, hvad ægyptiske Præster nogle tusinde Aar før havde sagt til deres Troende. Blandt de utallige Udtalelser om, hvad Nytte Sjælen

vil have af Gaver til Præsterne, af Vievand, tændte Voxlys, «Navnets Mysterium», o. s. v., er Følgende, der endog overgaaer Tetzel. Til den Del af «De Dødes Bog», der indeholdt Fortidens Begravelses-Ceremonier og udvidede dem, blev føjet den Slutning: «Hvis den Afdøde har kjendt denne Bog, medens han levede, lader han den indgrave paa sin Sarkofag; thi det er den Bog, ved hvis Hjælp han hver Dag efter Behag gaaer ind og ud af sin Grav, til sit Hus». Men selv heri er maaske en Afglans af Ægyptens skabende Poesi, idet Ordene vel kunde tages og blevne tagne bogstavelig, men ogsaa kunne staa som Billede og gives den Udtydning, at hvo der vidende har kjendt de hellige Sange, sluttet sig til dem og taget dem med i Døden, vil efter Døden se klart og kunne følge Verdensgangen. Men det var jo netop Ægyptens Alderdoms-Skjæbne, at Billedet stivnede i Bogstavet, og i dette Uvæsen med Udødeligheden have vi maaske Nøglen til, at da Moses ordnede Loven, lagde han saa lidt Betoning paa Livet hinsides — hvad man jo plejer at bebrejde det gamle Testamente — og udhævede Livet som en praktisk Sag, der skal gjennemføres her paa Jorden, og hvor det skeer, som udtalt i hin ældgamle Papyrus Prisse, at hvo der kjærlig gjør sin Pligt,

vil «leve længe i Landet», men hvor det ogsaa skeer, at Synden bliver tilstede «som Skade i Huset og i Slægten».

Men Alt dette forhindrer ikke, at vi jo i det ægyptiske Døds-Ritual have noget overordenlig Skjønt. Det indeholdes i første Afdeling af «De Dødes Bog», hvoraf vi nu have flere Oversættelser, men især en udmærket kritisk Tydning af Deveria (i Zeitschrift 1870, Pg. 57 og flg.). Ligfølget forudsætter, at den Afdøde er gaaet ind til Saligheden, og at han da, idet han seer Lyset, Guddommen, istemmer en Triumfsang; men det er ikke hans egen Digtning: Guddommen Khut, Samfundets skuende Fornuft, har lært ham den. Paa Sjælens Vegne synger Præsten, Khuts Repræsentant, Strofer af Sjælens Sang. Ligfølget svarer med Strofer, hvori det ønsker Sjælen Held paa dens Flugt og tillige indlægger sin Forbøn for den: «O, Hesir (Dommeren), lad den Afdøde formedelst disse vore Ord naa til Din Bolig!» — i hvilken Udtalelse den Tanke ligger, at en Sjæls Salighed er afhængig af, hvad de Efterlevende medgive den som Dom. Under skiftende Strofer mellem Menigheden og den stigende Sjæl svinger den sig ind til det Sidste.

Hvis man vil bedømme dette endog blot som

almindelig æsthetisk Produktion, maa det henregnes til Verdens første musikalske Drama, ligesom de berømte «Mysterier» vistnok kunne kaldes de første Pantomimer; thi det fremgaaer f. Ex. tydelig af Herodot (II. 125), at han ikke kunde Ægyptisk, men maatte benytte Tolke — og af hans mange Fejltagelser kan sees, hvor ukyndige i ægyptisk Videnskab disse græske Tolke eller Lejetjenere vare —; men desuagtet blev han, som han flere Steder antyder, optaget i Mysterierne og var tilstede ved dertil hørende Fester, hvoraf den Slutning synes at fremgaa, at det var levende Billeder, mystiske tableaux af Gudernes Liv, der førtes forbi, rimeligvis under Musik og Sang. Endog uden at forstaa Sangen kunde man nogenlunde gribe Mysteriets Indhold, ligesom man — Sammenligningen være tilladt — i Reglen kan forstaa en moderne Ballet uden dens «Program». Det er vel muligt, at selve det græske Drama kan have faaet en Impuls af deslige «Mysterier»; men derved henledes ogsaa Tanken paa Forskjelligheden i de to Kulturer. Som det græske Drama, endog naar det lod Guderne optræde, holdt det Menneskelige fast for Øje som det Centrale, vendte overhoved det græske Sind sig til Livet med dets ideelle og virkelige Aktion, hvorimod Old-Ægyp-

tens Sind alt tidlig vendte sig til en Verden, der forholdt sig til Virkeligheden som en Indsøes Strande, naar de afspejle sig i det stille Vand, en Verden, hvor Ideerne levede som Gudeskikkelser paa Spejlbilledets dybe Grund.

4.

Gudinden.

Alt det Foregaaende har for saa vidt været en Indledning til Gudinden, som det har fremstillet de Ideer, der ere knyttede til hende, og desaarsag staaer nu kun Lidet tilbage; nemlig at fuldføre Tilknytningen ved at paavise Navnets sproglig-poetiske Oprindelse og dets historiske Udfoldning samt forklare Gudindens Attributer og gaadefulde Tegn, hvorved hun sluttelig vil føres sammen med den græske Nemesis.

Det skabende første Pust eller Oprindelsen blev, som vi have seet, fremstillet ved Bevægelse paa Vand, en Bølge, 𓈖, der udtaltes ʽNi. Hertil svarede ifølge Sprogets Natur et Kvindeligt, der skreves 𓈖𓏏 og udtaltes ʽNit eller ʽNat. Naar ʽNi og ʽNum betød Aande paa Vandet, saa betød ʽNit beaandet Vand, alle Tings Ophav som kvindeligt Princip, Naturen, eller for at tale Goethes Sprog: das ewig Weibliche.

Men dette kunde stille sig for Fantasien og udvikle sig paa to Maader: Enten indeholdt det beaandede Vand fra Evigheden af Aanden i sig, var selv baade Kraften og Stoffet, eller det var et Sideordnet, formælet med Ur-Guden. Vort eget Sprog, saavel det daglige som det videnskabelige, bærer endnu Præg af disse dobbelte Forestillinger. Der bliver sagt: Naturen er vís, Naturen har villet eller indrettet det saa, og der bliver ogsaa talt om Gud som Fader og Naturen som vor Moder, uden at vi holde Billedet fast eller ville tages paa Ordet. Hos Ægypterne derimod blev Sprogets Billedmagt gjennemført i levende Skikkelse.

Den første Forestilling, om kvindelig Enhed som Tingenes Ophav, frembragte Gudinden 'Nit, der af Grækerne kaldtes Neith, og hvis tilslørede Billede blev tilbedt i Saïs. Hele den dannede Verden kjender dette Billede fra Schillers «Das verschleierte Bild zu Saïs». Det bar den berømte Indskrift: «Jeg er det, som var, er og vorder. Det Æg, jeg har lagt (ɔ: det Barn, jeg har født), er Solen; Ingen har seet mit Aasyn», eller, som Mariette oversætter det efter en anden Indskrift: «Ingen Mand har løst min Kjortel«.

Hun var altsaa alle Tings Urgrund, og det er hende, hvem David Strausz, mythisk taget, ma-

komme til at hylde, naar han, i «Der alte und der neue Glaube», Pg. 225, fremhæver den nye Troes Klarhed ved at sige: «Uns ist der Mensch nicht aus der Hand Gottes hervorgegangen, sondern aus den Tiefen der Natur emporgestiegen».

Hun har Tilnavnet Mut, Moderen, og paa Billeder (aftegnede i Champollions Pantheon) sees hun kjærlig værnende om Tilværelsen, idet hun betvinger den store Slange, Apop. I Kampen bærer hun ogsaa Spyd og Pile, og hendes Attribut er Gribben, der betyder baade kvindeligt Princip og Sejr (Nazr). Hun er Videnskab og Kunst, og blandt Hieroglyferne, hvormed hendes Navn skrives, er ogsaa en Væverskytte. Ved Synet af hendes Billede sagde Grækerne, at det var deres Gudinde Athene; Splinter af hendes mægtige Skikkelse kunde endvidere blive til Artemis med Bue og Pile.

Rènt sprogligt turde 'Nit (hvoraf 'Neter, Guddom) være mærkeligt som mulig Oprindelse til Ordet Natur.

Men i hvilken Storhed end 'Nit blev seet og dyrket i Saïs, staaer dog det hele Billede — med indlagt Forestilling om Naturen som Gud — noget afsides eller saagodtsom i en Krog af den ægyptiske Gudsverden, og langt anderledes fremtrædende, hyldet i Templer over det hele Land, finde vi

Gudinden, der er Moder ifølge Formæling med Guden, «Gudinden med de tusinde Navne», af hvilke Navne vi udhæve som de væsenlige, der vedkomme os her: Mena, der har tre Betydninger, det Nærende, Stærke, Faste; Firmamentet, Nattens faste Stjerner, Fixstjernerne; det Skuende, Vogtende. Ensbetydende med Mena er (se Brugsch's Dictionnaire) Nemt, det faste Førende, det Skuende, det universelt Omfattende, og endelig betyder Hathar, Athar eller Athor — Gudindens sædvanligste Navn — Guddommens Verdensbolig, Alnaturen.

Saasnart man har faaet denne sproglige Oplysning, seer man klart ind i den Poesi, der hos et Folk, som tænkte i Billeder, fremstillede Gudinden i tre Faser:

Først er hun gift med 'Num, Skaberen — og selve Ordet 'Nemt er femininum, den kvindelige Side af 'Num, 'Nem. Hun er Urnatten, Urvandene, Urstoffet, som Kraften i Tidernes Begyndelse forenede sig med, indaandede sig i, saa at den lyse, varme, skjønne Tilværelse opstod. Hun er Naturen som den fødende Moder og som den husholdersk nærende og omhyggelige. Hun sees fremstillet sammen med 'Num og med deres Barn, Har, Lyset, Solen, der kaldes Sa-Hathar, Hathars Søn.

Hun har altsaa ligesom 'Nit født, »lagt Ægget«: Solen, og hun hedder derfor ogsaa ligesom 'Nit Mut, Moderen, og træder overhoved i 'Nits Sted, betegnes med Gribben, Kvindelighedens og Sejrens Symbol.

Som den fødende og nærende Naturmagt har hun til Symbol endvidere Koen, og hun findes fremstillet med Kohorn, imellem hvilke Solbilledet er anbragt.

Ligesom i den mysteriøse Himmelsymbolik Syvstjernen blev hendes syv hellige Køer, saaledes vare i Ægyptens Land syv Køer hende helligede, og det er aabenbart disse Naturmoderens Køer, som Farao drømte om — en Drøm, som, mærkelig nok, ikke Ægyptens Vise, men Hebræeren Josef kunde tyde. Men hvis hin Farao var en fremmed Erobrer, af Hyksos-Folket, saa forstaaes idetmindste, at hans Vismænd ikke vare kloge nok i det Ægyptiske.

I Egenskab af den moderlige Natur bliver Hathar ofte identisk med Hesi, Isis, der — som vi saa for lidt siden — betyder Guddommens Throne, Alnaturen. Men der er det Mærkelige, at medens Hesi fremstilles som den fyldige, yppige Matrone, er Hathar altid fin, smækker, jomfruelig, Billede paa det evig Unge og Friske i Naturen,

som hun da ogsaa udtrykkelig kaldes den Skjønne og den Gode: An-t, ʿNefer-t.

Dette var altsaa hendes ene Ægteskab, svarende til Indaandingen, Skabelsen.

Det andet svarer til den Forestilling, at efter Skabelsen gaaer Urguden over til at være Ordner og Opretholder. Hans Ægtefælle eller kvindelige Side er da den ordnede Verden, og det er igjen Hathar. Hun er sin egen Datter — naturligvis; thi den ordnede Verden er Barn af Urtiden, Urstoffet — ligesom ʿNum under et andet Navn, som den førende, centrale Magt i Universets Gang, Solen, er sin egen Søn.

Som Ægtefælle i denne Fase har hun fortrinsvis faaet Navnet Hathar; thi det betyder, som allerede Plutarkh erfarede i Ægypten (om Isis og Osiris, Kap. 56), Lysets eller Solgudens Verdensbolig. Hathar er altsaa Sydens Nat, den skjønne, blide, kjærlighedsfulde, men tillige alvorsfuldt skuende Stjernehimmel. Hun er Mena, det Samme, som vi have seet Grækere kalde Jomfruen Nemesis, ἰχναίη, den forskende og vidende, og et Exempel herpaa findes i den før omtalte Roman «De tvende Brødre», hvor Gudetoget kommer og Ra beder ʿNum om at skabe en Hustru til Helten. Da det er skeet, bebuder Hathar, den Vidende, at denne

Kvinde vil foraarsage Heltens Død, hvilket ogsaa gaaer i Opfyldelse. I Overensstemmelse hermed kaldes hun ogsaa Gudernes Herskerinde, Hek-t 'Neteru, eller ligefrem Hek-t, Herskerinden.

Idet hendes Symbol er den milde Stjernehimmel, er hun Urania og Kjærlighedens, men ikke Elskovens Gudinde. Vi kunne her skimte, at det ikke var blot Tilfælde, naar den store Rhamnusiske Nemesis-Statue, med Æthioper paa Skaalen, lignede en Afrodite-Urania, og vi behøve ingen Anekdoter til at forklare det. Angaaende selve Hathar-Hieroglyfen har der mellem de Lærde været en ret morsom Misforsaaelse. Den seer saadan ud:

De Lærde sagde: Her sees en Fugl indesluttet; det betyder en Kvinde i et Harem; det er Symbol paa Elskov. Men endelig opdagede man, at Fuglen var en Spurvehøg, Solgudens Emblem, og at Firkanten var et Tempel, saa at Hieroglyfen betød Solgudens Tempel eller Bolig — hvad, som sagt, allerede Plutarkh havde vidst. Desuagtet kan man endnu i Museer, ogsaa her i Kjøbenhavn, finde Hathar kaldt: Ægypternes Venus.

Endelig det tredje Ægteskab:

Foruden at være som Urstoffet gift med Ska-

beren og som den ordnede fysiske Verden gift med Ordneren, der skrider hen over Himlen, er hun som Tingenes Orden, som den intellektuelle og moralske Verdensorden, som Tilværelsens Fornuftighed, gift med Fornuften, Lyset, Ordet, Khut.

Man tør ikke opfatte det saaledes, at disse »Ægteskaber» ere i den ægyptiske Forestilling blevne indgaaede efter hverandre i Tid; de høre med logisk Nødvendighed sammen i Menneskesindet, og i alt Fald have vi ingen Tidsmaaler, hvorefter vi kunne sætte det ene tidligere end det andet; thi imellem de første Gudebilleder, som man har fundet eller udgravet, og som høre til Aar 2700 f. Kr., er der ét, hvor Khut og Hathar sees sammen, og hvor hun har Tilnavnet Nehemwa, den, der aftvætter Ondt, den Lutrende.

Naar hendes Ægtefælle, Khut, er Ordet, Talen, Videnskaben, overhoved den aktive, mandige, skabende Aand, den, der indaandet i Menneskesjælen har aabenbaret Sandheden i de hellige Bøger, saa er hun Aandfuldheden, der lever i Bøgerne, og ved et Tankesving bliver hun saa deres Vogterske, Bibliothekernes Gudinde, ligesom hun er alle Opfindelsers Moder.

Et ægyptisk Tempel blev ikke bygget paa vilkaarlig Maade eller efter Valg mellem forskjellige

Stilarter. Der var ved Tradition en Stil eller Grundplan, saa gammel, at den for os ældste Tid henviser til den, og Planens Tanke var, at Templet med dets Mure, Porte, Søjler forestillede Universet som Guddommens Tempel. Som Følge deraf er der i Anledning af en Tempel-Indvielse Billeder, som forestille det første Tempels Bygning ɔ: Skabelsen, da Jordens Hjørnesten blev lagt og Værket fuldbragt under Morgenstjernens Jubelsang. Her sees ʿNum som den store Bygmester, som Styrken, der yder Materialet og føjer det sammen; Khut er Aanden, den raadgivende og besjælende Deltager i Værket, og Hathar staaer hos med en Alen (der, som vi nys saa, betyder Ma, Sandhed): Hun maaler Verdenstilværelsen med Sandhed. Her er ogsaa den ægyptiske Verdens-Trehed fremstillet i fuld Tydelighed: Magten, Aanden eller Ordet og den iboende hellige Aande.

Som Sandhedens rene, strenge Skjønhed betegnes Hathar med en Hieroglyf, et Hjortehoved, der har Lyden ten-ten og betyder Stolthed, Majestæt, Forfærdelse.

Hun betegnes ogsaa ved saadanne Lejligheder med Hieroglyfen , der læses Sefka Abui, den, som har aftaget Hornene, aflagt Skikkelse. Fra den fysiske Natur, hvor Koen var hendes Symbol, har

hun hævet sig til Aandsmagten, medens det omvendt blev sagt om Hesir, at naar han til Ægyptens Frelse lader sig føde, antager Skikkelse, »anlægger han Hornene«, hvilket sproglige Billede om »Frelsens Horn« (jvfr. Lucas, I, 69) i en paaviselig historisk Tid blev til den besynderlige, for os saa frastødende Tanke, at Hesir var aabenbaret i Apis (Hapi ɔ: den Dulgte eller den Dølgende), ved hvis Fødsel al Ægypten jublede. Undres man atter og atter over Brugen og Tilbedelsen af dette Dyrbillede, saa beundrer man Tanken, som holder sig Side om Side dermed: at Hathar, Naturen, Guddommens levende Hjem, løfter sig fra det Fysiske op til højere og højere Aandsliv, til Tingenes og Menneskesamfundets moralske Orden, til Verdens-Retfærdigheden. I det store Tempel i Ashmunajin, Hovedstedet for hendes og Khuts Kultus, henvendte de Troende sig til hende som *den hellige Retfærd*. Saadan hørte Plutarkh det i Ægypten og beretter det i Værket »Om Isis og Osiris«, Kap. 3.

Sit Halsbaand eller sit Belte — der har et af hendes egne Navne, *Mena* — sees hun paa Billeder at række frem mod Landets nationale, retfærdige Konger, og Indskriften er da: Hathar giver Liv, giver Styrke. — Beltet som Symbol paa Styrken er bekjendt nok i senere Poesi og Myther, f. Ex.

i Thors Styrkebælte. Selvfølgelig kan Hathar, den vidende Mena, ogsaa tage Styrken bort, «løse Kongernes Belte», og saa er hun naturligvis Straffen.[56]

Hathars Ægtefælle, Khut, Ordet, Fornuften, førte alvorsfuld de Afdødes Sjæle ind til Dommen. Hun selv var Fornuftigheden, den hellige Retfærd, der bødede paa, at Synd maatte være i Verden, og hun rakte derfor de angstfulde Sjæle Trøstens Drik. Denne Drik krystede hun af Æbler, der voxede paa det hellige Træ, Ash, hvis jordiske Repræsentant var Persea-Træet. Paa Billeder sees hun i Træet som en ung Kvinde, der rækker de Afdøde Skaalen med den kostelige Drik, Naadens Saft eller Vin.

Ogsaa i en anden Form trøster hun de Døde, nemlig ved at række Sjælen sit Mena, Halsbaandet. Der sagdes ved Liget, naar man ønskede den Afdødes Gjerninger at finde Naade hos den Forskende: Gid den guddommelige Frue, Hathar, række Mena til Din Næse!

Naar Hathar saaledes stod som den strengt Kjærlige overfor de forsagte Syndere, er det i sin Orden, at hun ogsaa spillede en betydende Rolle ved Graven. Hun havde da Tilnavnet Nebt, den Herskende og den Bindende, ligesom Mena, men

ogsaa Nub, den Gyldne, som den stjerneklare Nat, der optager Lyset og gjemmer det til Morgenen. Ved ethvert af de større Gravsteder var der et Kammer, kaldet Nubs Kammer, hvor de Efterlevende aarlig forsamlede sig og holdt en Erindringshøjtid, hvad vel kan minde om de græske Nemesier, og hvad ganske bortviser Tanken om Hævn paa de Dødes Vegne. Blandt de Billeder, der betegne denne Hathar-Nub, er igjen Koen som Symbol paa Naturens ustandselige Frugtbarhed, der i sit Skjød modtager Livet og gjenfrembringer det. Paa et saadant Billede, fra Ptolemæertiden, er den gyldne Ko, besat med blaa Stjerner, ledsaget af Kalven, ligeledes gylden med blaa Stjerner — Guldkalven —, og man seer en Afdød, der knæler og beder Almoderen om Beskyttelse i den haarde Stund, der nærmer sig: Dommen. Dette er et andet, for vor Sans mindre tiltalende Billede af samme Tanke, som vi nys have seet: Jomfruskikkelsen, der rækker den Døde Trøstens og Naadens Drik.

Billedet af den kjærlig retfærdige Moder Natur, der optager den Døde og vogter beskyttende ved Graven, findes i Koskikkelse ogsaa hos Grækerne,[57] hvorvel disse i en senere Tid foretrak det for os mere æsthetiske Billede: Nemesis med Overflødig-

hedshornet svulmende af Frugt og Blomster; men Betydningen er den samme.

Saaledes have vi efterhaanden i det Ægyptiske truffet paa alle de Attributer, der syntes fantastisk-forvirrende at omgive den græske Nemesis, men nu vise sig at være poetiske Billeder og Tegn paa Naturen som Helhed, som skjøn, levende Orden: som Livsfylden, hvoraf Alt fremkommer, opholdes og fornyes, som Bevægelsesmagten i Himmellegemernes Gang, som Fornuftigheden i de jordiske Tings Gang, i Menneskesamfundet og Individernes Skjæbne, som Tilværelsens Højtidelighed, der har meddelt sig Menneskenes Indre og derigjennem strengt-kjærlig kalder til Ansvar for Livet.

Skues denne levende Aande som Gudinde, saa synes Skikkelsen hvert Øjeblik at kunne faa Magt over selve Fantasien, som skabte den, og alligevel kjendes den simple, poetiske Intuition bestandig igjen.

Gudinden var en Gaas, i Billedtalen om de to Fugle, Aanden og Stoffet, der frembringe Verdensægget.

Hun var Nattens Datter som den ordnede, lyse Verden er Barn af Mørket.

Hun bar en Stjernekaabe, fordi hun er den

skjønne Natur, Templet, «Gudens Verdensbolig», og som den tindrende Nathimmel er hun baade mildt skuende og tillige forskende og bliver forfærdende som Tilværelsens Sandhed.

Hvad man har kaldt hendes Svøbe og Tøjler, have vi seet som Hieroglyfer, der betyde det Levende, Faste og Bindende, fordi Naturen er, som Goethe har sagt, «die Gewalt, die alle Wesen bindet».

Bar hun Vaaben, saa var det, ikke fordi hun fulgte Menneskene i Krig, men fordi hun var Billede paa Ordenen, der i Kulturen og Menneskelivet bekæmper Uordenen.

Den Gren af Træet Ash, som hun holdt i Haanden, betød ikke Krig, fordi man i gamle Dage lavede Spyd af Asketræet, og betød heller ikke Æbleduft, men var af Verdens hellige Ash (jvfr. Asken Yggdrasil), Livsens Træ.

Skaalen i hendes Haand betød ikke et Maaltid hos Æthioperne, men indeholdt Livets forfriskende, fornyende Saft krystet af Træets Frugt (jvfr. Ydun, Hebe, Hygæa, som smaa Afbilleder), og derfor blev hun anbragt paa Grave og var det Samme som Elpis, Haabet.

Fordi hun modtog det synkende Liv, var tilstede i de Efterlevendes Sørgesang og Vidnesbyrd,

var Retfærd i Liv og Død, fulgte Sjælene i Døden, bar hun i sit Diadem Underverdenens Murkrone.

Om det ægyptiske Ord Nemt og det græske Nemesis kunne føres endnu nærmere sammen, vil sluttelig blive berørt; men imidlertid tør trøstig henstilles, at Beviset er ført for, at Ægypternes Hathar-Nemt staaer som Forbillede for eller i intimt Slægtskab med Grækernes Adrasteia-Nemesis.

Og hvad saa?

Nu, hvis Opgaven kun havde været den arkæologiske at vise et Slægtskab mellem to døde Oldtidsbilleder, saa vilde de Aars Omhu, det har kostet, ikke synes mig vel anvendt. Men her har imellem alle Billeder været Tanke og Tale om et Levende, om Ideer, om Syn, Forestillinger, Angster, Haab, der bevæge sig i Samvittighederne den Dag idag, ligge som Mulighed i ethvert Barn, der fødes, og sees fødte med den tidlige Menneskeslægt, opvoxede af og med dens Sprog.

Spørges der om en Theori, om Maaden, hvorpaa Udviklingen kan antages foregaaet historisk, saa ligger det nærmest at tænke paa Ejendoms Opkomst, de første egenlige Besiddere. Under gunstige, befriende Forhold hæve de sig aandig frem af

Slægten, der selv har alle Spirer og Anlæg i sig, bærer paa Muligheden til alt det Store og Skjønne, ligesom paa Muligheden til Vildfarelser under forskjellige Paavirkninger af klimatisk og social Art. Hos hine første Patriarker, omgivne af Slægt og Hustyende, voxe Spirerne, fremstiger Lyset, og deres Skue gaaer i Arv, bliver forhøjet eller forringet, udbreder sig ogsaa med aftagende Magt, usikkert, dunkelt til den fjernere Kreds af Tyende og Undergivne, fra hvem da det Dunkle kan slaa tilbage, Forvirring gribe om sig over hele Stammen eller Folket, indtil nyt Lys kommer fra andre Udviklingscentrer. Hine Patriarker vare saaledes de første Forkyndere, Præster og Profeter, og de første Præster vare da ikke, som der er blevet sagt fra Aristoteles til Lord Herbert og Strange, herskesyge Personer, der udbredte Mørke og Angst, ej heller vare de, som antaget af Vossius, halv ubevidste Indehavere af bibelsk Lys, og endelig vare de ikke heller, som antaget af Rougemont og mange Andre, Bærere af en forbibelsk, overnaturlig Meddelelse; men Slægten var i dem voxet til en Sundhed og Kraft, som gjorde den til et brugeligt Redskab for Aanden, Akhu.

Theorien er endvidere den, at der i hin Patriarkernes Tale, i deres poetiske Udbrud, var dyb

Tanke, Filosofi, skjult paa samme Maade som endnu omkring os, i vor Nærhed, Filosofi ligger i et lyrisk Digt. Selve Digteren er ikke Filosof; men naar han har digtet, kan en Filosof komme og fremhæve den filosofiske Skuen i hans Lyrik, hans Intuition, hans Begejstring.

Men hvorfra kom da selve det poetiske, lyriske Udbrud? Ægypterne sagde, som vi allerede have lagt Mærke til, at det hidrørte fra Urgudens Aande i Naturen og Mennesket. Vi ville nu se, paa hvilken Maade man fra tidlig Tid indtil nu har søgt at omforme denne Sætning: at Urguden aander i Sproget.

IX.

Sproget og Nemesis.

Hvad er Sproget — ikke det enkelte Sprog, men Sproget i Almindelighed? Meningen af denne Sondring i Spørgsmaalet bliver klar, naar Opmærksomheden henledes paa, at f. Ex. et af danske Forældre født Barn, der blev opdraget i Kina, vilde komme til at tale Kinesisk, ligesom et kinesisk Barn her vilde komme til at tale Dansk. Bagved Sprogene Dansk, Kinesisk o. s. v. ligger altsaa et Sprog som Forudsætning for dem alle, som en Evne, en Begavelse, men tillige en Begavelse, der skal have andre Menneskers Hjælp for at træde frem i bestemt Form. Altsom man da faaer Sproget i Form, kommer til at tale, bruger man det med Tanken til at fæstne sine Tanker eller Fornemmelser, meddele dem til Andre og fæstne

Andres Tanker og Fornemmelser i sig. Sproget er altsaa i sin Forunderlighed en Betingelse for Mennesket som Individ og som Selskabsvæsen, en Betingelse for Samfund og Kultur.

Det er muligt, at man ved al Undersøgelse af Sproget ikke naaer videre i Forklaring end til det allerede Udtalte: at det er en forunderlig Egenskab og Magt; men under Forskningen bliver saa meget Betydeligt fremført, at den i sig selv er et Udbytte.

1.

Saa langt vi naa tilbage i Kulturtid, finde vi Menneskene beskjæftigede med at søge Forklaring af, hvad de saaledes bare i sig og daglig gjorde Brug af og beherskede, men som tillige beherskede dem selv.

Vi have da først Mytherne, og blandt disse kunne vi først nævne den indiske, der udsiger: I Begyndelsen lød en Stemme, der gjennemtrængte den hele Natur, saa at endog Dyrene talte. Denne Stemme eller Ordet blev gjort til en særskilt Gud, det Evige og Første, identisk med Urguden og dog en anden Person. Benfey, der i «Gesch. der Sprachwissenschaft», Pg. 41 og flg., omtaler Mythen, hører til den Skole, som udleder alle Menneskets

religiøse Forestillinger af den Skræk, den Undren og det Behag, som den ydre Natur vakte, og han mener desaarsag, at hin «Stemme» egenlig var Tordenen. Men vi have jo nogen Oplysning i saa Henseende fra det Ægyptiske; der siges ikke, at Stemmen eller Ordet lød, men at den indaandede sig i Verden og Mennesket. Forestillingen er her, som alt bemærket, hentet fra Menneskeverdenen, fra Ægteskabet og fra Forældrene med Barnet; med deres Kjærtegn synes de at indaande Barnet Sjæl og Tale, og forbavsede over Vidunderet, over den skjulte, velsignelsesrige Magt, de fornemme i sig selv, løftes de til at skue i den hele Verden noget Virkende af lignende Art, Guddommen.

I den græske Mythe er en Gjenklang af det Samme: Guden Hermes, Forkynderen, Gudernes Budbringer, Velsignelsernes Gud, har lært Menneskene at tale. Der var ogsaa et græsk Sagn, som Filo har gjenfortalt, af det Indhold, at engang kunde Dyrene tale, men da de bleve fjendtlig sindede mod hverandre, mistede de denne Evne.

Deslige Udsagn sige imidlertid ikke Meget om selve Sproget. De ere Ytringer af et stort, synthetisk Syn paa hele Naturen, barnlig kloge og friske, meddele sig som en Slags Musik, der vækker, men ikke oplyser. Den analyserende For-

[redacted]

stand fordrer en ganske anden Fremgangsmaade, og den forskende græske Sprogbetragtning, eller da nærmest Sokrates, begynder derfor korrekt med at afvise Guderne.

I Dialogen «Kratylos», Samtalen om Sproget, lader Plato Sokrates fremsætte som Regel for Undersøgelsen: Vi ville ikke efterligne Tragødiedigterne, som, naar de ere i Forlegenhed for en Opløsning, lade en Gud fremkomme af Maskineriet. Vi ville ikke sige, at de oprindelige Benævnelser hidrøre fra Guderne og derfor ere rigtige. — Han bortskyder altsaa Mythen og endnu Mere. Der var dengang blandt Grækerne Nogle, som antoge et Slægtskab mellem alle Sprog. Herodot havde fortalt Anekdoten om den ægyptiske Konge, som for at opdage det menneskelige Ursprog havde ladet to nyfødte Børn opnære udenfor menneskeligt Samkvem, og en Dag, da deres Vogter havde forsømt dem og de vare meget sultne, raabte de: b e k! Ved at lade forespørge i Verden erfarede Kongen da, at b e k paa Frygisk betød Brød, og overrasket deraf erklærede han Frygisk for det ældste Sprog. Denne Historie kan maaske tages som et interessant første Glimt af, hvad den moderne Sprogvidenskab har opstillet som Sandhed: at Kultursprogene have deres fælles

Hjem i Højasien; thi det frygiske bek finder ligesaa vel sit Tilsvarende i vort bage, Sanskrit pak, som i det ægyptiske bek, Brød, Føde, eller beka, Palmemel — hvorom, besynderlig nok, selve den ægyptiske Konge eller rettere Herodot, der ikke forstod Ægyptisk, var uvidende. Andre Grækere havde opdaget, at adskillige andre Benævnelser, f. Ex. for Ild, Vand, Hund m. M., vare fælles for Græsk og Frygisk, og de uddroge heraf den ovennævnte Slutning. Men i Almindelighed forkastede Grækerne en saadan Formodning. I Stolthed over deres Aand, Sprog, Nationalitet, Bedrifter, ansaa de sig for et begunstiget, et Undtagelsesfolk, der havde frembragt alt Herligt af sig selv og ikke stod i Slægtskabsforhold til Barbarerne. Tingenes indre Natur (Logos) førte det med sig, at de for at udføre deres store Mission skulde have en saadan overmodig Selvfølelse og derved komme til at staa i mange Punkter inhumant overfor Folkeslagene og paafaldende blinde eller døve overfor Sprogene. De Fleste mente desaarsag, at hin Lighed i Ord var tilfældig, hidrørende fra, at Barbarerne herskede over hellenske Stammer i Asien. Ogsaa Sokrates delte denne Mening eller forefandt i alt Fald ikke Sprogkundskab nok til at kunne støtte sig paa hin anden. Til sin Erklæring om

ikke at ville udlede Benævnelser fra Guderne føjer han derfor: Heller ikke ville vi sige, at vi have faaet dem fra Udlændinge, og at de Udenlandske ere ældre end vi, og at det formedelst deres høje Alder er umuligt at udforske dem; thi Alt dette vilde kun være Udflugter. Endelig vilde han heller ikke nøjes med det Ubestemte og Tvetydige, som andre Tænkere fremsatte: at Naturen havde skabt Sproget, og ej heller med, at Menneskene havde frembragt det ved Overenskomst, ligesom han fandt den Maade utilfredsstillende, hvorpaa nogle Filosofer havde bevæget sig mere om Sproget end i det, f. Ex. Heraklit: «Ord ere ligesom Tingenes Skygger, ligesom Billeder af Træer og Bjerge, der spejle sig i Vandet, ligesom Billedet af os selv i Spejlet» — eller Demokrit: «Ord ere Billedstøtter i Lyd» o. desl.

Han vender sig altsaa til det græske Sprogs Ord og udelukkende til disse, og medens han nødvendigvis kommer til at begaa Fejl, gjør han her en Iagttagelse, som endnu staaer betydningsfuld i Videnskaben.

Sproget, siger han, er ikke opkommet ved blot Efterligning af Naturlyd, men er en betegnende Magt. Vi have ikke benævnt en Hane ved at efterligne dens Galen eller et Faar ved at efter-

ligne dets Brægen o. s. v.; Menneskesproget stræber efter at udtale noget for Gjenstanden Væsenligt, at gjøre et Begreb hørligt, og Naturen har ordnet det saa, at der er en vis Overensstemmelse (*φυσει τις ὀρθοτης*) mellem Lyd og Begreb. Man kan iagttage dette ved at opløse Sproget, naa til det Usammensatte, Bogstavlyden: **R** synes ligesom et Værktøj til at vise en Bevægelse, til at betyde rinde, ogsaa rive, bryde, Vrede, **I** noget Spidst, Fremtrængende, **St** en Standsning af Bevægelse, **L** noget Glat, Blødt, Flydende, Lyden **N** i det Indre af Munden henviser til noget Indre, Inderligt, o. s. v.

Men hvori ligger det da, at dette ikke slaaer til overalt, idet vore Ord ingenlunde i Almindelighed have en Lyd, der tydelig indeholder Begrebet — ikke at tale om, at forskjellige Folkeslag betegne samme Gjenstand med forskjellige Ord?

Dette forklarer Plato med sin store Idealisme, idet han — hvad enten han havde det fra Ægypterne eller ej — ligesom disse mener, at denne Verden med dens Mangfoldighed af Ting kun er et svagt Afbillede, en Afglans af Himlens Verden, hvor Alt findes i Renhed, i Fuldstændighed, i Idé, hos Gud (jvfr. «Staten», X, 597). Taler Gud, nævner han en Gjenstand, saa udsiger han i Navnet Gjenstandens Væsen; det bliver til ved Ordet. En

saadan Magt have vi Mennesker ikke i vor Tale; vi famle efter Gjenstandenes Væsen, og vore Ord naa kun til at være et Symbol, et Tegn for Tingen, ikke et Udtryk deraf. Men, tilføjer han i «Kratylos», der har levet Mænd med en saadan Magt; de vare «himmelkyndige og tungefærdige», og de lærte andre Mennesker at tale; men saa kom Sprogstoffet i Vejen og foraarsagede Ufuldstændighed og Forvirring. Alligevel er Afglansen af hint oprindelige Klarsyn tilstede, ligesom der overhoved gjennem vor Natur gaaer Slægtskab med den store Natur, saa at f. Ex. vort Øje er solbeslægtet, Solbillede (*ὄμμα.... ἡλιοειδέστατον,* Staten, VI, 508). Det er den Tanke, der kommer igjen hos Goethe:

«Wär' nicht Dein Auge sonnverwandt,
Wie könnte es das Licht erblicken?
Wär' nicht in Dir der Gottheit Kraft,
Wie könnt' Dich Göttliches entzücken?»

Dette er imidlertid Poesi, Intuition, skjønne og store Billeder, ikke Viden om Sproget, og man har vel allerede lagt Mærke til, at skjøndt Plato begynder med at bortvise Tragødiedigternes Brug af Guddommen til Gaadens Løsning, saa ender han dog med det Samme; thi de «Himmelkyndige og Tungefærdige», der lærte Menneskene at tale, blive dog det Samme som Guden Hermes.

Det er derfor naturligt, at Plato ikke udøvede nogen Autoritet paa sit Folk i saa Henseende, og at Andre ud af den Naturens Gang, de saa for sig, droge andre Slutninger. Vi have disse Meninger summede op hos Diodor (I, 6—8):

«De, som ikke antage, at Verden er blevet til og er forgængelig, lade ogsaa Menneskeslægten have været tilstede fra Evighed af — hermed sigtes til Aristoteles og hans Skole —, hvorimod de Andre, der anse Verden for oprunden og forgængelig, sætte Menneskenes Fremtræden i visse bestemte Tider. I Begyndelsen — sige disse — da Verdensaltet dannede sig, vare Himmel og Jord blandede sammen i Et; men siden, da det Ene skilte sig fra det Andet, opstod i Verden alle de synlige Tings Sammenhæng, og i Luften indtraadte den stedsevarende Bevægelse. Det Hede eller Ildfulde i Luften samlede sig i de højeste Regioner, fordi saadanne lette Legemer ifølge deres Natur svæve opad. Af denne Grund blev ogsaa Solen og den øvrige Stjernehær reven med i den almindelige Hvirvel. Men det Tunge og Dyndede sank ned; ved Bevægelsen dannede sig af de vaade Dele Havet; de fastere Dele dannede Jorden, der endnu var ganske blød. Ved Solens Skin blev den fastere, og da Overfladen hist og her kom i

Gjæring, udviklede sig en Slags levende Stof omgivet af en tynd Hud, Æg. Saasnart det Levende i Æggene havde opnaaet sin Modenhed, gjennembrød det Skallen, og Dyrskikkelser af alle Arter kom frem. De, der havde faaet mest Varme, hævede sig op i Luften og bleve Fugle; de, som indeholdt mere jordagtige Bestanddele, hørte til Krybet og til Dyrene. Men de, som havde mest i sig af det Flydende, samlede sig til deres Element og bleve Havdyr. Jorden blev bestandig fastere, dels formedelst Solens Varme, dels formedelst Vindene, og kunde tilsidst ikke frembringe flere større Dyr; fra nu af avles alle levende Væsner ved Parring. Denne Mening om Tingenes Begyndelse synes ogsaa at deles af Euripides, der var Discipel af en Naturkyndig, Anaxagoras. Han siger nemlig i Melanippe:

Dengang var Jord og Himmel ikkun Et.
Men da de sig til Tvende havde skilt,
De bragte Verdens Alt for Lyset frem:
Da opstod Træer, Fugle, Dyr og Havets Liv
Og Menneskenes Slægt.

Om Menneskene, der vare fremkomne, tilføjes der, at de førte en uordnet og dyrisk Levevis; de løb omkring i Skov og Mark og hentede sig de brugbareste Planter og vilde Skovfrugter.

Naar de bleve angrebne af Dyr, stode de hinanden bi, og da de af Frygt holdt sammen, bleve de efterhaanden fortrolige med hverandres Skikkelse. Deres Stemme var en Blanding af utydelige Toner, som efterhaanden gik over i artikulerede Lyd, og idet de kom overens om visse Tegn for alle Gjenstande, fandt de et Middel til at gjøre sig forstaaelige for hinanden. Eftersom saadanne Samfund vare spredte over hele Jorden, havde de ikke et ligelydende Sprog; thi ethvert af dem sammensatte Lydene, altsom Tilfældet førte det med sig. Derfor opstode de mange Sprog.»

Dette var Udbyttet af Spekulation og Naturforskning tilsammen, og naar man da videre spekulerende spurgte: Hvorfra kommer det Liv eller den Evne, der oprindelig skilte og sammenføjede, lod Ægget udvikle sig af det Uorganiske, lod Fugle, Fiske og andre Dyr fremstaa af Ægget og Mennesket fremstaa og blive talende, saa svaredes med Demokrit og Epikur, at det Altsammen hidrørte fra en tilfældig Bevægelse af Atomerne, som Verden antoges at bestaa af, eller der svaredes med Heraklit, at det Bevægende var Logos, en Verden beherskende og iboende Fornuftighed — hvilken Logos Ægypterne Aartusinder i Forvejen

havde erklæret at være den guddommelige Fornuft, Ordet, der lod Alt fremstaa.

2.

Ind i denne antike Verden med dens spredte Anskuelser, hvor det Ældste var blevet fordunklet og det Yngste var forladt af Ungdom og Poesi, trængte en anden, den bibelske, med sin Friskhed og Enhed og sin baade bydende og kjærlige Kalden til Disciplin. Hvo der vilde være med i det fornyede Livshaab, havde at lyde og tro uvægerlig; thi Forkyndelsen kom fra Den, som vel kunde vide Besked: fra Gud selv.

Ifølge denne Autoritet havde Guds Stemme lydt over Vandene og kaldt Verdensordenen frem. Han sagde: *jehi or!* og Lyset blev. Han skjelnede mellem Lys og Mørke; det første kaldte han *Jom*, det andet *Laila*. Han udspændte en Befæsning oventil og kaldte den *Schamajim*, og han lod Jorden fremstaa og kaldte den *Erez*. Han dannede Mennesket af Ler, aandede deri, og øjeblikkelig var Mennesket fuldfærdig talende, kunde tale med Gud selv og havde Magt til at kalde Tingene efter deres Væsen, give dem Navne. Gud ledede alle Dyrene frem forbi Adam, og Adam sad eller stod ikke der betvungen af det Dyriske,

efterlignende Skriget; ej heller sagde Gud, hvad han skulde kalde dem; men han talte i Frihed, «og Alt det, som Adam kaldte hver levende Sjæl, det var dens Navn».

For den, der stiller sig udenfor Biblens absolute Autoritet, er dette en Sandhed: Mennesket har været og er den Dag idag sysselsat med at gjøre sig Alt underdanigt, beherske det ved at forske ind i hver Enkeltheds Væsen og finde Navn derfor. For de Bibeltroende er det ikke en Sandhed, men en Virkelighed; hvad Biblen siger, skal ikke omtydes som symbolsk, det Hele skal være et Mirakel, foregaaet i en given Tid, der kan udregnes i Aar. For os Andre bliver da Spørgsmaalet, om vi ved vor Omtydning og Forsken kunne naa til Andet end til det Vidunderlige i en anden Form.

Biblens Beretning fortsættes med Syndefaldet. Her er den Mærkelighed, at skjøndt den menneskelige Organisme blev saa gjennemgribende paavirket af Faldet, blev syg indtil Døden, havde dette ingen Indflydelse paa Sproget. Adam og Eva talte med Gud som før; flere af deres Efterkommere ligeledes. En Sprogets Svækkelse eller Forvirring kom rigtignok, men efter Syndfloden, da en helt ny Slægt, som talte ét Sprog, vilde bygge Taarnet og

storme ind i Himlen. Da steg Gud ned og svækkede dem ved at blande deres Tungemaal, saa at den Ene »ikke forstaaer den Andens Tale».

Skete dette ved en ny Sprogskabelse eller ved en Udarten, en Forstyrrelse i de gamle Former? De bibelske Folk, Jøder og Kristne, have mest holdt sig til den sidstnævnte Mening. Hebraisk var og blev Ursproget, hvori Gud selv havde talt, og i lang Tid blev det en naiv, from Sprogvidenskabelighed at forske efter Lighed mellem det Hebraiske og de faa andre Sprog, man kjendte.

Meget tidlig udbrød dog ogsaa ligefrem Sprogstrid indenfor Kirkens Enemærker; thi hvor absolut Biblens Autoritet end var, havde den dog ikke absolut Tydelighed. Et herhenhørende Stridsskrift have vi endnu, forfattet af den græske Kirkefader Gregor af Nyssa imod en Mand ved Navn Eunomos i Slutningen af 4de Aarh. Sidstnævnte var en højst ivrig kristen Mand, med Reminiscenser, som det synes, fra den græske Oldtid og særlig fra Plato, og han paastod, at Gud havde skabt baade Tingene og deres Navne; hvem, der havde en anden Mening, kaldte han en Kjætter. Gregor satte herimod den Anskuelse (Gregorii Nysseni contra Eunomon, XII, S. 332 og 340), at Gud kun havde skabt Tingene, men givet Menneskene For-

nuft til at vælge deres Navne. Striden vakte stor Lidenskab, men førte ikke til mere Oplysning om Sprogets Natur, end hvis Grækerne havde spurgt: Lærte Guden Hermes Menneskene at tale ligesom Skolebørn, eller beaandede han dem med Sprogets Mulighed?

Gjennem Tiderne mærkes — og i mange afsondrede Sind er der vistnok endnu — Forkjærlighed for Eunomos's Mening, paa Grund af en vis Mystik, som kan støtte sig dertil. Har nemlig Gud skabt Tingenes Navne, saa er der ogsaa i det rette Navn, naar man kan finde det, en Magt over Tingenes Væsen; hvo, der bliver «Navnets Herre», kan udøve overnaturlig Magt. Paa denne sunde Logik grunde sig de afsindige Trylleformularer, Besværgelser, Paakaldelser af gode og onde Engle, og ligeledes poetiske Sagn, f. Ex. om den fromme Rabbi, der formede et Lermenneske, lagde «Navnet» under dets Tunge og saa kunde bruge denne Lermand som Tjener. Andre mente, at skjult i eller under Biblens Hebraisk laa det egenlige Guddomssprog, som, naar Nøglen dertil findes, vil vise i Biblen en højere Mening. Denne Anskuelse, der er saa poetisk eller symbolsk sand, er som naiv Tro ikke død endnu. Der opholder sig for Tiden i London en orientalsk Jøde, som paastaaer at

have fundet Nøglen. Hvis han meddeler den til Overrabbineren, vil denne kaste alle fem Mose Bøger ud af Vindvet; thi han vil da have skuet den højere, den sande Jødedom. Men der synes endnu at mangle lidt i, at Nøglen kan lukke Alt op for Overrabbineren.

Man maatte ud af al saadan Mystik, der søgte Guds uransagelige Væsen istedenfor Verdens i en vis Udstrækning tilgængelige Væsen, og man blev da ogsaa af selve Verdens Væsen ført ud til Befrielse. Samtlige Omstændigheder, som i et kort Ord ere nævnte Nemesis, Alt det, som boer og virker i den levende Verden, Menneskenes Higen efter Velvære og efter frejdigt, kæmpende Liv, Handel og Skibsfart, Krige og Erobringer saavel i Indien som paa Ruslands Grænser, kristne Missioner med deres Stræben efter at bringe alle Folk Biblen i deres forskjellige Tungemaal, al den heraf vundne sproglige Kundskabsmasse forenet med den gjennem Renaissancen fra Oldtiden vundne klarere og skarpere Tænkning, Alt dette førte sikkert, skjøndt langsomt fremad.

I Forbigaaende er her alt berørt Scaliger, Lord Herbert, Bochart, Vossius, og der kunde nævnes mange andre Exempler paa, hvorledes Forskningen under Modstand og Kamp sagte voxede

op af Spirerne; men vi støde dog næppe paa noget Betydningsfuldt før ved Engelskmanden John Locke, 17de Aarhundrede.

Locke bliver ofte kaldt den sensualistiske Filosofies Fader; men det er ganske vist skeet uden hans gode Vilje. Han var religiøs, endog med et mystisk Sving, men alligevel ikke orthodox Kristen. Han erkjendte Kristus som Frelser ved sin Lære, sit Liv og sin Død, men udelukkede Mysteriet og mente navnlig, at Kristus ikke havde prædiket og forkyndt Andet end, hvad den menneskelige Fornuft selv kunde have løftet sig til, og hvad der i det Hele er tilgængeligt for Fornuften (The reasonableness of Christianity as delivered in the Scripture, i Vol. II, Pg. 569 og 582 i L's Works, Udg. 1759). Men han tilføjer bl. a. Mystisk, at Djævlene ikke kunde blive frelste, uagtet de troede, at Kristus var den ventede Messias; thi en saadan Frelse var kun tilstaaet Menneskene (Pg. 559). I sin Strid med den høje Gejstlighed, der kaldte ham Deist, Socinianer o. desl., paastod han, at han hørte til den sande, oprindelige Kirke, og at hans Modstandere stode udenfor. Men for os tager han sig alligevel inkonsekvent ud, og Inkonsekvens hørte overhoved til hans Natur; han har ikke i Videnskaben frembragt en hel, ordnet An-

skuelse, men gjort overordenlig klare, skarpe, nye Iagttagelser.

Hans mest bekjendte og betydningsfuldeste Værk, om den menneskelige Intelligens, «An essay concerning human understanding», hidrørte ikke fra nogen Tanke om at skyde en spiritualistisk Livsanskuelse tilside og sætte Sensualismen i dens Sted, men havde, som han selv fremhæver, tvertimod til Formaal at modvirke Tvivlen og styrke Troen paa Gud ved at vise vor Erkjendelses Grænser. Vi ere, siger han, ikke skabte til at vide Alt, men til at vide, hvor langt vor Erfaring naaer, og paa denne Grænse skulle vi søge Troens Fred i vor Uvidenhed, «sit down in quiet ignorance» (I. § 4). Hvad det altsaa gjaldt ham om, var den størst mulige Klarhed og navnlig Kamp imod Tidens højtlydende, forvirrende Fraser og dens «løse Brug af Ord», hvorved han i Særdeleshed mente Lord Herberts (og Descartes') Lære om medfødte Ideer.

Han viste, at vi ikke kunne have medfødte Ideer, eftersom vor aandige Tilværelse begynder saa tom, saa blank «som et hvidt Stykke Papir», paa hvilket Omverdenen gjennem Sanserne frembringer Forestillinger. Men dette «hvide Papir» har den mærkværdige, uforklarlige Evne (internal

sense), at det netop kan forvandle de sanselige Indtryk til Forestillinger eller Ideer, holde dem fast, forøge og udvikle dem, udarbejde sig selv til det, vi kalde Aand eller Sjæl. Paa dette Punkt viser sig hans Vaklen, idet han snart lægger Tonen paa hin skjulte Evne som aktiv, snart giver den det underlige Navn: en passiv Magt (a passive power) og derved synes at ville lade den sanselige Paavirkning, Sensualismen, være Hovedsagen.

Men hans Usikkerhed i denne Henseende er ikke til Hinder for, at han i Afhandlingens 3dje Bog, om Sproget,ført af sin Grundanskuelse om alle Ideers Opkomst gjennem Sanserne, gjør en Iagttagelse, der er bekræftet af senere Tiders Forskning og staaer som Grundsætning i Sprogvidenskaben. Vore Ord, siger han i Kap. I, § 5, afhænge af simple, sanselige Forestillinger, og selv vore abstrakte eller aandige Betegnelser ere oprindelig af sanselig Art (Aand, Spirit, er oprindelig Aande, spirare; Engel, ἄγγελος, er Budbringer), og jeg tvivler ikke om, at hvis vi i alle Sprog kunde følge Ordenes Spor indtil deres Kilde, saa vilde vi finde, at alle Navne, der staa for Ting, som ikke ligefrem ere under vore Sanser, alligevel have deres Oprindelse fra sanselige Forestillinger. Og

kunde vi gaa denne Vej, tilføjer han, vilde vi ogsaa blive førte til en Gjætning af, hvad Slags Forestillinger der levede hos de første Talende, og hvorledes Naturen, endog ved deres Benævnelser af Ting, uden at de ret lagde Mærke dertil (unawares), indgav dem det Oprindelige og Principielle i al deres Viden.

Her vakler det igjen. Er det virkelig den omgivende Natur, der spiller paa Mennesket som et Instrument og «indgiver» det Ord og Tale, eller kommer hin Sindets uforklarede Evne, hin internal sense, der var i «det hvide Papir», den omgivende Naturs Paavirkning imøde og gjør sig ifølge sin egen Magt efterhaanden til Aandsherre i Naturen?

Det synes dog, at Locke hælder til den sidste Mening, hvilket kan sees af et Exempel, han fremsætter. Lad os, siger han i Kap. 6, § 44, i Mangel af anden Kundskab om de første Mennesker tænke os dem, omtrent som vi ere selv, men i et fremmed Land, omgivne af ganske nye og ubekjendte Ting. Et af Adams Børn kommer løbende og viser Faderen en haard, glimrende Gjenstand, af gul Farve og meget tung. Barnet vil vide, hvad det er. Adam fæster sin Opmærksomhed derpaa, og Gjenstandens Egenskaber, Haardhed, Glans, Gulhed, Tyngde, virke paa hans Indbildningskraft og bringe

ham til at udtale Ordet Zahab (Guld). Naturgjenstanden og han selv frembringe Ordet. Der er da i Ordet en Magt, som ved Autoritet gaaer i Arv, og det Samme er Tilfældet med andre, mere abstrakte Ord, som Adam med indvunden større Frihed frembringer.

Det er sandt, at man ved dette Exempel ikke faaer fjerneste Forestilling om, hvorledes Guldets Egenskaber klang i Adam og fremkaldte netop Lyden Zahab, og det synes end ikke at være faldet Locke ind, at man kunde falde paa at ville udgrunde en saadan Hemmelighed. Han er i dette Punkt kun naaet til, paa selvstændig og ny, vækkende Maade at gjenoptage Platos Anskuelse og se Mennesket stillet harmonisk eller sympathisk med al den levende Natur og dets Erkjendelse og Tale fremgaaet af saadan sympathisk Leven og Energi, under Guds Indstiftelse (Kap. 1).

Lockes Fortjenester af Sprogvidenskaben, den Lysgrad, hvortil Kulturen hævede sig igjennem ham, anerkjendes ikke almindelig, f. Ex. ikke af Tyskeren Benfey, Forf. af det fornævnte betydelige Værk om Sprogvidenskabens Historie. Han skyder Locke tilside og fremhæver sin Landsmand Herder som den geniale Skuer.

Hvad der af ydre Anledning bragte Herder ind i Diskussionen, var Følgende.

Fredrik d. 2den havde kaldt den franske Lærde Maupertuis til Præsident for Berliner Akademiet, og dette havde allerede en Tradition, der ligesom forpligtede det til særlig Opmærksomhed for Sprogvidenskaben; thi herfra havde Leibnitz i et Foredrag udsendt et mærkeligt, genialt Strejflys ved at antyde, at Sprogvidenskaben kunde føre til Kundskab om en Urtid, om Folkenes Oprindelse. Maupertuis holdt da ogsaa et Foredrag om dette Emne og gik deri ud fra den Mening, vi allerede kjende fra Diodor, at Menneskene havde begyndt som Dyr. Dette forargede i høj Grad et Medlem, en Mand ved Navn Johan Peter Süssmilch. Han udgav et Foredrag: «Versuch eines Beweises, dass die erste Sprache ihren Ursprung nicht vom Menschen, sondern allein vom Schöpfer erhalten habe», Berlin 1766. Deri beviste han saa godt som mulig, især med en dyb Overbevisnings Ro og Varme, at Gud havde nedlagt Sproget fuldfærdigt i det første Menneske; det havde været saa færdigt, saa udviklet, at det ligesom de nyere Tiders Sprog havde alle Talens otte Dele: Nomen, pronomen, verbum o. s. v., og den skabte Sjæl var

ydermere bleven forsynet med «en passende Blanding af konkrete og abstrakte Betegnelser».

Det var den gamle Tid, der gjennem Hr. Süssmilch rejste sig til endnu en Kamp for Biblens Herredømme i Videnskaben. Akademiet svarede med at udsætte en Præmie for den bedste Besvarelse af Spørgsmaalet om Sprogets Oprindelse, og Herder vandt Prisen, 1770. Hans Afhandling «Ueber den Ursprung der Sprache», blev særskilt trykt 1788 og findes i hans «Sämmtliche Werke», udg. af Joh. v. Müller, i 2det Bind af «Zur Philosophie und Geschichte».

Herder havde et ganske anderledes aabent Blik end Süssmilch for det Udbytte, som Tidens Sprogkundskab stillede til Raadighed. Han saa sig istand til at paavise — ikke ganske fejlfrit, men dog temmelig nær til, hvad den nyere Forskning har godtgjort —, at i de ældste Sprog var der ikke særskilte, grammatiske Former, men samme Lyd for Substantiver, Verber o. s. v. (Pg. 110). Dette var ikke et klart Lys, som blev tændt, men et smukt, nyt Glimt, der markerede et nyt Punkt i Menneskeslægtens Intelligens-Gang. Ved Hjælp af Locke — skjøndt uden at nævne ham — gjorde Herder det ogsaa klart, at de abstrakte Ord ikke havde en særskilt Tilværelse, men vare billedlig

Brug af konkrete Benævnelser (Aande-Aand o.s.v.). Men da han endelig skulde besvare Spørgsmaalet, som det egenlig var stillet: om Sprogets Oprindelse, kom Vanskeligheden dels fra Sagen selv, dels fra hans Personlighed. Man kunde ikke godt behandle Sprogets Oprindelse og inderste Væsen uden ogsaa at berøre Skabelsen. Herder havde allerede dengang bestemt sig for den gejstlige Vej, men var baade theologisk og utheologisk i sin Tanke. Han nøjedes nu med at sige, at Oprindelsen overhoved er hyllet i en Gaade, men tilføjede om Sprogets Oprindelse en Mængde billedlige Udtalelser af hans egen dobbelte Art, nogle saare skjønne, ligesom en Gjenklang i ham af hin indiske Mythe — hvilken han næppe kunde kjende —: «Naturen toner Mennesket imøde», «Alle Thiere tönen ihre Empfindungen» (Pg. 23). Men saa bliver han ogsaa mere religiøs: Menneskets Øre optog «Athem Gottes, wehende Luft» (Pg. 18), og han kommer til en ubehagelig Sammenblanding af, at Gud har gjort det Hele, og Naturen har gjort det Hele. Naturen er «Schöpferin» og har sendt Mennesket ud i Verden som frit, til at hjælpe sig selv (Pg. 120), Gud tør ikke have opfundet Sproget (Pg. 62); men alligevel har Gud (Pg. 44 og 55) skabt Sjælen, som da «under højere

Ledelse» udviklede Sproget. Imellem alle disse spredte Tanker indskyder han et samlet Billede af det første Menneske og den første Tale. Den skabte Adam sprang frem, ud i den friske, skjønne Natur, der «tonede» ham imøde. Henrykt som Verdens første Digter saa han sig om og fik Øje paa Faaret. Det var hvidt, blødt og med Uld, og det brægede, es blöckte. Det gjorde stort Indtryk paa ham, og næste Gang, han gjensaa Faaret, udbrød han uvilkaarlig: «Du bist das Blöckende!» og saaledes fik Faaret ved Menneskets Tale sit «Merkmal» og sit «Merkwort». Dette Billede bliver endnu i den tyske Literatur citeret med Beundring, men er dog, ret beseet, slet ikke Andet end Lockes Billede af Adam og er tillige, som vi nu vide, meget uheldig valgt; thi Ægypterne brugte bl. a. hieroglyfiske Tegn Vædderen til at betegne varm, levende Sjæl, Ba — rimeligvis fra den Tid, da Faaret var eneste Husdyr —; som spiseligt, som Kjød hed Faaret Shef.

Naar Herder ligesom Locke havde vaklet imellem Gud og Naturen som Sprogets Grund, saa blev der omtrent samtidig med Herder bestemtere taget Parti i saa Henseende af Franskmanden de Brosses. Han henlægger den hele Virksomhed under Naturen som dobbelt: den er

i Menneskets Anlæg, og den er udenfor Mennesket, og de to Kræfter mødes. Dette omtales med stor Anerkjendelse af Benfey (Pg. 287) — og saa lader man det trods al Sprogforsken staa hen, hvad man da egenlig mener med «Natur».

3.

Vor Skildring er hidtil skreden frem under den Forestilling eller det Billede, at den er et Stykke af Menneskehedens Liv og Levnet, i intellektuel Henseende. Der sees en Fødsel eller idetmindste en tidlig Barndom, en Væxt, en Udvikling, hvortil en Mængde Kræfter fra alle Sider medvirke, tilskyndede af den skjulte Livets Magt, gjættende og higende efter et Maal. Nu kommer ind i dette Levnet, i denne stille, «naturlige» Udvikling, et Øjeblik noget Romantisk eller Eventyrligt, nemlig Noget, som vel er ganske naturligt, men hvis ledende, levende Sammenhæng med det Øvrige ligger mere skjult. Det er igjen Napoleon Bonaparte, der kommer til at gribe ind omtrent paa samme Maade, som da han førte Franskmændene til Rosettestenen i Ægypten.

Da strax efter Freden i Amiens, 1802, Krigen paany begyndte mellem England og Frankrig, begik Napoleon den Vilkaarlighedshandling at lægge Be-

slag paa alle Engelskmænd, der opholdt sig i Frankrig, og tvinge dem til at blive i Paris. Blandt disse var Alexander Hamilton, der havde været i Indien og studeret Sanskrit, og han kom nu under sit tvungne Ophold i Paris i Berøring og nært Forhold til Brødrene Schlegel, især den yngste, Friedrich. Fra denne Samvirken mellem engelsk Kundskabsmasse og tysk poetisk og videnskabelig Sans kom et afgjørende Stød til den sammenlignende Sprogvidenskab, som har gjort Epoke i vort Aarhundrede (jvfr. Benfey, l. c., Pg. 358).

Det kunde være kommet ad andre Veje; thi allerede i det 16de Aarhundrede havde man ved Handel paa Indien lagt Mærke til Sanskrit og dets Lighed med nogle europæiske Sprog, og tidlig i det 18de Aarhundrede havde Engelskmændenes Erobringer i Indien, Grundlæggelsen af det britisk-indiske Rige ved Clive og Warren Hastings, Nødvendigheden af at omgaaes de Indfødte og holde Rettergang i deres Sprog medført en Kundskab, der vakte megen Opmærksomhed i Europa. Men den afgjørende videnskabelige Gnist tændtes ved Napoleon paa hint forannævnte Møde, hvor den forberedte Aandsmodenhed var tilstede, og man kan nu enten fæste Blikket paa det hele, store

Ledende eller paa det tilsyneladende Lunefulde, Epigrammatiske ved Mødet i Paris, og man kan da bære sig ad dermed som med Stenen, der blev funden ved Rosette, eller Slaget ved Sédan eller hvadsomhelst Andet, Stort eller Smaat i Livets Gang.

Det Betydningsfulde i den nye Sprogvidenskab var, at man, hjulpen af de oldgamle indiske Lærdes Behandling af deres Sprog, lærte at behandle de mange andre Sprog, som man efterhaanden var blevet Herre over, og at opløse dem i deres «Rødder», og derved naaede, om ikke til et Ursprog, saa til en sproglig Simpelhed, hvorfra Sprogene i Almindelighed — eller foreløbig store Grupper deraf — saaes fremgaaede, med Præg af Slægtskab, i Mangfoldighed og Forskjellighed. Al Tanke om Biblens Hebraisk som første eller helligt Sprog eller om tidlig, fuldendt Tale uden Erfarings- og Erkjendelsesgang var derved ryddet tilside. Tilværelsen aabnede sig ogsaa her for Menneskets: Sesame, luk op! Man kunde se dens Rødder.

Et Par Exempler kunne tjene til dels at vise, hvad der menes med «Rødder», dels at forberede paa kommende Vanskeligheder.

Sanskritordene Kar, gjøre, Krija, hellig Handling, gr. *κρατος*, Kraft, Kronos (maaske,

tilføjes der, beslægtet med Sanskrit Kar virkende, skabende), Ceres, den moderlige bringerinde, Kreatur, Gjerning, endvidere haard, m. m. A. føres tilbage til Roden kr kra, hvori Betydningen frembringe, fu skal ligge skjult.

Lyden nm findes som Rod til det g *νεμειν*, uddele, lade græsse, besidde, skalte og *νομος*, Lov, Nemesis, Uvilje mod Overskri nehmen, annamme o. s. v., medens en an, der skal betyde Pust, er Rod til Sa Anila, Vind, og Anas, Aande, Aand, gr. *ἀν* Vind, lat. animus, Sind, anima, Sjæl.

Det græske Rhetor, Taler, Rhema, lat. Verbum, tysk Wort fører man tilbag Roden er, hvori Betydningen tale skal ligge Spire.

Paa denne Maade naaer man til den l ning eller Formodning, at Menneskesproget al dets Mangfoldighed lader sig henføre til om 500 «Rødder».

Det omfangsrigeste og tydeligst belær Værk, som hidtil er skrevet om denne Sag Max Müllers «Lectures on the science of guage», der er gjennemstrømmet af glad Stol over den nye, store menneskelige Erobring.

Men strax efter Triumfen og Henrykkelsen kommer en Betænkelighed. Man havde naaet en Horizont; men strax viste sig en ny Horizont eller Grænse i det Fjerne; man havde fundet «Rødderne»; men «vi staa nu foran selve Røddernes Hemmelighed», som *Pott* sagde.

Hvori ligger det, at Roden *kr* eller *kra* indeholder Betydningen Gjerning? Hvorfor kunde ikke *nm* have denne Betydning? Hvorfor skulde *an* betyde puste og *er* tale og ikke omvendt?

Bopp erklærede i Indledningen til sin komparative Grammatik, at han ikke vilde befatte sig med dette Spørgsmaal: det laa udenfor Sprogvidenskaben. Men det ligger ikke udenfor den menneskelige Higen og Forsken efter Tingenes Væsen, og andre Videnskabsmænd have ikke kunnet løsrive sig fra Sfinxens Blik, men villet løse Gaaden.

Man havde bestandig den ældgamle, uvilkaarlige Fornemmelse af, at Menneskeslægtens tidligste Valg af Lyd til at betegne Forestillinger ikke var tilfældig, men at der var en underliggende Grund og Nødvendighed, eller, som med nøje Tilslutning til Plato udtalt af *W. Humboldt* i hans berømte Afhandling om Kawisproget, trykt i Abhandl. der Academie der Wissenschaften, Berlin 1832: «Man troer at skimte *en Plan hos den skabende*

Natur, kun lader den sig ikke gribe og paavise». «Man maa overhoved anse Sprogdannelsen som en Frembringelse (Erzeugung), under hvilken den indre Idé har at overvinde en Vanskelighed ved at manifestere sig».

Mere resolut om Overensstemmelse mellem Lyd og Begreb udtaler Heyse sig i «System der Sprachwissenschaft», udgivet efter hans Død af Steinthal, 1852. Hans Grundanskuelse, fremstillet i hegelske Former, har Lighed med hin indiske Mythe om Stemmen i Universet. Naturen lyder gjennem dens Skabningers Organer; den synger gjennem Nattergalen (Pg. 33), og den træder som Aand ind i Mennesket, hvor højere Organer ere beredte for Aanden. I Sprogene, som vi for Tiden kjende dem, endog de fjerneste, kan denne Forberedelse ikke tydelig mærkes; men i Ursproget maa antages at have været en fuldstændig Overensstemmelse af Lyd og Begreb, ingen Lyd uden Betydning, ingen Forestilling eller Tankebestemmelse uden tilsvarende Lyd (Pg. 209).

Max Müller tvivler om, at en saa fuldstændig Overensstemmelse mellem Lyd og Begreb kan findes og bevises. Rigtignok antager han ligesom Plato (og Humboldt), at der gjennem Tilværelsen gaaer en guddommelig Naturs ledende Plan. Hele

Universet toner og taler, saa at f. Ex. to forskjellige Stykker Metal kunne siges at tale, forsaavidt de ved Berøring give forskjellig Lyd. Men skjøndt denne Tonen og Talen hæver sig tydeligere og tydeligere frem fra de lavere til de højere Organismer, hævder han, endog med nogen Heftighed, at Rødderne staa som Lydtyper, der i deres Uforklarlighed ere særlig indlagte i Mennesket, og han finder paa dette Punkt «en Afgrund mellem Dyret og Mennesket». Ligesom uforvarende kommer han dog etsteds til at slaa Bro over denne Afgrund, idet han bemærker, at Buskmænds og Hottentotters clicks med Føje kunne ansees for «Levninger af Dyrsproget» (Lectures on the science of language, II, Pg. 297 og 298); men det synes, at baade han og hans darwinistiske Modstandere have overseet eller glemt denne Iagttagelse.

Darwinismen kan selvfølgelig tage Sagnet og Læren om den stigende Tonen og Talen til Indtægt. Selv er den jo Forsøg paa fysiologisk Gjennemførelse af hin antike, aristoteliske Anskuelse om, at al Tilværelsens Liv er en sammenhængende Kjæde, der begynder og ender i Evigheden — rigtignok med den Modifikation, at Kjæden ikke sees som blot ideel, men som en

Virkelighedens Væxt, fra den første Celle til Mennesket.

Det er i Konsekvens af denne Lære, at Sprogforskeren L. Geiger har udtalt sig om de indogermanske Lærdes Behandling af Rødderne som utilstrækkelig og mangelfuld. Man maatte, mener han i sit Værk «Ursprung der Sprache», kunne naa dybere ned i Sprogets Spirer og se det fremkomme af de allersimpleste Elementer; man maatte kunne se det voxe ud af den omhyllede Bevidsthed, ud fra det Punkt, hvor det Dyriske løfter sig op i det Menneskelige.

Forsøg, som han i dette Øjemed selv anstiller, vise sig imidlertid ikke videre heldige. Saaledes fremhæver han (Pag. 145 og 240), at Ordet Nacht, Nat, oprindelig ikke har staaet saa abstrakt, som det nu staaer i vor Tale. Det hedder i Sanskrit nakta, og han udleder det af Roden nag, der skal have Betydningen Farve (jvfr. lat. niger, sort), og i Urtiden sagde Menneskene derfor ikke, at Natten indfandt sig, men at det Sorte eller det Farvede kom paa Himlen. Men hvad er der egenlig vundet ved dette? Til at gjøre Tjeneste i Geigers Theori skulde man, synes os, finde en Lyd af noget Dumpt, Tungt eller Sørgmodigt som oprindeligt Udtryk for en næsten ubevidst For-

nemmelse af Natten, Mørket, og en tilsvarende glad, klar Lyd for Morgen eller Dag.

Hverken Geiger eller nogen af de andre nysnævnte Videnskabsmænd kjendte det Ægyptiske. Ægyptismen er traadt ind i Verden, efterat Sprogvidenskaben havde udviklet sig paa Grundlag af Sanskrit, og der viser sig i Reglen hos de Sanskritlærde eller Indogermanerne en mærkelig Utilbøjelighed til at lade sig forstyrre i deres Tro paa, at de ere naaede til det Tidligste, til Urkilden. Uden nu at paastaa, at det Ægyptiske giver et vidunderlig tilfredsstillende Lys, ville vi ved dets Hjælp fremføre nogle Oplysninger, der ved Siden af at tjene vor egen særlige Opgave kunne komme baade Heyse og Geiger imøde ved at vise lidt dybere ind i Sprogets skjulte Værksted.

Ord eller Navne som Kraft, Creator, Kronos, Ceres, Krija o. s. v. udlede de Sanskritlærde, som vi have seet, af en Rod kra, og overfor dette maa man blive staaende. Derimod i det Ægyptiske finde vi, ikke en ubestemt Lyd, men et levende Ord Khu, der tydelig, taget ud af Menneskenaturen (jvfr. Pg. 183), har Aande i sig, og betyder baade Aande og Aand, Lysmagt. Khut er den skabende Aandsmagt, Skaber med Ordet, Gud. Af Khu kommer kher, tale, og khart, Barn, end-

videre khep, det Vordende (jvfr. det frygisk-græske Kybele, Naturmoderen), Khepr, Skhepr, Skaber, khepf, det Udhulede, Baad, med det kausative, tilskyndende s: skhepf, jvfr. *σκαφος*, hul, Skab, det Forfærdigede, Skjæbne, Naturens formende Magt, Altsammen Ord, hvori Khu ligger som Grundbetegnelse for det Frembringende, Skabende.

Ordene Anas, *ἀνεμος*, animus, anima, Pust, Aande, Aand, kunne de Sanskritlærde kun føre tilbage til Roden an. Ogsaa her møder os i det Ægyptiske et levende Ord: ʿNi, første Pust, Oprindelse. De Sanskritlærde udlede Natur af en Lyd gen, der skal have en Betydning af Frembringelse, og Classen har skrevet en hel Afhandling, «Zur Geschichte des Wortes Natur», udg. i Frankfurt a. M. 1863, hvori han med stor Lærdom og Umage bringer dette gen og Lyden ura sammen i Natur. Vi have i det Ægyptiske ʿNi, femin. ʿNit, der blev Navnet for den store Naturgudinde, og ʿNeter, Gud. Af den Aspiration, der laa i det ægyptiske ʿNi, ʿNum, ʿNef — og som bragte Grækerne til at sige Khnum, Knef — forklares g-Lyden, der i det Latinske kommer ved Siden af natus i cognatus, ligeledes i *γιγνω*, *γενεσις*, genus, ingenium, generatio og de

mange hertil hørende Ord, der betegne legemlig og aandig Avl.

At νομος, Nemesis, skulde indenfor det Græske komme af nm med Betydning af Greb, Tag, tør vi ikke modsige; men vi henstille dette: Den ægyptiske ʿNum er den Skabende; ʿNem, fem. ʿNemt, betyder det Faste, Styrende, Omfattende, og ʿNems betyder forsyne og forsynlig,[58] og alle disse Ord lade sig hieroglyfisk føre utvetydig tilbage til ʿNi, hvori Geiger til sin Tilfredsstillelse vilde kunnet mærke det allersimpleste, fremstødende Pust, som Menneskets Organisme stiller til Menneskeaandens Raadighed for at betegne Aarsag og ledende Magt.

I det Hebraiske er der Ordet Shekhina — berørt adskillige Gange i det Foregaaende —, nemlig med Betydning: En i Tingene og Menneskene liggende Virkning af Gud, Guds Aande, den hellige Aand. Indenfor det Hebraiske udleder man det af shakhan, bo, tage Bolig, hvilket Ord findes brugt i Biblen, f. Ex. hvor Gud siger: Jeg vil tage Bolig (veshakhanti) imellem Eder, i Pagtens Ark. Roden til dette Ord søger man i kun. Man har ogsaa bragt det i Forbindelse med det græske σκηνη, Telt, og σκηνεω, jeg boer, Sanskrit sku, bedække. I det Ægyptiske findes Khen, det Indre

af en Plads, Bolig, skhenen, være boende, b
væge sig som et Levende i, khena, inspirere,
disse Ord sees hieroglyfisk knyttede til Khu, (
Aandige, Virkende, den store Aande og den helli
Aand, Akhu.

Ad denne Vej findes et aandigt Slægtskab,
Fælleskab i Betydning, mellem Shekhina
Nemesis.[59]

Det græske Rhetor, Taler, Rhema, Oı
lat. verbum, tysk Wort, have vi seet opl
efter de Sanskritlærdes Methode og førende
Roden er, hvori Betydningen ligger skjult so
en Hemmelighed. Men i det Ægyptiske er der
Hieroglyf <⊂⊃>, der tydelig nok betegner en aab
Mund. Forsøger man med aaben Mund og m
Tungen at frembringe en Lyd, saa bliver den r
eller lu, og netop saadan hedder paa Ægypti
en Mund, Munding, Dør, Port. Ren eller ran
tale, larme (jvfr. Runer og Havgudinden Ran
den nordiske Mythologi). Ru betyder ogsaa, hv
man kan mærke i Munden ved at frembringe L
den, det Fremskyndende, Brydende, og i Gramm
tiken finder man Lyden brugt ved Overgangen f
det Passive eller Kvindelige, til det Aktive, Man
lige, saaledes Skhep, Skabning, Skhepr, Skab

ʻNit, Naturmoderen, ʻNeter, Guden, der frembringer Naturen (natura naturans).

Vort Mund udledes af en Rod my, der skal indeholde en Betydning af aabne. Gjør man derimod selv Forsøg med at udtale M, saa mærker man, at det ikke kan ske uden ved en dobbelt Bevægelse, en Aabnen og en Lukken, og ud af denne fysiske Betingelse har det førende Aandige i Organismen frembragt saavel Mund som misse, mut (stum), mystes, indelukket, indviet o. s. v. I det Ægyptiske træder Doppeltheden højst tydelig frem, idet Må er det Aabnende, Givende, Gave, Men (med Hieroglyfen , der rimeligvis betegner Undermunden, den bevægelige og dog faste, og med tilføjet , n), saavel det Givende, Gave, som det Fastholdende, Minde, Erindring, og Mena, med samme Hieroglyf, er, som vi allerede have seet, et Navn, der hører til Hathar (Adrasteia-Nemesis) og betyder Naturen som givende, styrkende, vogtende, omfattende og optagende i Døden. Ament er Stedet paa Himlen, der optager Solen, og Stedet, hvor de Døde stige ned; Amen eller Amun er det Lukkede, den Skjulte.

Saaledes opfattet giver Lyden M Oplysning om, hvorfor der af ʻNi udviklede sig ʻNum, det mere Lukkede og Faste, og hvorledes den Tankens

Væxt, hvorved **nomen**, **Navn**, **Nemme**, ani-
mus o. s. v. bleve til af deres «Rødder», havde
en naturlig Betingelse i Taleorganet.

Men om end disse Exempler paa højst be-
tydende Ord i den menneskelige Idéverden synes
at give Vink om en Samstemning mellem Lyd og
Begreb, om en Magt eller Egenskab, hvorved
Ideerne og deres Udtryk voxe op af Tilværelsens
Grund, saa er og bliver det kun Exempler. De
kunne lettelig forøges; men selv naar de blive
mange, ere de kun Exempler, ikke Beviser overfor
den uendelige Mangfoldighed af Ord i de mang-
foldige Sprog.

Forudsat imidlertid, at man med Tro og Over-
bevisning griber Vinket, at man mener at se Na-
turen som et uendeligt Hele, der udfolder sig
gjennem alt højere og højere Organer indtil
Mennesket, virker i det Levendes Indre og bevæger
sig sympathisk og dog forskjellig udenfor, saa
staaer man overfor noget end Dybere, et sidste
afgjørende Spørgsmaal.

De, som erklære sig for de Foranskridende i
Menneskeslægten, de, som paastaa, at et Lands
Kultur maa maales efter, hvorvidt det tilegner sig
deres Anskuelser, Darwinismens nyeste Bærere,
udtale sig paa det Bestemteste imod, at vi i Na-

turen og overhoved udenfor os tør se en Fornuft, en førende, ledende Tanke. De erklære selve Darwin for en Mystiker, forsaavidt han i den hele store Stigen, Væxt, Udvikling, Evolution indrømmer Muligheden af en Visdom, en Plan, et Formaal i Naturen. Saaledes Geiger i det nævnte Værk, Pg. 200. Han beundrer Menneskesproget i den Grad, at han kalder det «wunderbar»; det bærer i sig «en for alle Sproggranskere uudgrundelig Fornuftighed» (Pg. 6); men — det er Tilfældets Spil. Han holder sig ganske til, hvad der er opstillet af *Haeckel* som ufejlbar Rettesnor for alle aandsfrie Folk: Man skal tro, at «hensigtsmæssig virkende Organer opstaa af hensigtsløse eller mekanisk virkende Aarsager» (Natürliche Schöpfungsgeschichte, Pg. 633, 4de Oplag). I den evige Enhed af Stof og Kraft, som er Verdensgrundlaget, skal der, ikke være begyndt — thi Begyndelse vilde forudsætte en Begynder, en Skaber —, men paa uforklaret Maade have vist sig en «Differenzirung» hvorved «en bestandig mægtigere voxende Tilfældighed» er traadt i Virksomhed (Geiger, Pg. 202). Fra den første Celle har Livets Tilfældighed udviklet sig opad eller fremad, saa at endelig Musklerne have frembragt Hjernen, Hjernen Sproget, og *Sproget*

har skabt Fornuften (Geiger, Pg. 141, jfr Haeckel, Pg. 596).

Dette er den nye Forkyndelse fra vor Tids «Fremskridtsmænd».

Alle, hvem Sagen forelægges, men især Ungdommen, der bereder sig til at tage Fremtidens Arv, maa afgjøre med sig selv, om dette virkelig er aandfuldt, om Sind og Tanke kan finde Tilfredsstillelse i denne Forstandsstræben efter at gjøre Verden til et Forstandsrige, eller om der er mere Tilfredsstillelse for samtlige vor Aands og Sjæls Krav ved Syn paa Verden som et Fornuftrige, der ligesom en Ø svømmer i det Uransagelige. Hvis man er bange for dette Sidste som «mystisk», hvorledes slipper man da fra Mysticismen i, at Alt hidrører fra en «Differenzirung», og at Sproget har skabt Fornuften? Saadanne Ord ere jo dog ikkun Skjærmbrædt for den Tanke man ellers hævder: at Verden er evig, at den bærer denne mysteriøse, uudgrundelige Egenskab i sig.

Dette afgjøre da Enhver efter sin Evne. Her er Valget gjort.

Vi have ved Hjælp af videnskabelig Forskning fulgt Sproget saa langt, saa dybt, som der var Mulighed, og dernede se vi Spiren, Sprogets Rødder forsvinde for os i Livets Hemmelighed, i Evigheden.

Det Samme naa vi til i «det hvide Papir», hvor ifølge Locke vor aandige Naturs Begyndelse, vor Intelligens og vor Vilje ligger skjult. Den aandige Natur og Sproget hæve sig tilsammen op fra denne Evighedens Rand for at gribe efter Evigheden, Verdenshemmeligheden, vor Personligheds dybeste Hemmelighed. Denne Higen er vor fælles Skjæbne, vor individuelle og Samfunds-Opgave; det er Loven sat af Adrasteiá-Nemesis, af Tingenes levende Natur. Blandingen af Nødvendighed og Frihed, hvormed den fører os, viser sig i Sproget: Vi have dets Lyd, dets enkelte Ord givne i Ufrihed, med ydre Nødvendighed; men der er inden i os en anden Nødvendighed, der bruger Ordene selvstændig, gjør dem til Sprog og anvender Sproget — som individuel Ejendom og som Samfundets Fællesgods — til at erkjende Ordenen, bringe os i Orden og gjennem denne Bringen i Orden til Løftelse op mod Personlighedens Ideal, til Frigjørelse gjennem vor tragiske Kamp.

Slutning.

Nemesis-Anskuelsen er altsaa en Theisme, hid rørende fra Syn paa Tilværelsen som et vidunder ligt Fornuft- og Ordensrige. Den er valgt med Vilj af Personligheden, der ikke kunde Andet, og e støttet paa Tydning af Menneskeslægtens Billed tale, af Urtidens Intuition udfoldet gjennem Sproget

Fremstillingen er paa det Punkt, som her e naaet, det «foreløbig afsluttede Hele», hvortil de blev hentydet i Indledningen til 1ste Del, og he skal endnu blot tilføjes nogle Exempler, ikke pa Nemesis — thi Nemesis er overalt og i Alt — men paa Brugen af Ordet Nemesis overfor de virkelige Liv, en saadan Brug, at man faaer Blikke op over Livets Enkeltheder til dets Helhed og Aan

Om den berømte Ingeniør Brunel fortælles hans Levnet, at han var forelsket i den smukk og elskværdige Sofie Konig, og at han maatt

rejse til Amerika. Her gik han og længtes efter hende og var paa samme Tid stedt i Vanskelighed med en Maskine, han vilde indrette. En Dag, ude i en Skov, hvor han gik betagen af sine to Attraaer, skrev han Begyndelsesbogstaverne til hendes Navn i et Træ, og i samme Øjeblik som han saa Bogstaverne, gave de ham ved deres Form en Tanke om Maaden, hvorpaa han kunde løse Vanskelighederne ved Maskinen, og han løste dem. — Hvad er nu dette? Blive vi ved Træet, ved det Øjeblikkelige, saa er det med stillestaaende Undren over et Træf, der har Retfærdighed i sig — thi for vor Sans er det retfærdigt, at skjøn Kjærlighed og dygtig Stræben have Lykke med sig —; men det er et Træf, som undrer os, og vi undres tillige over det Geniale i Træffet: vi kunde aldrig selv have udtænkt det, saa lidt som vi af Rosens kemiske Bestanddele kunde have udtænkt Rosen. Men alligevel er dette ikke hele Begivenheden; den bliver netop ikke staaende ved Træet, men gaaer videre, bliver et Moment i Brunels Liv, faaer først sin Betydning ved den Brug, hans Personlighed kan gjøre deraf indtil Døden. Og Begivenheden gaaer end videre. Endnu i dette Øjeblik, naar den fortælles paany, virker den paa Mennesker, tænder Haab hos dem, der føle Hjerte og Stræben

i Slægt med Brunels, vækker Smerte og Anger hos dem, der have svigtet, hvad de engang bare i sig af den Art. Søger man til Begivenheden saaledes opfattet en Illustration i Nemesis-Billeder, en Symbolik for den Tingene førende Ordensmagt, saa er Udvalget rigt: Nemesis staaer der med de to Viljer, som den Forskende, som den Haab Tilfredsstillende, med Overflødighedshornet og som den Majestætiske, Forfærdende.

I Henrik Ibsens Drama «Kongsæmnerne» sees Hertug Skules Kamp og Fald. Han har grebet fejl af Livet, gjort sig selv lille og skadelig, fordi han vilde være den Første og Største, medens hans Natur og Forholdene gjorde ham til den Anden. Han har forstyrret det, han skulde tjene, bragt Brand og Mord ind i det, han skulde frede om. I det afgjørende Øjeblik, da Følgerne vælde ind over ham, gaaer det op for ham; han føler, at han har syndet imod Livet, afsiger Dommen over sig selv og gaaer med sin Søn ud at modtage Døden, paa det at Landet, han har forstyrret, kan trives. Dette kommer til os gjennem et Digtersind. Det er Digteren, der har aabnet den Dødes Øjne for os og ladet os læse Selvkjærlighedens og Selvhengivelsens Tanker deri. Det er Digteren, som ved at vise os denne Skikkelse,

denne Personlighed med dens Skjæbne, udsender til os en styrkende Fornemmelse af, at Mennesket, fra at være en forfærdet, sammensynkende Anklaget, kan ved at hengive sig til Ordenen og dømmende løfte sig over sig selv naa sin Naturs Højeste og sonende faa Del i Riget, i Verdensopgaven. Vi have seet noget Lignende, Hentydende ved Aias, der løftede sig i Døden, og vi kjende de herhenhørende, betegnende, poetiske Billeder: Nemesis, den vingede Jomfru, der seer sig i Barmen, og Gudinden med Trøstens Drik til den Døende, den hellige Retfærd, som blev tilbedt i Ashmunajin.

Imidlertid, selve Digteren har sit Syn fra sit Folk; han er opvoxet af dets Bund; dets Liv lever i ham, og fra ham straaler Liv, sjælelig Nytte og Ære tilbage paa Folket, ligesom fra de Digtere, der udgaaede fra deres Folk synge eller tale frivolt, Skam og Skade kommer tilbage paa Folket, medens dette, saa længe det egner sig til at leve — saa længe det har »den Vogtende« i sig — har Magt til at reagere derimod og befri sig. Det er Altsammen Led i en Kjæde, i Livets Sammenhæng, og Magten deri kjende vi under Navnet Nemesis, som ogsaa betyder den Verdensegenskab, der er i Tingenes første Spire og deres Udfoldning.

I 1ste Mose Bog, 18de Kap., berettes, at Gud spiste hos Abraham og efter Maaltidet gik med ham henad Sodoma til, samtalende om Stadens Synd. Gud siger, at han er faret ned for at se, «om de have gjort fuldkommelig efter det Skrig, som er kommet for mig, eller om ikke; jeg vil vide det». Abraham beder Gud skaane Sodoma, hvis der er halvtredsindstyve Retfærdige, og i sin Angst for, at hans Bøn dog skal indeholde større Fordringer, end den syndige Stad kan tilfredsstille, beder han pruttende, indtil han naaer ned til ti.

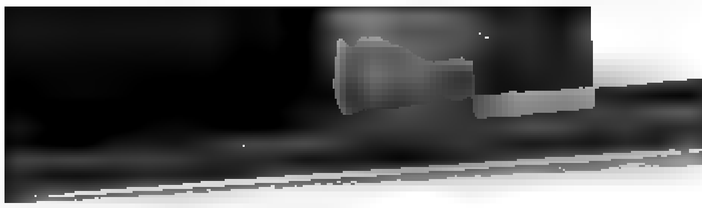
For de Troende er Alt dette, fra Maaltidet indtil Bønnen, en Virkelighed, skjøndt der af Jøder indenfor Synagogens Omraade tidt og ivrig er gjort Indsigelse imod, at det skal være Andet end billedlig Tale: at nemlig Shekhina, den hellige Aand, var i Abraham og talte til ham (jvfr. Kalisch's Commentary).

Tage vi det nu som Mythe og Symbolik, saa overraskes vi af den mærkværdige Aandfuldhed, det dybe Syn paa Menneskesamfundet, som ligger deri. Hvilken Sandhed, at et Samfund ikke kan gaa tilgrunde, naar det i sin Midte tæller blot ti Retfærdige, d. v. s. Saadanne, hvis Vilje er rettet paa det Gode! Der kan spottende siges: Hvorfor ti? Hvorfor ikke ni, otte eller endog blot en? Ganske

rigtig. En vilde være nok; men hvor skulde han fornuftigvis komme fra, hvorledes skulde han kunne være en af Stadens Mænd, levende og virksom imellem dem, hvis han sjælelig var ganske fremmed, uden Rod og Tilknytninger i Staden? Der bliver altsaa flere, lad os sige ti, og naar man da seer nærmere til, breder ogsaa dette Tal sig ud; thi blandt Menneskene er der ingen Oase, ved hvis Grænse det døde Sand begynder. Det ene Samfundslag glider over i det andet, og hvor der paa Samfundets Højde er ti «Retfærdige», Fornemme i skjøn Forstand, der vil ogsaa findes en Middelklasse og en lavere Klasse, som seer op til de Ti, tildels vel med Beundring, men ogsaa kritisk, endog med et ondt Blik, der giver Agt paa, om de begaa Fejl. Der er Sammenhæng mellem dem Alle, fra de højt Stræbende til de Laveste; det er Idealet, som aander i dem gjennem stigende Former, indblæser dem den bevidste eller ubevidste Fornemmelse, at de skulle vogte paa, at Staden beholder ti Retfærdige, ne quid detrimenti respublica capiat, for at det Hele ikke skal fange Skade. De ere solidariske, skulle svare til Staden og til Livet, «En for Alle og Alle for En», og denne Orden, som er i Tingene, den hellige Aande, som vifter derigjennem, hedder i hebraisk Form

Shekhina, paa ægyptisk-græsk Hathar-Nemt, Nemesis Adrasteia, den levende Lov for Samfundet og for Sjælene.

Nu kun faa Ord om selve denne Bog. Over den raader Magten, som Bogen selv har søgt og skildret. Hvad Godt og hvad Mangelfuldt der er tilstede, hvad der ved Opbydelse af Vilje og Evne er blevet udrettet, og hvad der ved en eller anden Svigten er forsømt, hidrører fra samtlige Omstændigheder i min Natur. Den vil blive mødt af de Kræfter, der røre sig i Samfundet, sympathiske og antipathiske, og Stemninger af denne Art kunne gjælde saavel det Skrevne som Forfatterens Person og have deres Ret. Men Alt tilsammen vil i Tidens Løb ikke forhindre, at det Brugbare i Bogen skal staa og det Ubrugelige eller Urigtige falde. Paa denne Maade er mit Skrift som mit Liv og som al Leven og Virken i Verden under Nemesis, Tingenes Natur, Fornuft- og Ordensmagten indenfor Tilværelsens Horizont.

Noter.

1.

Linné, født 1707, død 1778. Om hans Liv og Anskuelser jvfr.: Svenskt biografiskt Lexicon. — Adam Afzelius: Egenhändiga Anteckningar af Carl Linnæus om sig sjelf (Upsala 1823). — Carl von Linnés Anteckningar öfver Nemesis divina, Inbjudningsskrift til filosofiska Promotionen vid Upsala Universitetet 1848, af Elias Fries (i 2det Bind af Botaniska Utflygter). — Gæa, XI, 7de Hefte, Pg. 422—35.

2.

Kong Hans lod sin Renteskriver Anders lægge paa Pinebænken og hænge, og strax efter viste sig hos Kongen en Sygdom, hvorunder han var afsindig. «Hver Mand sagde, at Gud havde plaget ham med Afsindighed for den Anders Skriver, han uskellig havde ladet omkomme.» Efter Kongens Død, 1513, fandt man tre Huller eller dybe Skrammer i hans Hoved. Her havde man altsaa baade den store Skyld og Hullerne, der

kom til Gjengjæld. En Undersøgelse foretagen i vo Tid førte til den Mening — udtalt af Lægen, Prof Jacobsen, og offenliggjort i Afhandlingen «Kongegrave i St. Knuds Kirke», af T. H.. i »Dgbl.» af 3die Oktbr. 1874 —, at Hullerne hidrørte fra Svamp i Hjernehinden (fungus duræ matris), der kan opstaa ved ydre Beskadigelse — Kongen var bleven saaret i Sverig — vare flere Aar og foraarsage en Slags Afsindighed. Man kan altsaa have Ret til at sige, at den ulmende Sygdom, Saaret, Sværdslaget eller Kuglen var Grund eller stærkt medvirkende til Kongens Adfærd mod Anders Skriver, og Forholdet mellem de To bliver da afhængig af Krigene i Norden, af de politiske Tilstande, af den Solidaritet, hvori de hver for sig staa til deres Tid, dens Lidenskaber og dens Skyld. Det falder som lidet Del ind under den hele Verdenshistorie, bliver for os som en Draabe, der forsvinder i Oceanet og dog ikke er falden udenfor Oceanets Orden og Lov.

3.

Come le tirannie si criano, com' elle esaltano, si fortifiano e crescono, così in esse si nutrica e nasconde la matera della loro confusione e ruina. — Indledningen til 6te Bog af Istorie. Udg. af 1581, Venedig

4.

Heeren, Geschichte des Studiums der classischen Literatur, Pg. 277 og 289. Ligeledes Burckhardt, Geschichte der Renaissance in Italien, Pg. 188.

5.

Fere absque periculo. De gen. Deor. XV, Cap. 9, Baseler Udgaven, 1532.

6.

Ne, dum minime victores e pugna discedimus, victi ignaviter abeamus. De Fortuna, III, Pg. 199.

7.

De citerede Linier ere fra Zedlers Universallexikon, 1741. Videre om Pomponius Lætus og hans Meninger findes i Gyraldi, Opera I, 464. Lord Herbert af Cherbury har ogsaa Lidt om ham i De religione Gentilium, Pg. 179.

8.

Factum est, ut Latinorum plerique Nemesin existimaverint esse Fortunæ, alii Justitiæ filiam, alii vim quandam inter cölestos discurrentem, prima rerum semina, quæ fatorum et sortium vires temperat atque emendat. — Gyraldi, Opera, II, Pg. 896, jvfr. I, 464.

9.

Se Burckhardts ovennævnte Skrift, Pg. 93.

10.

Natalis Comes: Mythologiæ sive explicationum fabularum libri X (Venedig 1581), Pag. 669 og Oversigten i Bogens Slutning.

11.

Aristoteles, aut quicunque est auctor libelli de Mundo, putavit Nemesin non aliud esse quam τον θεὸν, sumptumque esse hoc nomen ἀπο της ἑκαστῳ διανεμεσεως.

12.

Samlede Værker, III, Pg. 681 og 697, Udg. 1753.

13.

I Biblen fandt man ikke blot Beretning om, at de ægyptiske Vise havde kunnet i vid Udstrækning gjøre de samme Mirakler som Moses, men ogsaa den Udlalelse, at han havde smeltet Guldkalven til Støv. Heraf sluttede man baade i Middelalderen og langt ind i senere Tider, at han hos Ægypterne havde lært «den store Kunst»: at forvandle Metallerne og gjøre Guld, og tilligemed ham blev hans Søster Mirjam anseet for «indviet». — Fra romersk Side var der bl. A. det Sagn, at Kejser Diocletian efter at have betvunget et Oprør i Ægypten lod opbrænde alle de Skrifter, der indeholdt den magiske Kunst, for at Ægypterne ikke skulde skaffe sig Guld til et nyt Oprør. Jvfr. Kopp: Beiträge zur Geschichte der Chemie, Pg. 83.

14.

Se Kabbala, af A. Franck, der fører den tilbage til Babylonien.

15.

Per quæ recognosci possit nihil nos aut novum

aut portentum suscepisse, de quo non etiam communes et publicæ literæ nobis patrocinentur, siger Tertullian bebrejdende, De Test. animæ, c. I.

16.

Ammianus Marcellinus, Julians Samtidige og Historieskriver, beretter i XVI, 5, at Kejseren, naar han om Morgenen tidlig rejste sig fra sit Straaleje, før han gik til de offenlige Forretninger: «occulte Mercurio supplicabat, quem mundi velociorem sensum esse, motum mentium suscitantem, theologiæ prodidere doctrinæ.» Denne Mercurius eller Hermes faa vi senere forklaret.

17.

«Asklepios» er et af de hermetiske (græske) Skrifter. De bleve forfattede af selve Nyplatonikerne, d. v. s. disse samlede, hvad de med stor Tro til en vidunderlig, mystisk-religiøs Fortid i Ægypten, kunde faa opspurgt derom. Men de kunde ikke Ægyptisk, forstode ikke de hellige Tegn og ventede, naar de kunde tydes, ikke klar eller poetisk Tale, men Mysterier. Det synes da, at en af de Ægyptere, de spurgte, og som selv savnede Kjendskab til den gamle Religion, men havde en vag Tradition og følte national-religiøs Pietet, har svaret dem med hine Ord, og selve denne Afvisning toge de imod og brugte, fordi den kunde paavirke Sindene mystisk.

Samtlige hermetiske Skrifter vare vel kjendte af

Renaissancen, blandt hvis Førere Adskillige enten i Overensstemmelse med nogle af Kirkefædrene, navnlig Lactantius, tillagde Bøgerne en mysteriøs Ælde og gjorde dem til overnaturlig-dunkle Bebudere af Kristendommen i længst forgangen Hedningtid, eller ligesaa mysteriøst satte dem imod Kristendommen. Andre benyttede Stykker af dem, især Brevvexlingen mellem Jamblikhos og Præsten Abammon, til den magiske Videnskab. Senere bleve de aldeles forkastede som noget forholdsvis Nyt, der gik ud paa religiøst Bedrag. Den videnskabelige Kritik, der nu er mulig, paaviser, at de hverken vare det Ene eller det Andet, men at de i det Væsenlige ganske ærlig hvilede paa et svagt, usikkert, omtrentligt Kjendskab til den ægyptiske Fortid, undertiden med nogen Farve laant fra Kristendommen. Deres Tilblivelsestid sættes omtrent ved Julians Regering, snarere lidt før end senere (jvfr. Louis Ménard: Hermes Trismegistos), og forsaavidt der i det citerede Udbrud: «O, Ægypten» o. s. v. ligger en Spaadom, er den i ethvert Tilfælde ikke fremkommen efter at være gaaet i Opfyldelse; thi paa den Tid stode endnu de fleste ægyptiske Paladser, Bibliotheker og Templer i ydre Herlighed, og det var først en Stund efter Julian, at man fra kristelig Side ligefrem anlagde Proces imod de prægtigste af dem og fik dem hos Kejseren, Theodosius, dømte til Ødelæggelse, hvorom kan læses bl. A. hos Heeren: Gesch. des Studiums der classischen Literatur, Pag. 45 og flg.

Paa den anden Side er det heller ikke bekjendt, at Julian med sin stolte Hellenisme gjorde noget Betydeligt for at imødekomme den Klage, der lød til ham fra Ægypten, eller for alvorlig at udfinde, hvad histfra meldtes som skjult i Sprog og Tegn. Man véd kun, af Ammianus Marcellinus, XVII, 4, at der i hans Tid blev gjort Forsøg paa at tyde Indskriften paa en ægyptisk Obelisk i Rom; men selve Oversættelsen var, som Nutidens Videnskab har seet, ikke rigtig, skjøndt Oversætteren var en ægyptisk Præst.

18.

Om den Slags Ytringer hos de Store i Renaissancen se Burckhardts nævnte Værk, Pg. 141, 197 og 429.

19.

Kirkefaderen Eusebios, ca. 270—340, havde under sin Kamp mod Hedningdommen bl. A. paavist som en en af dens Urimeligheder, at ifølge fønikisk Lære havde Manden Kolpia og hans Hustru, Baau, avlet Verden. Bochart fandt, at Kolpia var det hebraiske Kol-Pi-Jah, Røsten fra Jahs, Jahvehs, Jehovas Mund, og at Baau var Bohu, bibelsk Tohu va bohu, Khaos. — Dette heldige Forsøg paa en Slags sammenlignende Mythologi ved Hjælp af hin Tids Sprogviden tør imidlertid ikke vurderes for højt; thi i Øjeblikket bidrog det især til at styrke Meningen om det hebraiske Sprog som Verdens Modersprog, og Bochart selv udfandt bl. m. A.,

at Bibelens Nimrod havde været Oprindelsen til
ningernes Bacchus; thi Nimrod blev kaldet Bar-
(Søn af Kusch, en Kuschit), og dette, kunde da E
høre, var blevet til Bacchus!

20.

Man kjendte egenlig ikke Manetho uden af eller paa anden Haand, navnlig af et Par Hentyd hos Plutarkh, og Forvirringen var saa meget større der under hans Navn var skrevet falske, my Værker. Som man nu véd, var Manetho en Æg af Præstestanden, der ca. 300 f. Kr. stod i Yndes det makedonske Dynasti og efter kongelig Opfo skrev, rimeligvis paa Græsk, to Værker, om Ægy Historie og dets Religion. Begge Værker gik Nogle Brudstykker af hans Kongelister vare imi blevne bevarede hos den byzantinske Histories Synkellos; men han havde i fromt Øjemed, for skulde stemme med den kirkelige Tradition, forf dem lidt. Lykkeligvis havde en Græker, Eratosth ligeledes opbevaret væsenlige Uddrag, men uforfals og da Scaliger paa det store Bibliothek i Paris Synkellos og opdagede Eratosthenes, kunde han en kritisk Sammenstilling og begynde at ordne K rækkerne, der da rakte først ud over Noah og de over selve Skabelsesaaret. Den Periode, han da til for sin Kronologi opfandt, og som han for at l sin Faders Minde kaldte den julianske, findes en

vor Almanak: »Nærværende Aar regnes efter Verdens Skabelse 5844, i den Julianske Periode 6590«, uden at det i Reglen falder Folk ind, at dette sidste Tal staaer i Forbindelse med det 16de Aarhundredes Griben efter Ægypten og en Tid før Skabelsen. — Om Scaliger som Historiker, Astronom, Sprogmand se Nisard, Le triumvirat littéraire, Bunsen, Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte, I, og Lucian Müller, Gesch. der class. Philologie in den Niederlanden. I førstnævnte Værk gjør man tillige Bekjendtskab med ham som levende, urolig, lidenskabelig Personlighed og seer f. Ex., hvorledes han i sit 22de Aar forlod Katholicismen, fordi han havde opdaget Forfalskninger i Kirkens Oversættelser fra Hebraisk, og hvorledes han hele sit Liv kæmpede mod Jesuiterne, som tilsidst, rigtignok ved Hjælp af hans egen Forfængelighed, fik givet ham et dødeligt Knæk.

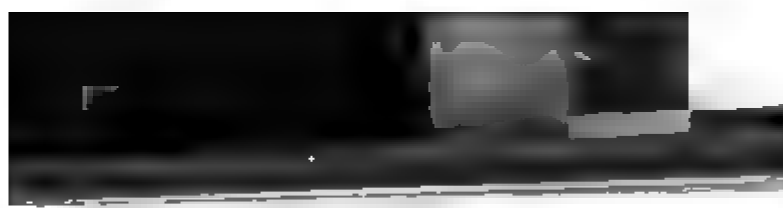
21.

Han havde den Skik at samle sin Husstand, Familie og Tyende, om sig til Andagt; men denne Andagt var ganske uden kirkeligt Præg, rent monotheistisk, og Lorden forfattede selv Bønnerne. En saadan Bøn er opbevaret i hans Levnet (Life of Lord Herbert, Pg. 333 i London-Udgaven 1826).

Han faldt i sin sidste Sygdom, medens han opholdt sig paa sit Gods Castle-Island i Irland. Da han følte Døden nærme sig, lod han Landets (protestantiske) Primas, Erkebiskop Usher, bede om at komme

og give ham Sakramentet. De kom i Samtale om Sa-kramentet, og Lord Herbert sagde, at det som be-hørende til det Sandsynlige og ikke til det absolut Sande kunde gjøre godt og i alt Fald ikke skade. Denne Opfattelse syntes Prælaten ikke om og nægtede ham Sakramentet. Lorden spurgte da, hvad Klokken var, og da han havde faaet det at vide, sagde han: «Om en Time vil jeg have forladt denne Verden». vendte sig med største Ro til den anden Side og drog sit sidste Suk.

Fra theologisk Side udhæver man gjerne som Tegn paa besynderlig Inkonsekvens hos denne Theist, at han nægtede Aabenbaringen og dog engang bad om Tegn fra Himlen. Da han nemlig havde skrevet Bogen «Om Sandheden», hvori han fremstillede, at Gud ikke havde meddelt sig til noget enkelt Folk, men at der laa et Lys i Menneskeslægten, henvendte han følgende Bøn til Gud: «O Thou Eternal God, Author of the Light which now shines upon me, and Giver of all inward Illuminations, I do beseech Thee of Thy infinite Good-ness to pardon a greater Request, than a Sinner ought to make: I am not satisfied enough, wethher I shall publish this book De Veritate; if it be for Thy Glory, I beseech Thee give me some Sign from Heaven; if not, I shall suppress it». Næppe havde han bedet saa-dan, før han «fra Himlen fornam en stærk, men blid Lyd; Intet paa Jorden kunde frembringe en lignende»; med Tryghed og Glæde følte han sig bønhørt og udgav

Bogen «til Guds Ære». (Life, Pg. 170). Paa sin Maade undgik han dog Inkonsekvens heri; thi han nægtede ikke ganske Aabenbaring i Tid, men paastod blot, at sand kunde den ikke være, medmindre man selv oplevede og fornam den; blev den som Tradition fortalt af Præsterne, havde den blot Sandsynlighed for sig, men kunde gjælde, forsaavidt den enten ikke modsagde eller endog forhøjede og inderliggjorde den i Menneskets Natur nedlagte Aabenbaring: de fem Sætninger.

Lord Herbert henregnes i Reglen til Renaissancen, og Charles Rémusat har i sit Skrift. «Lord Herbert de Cherbury, sa vie et ses oeuvres ou les origines de la philosophie de sens commun et de la théologie naturelle en Angleterre», paavist Sammenhæng mellem ham og italienske og spanske Theister eller Deister fra Renaissancen.* Men hans Stamtræ kan vistnok ogsaa føres tilbage til de tidlige Independenter i den engelske

* Forskjellen mellem Theister og Deister vil efter Sprogbrugen omtrentlig være den, at hine fornemme en Gud, til hvem, der kan bedes, medens disse have en mere usikker, mindre personlig «Gud». Theisten mener ikke at kunne ved sin Bøn frembringe nogen Forandring i den evige Ordens Gang; men Bønnen er for ham en Handling, en Stræben efter at frembringe en ideal Forandring i ham selv, at indordne sig og bringe sig i Orden, en Løftelse gjennem Underkastelse, og det kan kun ske, naar han har Syn paa et personligt Ideal at række sig op imod.

Reformationsbevægelse, f. Ex. den Beinham, der forkastede den kirkelige Autoritet og mente, »at hvis en Tyrk, en Jøde eller Saracen stolede paa Gud og holdt Loven, saa var han en god Kristen», hvisaarsag samme Beinham blev brændt Aar 1531 (Froude, History of England from the fall of Wolsey to the death of Elisabeth, II, Pag. 85). Dog maa tilføjes, at selv saadanne Meninger kunne spores at være gjennem Handel og Skibsfart paavirkede fra Italien.

Der findes for Øjeblikket i London en Menighed af Theister, som uden at nedstamme direkte fra Lord Herbert dog er i aandigt Slægtskab med ham. Den samlede sig om Præsten Voysey, som formedelst Mangel paa kirkelig Tro maatte opgive sit anglikanske Præstekald. En af dens Læresætninger er, at »Jesus Kristus var Fortidens største theistiske Forkynder og Lærer«. Menigheden holder sin Gudstjeneste i Langham Hall og synes ikke at være særdeles talrig; men dens Regnskab for 1875 udviste dog, at den i 5 Aar havde sammenskudt 1200 Lst. aarlig til kirkelige Fornødenheder og desuden havde et Byggefond paa 900 Lst.

I Amerika har den bekjendte eller berømte Theodor Parker efterladt sig en langt talrigere theistisk Menighed.

Idet disse Linier skulle i Pressen, findes i Times af 6te Decbr. 1876 følgende Meddelelse: Man har i Indien udstedt et Cirkulære for at indbyde Hr. Voysey til at komme over og holde Foredrag om Theismen og for at samle Penge til at bestride Reiseomkostningerne.

Opfordringen fandt en overordenlig Imødekommen hos alle Racer i Indien, hos Parsere fra Bombay, Muhamedanere fra Madras og Punjab, Sikher, Jøder, Grækere, Franske, Eurasianere (Kristne af indisk-engelsk Blod) og endel af Kronens civile og militære Embedsmænd. Chefen for Brahmo Somaj, den indiske Theisme, tegnede sig i Spidsen for sine Tilhængere. Paa kort Tid vare 30,000 Rupier sikrede til Rejsen. Men Hr. Voysey har undslaaet sig med den Bemærkning, at hans Kald er at virke i hans Menighed hjemme, ikke at drage ud for at vinde Penge og Navn.

22.

Ytringer, der her anføres af Vossius, findes i hans Værk «De theologia gentili», Amsterdam-Udgaven 1668, i følgende Orden: I. 142, 171, 168, II. 273, 272, 288, 271, I. 125, 108—13, IX. 235, II. 276 og 292.

Naar Vossius her er nævnt som engelsk Prælat, saa er det, fordi Erkebiskop Laud for hans højkirkelige Meningers Skyld gav ham et Sinecure, et canonric i Canterbury.

Abrek, der her er oversat: den Første blandt de Vise eller de Vises Hoved, bliver ogsaa tydet af: Ap, Hoved, og rek, bøje, altsaa: bøjer Hovedet (Revue archéologique, IX, 385). Tilnavnet Zafnat, som Farao giver Josef, forklares af det Ægyptiske Ta-f-Nil, den vise Naturmoders Glæde.

23.

Goethes Samtidige, den berømte Lærde, J. H. Voss, der i Begyndelsen af dette Aarhundrede kom i den heftige Fejde med Creuzer — i Anledning af dennes «Symbolik» og hans Henvisning til orientalsk, især ægyptisk-præstelig Paavirkning paa Hellenerne —, satte det i «Anti-Symbolik» (I. Pg. 6) som Videnskabens Opgave «at opnaa klar Indsigt i, hvorledes Verdens aandrigeste Folk (det græske) har udviklet sig fra smaalige til ophøjede, fra Anerkjendelse af dyrisk Magt til Følelse af det Menneskelige, Overmenneskelige, Guddommelige». — Herodot, der havde fortalt om, at Grækerne havde deres Guder andenstedsfra, kaldte han i sin Vrede «den af det ægyptiske Præsteslæng Indviede» (Pg. 14). Ligeledes hadede han Hesiodos som ikke ren Græker. Han vilde kun lade gjælde, at Grækerne fra et meget gammelt Folk, Pelasgerne, der havde boet i Landet før dem, kunde have modtaget Guden Dionysos, og denne Dionysos-Idé skulde da i den 40de Olympiade, 6te Aarh. f. Kr., være bleven i forfalsket Skikkelse bragt til Ægypten og der have frembragt Osiris-Mythen! (Pg. 68).

Om Hemsterhuis's Forsøg paa at udlede det hele græske Sprog af ἄω, ἔω o. s. v. se Benfey, Gesch. der Sprachwissenschaft, Pg. 257.

Hvad Kunsten angik, havde Winckelmann opstillet som Grundsætning, at skjøndt den opkom hos Grækerne meget senere end hos Orientalerne, saa kunne de dog

ikke siges at have hentet Spiren til deres Kunst hos noget andet Folk, men ere selv dens første Opfindere. (Geschichte der Kunst des Alterthums, Pg. 5, Udg. 1764.)

Dette kan gjælde som sandt om Skjønheden, om den menneskelige Typus og dens Bearbejdelse, som vi hos Grækerne finde saa skjøn; thi om der end f. Ex. er fundet nu — hvad Winckelmann ikke kunde ane — en virkelig skjøn, ægyptisk Billedstøtte af Kong Safra, 4de Aartusinde f. Kr., saa maa det dog erkjendes, at Skjønhedsspiren ikke kom til fuld Udvikling hos Ægypterne, vistnok fordi de efter deres Natur maatte lægge mere Vægt paa Symbolet, den skjulte Tanke, end paa Formens Fuldendthed. De vilde antyde Guddommen, Grækerne vilde se det Guddommelige. Men om overordenlig stor kunstnersk Paavirkning paa Grækerne østfra er ikke længer Tvivl. Ved Hjælp af Samlingerne i British Museum vilde man være istand til at tegne et Kort, der viste Kulturstrømmen: fra tidlige store Centrer i Ægypten og Khaldæa, over Fønikien, Cypern, Rhodos, med en Sidestrøm til Etrurien og endelig over i Hellas. Ved sin Beliggenhed paa Grænsen af Europa, Asien, Afrika, ved sin ejendommelige Aandsmagt, der saa mærkelig og særlig viser sig i Sproget, har Grækenland kunnet modtage og paa sin Maade forny og omforme den fjernere Oldtid og bevare Muligheden for os til at trænge ind i den. (Om Samlingerne i British Museum jvfr. George Perrot i Revue d. d. Mondes, 15de Decbr. 1875).

24.

En Udsigt over alle de Betydninger, hvori Filo har brugt Logos: Ordet, det skabende Ord, det Bevægende, Førende, Styrende, Dømmende i alle Verdens Ting, findes i Indledningen til Mangeys Oversættelse.

25.

Meningerne om ham ere saa forskjellige.

Kant kunde ikke lide Herder formedelst hans filosofiske Usikkerhed, og da Herder engang havde tilbudt at ville gjendrive sine egne filosofiske Udtalelser, hvis Kant vilde vejlede ham, ytrede Sidstnævnte, at Herder var en Mand uden indre Sandhed. Saaledes beretter Varnhagen von Ense i «Denkwürdigkeiten», VII, Pg. 426.

I sin Indledning til Brevvexlingen mellem Schiller og Hertugen af Augustenborg spørger Max Müller med Beundringens Savn, hvor man nu skal finde en Superintendent, der staaer saa elskelig frisindet og human som Herder.

I Gesch. der deutschen Literatur, 3dje Bog, omtaler Hettner sin berømte Landsmand baade som en stor Videnskabsmand og som en «streng sittlicher und wahrheitsliebender Mann», som dog formedelst Forholdet mellem hans Overbevisning og hans gejstlige Stilling gik med «dieser steten Lüge auf der Seele». Hvorvidt en saadan Ytring om en sandhedskjærlig Mand med bestandig Løgn er psykologisk forsvarlig, maa

[redacted]

overlades Hr. Gehejmeraad Hettner. I Virkeligheden, naar man selv gjør sig bekjendt med Herders Skrifter, finder man ikke Anledning til at tale om Løgn eller Forstillelse, men om en bestandig Bølgen mellem Stemninger, der gjør et ubehageligt Indtryk. Men ogsaa i denne Bølgen viser sig altid som betegnende for Herder en stærk Gud-Søgen. Den fremtræder mærkelig skjøn endog i det Brev til Jacobi af 1784, som Hettner anfører, og hvori Herder ikke længer kan finde Plads til Gud paa anden Maade end, at han bliver lagt upersonlig ind i Tilværelsen som dens Urkraft og «All-kraft». Man troer at mærke, at han fra denne i sær-egen Lyrik udtalte Fornægtelse, fra den Varme, hvor-med han indaander den upersonlige Gud, pludselig vil kunne ærlig og følsomt springe tilbage til bibelske eller theologiske Former — hvad han jo ogsaa ugenlig gjorde, og hvad han fandt en Art Medhold i hos Jacobi, forsaavidt som denne nemlig hævdede Adskillelsen mellem Tro og Viden i samme Person. «Et og samme Menneske maatte som Naturalist og med Forstanden kunne være Hedning og nægte Gud og tillige som Theist og af Hjerte kunne hævde Guds Tilværelse og være Kristen». (Om Jacobi se Heyder, Die Lehre von den Ideen, I, Pg. 105).

Dette er kun Forsøg paa Tydeliggjørelse, og det nægtes ingenlunde, at Herder helst burde have lagt Præstekjolen og levet som Taler eller Mester i Fri-murerlogen, som han hørte til. Frimureriet var i Be-

gyndelsen af Aarhundredet blevet stiftet eller nyordnet i England, af Deister, der omtrent vare en Fortsættelse af Lord Herbert. Isoleret, udenfor Kirken, trængte man til en Menighed, til at slutte sig menneskelig sammen i fælles Arbejde om Templet, som rejses i Hjertene, eller, som det tydeligere er blevet udtalt om Frimureriet: det skulde «den Menschen einzig aus seinem individuellen Wesen heraus zur idealen Blüthe des Menschenthums fördern, ohne der Beihülfe kirchlicher Dogmen oder staatlicher Gesetzesvorschriften zu bedürfen» (se «Goethe als Freimaurer», von Dr. A. Brennecke. Leipzig 1875).

Herders Videnskabelighed var i stor Udstrækning helliget dette Frimureri, men slog ikke til, dels formedelst Mangler i Tidens Kundskab, dels formedelst Mangler i hans Natur og Forhold.

Naar Herder citeres her, er det efter Sämmtliche Werke, udgivne af Johann v. Müller. Afhandlingen om Nemesis findes i «Zur schönen Literatur und Kunst». 11ter Theil.

26.

Jvfr. Nr. 893 i «Denkmäler der alten Kunst» af C. O. Müller og F. Wieseler. — Den «gamle Kunst» er for disse Lærde den græske.

27.

Exempler herpaa findes samlede hos Stephanus

(Thesaurus) under Nemesis og Adrasteia og i Pauly's Realencyclopædi under Nemesis.

Baade hos Plato, Om Republiken, 5 (451, A) og hos Euripides, Rhesos, V. 468, anraabes Adrasteia som den, der vogter paa det udtalte Ord, ligesom vi nys i den orfiske Hymne saa Nemesis som den, der giver Agt paa Ord og paa Tanker og fordrer deres Renhed.

28.

Jvfr. Pauly's nysnævnte Encyclopædi. — Naar Zoëga nævnes her og i det Følgende, er det med Henvisning til hans Afhandling, udg. tilligemed hans »Leben» af Welcker, 1817.

29.

Ἐστι δε τις Νεμεσις μεγαλη θεος, ἡ ταδε παντα
προς μακαρων ἐλαχε; βωμον δε οἱ εἱσατο πρωτος
Ἀδραστος ποταμοιο παρα ῥοον Αἰσηποιο
ἐνθα τετιμεταιτε, και Ἀδραστεια καλιται —

Brudstykket hos Strabo.

30.

Ἀδραστεια τε δια και ἰχναιη σε φυλασσοι
παρθενος, ἡ πολλους ψευσαμενη, Νεμεσις.

Af Digteren Diodor. Brudstykket findes anført baade hos Natalis Comes under Nemesis og i Anthologia palatina, Nr. 405 under *Ἐπιδεικτικα.* Sidstnævnte har 1ste Linie *σε* istedenfor *τε.* — Digteren Diodor levede

lidt før Kristi Tid og skrev, ifølge Ersch og Grubers Encyclopædi, bl. A. lyriske Digte i ældre antik Stil.

31.

Her er, aftegnet efter Nr. 951 hos Müller og Wieseler, Griffen med det saakaldte Hjul: , og i Sammenligning hidsættes det ægyptiske , der betyder Stad eller Landskab. Et andet «Hjul», der findes paa Nemesis-Billeder, seer saaledes ud: og antages at betyde Solen. Et virkeligt, græsk Hjul er derimod — Det berømte «Fortunas Hjul» vil ved Oplysninger fra Ægypten forsvinde som Hjul, Tegn paa Rolle-Skiften, og blive Tegn paa Herredom og Beskyttelse over Land eller Stad.

32.

Her er Billedet:

Paa Skaalen er ogsaa en Slange, hvorved man minder om Sundhedsgudinden Hygæa, som vi senere berøre.

Det Tegn, som man seer mellem Vingen og Gribben, ıder sig paa ingen Maade forklare ud af det Græske, nen faaer Liv, naar vi hidsætte den ægyptiske Hierolyf , der betyder Solglans, Lys og ifølge Champollion tillige Skyggen, som Lyset kaster (shu).

Det kan endnu tilføjes, at paa en antik Gemme, er blev funden ved Udgravning i Eleusis, og som tiløeer Prof. Dietrichson i Christiania, sees foranstaaende ingede Figur med Overflødighedshorn og tillige med ıoret (ɔ: Nemesis).

33.

Meisling har i «Digte fra Oldtiden» II, Pg. 190 og lg., samlet Exempler paa dette Tungsind. — De Strofer f Theognis, som her blive anførte, ere væsenlig efter ıans Oversættelse.

34.

Man sammenligne hermed Overgangen i Biblen fra 'orkyndelsen: «Jeg straffer Fædrenes Brøde paa Børnene», il Ezekhiel 18de Kap., hvor Profeten erklærer i Guds lavn, at saadan skal det ikke længer være, Enhver ıkal kun svare for sine egne Gjerninger. Men selv for Ezekhiel er det endnu ikke gaaet op, at det er samtige Omstændigheder, Blodet, Forældrenes Exempel, ıamfundets Paavirkning, der i den nye Slægt udvikler let Gode og det Onde, som skal møde Retfærdigheden.

35.

Se Nr. 949 hos C. O. Müller & Wieseler; jfr. Nr. 953.

36.

Dorphs Oversættelse, V. 642.

37.

Se Aristoteles's Ethik sammenstillet i Zellers «Philosophie der Griechen» II. 2.

38.

Man holdt Fester, som kaldtes Nemesier, og hvor man «hædrede de Dødes Minde». Tournier, der omtaler dette efter græske Forfattere (Némésis et la jalousie des dieux, Pg. 107), holder haardnakket paa, at Festens Navn kun kom af Nemesis som den Hævnende, istedenfor det simplere og større: den Retfærdige eller, som vi saa i Hymnen: den, som glæder sig over Retfærd.

39.

I XXI, 16 omtaler han den kristelige Religion som «i sig selv saa simpel og velbegrænset (fjern fra Ammestuetro)». — Udtalelsen om Ægypten, «det Land hvor Menneskene allerførst naaede til Religionens Vugge», staaer XXII, 16.

40.

Her ere Tegn af denne Art:

Det 3dje er udtaget af et Billede (Müller & Wieseler Nr. 953), hvor Sejrsgudinden rækker Nemesis et saadant Tegn tilligemed en Krans. Senere, ved Sammenligning med det Ægyptiske, vil man finde Tegnet tydet.

41.

Om disse Bøger og Nutidens Tydning af dem vise vi tilbage til Note 17.

42.

I Bossuets Opfordring til Kongen forekomme de Ord: Ne serait-ce pas un digne objet de cette noble curiosité de découvrir les beautés, que la Thébaïde renferme dans ses déserts, et d'enrichir notre architecture des inventions de l'Égypte?» Se Fortalen til Fourier's «Description de l'Égypte», 2den Udgave, 1826, dediceret til Ludvig d. 18de. Sammesteds omtales, at Liebnitz i et vidtløftigt Brev havde givet Ludvig d. 14de det Raad at erobre Ægypten. Det hører Altsammen hen under de Tanker og Planer, der siden Konstantinopels Fald havde beskjæftiget Europa, om det tyrkiske Riges Ødelæggelse og om Oprettelsen af et orientalsk Kejserdømme, hvori Frankrig skulde have særlig Del.

Napoleon Bonaparte skal jo ogsaa ved sit Tog have havt Tanke om at blive Kejser i Orienten.

43.

Titlen er meget lang: Les fables égyptiennes et grecques, dévoilées et reduites au même principe avec une explication des hiéroglyphes et de la guerre de Troye, par Dom Antoine Josephe Pernety, Religieux Bénédictin de la Congrégation de Saint-Maur. Paris 1758.

44.

Billeder af denne Art findes aftegnede i Lepsius' «Denkmäler», 4te Abth. Den sidste romerske Kejser, der blev døbt til 'Num, var Decius, Aar 250 efter Kr.

45.

Champollions Pantheon: Num.

46.

Hvorledes Lammet, Faaret, hører til i Menneske-slægtens ældste Traditioner og staaer i Forbindelse med Stenalderen, har Sven Nilsson paavist i «Skandinaviska Nördens Ur-Invånare», 2det Bind, Pg. 170 (2det Oplag). Ved samme Lejlighed anfører han et Exempel, der viser, at i en saa sildig Tid som den puniske Krig Stenredskab og Lammet hørte sammen i Erindringen, nemlig den Scene, som Livius skildrer i XXI, 45: Ni

Hannibal havde slaaet Lejr paa Insubriernes Marker, ikke langt fra Victumuli, lovede han sine Soldater en Belønning, og for at de ret skulde føle Løftet som højtidelig gjort, greb han med venstre Haand et Lam, med højre en Flintkniv, svor ved Guderne og ofrede Lammet.

47.

Jeg har ikke villet stole paa, at min Tydning af Billedet var rigtig, før jeg havde forelagt den for Dr. Birch, den berømte Ægyptolog, Chef for den ægyptiske Afdeling af British Museum. Han gav efter Undersøgelse og Discussion sin Samstemning.

Hvad selve Tanken angaaer, da kommer den igjen i senere Theologier, f. Ex. — ifølge Strange: Legends of the old Testament, Pg. 170 — i den orfiske, der jo ogsaa antages at være af ægyptisk Oprindelse. Det hedder deri: Før Verdens Skabelse var Gud forenet med Stoffet paa saadan Maade, at i ham vare indeholdte alle Ting, som ere, have været eller skulle vorde, og saaledes vare fra Evighed af alle Ting skjulte i hans Væsen. Paa en vis Tid udskille Gud Stoffet fra sig, og saaledes fremkom Guder, Gudinder, Sol, Maane, Stjerner og Alt, hvad er.

Hvorledes dette kommer igjen i den kristne Kultur i Middelalderen, kan sees af Vincentius Burgundus: Speculum universale, Cap. I.

48.

Indskrifter citerede af Deveria og Chabas i Z
schrift 1864, Pg. 103.

49.

Denne Lære, som findes i Kabbala, om Ord
der var hos Gud, og om Guds mystiske Formæl
med Verden gjennem Ordet, har i senere Tider fre
bragt en mærkelig Virkning, idet en polsk Kabbal
der gjorde Bekjendtskab med Kristendommen og d
gjenfandt Læren, blev grebet af enthusiastisk Tro p
at den hidrørte fra det Kristelige som det Første
som mirakuløs Aabenbaring, og med flere tusinde
sine Tilhængere lod sig døbe (se Kabbala af A. Franc
Pg. 250 i Gellinecks Oversættelse).

50.

I Leemanns: «Aegyptische Monumenten van l
Nederlandsche Museum te Leyden», kan sees Ptahbilled
af begge Slags. For den givne Udtydnings Rigtigh
taler bl. A. den Omstændighed, at til Symbol for Pt
bruges ogsaa Frøen i en vis Stilling, hvor den h
Lighed med Fostret i Moders Liv ɔ: det Ufuldbaarn
Jvfr. ogsaa herom Brauns Naturgeschichte der Sag
under Ptah. — Herodots Meddelelse om Ptah so
Dværg findes i III, Kap. 37.

51.

Parallelstedet i det Urasiatiske, der er opbevar

af Filo fra Byblos, er: «Da optændtes Aanden af Kjærlighed til sit eget første Værk, og der opstod en Gjennemtrængelse» (se Bunsen l. c. V, Pg. 257).

52.

Billedet findes bl. a. St. i Rosellinis Monumenti del Culto, Nr. 20.

53.

Om denne Guddomsskikkelse i Forhold til Skaberen, Skabelsen og Verdensregeringen er endel at notere.

Billedet: Verden udgaaet af ʿNums Mund eller skabt ved Ordet, har man oprindelig fra Porfyrios, og om Billedets Ægthed har Bunsen anstillet en stadfæstende Undersøgelse i «Aegyptens Stelle» I, Pg. 445 (jvfr. Vic. de Rougé i de før nævnte Annales de philosophie chrétienne og Kalisch i Kommentaren til 1ste Mose Bog). Der behøves imidlertid næppe megen Undersøgelse for at bevise, at det er rent ægyptisk, eftersom man blandt Billederne, der ere aftegnede i Champollions Pantheon, har et Sidestykke: Himlen, der befrugtet af Khepr føder Verdensægget gjennem Munden.

Wilkinson fandt en Indskrift om, at Khut (Thout) Ordet, var ʿNums Søn, og Bunsen giver ham overhoved til Titel: «Das Nef-Kind». En Stadfæstelse, om den behøves, findes opbevaret hos Cicero, idet han beretter, De natura deorum III, 22, at den ægyptiske

Merkur (Thout), hvis Navn holdtes saa helligt, at det var en Forbrydelse at udtale det, var Søn af Nilen ɔ: ʿNum.

Champollion gjengiver Navnets Betydning som «Intelligence divine», og paa Grund af, at denne Guddomsskikkelse bestandig fremtræder hos Ægypterne som det skjønneste Aandige, det Lyse, Milde, Styrende, anfører han med Tillid et Sagn, der er opbevaret af Stobæos, og ifølge hvilket Khut skulde før Menneskets Skabelse være hos sin Fader ʿNum gaaet i Borgen for, at Mennesket vilde opføre sig fornuftig; men da det viste sig, at han tog fejl, maatte han selv blive Menneske for at vise Vejen til det Rette. Naar hensees til Mythen om Hesir som berøres i det Følgende, kan Sagnet være ægte; men der er intet Bevis derfor.

Gjennem videnskabelig Undersøgelse har Deveria (i Brev til Paul Pierret, Zeitschrift 1870) paavist, at Khut eller Tekhut er Logos, Ordet, den skabende Vilje. Personliggjørelsen af Ordet er uadskillelig fra Skaberen, der udtaler det, er en Form eller en Virksomhedsside af denne (Pg. 58). Som Verdens Fornuft er han ogsaa Verdens Lov (Pg. 80).

Indskrifter, der ere oversatte i Zeitschrift, Januar 1872, kalde ham: «Talens Begyndelse, Erkjendelsens Bærer, det Skjultes Aabenbarer». At han er Aabenbarer, vil bl. A. sige, at han er Personliggjørelse af det stigende Lys, den voxende Fornuft i Menneskesamfundet. Som saadan er han Forfatter af de hellige Bøger, først

4, saa stigende indtil 42. Der er et mærkværdigt Billede, hvor Khut sees ifærd med at skrive den 43de Bog. Paa det Punkt gik Ægypten tilgrunde, og Billedet er ligesom et Uhr, der er gaaet istaa, da Huset styrtede sammen.

Et af hans mange Tilnavne var Har-em-akhu, det velgjørende Lys eller egenlig Lyset paa Horizonten, idet Solen, naar den stod behageligst, toges som hans Symbol i det Fysiske. Af dette Ord Har-em-akhu have Grækerne gjort Harmakis, Harmafs (Brugsch, Hist. de l'Egypte Pg. 57), og hvad enten den græske Gud Hermes er direkte modtaget herfra eller ej, saa har Hermes i mange Maader samme Betydning som Khut, er Zeus's Ord og Budskab og kaldes (i Iliaden XXIV, V. 440 og 679) «Velsignelsernes Gud», og hans Kjærlighed til Menneskene er omtalt V. 334, hvor Zeus siger til ham:

> Hermes! Thi Dig det er jo den kjæreste Syssel at yde Mennesket Hjælp.

Som vi senere skulle se, fører Khut ogsaa de Dødes Sjæle ind til Dommen, og den græske Hermes er ligeledes «sjæleførende», f. Ex. Odysseen XXIV, V. 1.

Den græske Hermes var Romernes Mercurius, og vi vide nu, hvem den altbevægende, fra den gamle Theologi kjendte Guddom var, som Kejser Julian ifølge Ammianus Marcellinus (se Note 16) henvendte sin Morgenbøn til.

Selvfølgelig er denne mærkelige ægyptiske Gud-

domsskikkelse, Khut, Tekhut eller Thout, saasnart han dæmrede, bleven modtaget med Mistænksomhed, og man har villet gjøre ham til en sildig Digtning, laant fra Kristendommen. Men Brugsch har herimod paavist, at han findes som Guddom i det ældste Riges Tid, og vi berøre i det følgende Billeder af ham, der ere fra Aar 2,700 f. Kr. Den ivrige Katholik Rougemont erkjender i sit Værk Le peuple primitif, I, Pg. 101, 105, 200 o. fl., at Khut eller Tekhut er en uafviselig, mærkværdig, paafaldende Gudspersonlighed i den fjerne Oldtid, og kan ikke forklare sig den paa anden Maade end, at der i en Urtid maa have været en guddommelig Aabenbaring, hvoraf den bibelske er Foryngelse eller Gjenklang. Den samme eller en lignende Tilflugt have andre lærde og fromme Mænd søgt overfor visse Vanskeligheder, hvilket kan sees f. Ex. hos Diestel «Der Monotheismus des ältesten Heidenthums» i Jahrbücher der deutschen Theologie, 1860, V, Pg. 683; ligeledes omtalt af Max Müller i Oxford Essays, 1856, Pg. 3. og forskjellige Steder i «Science des religions» af E. Burnouf.

Der blev allerede i tidlig Tid til Navnet Khut, Tekhut, føjet en Lyd og et Tegn, som betød den Dobbelte, den Dobbeltstore. I en senere Oldtid blev dette forøget til: den Tregangstore, paa Græsk: Hermes Trismegistos, og dette forekommer især i mystiske, magiske, alkymistiske Skrifter, hvor Guden betyder det Hemmelige, Lukkede, Forseglede. Naar en Husmoder

har «hermetisk» henkogte Sager, tænker hun kun lidt, at Ordet staaer i Forbindelse med en mange tusinde Aar gammel Forestilling om en Guddomsmagt, der oprindelig var Ordet, Fornuften, Aabenbaringen og derpaa blev det hemmelighedsfuldt Lukkede — saa lidt som man ved Billeder paa Handels- og Toldbygninger, hvor Merkur sidder med den vingede Stav, tænker paa, at dette Symbol paa Handelens Kløgt oprindelig betød det vingede, levende Ord, Verdens Fornuft. En saadan Skjæbne have Billeder, naar det Folk, som bar dem, mister Livskraften og døende maa overlade Andre at finde og hævde Ideen, som skabte dem.

Navnet kan maaske komme til ny Anseelse, naar man lægger Mærke til, at Khut, Aand og Glans, rimeligvis er det Samme som vort Ord Gud. Man har gjort mangfoldige Forsøg paa at forklare Ordet Gud og, mærkelig nok, endog gjættet paa (se Ihres Ordbog), at det kunde være beslægtet med den ægyptiske Thout. Naar man erfarer, at Thout egenlig hed Khut eller Tekhut, bliver Gjætningen sandsynligere, og det sproglige Slægtskab mellem Gud, Gott og ϑεος, deus, dieu kan da føres tilbage til formentligt Slægtskab mellem Khu og Sandskritordet Dju, Glans, to Modifikationer af samme Lyd og Forestilling.

54.

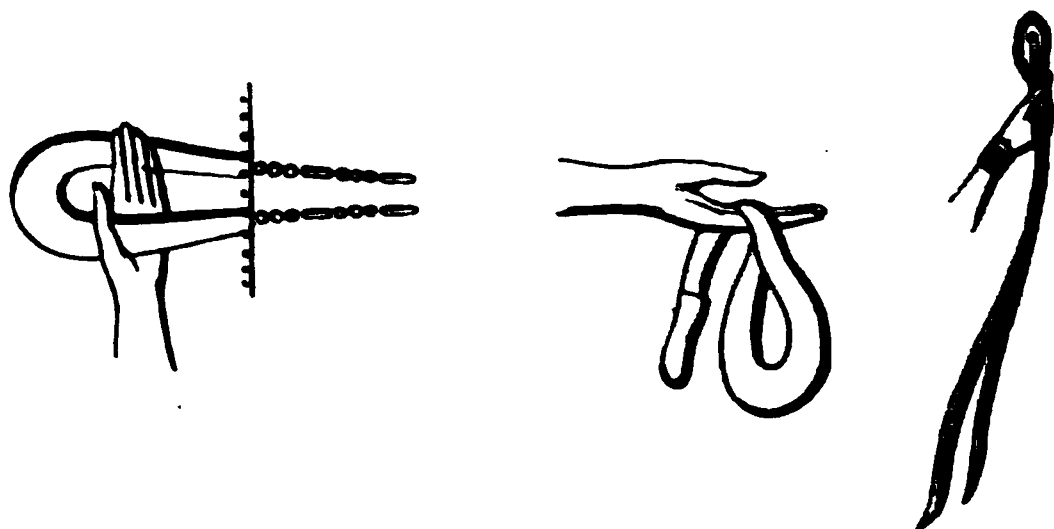
Se Brugsch's filolologiske Undersøgelse i Zeitschrift 1872, Pg. 7 og flg.

55.

Det er i samme Kapitel, hvor «Gudinden med de mange Navne» aabenbarer sig for ham; omtalt i det Foregaaende, Pg. 157.

56.

Her ere nogle af de Hieroglyfer eller Billeder, der udtalles Mena og betøde Styrke og bindende Magt. Hathars Haand rækker dem frem.

Man kan nu let ved at sammenligne dem med Nemesis-Attributerne (Note 40) se, hvor nøiagtig hine og disse ligne hinanden, og at altsaa Nemesis ved hine Lejligheder ikke er fremstillet med Tøjler eller Svøbe, men med Symboler paa Styrken, der giver Liv og er Herre over Livet.

Men hos selve Ægypterne finder man i sildigere Tider en Gudinde, kaldet «den fremmede Hathar». Det var samme Syn paa Naturen, samme Grundforestilling, der i Babylonien havde udviklet sig forskjelligt under Navnet Ishtar, i Syrien under Navnet Astarte. Paa et ud-

strakt Sletteland, hvor Heste og Vogne tidlig kom i Brug og udgjorde en væsenlig Del af Hærstyrken, blev den store Gudinde hædret med at kaldes «Hestenes Dronning, Vognenes Herskerinde», og saaledes finde vi den fremmede Hathar kaldt i Ægypten (jvfr. Zeitschrift, 1869, Pg. 2).

Herfra kan da en Tanke om Svøbe og Tøjle have blandet sig i Forestillingerne om Gudinden og være bragt ind i det Græske.

Der er et Basrelief af Thorvaldsen forestillende Nemesis tilvogns. Den ene Hest i Spandet er kraftig, paalidelig, vel tilkjørt, den anden faaer af Pisken. Paa Baggrunden sees Himmelkredsen, Vægtens Tegn øverst. Billedet minder om hint Platonske: Sjælenes Tog opad Himmelhvælvingen under Nemesis-Adrasteias Lov og Orden; men Thorvaldsen synes her at have gjort selve Sjælen til Nemesis.

57.

Braun henviser i sit forannævnte Værk til Nemesis-billeder, hvor der er Kohorn som Attribut, og Schliemann har nys i sine Udgravninger ved Mykenæ fundet et Grav vogtende Gudindebillede med gyldne Horn (se Times af 18de December 1876).

Det nysnævnte Billede: den gyldne Ko besat med blaa Stjerner, den gyldne Kalv og den Døde, findes meget smukt gjengivet i Annales de la Société des Antiquaires de France, T. XXII, Pg. 157.

58.

Jvfr. Ordet «Forsyn». Det betyder i vort Sprog en udenforstaaende og ledende Personlighed og tillige undtagelsesvis (se Molbechs Ordbog) en Egenskab i Tingene, den ene Tings Sammenhæng med den anden. Det vilde altsaa svare til ʿNum som den Indaandende og ʿNemt, ʿNems, det Beaandede.

Det bemærkes, at vi ved alle de ægyptiske Ord, som vi her oversætte, kunne henvise enten til Brugsch's Dictionnaire eller til det Lexikon, der findes i 5te Del af «Egypt's place in universal history», af Birch og Bunsen.

Angaaende Sanskritordene og deres Rødder henvises til Curtius: «Grundzüge der griechischen Etymologie, 4de Oplag.

59.

Der er tilstrækkelige Beviser for, at Maaden, hvorpaa Ordet Shekhina er opfattet og oversat i denne Fremstilling, er nøjagtig. Allerede paa Kristi Tid, i Onkelos's Oversættelse af Mose Bøger, staaer det enten som en Omskrivning af Guds Navn eller som en Gudsmagt, og om denne dobbelte Mening strides de Lærde endnu (se «Die Anthropomorphien und Anthropopathien bei Onkelos» af Dr. Siegmund Maybaum). — I den babylonske Talmud, Tract. Berachat, 1ste Afsnit, behandles det Udsagn, at naar Ti ere samlede for at bede, saa er Shekhina hos dem, og den Forklaring til-

føjes, at Shekhina er Guds Afglans. — I Tikkune Hasohar, Cracau 1603, Fol. 6, kaldes Shekhina den hellige Aand. — Elias Levita, i Tischbi sub rad. shakhan, siger: Vore Vise have kaldt den hellige Aand Shekhina. — Man kan ogsaa efterse Betydningen i Buxtorfs Lexicon talmudicum, Pg. 2394—98, i Schöttgers Horæ hebraicæ, Pg. 208—10, 261, 542, 1217, i von Cöllns Biblische Theologie, I. 366—79, m. fl. St.

Den hellige Aand hedder paa Græsk, i Evangeliet, *ἅγιον πνευμα*, i hvilket Pneuma Lyden Num saa tydelig høres, og saaledes mærker man i alle disse Ord: Aand, hellig Aand, Pneuma, Shekhina, Gjenlyd af de ægyptiske: ʿNi, ʿNum, Khu, eller maaske rigtigere udtrykt: Gjenlyd af den Urtid, hvis sprogskabende Magt særlig mærkes i det Ægyptiske.

Indhold.

